ISSN: 2459-4172

π ρ ΟΤΑ σ η

Τόμος 11 Τεύχος 63
Μάιος – Ιούνιος 2026

Διμηνιαία Επιθεώρηση για την Τοπική Αυτοδιοίκηση
Κριτική Αρθρογραφία και Νομολογία

Ειδική Έκδοση - Αφιέρωμα

Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα – Ένας κόσμος σε μετάβαση

Επιστημονική επιμέλεια – Συντονισμός αφιερώματος
Μιχάλης Μπούργος – Ζωγραφιά Γιακουβάκη

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΟΣ

Αγγελίδης Μηνάς
Αθανασοπούλου Μαρία
Αναστασόπουλος Νίκος
Αντωνοπούλου Ζέττα
Αποστολάτος Γεράσιμος
Αποστολόπουλος Ιωάννης
Αρβανιτάκη Αικατερίνη
Αυγερινού Κολώνια Σοφία
Αχλάδης Βασίλης
Βολουδάκη Μαρίνα
Βοσκόπουλος Χρήστος
Γεωργιάδη Ευτυχία
Γιακουβάκη Ζωγραφιά
Γιαννόπουλος Φώτης
Γκατσοπούλου Ευδοξία (Εύη)
Γκλιάτη Χασιώτη Σοφία
Γρηγοράκος Παναγιώτης Αντ.
Δουγέκου Γκέλη
Θεοδωρόπουλος Ηλίας
Θεοφιλόπουλος Κωνσταντίνος
Καλακώνη Ζαχαρώ, MSc.
Καλογερέσης Θανάσης
Καμμά Μαρία
Καρβούνης Αντώνης, Δρ.
Καψιώτη Κωνσταντίνα
Κολώνιας Δημήτρης
Κοσκοβόλης Σύρος
Κουνενάκη Ειρήνη
Κουρασάνη Μαρία
Κουτσούλη Παναγιώτα
Κουτσουράδη Αργυρώ
Κρέεμπ Μάρτιν, Δρ.
Λαγουδάκος Γιάννης
Λάππα Καλλιόπη
Λεβετσοβίτης Νικόλαος
Λυδάκη Άννα
Λυμπεράκης Πέτρος
Λυμπεράτος Γεράσιμος
Μαϊόπουλος Κυριάκος
Μακρής Δημήτριος
Μαυρογόνατος Θωμάς Γ., MSc
Μουργελά Κωνσταντίνα
Μπακογιάννης Ευθύμιος
Μπενάρδος Ανδρέας
Μπότσου Χριστίνα
Μπούργος Μιχάλης Σ.
Νικολάου Κωνσταντίνος
Νταή Ειρήνη-Ακριβή
Παναγιώτου Μαρία
Παναγιωτούλιας Ιωάννης Π., Δρ.
Παπαδοπούλου Φανή
Παπαλόης Απόστολος Ε., PhD
Παυλόπουλος Αδριανός
Πρόγιου Αθηνά
Σκριάπας Κωνσταντίνος
Σοφιανός Στέλιος
Σπανογιάννη Ανδριάνα
Σπανογιάννης Σπυρίδων
Σπυρίδωνας
Πρωτοπρ. Γρηγόριος-Τηλέμαχος Σταμκόπουλος
Σταφυλίδου Αικατερίνη
Στρούμπου Μαρία
Τριπολίτου Διονυσία
Τσέτσης Σταύρος Χρ.
Τσουμάνη Αικατερίνη
Χαϊτίδου Σοφία
Χατζηαργυρίου Νίκος
Χατζηχαραλάμπους Ευστράτιος
Χριστοδουλίδου Ιφιγένεια
Χριστόπουλος Ιωάννης, Δρ.
Ψυχάρης Ιωάννης

Διαθέσιμο ηλεκτρονικά : www.diaplous-autodioikisi.gr

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ	ΝΙΚΟΛΑΟΣ Θ. ΜΑΥΡΙΚΑΣ Αντιπρόεδρος του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, ε.τ.
ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΥΛΗΣ	ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΒΛΑΧΟΥ Πολιτικός Επιστήμων, Εμπειρογνώμων Τοπικής Αυτοδιοίκησης ΚΙΜΩΝ ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΣ Υπάλληλος του Υπουργείου Εσωτερικών
ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ	ΚΩΣΤΑΣ ΓΑΛΑΝΗΣ Υπάλληλος του Υπουργείου Εσωτερικών ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΑΡΒΟΥΝΗΣ MSc, PhD, PMP® Υπάλληλος του Υπουργείου Εσωτερικών ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΝΑΣΑΙΝΑ Υπάλληλος του Υπουργείου Εσωτερικών
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ	ΔΗΜΗΤΡΑ ΤΡΟΜΠΟΥΚΗ Υπάλληλος του Υπουργείου Εσωτερικών
DTP	ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΤΣΟΥΛΑΚΗΣ ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ
ΣΧΕΔΙΑΣΗ ΙΣΤΟΤΟΠΟΥ www.diaplous-autodioikisi.gr	https://stinpriza.org/
ΕΚΔΟΤΗΣ	ΚΙΜΩΝ ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ Δ/ΝΣΗ	www.diaplous-autodioikisi.gr
ΤΟΠΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	ΑΘΗΝΑ
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	info@diaplous-autodioikisi.gr
ISSN	2459- 4172

Περιεχόμενα

Ειδική Έκδοση- Αφιέρωμα

Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα –

Ένας κόσμος σε μετάβαση

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΑΡΘΡΩΝ, ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ vii
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ vii
Εισαγωγικό Σημείωμα, *Μιχάλης Σ. Μπούργος και Ζωγραφιά Γιακουβάκη* 149
Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα: Η σημασία τους στην τρέχουσα περίοδο, πως προσεγγίζονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, *Αγγελίδης Μηνάς* 154
Οι τοπικές κοινότητες ως φορείς πολιτισμικής ανθεκτικότητας στη νέα εποχή του τουρισμού. *Αθανασοπούλου Μαρία* 166
Η κλιματική κρίση δεν είναι φυσική καταστροφή: Είναι κρίση διακυβέρνησης, σχεδιασμού, και πολιτισμού. *Αναστασόπουλος Νίκος* 174
Ο Έφηβος του Θανάση Απάρτη Η μνήμη του τόπου, χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα, *Αντωνοπούλου Ζέττα* 187
ΦΙΛΟΘΕΗ ΑΤΤΙΚΗΣ Πρότυπος συνεταιριστικός οικισμός, *Αποστολάτος Γεράσιμος* 202
Μεγαλόπολη και Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση: το ζητούμενο ενός συνεκτικού χωρικού σχεδιασμού. Όταν ο σχεδιασμός ακολουθεί τις εξελίξεις αντί να τις καθοδηγεί, *Αποστολόπουλος Ιωάννης* 215
Μηχανισμοί Πολιτιστικής Ανθεκτικότητας στη Διπλωματία των Πόλεων: Από την Ανθρωπιστική Αλληλεγγύη στη Δικτυωμένη Εξωστρέφεια, *Αρβανιτάκη Αικατερίνη* 221
Υπερδόμηση και υπερτουρισμός : συντελεστές υπέρβασης της φέρουσας ικανότητας και της βιωσιμότητας, *Αυγερινού-Κολώνια Σοφία* 231
Η χωρική και η πολιτιστική ανθεκτικότητα ως προϋποθέσεις βιώσιμης ανάπτυξης, *Αχλάδης Βασίλης* 244
Η Πολιτισμική Ανθεκτικότητα: Μια Ζωντανή Ανάγκη, *Βολουδάκη Μαρίνα* 252
Χωρική και Πολιτισμική Ανθεκτικότητα - Ένας κόσμος σε μετάβαση. Σκέψεις για τον ρόλο της αυτοδιοίκησης στην εποχή των πολλαπλών μεταβάσεων, *Βοσκόπουλος Χρήστος* 276
Πρωτοπόροι Τεχνητής Νοημοσύνης στις Φυσικές Καταστροφές: Εκπαιδεύοντας τη νέα γενιά επιστημόνων για μια πιο ανθεκτική κοινωνία, *Γεωργιάδη Ευτυχία* 292
Αναζωογονώντας τον Πολιτισμό: Βιωματικές Εμπειρίες και Τεχνολογικές Καινοτομίες για ένα Νέο Πολιτιστικό Οικοσύστημα. Περιπτώσεις κι εφαρμογές, *Γιακουβάκη Ζωγραφιά* 298
«Ραφήνα – Πικέρμι 1 2 3»: Η διαμόρφωση ενός δυναμικού πόλου ανάπτυξης και ανθεκτικότητας για την Αττική. *Γιακουβάκη Ζωγραφιά και Μπούργος Σ. Μιχάλης* 320
Τα ερωτήματα της Πολιτισμικής Ανθεκτικότητας. *Γιαννόπουλος Φώτης* 337
Το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφήνας ως φορέας πολιτισμού, μνήμης και ταυτότητας σε μια εποχή παγκοσμιοποίησης.*Γκατσοπούλου Ευδοξία (Εύη)* 346

Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα –Ένας κόσμος σε μετάβαση.Ένας τόπος ανθεκτικός, είναι ένας τόπος που θυμάται τον άνθρωπο. *Γκλιάτη Χασιώτη Σοφία* 354
Ο ρόλος του Γενικού Γραμματέα ΟΤΑ στη διαμόρφωση της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας των Δήμων. *Γρηγοράκος Αντ. Παναγιώτης* 363
Η Σέριφος σε Μετάβαση: Πολιτιστική Κληρονομιά, Φέρουσα Ικανότητα και Ανθεκτική Διακυβέρνηση στον Νησιωτικό Χώρο. *Δουγέκου Γκέλη* 373
Από τη Διαίσθηση στα Δεδομένα: Τα Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών (GIS) ως Στρατηγικό Εργαλείο Λήψης Αποφάσεων για την Τοπική Αυτοδιοίκηση. *Θεοδωρόπουλος Ηλίας* 382
Χωρική δικαιοσύνη και αστική ανθεκτικότητα:Το Δικαίωμα στην Πόλη ως εργαλείο πολιτικής για τη δίκαιη πόλη της μετάβασης. *Θεοδωρόπουλος Ηλίας* 392
Η Κλιματική κρίση καταλύτης της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας - Η Περιφέρεια Αττικής ένα δραματικό παράδειγμα αυτής της μετάβασης.*Θεοφιλόπουλος Κωνσταντίνος* 400
Πολιτισμός και τοπική ανάπτυξη: Οι πολιτιστικές στρατηγικές ως εργαλεία τοποκεντρικής ανάπτυξης στην Ελλάδα. *Καλογερέσης Θανάσης* 410
Χωρική και Πολιτισμική Ανθεκτικότητα – Ένας κόσμος σε μετάβαση. *Καμμά Μαρία* 425
Διασυνδεδεμένες πόλεις και συνεργατικές πρακτικές θεσμικής ευελιξίας σε συνθήκες αβεβαιότητας.*Δρ. Αντώνης Καρβούνης* 427
Με αφορμή τις φωτιές στο Νότιο Ρέθυμνο. *Κολώνιας Δημήτρης* 440
Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα μέσα από την Κοινωνική Οικονομία, τα Κοινά και τις Συμπράξεις Δημοσίου και Κοινών. Από τη μείωση της ευαλωτότητας στη δημιουργία κοινοτικού πλαισίου. *Κοσκοβόλης Σύρος* 443
Από την Κληρονομιά στη Μετάβαση: Η Χωρική και Πολιτισμική Ανθεκτικότητα μέσα από τα Ευρωπαϊκά Έργα του Δήμου Χαλανδρίου. *Κουνενάκη Ειρήνη* 453
Ο πολιτισμός ως δύναμη ανασυγκρότησης και ανθεκτικότητας: η εμπειρία του Σωματείου «ΔΙΑΖΩΜΑ». *Κουρασάνη Μαρία* 464
Το Μεγάλο Ρέμα Ραφήνας, Το Ποτάμι που πληγώνουμε. *Δρ Κουτσούλη Παναγιώτα* 477
Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα στις τοπικές κοινωνίες: ο ρόλος του πρωτογενούς τομέα στη διαχείριση της μετάβασης σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο.*Κουτσουράδη Αργυρώ* 490
Προβλήματα καθημερινής ζωής σε μια αρχαία μεγαλούπολη: το παράδειγμα της Ρώμης
Dr. Martin Kreeb 497
Ένας αιώνας Πέραμα, η αμφιθεατρική πόλη. Ανθεκτικότητα στον χρόνο, από τον Ξέρξη στην Εργατούπολη.*Λαγουδάκος Γιάννης* 505
Περαστικοί των μη τόπων. *Λυδάκη Άννα* 516
Τουρισμός - Υπερτουρισμός ή Πώς το περίσσιο χαλά το ίσιο. *Λυμπεράκης Πέτρος* 522
Η συμβολή των δράσεων κυκλικής οικονομίας στη χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα. *Λυμπεράτος Γεράσιμος* 527
Η Παναγία Παντοβασίλισσα Ραφήνας: Από την προσφυγική μνήμη της Τρίγλιας στη σημερινή ταυτότητα της πόλης. *Μαϊόπουλος Κυριάκος* 536
Στα χνάρια των λιγνιτωρύχων της Ραφήνας, το δύσκολο χθες και το σήμερα. *Μακρής Δημήτρης* 549
Πολιτισμός και Πόλη στην Εποχή της Διαρκούς Μετάβασης. *MSc Θωμάς Γ. Μαυρογόνατος* 558
Τα σχέδια Αστικής Ανθεκτικότητας του ΥΠΕΝ. Πώς οι ελληνικές πόλεις επιχειρούν να θωρακιστούν απέναντι στην κλιματική κρίση και ποιος είναι ο ρόλος του νέου θεσμικού πλαισίου των Σχεδίων Αστικής Ανθεκτικότητας. *Μπακογιάννης Ευθύμιος* 564

Η υπόγεια πόλη: η επόμενη μεγάλη πρόκληση για την Αθήνα. *Μπενάρδος Ανδρέας* 572
Χώροι Βιβλιοφιλίας στο Ελληνικό Μουσείο: Μία Pop-Up Βιβλιοθήκη για Παιδιά στην Εθνική Πινακοθήκη. *Μπότσου Χριστίνα* 576
Στρατηγικός και χωρικός σχεδιασμός, επιχειρηματικότητα και καινοτομία σε περιόδους μετάβασης. Η Δυτική Αττική ως αναδυόμενος πολυπολικός χώρος ανάπτυξης και ανθεκτικότητας. *Μπούργος Σ. Μιχάλης* 593
Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα . Ένας κόσμος σε μετάβαση. *Νικολάου Κωνσταντίνος* 607
Αστική ανθεκτικότητα και κοινωνική συνοχή: οι Δήμοι απέναντι στις χωρικές και κοινωνικές ανισότητες της μετάβασης. *Νταή Ειρήνη-Ακριβή* 612
Θεσμική ανθεκτικότητα και κράτος δικαίου σε κοινωνίες μετάβασης. *Παναγιώτου Μαρία* 620
Η Αττική χάνει τη φυσική της άμυνα. *Δρ. Παναγιωτούλιας Π. Ιωάννης* 627
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΟΓΑΛΛΙΚΗΣ ΦΙΛΙΑΣ «Το Σπίτι της Αντουανέττας»: Ένας πυρήνας εναλλακτικής μάθησης και πολιτιστικής ευαισθητοποίησης. *Παπαδοπούλου Φανή και Σταφυλίδου Αικατερίνη* 644
Τεχνητή Νοημοσύνη - One Health – Mega Polis.Δημοκρατία της Υγείας και Υγεία της Δημοκρατίας. Μια συνομιλία με το μέλλον.*Παπαλόης Ε. Απόστολος, PhD* 673
Τυποποίηση, μετρολογία και πράσινη ανάπτυξη ως θεμέλια χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας σε έναν κόσμο σε μετάβαση. *Παυλόπουλος Αδριανός και Λεβετσοβίτης Νικόλαος* 681
Θερμική επιβάρυνση και αστική ανθεκτικότητα: Βιοκλιματικός σχεδιασμός για τις πόλεις του μέλλοντος. *Πρόγιου Αθηνά* 694
Ο ρόλος των Οργανώσεων της Κοινωνίας των Πολιτών στην χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα σε ένα κόσμο υπό μετάβαση. *Σκριάπας Κωνσταντίνος* *706*
Η ανθεκτικότητα των κοινωνιών στην εποχή της μετάβασης: ιστορίες, ταυτότητα και εμπιστοσύνη *Σοφιανός Στέλιος* 719
Gamification και ψηφιακή καινοτομία στη διατροφική υποστήριξη παιδιών με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος: Μια πρόταση για ανθεκτικές και συμπεριληπτικές τοπικές κοινότητες. *Σπανογιάννη Ανδριάνα, Μουργελά Κωνσταντίνα, Καψιώτη Κωνσταντίνα και Σπανογιάννης Σπυρίδων* 730
Η σπείρα της δημιουργίας. *Σπυρίδων Λευκοφρύδης* 759
Η Κτίση ως Κοινός Οίκος: Ενέργεια, Οικολογία και Χωρική-Πολιτισμική Ανθεκτικότητα στην Εποχή της Τεχνητής Νοημοσύνης. *Πρωτοπρ. Γρηγόριος-Τηλέμαχος Σταμκόπουλος* 769
Οργάνωση, λειτουργία και προσφορά Δημοτικών υπηρεσιών. Θεωρία του Πολιτιστικού Κεφαλαίου. *Στρούμπου Μαρία* 780
Ο Πολιτιστικός και Κοινωνικός ρόλος των Εργαστηρίων Τέχνης του Δήμου Αγίας Παρασκευής: τα ευρήματα στοχευμένης έρευνας, στα πλαίσια μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών. *Στρούμπου Μαρία* 787
Κοινωνιολογική προσέγγιση της χωρικής διαδρομής.*Τριπολίτου Διονυσία* 796
Ένα Σχέδιο για τη χωρική άρθρωση του Τουρισμού (Μετα)ρύθμιση του παθογενούς συστήματος ή εγχείρημα εξωραϊσμού σε επενδυτικό φόντο; *Τσέτσης Χρ. Σταύρος* 810
Τεχνητή Νοημοσύνη και Πολιτισμική Ανθεκτικότητα: Ψηφιακές τεχνολογίες για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς σε έναν κόσμο διαρκών μεταβάσεων.*Τσουμάνη Αικατερίνη* 827
Από την κοινωνία της απόρριψης σε κοινωνία αξίας: Μια άλλη αντίληψη για τη βιωσιμότητα και την ανθεκτικότητα. *Χαϊτίδου Σοφία* 838

Μελτέμι: ογδόντα χρόνια χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας. Από τις πρώτες σκηνές του 1946 σε ένα ζωντανό παράδειγμα συλλογικής συμβίωσης με τη φύση. *Χατζηαργυρίου Νίκος* 843
Ψευδείς Κλιματικές Λύσεις: Είναι η Πυρηνική Ενέργεια Λύση στο Πρόβλημα της Κλιματικής Αλλαγής; *Χατζηαργυρίου Νίκος* 854
Πολιτισμός για όλους: χωρίς αποκλεισμούς, με ευκαιρίες, ισότιμης συμμετοχής στη δημιουργία και στην αξιοποίηση πολιτισμικών αγαθών και υπηρεσιών. *Χατζηχαραλάμπους Ευστράτιος* 859
Πολιτισμική ανθεκτικότητα σε έναν κόσμο σε μετάβαση: Η τέχνη ως εργαλείο κοινωνικής ενεργοποίησης. *Χριστοδουλίδου Ιφιγένεια* 866
Πράσινη χημεία και βιώσιμες πόλεις Προκλήσεις ενός μεταβαλλόμενου κόσμου. *Δρ.Χριστόπουλος Ιωάννης και MSc. Καλακώνη Ζαχαρώ* 874
Βιομηχανική παράδοση και Πολιτισμός: πρόταση για τη δημιουργία Βιομηχανικού και Πολιτιστικού Πάρκου Σμύριδας ως καταλύτη ανάπτυξης της ορεινής Νάξου. *Ψυχάρης Γιάννης* 887

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΑΡΘΡΩΝ, ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

Το ηλεκτρονικό περιοδικό «πρ ΟΤΑ ση» δέχεται προς ανάρτηση/ δημοσίευση άρθρα και μελέτες που αφορούν θέματα της δημόσιας διοίκησης και ειδικότερα της τοπικής αυτοδιοίκησης. Τα άρθρα και οι μελέτες μπορούν να έχουν τόσες λέξεις όσες επιθυμεί ο/ η συγγραφέας τους, ώστε να παρουσιάζεται μία πλήρης εικόνα του αντικειμένου του άρθρου ή της μελέτης και να αναπτύσσονται οι απόψεις του/ της συγγραφέα, χωρίς να είναι απαραίτητη η σύγκλισή τους με αυτή της Σύνταξης του περιοδικού (του Επιστημονικά Υπεύθυνου και των Υπεύθυνων Ύλης). Επίσης, μπορούν να δημοσιεύονται και σχόλια σε όσες δικαστικές αποφάσεις αποστέλλονται στο περιοδικό.

Οι συγγραφείς ενημερώνονται ότι τα έργα τους, εφόσον δημοσιεύονται στο ηλεκτρονικό περιοδικό «πρ ΟΤΑ ση», μπορούν να αναπαραχθούν ελεύθερα και δωρεάν, υπό την προϋπόθεση/ παράκληση να μνημονεύεται το ηλεκτρονικό περιοδικό και ο/ η συγγραφέας του άρθρου.

Σημειώνεται ότι για την αποστολή άρθρων, μελετών, δικαστικών αποφάσεων (με ή χωρίς σχολιασμό) και διοικητικών εγγράφων προς δημοσίευση στο περιοδικό μπορείτε να απευθυνθείτε στο: info@diaplous-autodioikisi.gr.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Το ηλεκτρονικό περιοδικό «πρ ΟΤΑ ση», με δωρεάν κι ελεύθερη πρόσβαση, σκοπεύει στη δημοσίευση της γνώσης που παράγεται από τη δημόσια διοίκηση, σε όλες της τις βαθμίδες. Αποσκοπεί, δηλαδή, στην ανάδειξη της δημιουργικότητας των δημοσίων υπαλλήλων. Προσδοκά, δε, να αποτελέσει ένα ελεύθερο βήμα για όσους επιθυμούν να αποτυπώσουν, να μοιραστούν και να αιτιολογήσουν την άποψή τους σε θέματα της καθημερινής τους εργασίας. Επίσης, με τη δημοσίευση κρίσιμων διοικητικών εγγράφων και της επίκαιρης νομολογίας σε θέματα της τοπικής αυτοδιοίκησης, ολοκληρώνεται η προσπάθεια παροχής πρόσβασης στους ενδιαφερόμενους πολίτες στην αναγκαία γνώση για τη λειτουργία της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Δηλώνεται ότι το περιοδικό δεν αποσκοπεί στην άμεση πληροφόρηση των ενδιαφερομένων κατά τη στιγμή έκδοσης των δικαστικών αποφάσεων και των διοικητικών πράξεων (άλλωστε λειτουργούν πολλοί εξειδικευμένοι ιστότοποι γι' αυτό το λόγο).

Η ηλεκτρονική έκδοση του περιοδικού στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr υποδηλώνει την συμπληρωματικότητα των δύο προσπαθειών, οι οποίες στοχεύουν στον ίδιο σκοπό (με διαφορετικά μέσα): στην ανάδειξη της δημιουργικότητας των δημοσίων υπαλλήλων και την αλληλεπίδραση των ιδεών και των προσπαθειών τους.

Παρακαλείσθε, εάν έχετε κάποιες παρατηρήσεις επί των μελετών που είναι αναρτημένες στον ιστότοπο (www.diaplous-autodioikisi.gr), καθώς και για κάθε θέμα που αφορά στη λειτουργία του, όπως απευθυνθείτε στο: info@diaplous-autodioikisi.gr

Εισαγωγικό Σημείωμα

Μιχάλης Σ. Μπούργος και Ζωγραφιά Γιακουβάκη

Την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές, η μεγάλη πυρκαγιά της Αττικοβοιωτίας εξακολουθεί να δοκιμάζει οικοσυστήματα, ανθρώπους, τόπους, οικονομίες και αντοχές. Ο καπνός πάνω από την Αττική δεν σκιάζει μόνο τον ορίζοντα, σκιάζει τη βεβαιότητα ότι μπορούμε να συνηθίζουμε κάθε καλοκαίρι την απώλεια ως κάτι αναπόφευκτο. Κάθε καμένη πλαγιά δεν είναι απλώς ένας αριθμός σε έναν χάρτη. Είναι ένα οικοσύστημα που τραυματίζεται, νερό που δεν θα συγκρατηθεί, έδαφος που γίνεται πιο ευάλωτο, ζωή που χάνει το καταφύγιό της, μνήμη τόπου που αλλοιώνεται. Σύμφωνα με την πρόσφατη ανάλυση του Εθνικού Αστεροσκοπείου Αθηνών / meteo.gr, μέσα στη δεκαετία 2017–2026 κάηκαν περίπου 512.000 στρέμματα δάσους, δηλαδή το 42% της δασικής επιφάνειας της Αττικής. Ένα μέγεθος που δεν αφήνει πλέον χώρο ούτε για εφησυχασμό, ούτε για εύκολες δικαιολογίες.

Την ίδια περίοδο, η Ευρώπη βιώνει αλλεπάλληλα κύματα ακραίας ζέστης, ξηρασίας και μεγάλων πυρκαγιών. Ο Ιούνιος του 2026 αξιολογήθηκε από την Υπηρεσία Κλιματικής Αλλαγής Copernicus ως ο θερμότερος Ιούνιος που έχει καταγραφεί στη Δυτική Ευρώπη, ενώ η παρατεταμένη ξηρασία συνδέεται άμεσα με τον κίνδυνο και την εκδήλωση πυρκαγιών σε πολλές περιοχές. Στον Δούναβη, τα ιστορικά χαμηλά επίπεδα των υδάτων έφθασαν να απειλούν ακόμη και την ασφαλή ψύξη πυρηνικών σταθμών και να περιορίζουν την παραγωγή ενέργειας. Οι πολιτικές για τη λειψυδρία, η ενεργειακή ασφάλεια, η προστασία των οικοσυστημάτων, των ιστορικών καταλοίπων, η σύγχρονη προσέγγιση των χωρικών επιστημών και η πολιτική προστασία αποδεικνύονται όψεις του ίδιου, αλληλένδετου συστήματος σχεδιασμού και πρόβλεψης κινδύνων.

Η κλιματική κρίση δεν αποτελεί τη μοναδική αιτία κάθε πυρκαγιάς ή κάθε καταστροφής. Αποτελεί, όμως, έναν ισχυρό καταλύτη της επικινδυνότητας. Και όταν συνδυάζεται με ελλιπή πρόληψη, αποσπασματικό χωρικό σχεδιασμό, συγκρούσεις χρήσεων γης, υποβάθμιση των φυσικών οικοσυστημάτων, ανεπαρκή διαχείριση των υδάτινων πόρων και αδύναμες δομές συνεργασίας, η φυσική απειλή μετατρέπεται

πολύ ευκολότερα σε οικολογική, κοινωνική, οικονομική, χωρική, πολιτισμική και τεχνολογική καταστροφή. Η ανθεκτικότητα, επομένως, δεν μπορεί να είναι μία ακόμη εμφατική λέξη των σχεδίων, των προγραμμάτων και της επικοινωνίας. Αναδεικνύεται πλέον σε κεντρικό όρο και βασική συνθήκη επιβίωσης, υπεύθυνης διακυβέρνησης, συλλογικής ευθύνης, αειφορίας, πολιτισμού και ποιότητας ζωής.

Σύμφωνα με τον ορισμό του Γραφείου του ΟΗΕ για τη Μείωση του Κινδύνου Καταστροφών (UNDRR), η ανθεκτικότητα περιγράφει την ικανότητα ενός συστήματος ή μιας κοινωνίας να αντιστέκεται, να απορροφά, να προσαρμόζεται, να μετασχηματίζεται και να ανακάμπτει από μια διαταραχή. Η άποψή μας είναι ότι ανθεκτικότητα δεν σημαίνει απλώς επιστροφή στην προηγούμενη «κανονικότητα», όταν ακριβώς αυτή η κανονικότητα δημιούργησε τις κρίσιμες ευαλωτότητες και ανισότητες. Η χωρική ανθεκτικότητα αναφέρεται στην ικανότητα των τόπων, των υποδομών, των θεσμών, των οικοσυστημάτων και των οικονομιών να αντέχουν και να μετασχηματίζονται, προστατεύοντας τη ζωή, την ασφάλεια, την κοινωνική δικαιοσύνη και την οικολογική ισορροπία. Η πολιτισμική ανθεκτικότητα αφορά την ικανότητα μιας κοινωνίας να διατηρεί ζωντανή τη μνήμη, την ταυτότητα, τη γνώση, τη δημιουργία και τους δεσμούς εμπιστοσύνης, ενώ αλλάζει. Η μία χωρίς την άλλη παραμένει ελλιπής: ο χώρος χωρίς πολιτισμό κινδυνεύει να γίνει απλό περίβλημα· και ο πολιτισμός χωρίς τόπο χάνει το έδαφος που τον γεννά.

Μέσα σε αυτή τη σύνθετη και ιδιαίτερα δύσκολη συγκυρία, το Ειδικό Αφιέρωμα του Τεύχους 63 της διμηνιαίας Επιθεώρησης «πρΟΤΑση», με τίτλο «Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα – Ένας κόσμος σε μετάβαση», είναι, δυστυχώς, εξαιρετικά επίκαιρο. Συνεχίζει μία διαδρομή που ξεκίνησε με το αφιέρωμα στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία του Τεύχους 11, αναπτύχθηκε με το Τεύχος 41 για την Καινοτομία, την Αειφορία και την Τοπική Ανάπτυξη και εμβάθυνε με το Τεύχος 52 στον Χωρικό και Αναπτυξιακό Σχεδιασμό, στα σημαντικά έργα ωρίμανσης και στις εφαρμογές καινοτομίας. Σε όλες αυτές τις εκδόσεις επανέρχεται ένα κοινό ερώτημα: πώς μπορούν οι τοπικές κοινωνίες, μέσα από τη γνώση, τη συνεργασία, τη

συμμετοχικότητα και τον σχεδιασμό, να ανακτήσουν τη δυνατότητα να διαμορφώνουν οι ίδιες το μέλλον τους.

Στην πρόσκλησή μας ανταποκρίθηκε ένας ιδιαίτερα σημαντικός αριθμός ανθρώπων της επιστήμης, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και της δημόσιας διοίκησης, της επιχειρηματικότητας, του πολιτισμού και των τεχνών, της εκπαίδευσης και της υγείας, της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνίας των πολιτών. Συνολικά, 71 συγγραφείς συνέγραψαν 68 άρθρα, καταθέτοντας γνώσεις, εμπειρίες, ερευνητικά δεδομένα, θεσμικές προσεγγίσεις, κριτικές αναγνώσεις και θετικές πρακτικές. Οι αφετηρίες τους είναι διαφορετικές και οι θέσεις τους δεν ταυτίζονται πάντοτε. Συγκλίνουν, όμως, στην αναγνώριση ότι η ανθεκτικότητα δεν είναι αυτονόητη ιδιότητα ενός τόπου, αλλά αυτή οικοδομείται μέσα από την πρόληψη, την επιστημονική τεκμηρίωση, την κοινωνική συνοχή, τη συμμετοχή, τη δικαιοσύνη, τον πολιτισμό, την καινοτομία και τη συστηματική συνεργασία.

Η ύλη του τεύχους αποτυπώνει αυτή τη σύνθετη πραγματικότητα. Προσεγγίζει κρίσιμες και προσδιοριστικές μεταβλητές της ανθεκτικότητας. Την κλιματική κρίση, τις φυσικές καταστροφές και την πολιτική προστασία. Τον χωρικό, αστικό, πολεοδομικό και αναπτυξιακό σχεδιασμό και τη διοίκηση. Τη φέρουσα ικανότητα και τον υπερτουρισμό. Την πολιτιστική διπλωματία. Τα κοινά αγαθά, το νερό και τον πολιτισμό. Τη διττή μετάβαση. Την κυκλική και την κοινωνική οικονομία. Τον αγροτοδιατροφικό τομέα. Την πολιτιστική κληρονομιά, τη μνήμη, την τέχνη και την τοπική ταυτότητα. Την τεχνητή νοημοσύνη, τα γεωγραφικά συστήματα πληροφοριών και τα νέα ψηφιακά μέσα. Την κοινωνική συνοχή, την υγεία, την εκπαίδευση, τη συμπερίληψη, το κράτος δικαίου και τη θεσμική ανθεκτικότητα. Από την Αθήνα, τη Φιλοθέη, την Ανατολική Αττική, τη Ραφήνα, τη Δυτική Αττική και το Πέραμα έως τη Σέριφο, την Τήλο, τη Μεγαλόπολη, τον Έβρο και την ορεινή Νάξο, οι τόποι δεν λειτουργούν ως απλό σκηνικό. Αναδεικνύονται σε ενεργούς φορείς ιστορίας, αντιθέσεων, δυνατοτήτων, λειτουργιών και μετασχηματισμών.

Σε αντίθεση με τα προηγούμενα θεματικά τεύχη που συντονίσαμε, τα άρθρα δεν οργανώνονται αυτή τη φορά σε διακριτές ενότητες. Παρουσιάζονται σε μία ενιαία

ακολουθία, με αλφαβητική σειρά των επωνύμων των συγγραφέων. Η επιλογή αυτή δεν υποδηλώνει απουσία θεματικών συνδέσεων. Αντίθετα, επιτρέπει στις διαφορετικές οπτικές να συναντηθούν χωρίς προκαθορισμένη ιεράρχηση και προσκαλεί τον αναγνώστη να ανακαλύψει τις μεταξύ τους γέφυρες, τις αντιθέσεις και τις απρόσμενες συγγένειες. Να συνθέσει, δηλαδή, τον δικό του χάρτη ανάγνωσης σε έναν κόσμο όπου οι κρίσεις δεν εμφανίζονται σε χωριστά κεφάλαια, αλλά αλληλεπιδρούν, διαμορφώνοντας τελικά μία νέα ενιαία πραγματικότητα και κοινές αξιολογήσεις, προτάσεις και στρατηγικές.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση βρίσκεται στην πρώτη γραμμή αυτής της μετάβασης. Εκεί συναντώνται καθημερινά η πυρκαγιά και η πλημμύρα, ο καύσωνας και η λειψυδρία, η κοινωνική ανισότητα και η στεγαστική πίεση, η προστασία της μνήμης και η διεκδίκηση του δημόσιου χώρου, των φυσικών και πολιτισμικών πόρων, οι πολιτικές για την ανάπτυξη και τα όρια των οικοσυστημάτων. Οι Δήμοι και οι Περιφέρειες χρειάζονται περισσότερους πόρους και αρμοδιότητες, με σαφή καθορισμό, αλλά και ισχυρότερη τεχνική και επιστημονική επάρκεια, ανοιχτή διακυβέρνηση, μόνιμους μηχανισμούς πρόληψης, διαδικασίες συμμετοχικού σχεδιασμού, σχέσεις εμπιστοσύνης και συνοχής και λειτουργικές συνεργασίες με την έρευνα, την επιχειρηματικότητα και την κοινωνία των πολιτών. Η ανθεκτικότητα έχει αναγκαστικά τοπική βάση, δεν μπορεί όμως να αποτελεί αποκλειστικά τοπική ευθύνη. Απαιτεί πολυεπίπεδη διακυβέρνηση, συνέχεια πολιτικών και έμπρακτη αλληλεγγύη μεταξύ τόπων και γενεών.

Το Τεύχος 63 φιλοδοξεί να αποτελέσει ένα σημαντικό αποθετήριο ιδεών, σχεδιασμών, κριτικών προσεγγίσεων και θετικών πρακτικών, ένα καινοτόμο εγχείρημα της τετραπλής έλικας. Ένα πεδίο τεκμηριωμένου και ανοιχτού διαλόγου για τη διοίκηση, τις οικείες επιστήμες, τις επιχειρήσεις, τα ΜΜΕ, τους φορείς πολιτισμού, τα κοινωνικά κινήματα, τις συλλογικότητες και τους πολίτες. Η ανθεκτικότητα δεν οικοδομείται με ευχολόγια ή/και συνθήματα, ούτε με την εξοικείωση απέναντι στην καταστροφή. Οικοδομείται όταν η γνώση γίνεται σχέδιο, το σχέδιο γίνεται συνεπής πολιτική και η

πολιτική μετατρέπεται σε καινοτόμες εφαρμογές και κοινή, καθημερινή πρακτική. Οικοδομείται με στοιχειοθετημένα θετικά οράματα και στόχους.

Το παρόν τεύχος γράφεται μέσα στη σκιά της φωτιάς, αλλά δεν αφιερώνεται στη στάχτη. Αφιερώνεται στη δυνατότητα των τόπων να ξαναβρούν ανάσα, των κοινωνιών να μη συνηθίσουν την απώλεια, της μνήμης να μη μετατραπεί σε ακίνητο κατάλοιπο και της γνώσης να γίνει πράξη φροντίδας, έμπνευσης και δημιουργίας. Αν η μετάβαση είναι αναπόφευκτη, η κατεύθυνσή της δεν είναι. Αποτελεί πολιτική, επιστημονική, ηθική, αισθητική και κρίσιμη κοινωνική επιλογή. Και αυτή η επιλογή μπορεί ακόμη να είναι δική μας.

Με την ευκαιρία του παρόντος Εισαγωγικού Σημειώματος, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά τη συντακτική ομάδα της Επιθεώρησης «πρΟΤΑση» για την εξαιρετική συνεργασία και τη δημιουργική ανταλλαγή απόψεων και προσεγγίσεων, και ιδιαίτερα τον Κίμωνα Σιδηρόπουλο για τη σταθερή επιστημονική και εκδοτική συμβολή του. Πάνω απ' όλα, ευχαριστούμε όλους τους συγγραφείς για το έργο που μας εμπιστεύθηκαν, για τον χρόνο που διέθεσαν και για την ουσιαστική συνεργασία που είχαμε μαζί τους. Η ανταπόκρισή τους, σε μία τόσο απαιτητική περίοδο, δεν ήταν απλώς μεγάλη· ήταν βαθιά ενθαρρυντική.

Περιμένουμε και τις δικές σας απόψεις, ιδέες και προτάσεις. Ο διάλογος αυτού του τεύχους αποκτά πραγματικό νόημα μόνο εφόσον συνεχιστεί πέρα από τις σελίδες του και συμβάλει στη διαμόρφωση τόπων και κοινωνιών περισσότερο ασφαλών, δημιουργικών, καινοτόμων, δίκαιων, ζωντανών και ανθεκτικών.

Οι Συντονιστές του Ειδικού Αφιερώματος

Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα – Ένας κόσμος σε μετάβαση

Μιχάλης Σ. Μπούργος

Ζωγραφιά Γιακουβάκη

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Αγγελίδης Μηνάς (2026): Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα: Η σημασία τους στην τρέχουσα περίοδο, πως προσεγγίζονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 154- 165

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα: Η σημασία τους στην τρέχουσα περίοδο, πως προσεγγίζονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Αγγελίδης Μηνάς

Ομότιμος Καθηγητής Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου

Περίληψη

Η **χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα** αποτελεί τη διπλή θωράκιση των γεωγραφικών περιοχών και των τοπικών ταυτοτήτων απέναντι σε σύγχρονες κρίσεις, όπως η κλιματική αλλαγή, οι γεωπολιτικές αναταράξεις και οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες, αλλά και, ειδικότερα, η ανεξέλεγκτη τουριστική πίεση σε ιστορικά κέντρα και παράκτιες ζώνες. Στην τρέχουσα περίοδο, αυτή η ανάγκη θωράκισης είναι επιτακτική, καθώς τίθενται σε κίνδυνο οι υποδομές, η κοινωνική συνοχή και τα μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως και το φυσικό περιβάλλον.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση προσεγγίζει την ανθεκτικότητα (resilience) ως δυναμική *ικανότητα προσαρμογής και μετασχηματισμού*, ενσωματώνοντάς την σε κεντρικές πολιτικές και χρηματοδοτικά εργαλεία, όπως: (1) Στρατηγικές Πρωτοβουλίες: Η «Πυξίδα Πολιτισμού» (European Commission 2025), το Νέο Ευρωπαϊκό Bauhaus και το Σχέδιο Προσαρμογής στην Κλιματική Αλλαγή, οι οποίες συνδέουν την πράσινη μετάβαση με τη βιωσιμότητα των χώρων διαβίωσης. (2) Χρηματοδότηση: Μέσω του

Μηχανισμού Ανάκαμψης (RRF), της Ευρωπαϊκής Σύμπραξης για την Ανθεκτική Πολιτιστική Κληρονομιά και του προγράμματος «Δημιουργική Ευρώπη», στηρίζονται έργα τοπικής ανάπτυξης και προστασίας μνημείων. (3) Διακυβέρνηση και Τεχνολογία: Ενισχύεται ο ρόλος των τοπικών αρχών και αξιοποιούνται προηγμένες ψηφιοποιήσεις για την πρόληψη καταστροφών.

Με αυτόν τον τρόπο, η ΕΕ προτίθεται να μετατρέψει τον πολιτισμό και τον χωρικό σχεδιασμό σε στρατηγικά εργαλεία για τη θωράκιση και την ευημερία των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Όμως, οι πρώτες αξιολογήσεις της εφαρμογής των σχετικών πολιτικών τόσο στην ΕΕ όσο και, ενδεικτικά, στην Ελλάδα, έχουν δείξει ότι απαιτούνται ισχυρότερες παρεμβάσεις της ΕΕ αλλά και των κρατών μελών στην κατεύθυνση της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας.

Abstract

Spatial and cultural resilience is the double shielding of geographical areas and local identities against contemporary crises, such as climate change, geopolitical turbulence and socio-economic inequalities but also, in particular, the uncontrolled tourist pressure on historic centres and coastal zones. In the current period, this need is imperative, as extreme weather events, urbanization and hybrid threats endanger infrastructure, social cohesion and cultural heritage sites.

The European Union approaches resilience as a dynamic capacity *for adaptation and transformation*, integrating it into key policies and financial tools, such as: (1) Strategic Initiatives: The "Compass of Culture", the New European Bauhaus and the Climate Change Adaptation Plan, which link the green transition with the sustainability of living spaces. (2) Funding: Local development and heritage protection projects are supported through the Recovery Facility (RRF), the European Partnership for Resilient Cultural Heritage and the Creative Europe Programme. (3) Governance and Technology: The role of local authorities is strengthened and innovative three-dimensional digitizations are used for disaster prevention.

In this way, the EU intends to turn culture and spatial planning into strategic tools for the shielding and prosperity of European societies. However, the first relevant evaluations of the implementation of the relevant policies both in EU and Greece, have shown that stronger interventions are needed by the EU and Member States towards spatial and cultural resilience

Εισαγωγή

Η χωρική και η πολιτισμική ανθεκτικότητα αποτελούν τις κρισιμότερες παραμέτρους για τη θωράκιση των σύγχρονων κοινωνιών απέναντι σε σύνθετες, αλληλεπικαλυπτόμενες κρίσεις (πολυκρίση). Στην τρέχουσα ιστορική συγκυρία, οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, οι γεωπολιτικές αναταράξεις, οι προσφυγικές ροές και η οικονομική αστάθεια δοκιμάζουν τις αντοχές των ευρωπαϊκών περιφερειών και των αστικών κέντρων. Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) επαναπροσδιορίζει τα χρηματοδοτικά και θεσμικά της εργαλεία, μετατοπίζοντας το κέντρο βάρους από την απλή βιώσιμη ανάπτυξη στην ολιστική ανθεκτικότητα (resilience). Στην κατεύθυνση αυτή, επιχειρούμε εδώ να αναδείξουμε πώς ο χωρικός σχεδιασμός πρέπει να ενσωματώνει τις κοινωνικοοικονομικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες για την αποτροπή του χωρικού αποκλεισμού και της περιφερειακής αποδιάρθρωσης.

Σχήμα 1: Σύγχρονη πολυκρίση (Αγγελίδης 2026), χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα και ολιστικός χωρικός σχεδιασμός

1. Εννοιολογικό Πλαίσιο: Χωρική και Πολιτισμική Ανθεκτικότητα

Η έννοια της ανθεκτικότητας υπερβαίνει την παραδοσιακή ικανότητα ενός συστήματος να επιστρέφει στην αρχική του κατάσταση μετά από ένα σοκ (Davoudi et al., 2012). Αντίθετα, ορίζεται ως η εξελικτική ικανότητα προσαρμογής, μετασχηματισμού και μάθησης μέσα από συνεχείς μεταβολές (Folke, 2016).

Χωρική Ανθεκτικότητα

Η χωρική ανθεκτικότητα (spatial resilience) επικεντρώνεται στη δομή, τη μορφή και τις λειτουργίες του χώρου - τόσο σε περιφερειακό όσο και σε αστικό επίπεδο (Cumming, 2011). Αφορά την ικανότητα των οικιστικών δικτύων και των υποδομών να απορροφούν πιέσεις (π.χ. φυσικές καταστροφές, αποβιομηχάνιση) χωρίς να καταρρέουν οι βασικές παραγωγικές και κοινωνικές τους δομές (Meerow et al., 2016).

Ο χωρικός σχεδιασμός λειτουργεί εδώ ως ο κεντρικός μηχανισμός ρύθμισης, καθορίζοντας τις χρήσεις γης, την αστική πυκνότητα και τη βιώσιμη κινητικότητα. Βλ., μεταξύ άλλων, στα: (Διμέλλη 2023) και (Λαλένης - Σαμουρκασίδου 2024).

Πολιτισμική Ανθεκτικότητα

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα (cultural resilience) συνδέεται άρρηκτα με τη διατήρηση της τοπικής ταυτότητας, της ιστορικής μνήμης και των κοινωνικών δεσμών που κρατούν μια κοινότητα συμπαγή (Crane, 2015). Ο πολιτισμός δεν αποτελεί απλώς ένα σύνολο μνημείων, αλλά ένα δυναμικό κεφάλαιο που ενισχύει την κοινωνική συνοχή και προσφέρει απαντήσεις σε περιόδους κρίσης (Soini & Birkeland, 2014). Όταν ο χώρος αλλοιώνεται βίαια ή ομογενοποιείται λόγω των πιέσεων της παγκοσμιοποίησης, η πολιτισμική ανθεκτικότητα υποχωρεί, οδηγώντας σε φαινόμενα κοινωνικής αποξένωσης και απώλειας του «ανήκειν» (Cultural Trends, 2019).

2. Η Σημασία της Ανθεκτικότητας στην Τρέχουσα Περίοδο

Στην τρέχουσα μετα-πανδημική περίοδο, η ανάγκη για ανθεκτικότητα είναι πιο επιτακτική από ποτέ. Οι ευρωπαϊκές πόλεις αντιμετωπίζουν μια σειρά από ασύμμετρες απειλές:

- Κλιματική Κρίση: Ακραία καιρικά φαινόμενα, πλημμύρες και αστικές θερμικές νησίδες απαιτούν άμεση αναδιοργάνωση του δομημένου περιβάλλοντος (European Environment Agency 2021).
- Οικονομική Ύφεση και Πληθωρισμός: Οι συνεχείς οικονομικοί κλυδωνισμοί από το 2008 και μετά έχουν προκαλέσει έντονη αστική συρρίκνωση και διεύρυνση των ανισοτήτων (Eurostat, 2023).
- Τουριστικοποίηση (Overtourism): Η ανεξέλεγκτη τουριστική πίεση σε ιστορικά κέντρα αλλοιώνει τον κοινωνικό ιστό, εκτοπίζει μόνιμους κατοίκους και υποβαθμίζει την πολιτισμική φυσιογνωμία των πόλεων (Gravari-Barbas, 2018).

Η έλλειψη συντονισμένου σχεδιασμού μετατρέπει τις κρίσεις αυτές σε παράγοντες χωρικού και κοινωνικού αποκλεισμού. Οι ευάλωτες κοινωνικές ομάδες πλήττονται

δυσανάλογα, καθώς στερούνται πρόσβασης σε ποιοτικό δημόσιο χώρο, ασφαλείς υποδομές και πολιτιστικά αγαθά (Secchi, 2013).

3. Η προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει μετατοπίσει το στρατηγικό της ενδιαφέρον προς την ενίσχυση της εδαφικής συνοχής (territorial cohesion) και της ανθεκτικότητας μέσω μιας σειράς θεσμικών κειμένων και χρηματοδοτικών προγραμμάτων.

Θεσμικό Πλαίσιο και Πρωτοβουλίες

Η Εδαφική Ατζέντα 2030 (Territorial Agenda 2030) θέτει ως στόχο μια δίκαιη και πράσινη Ευρώπη, δίνοντας έμφαση στην ενίσχυση των τοπικών οικονομιών και στη χωρική δικαιοσύνη (European Union, 2020). Παράλληλα, το Νέο Ευρωπαϊκό Bauhaus (New European Bauhaus) αποτελεί μια εμβληματική πρωτοβουλία που γεφυρώνει την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία με τον πολιτισμό και την αρχιτεκτονική, προωθώντας χώρους που είναι ταυτόχρονα βιώσιμοι, συμπεριληπτικοί και αισθητικά αναβαθμισμένοι (European Commission, 2021).

NEB Showcase Mercado do Bolhão

Χρηματοδοτικά Εργαλεία

Η υλοποίηση αυτών των πολιτικών στηρίζεται σε συγκεκριμένα χρηματοδοτικά εργαλεία:

1. Ταμείο Συνοχής και ΕΤΠΑ: Χρηματοδοτούν ολοκληρωμένες χωρικές επενδύσεις (ΟΧΕ) με στόχο τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη (European Parliament, 2021).

2. Μηχανισμός Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (RRF): Διοχετεύει πόρους σε έργα πράσινης και ψηφιακής μετάβασης, ενσωματώνοντας κριτήρια ανθεκτικότητας των υποδομών (Council of the EU, 2021).
3. Πρόγραμμα URBACT & ESPON: Υποστηρίζουν τη μεταφορά τεχνογνωσίας και τη δημιουργία δεικτών για τη μέτρηση της εδαφικής ανθεκτικότητας των ευρωπαϊκών πόλεων (ESPON 2020).

Η ΕΕ προκρίνει μια προσέγγιση «από κάτω προς τα πάνω» (bottom-up), ενθαρρύνοντας τη συμμετοχή των πολιτών και τη συν-δημιουργία του δημόσιου χώρου ως βασικά συστατικά της αστικής ανθεκτικότητας (Habitat III, 2016).

4. Χωρικός Σχεδιασμός και Ανθεκτικότητα

Η συστηματική ανάλυση των ιδιαιτεροτήτων της χωρικής ανάπτυξης και των επιπτώσεων των Κοινοτικών πολιτικών τόσο στην ΕΕ όσο και στην Ελλάδα αναδεικνύουν το πόσο στενά συναρτώνται ο χωρικός σχεδιασμός, η αειφορία (sustainability) και η κοινωνική δικαιοσύνη.

Πολυκεντρικότητα και Βιώσιμη Ανάπτυξη

Η πολυκεντρικότητα αναδεικνύεται ως βασικό εργαλείο για την επίτευξη χωρικής ισορροπίας και ανθεκτικότητας. Ενδεικτικά, στο Αγγελίδης 2024α για την οικιστική ανάπτυξη στην Ανατολική Αττική, τονίζεται ότι οι στρατηγικές προτεραιότητες του σχεδιασμού πρέπει να βασίζονται στην αειφορία και τη δημιουργία αυτόνομων τοπικών κέντρων, ώστε να αποφεύγεται η υπερσυγκέντρωση δραστηριοτήτων και η περιβαλλοντική υποβάθμιση (Αγγελίδης, 2024α). Η προσέγγιση αυτή ευθυγραμμίζεται πλήρως με τις ευρωπαϊκές κατευθύνσεις για τον περιορισμό της αστικής διάχυσης (urban sprawl).

Τουρισμός, Πολιτισμός και Ιστορικό Περιβάλλον

Ιδιαίτερη έμφαση χρειάζεται να δίνεται στη διαχείριση του πολιτισμικού κεφαλαίου υπό το πρίσμα της βιώσιμης ανάπτυξης. Χαρακτηριστικά, εξετάζοντας την ιστορική περιοχή της Αθήνας, επισημάναμε (Αγγελίδης (2024β) τους κινδύνους που εγκυμονεί

η μονοκαλλιέργεια του τουρισμού. Υποστηρίξαμε ότι η προστασία της ιστορικής και πολιτισμικής ταυτότητας της πόλης προϋποθέτει έναν σχεδιασμό που εξισορροπεί την οικονομική ανάπτυξη με τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, διασφαλίζοντας την πολιτισμική ανθεκτικότητα του αστικού ιστού.

5. Συγκριτική Ανάλυση: Ευρωπαϊκές Πολιτικές vs. Ελληνική Πραγματικότητα

Η εφαρμογή των ευρωπαϊκών αρχών για την ανθεκτικότητα στην Ελλάδα παρουσιάζει σημαντικές προκλήσεις, οι οποίες χρειάζεται να αναδειχθούν. Το παρακάτω σχήμα αποτυπώνει τις αποκλίσεις και τα σημεία σύγκλισης:

Άξονας Πολιτικής	Προσέγγιση Ευρωπαϊκής Ένωσης	Ελληνική Πραγματικότητα
Αστική Ανάπτυξη	Προώθηση της συμπαγούς πόλης (compact city) και της πολυκεντρικότητας (European Union, 2020).	Έντονη αστική διάχυση, ειδικά σε περιοχές όπως η Ανατολική Αττική (Αγγελίδης, 2024α).
Πολιτισμική Διαχείριση	Σύνδεση πολιτισμού, συμπερίληψης και βιωσιμότητας (New European Bauhaus) (European Commission 2021).	Πιέσεις από την υπερτουριστικοποίηση και κίνδυνος αλλοίωσης των ιστορικών κέντρων (Αγγελίδης, 2024β).
Κοινωνική Συνοχή	Καταπολέμηση του χωρικού αποκλεισμού και ενίσχυση της εδαφικής δικαιοσύνης (ESPON 2020).	Παραμονή θυλάκων χωροκοινωνικού αποκλεισμού στην περιφέρεια

6. Συμπεράσματα και Προοπτικές

Η χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν αποτελούν πολυτέλεια, αλλά αναγκαίες προϋποθέσεις για την επιβίωση και την ευημερία των ευρωπαϊκών κοινωνιών στον

21ο αιώνα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση προσφέρει το απαραίτητο θεσμικό και χρηματοδοτικό πλαίσιο, όμως η επιτυχία κρίνεται στο επίπεδο του τοπικού και περιφερειακού σχεδιασμού.

Όπως τεκμηριώνεται παραπάνω, η Ελλάδα οφείλει να ξεπεράσει αποσπασματικές πρακτικές του παρελθόντος και να υιοθετήσει ένα ολοκληρωμένο μοντέλο σχεδιασμού. Αυτό το μοντέλο πρέπει να βασίζεται στην πολυκεντρικότητα, την προστασία του περιβάλλοντος, τον σεβασμό της πολιτισμικής κληρονομιάς και την εξάλειψη των κοινωνικών ανισοτήτων. Μόνο μέσα από μια τέτοια ολιστική προσέγγιση μπορεί ο χώρος να μετατραπεί από πεδίο εκδήλωσης κρίσεων σε ασπίδα προστασίας και πεδίο αειφόρου (βιώσιμης) ανάπτυξης.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Αγγελίδης, Μ. (2026), *Χωρική Συνοχή στην περίοδο της πολυκρίσης και στο μέλλον στην Ευρωπαϊκή Ένωση - με μερικές παρατηρήσεις για την Ελλάδα* στα Πρακτικά του 7ου Πανελληνίου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: «Με το βλέμμα στο αύριο: Σχεδιασμός για την ανάπτυξη και την ευημερία σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο», Βόλος: Πολυτεχνική Σχολή, ΤΜΧΠΠΑ - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Αγγελίδης, Μ. (2024α). *Η οικιστική ανάπτυξη στην Ανατολική Αττική και οι στρατηγικές προτεραιότητες του σχεδιασμού της: πολυκεντρικότητα και βιωσιμότητα*. *Πρόταση*, 52, 265-279.

Αγγελίδης, Μ. (2024β). *Τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη της ιστορικής περιοχής της Αθήνας*. *Περιοδικό Βιώσιμης Ανάπτυξης: Περιβάλλον, Πολιτισμός, Οικονομία, Κοινωνία*, 2024/2.

Council of the European Union. (2021). *Regulation (EU) 2021/241 establishing the Recovery and Resilience Facility*. Official Journal of the European Union.

Crane, D. (2015). *Cultural resilience in a globalizing world*. *International Journal of Cultural Policy*, 21(2), 143-157.

Cumming, G. S. (2011). *Spatial Resilience in Social-Ecological Systems*. Dordrecht: Springer.

Cultural Trends. (2019). Culture, heritage and urban resilience. *Cultural Trends*, 28(4), 255-260.

Davoudi, S., Shaw, K., Haider, L. J., & Quinlan, A. E. (2012). *Resilience: A bridging concept or a dead end? Planning Theory & Practice*, 13(2), 299-333.

ESPON. (2020). *Territorial Evidence for Europe's Post-2020 Cohesion Policy*. Luxembourg: ESPON EGTC.

European Commission. (2025). *Questions and answers on a Culture Compass for Europe*, Brussels, 12 November 2025

European Commission. (2021). *New European Bauhaus: Beautiful, Sustainable, Together*. COM (2021) 573 final COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS

European Environment Agency. (2021). *Urban Adaptation in Europe: How Cities and Towns are Responding to Climate Change*. Copenhagen: EEA.

European Parliament. (2021). *European Regional Development Fund and Cohesion Fund 2021–2027*. Briefing: EU Legislation in Progress.

European Union. (2020). *Territorial Agenda 2030: A Future for All Places*. Informal Meeting of Ministers responsible for Spatial Planning and Territorial Development.

Eurostat. (2023). *Urban Europe: Statistics on Cities, Towns and Suburbs*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Folke, C. (2016). Resilience (Republished). *Ecology and Society*, 21(4), 44.

Gravari-Barbas, M. (2018). *Tourism and urban resilience in historic cities*. *Journal of Heritage Tourism*, 13(4), 301-315.

Habitat III. (2016). *New Urban Agenda*. Quito: United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development.

Διμέλλη Δ. (2023). *Urban resilience and spatial planning system in Greece*. Athens: National Technical University of Athens / Repository Kallipos

Λαλένης Κ. & Ε. Σαμουρκασίδου (2024), Χωρική ανθεκτικότητα: Εννοιολογικές Προσεγγίσεις, Πολιτικές, Εφαρμογές, Εκδόσεις Κλειδάριθμος, 2024

Meerow, S., Newell, J. P., & Stults, M. (2016). *Defining urban resilience: A review*. *Landscape and Urban Planning*, 147, 38-49.

Secchi, B. (2013). *La Ville des Riches et la Ville des Pauvres*. Paris: Éditions MétisPresses.

Soini, K., & Birkeland, I. (2014). *Exploring the scientific discourse on cultural sustainability*. *Geoforum*, 51, 213-223.

Βιογραφικό Σημείωμα

Αγγελίδης Μηνάς, Ομότιμος Καθηγητής Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Αρχιτέκτων ΕΜΠ, Δρ Πολεοδομίας και Χωροταξίας του Πανεπιστημίου Paris XII (1981), με δυο άλλα διπλώματα μεταπτυχιακών σπουδών στον περιφερειακό σχεδιασμό, προγραμματισμό και πολεοδομία. Δίδαξα επί 37 έτη σε προπτυχιακά μαθήματα και επί 25 έτη σε μεταπτυχιακά προγράμματα πολεοδομίας, χωροταξίας και περιβάλλοντος, διεθνή και ελληνικά. Έχω διατελέσει Διευθυντής του Εργαστηρίου Χωρικού Σχεδιασμού και Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών της Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ.

Έχω συμμετάσχει σε σαράντα ευρωπαϊκά και ελληνικά ερευνητικά προγράμματα και σε πολλές μελέτες, στα επιστημονικά πεδία: χωρική ανάλυση και σχεδιασμός, πολεοδομία, χωροταξία, περιφερειακή ανάπτυξη, περιβάλλον, αστικές αναπλάσεις, Ευρωπαϊκή Ένωση. Ειδικότερα, έχω συμμετάσχει σε μεγάλο αριθμό σημαντικών ευρωπαϊκών ερευνητικών προγραμμάτων. Έχω συγγράψει τρία ατομικά βιβλία, όπως και κεφάλαια βιβλίων. Έχω συγγράψει άρθρα και έχω συμμετάσχει, με εισηγήσεις, σε πολύ μεγάλο αριθμό Συνεδρίων, διεθνών και ελληνικών. Έχω διατελέσει μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής του Οργανισμού Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος Αθήνας (2011-2014)

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Αθανασοπούλου Μαρία (2026): Οι τοπικές κοινότητες ως φορείς πολιτισμικής ανθεκτικότητας στη νέα εποχή του τουρισμού

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 166- 173

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Οι τοπικές κοινότητες ως φορείς πολιτισμικής ανθεκτικότητας στη νέα εποχή του τουρισμού.

Αθανασοπούλου Μαρία

Ιδρύτρια της εταιρίας τουριστικού μάρκετινγκ Respond On Demand και ambassador σε Ελλάδα και Κύπρο του διεθνούς οργανισμού Green Destinations

Περίληψη

Η ανθεκτικότητα των σύγχρονων προορισμών συνδέεται άμεσα με την ικανότητά τους να προστατεύουν και να εξελίσσουν την πολιτισμική τους ταυτότητα. Οι τοπικές κοινότητες αποτελούν βασικούς φορείς αυτής της διαδικασίας, καθώς διατηρούν τη συλλογική μνήμη, τις παραδόσεις, τη γαστρονομία και τις αξίες που διαφοροποιούν κάθε τόπο. Η νέα εποχή του τουρισμού απαιτεί συμμετοχικά μοντέλα ανάπτυξης, όπου η Τοπική Αυτοδιοίκηση, οι κάτοικοι και οι τοπικοί φορείς συνεργάζονται για τη δημιουργία βιώσιμων και ισορροπημένων προορισμών. Η πολιτισμική κληρονομιά δεν αποτελεί μόνο στοιχείο προστασίας, αλλά ενεργό κεφάλαιο ανάπτυξης που μπορεί να ενισχύσει την κοινωνική συνοχή και την τοπική οικονομία. Ο τουρισμός του μέλλοντος θα βασιστεί στην ουσιαστική σύνδεση ανθρώπων, τόπων και πολιτισμών.

Εισαγωγή: Ένας κόσμος σε μετάβαση και η ανάγκη επαναπροσδιορισμού της ανάπτυξης

Ο 21ος αιώνας χαρακτηρίζεται από διαδοχικές και αλληλένδετες μεταβολές που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται οι κοινωνίες, οι οικονομίες και οι τόποι. Η κλιματική αλλαγή, οι δημογραφικές εξελίξεις, η τεχνολογική μετάβαση, οι

οικονομικές ανισότητες και οι νέες μορφές κινητικότητας δημιουργούν ένα σύνθετο περιβάλλον αβεβαιότητας, στο οποίο οι περιοχές καλούνται να προσαρμοστούν και να επαναπροσδιορίσουν τις στρατηγικές ανάπτυξής τους.

Σε αυτό το πλαίσιο, η έννοια της ανθεκτικότητας αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Η ανθεκτικότητα δεν αφορά μόνο την ικανότητα ενός τόπου να αντιμετωπίζει κρίσεις ή εξωτερικές πιέσεις, αλλά κυρίως τη δυνατότητά του να προσαρμόζεται, να εξελίσσεται και να διατηρεί τα βασικά στοιχεία της ταυτότητάς του. Πρόκειται για μια δυναμική διαδικασία, όπου η αλλαγή δεν αντιμετωπίζεται ως απειλή, αλλά ως ευκαιρία ανανέωσης και δημιουργίας νέων ισορροπιών.

Ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους τομείς που επηρεάζονται από αυτές τις μεταβάσεις. Για πολλές περιοχές, ιδιαίτερα για μικρές πόλεις, νησιωτικές και ορεινές κοινότητες, ο τουρισμός έχει εξελιχθεί σε βασικό παράγοντα οικονομικής δραστηριότητας και κοινωνικής κινητικότητας. Ωστόσο, η έντονη εξάρτηση από ένα μοντέλο ανάπτυξης που βασίζεται κυρίως στην αύξηση της επισκεψιμότητας δημιουργεί νέες προκλήσεις: πίεση στους φυσικούς πόρους, αλλοίωση της τοπικής ταυτότητας, εποχικότητα, αύξηση του κόστους ζωής και απομάκρυνση των κατοίκων από τον ίδιο τον τόπο τους.

Η νέα εποχή του τουρισμού απαιτεί επομένως μια διαφορετική οπτική. Οι προορισμοί δεν μπορούν πλέον να αντιμετωπίζονται μόνο ως χώροι κατανάλωσης εμπειριών, αλλά ως ζωντανά κοινωνικά και πολιτισμικά οικοσυστήματα. Στο επίκεντρο αυτής της προσέγγισης βρίσκονται οι τοπικές κοινότητες, οι οποίες αποτελούν τους φορείς της μνήμης, της γνώσης, των παραδόσεων και των αξιών που συγκροτούν την ιδιαίτερη φυσιογνωμία κάθε τόπου.

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα ως βασικό στοιχείο της τοπικής ανάπτυξης

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα αναφέρεται στην ικανότητα μιας κοινωνίας να διατηρεί, να εξελίσσει και να μεταδίδει τα πολιτισμικά της χαρακτηριστικά μέσα σε ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Δεν αφορά μια στατική διατήρηση του παρελθόντος,

αλλά μια δημιουργική διαδικασία προσαρμογής, όπου η παράδοση μπορεί να συνυπάρξει με την καινοτομία.

Οι τοπικές κοινωνίες διαθέτουν ένα σημαντικό απόθεμα πολιτισμικού κεφαλαίου: ιστορίες, έθιμα, γλώσσα, τεχνικές, τοπικά προϊόντα, γαστρονομικές πρακτικές, μορφές κοινωνικής οργάνωσης και σχέσεις αλληλεγγύης. Αυτά τα στοιχεία δεν αποτελούν απλώς κατάλοιπα του παρελθόντος, αλλά ενεργούς πόρους που μπορούν να συμβάλουν στη βιώσιμη ανάπτυξη των περιοχών.

Στον τομέα του τουρισμού, η πολιτισμική ανθεκτικότητα αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς οι σύγχρονοι ταξιδιώτες αναζητούν ολοένα και περισσότερο εμπειρίες που συνδέονται με τον χαρακτήρα και την αυθεντικότητα ενός τόπου. Η αξία ενός προορισμού δεν βρίσκεται μόνο στα αξιοθέατα ή στις υποδομές του, αλλά κυρίως στην ικανότητά του να αφηγείται μια αυθεντική ιστορία και να δημιουργεί ουσιαστική σχέση ανάμεσα στον επισκέπτη και την τοπική κοινωνία.

Ωστόσο, η αξιοποίηση του πολιτισμού στον τουρισμό απαιτεί προσοχή. Όταν η πολιτιστική κληρονομιά μετατρέπεται αποκλειστικά σε εμπορικό προϊόν, υπάρχει ο κίνδυνος της απλοποίησης ή της αλλοίωσής της. Η πραγματική πρόκληση είναι η δημιουργία ενός μοντέλου όπου ο πολιτισμός παραμένει ζωντανός, επειδή συνεχίζει να αποτελεί μέρος της καθημερινής ζωής των κατοίκων.

Οι τοπικές κοινότητες ως ζωντανοί φορείς ταυτότητας

Η έννοια του προορισμού δεν μπορεί να περιορίζεται στη γεωγραφική του διάσταση. Ένας τόπος είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης ανθρώπων, ιστορίας, φυσικού περιβάλλοντος και πολιτισμού. Οι κάτοικοι αποτελούν το στοιχείο που δίνει συνέχεια και νόημα σε αυτή τη σχέση.

Για τον λόγο αυτό, η συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων στον σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί κρίσιμη προϋπόθεση για τη δημιουργία ανθεκτικών προορισμών. Οι κάτοικοι δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται μόνο ως εργατικό δυναμικό

ή αποδέκτες αποφάσεων που λαμβάνονται από εξωτερικούς φορείς. Αποτελούν συνδιαμορφωτές του μέλλοντος του τόπου τους.

Η συμμετοχική προσέγγιση ενισχύει την κοινωνική συνοχή και δημιουργεί μεγαλύτερη αποδοχή των αναπτυξιακών επιλογών. Όταν οι τοπικές κοινωνίες αισθάνονται ότι έχουν ενεργό ρόλο, ο τουρισμός μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο ενδυνάμωσης και όχι ως παράγοντας πίεσης.

Η πρόκληση για τις σύγχρονες πολιτικές ανάπτυξης είναι να δημιουργήσουν μηχανισμούς διαλόγου και συνεργασίας ανάμεσα στην αυτοδιοίκηση, τους επαγγελματίες του τουρισμού, τους πολιτιστικούς φορείς, τους παραγωγούς και τους κατοίκους. Μέσα από αυτή τη συνεργασία μπορούν να αναδειχθούν οι ιδιαίτεροι πόροι κάθε περιοχής και να διαμορφωθούν στρατηγικές που ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας.

Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη δημιουργία ανθεκτικών προορισμών

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση βρίσκεται στην πρώτη γραμμή της προσπάθειας για τη δημιουργία ανθεκτικών τοπικών οικοσυστημάτων. Ως ο θεσμός που βρίσκεται πιο κοντά στους πολίτες, διαθέτει τη δυνατότητα να κατανοεί τις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής και να διαμορφώνει πολιτικές που ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας.

Η τουριστική ανάπτυξη δεν μπορεί πλέον να σχεδιάζεται αποσπασματικά ή αποκλειστικά με όρους προβολής και προσέλκυσης επισκεπτών. Απαιτείται ολοκληρωμένος χωρικός σχεδιασμός, ο οποίος λαμβάνει υπόψη τη φέρουσα ικανότητα των περιοχών, την προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και τη μακροπρόθεσμη ευημερία των κατοίκων.

Οι Δήμοι και οι Περιφέρειες μπορούν να λειτουργήσουν ως καταλύτες συνεργασίας, δημιουργώντας πλατφόρμες διαλόγου και συντονισμού μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων φορέων. Η ανάπτυξη τοπικών στρατηγικών τουρισμού με

συμμετοχικό χαρακτήρα επιτρέπει την ενσωμάτωση της γνώσης των κατοίκων και την ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε περιοχής.

Παράλληλα, η Τοπική Αυτοδιοίκηση έχει τη δυνατότητα να επενδύσει στην εκπαίδευση και την ενδυνάμωση των τοπικών φορέων, ώστε οι κοινότητες να αποκτήσουν τα εργαλεία που χρειάζονται για να συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση του τουριστικού μέλλοντος. Η δημιουργία δικτύων μεταξύ επιχειρήσεων, παραγωγών, πολιτιστικών οργανισμών και κοινωνικών ομάδων μπορεί να ενισχύσει την τοπική οικονομία και να δημιουργήσει νέες μορφές συνεργατικής ανάπτυξης.

Η ανθεκτικότητα ενός προορισμού δεν εξαρτάται μόνο από τις υποδομές του, αλλά κυρίως από την ικανότητα των ανθρώπων του να συνεργάζονται, να καινοτομούν και να προσαρμόζονται στις νέες συνθήκες.

Η γαστρονομία και η άυλη πολιτιστική κληρονομιά ως εργαλεία ανθεκτικότητας

Ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία της πολιτισμικής ταυτότητας ενός τόπου είναι η άυλη πολιτιστική κληρονομιά του. Οι γεύσεις, οι παραδοσιακές τεχνικές παραγωγής, οι τοπικές συνταγές, οι ιστορίες γύρω από το φαγητό και οι κοινωνικές πρακτικές που συνδέονται με αυτό αποτελούν μορφές συλλογικής μνήμης.

Η γαστρονομία αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο ο πολιτισμός μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός τοπικής ανάπτυξης. Δεν αφορά απλώς την κατανάλωση ενός προϊόντος ή μιας γεύσης, αλλά τη σύνδεση του επισκέπτη με τον τόπο προέλευσης, τους ανθρώπους που δημιουργούν τα προϊόντα και τις παραδόσεις που τα συνοδεύουν.

Η ανάδειξη της τοπικής παραγωγής, των μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων και των παραδοσιακών επαγγελμάτων μπορεί να συμβάλει στη διατήρηση της οικονομικής δραστηριότητας στις κοινότητες, ιδιαίτερα σε περιοχές που αντιμετωπίζουν δημογραφικές πιέσεις και εγκατάλειψη.

Ταυτόχρονα, η σύνδεση της γαστρονομίας με τον τουρισμό μπορεί να ενισχύσει τη μετάδοση της γνώσης από γενιά σε γενιά. Όταν οι νέοι άνθρωποι βλέπουν ότι οι τοπικές παραδόσεις μπορούν να αποτελέσουν πηγή δημιουργίας και επαγγελματικών ευκαιριών, αυξάνονται οι πιθανότητες διατήρησης αυτών των στοιχείων στο μέλλον.

Η πολιτιστική κληρονομιά, επομένως, δεν αποτελεί μόνο αντικείμενο προστασίας. Αποτελεί ενεργό πόρο ανάπτυξης, αρκεί να αξιοποιείται με σεβασμό προς την αυθεντικότητά της και προς τις κοινότητες που τη διατηρούν.

Από τον επισκέπτη-καταναλωτή στον επισκέπτη-συμμέτοχο

Οι αλλαγές στη συμπεριφορά των ταξιδιωτών οδηγούν σε έναν νέο τρόπο αντίληψης της τουριστικής εμπειρίας. Ο σύγχρονος επισκέπτης δεν αναζητά μόνο την εικόνα ενός προορισμού, αλλά επιθυμεί να κατανοήσει τη ζωή, την ιστορία και τον πολιτισμό του.

Η εμπειρία αποκτά μεγαλύτερη αξία όταν δημιουργεί σύνδεση. Η γνωριμία με τους ανθρώπους ενός τόπου, η συμμετοχή σε τοπικές δραστηριότητες, η επαφή με την παραγωγή, η κατανόηση των παραδόσεων και η ανταλλαγή γνώσεων δημιουργούν σχέσεις που ξεπερνούν την απλή τουριστική κατανάλωση.

Αυτή η μετατόπιση δημιουργεί νέες δυνατότητες για τις τοπικές κοινότητες. Μικροί παραγωγοί, τεχνίτες, πολιτιστικοί φορείς και οικογενειακές επιχειρήσεις μπορούν να συμμετέχουν ενεργότερα στην τουριστική οικονομία, προσφέροντας εμπειρίες που βασίζονται στην πραγματική ταυτότητα του τόπου.

Παράλληλα, η προσέγγιση αυτή συμβάλλει στη διαφοροποίηση των προορισμών. Σε μια εποχή όπου πολλοί τόποι κινδυνεύουν να μοιάζουν μεταξύ τους λόγω της ομογενοποίησης των τουριστικών προϊόντων, η τοπική ταυτότητα αποτελεί το σημαντικότερο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Προτάσεις για μια νέα πολιτική χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας

Η ενίσχυση της πολιτισμικής ανθεκτικότητας των προορισμών απαιτεί μια σειρά από στρατηγικές παρεμβάσεις:

Πρώτον, είναι απαραίτητη η ενσωμάτωση της πολιτιστικής διάστασης στον σχεδιασμό της τουριστικής πολιτικής. Ο πολιτισμός δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως συμπληρωματικό στοιχείο προβολής, αλλά ως βασικός πυλώνας ανάπτυξης.

Δεύτερον, απαιτείται ενίσχυση της συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών στη λήψη αποφάσεων. Οι κάτοικοι πρέπει να έχουν ενεργό ρόλο στον σχεδιασμό και στην αξιολόγηση των τουριστικών στρατηγικών.

Τρίτον, χρειάζεται επένδυση στη γνώση και στην εκπαίδευση. Η δημιουργία δεξιοτήτων στις τοπικές κοινότητες μπορεί να ενισχύσει την επιχειρηματικότητα, την καινοτομία και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Τέταρτον, είναι σημαντική η δημιουργία δικτύων συνεργασίας μεταξύ διαφορετικών περιοχών. Η ανταλλαγή καλών πρακτικών και η ανάπτυξη κοινών δράσεων μπορούν να ενισχύσουν τη συνολική ανθεκτικότητα των προορισμών.

Τέλος, η αξιολόγηση της τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να υπερβαίνει τους παραδοσιακούς οικονομικούς δείκτες. Η ποιότητα ζωής των κατοίκων, η διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας και η περιβαλλοντική ισορροπία πρέπει να αποτελούν εξίσου σημαντικά κριτήρια επιτυχίας.

Συμπέρασμα

Σε έναν κόσμο που αλλάζει γρήγορα, η ανθεκτικότητα των τόπων δεν μπορεί να βασίζεται μόνο σε οικονομικούς πόρους ή τεχνολογικές λύσεις. Βασίζεται κυρίως στους ανθρώπους, στη συλλογική γνώση και στην ικανότητα των κοινωνιών να διατηρούν την ταυτότητά τους ενώ προσαρμόζονται στις νέες συνθήκες.

Οι τοπικές κοινότητες αποτελούν την καρδιά της πολιτισμικής ανθεκτικότητας. Μέσα από τις ιστορίες, τις παραδόσεις, τις αξίες και τις καθημερινές τους πρακτικές διατηρούν ζωντανή τη μοναδικότητα των τόπων.

Η νέα εποχή του τουρισμού απαιτεί ένα διαφορετικό μοντέλο ανάπτυξης, όπου ο επισκέπτης δεν βρίσκεται απέναντι από την κοινότητα, αλλά σε διάλογο μαζί της. Όπου ο πολιτισμός δεν αποτελεί απλώς προϊόν προβολής, αλλά ζωντανό στοιχείο της

κοινωνίας. Και όπου η ανάπτυξη μετριέται όχι μόνο από την οικονομική απόδοση, αλλά από την ικανότητα ενός τόπου να παραμένει ζωντανός, δημιουργικός και ανθρώπινος.

Οι τοπικές κοινότητες δεν είναι απλώς αποδέκτες της τουριστικής ανάπτυξης. Είναι οι φορείς που μπορούν να εξασφαλίσουν ότι το μέλλον του τουρισμού θα παραμείνει συνδεδεμένο με την αυθεντικότητα, την ταυτότητα και την αξία κάθε τόπου.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Μαρία Αθανασοπούλου είναι ιδρύτρια της εταιρίας τουριστικού μάρκετινγκ Respond OnDemand που επί μια δεκαπενταετία διοργανώνει επαγγελματικές συναντήσεις για Έλληνες επιχειρηματίες του τουρισμού και τουριστικούς πράκτορες από το εξωτερικό, με στόχο την ενίσχυση του εισερχόμενου τουρισμού στην Ελλάδα. Είναι επίσης συνιδρύτρια του μη κερδοσκοπικού forum Top Tourism, που έχει σαν σκοπό του τη διάδοση της ελληνικής κουλτούρας αλλά και του Βιώσιμου Τουρισμού.

Είναι απόφοιτος της Νομικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Είναι Chairwoman της World Food Travel Association και Certified Ambassador της World Food Travel Association στην Ελλάδα. Είναι ambassador σε Ελλάδα και Κύπρο του διεθνούς οργανισμού Green Destinations. Έχει πραγματοποιήσει σεμινάρια πωλήσεων, μάρκετινγκ και γαστρονομικού τουρισμού για επαγγελματίες του τουρισμού και τουριστικούς προορισμούς, καθώς επίσης και πολλές ομιλίες και παρουσιάσεις για θέματα σχετικά με τον τουρισμό και τον πολιτισμό, σε διοργανώσεις στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Αναστασόπουλος Νίκος (2026): Η κλιματική κρίση δεν είναι φυσική καταστροφή: Είναι κρίση διακυβέρνησης, σχεδιασμού, και πολιτισμού

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 174- 186

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Η κλιματική κρίση δεν είναι φυσική καταστροφή:

Είναι κρίση διακυβέρνησης, σχεδιασμού, και πολιτισμού.

Αναστασόπουλος Νίκος

Αναπληρωτής καθηγητής Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, ερευνητής, συγγραφέας

Περίληψη

Το άρθρο υποστηρίζει ότι η κλιματική κρίση δεν αποτελεί μόνο περιβαλλοντική ή τεχνική πρόκληση, αλλά κυρίως κρίση διακυβέρνησης και πολιτισμού. Με αφετηρία την έννοια της αστικής ευαλωτότητας, εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο οι ελληνικές πόλεις και ιδιαίτερα η Αττική έχουν διαμορφωθεί μέσα από ένα αναπτυξιακό πρότυπο που βασίστηκε στην εκτεταμένη δόμηση, στην υποβάθμιση των φυσικών οικοσυστημάτων και στην αντιμετώπιση του νερού, του πρασίνου και του δημόσιου χώρου ως πόρων προς εκμετάλλευση. Οι περιπτώσεις της Αθήνας και του Μαραθώνα αναδεικνύουν τις συνέπειες αυτής της λογικής και την ανάγκη μετάβασης από αποσπασματικές τεχνικές παρεμβάσεις σε μια ολοκληρωμένη, οικοσυστημική προσέγγιση του χωρικού σχεδιασμού. Το άρθρο ασκεί κριτική στο κυρίαρχο μοντέλο λειτουργίας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, το οποίο συχνά δίνει προτεραιότητα σε έργα υψηλής πολιτικής ορατότητας που συχνά συνεχίζουν σύμφωνα με ξεπερασμένες και λάθος μεθόδους έναντι μακροπρόθεσμων επενδύσεων στην ανθεκτικότητα. Προτείνει τον μετασχηματισμό του δήμου από φορέα παραγωγής έργων σε θεματοφύλακα κοινών φυσικών πόρων, μέσα από νέα κριτήρια αξιολόγησης, ενίσχυση της έρευνας, της εκπαίδευσης, της συνεργασίας με τα πανεπιστήμια και

ενεργό συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών. Η χωρική ανθεκτικότητα προσεγγίζεται ως βαθιά πολιτισμική διαδικασία που προϋποθέτει επαναπροσδιορισμό της σχέσης ανθρώπου, φύσης και δημόσιου χώρου.

Abstract

This article argues that climate crisis should be understood not merely as an environmental or technical challenge, but fundamentally as a crisis of governance and culture. Building on the concept of urban vulnerability, it examines how Greek cities—and the Attica region in particular—have evolved through a development model based on extensive urbanization, the degradation of natural ecosystems, and the treatment of water, green spaces and public space as resources to be exploited rather than protected. The cases of Athens and Marathon illustrate the long-term consequences of this approach and highlight the need to move beyond fragmented engineering interventions towards an integrated ecosystem-based planning framework. The paper critically examines the dominant model of local government, which often prioritises highly visible infrastructure projects based on obsolete techniques proven problematic and often wrong, over long-term investments in climate resilience. It proposes a transition from the municipality as a producer of public works to the municipality as a steward of common natural resources and ecosystems. Such a transition requires new evaluation criteria, stronger collaboration between local authorities, universities and research institutions, continuous professional education, and active citizen participation. Ultimately, the paper argues that spatial resilience is not primarily a technical attribute of cities but a cultural achievement that depends on redefining the relationship between society, nature and the commons in the context of the climate transition.

Η χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν γίνονται κατανοητές αν δεν ξεκινήσουμε από το αντίθετό τους: την αστική ευαλωτότητα (urban vulnerability). Η αστική ευαλωτότητα δεν αφορά μόνο την έκθεση μιας πόλης σε φυσικούς κινδύνους· αποτυπώνει την αδυναμία ενός ολόκληρου κοινωνικού, θεσμικού και οικολογικού συστήματος να απορροφήσει τις διαταραχές, να προσαρμοστεί και να ανακάμψει. Σήμερα, οι πόλεις είναι περισσότερο ευάλωτες από ακραία καιρικά φαινόμενα πού

προξενούν καύσωνες, λειψυδρία και πλημμύρες, από αναταράξεις στην διατροφική και ενεργειακή επάρκεια και σταθερότητα, και από μορφές της καπιταλιστικής οικονομίας που συνδέονται με τον τουρισμό και το real estate που δημιουργούν στεγαστική επισφάλεια, πίεση στην κατανάλωση πόρων, εκμαυλισμό των τοπικών κοινωνιών και αποσάθρωση του κοινωνικού ιστού.

Περί χωρικού σχεδιασμού και ανθεκτικότητας

Σε ότι αφορά την χωρική ανθεκτικότητα, η συζήτηση συνήθως επικεντρώνεται στην ανάγκη κατασκευής νέων έργων ή στην ενίσχυση των μηχανισμών πολιτικής προστασίας, χωρίς αμφιβολία αναγκαία μέτρα και προφυλάξεις, αλλά όχι ικανά. Η εμπειρία των τελευταίων ετών δείχνει ότι το πρόβλημα είναι βαθύτερο. Σήμερα, η ιδέα ότι η ευημερία ταυτίζεται με τη διαρκή μεγέθυνση, την αυξανόμενη κατανάλωση πόρων και την απεριόριστη εκμετάλλευση της φύσης είναι σαφές ότι είναι η μεγαλύτερη πλάνη του ανθρώπινου είδους. Σε ένα οντολογικό επίπεδο, απαιτείται μια πολιτισμική μετάβαση από την καταστροφική αντίληψη του δυτικού ανθρώπου και του δυτικού πολιτισμού που έχει γαλουχηθεί με την ιδέα της κυριαρχίας μας επί της φύσης σε μια ριζικά διαφορετική αντίληψη της ζωής που αντιλαμβάνεται την επιβίωσή μας ως είδος, ως στοίχημα συμβίωσης με τα οικοσυστήματα. Απαιτείται να αμφισβητηθούν αξίες, πρότυπα κατανάλωσης και αντιλήψεις προόδου που κυριάρχησαν επί δεκαετίες. Ως εκ τούτου η κλιματική μετάβαση δεν μπορεί να περιοριστεί σε τεχνολογικές λύσεις ή επενδύσεις σε «πράσινες» υποδομές. Προϋποθέτει μια πολιτισμική μετατόπιση: την επαναξιολόγηση της έννοιας της ευημερίας, την αναγνώριση των κοινών αγαθών, την ενίσχυση της συμμετοχής και της φροντίδας, καθώς και μια νέα σχέση με το φυσικό περιβάλλον που θα βασίζεται όχι στην κυριαρχία αλλά στη συνύπαρξη.

Υποστηρίζω λοιπόν ότι η κλιματική κρίση είναι κρίση του πολιτισμού μας και εκεί πρέπει να αναζητήσουμε τα αίτια και τους πιθανούς τρόπους θεραπείας τους. Η προσαρμογή στην κλιματική κρίση απαιτεί μια συστημική αλλαγή, που ανάμεσα σε άλλα περιλαμβάνει μια αναπροσαρμογή της αντίληψης του σχεδιασμού που δεν θα

εστιάζει αποκλειστικά στην οικονομική ανάπτυξη, αλλά πρωτίστως στην οικολογική αποκατάσταση, ταυτόχρονα με την κοινωνική επανεκπαίδευση και την ανθεκτικότητα των τοπικών κοινοτήτων. Μια αντίληψη του σχεδιασμού που λαμβάνει υπόψη την αλληλεξάρτηση φαινομένων, που αντιλαμβάνεται τις φυσικές διεργασίες παράλληλα σε πολλαπλές κλίμακες.

Εκτός των άλλων, η κλιματική κρίση αποκαλύπτει τις αδυναμίες του κυρίαρχου μοντέλου χωρικού και αναπτυξιακού σχεδιασμού.

Η ελληνική περίπτωση

Στην ελληνική περίπτωση, η ανάπτυξη βασίστηκε στην επέκταση της δόμησης, στην αλόγιστη κατανάλωση γης και πόρων, στην υποβάθμιση φυσικών οικοσυστημάτων και στην αντιμετώπιση του χώρου ως απλού αποθέματος προς αξιοποίηση. Η αντίφαση γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στο ζήτημα του νερού. Για πολλές δεκαετίες η κυρίαρχη λογική του πολεοδομικού και τεχνικού σχεδιασμού βασίστηκε στην πεποίθηση ότι η πρόοδος ταυτίζεται με τον έλεγχο της φύσης. Τα ποτάμια και τα ρέματα θεωρήθηκαν εμπόδια στην ανάπτυξη, ενώ το νερό αντιμετωπίστηκε ως πρόβλημα που πρέπει να απομακρύνεται όσο το δυνατόν γρηγορότερα από την πόλη. Έτσι σημαντικά ιστορικά πολιτισμικά στοιχεία της πόλης όπως ο Ιλισσός ποταμός, το Αδριάνειο υδραγωγείο και το Πεισιστράτειο υδραγωγείο παραμένουν αόρατα ή άγνωστα και κυλούν υπόγεια έχοντας χάσει για πολλές δεκαετίες την οργανική τους σχέση με την πόλη. Η κάλυψη ρεμάτων, η οικοδόμηση σε δασικές εκτάσεις, η άναρχη περιαστική ανάπτυξη, η υποβάθμιση αγροτικών τοπίων και η συρρίκνωση των δημόσιων και πράσινων χώρων δεν αποτελούν απλώς χωρικά σφάλματα του παρελθόντος. Αποδεικνύονται σήμερα παράγοντες που ενισχύουν την ευαλωτότητα απέναντι στις πυρκαγιές, τις πλημμύρες, τους καύσωνες και την απώλεια βιοποικιλότητας.

Η Ελλάδα ανησυχεί ολοένα και περισσότερο για τον κίνδυνο λειψυδρίας, ενώ ταυτόχρονα εξακολουθεί να αντιμετωπίζει το νερό της βροχής ως κάτι που πρέπει να απομακρυνθεί άμεσα μέσω αγωγών και αποχετευτικών δικτύων. Χτίζουμε πάνω σε

ρέματα, περιορίζουμε τους φυσικούς χώρους απορρόφησης, σφραγίζουμε το έδαφος με αδιαπέραστα υλικά και στη συνέχεια αναζητούμε όλο και μεγαλύτερα τεχνικά έργα για να αντιμετωπίσουμε τις συνέπειες. Η περίπτωση της Αττικής είναι χαρακτηριστική. Η Αθήνα έχει χάσει μεγάλο μέρος των φυσικών υδατικών της διαδρομών. Ο Ιλισσός, που στον «Φαίδρο» του Πλάτωνα περιγράφεται ως τόπος περιπάτου, σκιάς και στοχασμού, έχει σχεδόν εξαφανιστεί από τη συλλογική μνήμη πόσο μάλλον την εμπειρία της πόλης. Ταυτόχρονα, σε περιοχές της Ανατολικής Αττικής, όπως ο Μαραθώνας, οι πιέσεις από την οικιστική ανάπτυξη, τις πυρκαγιές, την τουριστική δραστηριότητα και τις μεταβολές του υδρολογικού κύκλου δημιουργούν νέες μορφές ευαλωτότητας και ραγδαίας υποβάθμισης. Και οι δύο περιπτώσεις παρά τις μεγάλες διαφορές τους αποκαλύπτουν ένα κοινό πρόβλημα αδυναμίας κατανόησης και κατά συνέπεια διαχείρισης του χώρου ως ενιαίου οικολογικού και κοινωνικού συστήματος. Οι τεχνικές υπηρεσίες, οι υπηρεσίες πρασίνου, οι φορείς διαχείρισης υδάτων, η πολιτική προστασία και οι πολεοδομικές λειτουργίες εξακολουθούν συχνά να λειτουργούν αποσπασματικά. Το νερό, το πράσινο, ο δημόσιος χώρος και η κλιματική προσαρμογή αντιμετωπίζονται ως ξεχωριστά ζητήματα, ενώ στην πραγματικότητα αποτελούν πτυχές του ίδιου προβλήματος.

Από τον δήμο-εργολάβο στον δήμο-διαχειριστή κοινών πόρων

Οι δήμοι βρίσκονται σήμερα παγιδευμένοι ανάμεσα σε δύο κόσμους. Από τη μία πλευρά καλούνται να διαχειριστούν πρωτόγνωρες περιβαλλοντικές προκλήσεις. Από την άλλη συνεχίζουν συχνά να λειτουργούν με θεσμούς, διαδικασίες και αντιλήψεις που διαμορφώθηκαν σε διαφορετικές ιστορικές συνθήκες και για διαφορετικές ανάγκες. Η κλιματική κρίση είναι ταυτόχρονα κρίση διακυβέρνησης και βαθιά εδραιωμένες αντιλήψεις δεν περιορίζονται μόνο στον σχεδιασμό. Αποτυπώνονται και στον τρόπο λειτουργίας των δήμων. Η επιτυχία μιας δημοτικής αρχής εξακολουθεί συχνά να μετριέται με βάση τον αριθμό των έργων που υλοποιήθηκαν, τα τετραγωνικά μέτρα πλακοστρώσεων, τα χιλιόμετρα ασφαλτοστρώσεων ή τις αναπλάσεις που ολοκληρώθηκαν. Αντίθετα, σπάνια αξιολογείται η συμβολή ενός

έργου στη μείωση της θερμικής νησίδας, στη διαχείριση των ομβρίων υδάτων, στη βελτίωση της βιοποικιλότητας ή στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας απέναντι σε ακραία φαινόμενα. Την ίδια στιγμή, οι δήμοι λειτουργούν μέσα σε ένα πλαίσιο περιορισμένων πόρων, διοικητικών δυσκαμψιών και έντονων πιέσεων που δεν επιτρέπουν γρήγορα και ορατά αποτελέσματα. Η εξάρτηση από εξωτερικούς αναδόχους και η προτεραιότητα που δίνεται σε έργα με άμεσο πολιτικό αποτύπωμα τελικά αποθαρρύνουν επενδύσεις σε παρεμβάσεις που αποδίδουν σε βάθος χρόνου. Ένα δίκτυο μικρών πράσινων υποδομών ή η αποκατάσταση ενός ρέματος μπορεί να προσφέρει πολλαπλά οφέλη για δεκαετίες, αλλά δύσκολα παράγει την ίδια πολιτική ορατότητα με μια μεγάλη ανάπλαση.

Αλλά η χωρική ανθεκτικότητα δεν θα κριθεί αποκλειστικά από το ύψος των χρηματοδοτήσεων ή από τον αριθμό των έργων που θα υλοποιηθούν τα επόμενα χρόνια. Θα κριθεί από την ικανότητα των δήμων να μετασχηματίσουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον χώρο, το νερό και τη σχέση τους με το φυσικό περιβάλλον. Η πραγματική μετάβαση που έχουμε μπροστά μας δεν είναι μόνο τεχνική. Είναι θεσμική, πολιτισμική και βαθιά πολιτική. Και ακριβώς γι' αυτό αποτελεί ίσως τη μεγαλύτερη πρόκληση αλλά και τη μεγαλύτερη ευκαιρία για την Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα. Η μετάβαση που επικαλούμαι απαιτεί μια διαφορετική αντίληψη για τον ρόλο του δήμου. Από φορέας παραγωγής έργων, ο δήμος οφείλει να μετασχηματιστεί σε φορέα διαχείρισης κοινών πόρων και οικοσυστημάτων. Να λειτουργεί όχι μόνο ως αναθέτουσα αρχή αλλά και ως οργανισμός μάθησης, συντονισμού και στρατηγικού σχεδιασμού. Προς αυτή την κατεύθυνση μπορούν να διατυπωθούν πέντε βασικές προτεραιότητες.

- Κάθε έργο θα πρέπει να αξιολογείται και με κριτήρια ανθεκτικότητας. Η συμβολή του στη διαχείριση του νερού, στη μείωση της θερμικής επιβάρυνσης, στη βελτίωση του μικροκλίματος και στην προστασία του πρασίνου πρέπει να αποτελεί βασικό κριτήριο λήψης αποφάσεων.

- Απαιτείται η δημιουργία δημοτικών μηχανισμών παρακολούθησης της ανθεκτικότητας. Οι δήμοι χρειάζονται δεδομένα για το μικροκλίμα, τα δέντρα, τα ρέματα, τους υδάτινους πόρους και τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν.

- Είναι αναγκαία η συστηματική ανταλλαγή γνώσης μεταξύ δήμων. Η εμπειρία που αποκτάται σε έναν δήμο δεν πρέπει να χάνεται ούτε να παραμένει απομονωμένη.

- Απαιτείται εκτεταμένη επιμόρφωση αιρετών, στελεχών και τεχνικών υπηρεσιών σε θέματα κλιματικής προσαρμογής, πράσινων υποδομών και λύσεων βασισμένων στη φύση.

- Το νερό, το πράσινο και ο δημόσιος χώρος πρέπει να αντιμετωπιστούν ως πολύτιμα κοινά αγαθά και να σχεδιάζονται ως τέτοια. Δεν είναι οι υπολειμματικές χρήσεις γης που παραχωρούνται μόνο όταν περισσεύει χώρος.

Η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι υπάρχουν εναλλακτικές προσεγγίσεις. Πρωτοπόροι όπως ο Ian McHarg, ο Kongjian Yu και η Kate Orff έχουν δείξει ότι οι πόλεις μπορούν να γίνουν ασφαλέστερες όχι όταν απομακρύνονται από τις φυσικές διεργασίες, αλλά όταν μαθαίνουν να συνεργάζονται μαζί τους.[1] Η έννοια των «Λύσεων βασισμένων στη φύση» (Nature-based Solutions) έχει αναδείξει νέους τρόπους αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προκλήσεων με έμφαση στις μπλε και πράσινες υποδομές, που αφορούν την ενσωμάτωση και διαχείριση του νερού, και του πρασίνου αντίστοιχα.

[1]Ο Ian McHarg ήταν αρχιτέκτονας τοπίου και συγγραφέας για τον περιφερειακό σχεδιασμό με χρήση φυσικών συστημάτων και συγγραφέας του Design with Nature (1969). Ο Kongjian Yu ήταν Κινέζος αρχιτέκτονας τοπίου και πολεοδόμος, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Πεκίνου και ιδρυτής του Turenscape, γραφείου αρχιτεκτονικής τοπίου. Η Kate Orff είναι Αμερικανίδα αρχιτέκτονας τοπίου, ιδρύτρια και διευθύντρια του SCAPE, διευθύντρια του Προγράμματος Αστικού Σχεδιασμού (MSAUD) στη Μεταπτυχιακή Σχολή Αρχιτεκτονικής, Σχεδιασμού και Διατήρησης του Πανεπιστημίου Columbia και συνδιευθύντρια του Κέντρου για Ανθεκτικές Πόλεις και Τοπία.

Υπάρχουν ήδη πολλές περιπτώσεις μελέτης διεθνώς από τις οποίες μπορούμε να μάθουμε και να εμπνευστούμε. Η πρόκληση ωστόσο για την ελληνική αυτοδιοίκηση δεν είναι να αντιγράψει μηχανικά παραδείγματα από την Κοπεγχάγη, το Ρότερνταμ ή την Κίνα. Είναι να αναπτύξει τις δικές της λύσεις, προσαρμοσμένες στις ιδιαιτερότητες του μεσογειακού κλίματος, στην πυκνότητα των ελληνικών πόλεων, στην ιδιαιτερότητα της πολιτιστικής μας ιδιοσυγκρασίας, και στις δυνατότητες των τοπικών θεσμών.

Έρευνα, κινήματα, εκπαίδευση: η μετάβαση έχει ήδη ξεκινήσει

Η αλλαγή παραδείγματος δεν θα προέλθει αποκλειστικά από νέες νομοθεσίες ούτε μόνο από μεγαλύτερες χρηματοδοτήσεις. Θα προκύψει από τη σταδιακή διαμόρφωση μιας διαφορετικής κουλτούρας σχεδιασμού, ενεργού συμμετοχής των πολιτών και διακυβέρνησης. Σε αυτή τη διαδικασία, η έρευνα, η εκπαίδευση, οι τοπικές κοινωνίες και τα κινήματα πολιτών μπορούν να λειτουργήσουν ως καταλύτες. Και τα τελευταία χρόνια πυκνώνουν. Οι σύλλογοι για την προστασία των ρεμάτων είναι πολλοί, οι έρευνες από πλευράς πανεπιστημίων και ανεξάρτητων ερευνητών και καλλιτεχνών πυκνώνουν.[2]

[2] Ενδεικτικά: Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας , και το ΕΜΠ εστιάζουν ιδιαίτερα σε ζητήματα ανθεκτικότητας με γνώμονα τις διεργασίες της φύσης. Ο σύλλογος Ροή Πολίτες υπέρ των ρεμάτων Αττικής (https://www.remata.gr/el) είναι ένα δίκτυο που φέρνει σε επαφή τους τοπικούς συλλόγους που ασχολούνται με διάφορα ρέματα της Αττικής. Η Γεωμυθική (https://geomythiki.blogspot.com/) αποτελεί ένα είδος αρχείου της πολύχρονης επιτόπιας έρευνας της ομάδας σχετικά με τα ρέματα και τους ποταμούς της Αττικής. Ο Sylvain Maestraggi, Γάλλος ερευνητής και συγγραφέας, η Χαρίκλεια Χάρη αρχιτέκτων-ερευνήτρια και η Ασπασία Κουζούπη, καθηγήτρια στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων Θεσσαλίας, η Ελένη Ρίγα επιμελήτρια του Office of Hydrocommons (https://officeofhydrocommons.com/), η Μαρία Θάλεια Καρρά επιμελήτρια της έκθεσης For our time is the time of the water (Tavros Art Space) Annalisa Zegnakαι η έρευνά της για τον κύκλο του νερού της Αθήνας στα πλαίσια του ευρωπαϊκού προγράμματος MATCH (Mediterranean As The Climate Hotspot), η Τζένη Μαρκέτου και το πρόγραμμα Futuring Waters_Mystery 42 Βλ. Marketou, *Futuring Waters: A speculative Manifesto for and from the Water of Elefsina*.

Κατά το 2025–26, δύο ασκήσεις στη Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ μελέτησαν την επανένταξη του Ιλισού ως υδρολογικό και πολιτισμικό τοπίο (διδακτική ομάδα: Αναστασόπουλος, Καραμανέα, Χανιώτου) και τη Μπρέξιζα Μαραθώνα (διδακτική ομάδα: Αναστασόπουλος, Παγώνης), όπου συνυπάρχουν υγρότοπος, αρχαιότητες, ψυχροπολεμικές μνήμες και περιβαλλοντικές πιέσεις. Στόχος δεν ήταν ο σχεδιασμός έργου, αλλά νέοι τρόποι ανάγνωσης και φροντίδας του τόπου και του τοπίου με πολιτισμικές και χωρικές παραμέτρους ανθεκτικότητας. Αντίστοιχες ερευνητικές κατευθύνσεις αναπτύσσονται πλέον και σε άλλα ελληνικά πανεπιστήμια, ενώ ολοένα περισσότερες συλλογικότητες πολιτών, περιβαλλοντικές οργανώσεις, καλλιτέχνες και τοπικές πρωτοβουλίες διεκδικούν μια διαφορετική σχέση με το νερό, το πράσινο, τα δάση και τον δημόσιο χώρο. Η γνώση υπάρχει. Εκείνο που εξακολουθεί να υστερεί είναι η θεσμική της ενσωμάτωση στις καθημερινές πρακτικές της διοίκησης. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση καλείται σήμερα να αποφασίσει αν θα παραμείνει εγκλωβισμένη σε ένα μοντέλο διαχείρισης που κληρονόμησε από τον 20ό αιώνα ή αν θα αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο στη μετάβαση προς έναν νέο πολιτισμό του χώρου. Η μεγαλύτερη πρόκληση δεν είναι να κατασκευάσουμε περισσότερα έργα. Είναι να μάθουμε να σχεδιάζουμε διαφορετικά. Να αντιμετωπίσουμε το νερό όχι ως εχθρό αλλά ως πολύτιμο φυσικό πόρο. Να δούμε τα δέντρα όχι ως εμπόδια αλλά ως ζωντανές υποδομές. Να αναγνωρίσουμε τα ρέματα, τα περιαστικά δάση, τους υγροτόπους και τον δημόσιο χώρο ως κοινά αγαθά που συγκροτούν την ταυτότητα και την ανθεκτικότητα των πόλεων μας.

Η χωρική ανθεκτικότητα δεν είναι τελικά μια τεχνική ιδιότητα των πόλεων. Είναι μια πολιτισμική κατάκτηση. Και αυτή θα εξαρτηθεί λιγότερο από τις τεχνολογίες που θα επιλέξουμε, και περισσότερο από τις αξίες με τις οποίες θα αποφασίσουμε να κατοικήσουμε τον τόπο μας τον 21ο αιώνα. Η κλιματική κρίση δεν μας υποχρεώνει απλώς να σχεδιάσουμε διαφορετικές πόλεις. Μας υποχρεώνει να επανεφεύρουμε τον ίδιο τον ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Από διαχειριστής έργων ο δήμος καλείται να μετατραπεί σε θεματοφύλακα τόπων, οικοσυστημάτων και κοινών αγαθών.

Η πραγματική ανθεκτικότητα δεν θα προκύψει από περισσότερο τσιμέντο ούτε από περισσότερη τεχνολογία. Θα προκύψει όταν μάθουμε ξανά να σχεδιάζουμε με τη φύση και όχι εναντίον της. Γιατί, τελικά, η κλιματική κρίση είναι πρωτίστως κρίση του πολιτισμού μας· και γι' αυτό η απάντηση δεν μπορεί παρά να είναι μια νέα κουλτούρα κατοίκησης, διακυβέρνησης και συλλογικής φροντίδας του τόπου.

Διαμόρφωση στον αρχαιολογικό χώρο του ιερού της Αρτέμιδος, Βραυρώνα Αττικής (φωτο: Ν. Αναστασόπουλος)

Παρουσιάσεις φοιτητικών εργασιών για την Μπρέξιζα Μαραθώνα (Διδακτική ομάδα: Ν. Αναστασόπουλος-Θάνος Παγώνης) με κριτική επιτροπή τον Γιώργο Δροσόπουλο, την Μάνθα Ζαρμακούπη, την Δήμητρα Θεοχάρη, και την Ασπασία Κουζούπη (φωτο: Θάνος Παγώνης).

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Αναστασόπουλος, Νίκος. *Φύση, Άνθρωπος και Αρχιτεκτονική*. Αλεξάνδρεια, 2024.

Austin, Gary, και Kongjian Yu. *Constructed Wetlands and Sustainable Development*. Routledge, 2016.

Kaika, Maria. *City of Flows Modernity, Nature, and The City*. Routledge, 2005.

Kimmerer, Robin Wall. *Braiding Sweetgrass: Indigenous Wisdom, Scientific Knowledge and the Teachings of Plants*. Milkweed Editions, 2013.

Maestraggi, Sylvain. *Notes sur Les Rivieres d'Athenes*. Zoeme, 2025.

https://www.amazon.com/s?k=MAESTRAGGI&crid=2KH27WEU2751T&sprefix=maestraggi%2Caps%2C272&ref=nb_sb_noss.

Marketou, Jenny. *Futuring Waters: A speculative Manifesto for and from the Water of Elefsina*. 2023 Eleysis European Capital of Culture, 2023.

McHarg, Ian L. *Design with Nature*. First Edition. The Natural History Press, 1969.

Orff, Kate. *Toward an Urban Ecology: SCAPE / Landscape Architecture*. Illustrated edition. The Monacelli Press, 2016.

Song, Liu, Muge Komurcu, και Segal Rafi. *Landscape Architecture Frontiers 054: Climate Change and Resilience of Human Settlements*. Επιμέλεια Yu Kongjian. ORO Editions, 2022.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

Σύλλογος Ροή Πολίτες υπέρ των ρεμάτων Αττικής: www.remata.gr/el

Γεωμυθική: geomythiki.blogspot.com/

Office of Hydrocommons: www.officeofhydrocommons.com

For our time is the time of the water (Tavros Art Space): https://tavros.space/projects/for-our-time-is-the-time-of-water/

FloodHub: https://sites.research.google/floods/l/0/0/3

MATCH-Mediterranean As The Climate Hotspot: https://matchproject.eu/

Βιογραφικό Σημείωμα

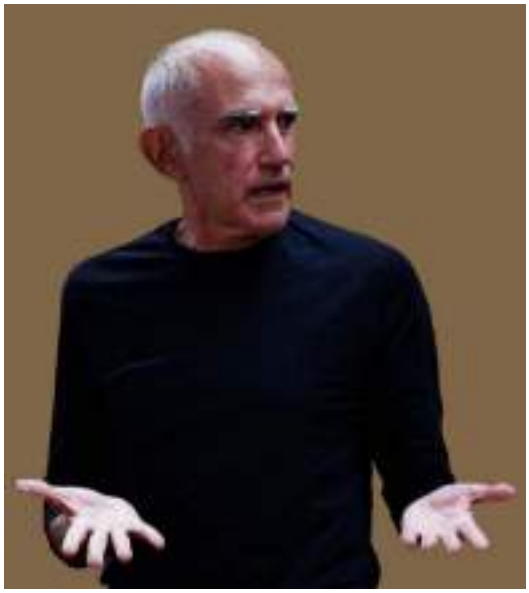

Ο Νίκος Αναστασόπουλος Αρχιτέκτονας, ερευνητής, Αν. Καθηγητής στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Ως επιστημονικός υπεύθυνος ηγείται της έρευνας σε πρωτοποριακά ευρωπαϊκά για μετασχηματιστικά αστικά συστήματα τροφίμων και για την ανθεκτικότητα στο κλίμα στη Μεσόγειο (REDESIGN, MATCH-Mediterranean As The Climate Hotspot). Συγγραφέας του βιβλίου Φύση, άνθρωπος και αρχιτεκτονική: Σημειώσεις για τη βιωσιμότητα, την οικολογία και τη συμμετοχή (Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2024) και πολλών επιστημονικών άρθρων και κεφαλαίων βιβλίων. Το έργο του κινείται στη διασταύρωση του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, οικολογικών πρακτικών και της κοινωνικής καινοτομίας. Η ακαδημαϊκή του έρευνα αμφισβητεί τα συμβατικά δυτικά πλαίσια, και εξετάζει επιστημολογίες του Νότου, το Buen Vivir, αποανάπτυξη και έννοιες των κοινών. (ΕΜΠ, March Yale, Διδάκτωρ του ΕΜΠ). Μεταδιδακτορική έρευνα στο Εκουαδόρ (2014) για ζητήματα βιωσιμότητας.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

Αντωνοπούλου Ζέττα (2026): Ο Έφηβος του Θανάση Απάρτη. Η μνήμη του τόπου, χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 187- 201

ISSN: 2459- 4172

Ο Έφηβος του Θανάση Απάρτη.
Η μνήμη του τόπου, χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα.

Αντωνοπούλου Ζέττα

Δρ. Ιστορίας της Τέχνης, MSc Προστασία Μνημείων (ΕΜΠ)
Προϊσταμένη Τμήματος Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Διεύθυνση Σχεδίου Πόλεως και Αστικού Περιβάλλοντος Δήμος Αθηναίων

Περίληψη

Με αφορμή την επικείμενη επανεγκατάσταση του Έφηβου του Θανάση Απάρτη στην πλατεία Αγίου Σώστη, το άρθρο εξετάζει τη δημόσια διαδρομή ενός από τα σημαντικότερα έργα της νεοελληνικής γλυπτικής. Αξιοποιώντας την έννοια της "δημόσιας βιογραφίας" των μνημείων ως ερμηνευτικό εργαλείο, παρακολουθεί τις διαδοχικές χωροθετήσεις του έργου —από τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων στη λεωφόρο Αρδηττού και, ύστερα από πολυετή απουσία, στη νέα του θέση— και αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο οι μετακινήσεις αυτές μετασχημάτισαν τις σχέσεις του με τον τόπο, τις κοινότητες και τη συλλογική μνήμη. Μέσα από την περίπτωση του Έφηβου, το άρθρο προτείνει έναν ευρύτερο προβληματισμό για τη δημόσια γλυπτική, υποστηρίζοντας ότι η πολιτισμική ανθεκτικότητα ενός μνημείου δεν εδράζεται μόνο στη διαχρονική καλλιτεχνική του αξία, αλλά και στη διαρκή ανανέωση της σχέσης του με την πόλη και τους ανθρώπους της.

Πριν ακόμα επιστρέψει ο Έφηβος..

Η επικείμενη επιστροφή του Έφηβου του Θανάση Απάρτη στον δημόσιο χώρο της Αθήνας αποτελεί μια πρόσφορη αφορμή για να αναστοχαστούμε τη διαδρομή ενός από τα σημαντικότερα έργα της νεοελληνικής δημόσιας γλυπτικής. Καθώς ολοκληρώνονται οι εργασίες για την τοποθέτησή του στην πλατεία του Αγίου Σώστη στον Νέο Κόσμο, το έργο ετοιμάζεται να ανοίξει ένα νέο κεφάλαιο στη δημόσια ιστορία του, είκοσι τρία χρόνια μετά την απομάκρυνσή του από τον δημόσιο χώρο.

Κάθε χωροθέτηση διαμορφώνει ένα πλαίσιο σχέσεων ανάμεσα στο έργο, τον τόπο και την κοινωνία. Η επιστροφή ενός δημόσιου μνημείου δεν αφορά μόνο τη μεταφορά του σε έναν νέο τόπο. Μαζί του μεταφέρονται οι μνήμες, οι εμπειρίες και οι σημασίες που απέκτησε στις προηγούμενες διαδρομές του, ενώ ταυτόχρονα δημιουργούνται νέες σχέσεις με τον χώρο και την κοινότητα που το υποδέχεται.

Η δημόσια ζωή ενός έργου τέχνης

Τα δημόσια γλυπτά αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της εικόνας και της μνήμης μιας πόλης. Συνοδεύουν την καθημερινότητα των κατοίκων, γίνονται σημεία αναφοράς και ενσωματώνονται σταδιακά στη συλλογική εμπειρία. Με τον χρόνο αποκτούν μια σημασία που υπερβαίνει την αισθητική τους αξία και μετατρέπονται σε στοιχεία της ταυτότητας ενός τόπου.

Η σχέση αυτή, ωστόσο, δεν είναι στατική. Κάθε εποχή αντιλαμβάνεται, χρησιμοποιεί και νοηματοδοτεί διαφορετικά τα δημόσια μνημεία της. Κάποια παραμένουν σταθερά παρόντα στην καθημερινή ζωή, άλλα περνούν σχεδόν απαρατήρητα, ενώ, σπανιότερα, ορισμένα μετακινούνται, αποσύρονται ή απουσιάζουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα από το αστικό τοπίο. Η απουσία τους, όμως, δεν συνεπάγεται πάντοτε και λήθη. Αντίθετα, ορισμένες φορές αναδεικνύει με μεγαλύτερη ένταση τη θέση που κατείχαν στη συλλογική μνήμη και προσδίδει νέο νόημα στην παρουσία τους όταν επιστρέφουν στον δημόσιο χώρο.

Τα δημόσια μνημεία έχουν «φωνή», αλλά δεν έχουν ψήφο. Δεν καθορίζουν τα ίδια τη μοίρα τους. Για λογαριασμό τους αποφασίζουν κάθε φορά οι άνθρωποι και οι θεσμοί που τα κληρονομούν, τα διαχειρίζονται και τα παραδίδουν στις επόμενες γενιές. Έτσι, η ιστορία τους δεν γράφεται μόνο από τους δημιουργούς τους, αλλά και από όσους, σε διαφορετικές εποχές και κάτω από διαφορετικές συνθήκες, αποφασίζουν για τη διατήρηση, τη μετακίνηση ή την απομάκρυνσή τους. Η ιστορία του Έφηβου προσφέρει μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα ευκαιρία να παρακολουθήσουμε αυτή τη διαδικασία μέσα από την πορεία ενός και μόνο έργου.

Ο Έφηβος του Θανάση Απάρτη.

Πριν από τις τρεις ζωές

Ο Έφηβος δημιουργήθηκε από τον Θανάση Απάρτη (1899–1972), έναν από τους σημαντικότερους Έλληνες γλύπτες του 20ού αιώνα. Η εικοσιπεντάχρονη παραμονή του στο Παρίσι (1921-1940) υπήρξε καθοριστική για την εξέλιξη της γλυπτικής του. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον διαμόρφωσε μια προσωπική πλαστική γλώσσα, όπου η βαθιά γνώση της αρχαίας ελληνικής πλαστικής συναντά δημιουργικά τις αναζητήσεις της σύγχρονης ευρωπαϊκής γλυπτικής.

Ο Έφηβος κατέχει ιδιαίτερη θέση στο έργο του Απάρτη. Δεν αποτελεί μόνο ένα από τα σημαντικότερα έργα της ώριμης δημιουργίας του, αλλά και εκείνο που σηματοδοτεί τη μετάβασή του από την παρισινή περίοδο στην οριστική επιστροφή του στην Ελλάδα. Όπως επισημαίνει η Ζωή Καλογνώμου, πρόκειται για έργο οριακό στην καλλιτεχνική του διαδρομή, όχι μόνο επειδή ήταν το τελευταίο δημιούργημα της παρισινής του περιόδου, αλλά και επειδή χάρη σε αυτό κατέστη δυνατή η οριστική εγκατάστασή του στην Ελλάδα. Το γύψινο πρόπλασμα παρουσιάστηκε στην Πανελλήνια Έκθεση του 1939 και προκάλεσε το ενδιαφέρον του Υπουργείου Πρωτευούσης, το οποίο παρήγγειλε την εκτέλεσή του σε ορείχαλκο, σε υπερφυσικό μέγεθος. Σύμφωνα με δημοσιεύματα της εποχής, το έργο προοριζόταν ως «Μνημείο της Ελληνικής Νεότητας» και αρχικά προβλεπόταν να τοποθετηθεί στη λεωφόρο Βασιλίσσης Όλγας, όπου θα αποτελούσε το επίκεντρο πανελλήνιας ετήσιας εορτής αφιερωμένης στην ελληνική νεότητα.

Το έργο χυτεύθηκε το 1940 στο ιστορικό παρισινό χυτήριο Alexis Rudier, φέρει την υπογραφή και τη χρονολογία του δημιουργού, καθώς και τη σφραγίδα του χυτηρίου, και έχει συνολικό ύψος 2,70 μ. Αν και στη βιβλιογραφία απαντά και με τις ονομασίες Αθλητής ή Ξεκίνημα, η ονομασία που τελικά επικράτησε είναι εκείνη του Έφηβου.

Αντλώντας δημιουργικά από την αρχαία ελληνική πλαστική, χωρίς να καταφεύγει σε αρχαιοπρεπείς μιμήσεις, ο Απάρτης συνθέτει έναν ιδεατό τύπο νεότητας, όπου η λιτότητα της μορφής, η καθαρότητα των όγκων και η ισορροπία των αναλογιών υπερισχύουν της περιγραφικής λεπτομέρειας. Η στάση του σώματος αποπνέει ηρεμία και αυτοσυγκράτηση, ενώ η ανεπαίσθητη μετατόπιση του βάρους και η διακριτική στροφή της κεφαλής προσδίδουν στη μορφή μια εσωτερική ζωντάνια. Το ενδιαφέρον του γλύπτη δεν εστιάζεται στην απόδοση μιας στιγμιαίας κίνησης ή στην επίδειξη σωματικής δύναμης, αλλά στη διαμόρφωση ενός διαχρονικού ιδεώδους, όπου η σωματική αρμονία λειτουργεί ως έκφραση πνευματικής και ηθικής συγκρότησης. Η αρχική επιχρύσωση του έργου ενίσχυε τον συμβολικό χαρακτήρα αυτής της σύλληψης, προσδίδοντας στη μορφή ιδιαίτερη μνημειακή λαμπρότητα.

Ως «Μνημείο της Ελληνικής Νεότητας», ο Έφηβος γεννήθηκε μέσα σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο. Η δημόσια ζωή του, ωστόσο, δεν έμελλε να περιοριστεί σε αυτή την πρώτη ανάγνωση. Οι διαφορετικοί τόποι, οι κοινότητες και οι ιστορικές συγκυρίες μέσα στις οποίες εντάχθηκε θα του προσέδιδαν διαδοχικά νέα νοήματα, διαμορφώνοντας τη δημόσια βιογραφία του.

Η διαδρομή του Έφηβου

Η διαδρομή του Έφηβου συνδέθηκε στενά με τις μεταβολές της ίδιας της πόλης και με τις διαφορετικές αντιλήψεις κάθε εποχής για τη δημόσια γλυπτική.

Το έργο τοποθετήθηκε αρχικά στο αλσύλλιο της οδού Μουστοξύδη, στον περιβάλλοντα χώρο της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων, όπου παρέμεινε για περισσότερες από τέσσερις δεκαετίες. Μετά τη μεταφορά της Σχολής στις νέες εγκαταστάσεις της στη Βάρη αποσπάστηκε από τον χώρο και μεταφέρθηκε στην Εθνική Πινακοθήκη για εργασίες συντήρησης. Λίγα χρόνια αργότερα επανήλθε στον δημόσιο χώρο, στη συμβολή της

λεωφόρου Αρδηττού με την οδό Αθανασίου Διάκου, όπου παρέμεινε έως την έναρξη των εργασιών κατασκευής της γραμμής του τραμ (2003).

Η νέα αυτή απομάκρυνση σηματοδότησε μια μακρά περίοδο παραμονής στις αποθήκες του Δήμου Αθηναίων. Ύστερα από είκοσι χρόνια απουσίας από τον δημόσιο χώρο, ο Έφηβος πρόκειται να τοποθετηθεί στην πλατεία του Αγίου Σώστη, ανοίγοντας ένα νέο κεφάλαιο στη δημόσια ιστορία του.

Ο Έφηβος δεν επέστρεψε ποτέ στο ίδιο σημείο. Κάθε νέα χωροθέτηση σηματοδότησε έναν διαφορετικό τρόπο με τον οποίο έγινε αντιληπτό, μια νέα σχέση με την πόλη και τις κοινότητες που το περιέβαλαν. Γι' αυτό και η ιστορία του δεν μπορεί να διαβαστεί ως μια απλή ακολουθία μετακινήσεων, αλλά ως τρεις διακριτές φάσεις της δημόσιας ζωής του.

Η πρώτη συνάντηση

Σχολή Ευελπίδων

Η πρώτη δημόσια ζωή του Έφηβου συνδέθηκε άρρηκτα με τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων. Η επιλογή της θέσης του δεν υπήρξε τυχαία. Η νεανική μορφή του έργου, σε μια στιγμή σιωπηλής περισυλλογής και εσωτερικής δύναμης, συνομιλούσε με τον χαρακτήρα της Σχολής, όπου γενιές νέων προετοιμάζονταν για τη μετάβασή τους στην ενήλικη ζωή και την ανάληψη ευθύνης. Για δεκαετίες αποτέλεσε σταθερό στοιχείο της καθημερινότητας της Σχολής και σταδιακά μέρος της συλλογικής μνήμης της.

Ο Έφηβος φέρει ακόμη το υλικό αποτύπωμα μιας ιστορικής στιγμής που έζησε μαζί με τον τόπο όπου βρισκόταν. Οι οπές από τις σφαίρες που δέχθηκε κατά τις συγκρούσεις των Δεκεμβριανών διατηρούνται μέχρι σήμερα πάνω στο γλυπτό ως τεκμήρια της ιστορίας που μοιράστηκαν ο τόπος και το έργο.

Η σχέση αυτή διαμορφώθηκε και έξω από τα όρια της Σχολής. Η περιοχή της Ευελπίδων και ο γειτονικός προσφυγικός συνοικισμός του Πολυγώνου συγκροτούσαν επί δεκαετίες ένα ενιαίο καθημερινό τοπίο, μέσα στο οποίο συνυπήρχαν η Σχολή, οι κάτοικοι της γειτονιάς και το γλυπτό. Ο Έφηβος εντάχθηκε στις καθημερινές διαδρομές των

κατοίκων και έγινε σταδιακά ένα οικείο σημείο αναφοράς, μέρος της συλλογικής μνήμης της περιοχής.

Οι δεσμοί του Εφήβου με τη συλλογική μνήμη της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων όσο και της ευρύτερης περιοχής αποδείχθηκαν ιδιαίτερα ανθεκτικοί στον χρόνο, επηρεάζοντας καθοριστικά τη συζήτηση που αναπτύχθηκε πολλά χρόνια αργότερα για τη νέα χωροθέτησή του.

Η δεύτερη ανάγνωση

Από την Πινακοθήκη πίσω στην πόλη

Η απομάκρυνση του γλυπτού από τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, όταν οι εγκαταστάσεις της μεταφέρθηκαν στη Βάρη, δεν σήμανε μόνο το τέλος της πρώτης δημόσιας ζωής του. Για ένα διάστημα το έργο φιλοξενήθηκε στην Εθνική Πινακοθήκη, όπου υποβλήθηκε στις αναγκαίες εργασίες συντήρησης. Στο νέο αυτό περιβάλλον αντιμετωπίστηκε πρωτίστως ως έργο γλυπτικής, ως τεκμήριο της νεοελληνικής καλλιτεχνικής δημιουργίας και ως αντικείμενο προστασίας και μελέτης. Η προσωρινή αυτή παραμονή πρόσθεσε ένα ακόμη κεφάλαιο στη βιογραφία του, μετατοπίζοντας, έστω και πρόσκαιρα, το ενδιαφέρον από τη δημόσια παρουσία του στην καλλιτεχνική και μουσειακή του αξία.

Η επιστροφή του στην πόλη πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία του Δημάρχου Αθηναίων Μιλτιάδη Έβερτ. Η νέα χωροθέτηση, στη συμβολή της λεωφόρου Αρδηττού με την οδό Αθανασίου Διάκου, δεν επιχειρούσε να ανασυστήσει τη σχέση του έργου με την Ευελπίδων. Δημιουργούσε μια νέα δημόσια ανάγνωση. Το γλυπτό προβαλλόταν με φόντο τον Ναό του Ολυμπίου Διός και αποκτούσε έντονη μνημειακή παρουσία σε ένα από τα πλέον εμβληματικά σημεία της Αθήνας. Δεν στερείται συμβολισμού το γεγονός ότι η δεύτερη δημόσια ζωή του Έφηβου αναπτύχθηκε σε μικρή απόσταση από το εργαστήριο του Θανάση Απάρτη επί της Αρδηττού 16, όπου ο γλύπτης εγκαταστάθηκε κατά τα χρόνια της Κατοχής.

Ο χαρακτήρας του τόπου, ωστόσο, ήταν διαφορετικός. Το σημείο λειτουργούσε κυρίως ως συγκοινωνιακός κόμβος και χώρος συνεχούς διέλευσης. Ο Έφηβος ήταν ιδιαίτερα ορατός, χωρίς όμως να εντάσσεται στην καθημερινότητα μιας γειτονιάς ή μιας πλατείας. Η δεύτερη δημόσια ζωή του χαρακτηρίστηκε έτσι περισσότερο από την εμβληματική παρουσία του στον αστικό χώρο παρά από την ανάπτυξη μιας νέας σχέσης με μια τοπική κοινότητα.

Η παρουσία του Έφηβου στην Αρδηττού δεν υπήρξε απολύτως ανέφελη. Η γυμνότητα της μορφής προκάλεσε αντιδράσεις από την τοπική εκκλησιαστική αρχή, η οποία και επιδίωξε την απομάκρυνσή του. Συγχρόνως, η έντονη έκθεσή του στον αστικό χώρο το έφερε αντιμέτωπο και με επανειλημμένους βανδαλισμούς.

Η κατασκευή της γραμμής του τραμ οδήγησε στην εκ νέου απομάκρυνση του έργου. Η μεταφορά του στις αποθήκες του Δήμου Αθηναίων αντιμετωπίστηκε αρχικά ως προσωρινή, προκειμένου να πραγματοποιηθούν οι αναγκαίες εργασίες συντήρησης και να ακολουθήσει η επανατοποθέτησή του στην Αρδηττού. Η επιστροφή αυτή δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ στον χρόνο που είχε αρχικά προβλεφθεί. Η προσωρινή αποθήκευση μετατράπηκε σταδιακά σε μια μακρόχρονη, σχεδόν εικοσαετή απουσία από τον δημόσιο χώρο.

Η απουσία αυτή, ωστόσο, δεν ισοδυναμούσε με λήθη. Αντίθετα, ανέδειξε με έναν διαφορετικό τρόπο τη θέση που είχε ήδη κατακτήσει ο Έφηβος στη συλλογική μνήμη. Ενώ το έργο παρέμενε αθέατο, άρχισαν να διατυπώνονται αιτήματα για την επανένταξή του στον δημόσιο χώρο. Το ερώτημα δεν αφορούσε πλέον μόνο την επιστροφή του σε μια προηγούμενη θέση, αλλά τη συνέχιση της δημόσιας βιογραφίας του.

Η τρίτη ζωή

Ποιος συνεχίζει τη δημόσια βιογραφία ενός μνημείου;

Το ερώτημα αυτό δεν έμεινε θεωρητικό. Εκφράστηκε μέσα από δύο διαφορετικές κοινότητες που θεωρούσαν τον Έφηβο μέρος της δικής τους ιστορίας.

Η πρώτη ήταν η Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων. Μετά τη μεταφορά της στις νέες εγκαταστάσεις της στη Βάρη, επιδίωξε να διατηρήσει τον ιστορικό της δεσμό με το έργο. Αναγνωρίζοντας τη σημασία που είχε αποκτήσει ο Έφηβος για τη συλλογική μνήμη της Σχολής, ο Δήμος Αθηναίων προχώρησε στη δωρεά αντιγράφου, το οποίο τοποθετήθηκε στον νέο χώρο το 2023. Με τον τρόπο αυτό η θεσμική κοινότητα της Σχολής διατήρησε ζωντανή τη σχέση της με το έργο, ενώ το αυθεντικό γλυπτό εξακολουθούσε να προορίζεται για την πόλη.

Η πρόθεση εκείνης της περιόδου ήταν σαφής. Μετά τη συντήρησή του, ο Έφηβος θα επανατοποθετούνταν στη συμβολή της λεωφόρου Αρδηττού με την οδό Αθανασίου Διάκου, αποκαθιστώντας τη δεύτερη δημόσια ζωή του. Η θέση αυτή είχε αποκτήσει πλέον υπερτοπική σημασία ως τοπόσημο της εισόδου προς το ιστορικό κέντρο της Αθήνας και αποτελούσε τη φυσική συνέχεια της διαδρομής του έργου.

Η επαναφορά αυτή δεν κατέστη τελικά δυνατή. Η αντίρρηση της τοπικής εκκλησιαστικής αρχής αποδείχτηκε ισχυρή, ενώ, συγχρόνως, ανέκυψε το ζήτημα της ανάδειξης της γέφυρας του Όθωνα. Η ανάγκη αναζήτησης νέας θέσης άνοιξε εκ νέου τη συζήτηση γύρω από τον ρόλο του Έφηβου στον δημόσιο χώρο. Η επικείμενη διαμόρφωση του πολιτιστικού άξονα της λεωφόρου Βασιλίσσης Όλγας διαμόρφωνε μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα προοπτική, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για μια νέα υπερτοπική παρουσία του έργου, αντίστοιχη με εκείνη που είχε αποκτήσει στην Αρδηττού.

Την ίδια στιγμή, υπήρχε και μια δεύτερη κοινότητα που διεκδικούσε διαχρονικά την επιστροφή του Έφηβου. Ήδη από τη δεκαετία του 2000, αμέσως μετά την απομάκρυνσή του λόγω των έργων κατασκευής του τραμ, οι κάτοικοι της περιοχής του Αγίου Σώστη ζητούσαν την εγκατάστασή του στην πλατεία της γειτονιάς τους. Το αίτημα αυτό δεν γεννήθηκε εκ των υστέρων· συνόδευσε ολόκληρη την περίοδο της απουσίας του έργου από τον δημόσιο χώρο.

Η επιμονή αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία αν ιδωθεί υπό το πρίσμα της ιστορίας της περιοχής. Από τη δεκαετία του 1960 σημαντικό μέρος των κατοίκων του προσφυγικού συνοικισμού του Πολυγώνου είχε εγκατασταθεί στις νέες πολυκατοικίες γύρω από την

πλατεία του Αγίου Σώστη. Μαζί με τη μετακίνησή τους μεταφέρθηκε και η μνήμη του Έφηβου. Το έργο παρέμεινε ζωντανό στη συλλογική τους μνήμη, όπως ακριβώς παρέμεινε και στη μνήμη της Στρατιωτικής Σχολής.

Η σχέση αυτή εκφραζόταν με πολλούς τρόπους. Οι κάτοικοι εξακολουθούσαν να αποκαλούν το γλυπτό «Χρυσούλη», διατηρώντας τη λαϊκή ονομασία που είχε αποκτήσει όταν έφερε ακόμη την επιχρύσωσή του. Στα γραφεία του Συλλόγου τους φυλάσσονται μέχρι σήμερα φωτογραφίες και απεικονίσεις του Έφηβου στην Ευελπίδων, σαν η εικόνα του έργου να αποτελεί ακόμη μέρος της μνήμης του πρώτου τους τόπου. Η διεκδίκησή του δεν αφορούσε την απόκτηση ενός ακόμη έργου τέχνης, αλλά τη διατήρηση μιας σχέσης που είχε ήδη διαμορφωθεί στον χρόνο.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η αναζήτηση της νέας θέσης του Έφηβου έπαψε να αποτελεί αποκλειστικά ζήτημα αστικού σχεδιασμού. Από τη μία πλευρά, η προοπτική της λεωφόρου Βασιλίσσης Όλγας (σύμφωνα με την αρχική πρόθεση τοποθέτησής του το 1940) μπορούσε να αναδείξει τη γλυπτική και ιστορική αξία του έργου, καθιστώντας το μέρος ενός θεματικού περιπάτου της νεοελληνικής γλυπτικής, από το Παναθηναϊκό Στάδιο μέχρι τους στύλους του Ολυμπίου Διός (από το άγαλμα του Δισκοβόλου, τον Ξυλοθραύστη, το άγαλμα του Βύρωνα και τέλος τον έφιππο ανδριάντα του Μεγ. Αλεξάνδρου). Από την άλλη, η πλατεία του Αγίου Σώστη προσέφερε κάτι διαφορετικό: τη δυνατότητα να συνεχιστεί μια ήδη υπάρχουσα σχέση ανάμεσα στο έργο και μια κοινότητα που δεν είχε πάψει ποτέ να το θεωρεί μέρος της δικής της ιστορίας.

Υπό το πρίσμα αυτό, η επιλογή της πλατείας του Αγίου Σώστη αποκτά ένα ευρύτερο νόημα. Δεν αποτελεί απλώς μια νέα χωροθέτηση, αλλά την αναγνώριση ότι η δημόσια βιογραφία ενός μνημείου δεν συνεχίζεται μόνο στον τόπο όπου προβάλλεται περισσότερο, αλλά και εκεί όπου η σχέση του με την κοινότητα παραμένει ζωντανή. Η τρίτη δημόσια ζωή του Έφηβου σηματοδοτεί, έτσι, όχι μια νέα αρχή, αλλά τη συνέχεια μιας διαδρομής που διατηρήθηκε μέσα στον χρόνο, παρά τις μετακινήσεις του έργου, της Στρατιωτικής Σχολής και της ίδιας της κοινότητας.

Επίλογος

Η συνέχεια της μνήμης

Το 1986, σε ένα σύντομο σημείωμα στην εφημερίδα Η Καθημερινή, ο συντάκτης της στήλης «Σημειωματάριο του Τήλεφου», αναφερόμενος στο έργο του Δημήτρη Παπαστάμου στην Εθνική Πινακοθήκη, έγραφε ότι «τα έργα τέχνης, σαν τους τόπους και τους ανθρώπους, έχουν τη δική τους ιστορία» και συνέχιζε «κι ένα μέρος της προσωπικής τους ιστορίας και της ιστορίας αυτού του τόπου είναι π.χ. ο Έφηβος με την αιώνια πια τρυπημένη καρδιά». Η εικόνα αυτή γεννήθηκε από τις οπές των σφαιρών που είχαν αφήσει τα Δεκεμβριανά στο σώμα του έργου.

Σήμερα, σαράντα χρόνια αργότερα, γνωρίζουμε ότι η ιστορία του Έφηβου δεν σταμάτησε εκεί. Στις πληγές εκείνες προστέθηκαν νέες. Οι βανδαλισμοί με τον ακρωτηριασμό και τις αποσπάσεις μελών, καθώς και οι διαδοχικές μετακινήσεις αποτέλεσαν εξίσου καθοριστικά κεφάλαια της δημόσιας διαδρομής του. Η απουσία υπήρξε και αυτή ένα τραύμα. Όχι επειδή το έργο έπαψε να υπάρχει, αλλά επειδή διακόπηκε η φυσική του σχέση με την πόλη. Και όμως, ούτε αυτή οδήγησε στη λήθη. Αντίθετα, ανέδειξε τη θέση που ο Έφηβος είχε ήδη κατακτήσει στη συλλογική μνήμη, όπως έδειξαν τα διαχρονικά αιτήματα για την επιστροφή του.

Η ιστορία του Έφηβου αποδεικνύει ότι η ζωή ενός δημόσιου μνημείου δεν εξαντλείται στη στιγμή της δημιουργίας ή της (πρώτης) τοποθέτησής του. Κάθε νέα φάση της διαδρομής του εμπλουτίζει τη δημόσια βιογραφία του. Το έργο μεταβάλλεται όχι επειδή αλλάζει η μορφή του, αλλά επειδή μεταβάλλονται οι σχέσεις που αναπτύσσει με τους τόπους και τις κοινότητες που το περιβάλλουν.

Η διαχείριση της δημόσιας γλυπτικής δεν αφορά, επομένως, μόνο τη συντήρηση της υλικής υπόστασης των έργων ούτε αποκλειστικά την αναζήτηση του αισθητικά καταλληλότερου χώρου. Αφορά τη διατήρηση και την ανανέωση των σχέσεων που τα ίδια τα έργα οικοδομούν με τον τόπο και την κοινωνία.

Η επιστροφή του Έφηβου στην πόλη αποτελεί την αρχή ενός νέου κεφαλαίου. Η σχέση που θα αναπτύξει με τη γειτονιά του Αγίου Σώστη δεν είναι δεδομένη· θα οικοδομηθεί σταδιακά μέσα από την καθημερινή παρουσία του στον δημόσιο χώρο, αλλά και μέσα από τη γνωριμία των κατοίκων —και ιδιαίτερα των νεότερων γενεών— με την ιστορία του. Ίσως αυτή να είναι και η μεγαλύτερη πρόκληση της τρίτης ζωής του. Όσοι τον θυμούνται από την Αρδηττού θα αναγνωρίσουν ένα γνώριμο πρόσωπο της πόλης. Για τις νεότερες γενιές, όμως, για όσους μεγάλωσαν κατά την περίοδο της απουσίας του ή για όσους γνώρισαν την Αθήνα αργότερα, ο Έφηβος θα είναι ένα νέο έργο.

Η συνέχεια αυτής της διαδρομής θα στηριχθεί όχι μόνο στη διαχρονική καλλιτεχνική αξία του έργου, αλλά και στην ικανότητα της πόλης να διατηρήσει ζωντανή τη μνήμη του και να καλλιεργήσει γύρω του μια νέα σχέση γνώσης, οικειότητας και φροντίδας. Ίσως, τελικά, σε αυτή τη συνάντηση να βρίσκεται η ουσιαστικότερη μορφή πολιτισμικής ανθεκτικότητας.

Βιβλιογραφία

Αντωνοπούλου, Ζ. Τα γλυπτά της Αθήνας. Υπαίθρια γλυπτική 1834–2004. Αθήνα: Ποταμός, 2003.

Απάρτης, Θ. Από την Ανατολή στη Δύση. Αθήνα: Κεραμεικός, 1962.

Halbwachs, Maurice. On Collective Memory. Edited and translated by Lewis A. Coser. Chicago: The University of Chicago Press, 1992.

Καλογνώμου, Ζ. Γ. Το έργο του γλύπτη Θανάση Απάρτη (1899–1972). Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1988.

Μπερδεκλής, Γ. Π. Αναμνήσεις ενός Ευέλπιδος (1940–1944). Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης της Ελληνικής Ιστορίας – Εκδόσεις Παπαζήση, 1995.

Σκιαδάς, Ε. «Ο «Έφηβος» του Αθανασίου Απάρτη και οι περιπέτειές του. Η διαδρομή ενός έργου – συμβόλου και οι σημερινές επιλογές». Εφημ. Εστία, 31 Μαρτίου 2026

Τσίχλα-Μαρκοπούλου, Ε. Παλαιόν Πολύγωνον 19β. Αθήνα, 1996.

ΤΗΛΕΦΟΣ, «Ιστορία των αγαλμάτων», Εφημ. Η Καθημερινή, «Σημειωματάριο», 18 Ιουλίου 1986, σ. 4.

Φωτόπουλος, Χρήστος Σ. 1828–1998. Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων. Αφιέρωμα για τα 170 χρόνια από την ίδρυσή της. Αθήνα: Γενικό Επιτελείο Στρατού, 1998.

Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, Αναμνηστικό λεύκωμα των Αξιωματικών της Τάξεως 1950.

Αρχειακές πηγές:

Δήμος Αθηναίων, Διεύθυνση Σχεδίου Πόλεως και Αστικού Περιβάλλοντος, Τμήμα Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Υπηρεσιακές μελέτες, εισηγήσεις, αποφάσεις και τεκμηρίωση σχετικά με τη χωροθέτηση και τη διαχείριση του γλυπτού Έφηβος του Θανάση Απάρτη.

Εικ.1: Το Διοικητήριο της Σχολής Ευελπίδων με το προ αυτού άγαλμα του Εφήβου το έτος 1948 (από το Αναμνηστικό Λεύκωμα των Αξιωματικών της Τάξεως 1950). Δημοσιεύεται στο: Φωτόπουλος, Χρήστος Σ. 1828–1998. Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων. Αφιέρωμα για τα 170 χρόνια από την ίδρυσή της. Αθήνα: Γενικό Επιτελείο Στρατού, 1998.

Εικ.2: Η αποξήλωση του Έφηβου από τη συμβολή της λεωφόρου Αρδηττού με την οδό Αθανασίου Διάκου, στο πλαίσιο της κατασκευής της γραμμής του τραμ. Αθήνα 2003. Πηγή: Δήμος Αθηναίων, Αρχείο τμήματος Πολιτιστικής Κληρονομιάς (φωτ: Βικτωρία Καίσαρη).

Βιογραφικό Σημείωμα

Δρ. Ιστορίας της Τέχνης | MSc Προστασία Μνημείων

Προϊσταμένη Τμήματος Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Δήμος Αθηναίων

g.antonopoulou@athens.gr

697 253 1267

LinkedIn: linkedin.com/in/georgia-zetta-antonopoulou

Academia: uoa.academia.edu/GeorgiaZettaAntonopoulou

Η Δρ Γεωργία Αντωνοπούλου δραστηριοποιείται στην ιστορία της τέχνης, τη δημόσια ιστορία και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το έργο της χαρακτηρίζεται από τη σύνδεση της επιστημονικής έρευνας με τη διαχείριση του δημόσιου χώρου, την εκπαίδευση και τη συμμετοχή της κοινωνίας.

Είναι Προϊσταμένη του Τμήματος Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Δήμου Αθηναίων. Έχει εργαστεί στο Ιστορικό Αρχείο του Δήμου Αθηναίων και στο Εργαστήριο Γιάννη Παππά του Μουσείου Μπενάκη, συμμετέχοντας στην τεκμηρίωση και έρευνα σημαντικών συλλογών και αρχείων.

Η ερευνητική της δραστηριότητα εστιάζει στη δημόσια γλυπτική, τη δημόσια ιστορία, την ερμηνεία της πολιτιστικής κληρονομιάς, την τεκμηρίωση και τη διαχείριση πολιτιστικών αγαθών. Έχει επιμεληθεί εκθέσεις, πολιτιστικές διαδρομές, εκπαιδευτικά προγράμματα και ψηφιακές εφαρμογές, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη «Διαδρομή Μνήμης 1940–1944 – Όσοι δεν πρόλαβαν» στο Τρίτο Νεκροταφείο της Αθήνας. Έχει συμμετάσχει με ανακοινώσεις σε ελληνικά και διεθνή συνέδρια και είναι συγγραφέας επιστημονικών δημοσιεύσεων και μονογραφιών σχετικών με την ιστορία της τέχνης, τη δημόσια γλυπτική και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Αποστολάτος Γεράσιμος (2026): ΦΙΛΟΘΕΗ ΑΤΤΙΚΗΣ, Πρότυπος συνεταιριστικός οικισμός

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 202- 214

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

ΦΙΛΟΘΕΗ ΑΤΤΙΚΗΣ

Πρότυπος συνεταιριστικός οικισμός.

Αποστολάτος Γεράσιμος

Ομότιμο μέλος ΤΕΕ, τ. Αντιδήμαρχος Φιλοθέης

Λίγα χρόνια πριν από τη συμπλήρωση των 100 από τη σύσταση του Οικοδομικού Συνεταιρισμού των Υπαλλήλων της Εθνικής Τραπέζης (ΟΣΥΕΤ), ανοίγουμε το φάκελο της ίδρυσης αυτού του οικισμού-κηπούπολης, που αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα υλοποίησης του οράματος των εμπνευστών και θεμελιωτών της, Ιωάννου Δροσόπουλου και Αλέξανδρου Κορυζή, Διοικητών της Εθνικής Τραπέζης, με συμπαραστάτη τον Γεώργιο Ιατρού, Διοικητή της Εθνικής Κτηματικής Τραπέζης.

Στη δεκαετία του '20 η Ελλάδα αντιμετώπισε το μεγάλο πρόβλημα της στέγασης των προσφύγων από τη Μ. Ασία. Στην ίδια περίοδο γεννήθηκε και αναπτύχθηκε η ιδέα της στέγασης των υπαλλήλων της Εθνικής Τραπέζης, η οποία κατέληξε στην υπογραφή του καταστατικού της 21ης Ιανουαρίου 1929 με την επωνυμία «Οικοδομικός Συνεταιρισμός Υπαλλήλων Εθνικής Τραπέζης εν Νέα Αλεξανδρεία», με έδρα τη «Νέα Αλεξάνδρεια». Αυτή η ονομασία της περιοχής προήλθε από το γεγονός ότι η μεγαλύτερη έκταση του αρχικού κτήματος «Καλογρέζα» είχε αγορασθεί το 1906 από τον Γεώργιο Αρχοντούλη, Αιγυπτιώτη αρχιτέκτονα, για λογαριασμό οκτώ (8) Αλεξανδρινών. Ο ίδιος προώθησε την έγκριση του ρυμοτομικού σχεδίου (ΡΣ) της συνολικής έκτασης, με το από 25/5/1907

διάταγμα. Από την έκταση αυτή απαλλοτριώθηκαν από το Ελληνικό Δημόσιο τρία συνεχόμενα τμήματα, μέσα στα όρια του δήμου Ν. Ιωνίας, μέχρι τη σημερινή Λεωφ. Κύμης, για τη δημιουργία του γνωστού οικισμού, στον οποίο αποκαταστάθηκαν πρόσφυγες από τη Μ. Ασία (λίγα παλαιά κτίσματα της εποχής εκείνης υπάρχουν και σήμερα).

Μετά από δύο Γενικές Συνελεύσεις των μελών του Συνεταιρισμού, καθορίσθηκαν οι σκοποί του στη ΓΣ της 1/8/1929. Σε σύντομο χρονικό διάστημα (4/9/1929) αποφασίστηκε η αγορά του κτήματος «Αλεξάνδρεια» (μετέπειτα Φιλοθέη), η οποία πραγματοποιήθηκε με τα συμβόλαια 127075/20.9.1929 (εμβαδού 33.635,82 τ.μ.) και 127472/1929 του συμβ/φου Αθηνών Ιωάννου Οικονομόπουλου και στη συνέχεια αγοράστηκαν μικροεκτάσεις με άλλα συμβόλαια.

Από τις αρχές της δεκαετίας του ’30, ο ΟΣΥΕΤ δραστηριοποιήθηκε, σε συνεργασία με την τότε Κοινότητα Φιλοθέης, για την εκπόνηση ΡΣ και έγκριση όρων δόμησης (ΟΔ). Συγκεκριμένα, η έγκριση του πρώτου ΡΣ έγινε το 1933 στην περιοχή της λεγόμενης Κάτω Φιλοθέης, η έγκριση των ΟΔ (με χρήση γης “αποκλειστική κατοικία”) το 1935 και πολλά χρόνια αργότερα (1968), μετά από προσπάθειες 15 ετών, για την έγκριση του ΡΣ και στην υπόλοιπη έκταση, που έχει επικλινές και βραχώδες έδαφος. Τα λίγα διάσπαρτα οικόπεδα μεγάλων διαστάσεων, που είχαν μεταβιβασθεί σε τρίτους από το σχέδιο Αρχοντούλη, αντιμετωπίστηκαν από τον ΟΣΥΕΤ στο νέο σχέδιο που εγκρίθηκε.

Ο θεμέλιος λίθος των ανεγερθέντων στον Α’ Τομέα πρώτων 100 σπιτιών (πλησίον της Λεωφ. Κηφισίας) τέθηκε την 6/2/1933 και η έναρξη των οικοδομικών εργασιών την 20/2/1933.

Το πρώτο αυτό σχέδιο εφαρμόσθηκε επί του εδάφους το 1934 και αμέσως άρχισαν οι εργασίες διαμόρφωσης του ξηρού, άγονου και άδενδρου εδάφους με 1) την κατασκευή των έργων υποδομής [χάραξη στο έδαφος των οικ. τετραγώνων (ΟΤ), των δρόμων, των κρασπεδόρειθρων, των δακτυλίων στις συμβολές οδών και σε άλλα σημεία κλπ] και 2)

το πρόγραμμα παραχώρησης οικοπέδων στα μέλη του, για την ανέγερση των οικιών τους, σε δύο τμήματα του 1ου ΡΣ και συγκεκριμένα το τμήμα αφενός βορειοανατολικά του Ποδονίφτη μέχρι τη Λ. Κηφισίας και την Καποδιστρίου μέχρι την οδό Κιλκίς (Τομέας Α'), αφετέρου νοτιοδυτικά από το Πάρκο Εθνικής Τραπέζης, δηλαδή γύρω από την "Άνω Αγορά", από τη Γ. Σταύρου μέχρι την Ελ. Βενιζέλου και τα όρια με τον οικισμό του Ψυχικού (Τομέας Β'), που είχε προηγηθεί στην έγκριση ΡΣ, κρατώντας την μεταξύ των δύο Τομέων έκταση (Τομέας Γ'), από τη Λ. Κηφισίας μέχρι την Αγία Φιλοθέη και από τον Ποδονίφτη μέχρι την οδό Ολυμπιονίκου Διαδόχου Κωνσταντίνου και Ν. Ζαρίφη, για διάθεση σε τρίτους. Κατά το 1935 ανεγέρθηκαν άλλα 150 σπίτια στον Α' και στον Β' Τομέα.

Στόχος του ΟΣΥΕΤ για τον Τομέα Γ' ήταν η είσπραξη χρημάτων για την εκτέλεση των απαιτούμενων έργων υποδομής στη συγκεκριμένη έκταση, αλλά και τον υπόλοιπο οικισμό. Τα αποτελέσματα αυτής της εργώδους και κοινωφελούς προσπάθειας του ΟΣΥΕΤ φαίνονται στο επόμενο απόσπασμα αεροφωτογραφίας (Α/Φ) της 20/8/1940 σε μεγέθυνση.

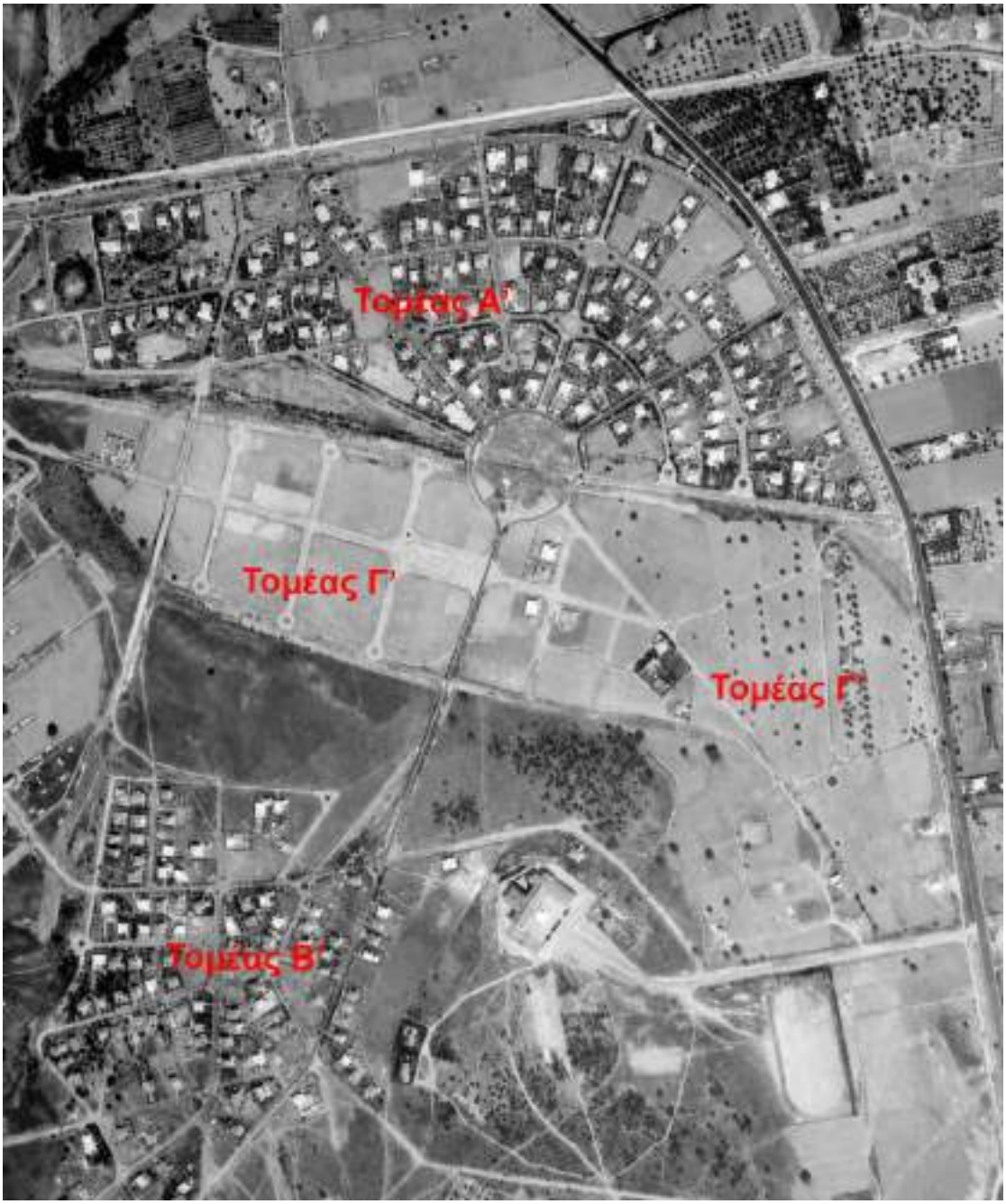

Εικ. 1. Τμήμα της Α/Φ 19400820 (W_BW_40_931508) σε μεγέθυνση

Στο ίδιο διάστημα, αλλά και σε επόμενες περιόδους, ο ΟΣΥΕΤ, σε συνεργασία με την τότε Κοινότητα Φιλοθέης, ανήγειρε στην έκτασή του πολλά κτίσματα, που ήταν απαραίτητα για τη λειτουργία των δύο Τομέων, όπως το ναό της Αγίας Φιλοθέης, το διώροφο κτίριο

στη συμβολή της οδού Εϋνάρδου με την πλατεία Δροσοπούλου για το Δημοτικό Σχολείο, την οικία ιερέα, το κτίριο της Λέσχης Προσκόπων στον αντίστοιχο ΚΧ, το κτίριο της Λέσχης Οδηγών, το κτίριο του εργοταξίου και το αντλιοστάσιο (λειτούργησε για ύδρευση και άρδευση του οικισμού μέχρι το 1981, οπότε η Φιλοθέη εντάχθηκε στο δίκτυο της ΕΥΔΑΠ), που εκμισθώθηκε πολλά χρόνια αργότερα στα ΕΛΤΑ και, μετά την κατάργηση της υπηρεσίας, στεγάζει το ΚΕΠ, την Παιδικά Χαρά του Πικιώνη, την οικία του ιατρού, που χρησιμοποιήθηκε αργότερα για τα γραφεία του Αστυνομικού Τμήματος, το κτίριο της «Αγοράς» στον Πάνω Τομέα (Β'), τα παραπήγματα που κατεδαφίστηκαν πριν από το 1955 για την ανέγερση με οικοδ. άδεια (ΟΑ) του κτιρίου για τη στέγαση της Κοινότητας και του ΟΣΥΕΤ, τις κτιριακές αθλητικές εγκαταστάσεις του σταδίου, δύο θερινούς κινηματογράφους, ο πρώτος των οποίων εξακολουθεί να λειτουργεί και σήμερα στην πλατεία Δροσοπούλου, και πολλά άλλα. Ανεγέρθηκαν ακόμη και άλλες χαρακτηριστικές κατασκευές, όπως η Ροτόντα, το Περιστύλιο και το Ξύλινο Περίπτερο στην τότε είσοδο/έξοδο της Φιλοθέης (οδός Βαλαωρίτου), οι οποίες κατεδαφίσθηκαν αφενός για τη διαμόρφωση του κόμβου Λεωφ. Κηφισίας-Καποδιστρίου, αφετέρου για τη διαπλάτυνση της Λεωφ. Κηφισίας.

Παράλληλα, ξεκίνησε το μεγάλο πρόγραμμα φύτευσης δένδρων, θάμνων, καλλωπιστικών φυτών κλπ, όχι μόνο στις περιοχές που είχαν καθορισθεί ως κοινόχρηστοι χώροι με το ρυμοτομικό σχέδιο (πλατεία Εθνικής Τραπέζης, Λόφος Αγίας Φιλοθέης, Άλσος Πουλάκη κλπ), αλλά και σε άλλες περιοχές, όπως το ρέμα του Ποδονίφτη, με φυλλοβόλα και αειθαλή δένδρα. Είναι χαρακτηριστικό ότι δημιουργήθηκαν δύο φυτώρια εκτάσεως 8 στρεμμάτων περίπου και με τις άοκνες προσπάθειες της Επιτροπής Δενδροστοιχιών και Κήπων και κυρίως του Μιχαήλ Πουλάκη, η παραγωγή έφτασε αρχικά να καλύψει τις ανάγκες της Φιλοθέης και στη συνέχεια να πουλάει δενδρύλλια στην Καβάλα και σε ανθοπώλες και δενδροκόμους. Η δραστηριότητα της Επιτροπής επεκτάθηκε στην αναδάσωση των παρακείμενων λόφων του τότε οικισμού, με πεύκα και κυπαρίσσια. Η Κυριακή 31 Οκτωβρίου 1937 ορίστηκε ως Ημέρα Αναδάσωσης από τις δύο Ενώσεις οικιστών της Φιλοθέης (Α' και Β' Τομέα), στην

οποία συμμετείχαν μέλη της Βασιλικής οικογένειας, δύο υπουργοί της Κυβέρνησης, μαθητές από το δημοτικό σχολείο Φιλοθέης και του Κολεγίου Ψυχικού, μαθήτριες του Αρσακείου , πρόσκοποι και αρκετός κόσμος. Εκείνη την ημέρα φυτεύθηκαν 3.000 δενδρύλλια και οι αθηναϊκές εφημερίδες παρουσίασαν το θέμα με ρεπορτάζ και φωτογραφίες (σχετικό άρθρο μου στο facebook την 8/4/2026). Το Νοέμβριο 1937 και με αφορμή τον εορτασμό της 50ετηρίδοστου Ι. Δροσόπουλου, Διοικητού της Εθν. Τραπέζης, φυτεύθηκαν 50 δρύες. Μέσα σε μια τετραετία φυτεύθηκαν συνολικά πάνω από 25.000 διακοσμητικά δένδρα, 15.000 καλλωπιστικοί θάμνοι και πάνω από 75.000 ανθοκομικά φυτά. Μέρος από αυτή την προσπάθεια αποτυπώθηκε στο τμήμα αφενός της παραπάνω Α/Φ του 1940, με την πλ. Εθν. Τραπέζης και το Άλσος Πουλάκη, αφετέρου της Α/Φ του 1953, αλλά και στη δορυφορική εικόνα με τα όρια της Φιλοθέης. Το πρόγραμμα δενδροφύτευσης συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια.

Το 1948, και μετά την περίοδο του πολέμου και του εμφύλιου, ο ΟΣΥΕΤ αποφάσισε να υλοποιήσει το σχέδιό του για πώληση των οικοπέδων του Τομέα Γ' σε τρίτους, με στόχο την άντληση κεφαλαίων για τα απαιτούμενα έργα υποδομής στη συγκεκριμένη έκταση, πολύ περισσότερο αφού στην περίοδο αυτή είχαν αυξηθεί τα πολλά προβλήματα που απασχολούσαν τους πρώτους οικιστές, όπως το συγκοινωνιακό και άλλα και, αντίστοιχα, είχε μειωθεί το ενδιαφέρον των υπόλοιπων υπαλλήλων της Εθνικής Τραπέζης να εγκατασταθούν στη Φιλοθέη.

Με αυτά τα δεδομένα αποφασίστηκε η πώληση 52 οικοπέδων στην Ένωση Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών (ΕΣΗΕΑ), για τη στέγαση 100 περίπου μελών της, από τα οποία τα 13 βρισκόντουσαν στην «Επάνω Αγορά» (Τομέας Β'), αν και τα 4 περιλαμβάνονται στο ΟΤ 29α της Κάτω Φιλοθέης (Τομέας Γ'), και τα 39 στην αδόμητη τότε περιοχή του Τομέα Γ'. Η μεταβίβαση έγινε με το συμβόλαιο 20432/6.8.1948 Αλεξάνδρου Αντωνίου Πολυκαλά και τα περισσότερα από τα 39 οικόπεδα είχαν πρόσωπο στην ανώνυμη τότε κεντρική οδό Αγίας Φιλοθέης. Από τη μελέτη των στοιχείων περιγραφής των 52 οικοπέδων και των δημοσιογράφων μελών της ΕΣΗΕΑ

που αναγνωρίστηκαν δικαιούχοι στέγασης και ανήγειραν τις κατοικίες τους στη Φιλοθέη στις αρχές της δεκαετίας '50, συσχέτισα και ταυτοποίησα σε πολύ μεγάλο ποσοστό τα οικόπεδα και τους 100 περίπου δημοσιογράφους δικαιούχους στέγασης.

Από την πρόσφατη έρευνα (Μάιος 2026) στο αρχείο της ΕΣΗΕΑ, προέκυψε ότι 1) στην περίοδο 1948-1950 είχε οργανωθεί Στεγαστικό Πρόγραμμα για τα μέλη της, 2) 300 περίπου μέλη της κατετάγησαν ως δικαιούχοι στέγασης σε πέντε πίνακες, με πρόθεση να στεγασθούν είτε σε πολυκατοικίες για όσους επέλεξαν την Αθήνα, είτε σε τριπλοκατοικίες, είτε σε διπλοκατοικίες, είτε σε μονοκατοικίες (οι δύο τελευταίες κατηγορίες στη Φιλοθέη), 3) δεν φυλάσσεται, μέχρι σήμερα, συγκροτημένο αρχείο για τα βασικά στοιχεία αυτού του μεγάλου και σημαντικού Στεγαστικού Προγράμματος. Τα μόνα που βρήκα είναι μερικά τευχίδια, κυρίως του 1950, με τις ανακοινώσεις του ΔΣ της ΕΣΗΕΑ προς τα μέλη της, για την πρόοδο του μεγάλου αυτού Προγράμματος, και το από 13/5/1952 σημείωμα του ΔΣ επί του Στεγαστικού Προγράμματος, εκτελεσθέντος και υπολειπομένου, από το οποίο τεκμαίρεται ότι 1) είχε κατασκευασθεί μια πολυκατοικία στην πλ. Αγάμων/Αμερικής με 18 διαμερίσματα (που υπάρχει και σήμερα), 2) είχαν κατασκευασθεί 124 σπίτια και 3) οι εργασίες οικοδόμησης όλων των πολυκατοικιών στην Αθήνα θα ολοκληρωνόντουσαν σε 1,5 χρόνο, δηλαδή μέχρι του τέλους του 1954. Στα σχέδια της ΕΣΗΕΑ περιλαμβανόταν και η ανέγερση πολυκατοικίας στη Φιλοθέη, αλλά το σχέδιο αυτό δεν υλοποιήθηκε, προφανώς, λόγω των αυστηρών όρων δόμησης.

Από άλλα στοιχεία (ανακοινώσεις του ΔΣ κλπ) των περιόδων 1953, 1954, 1955 και 1959 προκύπτει ότι ανεγέρθηκαν και άλλες πολυκατοικίες στην Αθήνα για τη στέγαση των μελών της ΕΣΗΕΑ και συγκεκριμένα στις οδούς: 1) Μηθύμνης, 2) Σπετσών, 3) Σταυροπούλου, 4) Παπαδιαμαντοπούλου, 5) Τιμάρχου-Μερκούρη, 6) Λασκάρεως, 7) Φαίδρου και 8) Στρατηγού Κοντούλη.

Εικ. 2. Τμήμα της Α/Φ 19531123 R_BW_53_967134 σε μεγέθυνση για τον Γ' Τομέα

Σ' αυτή την Α/Φ του 1953 φαίνεται ο μεγάλος αριθμός κατοικιών που ανεγέρθηκαν στον Τομέα Γ' (τα λεγόμενα "Δημοσιογραφικά" της Κάτω Φιλοθέης), στο διάστημα 1951-1953, όχι μόνο στα (39+4=) 43 οικόπεδα που αγόρασε η ΕΣΗΕΑ στην περιοχή αυτή, αλλά και σε άλλα όμορα οικόπεδα που αγόρασαν δημοσιογράφοι.

Στα πρώτα χρόνια της δημιουργίας της Φιλοθέης Ελβετοί υγειονολόγοι επισκέφθηκαν διάφορες περιοχές της Ελλάδας, επέλεξαν τη συγκεκριμένη περιοχή για την ίδρυση Σανατορίου, ζήτησαν την άδεια, από τον πρόεδρο του Συνεταιρισμού και Διοικητή της Εθν. Τραπέζης, Ιωάννη Δροσόπουλο, για να το ανεγείρουν πάνω από το κτίριο που είχε εγκατασταθεί κινηματογραφική επιχείρηση (Αν. Ζερβός) και σήμερα έχει ανεγερθεί το Λύκειο Φιλοθέης, αλλά το αίτημα απορρίφθηκε.

Μετά την απελευθέρωση επισκέφθηκαν την Ελλάδα Γερμανοί τουριστικοί εμπειρογνώμονες και τη συγκεκριμένη περιοχή και δήλωσαν ότι «*ακόμη και αν η Εθνική Τράπεζα δεν είχε κάνει τίποτε μέχρι τότε, το γεγονός ότι δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία της ο οικισμός Φιλοθέη δικαιώνει πλήρως την ίδρυση και λειτουργία της*».

Αντιπρόσωποι Ελλήνων μεγαλοκεφαλαιούχων συνοδευόμενοι από εκπροσώπους του ΕΟΤ επισκέφθηκαν στη δεκαετία '50 τον ΟΣΥΕΤ και ζήτησαν να αγοράσουν έκταση πολλών στρεμμάτων για να ανεγείρουν ιδιωτικό Ελληνικό Κολλέγιο υψηλής στάθμης και ανώτερου του Αμερικανικού Κολλεγίου που λειτουργούσε. Αλλά και αυτές οι συζητήσεις διακόπηκαν.

Βέλγοι και Ιταλοί αρχιτέκτονες επισκέφθηκαν τη Φιλοθέη στις αρχές της δεκαετίας '60, για να διαπιστώσουν την πρόοδο της Ελλάδας στον τομέα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, και το τότε Υπουργείο Δημοσίων Έργων τους υπέδειξε τη Φιλοθέη. Οι αρχιτέκτονες έμειναν έκθαμβοι από την εμφάνιση όλου του έργου, εξέφρασαν τον θαυμασμό τους για την Παιδική Χαρά του Πικιώνη, τα μαρμάρινα κράσπεδα (που δυστυχώς αντικαθίστανται στους δρόμους της Φιλοθέης όπου εκτελούνται εργολαβίες κατασκευής υπονόμων), το Αντλιοστάσιο, το Πράσινο κλπ.

Λίγα χρόνια αργότερα, επισκέφθηκαν τη Φιλοθέη Ρώσοι διανοούμενοι με επικεφαλής τον διάσημο συγγραφέα Ελία Ερεμπουργ και εντυπωσιάστηκαν όταν πληροφορήθηκαν ότι σε ένα αστικό καθεστώς ένας συνεταιρισμός υπαλλήλων διέθεσε όλα τα έσοδά του για την ανάπτυξη της πόλης που δημιούργησαν και δεν τα διένειμε μεταξύ των εταίρων. Ο διακεκριμένος δημοσιογράφος Boris Polevoy έγραψε στην «Πράβδα» άρθρο για τη Φιλοθέη και το σχολίασε ο Δημήτρης Ψαθάς.

Πριν από την επέκταση του ΡΣ (1968) στην υπόλοιπη ορεινή και βραχώδη έκταση, ο ΟΣΥΕΤ είχε διανείμει τα οικόπεδα στα μέλη του, αλλά τα περισσότερα μέλη τα μεταβίβασαν σε τρίτους, για διάφορους λόγους. Έτσι, στην πλειοψηφία των οικοπέδων αυτής της περιοχής της Φιλοθέης ανεγέρθηκαν κατοικίες από μη μέλη του ΟΣΥΕΤ.

Ως δημότης της Φιλοθέης, τεχνικός σύμβουλος του ΟΣΥΕΤ στις δεκαετίες '70-'90, και αντιδήμαρχος Φιλοθέης τη διετία 2000-2001 ασχολήθηκα και συνεχίζω να ασχολούμαι με τα πολεοδομικά και άλλα θέματα που αφορούν στη σημερινή δημοτική κοινότητα Φιλοθέης. Στην περίοδο αυτή, αλλά και σε προηγούμενες και σε επόμενες, απειλήθηκε αρκετές φορές η αλλαγή του πολεοδομικού όρου χρήσης γης ως "αποκλειστικής κατοικίας", που εξακολουθεί να ισχύει σε Φιλοθέη, Ψυχικό, Εκάλη, Θρακομακεδόνες και οι εκάστοτε δημοτικές αρχές και οι κάτοικοι αντέδρασαν σθεναρά, με αποτέλεσμα να εξακολουθεί να ισχύει αυτό το πολεοδομικό καθεστώς, αν και παραβιάζεται έμμεσα από τις τροποποιήσεις του Νέου Οικοδομικού Κανονισμού (ΝΟΚ).

Εκτός αυτού και μετά από εισήγηση του Δημοτικού Συμβουλίου Φιλοθέης, εκδόθηκε το από 23/7/2010 πδ, με τον καθορισμό ΟΔ στα ΟΤ του ΡΣ της Φιλοθέης, που επιχείρησαν να προστατεύσουν ακόμη περισσότερο το χαρακτήρα της κηπούπολης, αλλά και αυτοί οι όροι παραβιάζονται έμμεσα από τις τροποποιήσεις του Νέου Οικοδομικού Κανονισμού (ΝΟΚ).

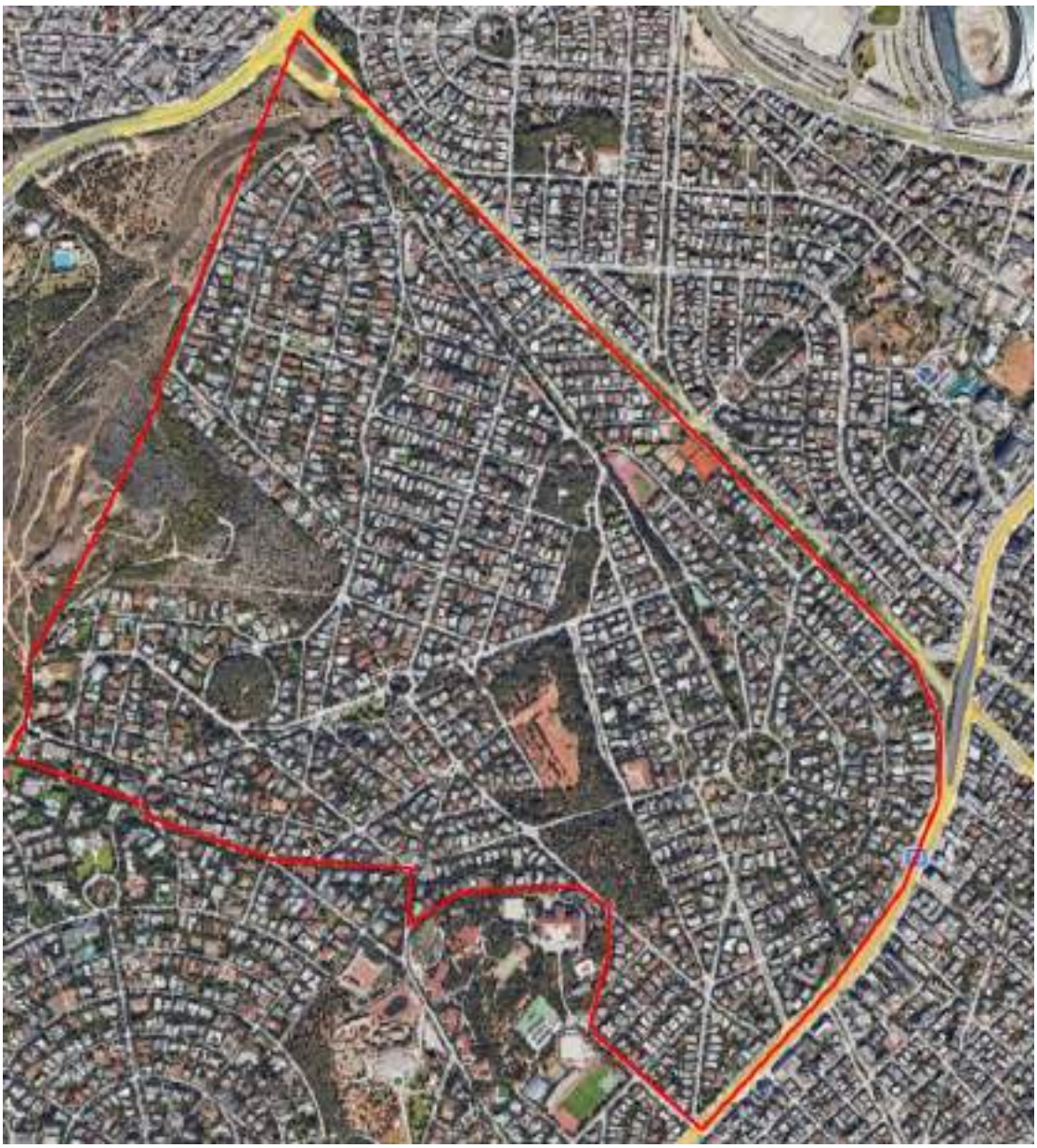

Εικ. 3. Δορυφορική εικόνα με τα όρια της δημοτικής ενότητας Φιλοθέης

Πηγές

Η Κηπούπολις Φιλοθέης, Ανδρέας Δημητρακόπουλος, Φιλοθέη 1973

Αναμνηστικόν Λεύκωμα Εκατονταετηρίδος Ιωάννου Δροσοπούλου, ΟΣΥΕΤ, Φιλοθέη 1970

Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τραπέζης

Αρχείο ΕΣΗΕΑ

Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων

Κτηματολόγιο

Αρχείο συμβολαιογράφου Αλεξάνδρου Πολυκαλά

Αρχείο συμβολαιογράφου Δημητρίου Γαβριηλίδου

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Αποστολάτος Γεράσιμος ολοκλήρωσε τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στη Βαρβάκειο πρότυπο Σχολή και την τριτοβάθμια με το δίπλωμα του Αγρονόμου-Τοπογράφου μηχανικού από το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ). Μεταπτυχιακές σπουδές στο University College London (Φωτογραμμετρία).

Εργάστηκε στο Υπουργείο ΠΕΧΩΔΕ (1965-2000) και συνέχισε ως ελεύθερος επαγγελματίας μέχρι το 2011, οπότε συνταξιοδοτήθηκε μετά από 46 χρόνια επαγγελματικής δραστηριότητας.

Μετά τη συνταξιοδότησή του, ασχολήθηκε με την πρωτογενή έρευνα της ιστορίας και της πολιτισμικής κληρονομιάς της Τρίγλια Βιθυνίας Μ. Ασίας, πατρίδας της μητέρας του.

Συμμετέχει 1) στο forum των Τριγλιανών www.triglianoi.gr με άρθρα σχετικά με τα αποτελέσματα της μελέτης και έρευνας έρευνάς του και 2) σε ομάδα ερευνητών Τριγλιανών απογόνων που δημιουργήθηκε το 2018.

Εξέδωσε 1) το βιβλίο "Οι Εκκλησίες της Τρίγλιας Βιθυνίας" το 2019 στη ελληνική και το 2024 την αγγλική έκδοση με σημαντικά Οθωμανικά στοιχεία που αφορούν στις εκκλησίες της Τρίγλιας και 2) το βιβλίο "Τα Γενεαλογικά Δένδρα της Τρίγλιας", 2024, με τους Ευγ. Μυτιληναίου και Βασ. Σακελλαρίδη. Έχει μεταφράσει στην ελληνική εργασίες Τούρκων συγγραφέων που αφορούν στην Τρίγλια και των Ελλήνων Χριστιανών της Μ. Ασίας.

Παράλληλα, ως δημότης Φιλοθέης, ασχολήθηκε με τα κοινά του τότε ομώνυμου δήμου, εξελέγη πρώτος σε αριθμό ψήφων στις δημοτικές εκλογές της περιόδου 1998-2001 και, μετά τη συνταξιοδότησή του από το Δημόσιο, ανέλαβε τα καθήκοντα του Αντιδημάρχου στην περίοδο 2000-2001. Ασχολείται με την ιστορία της δημιουργίας του οικισμού Φιλοθέης, ερευνά τα σχετικά αρχεία και συντάσσει αντίστοιχα άρθρα, με στόχο την έκδοση βιβλίου.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Αποστολόπουλος Ιωάννης (2026): Μεγαλόπολη και Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση: το ζητούμενο ενός συνεκτικού χωρικού σχεδιασμού. Όταν ο σχεδιασμός ακολουθεί τις εξελίξεις αντί να τις καθοδηγεί

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 215- 220

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Μεγαλόπολη και Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση: το ζητούμενο ενός συνεκτικού χωρικού σχεδιασμού. Όταν ο σχεδιασμός ακολουθεί τις εξελίξεις αντί να τις καθοδηγεί.

Αποστολόπουλος Ιωάννης

Πολιτικός Μηχανικός Π.Ε.

Περίληψη

Η Μεγαλόπολη βρίσκεται στο επίκεντρο της Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης, ωστόσο η επιτυχία της δεν θα εξαρτηθεί μόνο από τις επενδύσεις και τους διαθέσιμους χρηματοδοτικούς πόρους. Προϋπόθεση για μια ουσιαστική και βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί η ύπαρξη ενός σύγχρονου και συνεκτικού χωρικού σχεδιασμού. Το άρθρο αναδεικνύει τη σημασία της άμεσης ολοκλήρωσης του Τοπικού Πολεοδομικού Σχεδίου, αλλά και την ανάγκη επικαιροποίησης των χρήσεων γης που εξακολουθούν να βασίζονται στο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο του 1985, το οποίο πλέον δεν ανταποκρίνεται στις σημερινές κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες. Παρουσιάζεται ο προβληματισμός για τον κίνδυνο ο σχεδιασμός να ακολουθεί τις εξελίξεις αντί να τις κατευθύνει, ενώ διατυπώνονται προτάσεις για έναν σύγχρονο πολεοδομικό σχεδιασμό που θα υποστηρίζει τις νέες αναπτυξιακές προοπτικές της περιοχής, με τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας, των επιστημονικών φορέων και της αυτοδιοίκησης.

Η Μεγαλόπολη βρίσκεται ίσως στη σημαντικότερη καμπή της σύγχρονης ιστορίας της. Η απολιγνιτοποίηση δεν αποτελεί απλώς μια αλλαγή στο ενεργειακό μοντέλο της χώρας, αλλά μια βαθιά οικονομική, κοινωνική και χωρική μετάβαση για μια περιοχή που επί δεκαετίες στήριξε την εθνική παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Για τον λόγο αυτό εντάχθηκε στις Περιοχές Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης, με στόχο να αποκτήσει ένα νέο αναπτυξιακό πρότυπο που θα δημιουργήσει θέσεις εργασίας, θα προσελκύσει επενδύσεις και θα διαμορφώσει ένα βιώσιμο μέλλον.

Η μετάβαση αυτή, όμως, δεν μπορεί να βασιστεί μόνο σε χρηματοδοτικά εργαλεία, επιδοτήσεις και ανακοινώσεις επενδύσεων. Χρειάζεται ένα σαφές χωρικό όραμα. Χρειάζεται έναν ολοκληρωμένο πολεοδομικό σχεδιασμό που να προηγείται των εξελίξεων και όχι να προσπαθεί εκ των υστέρων να τις προσαρμόσει.

Ακριβώς εδώ εντοπίζεται το μεγαλύτερο ερώτημα.

Τα τελευταία χρόνια ανακοινώνονται συνεχώς νέες επενδυτικές πρωτοβουλίες, βιομηχανικές δραστηριότητες, ενεργειακά έργα, υποδομές και δημόσιες εγκαταστάσεις που πρόκειται να εγκατασταθούν στη Μεγαλόπολη. Παράλληλα, η περιοχή καλείται να αξιοποιήσει σημαντικούς ευρωπαϊκούς πόρους για τη μετάβαση στην επόμενη ημέρα. Ωστόσο, όλα αυτά εξελίσσονται ενώ το Τοπικό Πολεοδομικό Σχέδιο βρίσκεται σήμερα ακόμη σε πολύ πρώιμο στάδιο υλοποίησης αφού δεν έχει υπογραφεί ακόμα η σχετική σύμβαση με τον ανάδοχο και δεν έχει εξασφαλιστεί τρέχουσα χρηματοδότηση για το πρόγραμμα.

Το γεγονός αυτό δημιουργεί εύλογο προβληματισμό.

Το Τοπικό Πολεοδομικό Σχέδιο δεν αποτελεί μια τυπική διοικητική διαδικασία. Είναι το βασικό εργαλείο που καθορίζει τις χρήσεις γης, τις ζώνες ανάπτυξης, τις περιοχές προστασίας, τους όρους δόμησης και συνολικά τον τρόπο με τον οποίο θα οργανωθεί ο χώρος για τις επόμενες δεκαετίες. Είναι το θεμέλιο πάνω στο οποίο θα στηριχθεί κάθε σοβαρή επένδυση αλλά και κάθε δημόσια παρέμβαση.

Στην περίπτωση της Μεγαλόπολης, η ανάγκη αυτή γίνεται ακόμη πιο επιτακτική, καθώς η πόλη εξακολουθεί να λειτουργεί με ένα πλαίσιο χρήσεων γης που διαμορφώθηκε πριν από περίπου τέσσερις δεκαετίες. Το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο του 1985 αποτέλεσε για την εποχή του ένα σημαντικό εργαλείο οργάνωσης του αστικού χώρου. Σήμερα, όμως, οι κοινωνικές, οικονομικές και παραγωγικές συνθήκες έχουν αλλάξει ριζικά.

Οι προκαθορισμένες χρήσεις γης εντός σχεδίου δεν ανταποκρίνονται πλέον στις σύγχρονες ανάγκες μιας πόλης που επιχειρεί να επαναπροσδιορίσει τον ρόλο της μετά την απολιγνιτοποίηση. Δραστηριότητες που σήμερα θεωρούνται απαραίτητες για την ενίσχυση της τοπικής οικονομίας, την καινοτομία, την παροχή υπηρεσιών ή την εγκατάσταση νέων επιχειρήσεων συχνά συναντούν περιορισμούς, επειδή το ισχύον πολεοδομικό πλαίσιο σχεδιάστηκε για μια εντελώς διαφορετική εποχή, όταν η λειτουργία της ΔΕΗ αποτελούσε τον κυρίαρχο αναπτυξιακό άξονα της περιοχής. Το αποτέλεσμα είναι να δημιουργούνται δυσχέρειες τόσο για τους επενδυτές όσο και για τους ίδιους τους κατοίκους και τους επαγγελματίες της πόλης.

Η επικαιροποίηση των χρήσεων γης δεν αποτελεί μόνο τεχνικό ή πολεοδομικό ζήτημα. Είναι αναπτυξιακή αναγκαιότητα. Η Μεγαλόπολη χρειάζεται ένα ευέλικτο και σύγχρονο πλαίσιο που θα επιτρέπει τη συνύπαρξη νέων μορφών επιχειρηματικότητας, υπηρεσιών, έρευνας, εκπαίδευσης, τουρισμού και καινοτομίας, διατηρώντας παράλληλα την ισορροπία με την κατοικία, το φυσικό περιβάλλον και την ποιότητα ζωής.

Το νέο Τοπικό Πολεοδομικό Σχέδιο αποτελεί τη μεγάλη ευκαιρία για να αντιμετωπιστούν αυτές οι διαχρονικές αδυναμίες. Η διαδικασία δεν θα πρέπει να περιοριστεί στην απλή μεταφορά των υφιστάμενων δεδομένων σε ένα νέο θεσμικό εργαλείο. Αντίθετα, απαιτείται ουσιαστική επανεξέταση των χρήσεων γης, με βάση τις πραγματικές ανάγκες της μεταλιγνιτικής εποχής.

Η επικαιροποίηση αυτή μπορεί να επιτευχθεί μέσα από μια ολοκληρωμένη αξιολόγηση των υφιστάμενων χρήσεων, τη χαρτογράφηση των νέων αναπτυξιακών αναγκών και

τη διαμόρφωση ευέλικτων πολεοδομικών ζωνών που θα επιτρέπουν συμβατές δραστηριότητες χωρίς περιττές γραφειοκρατικές αγκυλώσεις. Παράλληλα, είναι απαραίτητη η ουσιαστική συμμετοχή του Δήμου, του Τεχνικού Επιμελητηρίου, των επαγγελματικών και επιστημονικών φορέων, των επιχειρήσεων αλλά και των ίδιων των πολιτών. Η δημόσια διαβούλευση δεν πρέπει να αντιμετωπιστεί ως τυπική διαδικασία, αλλά ως εργαλείο συνδιαμόρφωσης ενός σχεδίου που θα υπηρετεί τις πραγματικές ανάγκες της περιοχής για τις επόμενες δεκαετίες.

Σε μια περιοχή όπως η Μεγαλόπολη, όπου η οικονομία αλλάζει ριζικά, ο χωρικός σχεδιασμός αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία. Δεν αρκεί να γνωρίζουμε ποιες επενδύσεις επιθυμούμε. Πρέπει να γνωρίζουμε πού μπορούν να χωροθετηθούν, πώς συνδέονται με τις υπάρχουσες υποδομές, ποια είναι η σχέση τους με το φυσικό περιβάλλον, τη γεωργική γη, τους οικισμούς και τις υπόλοιπες παραγωγικές δραστηριότητες.

Η Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση δεν είναι μόνο οικονομική πολιτική. Είναι και πολιτική οργάνωσης του χώρου.

Είναι επομένως εύλογο να αναρωτηθεί κανείς εάν ο σημερινός ρυθμός εκπόνησης των Τοπικών Πολεοδομικών Σχεδίων ανταποκρίνεται στις ανάγκες των περιοχών μετάβασης. Πρόσφατα δημοσιεύματα ανέδειξαν ότι σε μεγάλο αριθμό δήμων της χώρας οι σχετικές μελέτες παραμένουν ακόμη στα αρχικά στάδια, παρά το γεγονός ότι οι προθεσμίες του προγράμματος είναι ιδιαίτερα πιεστικές. Η εικόνα αυτή δεν αφορά αποκλειστικά τη Μεγαλόπολη, αλλά αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα εδώ, καθώς πρόκειται για μια περιοχή στην οποία οι αλλαγές εξελίσσονται ταχύτατα.

Ο κίνδυνος δεν είναι μόνο οι καθυστερήσεις.

Ο πραγματικός κίνδυνος είναι να δημιουργηθούν τετελεσμένα πριν ολοκληρωθεί ο συνολικός σχεδιασμός. Όταν σημαντικές αποφάσεις λαμβάνονται αποσπασματικά, υπάρχει πάντοτε ο κίνδυνος ο πολεοδομικός σχεδιασμός να περιοριστεί τελικά στον

ρόλο της προσαρμογής στις ήδη ειλημμένες αποφάσεις, αντί να αποτελεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτές θα σχεδιάζονται.

Ένας ολοκληρωμένος χωρικός σχεδιασμός δεν λειτουργεί ανασταλτικά απέναντι στην ανάπτυξη. Αντίθετα, δημιουργεί ασφάλεια για τους επενδυτές, σαφείς κανόνες για τους πολίτες και σταθερότητα για τη δημόσια διοίκηση. Περιορίζει τις συγκρούσεις χρήσεων γης, μειώνει τις αβεβαιότητες στις αδειοδοτήσεις και προστατεύει το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον.

Η εμπειρία έχει δείξει ότι οι περιοχές που αναπτύσσονται με μακροπρόθεσμο σχεδιασμό προσελκύουν ευκολότερα σοβαρές επενδύσεις και δημιουργούν καλύτερες συνθήκες ζωής για τους κατοίκους τους.

Η Μεγαλόπολη διαθέτει σήμερα μια μοναδική ευκαιρία. Οι διαθέσιμοι πόροι, οι δημόσιες πολιτικές και το αυξημένο επενδυτικό ενδιαφέρον μπορούν να αποτελέσουν αφετηρία μιας νέας αναπτυξιακής πορείας. Για να συμβεί όμως αυτό, απαιτείται η σύνδεση όλων αυτών των πρωτοβουλιών με έναν σύγχρονο, συνεκτικό και επιστημονικά τεκμηριωμένο χωρικό σχεδιασμό.

Η επιτυχία της Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης δεν θα κριθεί μόνο από το ύψος των χρηματοδοτήσεων ή από τον αριθμό των επενδύσεων που θα ανακοινωθούν. Θα κριθεί από το αν η Μεγαλόπολη θα αποκτήσει ένα σύγχρονο χωρικό μοντέλο ανάπτυξης, με επικαιροποιημένες χρήσεις γης, σαφείς κανόνες και ένα πολεοδομικό πλαίσιο που θα διευκολύνει – και δεν θα ανακόπτει – την επόμενη ημέρα της περιοχής.

Η περιοχή δεν έχει την πολυτέλεια να χάσει αυτή την ευκαιρία.

Σήμερα περισσότερο από ποτέ απαιτείται οι δημόσιες πολιτικές να αποκτήσουν συνοχή. Ο πολεοδομικός σχεδιασμός δεν πρέπει να ακολουθεί τις εξελίξεις· πρέπει να τις προβλέπει, να τις οργανώνει και να τις κατευθύνει.

Αυτό είναι, ίσως, το σημαντικότερο στοίχημα της Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης στη Μεγαλόπολη. Δεν αρκεί να αλλάξει η οικονομία της περιοχής. Πρέπει να σχεδιαστεί με σαφήνεια και ο χώρος μέσα στον οποίο αυτή η νέα οικονομία θα αναπτυχθεί. Μόνο τότε η μετάβαση θα είναι πραγματικά δίκαιη, βιώσιμη και αποτελεσματική για τις επόμενες γενιές.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Ιωάννης Αποστολόπουλος είναι Διπλωματούχος Πολιτικός Μηχανικός του Πανεπιστημίου Πατρών (Integrated Master), με περισσότερα από 15 χρόνια επαγγελματικής εμπειρίας στον σχεδιασμό, τη μελέτη, την επίβλεψη και τη διαχείριση δημόσιων και ιδιωτικών τεχνικών έργων. Από το 2010 διατηρεί τεχνικό γραφείο με αντικείμενο την εκπόνηση μελετών, την επίβλεψη κατασκευών, τις τοπογραφικές αποτυπώσεις, τις ενεργειακές επιθεωρήσεις και τις εκτιμήσεις ακινήτων για τραπεζικά ιδρύματα.

Διαθέτει άδεια Ελεγκτή Δόμησης Α΄ Τάξης, είναι Ενεργειακός Επιθεωρητής και Πιστοποιημένος Ελεγκτής Προσεισμικού Ελέγχου. Παράλληλα συμμετέχει ενεργά σε θεσμικά όργανα του τεχνικού κλάδου ως εκλεγμένο μέλος της Αντιπροσωπείας του ΤΕΕ Πελοποννήσου, μέλος του Τεχνικού Συμβουλίου Δημοσίων Έργων Περιφέρειας Πελοποννήσου και επιτροπών παρακολούθησης και διαγωνισμών δημοσίων έργων, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση και υλοποίηση αναπτυξιακών και τεχνικών παρεμβάσεων.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Αρβανιτάκη Αικατερίνη (2026): Μηχανισμοί Πολιτιστικής Ανθεκτικότητας στη Διπλωματία των Πόλεων: Από την Ανθρωπιστική Αλληλεγγύη στη Δικτυωμένη Εξωστρέφεια

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 221- 230

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Μηχανισμοί Πολιτιστικής Ανθεκτικότητας στη Διπλωματία των Πόλεων: Από την Ανθρωπιστική Αλληλεγγύη στη Δικτυωμένη Εξωστρέφεια.

Αρβανιτάκη Αικατερίνη

Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Περίληψη

Το παρόν άρθρο διερευνά τους μηχανισμούς και τις δυναμικές της Πολιτιστικής Διπλωματίας και της Ήπιας Ισχύος (Soft Power) σε επίπεδο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, μέσα από την περίπτωση της σχέσης μεταξύ Κεφαλλονιάς και Σερβίας. Κεντρικό άξονα αποτελεί ο προσδιορισμός των παραγόντων που προσδίδουν διαχρονική πολιτιστική ανθεκτικότητα σε μια υπο-κρατική διπλωματική σχέση, επιτρέποντάς της να υπερβαίνει περιόδους κρίσεων, ύφεσης και διοικητικών μεταβολών. Βασιζόμενη στα πορίσματα εκτενούς ποιοτικής έρευνας, η ανάλυση αναδεικνύει με ποιον τρόπο η ανθεκτικότητα του δεσμού αυτού δεν συνιστά τυχαίο γεγονός, αλλά βασίζεται σε ένα μοντέλο «Δικτυωμένης Εξωστρέφειας». Το μοντέλο αυτό αναπτύχθηκε ως ένα πολυκεντρικό δίκτυο με πολλαπλές εστίες επαφής σε επίπεδο δήμων και τοπικών κοινοτήτων. Παράλληλα, τεκμηριώνεται η επιτυχής ιστορική μετάβαση από το αυθόρμητο «ανθρωπιστικό μοντέλο» παροχής βοήθειας της δεκαετίας του 1990, σε ένα σύγχρονο, ώριμο μοντέλο δομημένης πολιτιστικής και αναπτυξιακής συνεργασίας. Τέλος,

υπογραμμίζεται ο καταλυτικός ρόλος των «δρώντων-κλειδιά» ως θεματοφυλάκων της θεσμικής μνήμης. Συμπερασματικά, η συγκεκριμένη περίπτωση αναδεικνύεται σε «Βέλτιστη Πρακτική» (Best Practice) για τη Διπλωματία των Πόλεων, καθώς καταδεικνύει ότι οι τοπικές κοινωνίες μπορούν να παράγουν αυτόνομη Ήπια Ισχύ και να οικοδομούν σταθερές γέφυρες αλληλεγγύης σε ένα μεταβαλλόμενο γεωπολιτικό περιβάλλον.

Abstract

This article explores the mechanisms and dynamics of Cultural Diplomacy and Soft Power at the Local Government level, through the case study of the relationship between Kefalonia and Serbia. The central focus is to identify the factors that instill long-term cultural resilience in a sub-state diplomatic relationship, allowing it to withstand periods of crisis, recession, and administrative transitions. Based on the findings of extensive qualitative research, the analysis demonstrates how the resilience of this bond is not a coincidental event, but is rooted in a model of "Networked Extroversion". This model developed as a polycentric network with multiple points of contact at the level of municipalities and local communities. Concurrently, the study documents the successful historical transition from the spontaneous "humanitarian model" of aid delivery during the 1990s, to a contemporary, mature framework of structured cultural and developmental cooperation. Finally, the decisive role of "key stakeholders" as guardians of institutional memory is highlighted. In conclusion, this specific case emerges as a "Best Practice" model for City Diplomacy, demonstrating that local communities can generate autonomous Soft Power and build stable bridges of solidarity within a changing geopolitical environment.

Εισαγωγή

Στο σύγχρονο μεταβαλλόμενο γεωπολιτικό περιβάλλον, οι παραδοσιακές διακρατικές σχέσεις υφίστανται συνεχείς πιέσεις, οδηγώντας σε μια σταδιακή ανακατανομή της διπλωματικής δραστηριότητας προς την τοπική κλίμακα. Η κλασική κρατικοκεντρική

προσέγγιση της ισχύος, όπως αναλύεται στη ρεαλιστική και νεορεαλιστική σχολή σκέψης των Διεθνών Σχέσεων , εστιάζει κατά κύριο λόγο στον καταναγκασμό, τη στρατιωτική ισχύ και τα μέσα εξαναγκασμού.

Στον αντίποδα η θεωρητική σύλληψη του Joseph Nye για την «ήπια ισχύ» (Soft Power) στα τέλη της δεκαετίας του 1980, εισήγαγε μια νέα έννοια, την ικανότητα ενός δρώντος να διαμορφώνει τις προτιμήσεις των άλλων, όχι μέσω της βίας ή των οικονομικών ανταλλαγμάτων, αλλά μέσω της έλξης, της πειθούς και των άυλων πόρων, όπως ο πολιτισμός, οι πολιτικές αξίες και η εξωτερική πολιτική. Στον 21ο αιώνα, η άσκηση της ήπιας ισχύος δεν αποτελεί αποκλειστικό μονοπώλιο των εθνικών κυβερνήσεων και των Υπουργείων Εξωτερικών, καθώς οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), οι Περιφέρειες και οι οργανωμένες Κοινωνίες των Πολιτών αναδύονται πλέον ως αυτόνομοι, ευέλικτοι και εξαιρετικά αποτελεσματικοί διπλωματικοί δρώντες. Μέσα από το πρίσμα της «Διπλωματίας των Πόλεων » (City Diplomacy) και της Δημόσιας Διπλωματίας, οι τοπικές αρχές συγκροτούν πολυεπίπεδα δίκτυα συνεργασίας που τέμνουν και υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα. Το παρόν άρθρο, αντλώντας δεδομένα από την διεξαγωγή έρευνας στο πλαίσιο εκπόνησης διδακτορικής διατριβής στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς, με θέμα την πολιτιστική διπλωματία και την αδελφοποίηση πόλεων, επιχειρεί να αναδείξει τους εσωτερικούς μηχανισμούς που προσδίδουν διαχρονική ανθεκτικότητα και βιωσιμότητα σε αυτές τις υπο-κρατικές διπλωματικές σχέσεις.

Ως κεντρική μελέτη περίπτωσης (case study) αναλύεται η πολυεπίπεδη πολιτιστική σχέση μεταξύ Κεφαλονιάς και Σερβίας, καθώς συνιστά ένα παράδειγμα αδελφοποίησης πόλεων που υπερβαίνει τα όρια μιας τυπικής γραφειοκρατικής συνεργασίας.

Μεθοδολογική Προσέγγιση

Η αδελφοποίηση πόλεων (town twinning) ορίζεται ως το επίσημο πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης διαφορετικών κρατών, με σκοπό την ανάπτυξη κοινών δράσεων και την ενίσχυση της εξωστρέφειάς τους .

Μολονότι ο θεσμός της αδελφοποίησης πόλεων (town twinning) έχει αναλυθεί διεξοδικά από τη νομική επιστήμη και την επιστήμη της δημόσιας διοίκησης ως προς το κανονιστικό και θεσμοποιημένο του πλαίσιο, εντοπίζεται ένα θεωρητικό και εμπειρικό κενό στη διεθνή βιβλιογραφία αναφορικά με την βιωσιμότητα και τη μακροχρόνια ανθεκτικότητα των εν λόγω υπο-κρατικών δεσμών. Το ερευνητικό ενδιαφέρον μετατοπίζεται, ως εκ τούτου, στους μηχανισμούς επιβίωσης και προσαρμογής μιας τοπικής διπλωματικής σχέσης, όταν καλείται να αντιμετωπίσει ασύμμετρους εξωγενείς και ενδογενείς παράγοντες. Τέτοιοι καθοριστικοί παράγοντες περιλαμβάνουν γεωπολιτικές μεταβολές, καθεστώτα διεθνών αποκλεισμών, βαθιές μακροοικονομικές κρίσεις, αλλά και εσωτερικές μεταρρυθμίσεις αναδιάρθρωσης της χωρικής διακυβέρνησης.

Το κεντρικό ερευνητικό ζήτημα εστιάζει στον εντοπισμό και την κριτική ανάλυση των προσδιοριστικών εκείνων παραγόντων που προσδίδουν δυναμική ανάκαμψης σε μια αδελφοποίηση πόλεων μετά από περιόδους κάμψης, αποτρέποντας την μετατροπή της σε μια κατάσταση θεσμικής αδράνειας ή τυπικής εθιμοτυπικής συνέργειας.

Για την απάντηση του ανωτέρω ερωτήματος χρησιμοποιήθηκε η μεθοδολογική τριγωνοποίηση δεδομένων (data triangulation), διασφαλίζοντας την επιστημονική εγκυρότητα των συμπερασμάτων. Η έρευνα πεδίου, η οποία διεξάχθηκε κατά την περίοδο 2022-2025 στην Κεφαλονιά και σε σερβικές πόλεις (Σάμπατς, Βελιγράδι, Σοκομπάνια), βασίστηκε σε τρεις πυλώνες:

1. Εκτενή Αρχειακή Έρευνα: Μελέτη και αποδελτίωση του τοπικού ελληνικού και σερβικού Τύπου, καθώς και ανάλυση αδημοσίευτων εγγράφων, πρακτικών δημοτικών συμβουλίων και αλληλογραφίας θεσμικών φορέων.

2. Ημιδομημένες Ποιοτικές Συνεντεύξεις: Διεξαγωγή σε βάθος συνεντεύξεων με δρώντες-κλειδιά (agents of change) και από τις δύο πλευρές, περιλαμβάνοντας αιρετούς, υπηρεσιακά στελέχη, μέλη πολιτιστικών σωματείων και απλούς πολίτες που συμμετείχαν ενεργά στις διαδικασίες.

3. Συμμετοχική Παρατήρηση: Ενεργός παρουσία σε επετειακές εκδηλώσεις, διπλωματικές αποστολές και συναντήσεις εργασίας.

Η συστηματική επεξεργασία και κωδικοποίηση του πρωτογενούς υλικού έγινε με βάση τις αρχές της Θεμελιωμένης Θεωρίας (Grounded Theory), επιτρέποντας στα συμπεράσματα να αναδυθούν οργανικά μέσα από τα ίδια τα δεδομένα .

Η Ιστορική Διάσταση ως Εγγυητής της Θεσμικής Ανθεκτικότητας

Η εμπειρική ανάλυση της μελέτης περίπτωσης Κεφαλλονιάς και Σερβίας δεικνύει ότι η ανθεκτικότητα μιας αδελφοποίησης είναι ανάλογη με το βάθος των κοινωνικών, πνευματικών και ιστορικών δεσμών που προϋπάρχουν της επίσημης υπογραφής των σχετικών πρωτοκόλλων, καθώς η σχέση δεν αποτελεί προϊόν μιας συγκυριακής γραφειοκρατικής απόφασης, αλλά εδράζεται σε μια εντυπωσιακή ιστορική γενεαλογία αιώνων.

Τα πρώτα νήματα αυτής της σχέσης ξεκινούν ήδη από τον 15ο αιώνα, με τη δυναστική παρουσία της Μίλιτσα Μπράνκοβιτς (κόρης του Λαζάρου Μπράνκοβιτς της Σερβίας) ως συζύγου του Λεονάρδου Γ΄ Τόκκου, Ηγεμόνα της Κεφαλονιάς και της Ιθάκης . Οι δεσμοί αυτοί πυκνώνουν τον 16ο αιώνα μέσω δημογραφικών και μεταναστευτικών ρευμάτων, με την εγκατάσταση Δαλματών και Σέρβων προσφύγων και στρατιωτών στο νησί . Κατά τον 18ο αιώνα, η σχέση αποκτά έντονο πνευματικό αποτύπωμα, καθώς ο Σέρβος Διαφωτιστής και λόγιος Δοσίθεος Ομπράντοβιτς ταξιδεύει και διαμένει στην Κεφαλονιά, αφήνοντας σημαντική πνευματική παρακαταθήκη . Στον 19ο αιώνα, η ιδέα της βαλκανικής αλληλεγγύης και συνεργασίας βρίσκει θερμούς υποστηρικτές στο πρόσωπο

των Επτανήσιων Ριζοσπαστών, με κορυφαίο παράδειγμα τη δράση του Παναγιώτη Πανά .

Η ιστορική έρευνα στον Κεφαλονίτικο Τύπο των αρχών του 20ού αιώνα (1912-1915) φέρνει στο φως μια ταύτιση της τοπικής κοινής γνώμης με τον αγώνα του σερβικού λαού κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων και του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτό το άγραφο συμβόλαιο αμοιβαίας στήριξης σφυρηλατήθηκε το έτος 1953, όταν η Κεφαλονιά ισοπεδώθηκε από τους καταστροφικούς σεισμούς, η τότε Γιουγκοσλαβία, απέστειλε άμεση ανθρωπιστική βοήθεια, υλικά οικοδομών και τεχνικά συνεργεία, κατασκευάζοντας συγκροτήματα κατοικιών που έμειναν στην ιστορία του νησιού ως «Τα Σέρβικα Σπίτια». Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, ο εμφύλιος πόλεμος και ο διεθνής αποκλεισμός που επιβλήθηκε στη Σερβία κατά τη δεκαετία του 1990 ενεργοποίησαν άμεσα τα αντανακλαστικά της κοινωνίας της Κεφαλλονιάς. Η αυθόρμητη ανάγκη των πολιτών για προσφορά μετεξελίχθηκε γρήγορα σε μια οργανωμένη, θεσμική διοικητική πράξη. Το 1995 αποτελεί έτος-ορόσημο, καθώς υπογράφεται το πρώτο επίσημο Πρωτόκολλο Αδελφοποίησης μεταξύ του Δήμου Αργοστολίου και του Δήμου Σάμπατς της Σερβίας.

Η περίοδος 1995-2007 χαρακτηρίζεται ως η χρυσή εποχή της διπλωματίας πόλεων, όπου οι Δήμοι της Κεφαλονιάς οργάνωσαν δεκάδες ανθρωπιστικές αποστολές, μεταφέροντας τόνους τροφίμων, φαρμάκων, νοσοκομειακού και σχολικού εξοπλισμού απευθείας στις πληγείσες περιοχές της Σερβίας. Το πιο βαθύ αποτύπωμα, ωστόσο, άφησε το πρόγραμμα φιλοξενίας δεκάδων Σέρβων παιδιών, ορφανών ή προσφύγων του πολέμου, σε σπίτια κεφαλονίτικων οικογενειών μέσω του Ερυθρού Σταυρού και οι βιωματικοί και συναισθηματικοί δεσμοί που δημιουργήθηκαν τότε ανάμεσα στους απλούς ανθρώπους αποδείχθηκαν πιο ισχυροί από κάθε επίσημη συνθήκη .

Για την υποστήριξη και τη διατήρηση του δικτύου επαφών αναπτύχθηκαν οι εξής οργανωτικοί πυρήνες στην Κεφαλονιά:

1. Η ίδρυση και η ενεργός δράση της Κεφαλληνιακής Εταιρείας Ελληνοσερβικής Φιλίας (ΚΕΕΦ) το έτος 1996.

2. Η Ίδρυση και λειτουργία του Επίτιμου Προξενείου της Δημοκρατίας της Σερβίας στο Αργοστόλι το έτος 2007.

Η ιστορική εξέλιξη των θεσμών της δημόσιας διπλωματίας διέπεται από περιόδους ύφεσης και κάμψης. Στο πλαίσιο αυτό, η περίοδος 2008–2016 αποτέλεσε την πλέον κρίσιμη καμπή για την ελληνοσερβική αδελφοποίηση, καθώς χαρακτηρίστηκε από μια παρατεταμένη φάση διοικητικής εσωστρέφειας και θεσμικής αδράνειας.

Η διατήρηση και η επιβίωση του εν λόγω δεσμού ερμηνεύεται θεωρητικά μέσω του υποδείγματος της «Δικτυωμένης Εξωστρέφειας». Η έρευνα πεδίου κατέδειξε ότι η συγκεκριμένη αδελφοποίηση είχε κατορθώσει, κατά την περίοδο της επιχειρησιακής της ακμής, να μην εγκλωβιστεί σε μια γραμμική, διμερή σχέση κορυφής μεταξύ της εκάστοτε πολιτικής ηγεσίας. Αντίθετα, είχε επιτευχθεί μια οριζόντια διάχυση του θεσμού στο κοινωνικό, γεωγραφικό και θεσμικό πεδίο του νησιού, διαμορφώνοντας ένα πολυκεντρικό δίκτυο με πολλαπλές, αυτόνομες εστίες διάδρασης, όπως εκπαιδευτικά ιδρύματα, αθλητικά σωματεία και πολιτιστικούς φορείς. Συνεπώς, κατά τη φάση της διοικητικής αδράνειας, ο ρόλος των «δρώντων-κλειδιά» (agents of change) αποδείχθηκε καταλυτικός καθώς μεμονωμένες προσωπικότητες, στελέχη της Κεφαλληνιακής Εταιρείας Ελληνοσερβικής Φιλίας (ΚΕΕΦ) και μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας ανέλαβαν τη διατήρηση των διμερών επαφών διατηρώντας το κοινωνικό κεκτημένο ενεργό μέχρι τη στιγμή που οι διοικητικές συνθήκες επέτρεψαν εκ νέου την επίσημη ενεργοποίηση των δημόσιων θεσμών.

Η Σύγχρονη Πολυθεματική Δικτύωση (2017-2025)

Η περίοδος από το 2017 έως το 2025 σηματοδοτεί τη δυναμική επιστροφή, τη στρατηγική επανεκκίνηση και την πλήρη θεσμική ωρίμανση της σχέσης. Η φάση αυτή επιβεβαιώνει

την κεντρική υπόθεση εργασίας της έρευνας, ότι η μακροχρόνια επιτυχία της διπλωματίας των πόλεων απαιτεί τη ριζική μετεξέλιξη της παραδοσιακής, εθιμοτυπικής προσέγγισης σε ένα σύγχρονο μοντέλο στρατηγικής δικτύωσης και πολυθεματικής συνεργασίας.

Η επανεκκίνηση βασίστηκε αρχικά στην επιστράτευση της «πολιτικής των συμβολισμών», καθώς πραγματοποιήθηκαν εκατέρωθεν ονοματοδοσίες κεντρικών οδών (όπως η οδός Σάμπατς στο Αργοστόλι) και αναδείχθηκαν εκ νέου τα ιστορικά τοπόσημα. Παράλληλα, οι πνευματικές γέφυρες απέκτησαν σύγχρονο περιεχόμενο μέσα από εμβληματικές πολιτιστικές δράσεις, όπως η διεθνής προβολή και ανάδειξη του λογοτεχνικού και εικαστικού έργου του Σέρβου δημιουργού Moma Kapor , ο οποίος αγάπησε και ύμνησε την Κεφαλονιά.

Η συνεργασία μετασχηματίστηκε από το στενό πλαίσιο της ανθρωπιστικής βοήθειας σε ένα κοινό αναπτυξιακό σχεδιασμό. Οι ερευνητικές αποστολές που πραγματοποιήθηκαν στο Σάμπατς και το Βελιγράδι τα έτη 2023 και 2025 επιβεβαίωσαν τη βούληση των δύο πλευρών για κοινές επενδύσεις στον τουρισμό, τις πολιτιστικές ανταλλαγές και την ακαδημαϊκή συνεργασία, αναβαθμίζοντας την τοπική δράση σε επίπεδο δημόσιας διπλωματίας.

Η κορύφωση αυτής της πορείας επήλθε με τη συμπλήρωση της επετείου των 30 ετών από την σύναψη της πρώτης αδελφοποίησης μεταξύ της Κεφαλλονιάς και της Σερβίας. Οι διευρυμένες αμοιβαίες αποστολές, οι βραβεύσεις και η ιστορική επετειακή επίσκεψη του διάσημου Καλλιτεχνικού Συνόλου του Σέρβικου Στρατού "Stanislav Binički" στην Κεφαλονιά το 2025 , προσέδωσαν στη σχέση διεθνή και εθνική εμβέλεια, τυγχάνοντας εκτενούς και ενθουσιώδους κάλυψης από τα σερβικά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης .

Η μελέτη περίπτωσης της Κεφαλονιάς και της Σερβίας προσφέρει θεωρητικά εργαλεία και πρακτικά συμπεράσματα για την επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων και τη Δημόσια Διοίκηση. Καταδεικνύει ότι οι τοπικές κοινωνίες, όταν διαθέτουν όραμα και σωστή

καθοδήγηση, μπορούν να παράγουν αυτόνομη ήπια ισχύ, να διαμορφώνουν το δικό τους διεθνές "brand name" και να ενισχύουν την εξωστρέφειά τους, λειτουργώντας συμπληρωματικά και ενισχυτικά προς την επίσημη εξωτερική πολιτική του κράτους.

Η διαχρονική ανθεκτικότητα αποδεικνύει ότι το κοινωνικό κεφάλαιο, οι κοινές βιωματικές εμπειρίες των πολιτών και η ιστορική μνήμη αποτελούν στέρεα θεμέλια για την πολιτιστική διπλωματία και η επιτυχής μετάβαση από το αυθόρμητο ανθρωπιστικό κίνημα της δεκαετίας του '90 στο σύγχρονο, δομημένο μοντέλο της Δικτυωμένης Εξωστρέφειας αναδεικνύει τη συγκεκριμένη σχέση σε μια βέλτιστη πρακτική για τη Διπλωματία των Πόλεων. Σε ένα γεωπολιτικό περιβάλλον όπως αυτό των Βαλκανίων, οι γέφυρες που χτίζονται από τα κάτω προς τα πάνω (bottom- up) από τους ίδιους τους πολίτες και τις τοπικές αρχές, αποτελούν σταθερούς και ανθεκτικούς παράγοντες ειρήνης, σταθερότητας και κοινής ευημερίας.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Anholt, S. (2006). Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions. Palgrave Macmillan.

Carr, E. H. (1939). The Twenty Years' Crisis, 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations. London: Macmillan

Glaser,B.G.(1965) " The constant comparative method of qualitative analysis" Social Problems

Moira Ball, 1992. "Twinning and the enabling authority''. Local Government Studies

Nye, J. S. (2004). Soft Power: The Means to Success in World Politics. PublicAffairs.

Pluijm, R. van der, & Melissen, J. (2007). City Diplomacy: The Foreign Employment of Local Governments. Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'.

Zecevic, N. (2014) The Tocco of the Greek Realm. Belgrad: Makart

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Ζαπάντη, Σ. (1999). Κεφαλλονιά 1500-1571 : Η συγκρότηση της κοινωνίας του νησιού. Θεσσαλονίκη: University Studio Press

Κορίζης, Χ. (1969). Συμβολή στην έρευνα της ελληνικής πολιτικής ζωής και κοινωνίας στο 19ο αιώνα: Ο σύλλογος «Ρήγας». Αθήνα

Στογιάνοβιτς, Μ. (1989). « Η παραμονή του Δοσίθεου Ομπράντοβιτς στα Ιόνια Νησιά. Στο Γ. Μοσχόπουλος (Επιμ.) Πρακτικά του Ε΄ Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου. Αργοστόλι: Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Αικατερίνη Αρβανιτάκη είναι στέλεχος της δημόσιας διοίκησης με πολυετή εμπειρία στη διοίκηση και στην οικονομική διαχείριση πολιτιστικών φορέων. Σήμερα υπηρετεί ως Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Διοικητικού και Οικονομικού της Εθνικής Πινακοθήκης - Μουσείου Αλεξάνδρου Σούτσου (Ε.Π.Μ.Α.Σ.). Διαθέτει ευρύ ακαδημαϊκό υπόβαθρο, καθώς είναι πτυχιούχος του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς, με μεταπτυχιακές σπουδές στις Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σχέσεις και ολοκληρώνει την εκπόνηση της διδακτορικής της διατριβής με αντικείμενο την πολιτιστική διπλωματία και την διπλωματία πόλεων. Επιπλέον είναι πτυχιούχος του Τμήματος Δημόσιας Διοίκησης του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (ΕΑΠ). Έχει αναπτύξει ερευνητική δραστηριότητα με παρουσιάσεις σε διεθνή επιστημονικά συνέδρια για την πολιτιστική διπλωματία και τα Δυτικά Βαλκάνια. Μιλά άριστα Αγγλικά και Γαλλικά, και κατέχει βασικές γνώσεις της Σερβικής γλώσσας.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Αυγερινού-Κολώνια Σοφία (2026): Υπερδόμηση και υπερτουρισμός : συντελεστές υπέρβασης της φέρουσας ικανότητας και της βιωσιμότητας

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 231- 243

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Υπερδόμηση και υπερτουρισμός : συντελεστές υπέρβασης της φέρουσας ικανότητας και της βιωσιμότητας.

Αυγερινού-Κολώνια Σοφία

Ομότιμη Καθηγήτρια της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου

Περίληψη

Η κλιματική αλλαγή και οι επιπτώσεις της αποτελούν ένα σύνθετο πολυπαραγοντικό ζήτημα και απαιτούν συντονισμένη προσπάθεια αντιμετώπισης τους.

Εκτός από τα φυσικά φαινόμενα, πρέπει να εξετάζονται οι ανθρωπογενείς παράγοντες, που πλήττουν το πολιτιστικό και το φυσικό περιβάλλον, συμβάλλοντας περαιτέρω στην επιδείνωση της κλιματικής κρίσης. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η επέκταση της δραστηριότητας στον τομέα των ακινήτων και η επακόλουθη ανοικοδόμηση σε όλο τον ελληνικό χώρο, συμπεριλαμβανομένων των ιστορικών πόλεων, αγροτικών οικισμών και νησιωτικών περιοχών. Ειδικά η υπερδόμηση, που εξυπηρετεί τη συνεχή άνοδο του τουρισμού, υπονομεύει την ανθεκτικότητα και τη φέρουσα ικανότητα των περιβαλλοντικά και πολιτιστικά ευαίσθητων περιοχών, εντείνοντας τις αρνητικές συνέπειες της κλιματικής αλλαγής.

Οι απειλές αυτές πηγάζουν κυρίως από άστοχες αναπτυξιακές πολιτικές. Η αντιμετώπιση τους δε πρέπει να επικεντρωθεί στη διαφύλαξη της πολιτιστικής

κληρονομιάς και όλων των διαθέσιμων φυσικών πόρων, δια μέσου ενός ολοκληρωμένου, συμμετοχικού και βιώσιμου χωρικού σχεδιασμού.

Abstract

Addressing climate change and its impacts is a complex, multifactorial issue that requires a concerted effort

Beyond natural phenomena, anthropogenic factors must also be tackled, as they contribute to the deterioration of both the natural and cultural environment, thereby exacerbating the climate crisis. A characteristic case is the excessive expansion of real estate activity and the resulting overconstruction, which is widespread across Greece—including historic cities, rural settlements, and island regions—and is especially concentrated in areas of touristic interest. Excessive construction to support the continuous growth of tourism undermines the resilience and carrying capacity of environmentally and culturally sensitive areas, thereby intensifying the negative consequences of climate change.

These threats stem from misguided development policies. Our response must focus on preserving our heritage and all available natural resources through a comprehensive, participatory, and sustainable spatial planning

Ένα ανοδικό φαινόμενο, που καθορίζεται από την ιδιωτικοποίηση του χωρικού σχεδιασμού.

Ο ελληνικός τουρισμός αναπτύσσεται από τη δεκαετία του πενήντα και κυρίως από τα χρόνια του εξήντα στη βάση μιας τουριστικής εικόνας, η οποία συντίθεται από το φυσικό περιβάλλον και την πολιτιστική κληρονομιά της χώρας. Σταδιακά αναδεικνύεται σε προσοδοφόρα δραστηριότητα. Οι γενικές τάσεις μέχρι τη δεκαετία του ενενήντα φαίνονται μακροχρόνια αυξητικές. Ο τρόπος όμως, που διαμορφώθηκε η τουριστική δραστηριότητα συνδέεται με φαινόμενα αστάθειας, άνισων κατανομών στο χρόνο και στο χώρο, με τελικό αποτέλεσμα τον κορεσμό και τις πιέσεις στο κοινωνικό, οικιστικό και φυσικό περιβάλλον και προβλήματα ποιότητας του ελληνικού τουριστικού προϊόντος(Ζαχαράτος Γ.1988, Αυγερινού-Κολώνια Σ., 2001).

Χαρακτηριστικά παρατηρούνται (Αυγερινού Κολώνια Σ., 2011):

- Δημιουργία οικιστικών περιοχών χωρίς σχεδιασμό και λειτουργική οργάνωση. Οι ελεύθεροι και κοινόχρηστοι χώροι είναι ανεπαρκείς, ενώ τα ευαίσθητα φυσικά τοπία κινδυνεύουν από την οικοπεδοποίηση και την εκ των υστέρων ανάπτυξη των υποδομών,
- Οικοδόμηση σε ευαίσθητες οικολογικά και πολιτιστικά περιοχές με αποτέλεσμα την αλλοίωση προϋφισταμένων και συχνά παραδοσιακών οικισμών,
- Αλόγιστη υπερεκμετάλλευση, αλλοίωση και υποβάθμιση των φυσικών και πολιτιστικών τοπίων. Η υπερβολική πυκνότητα δόμησης στην ευρύτερη παραλιακή ζώνη και η υποβάθμιση του περιβάλλοντός της, ενώ ταυτόχρονα προωθείται η οικοπεδοποίηση και ιδιωτικοποίησή της,
- Τα φαινόμενα κορεσμού είναι πλέον ορατά στις αναπτυγμένες τουριστικές περιοχές, όπως η Ρόδος και η Κέρκυρα, ενώ γίνεται αντιληπτό πως η πολιτική

κινήτρων τουριστικής ανάπτυξης των δεκαετιών ογδόντα και ενενήντα δεν κατόρθωσε να μεταβάλει την εικόνα των γενικών τάσεων.

Σταδιακά το κοινό αρχίζει να αντιλαμβάνεται τους κινδύνους και τα ενδιαφερόμενα μέρη, τόσο σε τοπικό, όσο και σε εθνικό επίπεδο κατανοούν σταδιακά την αναγκαιότητα μιας εκσυγχρονισμένης ορθολογικής διαχείρισης των τουριστικών κινήσεων και εμπλουτισμού του προϊόντος με νέες εναλλακτικές. Το Ειδικό Πλαίσιο για τον Τουρισμό του 2009 παρά τις ανεπάρκειές του, για τις οποίες οι φορείς των ειδικών, άσκησαν έντονη κριτική, δεν εφαρμόστηκε. Ο χωρικός σχεδιασμός παρέμεινε σε δευτερεύουσα θέση και οι επενδυτικές επιλογές της χώρας έδωσαν προτεραιότητες σε επενδύσεις χωρίς να υπολογίζουν απαραίτητα περιβαλλοντικούς περιορισμούς (Αυγερινού Κολώνια 2011).

Κατά τη διάρκεια της μνημονιακής περιόδου και στο πλαίσιο του αφηγήματος αποπληρωμής του χρέους επιδεινώνονται οι τάσεις αυτές. Παράγεται λοιπόν ένα θεσμικό πλαίσιο χωρικού σχεδιασμού, που ενισχύει και προτεραιοποιεί τον «ειδικό» σχεδιασμό έναντι του ευρύτερου τοπικού και υπερκείμενου σχεδιασμού(Αυγερινού Κολώνια 2023). Οι τουριστικές στρατηγικές επενδύσεις προτεραιοποιούνται και ο χωρικός σχεδιασμός υποχωρεί έναντι των αναπτυξιακών αποφάσεων, προκειμένου να ενισχυθεί η ελκυστικότητα των προορισμών και να εξυπηρετηθεί η σχετική ζήτηση

Η παγκόσμια συγκυρία, που διαμορφώνεται από το τέλος της πανδημίας ευνοεί την αξιοσημείωτη ανοδική πορεία της τουριστικής κίνησης. Σύμφωνα λοιπόν με την έκθεση του Συνηγόρου του πολίτη για το 2024, ο τουρισμός αναδεικνύεται σε βασικό πυλώνα για την εθνική οικονομία. Η άμεση οικονομική του συνεισφορά υπολογίζεται στο 11,5% του Α.Ε.Π ενώ παρέχει εισόδημα σε περίπου δύο εκατομμύρια ατόμων.

Παρατηρείται παράλληλα αξιόλογη ενίσχυση της ζήτησης από τις μεγάλες αγορές του εξωτερικού για διακοπές σε ελληνικούς προορισμούς, όπως οι παράκτιες περιοχές και κυρίως τα νησιά. Οι ταξιδιωτικές εισπράξεις αυξάνονται, ενώ η εισερχόμενη

ταξιδιωτική κίνηση, σε όλη την επικράτεια, παρουσιάζει σταθερή άνοδο. Τα στοιχεία της Τραπέζης της Ελλάδος επιβεβαιώνουν τα ανερχόμενα μεγέθη του κλάδου για το 2025: 36,7 εκατ. επισκέπτες, ταξιδιωτικές εισπράξεις ύψους 23,6 δισ. ευρώ (αύξηση 9,4% συγκριτικά με το 2024) και σημαντική άνοδο 3,8% στη μέση δαπάνη ανά ταξίδι.

Σημειώνεται μάλιστα ότι η θετική συμπεριφορά των μεγεθών του ελληνικού τουρισμού παρουσιάζει μια ανθεκτικότητα και σταθερότητα παρά την εμπόλεμη κατάσταση στην Εγγύς Ανατολή και τα σχετικά γεωπολιτικά συμβάντα, που περιόρισαν τα ταξίδια στην ανατολική Μεσόγειο (Καθημερινή 25.6.2026:Reimagine Tourism in Greece) .

Οι καταγραφόμενες τάσεις εξέλιξής του ελληνικού τουρισμού διαμορφώνουν νέα δεδομένα, που δημιουργούν όμως πολλούς προβληματισμούς. Οι μεγάλες στρατηγικές τουριστικές επενδύσεις, η υπέρμετρη αύξηση του real estate, η αντίστοιχη υπερδόμηση εξυπηρετώντας τη συνεχή αύξηση του τουρισμού θέτουν υπό αμφισβήτηση, την ανθεκτικότητα και τη φέρουσα ικανότητα ευαίσθητων περιβαλλοντικά και πολιτιστικά περιοχών. Σε όλους τους τουριστικούς προορισμούς, κυρίως όμως σε παράκτιες περιοχές και σε νησιά, ο πληθυσμός πολλαπλασιάζεται, κατά τη διάρκεια της θερινής τουριστικής περιόδου επιβαρύνοντας το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον και την ποιότητα της καθημερινής ζωής των κατοίκων.

Τέλος η επιλογή: της ποσότητας έναντι της ποιότητας, του κυρίαρχου τρίπτυχου «ήλιος, θάλασσα και all inclusive» και η διάδοση χωρίς έλεγχο και κριτήρια της βραχυχρόνιας μίσθωσης, συγκροτούν ένα νέο πρότυπο μαζικού τουρισμού. Αυτό όμως δεν είναι πλέον βιώσιμο και ενισχύει επιπλέον τις επιβαρυντικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, ορισμένες από τις οποίες καταγράφονται στη συνέχεια.

Αλλαγή των παραδοσιακών χρήσεων γης σε όφελος του τουρισμού

Από τις έρευνες του Πανεπιστημίου Αιγαίου καταγράφεται, μεταξύ 1961 και 2010, στα νησιά του Αιγαίου εκτεταμένη μείωση της αγροτικής παραγωγής (ως 50%) και των δασικών εκτάσεων (απώλεια 138.510 στρεμμάτων), με παράλληλη αύξηση των

δομημένων επιφανειών (Λιάλιος Γ.08.06.2025). Σε ορισμένα νησιά η αγροτική παραγωγή εγκαταλείπεται και κινδυνεύει η βιοποικιλότητα. Παράλληλα όμως καταγράφεται μια ακραία μεγέθυνση του τουρισμού, που βαθμιαία αναδεικνύεται σε αποκλειστική οικονομική δραστηριότητα.

Επιταχυνόμενη κατάληψη των ελληνικών ακτών

Υψηλά επίπεδα αδιαπέραστων επιφανειών, που περιλαμβάνουν κάθε τύπου κτίρια με τις κατασκευές που τα συνοδεύουν, ξενοδοχειακά συγκροτήματα και παραθεριστικές κατοικίες χώροι στάθμευσης, δρόμοι , εντοπίζονται όχι μόνον στις μεγάλες παράκτιες αστικές περιοχές, όπως σε Αττική, Θεσσαλονίκη, Αχαΐα, Μαγνησία, αλλά και στις ακτές των τουριστικών περιοχών, όπως σε όλη τη βόρεια Κρήτη, στη Μύκονο, στην Πάρο, στη Σαντορίνη, στη βόρεια Ρόδο, στην κεντρική και βόρεια Κέρκυρα, στη νοτιοανατολική, Ζάκυνθο, στη βόρεια Λευκάδα, στους Παξούς και σε αρκετούς νέους προορισμούς.

Το φαινόμενο της κατάληψης των ελληνικών ακτών καταγράφεται από το Παν. Θεσσαλίας από τις δορυφορικές εικόνες της ευρωπαϊκής υπηρεσίας Copernicus (Λιάλιος Γ 03.03.2025).Το φαινόμενο αποτελεί βασική παράμετρο παράκτιας διάβρωσης και καταστροφής των παράκτιων οικοσυστημάτων γιατί δεν επιτρέπει την ολοκληρωμένη λειτουργία του παράκτιου χώρου και εμποδίζει την ομαλή συνέχιση των φυσικών διεργασιών απόθεσης φερτών υλικών στην παράκτια ζώνη.

Τουριστική υπερδόμηση και ηγεμονία των στρατηγικών τουριστικών επενδύσεων

Σημειώσαμε ήδη ότι το μνημονιακό θεσμικό πλαίσιο οδήγησε σε Ειδικά Πολεοδομικά Σχέδια, που αφορούν κατά προτεραιότητα σε μεγάλα τουριστικά συγκροτήματα και Οργανωμένους Υποδοχείς Τουριστικών Δραστηριοτήτων χρηματοδοτούμενα μέσω μεγάλων στρατηγικών επενδύσεων, που εγκρίνει το Υπουργείο Ανάπτυξης και

δευτερευόντως το αρμόδιο Υπουργείο Ενέργειας και Περιβάλλοντος. Αποτέλεσμα είναι να δεσμεύονται μεγάλες εκτάσεις, που επιλέγονται από ιδιώτες επενδυτές και να αυξάνονται οι περιπτώσεις δημιουργίας εξ υπαρχής μεγάλων τουριστικών συγκροτημάτων σε περιοχές εκτός των πολεοδομικών ορίων των οικισμών και μάλιστα των μικρού και μεσαίου μεγέθους νησιών αγνοώντας τις κατευθύνσεις του δημόσιου χωρικού σχεδιασμού (ΣΕΠΟΧ 2021, 2024). Η δόμηση εκτός σχεδίου, η αναζήτηση του αλόγιστου κέρδους από την οικοδομή και γενικά το real estate, αλλοιώνουν αμετάκλητα το φυσικό και πολιτιστικό τοπίο στις παράκτιες περιοχές και στους ιστορικούς οικισμούς (Λιάλιος Γ 2024).

Το νησί της Μήλου αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα, με την άμεση προοπτική δημιουργίας 48 νέων ξενοδοχείων έναντι των 43 που ήδη λειτουργούν εκεί. Μια άλλη περίπτωση αποτελεί το νησί της Ίου, με πληθυσμό μόλις 2.299 κάτοικων (απογραφή ΕΣΥΕ 2021) όπου όμιλος εταιρειών τουριστικών ενδιαφερόντων εδώ έχει αγοράσει εκτάσεις που αντιστοιχούν στο 1/3 του νησιού, και ήδη πραγματοποιεί σημαντικές τουριστικές εγκαταστάσεις.

Η νησιωτική ύδρευση

Η λειψυδρία στα νησιά του Αιγαίου αποτελεί διαχρονικό σοβαρό ζήτημα, επηρεάζοντας την καθημερινότητα χιλιάδων κατοίκων, τη γεωργική παραγωγή, τη δημόσια υγεία. Κάθε καλοκαίρι, οι τοπικές κοινωνίες βιώνουν πολύωρες διακοπές νερού, επειδή η ταχύρρυθμη τουριστική άνοδος και η εκτεταμένη οικοδομική δραστηριότητα απαιτούν υπέρμετρη για τα δεδομένα της νησιωτικής πραγματικότητας κατανάλωση νερού. Η κατάσταση επιδεινώνεται από την κατανάλωση νερού που απαιτείται από τις δεκάδες ιδιωτικές και ξενοδοχειακές πισίνες, σύμφωνα με το Google Earth (Tripadvisor Forum, Save Paros, 2023), που καταναλώνουν αλόγιστα τους ελάχιστους νησιωτικούς υδάτινους πόρους

Τα απορρίματα

Η διαχείριση των απορριμμάτων έχει μετατραπεί σε ένα μόνιμο και δισεπίλυτο πρόβλημα (Τράτσα Μ. 14.8.2024) Οι τοπικές υποδομές, σχεδιασμένες για τις ανάγκες λίγων χιλιάδων κατοίκων, αδυνατούν να διαχειριστούν τα απορρίμματα εκατοντάδων χιλιάδων τουριστών με επιλεγόμενη λύση τη μεταφορά τους σε νησιά που διαθέτουν την αναγκαία υποδομή.

Οι εργαζόμενοι στον τουρισμό

Οι εργαζόμενοι στον τουρισμό και οι κάτοικοι των τουριστικών προορισμών συγκροτούν μια ιδιαίτερη κοινωνική συνθήκη .Ο ελληνικός τουρισμός στηρίζεται σε εκατοντάδες. χιλιάδων εποχικά εργαζομένων, των οποίων τα δικαιώματα και η αξιοπρέπεια συχνά συνθλίβονται κάτω από την πίεση της τουριστικής περιόδου. Ο χειμώνας ακολουθεί συνοδευόμενος από ανεργία και αβεβαιότητα ,με περιορισμένη τη δυνατότητα μακροπρόθεσμου σχεδιασμού της ζωής τους. Μια άλλη παράμετρος είναι ο υπέρμετρος αριθμός τουριστών και οι ψηφιακοί νομάδες, που συμβάλλουν πλέον στην απώλεια συνοχής των τοπικών κοινωνιών.

Στρατηγικές Κατευθύνσεις και η Επιταγή της Βιωσιμότητας

Τα πολυάριθμα τοπικά κινήματα, που πρόσφατα έχουν αναπτυχθεί, διεκδικώντας τα δικαιώματα χρήσης αιγιαλού και παραλίας, της προστασίας των πολιτιστικών και φυσικών τοπίων, των ιστορικών πόλεων και οικισμών της υπαίθρου, αναδεικνύουν σήμερα το ζήτημα της φέρουσας ικανότητας και το ερώτημα πως μπορούσε να εξασφαλιστεί ένας βιώσιμος χαρακτήρας για τον ελληνικό τουρισμό (Παντελαίου Τ.2024).

Οι περιπτώσεις όμως, που προαναφέρθηκαν, καταδεικνύουν συστηματική υπέρβαση της φέρουσας ικανότητας των τουριστικών προορισμών. Παρά την ευνοϊκή ρητορική

για τη θετική αντιμετώπιση του θέματος, φαίνεται ότι η εκτεταμένη νομοθετική παραγωγή της τελευταίας επταετίας αδυνατεί να την υπερασπιστεί. Αντίστοιχα η νομοθεσία δεν φαίνεται να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά την κλιματική κρίση και τις επιπτώσεις της. Πολύ περισσότερο μάλιστα να παρακολουθεί την ευρύτερη συζήτηση για τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης και την Ατζέντα 2030. Η συνθήκη αυτή οφείλεται σε επιλογές μιας κακώς εννοούμενης ανάπτυξης και στην απουσία ενός συμμετοχικού και εναρμονισμένου χωρικού και οικονομικού σχεδιασμού.

Είναι γεγονός ότι ο χωρικός σχεδιασμός του τουρισμού παρότι αποτελεί έναν τομέα μεγάλης βαρύτητας για την οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας, παραμένει σε εκκρεμότητα και ατελής (Σαραντάκου Ε. 2024). Η έγκριση του Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, που από το 2024 έχει προτείνει το ΥΠΕΝ, δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί. Σε κάθε περίπτωση και σύμφωνα με την κριτική που έχει αναπτυχθεί από τους φορείς των ειδικών, προβλέπει την χωρίς ουσιαστικούς περιορισμούς εντατική μεγέθυνση του κλάδου (ΣΕΠΟΧ 2026, ΣΕΜΠΧΑ 2026). Εμμένει στα ίδια χωρικά πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης, χωρίς να λαμβάνει υπόψη την κλιματική κρίση και τις ενεργειακές ανάγκες. Απουσιάζει η προσέγγιση του τοπίου του νησιωτικού και ηπειρωτικού χώρου και των τοπικών ιδιαιτεροτήτων. Δεν προτείνει, τέλος, αντιμετώπιση θεμάτων της τρέχουσας συγκυρίας, όπως είναι η πρόληψη των εξωτερικών κινδύνων και οι γεωπολιτικές συγκρούσεις στην ευρύτερη ανατολική Μεσόγειο.

Βασική προϋπόθεση για έναν εθνικό χωρικό σχεδιασμό βιώσιμου τουρισμού, είναι η ύπαρξη μιας Εθνικής Στρατηγικής για την ανάπτυξη της χώρας, η οποία δεν έχει ως τώρα προταθεί. Θεωρούμε όμως βασικά προαπαιτούμενά της:

- Την υιοθέτηση και ουσιαστική εφαρμογή των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης (Ατζέντα 2030), σύμφωνα με τις ενωσιακές και διεθνείς υποχρεώσεις της χώρας, αποδίδοντας: προτεραιότητα στην ποιότητα έναντι της ποσότητας, σεβασμό σε

κοινωνικά δικαιώματα και απασχόληση, στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, στην προώθηση της καινοτομίας και των αναγκαίων υποδομών .

- Έναν εθνικό χωρικό σχεδιασμό ορθολογικού, συμμετοχικού και διαδραστικού χαρακτήρα, που θα εναρμονίζεται αντίστοιχα με έναν οικονομικό προγραμματισμό για την αναπτυξιακή διαδικασία όλων των παραγωγικών τομέων.

Ένας χωρικός σχεδιασμός βιώσιμου τουρισμού, σε εθνικό επίπεδο θα πρέπει να αποκτήσει για την εφαρμογή του κατάλληλα αναπτυξιακά και θεσμικά εργαλεία. Και να προτείνει χωρικές κατευθύνσεις για τον οικονομικό προγραμματισμό και τις ανάλογες επενδύσεις. όπου θα πρέπει κατ' ελάχιστον περιλαμβάνονται:

- Παρακολούθηση και εναρμόνιση με διεθνή, ενωσιακά (Κατευθύνσεις Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού, Ευρωπαϊκή Ατζέντα 2030 κ.α.), εθνικά, τομεακά και περιβαλλοντικά προγραμματικά και κανονιστικά πλαίσια και την ισχύουσα νομοθεσία
- Αυστηρή αναγνώριση και κατοχύρωση των χρήσεων γης. Ανάλογη κατηγοριοποίηση του Εθνικού Χώρου και αντίστοιχες κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης, εφαρμόζοντας ως κριτήριο πολιτικής την φέρουσα ικανότητα του περιβάλλοντος .
- Αναίρεση της δυνατότητας μαζικής και άκριτης παραγωγής, μέσω στρατηγικών επενδύσεων και άτυπης πολεοδόμησης, τουριστικών συγκροτημάτων εντός και εκτός σχεδίου.

Αναφορές

Αυγερινού-Κολώνια Σ., (2001) «Χωρική δομή του τουρισμού 1961 – 1991», *Η Ελλάδα μπροστά στην τρίτη χιλιετία: χώρος, οικονομία, κοινωνία τα τελευταία 40 χρόνια"* Αθήνα: ΤΟΠΑ Παντείου.

Αυγερινού-Κολώνια Σ., (2011) «Προϋποθέσεις και προτάσεις για ένα νέο Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο για τον Τουρισμό», Ημερίδα ΕΜΠ: *Οικονομική Συγκυρία και Χωροταξία του Τουρισμού*, Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.

Αυγερινού-Κολώνια Σ., (2023) «Ιδιωτικοποίηση του χωρικού σχεδιασμού από τη μεγάλη ως τη μικρή κλίμακα, την πόλη και τα κτίρια», Ημερίδα ΕΜΠ-Επιμελητήριο Περιβάλλοντος και Βιωσιμότητας *Ιδιωτικοποίηση του χωρικού σχεδιασμού* https://ntua.academia.edu/SofiaAvgerinouKolonias/Papers%20GR

Ζαχαράτος Γ., (1988) «Τα προβλήματα και οι προοπτικές του τουρισμού στην Ελλάδα», στο *Η Ελλάδα προς το 2000-Πολιτική Κοινωνία Οικονομία Εξωτερικές Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

ΙΝΣΕΤΕ(2024) *Ετήσια Έκθεση Ελληνικού Τουρισμού*

Λιάλιος Γ.(2024), «Υπερδόμηση στις Κυκλάδες: τα δεδομένα», Γεωγραφίες Νο44.

Λιάλιος Γ.(03.03.2025) *Ο χάρτης του μπετόν στις ακτές*. Ο χάρτης του μπετόν στις ακτές | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

Λιάλιος Γ.(08.06.2025) Στα νησιά «καλλιεργείται» ο τουρισμός Στα νησιά «καλλιεργείται» ο τουρισμός | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

Συνήγορος του Πολίτη, Ανεξάρτητη Αρχή (2024), *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη. Ειδική Έκθεση 2024*

Σαραντάκου Ε.,Καραχάλης Ν.(2024), «Σχεδιασμός και Διαχείριση Τουριστικών προορισμών. Στρατηγικές και χωρικές προσεγγίσεις», ΚΡΙΤΙΚΗ, Αθήνα

Παντελαίου Τ.(2024)«Υπερτουρισμός και υπερδόμηση στις Κυκλάδες: Οι αντιστάσεις», Γεωγραφίες Νο44.

Καθημερινή (25.6.2026) Reimagine Tourism in Greece https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/FMfcgzQgMVmrdxvQsdmdDLzJqWxHjbrQ

ΣΕΠΟΧ(13.9.2024) Ειδικό χωροταξικό πλαίσιο για τον τουρισμό

ΣΕΠΟΧ(29.12.2025) Μελέτη Δέουσας Εκτίμησης Επιπτώσεων του νέου Ειδικού Χωροταξικού Πλαισίου για τον Τουρισμό (ΕΧΠ-Τ)

ΣΕΠΟΧ(25.5.2026) Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο για τον Τουρισμό (ΕΧΠ-Τ)

Σ.Ε.Μ.Π.Χ.Π.Α.(25.5.2026) Σχέδιο ΚΥΑ για το Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο Τουρισμού

Τράπεζα της Ελλάδος Ταξιδιωτικές υπηρεσίες https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekswterikos-tomeas/isozygio-plhrwmwn/taksidiwtikes-yphresies

Τράτσα Μ.(14.08.2024 *Γιατί πνίγονται στα σκουπίδια τα νησιά – Στο κόκκινο οι υποδομές, σε απόγνωση οι κάτοικοι* Γιατί πνίγονται στα σκουπίδια τα νησιά - Στο κόκκινο οι υποδομές, σε απόγνωση οι κάτοικοι - ΤΟ ΒΗΜΑ

Βιογραφικό Σημείωμα

Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΜΠ. Αρχιτέκτονας Μηχανικός Ε.Μ.Π. Διπλωματούχος: Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου, Μεταπτυχιακών Πολεοδομικών Σπουδών(DEA) και Διδάκτωρ Αστικής Γεωγραφίας της Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales-Paris.

Επαγγελματική δραστηριότητα σε πολεοδομικές-χωροταξικές και αναπτυξιακές μελέτες του δημοσίου. Διακρίσεις σε εθνικούς και διεθνείς αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς.

Διετέλεσε Διευθύντρια του Τομέα Πολεοδομίας-Χωροταξίας και του Εργαστηρίου Χωροταξίας και Οικιστικής Ανάπτυξης της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ. Έχει διευθύνει πολυάριθμα ερευνητικά προγράμματα μελετώντας την εναλλακτική πρόταση

της συμβολής του πολιτισμού στον αναπτυξιακό χωρικό σχεδιασμό και ειδικότερα της δημιουργικότητας και του αστικού τουρισμού ως επιπλέον δυνατότητες για τη βιώσιμη ανάπτυξη, τη βελτίωση της λειτουργικότητας, της διαχείρισης και της διοίκησης των πόλεων και των μικρών οικισμών.

Έχει πραγματοποιήσει μεγάλο αριθμό δημοσιεύσεων και συμμετοχών σε ελληνικές και διεθνείς επιστημονικές διοργανώσεις.

Διετέλεσε: μέλος της Επιστημονικής Επιτροπής Ρυθμιστικών Σχεδίων και Πολεοδομικών Μελετών και της Μόνιμης Επιτροπής Χωροταξικού Σχεδιασμού του Τεχνικού Επιμελητηρίου της Ελλάδας, Εκλεγμένο μέλος της Επιστημονικής Επιτροπής Ειδικότητας Αρχιτεκτόνων, της Αντιπροσωπείας του ΤΕΕ, της Αντιπροσωπείας του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων Διπλωματούχων Ανωτάτων Σχολών και του Ανώτατου Πειθαρχικού Συμβουλίου του ΤΕΕ. πρόεδρος του Συλλόγου Ελλήνων Πολεοδόμων και Χωροτακτών(2017-2025),Εκλεγμένο μέλος(2008-2017) της Εκτελεστικής Επιτροπής του Διεθνούς Συμβουλίου Μνημείων και Τοποθεσιών (ICOMOS), Πρόεδρος (2010-2018) και σήμερα επίτιμο μέλος της Διεθνούς Επιστημονικής Επιτροπής Ιστορικών Πόλεων και Οικισμών-CIVVIH- ICOMOS.

Είναι πρόεδρος της Ελληνικής Επιτροπής του Διεθνούς Συμβουλίου Μνημείων και Τοποθεσιών (ICOMOS)

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Αχλάδης Βασίλης (2026): Η χωρική και η πολιτιστική ανθεκτικότητα ως προϋποθέσεις βιώσιμης ανάπτυξης

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 244- 251

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Η χωρική και η πολιτιστική ανθεκτικότητα ως προϋποθέσεις βιώσιμης ανάπτυξης.

Αχλάδης Βασίλης

επικεφαλής της δημοτικής παράταξης "Πολίτες εν Δράσει"
του Δήμου Μαραθώνα

Abstract

Spatial and cultural resilience constitute fundamental pillars of sustainable urban development, requiring urban interventions to integrate environmental protection, social participation, and the preservation of local identity. The bioclimatic redevelopment of the commercial center of Nea Makri, Municipality of Marathon, highlights the challenges that arise when these principles are not fully incorporated into the planning and implementation of large-scale public projects.

Particular emphasis is placed on shortcomings related to public consultation, participatory planning, and the transparency of decision-making, as well as on technical issues concerning stormwater management, permeable surfaces, sustainable mobility, and the adoption of design–build procurement. The redevelopment is further considered from the perspective of cultural resilience, emphasizing the limited integration of the area's historical and cultural identity into the urban design despite Marathon's exceptional historical significance.

The discussion underlines that genuinely resilient urban redevelopment should combine scientific planning, effective technical supervision, meaningful public participation, environmental sustainability, and the protection of cultural heritage. The experience of Nea Makri illustrates the importance of

adopting an integrated planning approach capable of strengthening the long-term resilience, functionality, and identity of urban environments while responding to contemporary environmental and social challenges.

Η «Βιοκλιματική Ανάπλαση του εμπορικού κέντρου της Νέας Μάκρης» αποτελεί μια χαρακτηριστική περίπτωση δημόσιου έργου που, ανεξάρτητα από τις αρχικές του επιδιώξεις, μπορεί να λειτουργήσει ως παράδειγμα προς μελέτη και προβληματισμό για τις νεότερες γενιές επιστημόνων, μηχανικών και στελεχών της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Οι έννοιες της χωρικής και της πολιτιστικής ανθεκτικότητας έχουν αποκτήσει ιδιαίτερη σημασία τις τελευταίες δεκαετίες, καθώς συνδέονται άμεσα με τη βιώσιμη ανάπτυξη, την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και τη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας των τοπικών κοινωνιών. Παρότι οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται ευρέως στη σύγχρονη επιστημονική βιβλιογραφία, στην πραγματικότητα εκφράζουν διαχρονικές ανθρώπινες ανάγκες: την ικανότητα των κοινωνιών να προσαρμόζονται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες, διατηρώντας παράλληλα την ιστορική τους συνέχεια και την ποιότητα ζωής των κατοίκων τους.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 η διεθνής κοινότητα άρχισε να αντιλαμβάνεται ολοένα και εντονότερα τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, αλλά και την ανάγκη προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε τόπου. Η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και η ανάδειξη της πολιτιστικής ταυτότητας δεν αποτελούν πλέον δύο ανεξάρτητες επιδιώξεις, αλλά αλληλένδετους στόχους που οφείλουν να καθοδηγούν τον σχεδιασμό κάθε σύγχρονου δημόσιου έργου.

Ο πλανήτης διανύει μία περίοδο έντονων περιβαλλοντικών μεταβολών, με σημαντικές επιπτώσεις τόσο στο φυσικό περιβάλλον όσο και στην κοινωνική οργάνωση των ανθρώπινων κοινοτήτων. Αντίστοιχες προκλήσεις αντιμετώπισαν και παλαιότεροι πολιτισμοί. Σήμερα, όμως, διαθέτουμε την επιστημονική γνώση και τα τεχνολογικά μέσα ώστε να σχεδιάζουμε πόλεις περισσότερο ανθεκτικές, λειτουργικές και φιλικές προς τον άνθρωπο και το περιβάλλον.

Η πολιτιστική ανθεκτικότητα αναφέρεται στην ικανότητα μιας κοινωνίας να προστατεύει, να διατηρεί και να αναδεικνύει την πολιτιστική της κληρονομιά, ενσωματώνοντάς την δημιουργικά στη σύγχρονη ζωή. Για έναν τόπο με τη μοναδική ιστορική και πολιτιστική βαρύτητα του Μαραθώνα, η ευθύνη αυτή αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία.

Αντίστοιχα, η χωρική ανθεκτικότητα αφορά τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται ο αστικός χώρος, ώστε να εξασφαλίζεται η αρμονική συνύπαρξη του φυσικού περιβάλλοντος, των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και της κοινωνικής ζωής. Προϋποθέτει σχεδιασμό που ενισχύει την προσαρμογή στις περιβαλλοντικές προκλήσεις, βελτιώνει την καθημερινότητα των πολιτών και δημιουργεί βιώσιμες πόλεις για τις επόμενες γενιές.

Η βιοκλιματική ανάπλαση της Νέας Μάκρης υπό το πρίσμα της χωρικής και πολιτιστικής ανθεκτικότητας

Στο πλαίσιο αυτών των αρχών εντάσσεται και το έργο της «Βιοκλιματικής Ανάπλασης του εμπορικού κέντρου της Νέας Μάκρης», το οποίο φιλοδοξεί να μετατρέψει το κέντρο της πόλης σε έναν σύγχρονο, λειτουργικό και περιβαλλοντικά φιλικό δημόσιο χώρο.

Ένα έργο με τέτοιους στόχους θα μπορούσε, υπό προϋποθέσεις, να αποτελέσει σημείο αναφοράς για τον Δήμο Μαραθώνα, βελτιώνοντας την ποιότητα ζωής των κατοίκων, ενισχύοντας την τοπική οικονομία και δημιουργώντας ένα περισσότερο βιώσιμο αστικό περιβάλλον. Για να επιτευχθούν όμως οι στόχοι αυτοί, απαιτείται ο σχεδιασμός και η υλοποίηση να στηρίζονται στις αρχές της επιστημονικής τεκμηρίωσης, της κοινωνικής συμμετοχής και της διαφάνειας.

Η μέχρι σήμερα εικόνα του έργου δημιουργεί εύλογο προβληματισμό ως προς το κατά πόσο οι αρχικοί στόχοι υπηρετούνται στην πράξη. Αντί να ενισχύεται η χωρική και η πολιτιστική ανθεκτικότητα της περιοχής, διαμορφώνεται η εντύπωση ότι βασικές αρχές ενός ολοκληρωμένου βιοκλιματικού σχεδιασμού δεν έχουν εφαρμοστεί με τον απαιτούμενο τρόπο.

Η σημασία της δημόσιας διαβούλευσης

Η επιτυχία ενός έργου αστικής ανάπλασης δεν εξαρτάται αποκλειστικά από τα τεχνικά χαρακτηριστικά του. Εξίσου σημαντική είναι η διαδικασία λήψης των αποφάσεων που προηγείται της υλοποίησής του.

Η δημόσια διαβούλευση αποτελεί θεμελιώδη αρχή της σύγχρονης τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς δίνει τη δυνατότητα στους κατοίκους, στους επαγγελματίες και στους τοπικούς φορείς να ενημερωθούν, να εκφράσουν τις απόψεις τους και να συμβάλουν ουσιαστικά στη βελτίωση ενός έργου που πρόκειται να επηρεάσει την καθημερινότητά τους για πολλές δεκαετίες.

Στην περίπτωση της βιοκλιματικής ανάπλασης της Νέας Μάκρης, εκτιμάται ότι η διαδικασία αυτή δεν πραγματοποιήθηκε με τρόπο ουσιαστικό. Η τοπική κοινωνία δεν είχε την ευκαιρία να ενημερωθεί επαρκώς ούτε να συμμετάσχει ενεργά στη διαμόρφωση του τελικού σχεδιασμού.

Ιδιαίτερη σημασία έχει και το γεγονός ότι το Κοινοτικό Συμβούλιο Νέας Μάκρης γνωμοδότησε αρνητικά επί του έργου, εκφράζοντας επιφυλάξεις ως προς την πληρότητα της ενημέρωσης και τον τρόπο προώθησής του. Παράλληλα, αντίστοιχες αντιρρήσεις διατυπώθηκαν από το σύνολο της αντιπολίτευσης στο Δημοτικό Συμβούλιο. Ωστόσο, οι απόψεις αυτές δεν φαίνεται να επηρέασαν τον τελικό σχεδιασμό και την εξέλιξη της διαδικασίας.

Ανεξάρτητα από τη νομιμότητα των επιμέρους αποφάσεων, η απουσία ουσιαστικής κοινωνικής συναίνεσης σε ένα έργο τέτοιας κλίμακας δημιουργεί εύλογα ερωτήματα ως προς τον βαθμό συμμετοχικότητας που χαρακτήρισε τον σχεδιασμό του.

Οι τεχνικές προϋποθέσεις μιας πραγματικά βιοκλιματικής ανάπλασης

Πέρα από τη διαδικασία λήψης των αποφάσεων, εύλογοι προβληματισμοί ανακύπτουν και ως προς τα τεχνικά χαρακτηριστικά της ανάπλασης και κατά πόσο αυτά ανταποκρίνονται στις αρχές ενός σύγχρονου βιοκλιματικού σχεδιασμού.

Μία βιοκλιματική ανάπλαση δεν περιορίζεται σε αισθητικές παρεμβάσεις ή στην ανακατασκευή των κοινόχρηστων χώρων. Οφείλει να ενσωματώνει πρακτικές που ενισχύουν την ανθεκτικότητα της πόλης απέναντι στην κλιματική αλλαγή, να μειώνει τον κίνδυνο πλημμυρικών φαινομένων, να περιορίζει το φαινόμενο της αστικής θερμικής νησίδας και να βελτιώνει την καθημερινότητα των κατοίκων.

Στη διεθνή βιβλιογραφία, ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην έννοια της «πόλης-σφουγγαριού» (Sponge City). Η βασική αρχή της είναι ότι ο αστικός χώρος πρέπει να μπορεί να απορροφά και να συγκρατεί όσο το δυνατόν μεγαλύτερο ποσοστό των όμβριων υδάτων μέσω διαπερατών επιφανειών, χώρων πρασίνου και κατάλληλων υψομετρικών διαμορφώσεων.

Στο πλαίσιο αυτό, οι φυτεμένες επιφάνειες θα πρέπει να βρίσκονται χαμηλότερα από τις στεγανές ή ασφαλτοστρωμένες επιφάνειες, ώστε να διευκολύνεται η φυσική απορρόφηση των ομβρίων, ενώ τα υλικά επίστρωσης οφείλουν να παρουσιάζουν υψηλή υδατοπερατότητα. Εκτιμάται ότι τα χαρακτηριστικά αυτά δεν αποτυπώνονται επαρκώς στην υλοποίηση της ανάπλασης της Νέας Μάκρης.

Επιπλέον, κατά το προηγούμενο χρονικό διάστημα πραγματοποιήθηκαν εκτεταμένες εκσκαφές για την κατασκευή του δικτύου αποχέτευσης. Η συγκυρία αυτή θα μπορούσε να αποτελέσει ευκαιρία για την ταυτόχρονη κατασκευή δικτύου αποχέτευσης ομβρίων υδάτων, περιορίζοντας τόσο το συνολικό κόστος όσο και την ανάγκη νέων επεμβάσεων στο οδικό δίκτυο στο μέλλον. Ωστόσο, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, δεν υλοποιήθηκε αντίστοιχο έργο ούτε φαίνεται να έχει προβλεφθεί σε μεταγενέστερη φάση, γεγονός που δημιουργεί προβληματισμό ως προς την αντιμετώπιση μελλοντικών πλημμυρικών κινδύνων.

Παράλληλα, ο σχεδιασμός της ανάπλασης δεν φαίνεται να δίνει την απαιτούμενη βαρύτητα στις εναλλακτικές μορφές μετακίνησης. Δεν προβλέπεται η ανάπτυξη ολοκληρωμένου δικτύου ποδηλατοδρόμων, ενώ οι προβλέψεις για τη στάθμευση εμφανίζονται

περιορισμένες, παρά το γεγονός ότι το έργο καταργεί σημαντικό αριθμό υφιστάμενων θέσεων στάθμευσης. Η λειτουργικότητα ενός εμπορικού κέντρου εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ισορροπία μεταξύ της αναβάθμισης του δημόσιου χώρου και της εξυπηρέτησης κατοίκων, επισκεπτών και επιχειρήσεων.

Ιδιαίτερο προβληματισμό προκαλεί και η επιλογή της διαδικασίας μελετοκατασκευής (design–build) για την εκτέλεση του έργου. Η μέθοδος αυτή μπορεί να επιταχύνει την υλοποίηση ενός έργου, ωστόσο απαιτεί αυξημένους μηχανισμούς ελέγχου και ιδιαίτερα αυστηρή τεχνική επίβλεψη, ώστε να διασφαλίζεται η πιστή εφαρμογή των προδιαγραφών και η προστασία του δημόσιου συμφέροντος.

Στο πλαίσιο αυτό, η συνεχής και ουσιαστική επίβλεψη από τις αρμόδιες τεχνικές υπηρεσίες του Δήμου αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την επιτυχή ολοκλήρωση ενός έργου τέτοιας κλίμακας.

Η πολιτιστική ανθεκτικότητα ως αναπόσπαστο στοιχείο της ανάπλασης

Η βιοκλιματική αναβάθμιση ενός δημόσιου χώρου δεν μπορεί να περιορίζεται αποκλειστικά στην περιβαλλοντική του διάσταση. Οφείλει να ενσωματώνει και την πολιτιστική ταυτότητα του τόπου, ενισχύοντας τη σχέση των κατοίκων και των επισκεπτών με την ιστορία, τη συλλογική μνήμη και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής.

Στην περίπτωση του Δήμου Μαραθώνα, η απαίτηση αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Πρόκειται για έναν τόπο με διεθνή ιστορική αναγνωρισιμότητα, μοναδικό φυσικό τοπίο και πλούσια πολιτιστική κληρονομιά. Κάθε έργο μεγάλης κλίμακας οφείλει να αξιοποιεί αυτά τα στοιχεία και να τα αναδεικνύει μέσα από τον σχεδιασμό του.

Ένα έργο προϋπολογισμού περίπου δέκα εκατομμυρίων ευρώ και έκτασης εκατοντάδων στρεμμάτων θα μπορούσε να αποτελέσει ευκαιρία για τη δημιουργία ενός ενιαίου πολιτιστικού και περιβαλλοντικού άξονα, ο οποίος θα συνέδεε το εμπορικό κέντρο της Νέας Μάκρης με το παραλιακό μέτωπο και τα σημαντικότερα τοπόσημα της περιοχής. Μέσα από κατάλληλες παρεμβάσεις, όπως διαδρομές πολιτιστικού ενδιαφέροντος, σημεία

πληροφόρησης, χώρους στάσης και ανάδειξη της τοπικής ιστορίας, θα μπορούσε να ενισχυθεί τόσο η εμπειρία των κατοίκων όσο και η ελκυστικότητα της περιοχής για τους επισκέπτες.

Αντίθετα, η μέχρι σήμερα εικόνα του έργου δημιουργεί την εντύπωση ότι δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στην εκτέλεση των κατασκευαστικών εργασιών παρά στην ανάδειξη της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας του τόπου. Η εκτεταμένη χρήση σκληρών επιφανειών, σε συνδυασμό με την περιορισμένη παρουσία νέων φυτεύσεων, δυσκολεύει τη σύνδεση του έργου με τις αρχές της βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής και της πολιτιστικής ανθεκτικότητας.

Η ανθεκτικότητα μιας πόλης δεν μετριέται μόνο από τα τεχνικά έργα που υλοποιούνται, αλλά και από την ικανότητά της να διατηρεί και να αναδεικνύει την ιστορική της ταυτότητα. Οι δημόσιοι χώροι δεν αποτελούν απλώς υποδομές. Είναι χώροι κοινωνικής συνάντησης, πολιτιστικής έκφρασης και συλλογικής μνήμης. Όταν ο σχεδιασμός τους δεν λαμβάνει υπόψη αυτά τα χαρακτηριστικά, χάνεται μια σημαντική ευκαιρία να δημιουργηθεί ένας δημόσιος χώρος με διαχρονική αξία.

Συμπεράσματα

Το έργο της βιοκλιματικής ανάπλασης της Νέας Μάκρης δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί. Για τον λόγο αυτό, εξακολουθεί να υπάρχει η δυνατότητα επανεξέτασης επιμέρους επιλογών και ενσωμάτωσης βελτιώσεων που θα ενισχύσουν τόσο τη λειτουργικότητα όσο και τον βιοκλιματικό και πολιτιστικό χαρακτήρα του.

Η ουσιαστική διαβούλευση με την τοπική κοινωνία, η αξιοποίηση της επιστημονικής γνώσης, η αυστηρή τεχνική επίβλεψη και ο σεβασμός στη φυσική και πολιτιστική φυσιογνωμία του τόπου αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την επιτυχία κάθε δημόσιου έργου.

Η προστασία του περιβάλλοντος και η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν είναι αντικρουόμενοι στόχοι. Αντίθετα, αποτελούν δύο όψεις της ίδιας αναπτυξιακής

στρατηγικής, η οποία μπορεί να διαμορφώσει πόλεις περισσότερο βιώσιμες, λειτουργικές και ανθρώπινες.

Εύχομαι οι προβληματισμοί που έχουν διατυπωθεί από την τοπική κοινωνία να αποτελέσουν αφορμή για έναν ουσιαστικό και δημιουργικό διάλογο. Η επιτυχία ενός δημόσιου έργου δεν κρίνεται μόνο από την ολοκλήρωση των κατασκευών, αλλά από την αξία που θα συνεχίσει να προσφέρει στις επόμενες γενιές. Η φύση, η ιστορία και οι άνθρωποι του Μαραθώνα αξίζουν έναν σχεδιασμό που να ανταποκρίνεται στη μοναδικότητα του τόπου και στις ανάγκες του μέλλοντος.

Βιβλιογραφία

- OECD. (2018). *Indicators for Resilient Cities*. OECD Publishing.
- UN-Habitat. (2018). *Guide to the City Resilience Profiling Tool*.
- UNDRR. (2017). *Terminology on Disaster Risk Reduction – Resilience*.
- UNESCO. (2011). *Recommendation on the Historic Urban Landscape*.
- Yang, Q., Yang, D., Li, P., Liang, S., & Zhang, Z. (2021). A Bibliometric and Visual Analysis of Global Community Resilience Research. *International journal of environmental research and public health*, *18*(20), 10857. https://doi.org/10.3390/ijerph182010857

Βιογραφικό Σημείωμα

Ονομάζομαι Βασίλης Αχλάδης και έχω σπουδάσει Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές. Εργάζομαι ως ελεύθερος επιχειρηματίας και ασχολούμαι με τα θέματα της τοπικής κοινότητας συμμετέχοντας σε διάφορες περιβαλλοντικές δράσεις και οργανώσεις με στόχο την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης μας και της καθημερινότητας μας. Τα τελευταία δύο χρόνια συμμετέχω και στο Δημοτικό Συμβούλιο ως εκλεγμένος Δημοτικός Σύμβουλος με την παράταξη «Πολίτες Εν Δράσει».

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Βολουδάκη Μαρίνα (2026): Η Πολιτισμική Ανθεκτικότητα: Μια Ζωντανή Ανάγκη

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 252- 275

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Η Πολιτισμική Ανθεκτικότητα: Μια Ζωντανή Ανάγκη.

Βολουδάκη Μαρίνα

Ερμηνεύτρια

Περίληψη

Σε έναν κόσμο ταχείας αλλαγής, η τέχνη λειτουργεί ως οξυγόνο για το πνεύμα, αφυπνίζοντας συνειδήσεις και ενισχύοντας την ουσιαστική σχέση με την ύπαρξη. Η πολιτισμική ανθεκτικότητα αποτελεί απελευθερωτική διαδικασία πνευματικής ανύψωσης, διατηρώντας αξίες και ενισχύοντας τη συλλογική ανάπτυξη.

Οι καλλιτέχνες βλέπουν τη δημιουργία όχι ως πολυτέλεια, αλλά ως μηχανισμό σύνδεσης με τον άνθρωπο και το κοινό καλό. Η μελοποιημένη ποίηση, μέσω φωνής, ακουστικών κιθάρων και ηχητικών τοπίων, δημιουργεί διάλογο ανάμεσα στον ποιητικό λόγο και τη μελωδία, προσφέροντας ενδοσκόπηση και ανάταση.

Το έργο υπηρετεί την τέχνη ως αγωγή ψυχής και θεραπεία, καλλιεργώντας ενσυναίσθηση και αλληλεγγύη. Σε συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, ενισχύει την κοινωνική συνοχή, τον διάλογο γενεών και την ανάδειξη τοπικής ταυτότητας, καθιστώντας τον πολιτισμό αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής ζωής και ανοίγοντας δρόμους προς ένα καλύτερο μέλλον.

Abstract

In a world of rapid change, art serves as oxygen for the human spirit, awakening consciousness and strengthening our essential connection to existence. Cultural resilience is a liberating process of intellectual and spiritual elevation, preserving fundamental values while fostering collective growth.

For artists, creation is not a luxury but a vital means of connecting with humanity and serving the common good. Through the expressive union of voice, acoustic guitars, and immersive soundscapes, sung poetry creates a dialogue between poetic language and melody, inviting reflection, emotional depth, and inner renewal.

This work embraces art as a means of nurturing the soul and promoting healing, cultivating empathy, solidarity, and meaningful human connection. In collaboration with local authorities, it contributes to social cohesion, encourages intergenerational dialogue, and highlights local cultural identity, establishing culture as an integral part of community life while opening pathways toward a more inclusive and sustainable future.

Σε έναν κόσμο που αλλάζει με γρήγορους ρυθμούς, όπου η τεχνολογία, οι κοινωνικές μεταβολές και η αυξανόμενη απομάκρυνση του ανθρώπου από την ουσία της αληθινής ζωής διαμορφώνουν ένα ασφυκτικό πλαίσιο, πιστεύουμε ότι η τέχνη αποτελεί το οξυγόνο για την καλλιέργεια του πνεύματος, την αφύπνιση της συνείδησης και την αναζήτηση μιας πιο ουσιαστικής σχέσης με την ύπαρξη.

Για εμάς, η πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν αποτελεί μόνο μια θεωρητική έννοια, αλλά μια απελευθερωτική διαδικασία πνευματικής και κοινωνικής ανύψωσης, μέσα από την οποία ο πολιτισμός αναπνέει, μεταμορφώνεται και βρίσκει νέους τρόπους έκφρασης. Είναι η καταλυτική δύναμη που επιτρέπει στην κοινωνία να διατηρεί ενεργές τις αξίες και τα ιδανικά της, να ενισχύει τη συλλογική αντίληψη και την πνευματική της ανάπτυξη.

Ως καλλιτέχνες, αντιλαμβανόμαστε την καλλιτεχνική πράξη όχι ως πολυτέλεια ή διακοσμητικό στοιχείο της δημόσιας ζωής, αλλά ως έναν ουσιαστικό μηχανισμό σύνδεσης με τον άνθρωπο, που συμβάλλει στο κοινό καλό. Η αγάπη μας για την τέχνη ξεπερνά την άγονη προσκόλληση στο παρελθόν και γεννιέται από τη δυνατότητα μεταμόρφωσης: ενός πολιτισμού που κρατά ζωντανές τις ρίζες του, ενώ παράλληλα ανανεώνεται, συνομιλεί με το παρόν και στρέφει το βλέμμα του στο μέλλον, αναζητώντας νέες μορφές δημιουργίας και τροφοδότησης του πνεύματος.

Η Δημιουργία ως Τόπος Συνάντησης

Η δημιουργική έκφραση αποτελεί έναν τόπο συνάντησης με τον εσωτερικό μας κόσμο, τους συνανθρώπους μας και όσα αναζητούμε να μοιραστούμε στην πορεία της ζωής μας. Από την αρχαιότητα έως σήμερα, αναδεικνύει αξίες και νοήματα, ανοίγοντας διαρκώς ανεξάντλητες δυνατότητες αναζήτησης.

Η ποιητική γλώσσα, με την πολύτιμη σφραγίδα της στον χρόνο, συνεχίζει να αποκαλύπτει εικόνες της ψυχής και πηγαία συναισθήματα. Παραμένει ζωντανή και ακέραιη, γιατί έχει τη δύναμη να συνομιλεί με κάθε γενιά, να καλλιεργεί την αυτογνωσία και να φωτίζει διαφορετικές όψεις του κόσμου γύρω μας και μέσα μας.

Στην αρχαιοελληνική μυθολογία, οι Μούσες συμβόλιζαν την έμπνευση και τη δύναμη της δημιουργίας, εκφράζοντας την ιερή σχέση ανάμεσα στη μελωδία, τον ποιητικό λόγο, την πηγή κάλλους και της αρμονίας. Αυτός ο δεσμός συνεχίζει να βρίσκει νέους τρόπους επικοινωνίας.

Η σύγχρονη μελοποιημένη ποίηση δίνει στις λέξεις μια δυναμική ώθηση μέσα από τη μελωδία και την ερμηνεία. Αναδεικνύει τις αποχρώσεις, την ουσία και το συναίσθημα των ποιητικών κειμένων, μεταφέροντάς τα σε μια ζωντανή επαφή με τον ακροατή.

Το Έργο μας: Ένας Σύγχρονος Διάλογος Ποίησης και Μουσικής

Μέσα από το κοινό μας έργο επιδιώκουμε να αναδείξουμε την ποίηση σε μια σύγχρονη συνομιλία με τη μελωδία της μουσικής, όπου η φωνή, οι ακουστικές κιθάρες και τα ατμοσφαιρικά ηχητικά τοπία δημιουργούν έναν κόσμο αισθήσεων, χρωμάτων και καθαρών νοημάτων.

Η πρότασή μας δεν περιορίζεται σε μια απλή μελοποίηση, αλλά αποτελεί έναν ουσιαστικό διάλογο ανάμεσα στον ποιητικό λόγο, τη μελωδία και ένα ζωντανό ταξίδι επί σκηνής.

Στη δική μας αισθητική προσέγγιση:

Η μουσική και η μελωδική εκφορά μεταφέρουν το ατόφιο γίγνεσθαι των ποιητών, φωτίζοντας μέσα από τις λέξεις κλειδιά την αφηγηματική τους αλήθεια.

Η ποίηση και η μελωδική δομή δίνουν σχήμα και αναπνοή στις λέξεις, αναδεικνύοντας τον εσωτερικό ρυθμό των ποιημάτων.

Οι ακουστικές κιθάρες και τα ηχητικά τοπία διαμορφώνουν ένα σύγχρονο ηχητικό περιβάλλον, όπου ο ποιητικός λόγος αποκτά νέες διαστάσεις.

Αυτή η σύνθεση μετατρέπει την ακρόαση σε μια διαδικασία ενδοσκόπησης και ανάτασης, προσφέροντας στον ακροατή ένα φωτεινό παράθυρο προς την ομορφιά της τέχνης.

Το Όραμά μας: Η Δημιουργία ως «Αγωγή Ψυχής» και Θεραπείας

Το έργο μας στη σημερινή πραγματικότητα υπηρετεί ένα φωτεινό όραμα: τη δημιουργία μιας ουσιαστικής σχέσης με τον ακροατή, όπου το ποίημα, η μελωδία και η φωνή συνυπάρχουν, οικοδομώντας έναν ζωντανό δεσμό ουσιαστικής επικοινωνίας, διάδρασης και εσωτερικής αναζήτησης.

Πιστεύουμε ότι μέσα από αυτή την πορεία, η τέχνη μπορεί να λειτουργήσει ως αγωγή της ψυχής και ως θεραπεία, εμπλουτίζοντας τον εσωτερικό μας κόσμο.

Στη σύγχρονη εποχή του θορύβου και της ταχύτητας, η μελοποιημένη ποίηση προσφέρει μια πολύτιμη παύση για περισυλλογή και αναστοχασμό. Ενώνει τους ανθρώπους, καλλιεργεί τις συνειδήσεις και συνεχίζει τη διαχρονική της αποστολή: να αφυπνίζει τη βαθύτερη κατανόηση, να ενισχύει την ενσυναίσθηση και την αλληλεγγύη, να φωτίζει τον νου και την καρδιά και να ανοίγει δρόμους προς ένα καλύτερο μέλλον.

Πολιτισμική Ανθεκτικότητα και Τοπική Αυτοδιοίκηση

Η καλλιτεχνική μας πρόταση έχει στόχο να αγγίξει τους ανθρώπους, να αγκαλιάσει την κοινωνία και να δημιουργήσει έναν ζωντανό δεσμό με τους κατοίκους κάθε τόπου. Ο πολιτισμός, πέρα από μια μορφή υψίστης δημιουργίας, εκπαιδεύει, καλλιεργεί τη σκέψη και την ευαισθησία, διευρύνοντας τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τη δική μας υπόσταση και τη σχέση μας με το σύνολο. Οι Δήμοι και οι Περιφέρειες μπορούν να συμβάλουν θετικά στη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας και στη διαμόρφωση συνθηκών όπου οι άνθρωποι θα συναντιούνται, θα αλληλεπιδρούν και θα συνυπάρχουν ενεργά.

Η ένταξη του έργου μας στους πολιτιστικούς σχεδιασμούς των Δήμων και των Περιφερειών μπορεί να ενισχύσει την πολιτιστική ζωή μέσα από:

Την τέχνη ως γέφυρα ανάδειξης του τόπου:

Η τέχνη δεν εμφανίζεται σε έναν χώρο αποκομμένο από το περιβάλλον του. Κάθε τόπος έχει τη δική του ανεπιτήδευτη γοητεία και όταν φιλοξενεί μια καλλιτεχνική δράση, η γοητεία αυτή μπορεί να αναδειχθεί, αποκτώντας νέο νόημα και μια ζωντανή ορμή αναγέννησης.

Η παρουσίαση παραστάσεων σε θέατρα, ιστορικούς χώρους, μνημεία, πλατείες ή φυσικά τοπία δίνει καινούργια ζωή και ερεθίσματα στον δημόσιο χώρο, δημιουργώντας μια ξεχωριστή σχέση ανάμεσα στο περιβάλλον και την καλλιτεχνική έκφραση.

Τον πολιτισμό ως παράγοντα κοινωνικής συνοχής:

Μέσα από την καλλιτεχνική κατεύθυνση, ενισχύονται οι δεσμοί της κοινότητας, καλλιεργείται η ενσυναίσθηση και ανοίγονται μεγαλύτερες δυνατότητες επικοινωνίας και συνύπαρξης.

Τον διάλογο ανάμεσα στις γενιές:

Η σύγχρονη προσέγγιση δίνει τη δυνατότητα στην ποιητική κληρονομιά να συναντήσει τις νεότερες γενιές, διατηρώντας τη διαχρονική της αξία. Η παράδοση συνεχίζει να έχει θέση στο ζωογόνο παρόν, όταν συμπορεύεται με τις ανάγκες και τις αναζητήσεις κάθε εποχής.

Ανοίγοντας Δρόμους για το Μέλλον

Η αφοσίωσή μας αφορά την ποίηση που γίνεται τραγούδι. Για εμάς, η πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν είναι μια αφηρημένη θεωρητική έννοια κλεισμένη σε ακαδημαϊκά συγγράμματα, αλλά μια διαρκής στάση.

Όταν επιμένουμε στη σύγχρονη μελοποιημένη ποίηση, υπηρετούμε κάτι πολύ βαθύτερο από μια αισθητική επιλογή. Αναδεικνύουμε τη δύναμη της τέχνης να βρίσκει τη θέση της στο σήμερα. Έτσι, ο πολιτισμός παύει να αποτελεί μια αποστασιοποιημένη μορφή πολυτέλειας· γίνεται παιδεία και αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής ζωής. Με οδηγό την απλότητα ως θεμελιώδη αξία, επιδιώκουμε να φτάσουμε στον λαό, να αγγίξουμε τον νου και την καρδιά των ανθρώπων, ανοίγοντας ένα φωτεινό παράθυρο κατανόησης για τον εαυτό μας και τους γύρω μας.

Σε μια εποχή που μεταβάλλεται διαρκώς, η συνεργασία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με προτάσεις που εμπεριέχουν αγάπη για τον άνθρωπο, τον πολιτισμό και τη συλλογική δημιουργία αποτελεί ένα σημαντικό βήμα επένδυσης στην εξέλιξη των τοπικών κοινωνιών.

Η συνάντηση διαφορετικών μορφών τέχνης διευρύνει το πεδίο της καλλιτεχνικής αναζήτησης, όπου η ποίηση, η μουσική και άλλες εκφάνσεις της δημιουργίας συνθέτουν ένα ενιαίο αρμονικό αποτέλεσμα.

Συνεχίζουμε το έργο μας με την πίστη ότι αυτό το μονοπάτι, μέσα από τη φωνή, τη μελωδία και τη συνύπαρξη των τεχνών, μπορεί να συμβάλει στην καλλιέργεια της συνείδησης και στη διαμόρφωση ενός καλύτερου αύριου.

Και όπως γράφει ο σπουδαίος Νομπελίστας ποιητής:

«Όταν ανακαλύψουμε τις μυστικές σχέσεις των εννοιών και τις περπατήσουμε σε βάθος θα βγούμε σ' ένα άλλου είδους ξέφωτο που είναι η Ποίηση. Και η Ποίηση πάντοτε είναι μία, όπως ένας είναι ο ουρανός. Το ζήτημα είναι από πού βλέπει κανείς τον ουρανό.

Εγώ τον έχω δει από καταμεσής της θάλασσας.»

Οδυσσέας Ελύτης

(Απόσπασμα από την ποιητική συλλογή «Ο Μικρός Ναυτίλος»)

ΠΟΙΗΣΗ
SUNNY ΜΠΑΛΤΖΗ
ΑΝΘΡΩΠΟΦΑΓΟΣ
δι' ἀγάπης μᾶλλον ἢ διὰ φόβου
ΣΚΗΝΟΘΕΣΙΑ
ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΑΡΧΑΡΙΔΗΣ
ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΜΑΡΙΝΑ ΒΟΛΟΥΔΑΚΗ
ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΠΥΡΙΔΩΝΑΣ
ΥΠΟΚΡΙΤΙΚΗ ΜΑΡΙΑ-ΜΕΜΗ ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΥ
ΠΑΡΑΣΚΕΥΕΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2026
9 - 16 - 23 - 30
21:15
μικρός ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ
ΝΤΑΙΖΗ ΛΕΜΠΕΣΗ
TICKET SERVICES

Βιογραφικό Σημείωμα

ΜΑΡΙΝΑ ΒΟΛΟΥΔΑΚΗ & ΣΠΥΡΙΔΩΝΑΣ: Η Σύγχρονη Ποίηση ως Πολυαισθητική Εμπειρία

Η Μαρίνα Βολαυδάκη και ο Σπυρίδωνας αποτελούν ένα ελληνικό καλλιτεχνικό δίδυμο που μεταμορφώνει τη σύγχρονη ποίηση σε μια ζωντανή, πολυαισθητική εμπειρία. Μέσα από τη συνέργεια της φωνής, των κιθαρών, των συνθεσάιζερ και των ηλεκτρικών drone, ο γραπτός λόγος μετουσιώνεται σε μια μυστική εξομολόγηση — μια ζωντανή, οικεία παράσταση όπου η γλώσσα λειτουργεί ως πρωταρχικός ρυθμικός και ηχητικός κώδικας. Εμπνευσμένοι από το ντουέντε (duende) του Λόρκα, το έργο τους ακροβατεί ανάμεσα στην ευθραυστότητα και την ένταση, προσκαλώντας το κοινό σε μια βαθιά, συλλογική κατάσταση αυθεντικής παρουσίας.

Η Μαρίνα Βολαυδάκη είναι ερμηνεύτρια που γεφυρώνει την ποίηση, το τραγούδι και την απαγγελία με βαθιά συναισθηματική απήχηση. Με υπόβαθρο στις φωνητικές τέχνες και ιστορία συνεργασιών με θρυλικές μορφές της ελληνικής μουσικής σκηνής, ειδικεύεται στην ερμηνεία έργων κορυφαίων ποιητών όπως ο Καβάφης, ο Ελύτης, ο Σεφέρης και ο Τσέλαν. Οι παραστάσεις της στοχεύουν στη δημιουργία ενός πυλώνα πολιτισμού και αλληλεγγύης, καλλιεργώντας μια κοινή ανθρώπινη εμπειρία.

Ο Σπυρίδωνας είναι μουσικός, ηχολήπτης και πολιτιστικός παραγωγός με εμπειρία άνω των 25 ετών στον χώρο, γνωστός ιδίως ως ιδρυτής και διευθυντής του μουσικού χώρου "The Zoo". Το έργο του εστιάζει στη διασταύρωση του ήχου, της ποίησης και της σκηνικής δράσης. Με κινητήριο δύναμη την πίστη ότι η τέχνη αποτελεί όχημα για την ένωση των κοινοτήτων, έχει αφιερώσει τα τελευταία χρόνια στη μελοποίηση σύγχρονης ποίησης και στη δημιουργία καθηλωτικών θεματικών παραστάσεων.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Βοσκόπουλος Χρήστος (2026): Χωρική και Πολιτισμική Ανθεκτικότητα - Ένας κόσμος σε μετάβαση. Σκέψεις για τον ρόλο της αυτοδιοίκησης στην εποχή των πολλαπλών μεταβάσεων

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 276- 291

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Χωρική και Πολιτισμική Ανθεκτικότητα - Ένας κόσμος σε μετάβαση. Σκέψεις για τον ρόλο της αυτοδιοίκησης στην εποχή των πολλαπλών μεταβάσεων.

Βοσκόπουλος Χρήστος

Αρχιτέκτων Μηχ. Ε.Μ.Π., τ. Δήμαρχος Καισαριανής, Ιδρυτικό μέλος ΕΛ.Α.Σ.

Περίληψη

Καθώς οι κλιματικές, δημογραφικές, ψηφιακές και γεωπολιτικές μεταβάσεις συγκλίνουν ταυτόχρονα στους ίδιους τόπους, η ανθεκτικότητα κινδυνεύει να περιοριστεί σε ένα τεχνοκρατικό σύνθημα - περισσότερα σχέδια έκτακτης ανάγκης, ταχύτερη επιστροφή στο *status quo*. Το παρόν δοκίμιο υποστηρίζει ότι η ανθεκτικότητα σημαίνει μετασχηματισμό, όχι απλή αντοχή: απορρόφηση του σοκ, παράλληλα με προσαρμογή και διατήρηση της ταυτότητας.

Δύο αλληλένδετοι άξονες δομούν το επιχείρημα. Η **χωρική ανθεκτικότητα** αφορά τη χρήση γης, τις υποδομές και το πολιτικό ερώτημα του ποιος επωμίζεται το κόστος της προσαρμογής και ποιος εκτοπίζεται από αυτήν. Η **πολιτισμική ανθεκτικότητα** αφορά τη μνήμη, την αφήγηση και τους κοινοτικούς δεσμούς, οι οποίοι δοκιμάζονται από τη δημογραφική συρρίκνωση και την ψηφιακή απώλεια τόπου, και παγιδεύονται ανάμεσα

στη νοσταλγία και τη λήθη. Οι δύο άξονες συναντώνται στον δημόσιο χώρο, όπως απεικονίζεται μέσα από το Σκοπευτήριο της Καισαριανής - έναν τόπο εκτέλεσης της Αντίστασης κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο οποίος σήμερα λειτουργεί ταυτόχρονα και ως ζωντανό γειτονικό πάρκο.

Το δοκίμιο τοποθετεί την τοπική αυτοδιοίκηση ως το φυσικό έδαφος της ανθεκτικότητας, και τα δίκτυα πόλεων - συμπεριλαμβανομένων των διακρατικών αντιφασιστικών δικτύων μνήμης - ως δημοκρατικές άμυνες απέναντι στον αναθεωρητισμό, προτάσσοντας την ανθεκτικότητα ως δημόσιο αγαθό που απαιτεί αναδιανομή, όχι ατομική προσαρμογή.

Abstract

As climate, demographic, digital, and geopolitical transitions converge on the same places at once, resilience risks narrowing into a technocratic slogan — more emergency plans, faster returns to the status quo. This essay argues resilience means transformation, not mere endurance: absorbing shock while adapting and retaining identity.

Two intertwined axes structure the argument. Spatial resilience concerns land use, infrastructure, and the political question of who bears adaptation's costs and who is displaced by it. Cultural resilience concerns memory, narrative, and community bonds, tested by demographic decline and digital placelessness, and caught between nostalgia and forgetting. The two meet in public space, illustrated through Kaisariani's Skopeftirio — a WWII resistance-execution site that today also functions as a living neighborhood park.

The essay positions local government as resilience's natural terrain, and city networks — including transnational anti-fascist memory networks — as democratic defenses against revisionism, calling for resilience as a public good requiring redistribution, not individual adaptation.

Ζούμε σε μετάβαση. Πάντα ζούσαμε. Εκείνο που διαφοροποιεί τη σημερινή εποχή δεν είναι η αλλαγή αυτή καθαυτή, αλλά ο ρυθμός της, το εύρος της και κυρίως η ταυτόχρονη σύμπτωση πολλών μετασχηματισμών στον ίδιο τόπο και στον ίδιο χρόνο. Η κλιματική κρίση αναδιατάσσει το έδαφος κάτω από τα πόδια μας. Η δημογραφική μεταβολή αδειάζει ορισμένες περιοχές και συμπιέζει άλλες. Ο ψηφιακός μετασχηματισμός αλλάζει τον τρόπο εργασίας και συνάντησης. Η γεωπολιτική και δημοκρατική αστάθεια, με την επιστροφή του αναθεωρητισμού και του εθνολαϊκισμού, δοκιμάζει το υλικό της κοινωνικής συμβίωσης.

Πίνακας 1. Οι τέσσερις μεταβατικοί παράγοντες και οι τοπικές τους προεκτάσεις

Παράγοντας μετάβασης	Χωρική προέκταση	Πολιτισμική προέκταση	Ρόλος αυτοδιοίκησης
Κλιματική κρίση	Πλημμύρες, θερμικές νησίδες, ξηρασία	Απώλεια τοπίων-συμβόλων, μετακινήσεις πληθυσμού	Πολεοδομικός σχεδιασμός, υποδομές απορρόφησης
Δημογραφική αλλαγή	Εγκατάλειψη ή συμπίεση κατοικίας	Αλλαγή σύνθεσης γειτονιάς, νέες αφηγήσεις	Στεγαστική πολιτική, κοινωνικές υποδομές
Ψηφιακός μετασχηματισμός	Αναδιάταξη εμπορικών χρήσεων, τηλεργασία	Μετατόπιση κοινωνικότητας εκτός τόπου	Ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες, δημόσιος χώρος ως εναλλακτικό δίκτυο

Παράγοντας μετάβασης	Χωρική προέκταση	Πολιτισμική προέκταση	Ρόλος αυτοδιοίκησης
Γεωπολιτική / δημοκρατική αστάθεια	Ανακατανομή προσφύγων και μεταναστών	Αμφισβήτηση ιστορικής μνήμης, αναθεωρητισμός	Δίκτυα πόλεων, πολιτικές μνήμης

Αυτές οι τέσσερις μεταβάσεις δεν εξελίσσονται ανεξάρτητα. Τέμνονται πάνω στις πόλεις, στα χωριά, στα νησιά, στις γειτονιές, στα τοπία και στις υποδομές. Εγγράφονται στο κτιριακό απόθεμα, στην κατοικία, στον δημόσιο χώρο, στις τοπικές οικονομίες και στη συλλογική μνήμη. Ο χώρος δεν είναι το ουδέτερο σκηνικό της κρίσης. Είναι το πεδίο όπου οι συνέπειές της κατανέμονται, συχνά (...σχεδόν πάντα) άνισα, αλλά και το πεδίο όπου μπορούν να συγκροτηθούν οι απαντήσεις.

Σε αυτό το τοπίο, η λέξη «ανθεκτικότητα» κινδυνεύει να περιοριστεί σε ένα τεχνοκρατικό σύνθημα: περισσότερα σχέδια έκτακτης ανάγκης, περισσότερη επιτήρηση, ταχύτερη επαναφορά στην προηγούμενη κατάσταση. Όμως η ανθεκτικότητα δεν είναι απλώς αντοχή. Η αντοχή «υπομένει» ενώ η ανθεκτικότητα «μεταμορφώνει». Ένα ανθεκτικό σύστημα δεν είναι εκείνο που δεν σπάει ποτέ, αλλά εκείνο που, όταν δοκιμαστεί, μπορεί να απορροφήσει το σοκ, να προσαρμοστεί και να ξαναβρεί μορφή χωρίς να χάσει την ταυτότητά του.

Η διάκριση αυτή έχει ουσιαστικές πολιτικές συνέπειες. Μια τοπική κοινωνία που απλώς αντέχει, υπομένει και περιμένει να περάσει η καταστροφή, επιστρέφοντας στις ίδιες πρακτικές, δεν έχει γίνει ανθεκτική. Έχει απλώς επιβιώσει. Αντίθετα, μια κοινωνία που βγαίνει από την κρίση με νέους θεσμούς, νέα δίκτυα αλληλεγγύης, διαφορετικές χωρικές επιλογές και μια ανανεωμένη αφήγηση για το ποια είναι, έχει μετατρέψει την κρίση σε γνώση και μετασχηματισμό.

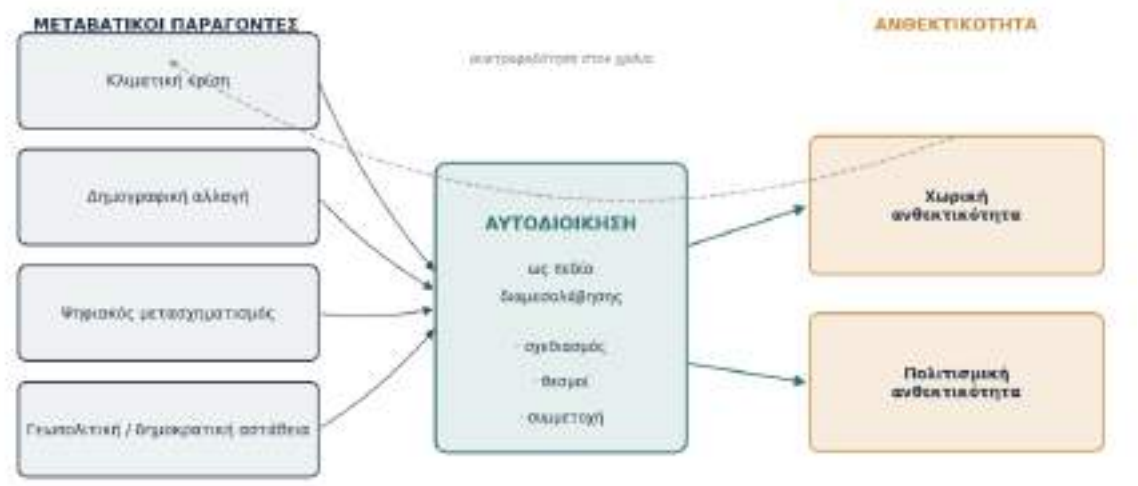

Σχήμα 1. Πλαίσιο ανθεκτικότητας: από τους μεταβατικούς παράγοντες, μέσω της αυτοδιοίκησης, στα αποτελέσματα ανθεκτικότητας

Ο χώρος ως υποδομή της ζωής

Η χωρική ανθεκτικότητα είναι η ικανότητα ενός τόπου να προβλέπει κινδύνους, να μειώνει την έκθεση σε αυτούς, να απορροφά τις συνέπειες και να συνεχίζει να λειτουργεί χωρίς να διαλύονται η κοινωνική συνοχή και η καθημερινή ζωή. Δεν αφορά μόνο τις μεγάλες τεχνικές υποδομές. Αφορά το σύνολο της χωρικής οργάνωσης: τις χρήσεις γης, το κτιριακό απόθεμα, τα δίκτυα μετακίνησης, τους δημόσιους χώρους, τις φυσικές διαδρομές του νερού, τη σχέση οικισμών και τοπίου.

Η κλιματική κρίση κάνει αυτή τη διάσταση ορατή με τον πιο σκληρό τρόπο. Πλημμύρες εκδηλώνονται σε οικοδομημένες λεκάνες απορροής, θερμικές νησίδες σε γειτονιές χωρίς πράσινο, ενώ η ξηρασία και οι πυρκαγιές απειλούν παραγωγικές δραστηριότητες, τοπία και κοινωνικά δίκτυα.

Τρία επίπεδα δράσης είναι καθοριστικά:

Πρώτον, ο πολεοδομικός σχεδιασμός πρέπει να λειτουργεί ως εργαλείο πρόληψης και όχι μόνο ως μηχανισμός ρύθμισης της δόμησης. Χρειάζονται ζώνες απορρόφησης των

υδάτων, αποκατάσταση ρεμάτων, ενίσχυση του αστικού πρασίνου, υδατοπερατές επιφάνειες, αναθεώρηση των όρων δόμησης με κριτήριο το μικροκλίμα και περιορισμός της άναρχης επέκτασης.

Δεύτερον, οι υποδομές ως δίκτυο, όχι ως άθροισμα μεμονωμένων έργων. Ένα σχολείο μπορεί να λειτουργεί ως χώρος εκπαίδευσης, ως κέντρο γειτονιάς, ως δροσερό καταφύγιο σε καύσωνα, ως σημείο συγκέντρωσης σε σεισμό. Ένα πάρκο, το ίδιο. Ένας δρόμος, το ίδιο.

Και η γη; Η διαχείρισή της είναι κατεξοχήν πολιτική επιλογή. Ποιος έχει πρόσβαση στον δημόσιο χώρο; Ποιος επωφελείται από μια ανάπλαση, και ποιος εκτοπίζεται όταν ανεβαίνουν οι αξίες και τα ενοίκια - αυτό είναι το ερώτημα που δεν λέγεται συνήθως δυνατά. Μια πόλη δεν είναι πραγματικά ανθεκτική όταν προστατεύει μόνο τις οικονομικά ισχυρές περιοχές της ή όταν οι περιβαλλοντικές βελτιώσεις οδηγούν στην απομάκρυνση των κατοίκων που υποτίθεται ότι θα ωφελούσαν.

Η ανθεκτικότητα είναι, επομένως και ζήτημα χωρικής δικαιοσύνης. Είναι, πρωτίστως, πολιτική απόφαση! Οι ηλικιωμένοι, τα άτομα με αναπηρία, οι χαμηλόμισθες οικογένειες και όσοι κατοικούν σε ενεργειακά ανεπαρκή κτίρια είναι περισσότερο εκτεθειμένοι. Η χαρτογράφηση της ευαλωτότητας δεν μπορεί να περιορίζεται σε τεχνικά δεδομένα. Πρέπει να συνδυάζει το κλίμα, την κατάσταση των υποδομών, τη δημογραφία και την κοινωνική πραγματικότητα.

φωτογραφία: αστική ανάπλαση με πράσινο και υδατοπερατά υλικά στο Βοτανικό (Δήμος Αθηναίων)

Πολιτισμική ανθεκτικότητα: μνήμη, ταυτότητα, κοινότητα

Και όμως ο χώρος, όσο καλά και αν σχεδιαστεί, δεν αντέχει μόνος του. Χρειάζεται κάτι που να τον κατοικεί όχι μόνο σωματικά, αλλά και νοηματικά. Αυτό είναι ο πολιτισμός με την ευρεία έννοια: η μνήμη, οι αφηγήσεις, οι γλώσσες, οι τεχνικές, οι γιορτές, οι καθημερινές συνήθειες, η σχέση με το τοπίο και οι δεσμοί που μετατρέπουν ένα άθροισμα κατοίκων σε κοινότητα.

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα δοκιμάζεται όταν η δημογραφική συρρίκνωση αδειάζει μια γειτονιά από τους ανθρώπους που κρατούσαν ζωντανή τη μνήμη της. Δοκιμάζεται όταν νέοι κάτοικοι, πρόσφυγες ή μετανάστες, καλούνται να βρουν τη θέση τους σε μια αφήγηση που δεν τους συμπεριλαμβάνει ακόμη. Δοκιμάζεται όταν η ψηφιακή κοινωνικότητα αποσπά την προσοχή από τον τόπο και τη μεταφέρει σε έναν χώρο

χωρίς γεωγραφία, στο πουθενά, όπου η συμμετοχή γίνεται ταχύτερη αλλά συχνά πιο ρηχή.

Εδώ υπάρχουν δύο παγίδες. Η πρώτη είναι η νοσταλγία: η εμμονή σε μια εξιδανικευμένη εικόνα του παρελθόντος, η οποία μετατρέπει τη μνήμη σε μουσειακό είδος και αποκλείει κάθε νέα σύνθεση. Η δεύτερη είναι η λήθη: η ισοπέδωση της τοπικής ιδιαιτερότητας στο όνομα μιας αγοραίας, ομοιόμορφης «σύγχρονης» ταυτότητας, ίδιας παντού και επομένως ριζωμένης πουθενά.

Ανάμεσα στις δύο βρίσκεται η ουσία της πολιτισμικής ανθεκτικότητας: να διατηρούμε τη μνήμη ζωντανή χωρίς να τη μουσειοποιούμε, να δεχόμαστε τη νέα σύνθεση της κοινότητας χωρίς να την αδειάζουμε από ιστορία και να επιτρέπουμε σε πολλαπλές αφηγήσεις να συνυπάρχουν στον ίδιο τόπο. Η ιστορική μνήμη είναι υποδομή, όπως το αποχετευτικό δίκτυο, η ενέργεια ή η κοινωνική φροντίδα. Μια κοινότητα που γνωρίζει από πού έρχεται διαθέτει έναν άξονα γύρω από τον οποίο μπορεί να αναδιαταχθεί όταν δοκιμάζεται.

Η πολιτιστική κληρονομιά δεν περιορίζεται στα μεγάλα μνημεία. Περιλαμβάνει εργατικές και προσφυγικές γειτονιές, βιομηχανικά κελύφη, δημοτικά αρχεία, προφορικές μαρτυρίες και άυλες πρακτικές. Η προστασία τους πρέπει να συνδεθεί με την πολιτική προστασία, την ψηφιοποίηση, την επανάχρηση κτιρίων και τη στήριξη της σύγχρονης τοπικής δημιουργίας. Ένας τόπος δεν διατηρείται ζωντανός όταν γίνεται τουριστικό σκηνικό χωρίς κατοίκους, αλλά όταν η μνήμη του παραμένει μέρος της καθημερινής ζωής.

φωτογραφία: Σκοπευτήριο Καισαριανής

Πίνακας 2. Διαστάσεις της ανθεκτικότητας — συγκριτική αποτύπωση

Κριτήριο	Χωρική ανθεκτικότητα	Πολιτισμική ανθεκτικότητα
Πεδίο αναφοράς	Έδαφος, υποδομή, κτισμένο περιβάλλον	Μνήμη, ταυτότητα, κοινοτικός δεσμός
Βασικοί δείκτες	Επάρκεια αποστράγγισης, πράσινο ανά κάτοικο, ενεργειακή απόδοση	Ζωντανή τοπική ιστορία, πολυφωνία αφηγήσεων, συμμετοχή σε κοινοτικούς θεσμούς
Κίνδυνος απουσίας	Κατάρρευση υποδομών, εκτοπισμός	Ανωνυμία τόπου, νοσταλγία ή λήθη
Εργαλείο αυτοδιοίκησης	Πολεοδομικός σχεδιασμός, δίκτυα υποδομών	Πολιτικές μνήμης, συμμετοχικές διαδικασίες

Ο δημόσιος χώρος ως κοινός τόπος

Ο διαχωρισμός ανάμεσα στη χωρική και την πολιτισμική ανθεκτικότητα είναι τελικά συμβατικός. Οι δύο συναντιούνται στον δημόσιο χώρο.

Μια πλατεία εκτός από την αρχιτεκτονική της είναι τόπος μνήμης, συνάντησης και διαπραγμάτευσης της συλλογικής ταυτότητας: ποιος έχει δικαίωμα παρουσίας, ποια γλώσσα ακούγεται και ποια σώματα γίνονται αποδεκτά.

Όταν σχεδιάζουμε τον δημόσιο χώρο μόνο με κριτήρια προσβασιμότητας, ασφάλειας και αισθητικής, χάνουμε τη μισή εικόνα. Όταν προστατεύουμε τη μνήμη μόνο με όρους διατήρησης και επετείου, χωρίς να εξετάζουμε ποιος κατοικεί σήμερα εκεί, χάνουμε την άλλη μισή. Η ανθεκτικότητα ενός τόπου κρίνεται στο κατά πόσο μια πλατεία μπορεί να είναι ταυτόχρονα τόπος μνήμης για όσους γνωρίζουν και τόπος πρώτης επαφής για όσους μόλις έφτασαν. Κρίνεται στο κατά πόσο ένα κτίριο μπορεί να αλλάξει χρήση χωρίς να χάσει την ιστορία του, στο κατά πόσο μια γειτονιά μπορεί να γίνει πολυπολιτισμική χωρίς να γίνει ανώνυμη.

Παράδειγμα: το Σκοπευτήριο της Καισαριανής

Ένα παράδειγμα, από τον τόπο που γνωρίζω καλύτερα. Στην Καισαριανή, το Σκοπευτήριο όπου εκτελέστηκαν εκατοντάδες αγωνιστές της Αντίστασης το 1944 δεν λειτουργεί μόνο ως μνημείο. Είναι, ταυτόχρονα, πάρκο γειτονιάς, σχολικός προορισμός, τόπος ετήσιου εορτασμού και τόπος συλλογικής μνήμης.

Δηλαδή: είναι ακριβώς η τομή για την οποία μιλάμε. Η ανθεκτικότητά του δεν κρίνεται μόνο από τη συντήρηση του μνημείου, αλλά από κάτι πιο δύσκολο: από το αν παραμένει ζωντανός δημόσιος χώρος, αν παιδιά παίζουν εκεί, αν γείτονες τον διασχίζουν καθημερινά, αν η μνήμη παραμένει καθημερινή συνήθεια και όχι μόνο επετειακή υποχρέωση.

Σχήμα 2. Η τομή χώρου και πολιτισμού: ο δημόσιος χώρος ως κοινός τόπος

Η Αυτοδιοίκηση ως φυσικό πεδίο ανθεκτικότητας

Γιατί όμως, η Τοπική Αυτοδιοίκηση;

Επειδή η ανθεκτικότητα χρειάζεται εγγύτητα. Χρειάζεται γνώση του τόπου: ποια γειτονιά πλημμυρίζει πρώτη, ποιοι κάτοικοι ζουν μόνοι, ποιο κτίριο μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε μια έκτακτη ανάγκη, ποια πλατεία σημαίνει τι για διαφορετικές ομάδες. Αυτή η γνώση δεν παράγεται μόνο στα υπουργεία ή στη περιφέρεια, ούτε μπορεί

να υποκατασταθεί από την ταχύτητα της αγοράς. Κατοικεί στον δήμο, στην κοινότητα, στα τοπικά δίκτυα και στην εμπειρία των κατοίκων.

Η Αυτοδιοίκηση είναι ο βαθμός διακυβέρνησης στον οποίο χώρος και πολιτισμός συναντιούνται ως καθημερινή πρακτική. Για να επιτελέσει όμως αυτόν τον ρόλο, χρειάζεται πραγματική δημοσιονομική αυτονομία και σταθερούς πόρους για πρόληψη, όχι μόνο έκτακτες επιχορηγήσεις μετά την καταστροφή. Χρειάζεται πρόσβαση σε δεδομένα και δυνατότητα σχεδιασμού πέρα από τα στενά διοικητικά όρια, σε επίπεδο λεκάνης απορροής, μητροπολιτικής ενότητας και δικτύου πόλεων. Χρειάζεται, τέλος, θεσμοθετημένη συμμετοχή των κατοίκων, αντί διαβουλεύσεων χωρίς αποφάσεις ή συνέπειες.

Δίκτυα αντί για μοναχικές πόλεις

Καμία πόλη δεν μπορεί να γίνει ανθεκτική μόνη της. Η κλιματική κρίση, η δημογραφική μεταβολή, η ψηφιακή εξάρτηση και η πολιτική του αναθεωρητισμού υπερβαίνουν τα όρια ενός δήμου. Τα δίκτυα πόλεων μπορούν να μοιράζονται δεδομένα, τεχνογνωσία, εργαλεία και ακόμη και αποτυχίες. Το λάθος μιας πόλης, όταν κοινοποιείται εγκαίρως, μπορεί να γίνει μάθημα για πολλές άλλες. Αντίστοιχα, τα δίκτυα ιστορικής μνήμης μπορούν να λειτουργήσουν ως δημοκρατική άμυνα απέναντι στη λήθη, στην παραχάραξη και στην επιστροφή βίαιων αφηγήσεων.

Το 2022 η Καισαριανή έγινε ιδρυτικό μέλος ενός τέτοιου δικτύου: ενός πανευρωπαϊκού δικτύου πόλεων ενάντια στο φασισμό (αντιφασιστικής μνήμης). Δεν ήταν μια συμβολική χειρονομία, αλλά μια πρακτική δέσμευση - να μοιράζεται εργαλεία, εμπειρία και επαγρύπνηση απέναντι σε όσους επιχειρούν να ξαναγράψουν το παρελθόν. Το αντιφασιστικό δίκτυο εξ άλλου ως αφορμή διαλόγου για το μέλλον της δημοκρατίας και της ενωμένης Ευρώπης.

φωτογραφία: συνάντηση πανευρωπαϊκού δικτύου πόλεων

Από τη διαχείριση της κρίσης σε μια πολιτική μετάβασης

Μια σύγχρονη τοπική πολιτική ανθεκτικότητας πρέπει να σχεδιάζει με ορίζοντα δεκαετιών και όχι δημοτικών θητειών. Πρέπει να ενσωματώνει την κλιματική προσαρμογή στο πολεοδομικό σχέδιο, στο τεχνικό πρόγραμμα, στην κοινωνική πολιτική, στην κατοικία, στον πολιτισμό και στη διαχείριση της δημοτικής περιουσίας.

Χρειάζεται τοπική χαρτογράφηση κινδύνων και κοινωνικής ευαλωτότητας, δίκτυα πράσινων υποδομών, ενεργειακή αναβάθμιση σχολείων και δημοτικών κτιρίων, επανάχρηση κενών κελυφών και προστασία της προσιτής κατοικίας. Χρειάζονται σχέδια πολιτισμικής συνέχειας, ψηφιοποίηση αρχείων, στήριξη των τοπικών δημιουργών και διαγενεακή μεταβίβαση της γνώσης.

Χρειάζεται, ακόμη, να επενδύουμε στη μνήμη όσο επενδύουμε στο τσιμέντο ή την άσφαλτο. Ένα αρχείο, μια βιβλιοθήκη, μια ιστορική διαδρομή και ένας ζωντανός δημόσιος χώρος είναι υποδομές εξίσου σημαντικές με έναν δρόμο. Και χρειάζεται να κατανοήσουμε ότι η συμμετοχή δεν είναι διακοσμητική διαδικασία. Η γνώση της κοινότητας για τον εαυτό της αποτελεί βασικό υλικό σχεδιασμού.

Η ανθεκτικότητα δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως απαίτηση να προσαρμόζονται οι πολίτες διαρκώς σε χειρότερες συνθήκες. Δεν είναι άλλοθι για τη συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους ούτε μεταφορά της ευθύνης από τους θεσμούς στο άτομο. Είναι δημόσιο αγαθό και προϋποθέτει αναδιανομή πόρων, ισχυρές κοινωνικές υπηρεσίες και προτεραιότητα στους πιο ευάλωτους.

Επίλογος: να αλλάζουμε χωρίς να χάνουμε τον τόπο μας

Η μετάβαση δεν είναι ένας προσωρινός διάδρομος που θα διασχίσουμε για να φτάσουμε σε μια νέα, σταθερή κανονικότητα. Είναι ο τόπος όπου ήδη κατοικούμε. Γι' αυτό η ανθεκτικότητα είναι ένα σχέδιο που δεν ολοκληρώνεται, παραμένει μια διαρκής άσκηση συλλογικής μάθησης και δημοκρατικού μετασχηματισμού.

Χωρική ανθεκτικότητα χωρίς πολιτισμική συνέχεια δημιουργεί ασφαλείς αλλά απρόσωπους τόπους. Πολιτισμική προστασία χωρίς κοινωνική δικαιοσύνη μετατρέπει τις πόλεις σε σκηνικά χωρίς κατοίκους. Περιβαλλοντική προσαρμογή χωρίς δημοκρατία, τεχνολογική καινοτομία χωρίς κοινωνικό σκοπό… δύο όψεις του ίδιου κινδύνου: νέοι αποκλεισμοί, νέες ευαλωτότητες.

Η μεγάλη πρόκληση είναι να συνδέσουμε όσα αντιμετωπίζαμε χωριστά: το περιβάλλον με τον πολιτισμό, τις υποδομές με τη φροντίδα, την τεχνολογία με τη δημοκρατία, την οικονομία με τη δικαιοσύνη και το παρελθόν με το μέλλον.

Ανθεκτικός δεν είναι ο τόπος που περιχαρακώνεται απέναντι στην αλλαγή, αλλά εκείνος που μπορεί να την κατανοήσει, να τη διαπραγματευτεί, να τη μετατρέψει σε δυνατότητα

συλλογικής ανασυγκρότησης που προστατεύει τους πιο ευάλωτους, κρατά ζωντανή τη μνήμη του, μένει ανοιχτός σε όσους έρχονται.

Που δεν επιδιώκει να επιστρέψει σε μια εξιδανικευμένη κανονικότητα, αλλά να δημιουργήσει μια πιο δίκαιη και βιώσιμη κανονικότητα. Σε έναν κόσμο που μεταβάλλεται με ταχύτητα, το ζητούμενο δεν είναι να παραμείνουμε αμετάβλητοι. Είναι να μπορέσουμε να αλλάξουμε χωρίς να χάσουμε όσα μας συγκροτούν ως κοινωνία, χωρίς να χάσουμε τον τόπο μας και χωρίς να μείνει κανένας πίσω.

«Τα σχήματα και οι πίνακες του άρθρου αναπτύχθηκαν από τον συγγραφέα με τη συνδρομή εργαλείου τεχνητής νοημοσύνης (Claude, Anthropic).»

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Χρήστος Βοσκόπουλος, γεννήθηκε στην Αθήνα το 1962, είναι Αρχιτέκτονας μηχανικός και πολιτικός με πάνω από δεκαπέντε χρόνια ενεργού θητείας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, εκ των οποίων τέσσερα ως Δήμαρχος Καισαριανής (2019–2023). Ερευνητικό και επαγγελματικό υπόβαθρο στην πολεοδομία, τη χωροταξία και τη σχέση ιστορικής μνήμης με το κτισμένο περιβάλλον. Σήμερα ηγείται της δημοτικής παράταξης αντιπολίτευσης «Ενωμένη Καισαριανή», υπηρετεί ως Ειδικός Σύμβουλος του Δημάρχου Αθηναίων, και είναι ιδρυτικό στέλεχος της Ελληνικής Αριστερής Συμπαράταξης (ΕΛ.Α.Σ.) με υποψηφιότητα βουλευτή στον Νότιο Τομέα Αθηνών.

Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης «Στρατηγικές Διαχείρισης Περιβάλλοντος, Καταστροφών και Κρίσεων» Τμήμα Γεωλογίας και Γεωπεριβάλλοντος, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Ειδίκευση: Στρατηγικές Διαχείρισης Καταστροφών και Κρίσεων στους Διοικητικούς και Αναπτυξιακούς Τομείς

Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τομέας Πολεοδομίας & Χωροταξίας ΕΜΠ: Εκπόνηση διδακτορικής διατριβής με θέμα: «Ιστορική Μνήμη και Κτισμένο Περιβάλλον – Καισαριανή: ένα παράδειγμα»

Γλώσσες: Αγγλικά, Ιταλικά, Βουλγαρικά

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Γεωργιάδη Ευτυχία (2026): Πρωτοπόροι Τεχνητής Νοημοσύνης στις Φυσικές Καταστροφές: Εκπαιδεύοντας τη νέα γενιά επιστημόνων για μια πιο ανθεκτική κοινωνία

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 292- 297

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Πρωτοπόροι Τεχνητής Νοημοσύνης στις Φυσικές Καταστροφές: Εκπαιδεύοντας τη νέα γενιά επιστημόνων για μια πιο ανθεκτική κοινωνία.

Γεωργιάδη Ευτυχία

Στέλεχος Ανάπτυξης Προγραμμάτων και Διαχείρισης Έργων, Science For You - SciFY
Υπεύθυνη του Προγράμματος «Πρωτοπόροι Τεχνητής Νοημοσύνης στις Φυσικές Καταστροφές»
Ψυχολόγος – Εγκληματολόγος (ΜΔΕ)

Περίληψη

Οι φυσικές καταστροφές και οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής αναδεικνύουν την ανάγκη για νέες προσεγγίσεις στην πρόληψη, την ετοιμότητα και τη διαχείριση κινδύνων. Η Τεχνητή Νοημοσύνη (ΤΝ) προσφέρει σημαντικές δυνατότητες προς αυτήν την κατεύθυνση, ωστόσο η αποτελεσματική αξιοποίησή της προϋποθέτει την ανάπτυξη κατάλληλων γνώσεων και δεξιοτήτων από τη νέα γενιά επιστημόνων.

Απαντώντας σε αυτήν την ανάγκη, δημιουργήθηκε το Πρόγραμμα «Πρωτοπόροι Τεχνητής Νοημοσύνης στις Φυσικές Καταστροφές», προσφέροντας δωρεάν εκπαίδευση σε φοιτητές/τριες και νέους/ες επιστήμονες στην αξιοποίηση της ΤΝ για την πρόληψη και αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών, συνδυάζοντας θεωρητική εκπαίδευση, πρακτική εφαρμογή και επαφή με την ερευνητική κοινότητα.

Το πρόγραμμα υλοποιείται από τη Science For You - SciFY και το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, με την υποστήριξη του Κοινωφελούς Ιδρύματος Ιωάννη Σ. Λάτση. Στο πλαίσιό του, οι συμμετέχοντες/ουσες παρακολουθούν δωρεάν online εκπαίδευση, ενώ 30 από αυτούς/ές θα επιλεγούν για να συμμετάσχουν σε AI Challenges που θα πραγματοποιηθούν στην Ξάνθη, σε συνεργασία με ερευνητές/τριες και καθηγητές/τριες του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, αξιοποιώντας πραγματικά δεδομένα και αντιμετωπίζοντας πραγματικές προκλήσεις που σχετίζονται με τις φυσικές καταστροφές.

Λέξεις κλειδιά: Τεχνητή Νοημοσύνη, Ανθεκτικότητα, Κλιματική Αλλαγή, Πρόληψη Φυσικών Καταστροφών, Καινοτομία, Εκπαίδευση.

Εισαγωγή

Οι φυσικές καταστροφές αποτελούν μία από τις σημαντικότερες προκλήσεις της εποχής μας. Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής γίνονται ολοένα και πιο εμφανείς, με πυρκαγιές, πλημμύρες και ακραία καιρικά φαινόμενα να δοκιμάζουν τις αντοχές των τοπικών κοινωνιών, των υποδομών και των δημόσιων φορέων[1].

Την ίδια στιγμή, η Τεχνητή Νοημοσύνη (ΤΝ) μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό εργαλείο για την πρόληψη, την ετοιμότητα και την αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών. Από την ανάλυση δορυφορικών δεδομένων και την πρόβλεψη κινδύνων

[1] United Nations Office for Disaster Risk Reduction (2022). Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction 2022: Our World at Risk: Transforming Governance for a Resilient Future. Geneva.

έως την αξιολόγηση ζημιών και την υποστήριξη της λήψης αποφάσεων, οι δυνατότητες της ΤΝ είναι πλέον πραγματικές και εφαρμόσιμες[2,3].

Ωστόσο, η αξιοποίηση αυτών των δυνατοτήτων προϋποθέτει ανθρώπους που κατανοούν τόσο την τεχνολογία, όσο και τα επιστημονικά πεδία στα οποία αυτή μπορεί να έχει ουσιαστικό αντίκτυπο. Και εδώ ακριβώς εντοπίζεται ένα σημαντικό κενό: οι περισσότεροι/ες φοιτητές/φοιτήτριες και νέοι/νέες επιστήμονες δεν έχουν ακόμη πρόσβαση σε εκπαιδευτικές ευκαιρίες που να συνδυάζουν την Τεχνητή Νοημοσύνη με την πρόληψη και αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών.

Με στόχο να συμβάλουμε στην κάλυψη αυτού του κενού, η SciFY και το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης υλοποιούμε το Πρόγραμμα «Πρωτοπόροι Τεχνητής Νοημοσύνης στις Φυσικές Καταστροφές»[4], με την υποστήριξη του Κοινωφελούς Ιδρύματος Ιωάννη Σ. Λάτση.

Τι είναι το Πρόγραμμα

Το πρόγραμμα απευθύνεται σε άτομα που φοιτούν στα τελευταία έτη προπτυχιακών ή μεταπτυχιακών σπουδών, σε υποψήφιους διδάκτορες και σε πρόσφατους αποφοίτους διαφορετικών επιστημονικών πεδίω, όπως οι φυσικές επιστήμες, η πληροφορική, οι επιστήμες μηχανικού, οι επιστήμες περιβάλλοντος, οι επιστήμες υγείας και άλλοι συναφείς κλάδοι.

---

[2] Adarsh T., and Haneena Sulthana K.P. (2025). The role of Artificial Intelligence in disaster management: A systematic study of global research progress, collaborations, and thematic shifts. Int. J. Disast. Studies Climate Resil. 1(2):1–12. https://doi.org/10.64866/j.ijdscr.2025.10011.

[3] United Nations Office for Disaster Risk Reduction (2025). Special report on the use of technology for disaster risk reduction.

[4] Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά το πρόγραμμα και για πρόσβαση στην εκπαιδευτική πλατφόρμα, μπορείτε να επισκεφτείτε την ιστοσελίδα του προγράμματος: https://ai-pioneers-natural-disasters.scify.org/

Η πρώτη φάση του προγράμματος περιλαμβάνει ένα δωρεάν online εκπαιδευτικό πρόγραμμα, μέσα από το οποίο οι συμμετέχοντες/ουσες μαθαίνουν τις βασικές αρχές της Τεχνητής Νοημοσύνης, τις δυνατότητές της στην επιστημονική έρευνα, προβληματίζονται γύρω από θέματα ηθικής, και μαθαίνουν τις εφαρμογές της ΤΝ στην πρόληψη και αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών.

Η δεύτερη φάση περιλαμβάνει τη συμμετοχή 30 επιλεγμένων φοιτητών και φοιτητριών σε AI Scientific Challenges που θα πραγματοποιηθούν στην Ξάνθη. Εκεί, οι συμμετέχοντες/ουσες θα συνεργαστούν με ερευνητές/τριες και καθηγητές/τριες του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης για την αντιμετώπιση πραγματικών προβλημάτων με τη βοήθεια της Τεχνητής Νοημοσύνης.

Στόχος είναι η μάθηση, η διεπιστημονική συνεργασία και η σύνδεση των νέων επιστημόνων με την ερευνητική κοινότητα.

Τι μας δείχνουν τα πρώτα αποτελέσματα

Αν και το πρόγραμμα βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, τα πρώτα στοιχεία αξιολόγησης από τα άτομα που έχουν συμπληρώσει το ερωτηματολόγιο ανατροφοδότησης είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικά.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα:

- Το 97% δηλώνει ότι αύξησε τις γνώσεις του σχετικά με την Τεχνητή Νοημοσύνη.
- Το 90,6% αναφέρει ότι η εκπαίδευση κάλυψε σε σημαντικό βαθμό τις ανάγκες του για διεύρυνση γνώσεων γύρω από την Τεχνητή Νοημοσύνη και τις φυσικές καταστροφές.
- Το 100% δηλώνει ότι μετά το πέρας του προγράμματος μπορεί να αναγνωρίσει τουλάχιστον μία εφαρμογή της Τεχνητής Νοημοσύνης στο δικό του επιστημονικό πεδίο.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι υψηλότερες αξιολογήσεις καταγράφηκαν στις ενότητες που αφορούν την ηθική διάσταση της Τεχνητής Νοημοσύνης και τις εφαρμογές της στις φυσικές καταστροφές. Το εύρημα αυτό αναδεικνύει την ανάγκη των νέων επιστημόνων όχι μόνο να κατανοήσουν τις τεχνικές δυνατότητες της ΤΝ, αλλά και να εξετάσουν τον κοινωνικό και επιχειρησιακό αντίκτυπο της χρήσης της.

Η σημασία για την ανθεκτικότητα των τοπικών κοινωνιών

Η συζήτηση για την ανθεκτικότητα δεν αφορά μόνο τεχνολογίες ή υποδομές. Αφορά κυρίως ανθρώπους.

Η αποτελεσματική αξιοποίηση της Τεχνητής Νοημοσύνης στις φυσικές καταστροφές προϋποθέτει επιστήμονες, ερευνητές/τριες και επαγγελματίες που μπορούν να γεφυρώσουν διαφορετικά πεδία γνώσης και να συνεργαστούν για την αντιμετώπιση σύνθετων προκλήσεων.

Μέσα από το πρόγραμμα «Πρωτοπόροι Τεχνητής Νοημοσύνης στις Φυσικές Καταστροφές» επιδιώκουμε να συμβάλουμε ακριβώς σε αυτήν τη διαδικασία: στη δημιουργία μιας νέας γενιάς επιστημόνων που θα μπορεί να αξιοποιεί υπεύθυνα και αποτελεσματικά τις δυνατότητες της Τεχνητής Νοημοσύνης προς όφελος της κοινωνίας.

Σε μια εποχή όπου οι φυσικές καταστροφές γίνονται συχνότερες και έχουν ευρύτερο αντίκτυπο, η επένδυση στη γνώση, στις δεξιότητες και στη συνεργασία αποτελεί μια σημαντική πτυχή της πρόληψης: ενδυναμώνει τον άνθρωπο στη συλλογική προσπάθεια για ένα καλύτερο, βιώσιμο αύριο.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Ευτυχία Γεωργιάδη είναι Ψυχολόγος - Εγκληματολόγος (ΜΔΕ) και Στέλεχος Ανάπτυξης Προγραμμάτων και Διαχείρισης Έργων στη Science For You (SciFY). Διαθέτει πολυετή εμπειρία στον σχεδιασμό, την ανάπτυξη και τη διαχείριση διεθνών, ευρωπαϊκών και εθνικών προγραμμάτων στους τομείς της τεχνητής νοημοσύνης, της προστασίας και ενδυνάμωσης ευάλωτων ατόμων, της εκπαίδευσης, της κοινωνικής καινοτομίας και της ανθρωπιστικής δράσης. Στο πλαίσιο της εργασίας της στη SciFY, συντονίζει το πρόγραμμα «Πρωτοπόροι Τεχνητής Νοημοσύνης στις Φυσικές Καταστροφές» και συμμετέχει στον σχεδιασμό και την ανάπτυξη καινοτόμων πρωτοβουλιών.

Προηγουμένως εργάστηκε επί σειρά ετών στον κοινωνικό και ανθρωπιστικό τομέα. Στην International Rescue Committee (IRC), διετέλεσε, μεταξύ άλλων, Επικεφαλής του Τμήματος Προγραμμάτων στην Ελλάδα - με εποπτεία εννέα θεματικών τομέων και πολυεκατομμυριακών προγραμμάτων - και τιμήθηκε με το βραβείο Liv Ullmann Humanitarian Service Award (2020) για τον εξαιρετικό αντίκτυπο των παρεμβάσεών της σε παιδιά και νέους. Επίσης, συμμετείχε ενεργά στην ανάπτυξη και πιλοτική εφαρμογή συστήματος Τεχνητής Νοημοσύνης (ΤΝ) για τον ανθρωπιστικό τομέα, αξιολογώντας LLMs, εφαρμόζοντας prompt engineering και συν-αναπτύσσοντας πλαίσιο αξιολόγησης αποκρίσεων παραγωγικής ΤΝ. Τα επιστημονικά και επαγγελματικά της ενδιαφέροντα εστιάζουν στην υπεύθυνη αξιοποίηση της τεχνητής νοημοσύνης για την αντιμετώπιση κοινωνικών προκλήσεων, στην προστασία ευάλωτων πληθυσμών, στην προώθηση της ισότητας και στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας των κοινωνιών.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Γιακουβάκη Ζωγραφιά (2026): Αναζωογονώντας τον Πολιτισμό: Βιωματικές Εμπειρίες και Τεχνολογικές Καινοτομίες για ένα Νέο Πολιτιστικό Οικοσύστημα. Περιπτώσεις κι εφαρμογές.

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 298- 319

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Αναζωογονώντας τον Πολιτισμό: Βιωματικές Εμπειρίες και Τεχνολογικές Καινοτομίες για ένα Νέο Πολιτιστικό Οικοσύστημα. Περιπτώσεις κι εφαρμογές.

Γιακουβάκη Ζωγραφιά

Κοινωνιολόγος, Χωροτάκτης, Ερευνήτρια

Περίληψη

Το παρόν άρθρο εξετάζει τους έντονους και δημιουργικούς μετασχηματισμούς του πολιτιστικού πεδίου στην ψηφιακή εποχή, παρουσιάζοντας εφαρμογές στις οποίες η ενσωμάτωση τεχνολογιών αιχμής ενισχύει την πολιτιστική ταυτότητα και την κοινωνική συνοχή. Μέσα από εφαρμοσμένα παραδείγματα, αναδεικνύεται πώς η ψηφιοποίηση, η Τεχνητή Νοημοσύνη, οι τρισδιάστατες αποτυπώσεις και οι τεχνολογίες διευρυμένης πραγματικότητας (AR/VR) λειτουργούν ως εργαλεία διάσωσης της υλικής και άυλης κληρονομιάς. Παράλληλα, σύγχρονες μορφές οπτικής επικοινωνίας και ψηφιακής αφήγησης, όπως τα κόμικς και το animation, επιστρατεύονται ως μέσα νέας πολιτιστικής δημιουργίας και δημοκρατικής διάχυσης της γνώσης, με χωρικά χαρακτηριστικά. Χάρη στη διαλειτουργικότητα των ψηφιακών αποθετηρίων και των ανοικτών δεδομένων, η πολιτιστική πληροφορία αποδεσμεύεται από φυσικούς περιορισμούς, ενισχύοντας τη διεθνή προβολή και τη βιώσιμη τοπική ανάπτυξη.

Συνδυάζοντας την παραδοσιακή με τη σύγχρονη αρχειακή έρευνα, η ιστορική μνήμη μετατρέπεται από στατική ανάμνηση σε μια δυναμική, συμμετοχική εμπειρία. Στο σημείο συνάντησης φυσικού και ψηφιακού κόσμου, ο παθητικός επισκέπτης ή θεατής μετατρέπεται σε ενεργό συν-διαχειριστή του πολιτιστικού αποθέματος, γεννώντας νέες συλλογικές αξίες. Αυτή η εξέλιξη επιτάσσει έναν ανθρωποκεντρικό στρατηγικό σχεδιασμό «από τα κάτω» (bottom-up approach). Σε αυτό το πλαίσιο, οι συνέργειες μεταξύ της πανεπιστημιακής κοινότητας, των τοπικών φορέων και της κοινωνίας των πολιτών διαμορφώνουν ένα νέο, βιώσιμο πολιτιστικό οικοσύστημα που θωρακίζει την κοινωνική ανθεκτικότητα και αναβαθμίζει την καθημερινότητα των πολιτών.

Λέξεις κλειδιά: Πολιτιστικό οικοσύστημα, ψηφιακός μετασχηματισμός, τεχνολογίες αιχμής, ταυτότητα τόπου, συμμετοχικός σχεδιασμός, κοινωνική συνοχή, ανθεκτικότητα

Abstract

This article examines the intense and creative transformations of the cultural field in the digital era, presenting applications where the integration of cutting-edge technologies enhances cultural identity and social cohesion. Through applied examples, it highlights how digitization, Artificial Intelligence, 3D modeling, and extended reality (AR/VR) technologies function as tools for preserving tangible and intangible heritage. Concurrently, contemporary forms of visual communication and digital storytelling, such as comics and animation, are deployed as mediums for new cultural creation and the democratic dissemination of knowledge with spatial characteristics. Thanks to the interoperability of digital repositories and open data, cultural information is liberated from physical constraints, bolstering international visibility and sustainable local development.

By combining traditional with contemporary archival research, historical memory is transformed from a static recollection into a dynamic, participatory experience. At the intersection of the physical and digital realms, the passive visitor or spectator evolves into an active co-curator of the cultural reserve, generating new collective values. This evolution

mandates a human-centric strategic planning based on a bottom-up approach. Within this framework, synergies between the academic community, local authorities, and civil society formulate a new, sustainable cultural ecosystem that safeguards social resilience and upgrades citizens' quality of life.

Keywords

Cultural ecosystem, Digital Transformation, Cutting-edge technologies, Place identity, Participatory/Collaborative planning, Social Cohesion, Resilience

1. Η Πολιτιστική Ταυτότητα στην Ψηφιακή Εποχή

Στη σύγχρονη ψηφιακή εποχή, οι νέες τεχνολογίες ενσωματώνονται ταχύτατα και λειτουργικά στους θεσμούς, στην καθημερινότητά μας αλλά και στα ειδικά μας ενδιαφέροντα – αυτά που μας συγκροτούν προσωπικά και συλλογικά, μας συνδέουν και μας προάγουν. Ο στρατηγικός σχεδιασμός για τον πολιτισμό, σε κάθε τόπο, οφείλει να υιοθετεί τα νέα διαθέσιμα εργαλεία, ενσωματώνοντας την καινοτομία, τη δομημένη πληροφορία και τη διαδραστική δημιουργικότητα, προσδίδοντας νέα δυναμική και πολύμορφη «ζωντάνια» στο πολιτιστικό πεδίο.

Ο ρόλος των εργαλείων αυτών είναι πολυδιάστατος και σημαντικός, διαμεσολαβητικός και παραγωγικός, καθορίζοντας την επικοινωνία μας και τη διάδρασή μας (εννοιολογική, εκπαιδευτική, συμβολική) με την τέχνη, τα μνημεία, τα ιστορικά ευρήματα ή τα σύγχρονα καλλιτεχνικά δημιουργήματα που εκτίθενται στο φυσικό ή τον ψηφιακό χώρο.

Η πολιτιστική μας κληρονομιά αλλά και η σύγχρονη πολιτιστική και πνευματική παραγωγή είναι θεμελιώδους και υπαρξιακής σημασίας για την έννοια της ταυτότητας, σε προσωπικό, συλλογικό και χωρικό επίπεδο, τη συνέχεια και τη στερέωσή της. Τα πολιτιστικά αγαθά, τα μνημεία, τα έργα τέχνης, η υλική και άυλη πολιτιστική μας

παραγωγή, ενισχύουν τη συλλογική συνοχή και δημιουργούν έναν βαθύ και διαχρονικό δεσμό με τον τόπο και τους ανθρώπους του. Η αξιοποίηση συνεπώς των σύγχρονων δυναμικών τεχνολογιών και μεθόδων ανοίγει νέες διαστάσεις στο πεδίο του πολιτισμού και της κοινωνικής συνοχής, της πολιτιστικής και κοινωνικής ανθεκτικότητας.

2. Ψηφιοποίηση και Τεχνολογίες Αιχμής: Εργαλεία Διάσωσης και Ανάδειξης Τόπων και Συλλογών

Τα μουσεία και τα σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος λειτουργούν ως δείκτες υπερηφάνειας και μοναδικότητας για μια πόλη, για ένα τόπο ή για τη χώρα, ενδυναμώνοντας κατοίκους και επισκέπτες μέσω του πολιτιστικού τους αποθέματος. Σε συνεργασία με τη Διοίκηση, οι φορείς αυτοί αξιοποιούν ψηφιακά οικοσυστήματα και υποδομές έξυπνης πόλης (smart city infrastructure) για την ανάπτυξη στρατηγικών ταυτότητας τόπου (city branding). Με τον τρόπο αυτό, πόλεις, περιοχές, νησιά, συλλογικοί φορείς, αφού αναγνωρίσουν και υποστηρίξουν τα χαρακτηριστικά τους, τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα και τελικά την ιδιαίτερη ταυτότητά τους, με τον ψηφιακό μετασχηματισμό μπορούν να δημιουργήσουν ένα αποτελεσματικό πυλώνα ανάπτυξης, μετατρέποντας τον πολιτισμό σε έναν διαδραστικό, ανανεούμενο, "ζωντανό" πόλο έλξης και αειφορίας.

Η σύγχρονη εποχή επιτάσσει τον καθολικό ψηφιακό μετασχηματισμό των μουσείων και των πολιτιστικών μέσων. Η διατήρηση και ανάδειξη των συλλογών επιτυγχάνεται πλέον μέσω της τρισδιάστατης ψηφιοποίησης και της χρήσης τεχνολογιών Επαυξημένης και Εικονικής Πραγματικότητας (AR/VR). Οι πολυμεσικές εφαρμογές και οι διαδικτυακές πύλες διασφαλίζουν τη δημόσια προβολή των πολιτιστικών θεσμών, καθιστώντας τους καίριους αστικούς συντελεστές κοινωνικής συνοχής και εξέλιξης.

Στο πλαίσιο μιας σύγχρονης χωρικής διακυβέρνησης, οι στρατηγικοί σχεδιασμοί ενσωματώνουν τα πολιτιστικά δεδομένα ως μοχλούς οικονομικής ανόρθωσης. Οι Δήμοι,

τα Μουσεία και τα Πανεπιστήμια αναπτύσσουν διαλειτουργικές πλατφόρμες και ανοιχτά δεδομένα. Στόχος είναι η δημοκρατική διάχυση της γνώσης σε κάθε επίπεδο, επιστρατεύοντας εφαρμογές για κινητά, συστήματα γεωγραφικών πληροφοριών (GIS) και αλγορίθμους προσωποποιημένης ξενάγησης που φέρνουν τον πολιτισμό στην καθημερινότητα. Αυτά τα εργαλεία επιτρέπουν σε ερευνητές, εκπαιδευτικούς και πολίτες από κάθε γωνιά του κόσμου να μελετούν και να βιώνουν τον πολιτισμό, μετατρέποντας την ιστορία από στατική ανάμνηση σε μια συναρπαστική, διαδραστική εμπειρία για κάθε γενιά.

Η ψηφιοποίηση του πολιτιστικού μας κεφαλαίου αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις της εποχής μας. Είναι ένα ισχυρό εργαλείο για την προστασία, την τεκμηρίωση και τη δημοκρατική πρόσβαση στην ιστορική μνήμη, ευθυγραμμισμένο με τις διεθνείς βέλτιστες πρακτικές και τις κατευθυντήριες γραμμές φορέων όπως η Europeana και η UNESCO.

2.1. Ψηφιακή αναβάθμιση πολιτιστικών και φυσικών τοποσήμων - Περιπτώσεις

Η σύγχρονη επιστήμη επιστρατεύει μια ευρεία εργαλειοθήκη τεχνολογιών αιχμής: Τεχνητή Νοημοσύνη και διεπιστημονική τεκμηρίωση, Εικονική και Επαυξημένη Πραγματικότητα (VR/AR), Τρισδιάστατες (3D) εφαρμογές, Ψηφιακά αποθετήρια, Ψηφιακές αναπαραστάσεις αρχαιολογικών και μουσειακών χώρων, κ.α. Και η δική μας χώρα βρίσκεται σε έντονη φάση ψηφιακής μεταρρύθμισης στον πολιτισμό.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το **Μουσείο Ακρόπολης**, το οποίο ολοκλήρωσε ένα εκτενές πρόγραμμα ψηφιοποίησης χιλιάδων εγγράφων, ημερολογίων ανασκαφής και τρισδιάστατων (3D) σαρώσεων των σημαντικότερων εκθεμάτων του, επιτρέποντας στο παγκόσμιο κοινό να τα μελετήσει διαδραστικά.

Αντίστοιχα, το **Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου** έχει ενσωματώσει καινοτόμες υποδομές διάχυτης νοημοσύνης (ambient intelligence) με διαδραστικές εγκαταστάσεις

που μετατρέπουν την επίσκεψη σε μια πολυαισθητηριακή και εμβυθιστική (immersive) εμπειρία.

Ο αρχαιολογικός χώρος του **Λυκείου Αριστοτέλη** στην Αθήνα αναβαθμίζεται ψηφιακά εστιάζοντας στην ενσωμάτωση καινοτόμων τεχνολογιών για τη δημιουργία μιας βιωματικής εμπειρίας. Στο νότιο τμήμα εγκαταστάθηκε σύγχρονο περίπτερο ψηφιακής πληροφόρησης με διαδραστικές οθόνες αφής. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε εκτενής 3D ψηφιακή τεκμηρίωση του χώρου μέσω αεροφωτογραμμετρίας, στατικής σάρωσης laser και κινητής φωτογραμμετρίας, ενώ εντάχθηκαν ήπιες, μη επεμβατικές ψηφιακές πινακίδες και εφαρμογές ψηφιακής αφήγησης.

Το **Παγκόσμιο Γεωπάρκο UNESCO Λέσβου** αξιοποιεί την πλατφόρμα Hiking on Lesvos για δωρεάν καθοδήγηση στα μονοπάτια του, ενώ στην ιστοσελίδα του προσφέρει ψηφιακούς χάρτες, ψηφιακές εκθέσεις και εφαρμογές VR που αναπαριστούν γεωλογικά ιστορικά φαινόμενα, όπως η έκρηξη του ηφαιστείου της Βατούσας.

Το πολύ πρόσφατα ανακηρυγμένο **Γεωπάρκο της Νισύρου** διαθέτει τη δική του σύγχρονη υποδομή με την εφαρμογή Nisyros Geopark App, η οποία λειτουργεί ως ψηφιακός οδηγός τσέπης για 24 σημεία γεωπολιτιστικού ενδιαφέροντος. Η εφαρμογή ενσωματώνει χάρτες υψηλής ανάλυσης, πανοράματα 360 μοιρών και ειδικές λειτουργίες προσβασιμότητας για ΑμεΑ, ενώ πλαισιώνεται από την εφαρμογή Nisyros Volcano App που εστιάζει στην ψηφιακή περιήγηση των υδροθερμικών κρατήρων στην καλδέρα του Λακκίου.

Σε θέματα νεότερη ιστορίας, το **εργο «Digistoryteller: Περπατώντας στην προσφυγική Αττική»** είναι μια πρωτοποριακή mobile εφαρμογή του ΕΚΤ που συνδυάζει την ψηφιακή αφήγηση με τη συμμετοχική δράση των πολιτών για τη διάσωση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς των προσφυγικών γειτονιών.

Το **SearchCulture.gr,** ο εθνικός συσσωρευτής πολιτιστικού περιεχομένου του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ) ήδη μετράει χρόνια εφαρμογής με επιτυχία μέσα από εθνικές

υποδομές στον κυβερνοχώρο, και συγκεντρώνει εκατοντάδες χιλιάδες ψηφιακά τεκμήρια από δεκάδες μουσεία και φορείς της χώρας.

2.2. Η περίπτωση της πρωτοποριακής νέας ψηφιακής Εθνικής Πινακοθήκης

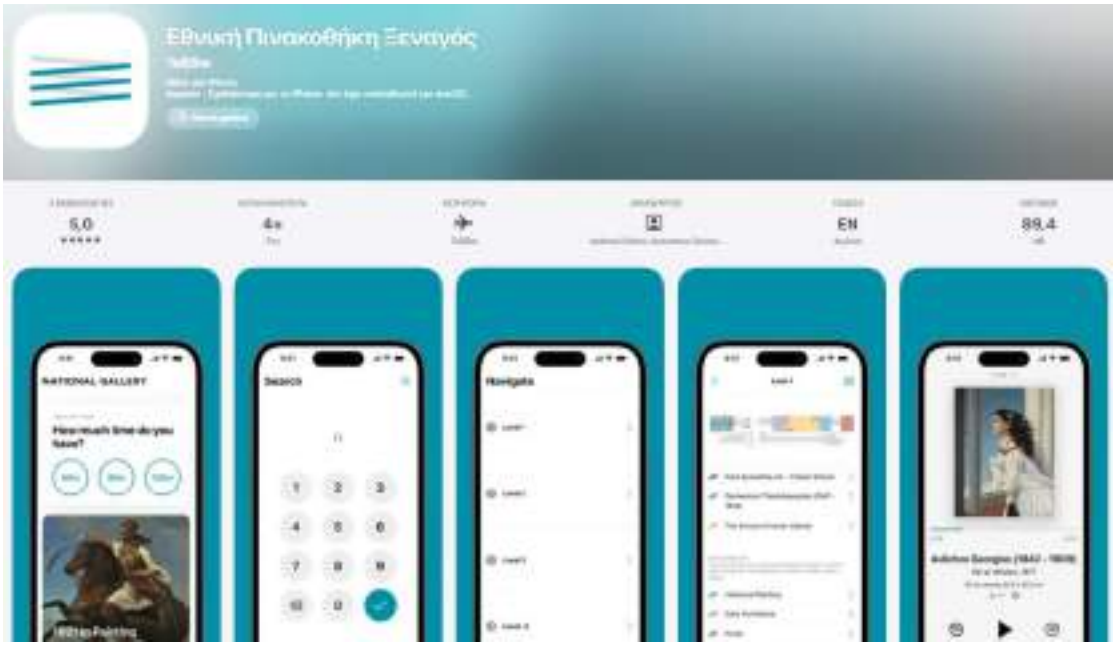

https://www.nationalgallery.gr

Η Εθνική Πινακοθήκη αποτέλεσε την κεντρική μελέτη περίπτωσης στην ερευνητική μου εργασία για το ΕΜΠ "Πλατφόρμες Διαχείρισης και Διάθεσης Ανοικτών Δεδομένων για τον Πολιτισμό, Αποθετήριο SearchCulture του ΕΚΤ Α) Λ. Βασιλίσσης Σοφίας - Περίπτωση: Εθνική Πινακοθήκη, Β) Λ. Συγγρού", ως κορυφαίος εθνικός πολιτιστικός θεσμός, γεγονός που ενισχύθηκε και από την προσωπική μου ιδιότητα ως στέλεχος του οργανισμού. Ήδη από το 2017, το μουσείο κάλυπτε το 6,95% του εθνικού αποθετηρίου με 11.246 ψηφιοποιημένα τεκμήρια. Η ψηφιακή του πορεία ξεκίνησε έγκαιρα το 2000 με τα προγράμματα Gioconda και Museum Plus, και εξελίχθηκε αδιάλειπτα ακόμη και κατά την περίοδο ανέγερσης του νέου κτηρίου. Μέσα από διεθνείς συνεργασίες (Europeana, Google Art Project, DARIA-GR) και σύγχρονα εργαλεία —όπως ανοικτά δεδομένα, ψηφιακές εκθέσεις, «Νησίδες», ακουστικές ξεναγήσεις και mobile εφαρμογές— η Πινακοθήκη αναβάθμισε αλματωδώς την ψηφιακή της πολιτική.

Η νέα, ακόμη πιο ψηφιακά αναβαθμισμένη, Εθνική Πινακοθήκη αξιοποιεί τεχνολογίες αιχμής και σύγχρονες μουσειολογικές και επικοινωνιακές πρακτικές, προσφέροντας μια προσβάσιμη, συμπεριληπτική και βιωματική εμπειρία για πολίτες, τουρίστες, μαθητές και επιστήμονες, με σταθερή προσήλωση στην αντιμετώπιση των αποκλεισμών. Μέσα από διαδραστικά εργαλεία και πλούσια τεκμηρίωση, οι επισκέπτες συμμετέχουν ενεργά στην αφήγηση και ανακαλύπτουν διαρκώς νέα δεδομένα, αποκτώντας μια ολιστική αντίληψη για την ελληνική τέχνη από τον 19ο έως τις αρχές του 21ου αιώνα.

https://www.nationalgallery.gr

Καινοτομικός εξοπλισμός και ψηφιακές εφαρμογές στην Εθνική Πινακοθήκη:

1. Διαδραστική Εμπειρία & Προσβασιμότητα: Η βιωματική επαφή ενισχύεται με Video Walls, οθόνες αφής και διαδραστικά τραπέζια. Παράλληλα, ψηφιακές εφαρμογές ξενάγησης (iOS/Android) προσφέρουν έγκυρη ερμηνεία των εκθεμάτων. Την εμπειρία συμπληρώνει ένας δυναμικός ιστότοπος με rich media, έξυπνη αναζήτηση και πλήρη προσβασιμότητα για χρήστες ΑμεΑ.

2. Υποδομές Χώρου: Το κτήριο περιλαμβάνει ένα σύγχρονο, πλήρως εξοπλισμένο συνεδριακό αμφιθέατρο. Η φυσική περιήγηση αναβαθμίζεται με έξυπνα καθιστικά, που προσφέρουν επιλογές ιδιωτικότητας ή κοινωνικοποίησης. Η συνολική εμπειρία υποστηρίζεται από ολοκληρωμένα οπτικοακουστικά δίκτυα ήχου και εικόνας σε όλο το κτίριο.

3. Ψηφιακό Περιεχόμενο & Εικονική Πλοήγηση: Η διάχυση των θησαυρών και της πληροφορίας για την πολιτιστική κληρονομιά ξεπερνά τα φυσικά όρια του μουσείου. Αυτό επιτυγχάνεται με την ψηφιοποίηση έργων σε υψηλή ανάλυση και τη δημιουργία τρισδιάστατων (3D) μοντέλων των χώρων. Το υλικό τροφοδοτεί

πολυμεσικές πλατφόρμες για εικονικές περιηγήσεις (virtual tours) και παραγωγές βίντεο.

4. Δίκτυα & Υπολογιστικό Υπόβαθρο: Η απρόσκοπτη λειτουργία βασίζεται σε ασύρματα δίκτυα με ειδικά λογισμικά διαχείρισης. Η αποθήκευση και επεξεργασία των δεδομένων υποστηρίζεται από servers, Data Centers και Cloud Computing. Η σταθερότητα θωρακίζεται με αυστηρά πρωτόκολλα ψηφιακής ασφάλειας και κεντρική υπηρεσία Help Desk.

Η ενσωμάτωση τεχνολογιών αιχμής μεταμορφώνει τα σύγχρονα μουσεία σε ανοικτά, ζωντανά, συμπεριληπτικά οικοσυστήματα. Γεφυρώνοντας τον φυσικό με τον ψηφιακό κόσμο, ο συνδυασμός καινοτόμου εξοπλισμού, ψηφιακών εφαρμογών και υποδομών back-end εξατομικεύει την πολιτιστική εμπειρία και αναβαθμίζει τη σχέση επισκέπτη-εκθέματος και πολίτη-μουσείου.

https://www.nationalgallery.gr

3. Συνδέοντας Κοινωνία, Χώρο, Πολιτισμό και Νέες Τεχνολογίες: Μια Δράση Τοπικής Ανθεκτικότητας στην Αγία Παρασκευή

Η αφομοίωση των νέων τεχνολογιών αποκτά ουσιαστικό νόημα και λειτουργεί σαν ουσιαστική αναπτυξιακή διαδικασία μόνο όταν ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας και αναγνωρίζει τις ιδιαιτερότητες κάθε τόπου. Οι αλλαγές και οι προτάσεις καινοτομίας έχουν εξαιρετικά ουσιαστικό περιεχόμενο και θετικό κοινωνικό αποτύπωμα όταν είναι αποτέλεσμα συνέργειας των πολιτών και των τοπικών φορέων με την επιστημονική κοινότητα, έχουν μακροπρόθεσμο ορίζοντα, συνδυάζουν το ιστορικό υπόβαθρο με την κοινωνική και οικονομική ενδυνάμωση.

Τα τοπόσημα, τα στέκια, τα κέντρα πόλης, οι λοιποί χώροι συνεύρεσης, οι διαχρονικοί ή ιστορικοί πόλοι έλξης, σηματοδοτούν με αίγλη, διατηρούν τη συλλογική μνήμη, ενώ παράλληλα προσελκύουν τη νέα γενιά. Επενδύοντας σε ήπιες μορφές ανάπτυξης, στις ψυχαγωγικές και επιμορφωτικές εκδηλώσεις, στον ποιοτικό τουρισμό, στην εκπαίδευση, ο πολιτισμός μετατρέπεται σε δυναμικό πόλο έλξης, κοινωνικής ενδυνάμωσης και μοχλό οικονομικής και πνευματικής προόδου.

Φωτογραφία: Μιχάλης Γριβέας

Στο πλαίσιο αυτού του σκεπτικού, τον Ιούνιο του 2026, διοργανώθηκε η πρωτοποριακή πολυμεσική εκδήλωση **«Κοιτάζοντας το Φως – η Αγία Παρασκευή ως ζωντανή αφήγηση πόλης»**, στο πλαίσιο των «Ετεροτοπιών 2026» των Εργαστηρίων Τέχνης του Δήμου Αγίας Παρασκευής.

Η εκδήλωση, την οποία σχεδιάσαμε μαζί με τον Μιχάλη Μπούργο, συνδύασε παραδοσιακές και σύγχρονες μορφές δημιουργίας και επικοινωνίας (comics, animation, αφήγηση, φωτογραφία, μουσική, βίντεο). Παρουσιάστηκαν για πρώτη φορά comics και animation με θέμα την ταυτότητα της πόλης της Αγίας Παρασκευής, δημιουργημένα από φοιτητές και καθηγητές του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής (ΠΑΔΑ). Είχε προηγηθεί το εργαστήριο animation ANIMAPRO που πρόσφεραν καθηγητές του ΠΑΔΑ στους δημότες. Η ανταπόκριση του κοινού, και ιδίως των νέων, ήταν θερμή, αναδεικνύοντας τη φωτεινή ταυτότητα της πόλης μέσα από τη συμμετοχική κουλτούρα.

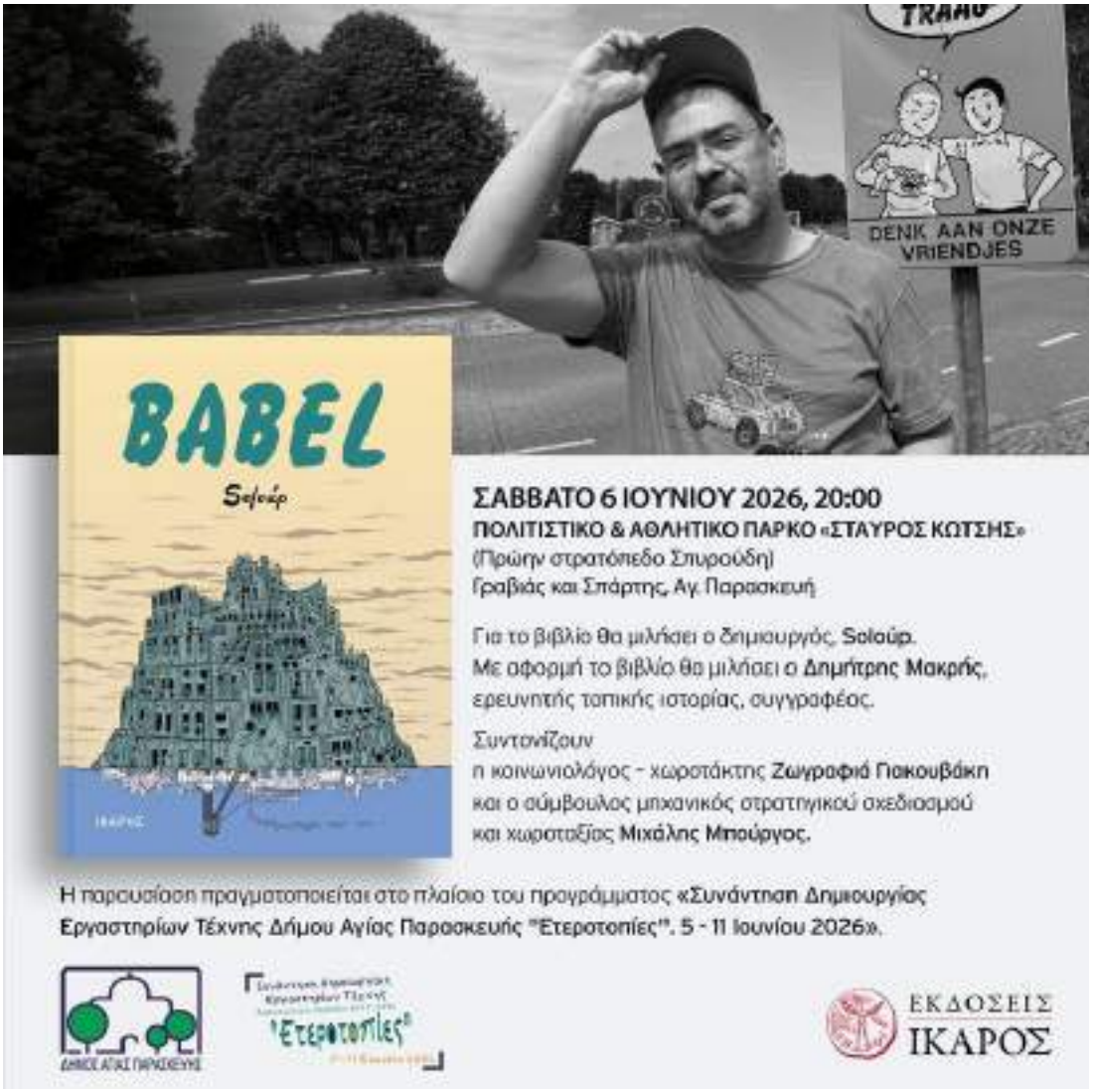
DENK AAN ONZE VRIENDJES
BABEL
Saloúp
ΣΑΒΒΑΤΟ 6 ΙΟΥΝΙΟΥ 2026, 20:00
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ & ΑΘΛΗΤΙΚΟ ΠΑΡΚΟ «ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΩΤΣΗΣ»
(Πρώην στρατόπεδο Σπυρούδη)
Γραβιάς και Σπάρτης, Αγ. Παρασκευή
Για το βιβλίο θα μιλήσει ο δημιουργός, Saloúp.
Με αφορμή το βιβλίο θα μιλήσει ο Δημήτρης Μακρής, ερευνητής τοπικής ιστορίας, συγγραφέας.
Συντονίζουν
η κοινωνιολόγος - χωροτάκτης Ζωγραφιά Γιακουβάκη
και ο σύμβουλος μηχανικός στρατηγικού σχεδιασμού και χωροταξίας Μιχάλης Μπούργος.
Η παρουσίαση πραγματοποιείται στο πλαίσιο του προγράμματος «Συνάντηση Δημιουργίας Εργαστηρίων Τέχνης Δήμου Αγίας Παρασκευής "Ετεροτοπίες". 5 - 11 Ιουνίου 2026».
ΔΗΜΟΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ
"Ετεροτοπίες"
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΚΑΡΟΣ

Φωτογραφία: Μάκης Κελέκης

Στην εκδήλωση συμμετείχαν διακεκριμένοι δημιουργοί από τον χώρο των κόμικς και του animation, συγγραφείς, ερευνητές, και οι Εκδόσεις ΙΚΑΡΟΣ. Παρουσίασαν έργα συνδεδεμένα με ιστορίες τόπων και ανθρώπων (Solup – Αντώνης Νικολόπουλος, Δ. Μακρής) αλλά και εμπνευσμένα από την τοπική ιστορία της Αγίας Παρασκευής. Δυναμική ήταν η παρουσία της εκπαιδευτικής κοινότητας: Με καθηγητές από το Τμήμα Γραφιστικής και Οπτικής Επικοινωνίας του ΠΑΔΑ (Τομέας Animation: Σπύρος Σιάκας, Λαμπρινή Τριβέλη και Τομέας Comic: Έλενα Ναβροζίδου, Τάσος Μισούρας) και τα έργα των φοιτητών τους με θέμα την Αγία Παρασκευή, καθώς και με σπουδαστές και εργαζόμενους των Εργαστηρίων Τέχνης Αγίας Παρασκευής, σε αλληλεπίδραση με τους πολίτες.

https://kalikatzlab.gr/

Η επιστημονική και θεωρητική πλαισίωση στο θέμα της «Ταυτότητας Τόπου» έγινε από τον Δημήτρη Καλλέργη, Επ. Καθηγητή στην Πολυτεχνική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης. Παράλληλα, προβλήθηκε οπτικοακουστικό υλικό με μαρτυρίες επώνυμων δημοτών της Αγίας Παρασκευής — Νότης Μαριάς (τ. Ευρωβουλευτής, καθ. Ευρωπαϊκών Θεσμών), Σπυρίδων Λευκοφρύδης (καλλιτέχνης, μουσικός, μουσικός παραγωγός), Γιώργος Περού (συνθέτης, τραγουδοποιός) και το ραπ μουσικό συγκρότημα From The Cryptic –

εξιστορώντας και αποτυπώνοντας εμβληματικές στιγμές της πόλης των τελευταίων δεκαετιών. Το κοινό συμμετείχε ενεργά μοιραζόμενο προσωπικές εμπειρίες, ενώ η εκτενής συζήτηση που ακολούθησε επιβεβαίωσε τον μεγάλο ενθουσιασμό των παρευρισκόμενων, οι οποίοι εξέφρασαν το κοινό αίτημα για επανάληψη της δράσης.

Φωτογραφία: Μελαχροινή Μαρτίδου

Η δράση σκόπευε από την αρχή και πέτυχε τη δημιουργία χρήσιμου και χρηστικού υλικού, για την ταυτότητα της Αγίας Παρασκευής, εκκινώντας μία υψηλής τεκμηρίωσης διαδικασία τετραπλής έλικας για την ανάδειξη της τοπικής ταυτότητας και της

προφορικής ιστορίας, ενεργοποιώντας τους ίδιους τους κατοίκους και τους φορείς σχεδιασμού της πόλης. Το υλικό θα αξιοποιεί δυναμικά και συμμετοχικά τις νέες δυνατότητες της ψηφιακής εποχής. Θα είναι διαθέσιμο στο Δήμο, τους κατοίκους, εργαζόμενους και επισκέπτες στην περιοχή και κάθε ενδιαφερόμενο, με ανοικτή πρόσβαση (άδειες CC), αξιοποιώντας τις συμμετοχικές δυνατότητες του ψηφιακού περιβάλλοντος, αρχικά με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (πρώτη σχετική πιλοτική εφαρμογή: η σελίδα στο facebook @agiaparaskevifos).

4. Συμπέρασμα: Ένα ανθρωποκεντρικό και δυναμικό ψηφιακό μέλλον

Η ψηφιακή μετάβαση στον πολιτισμό δικαιώνεται όταν συναντά την «ψυχή» κάθε τόπου, όταν εναρμονίζεται ουσιαστικά με την πολιτιστική του ταυτότητα, εξυπηρετώντας τον άνθρωπο και το περιβάλλον του, μέσω ενός συγκροτημένου στρατηγικού σχεδιασμού. Στο επίκεντρο αυτής της στρατηγικής βρίσκονται οι «από τα κάτω» συμμετοχικές διαδικασίες και οι πρακτικές της ανοικτής επιστήμης. Καθοριστικός παράγοντας για την πολιτιστική καινοτομία είναι η δικτύωση και οι συνέργειες έντασης γνώσης, οι οποίες βελτιστοποιούν τη χρήση ψηφιακών εργαλείων και υποδομών για την ενίσχυση της εξωστρέφειας και της διάχυσης. Με οδηγό την αειφορία, οφείλουμε να σχεδιάζουμε το μέλλον που αξίζει στις επόμενες γενιές, κρατώντας την ιστορία μας ζωντανή και την καθημερινότητά μας πιο ποιοτική από ποτέ.

Σήμερα, η χρήση των νέων τεχνολογιών κατά την διαδικασία ανάδειξης και διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς, δύναται να την επανανοηματοδοτεί, χρησιμοποιώντας τις σύγχρονες τεχνικές ως ερμηνευτικά στοιχεία ενός γνώριμου αλλά και νέου, δυνητικού τόπου. Με τον τρόπο αυτό οι καινοτομικές εφαρμογές επιτρέπουν να προσδίδεται μία νέα, διευρυμένη και βιωματική ανάγνωση της πολιτιστικής πληροφορίας, ενώ παράλληλα μετατρέπονται σε ένα πολύτιμο εργαλείο έρευνας και μάθησης.

Οι πολιτιστικοί φορείς συμμετέχουν ενεργά σε δυναμικές δημιουργικές ροές και παρακολουθούν τις κοινωνικοπολιτικές αλλαγές, μετατρέποντας το κοινό σε συν-διαχειριστή του πολιτισμού μέσω διαδραστικών τεχνολογιών και πολιτικών που προκύπτουν «από τα κάτω» (bottom-up approach). Η καινοτομία και η δυναμική που εισάγουν οι ψηφιακές πλατφόρμες στην έρευνα, στην τέχνη, στην εκπαίδευση αντιπαρατίθενται στη στατικότητα, δημιουργώντας νέες αξίες και σύγχρονη παράδοση. Μέσα από μια συμμετοχική κουλτούρα, η οποία βασίζεται σε συλλογικά ψηφιακά περιβάλλοντα και εφαρμογές διάδρασης, διαμορφώνονται βιώσιμες προτάσεις για το παρόν με σαφή προσανατολισμό προς το μέλλον.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Μπούργος, Μ., Γιακουβάκη, Ζ., (2026), «Κοιτάζοντας το Φως – η Αγία Παρασκευή ως ζωντανή αφήγηση πόλης», πολυμεσική εκδήλωση στα πλαίσια των «Ετεροτοπιών 2026» των Εργαστηρίων Τέχνης του Δήμου Αγίας Παρασκευής (6/6/2026) και προφεστιβαλική εκδήλωση ANIMAPRO (4/6/2026) www.facebook.com/agiaparaskevifos https://otanews.gr/koitazontas-to-fos-i-agia-paraskeyi-os-zontani-afigisi-polis/
- Γιακουβάκη, Ζ. (2017). 'Πλατφόρμες διαχείρισης και διάθεσης Ανοικτών δεδομένων για τον Πολιτισμό - Αποθετήριο "SearchCulture" 'του ΕΚΤ, Α) Λ. Βασιλίσσης Σοφίας - Περίπτωση: Εθνική Πινακοθήκη, Β) Λ. Συγγρού», Ερευνητική εργασία, ΕΜΠ.
- Μπούργος, Μ. και Δέφνερ, Α. (2017), 'Ταυτότητα Τόπου και Παραγωγική Ανασυγκρότηση: Το παράδειγμα της Ημαθίας', στα Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Marketing και Branding Τόπου, Παν. Θεσσαλίας, Λάρισα, 31 Μαρτίου – 2 Απριλίου 2017.

- Γιακουβάκη, Ζ., & Λαρίση, Δ. (2026). "Ψηφιακή Καινοτομία. Για ένα ασφαλέστερο μέλλον". Περιοδικό AktiNews, τ. 9.
- Γιακουβάκη, Ζ., & Μπούργος, Μ. (2025). "Πικέρμι 123". Ψηφιακές εφαρμογές και δικτυώσεις για ένα νέο διεθνή τόπο προορισμού". Εισήγηση στον Τόμο Πρακτικών του 6ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Ψηφιοποίησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς – EuroMed 2025 (19-22 Νοεμβρίου 2025, «Σπίτι της Κύπρου», ΤΕ.ΠΑ.Κ. / ΠΑΔΑ / Δίκτυο ΠΕΡΡΑΙΒΙΑ).
- Γιακουβάκη, Ζ. (2021). «Καινοτομία, μία πρόκληση για την Δημόσια Διοίκηση και τον Πολιτισμό. Θετικές πρακτικές και προτεραιότητες για την δημοκρατία και την ανοικτότητα». Εισήγηση στην Ημερίδα του Πανελλήνιου Συλλόγου Πτυχιούχων Διοικητικών του ΥΠΠΟΑ, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών (3/11/2021).
- Γιακουβάκη, Ζ., 2018, 'Η δυναμική της Κοινωνίας των Πολιτών στην ανάδειξη της Πολιτιστικής Ταυτότητας ενός Τόπου – τα Εργαστήρια Συμμετοχικού Σχεδιασμού της Ραφήνας', Αθήνα, διαθέσιμο στο ΕΜΠ Dspace
- Μακρής, Δ., (2016), «Πικέρμι, η χώρα των Κρουστάλλων», εκδ. Ελληνικό Κέντρο Τέχνης και Πολιτισμού, Κορωπί
- Μακρής, Δ., (2006), «Το μεροκάματο του τρόμου», άρθρο στο ειδικό αφιέρωμα στους Λιγνιτωρύχους της Ραφήνας στο περιοδικό Ανάβλεμμα του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας
- Soloup, (2025), "BABEL", Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα
- Καλέργης, Δ. (2012) Γνωστικός Χάρτης: Η βάση διαμόρφωσης αστικών εικόνων. 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο Marketing & Branding Τόπου: Στρατηγικές προβολής & ταυτότητας. Βόλος, 30.3-1.4.2012.
- ΠΑΔΑ, Τμήμα Γραφιστικής και Οπτικής Επικοινωνίας (Σχολή Εφαρμοσμένων Τεχνών και Πολιτισμού)

https://www.uniwa.gr/spoydes/scholes-kai-tmimata/aac/gd/

- Πρωτοποριακό, διαδικτυακό περιβάλλον επαυξημένης πραγματικότητας (WebAR) και phygital animation που δημιουργήθηκε από τον Σπύρο Σιάκα (ΠΑΔΑ). Συνδέεται με την ταινία animation «Η Σκιά του Καλικάτζαρου» και επιτρέπει στους χρήστες να ζωντανεύουν φυσικά αντικείμενα και χαρακτήρες στον πραγματικό τους χώρο
  Kalikatzlab https://kalikatzlab.gr/
- Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξ. Σούτσου https://www.nationalgallery.gr
- ΥΠΠΟ (4/2/2026). Αναβαθμίζεται ο αρχαιολογικός χώρος του Λυκείου των Αθηνών, με νέες υποδομές και ψηφιακούς περιπάτους. Υπουργείο Πολιτισμού.
- Παγκόσμιο Γεωπάρκο UNESCO Λέσβου.
- Ανακαλύψτε το Γεωπάρκο Νισύρου - Εξερευνήστε τις Γεωδιαδρομές.
- The Digistoryteller project walking around refugee Attica. EKT E-Journals.
- Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ). Ανακαλύψτε τις ψηφιακές συλλογές 10 ελληνικών μουσείων στο SearchCulture.gr. EKT News.
- Μουσείο Ακρόπολης. Ψηφιοποίηση αρχειακού αρχαιολογικού υλικού. The Acropolis Museum.
- Europeana. Guide to digital transformation in cultural heritage.
- Poulaki, P., & Kritikos, A. Vasilakis, N., (2021), Digital Technology as a Means of Promoting Cultural Tourism in Greece: Case Study - Acropolis Museum. Journal of Sustainable Development, Culture, Traditions.
- Grammenos, D., Zidianakis, E., (2018), Digital Heritage Technology at the Archaeological Museum of Heraklion. Foundation for Research and Technology - Hellas (FORTH).

- Μαυρόπουλος, Α., 2024, 'Τεχνητή Νοημοσύνη. Άνθρωπος, φύση, μηχανές", Αθήνα, εκδ. Τόπος

Βιογραφικό Σημείωμα

Ζωγραφιά (Έφη) Γιακουβάκη

Είναι απόφοιτος του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, και κατέχει MSc Πολεοδομίας-Χωροταξίας από τη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Εργάζεται στην Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξ. Σούτσου από το 2014, ενώ η προηγούμενη απασχόλησή της ήταν στο Υπουργείο Περιβάλλοντος και πιο πριν στην φροντιστηριακή εκπαίδευση.

Σε ερευνητικό επίπεδο εστιάζει σε θέματα Πολιτισμού, Κοινωνίας των Πολιτών,

Ταυτότητας Τόπου, Καινοτομίας, Ψηφιακής Μετάβασης, Χωροταξίας, Πολεοδομίας, Προσβασιμότητας, Περιβάλλοντος, Συμμετοχικότητας, Συνεργειών. Διατηρεί σταθερή επιστημονική παρουσία με ανακοινώσεις σε συνέδρια, ημερίδες, και δημόσιο λόγο με

δημοσιεύσεις, αρθρογραφία, συγγραφική δραστηριότητα, δράσεις, εκπομπές και συμμετοχή σε συλλογικότητες και δίκτυα.

Είναι συντονίστρια του Ερευνητικού Έργου Καινοτομίας «"Πικέρμι 123": Δημιουργία Εμβληματικού Θεματικού Πάρκου Παλαιοντολογίας, στη Δημοτική Ενότητα Πικερμίου του Δήμου Ραφήνας – Πικερμίου, έργο παγκόσμιας σημασίας, με ανάδειξη της Ταυτότητας Τόπου και χαρακτηριστικά Καινοτόμου Σχεδιασμού τετραπλής έλικας» για τη δημιουργία Εμβληματικού Θεματικού Πάρκου Παλαιοντολογίας και Τοπικής Ταυτότητας στο Δήμο Ραφήνας-Πικερμίου, και μέλος της Πρωτοβουλίας 4helix. Η Ζωγραφιά (Έφη) Γιακουβάκη κατάγεται από την Ραφήνα και κατοικεί στην Αγία Παρασκευή Αττικής.

efigiakouvaki@gmail.com

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Γιακουβάκη Ζωγραφιά και Μπούργος Σ. Μιχάλης (2026): «Ραφήνα – Πικέρμι 1 2 3»: Η διαμόρφωση ενός δυναμικού πόλου ανάπτυξης και ανθεκτικότητας για την Αττική

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 320- 336

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

«Ραφήνα – Πικέρμι 1 2 3»: Η διαμόρφωση ενός δυναμικού πόλου ανάπτυξης και ανθεκτικότητας για την Αττική.

Γιακουβάκη Ζωγραφιά

Κοινωνιολόγος – Χωροτάκτης – Ερευνήτρια

Μπούργος Σ. Μιχάλης

Μηχανικός Στρατηγικού και Χωρικού Σχεδιασμού – Υπ. Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Περίληψη

Το έργο «Ραφήνα – Πικέρμι 1 2 3» αποτελεί την εξέλιξη του ερευνητικού έργου «Πικέρμι 123» από μια υψηλής τεκμηρίωσης προσέγγιση του σχεδιασμού για την ανάδειξη της παλαιοντολογικής κληρονομιάς του Πικερμίου, σε ένα ευρύτερο σχέδιο χωρικής–αστικής καινοτομίας για τον Δήμο Ραφήνας–Πικερμίου. Κεντρική του επιδίωξη είναι η συγκρότηση ενός νέου καινοτομικού αναπτυξιακού πόλου: ενός δικτύου τόπων, γνώσης, πρωτοποριακών εμπειριών και συνεργασιών, με αιχμή ένα Εμβληματικό Θεματικό Πάρκο Παλαιοντολογίας και Τοπικής Ταυτότητας. Το άρθρο παρουσιάζει τα αποτελέσματα του Σταδίου Α, τη μετάβαση στο Στάδιο Β, το μοντέλο τετραπλής έλικας στην πράξη, τις δυναμικές θεσμικής και χρηματοδοτικής ωρίμανσης και τα δυνητικά οφέλη για τον τόπο και την Αττική. Βασική υπόθεση εργασίας είναι ότι η περιοχή, που αποτελεί σταυροδρόμι αειφόρων τόπων, αναπτυξιακών προκλήσεων και δυναμικών

μετασχηματισμών μπορεί, μέσα από ολοκληρωμένο και συμμετοχικό σχεδιασμό, να αναδειχθεί σε ευρωπαϊκό (λειτουργικό) πρότυπο για την τοπική ανάπτυξη και την ανθεκτικότητα στην Αττική.

Λέξεις-κλειδιά: χωρική καινοτομία, Ταυτότητα Τόπου, τετραπλή έλικα, συμμετοχικός σχεδιασμός, παλαιοντολογική κληρονομιά, ανθεκτικότητα, στρατηγικός σχεδιασμός, θεματικό πάρκο, πόλη, διοίκηση

Abstract

The project 'Rafina – Pikermi 1 2 3' represents the evolution of the 'Pikermi 123' research project from a highly documented planning approach aimed at showcasing the paleontological heritage of Pikermi, into a broader spatial and urban innovation scheme for the Municipality of Rafina–Pikermi. Its core objective is the establishment of a new innovative development pole: a network of sites, knowledge, pioneering experiences, and partnerships, spearheaded by a Emblematic Thematic Park of Paleontology and Local Identity. The article presents the outcomes of Phase A, the transition to Phase B, the quadruple helix model in practice, the dynamics of institutional and financial maturation, and the potential benefits for both the locality and the region of Attica. The foundational working hypothesis is that this area—serving as a crossroads of sustainable locales, development challenges, and dynamic transformations—can, through integrated and participatory planning, emerge as a European functional paradigm for local development and territorial resilience in Attica.

Key words: spatial innovation, place identity, quadruple helix, participatory/collaborative planning, palaeontological heritage, resilience, strategic planning, theme park, city, governance

1. Δήμος Ραφήνας–Πικερμίου: σταυροδρόμι αειφόρων τόπων, αναπτυξιακών προκλήσεων και δυναμικών μετασχηματισμών

Ο Δήμος Ραφήνας–Πικερμίου καταλαμβάνει κομβική θέση στην Ανατολική Αττική, επάνω στον αναπτυξιακό άξονα που συνδέει το μητροπολιτικό συγκρότημα της Αθήνας με τα Μεσόγεια, τον Διεθνή Αερολιμένα και τα ανατολικά παράλια της Αττικής σε διασύνδεση με πολλά νησιά του Αιγαίου. Με έκταση 41,84 km² και μόνιμο πληθυσμό 22.327 κατοίκων, σύμφωνα με την Απογραφή του 2021, συγκροτείται από δύο Δημοτικές Ενότητες με διακριτά χωρικά, κοινωνικά και ταυτοτικά χαρακτηριστικά, οι οποίες μπορούν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά στο πλαίσιο ενός κοινού στρατηγικού σχεδιασμού βιώσιμης ανάπτυξης.

Η Ραφήνα αποτελεί παράκτια πόλη, λιμενική πύλη εθνικής σημασίας, τόπο κατοικίας και παραθερισμού, ενώ είναι κόμβος μετακινήσεων, τουρισμού και οικονομικής δραστηριότητας. Η πόλη διαθέτει σημαντικά ιστορικά κατάλοιπα και μνημεία από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη ιστορία, ελκυστική φύση και ακτογραμμή, και ενεργό κοινωνικό ιστό. Το Πικέρμι, με τις πεδινές και ορεινές συνοικίες του, διατηρεί ισχυρότερες αναφορές στο μεσογειακό τοπίο, στις αγροτικές εκτάσεις και στις πεντελικές υπώρειες, ενώ διαθέτει ένα μοναδικό συγκριτικό πλεονέκτημα διεθνούς εμβέλειας: την παλαιοντολογική του κληρονομιά. Οι δύο αυτές χωρικές ενότητες συνθέτουν έναν Δήμο με παράκτιο, αστικό, περιαστικό και φυσικό χαρακτήρα, ο οποίος έχει μεταβεί, μέσα σε λίγες δεκαετίες, από τη σχετική γαλήνη ενός παραθεριστικού και ημιαγροτικού τόπου στην πολυπλοκότητα ενός ταχέως αναπτυσσόμενου προαστίου και συγκοινωνιακού κόμβου της μητροπολιτικής Αθήνας.

Το μέγεθος των μετασχηματισμών αποτυπώνεται στα μεγάλα έργα που δρομολογούνται, ωριμάζουν ή εξακολουθούν να βρίσκονται στο επίπεδο του σχεδιασμού, στην οικιστική ανάπτυξη και αντίστοιχα στην κοινωνική σύνθεση η οποία δίνει νέες δυναμικές και έχει απαιτήσεις στην ποιότητας ζωής. Η προβλεπόμενη μεγέθυνση και ο εκσυγχρονισμός του λιμένα Ραφήνας, οι σχεδιαζόμενες οδικές και σιδηροδρομικές συνδέσεις με την Αττική Οδό, τον Προαστιακό Σιδηρόδρομο και τον Διεθνή Αερολιμένα, καθώς και η ενίσχυση της λειτουργικής διασύνδεσης του λιμανιού

με το σύνολο της Αττικής μπορούν να αναβαθμίσουν σημαντικά τη θέση του Δήμου στον περιφερειακό χώρο, με την ανάπτυξη παράλληλα και άλλων κρίσιμων υποδομών που λείπουν, όπως του Κέντρου Επεξεργασίας Λυμάτων. Στην ίδια αναπτυξιακή εικόνα εντάσσεται η θεσμική και μελετητική ωρίμανση του Παραολυμπιακού Αθλητικού Κέντρου, του εμβληματικού έργου των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (ΠΕΠ) Αττικής, ενός έργου υπερτοπικής εμβέλειας που μπορεί να συνδέσει τον αθλητισμό, την προσβασιμότητα, την κοινωνική συμπερίληψη και την τοπική ανάπτυξη. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο αλλεπάλληλων εξελίξεων, αντίστοιχη πρέπει να είναι η αναβάθμιση σε επίπεδο κοινωνικών αναγκών και διατήρησης και ανάδειξης του τοπικού ιστορικού και πολιτιστικού πλούτου και της ποιότητας ζωής.

Οι σχεδιασμοί και οι επενδύσεις σε μεγάλα έργα και σε υποδομές, δημιουργούν σημαντικές δυνατότητες, αλλά και νέες απαιτήσεις. Μπορούν να ενισχύσουν την προσβασιμότητα, την επιχειρηματικότητα, την απασχόληση και την εξωστρέφεια του Δήμου, αλλά δεν έχουν αυτονόητη σύνδεση με τη βιώσιμη ανάπτυξη και την ευημερία (οικονομική και κοινωνική) των τόπων. Για το σκοπό αυτό, απαιτείται έγκαιρος χωρικός και στρατηγικός σχεδιασμός, πρόβλεψη των αυξημένων περιβαλλοντικών αναγκών, συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας και σαφής εκτίμηση της σωρευτικής τους επίδρασης στην ποιότητα ζωής, τη βιωσιμότητα των υφιστάμενων επιχειρήσεων και στην ταυτότητα του τόπου.

Η αναπτυξιακή προοπτική του Δήμου Ραφήνας – Πικερμίου βρίσκεται, επομένως, στη δυνατότητά του όχι απλώς να υποδεχθεί νέες υποδομές, αλλά να τις εντάξει σε ένα συνεκτικό σχέδιο ουσιαστικής αναβάθμισης του τόπου. Σε αυτό το πλαίσιο, η παλαιοντολογική κληρονομιά, το φυσικό και πολιτιστικό απόθεμα όλης της περιοχής, η λιμενική δυναμική της Ραφήνας, η Μαραθώνια Διαδρομή, το ιδιαίτερα ελκυστικό φυσικό περιβάλλον και οι νέοι υπερτοπικοί πόλοι μπορούν να συγκροτήσουν ένα δίκτυο συμπληρωματικών τόπων, λειτουργιών και εμπειριών. Η έννοια του «σταυροδρομιού αειφόρων τόπων» εκφράζει, συνεπώς, μια στρατηγική προοπτική: τη μετάβαση από την

παθητική θέαση ασύνδετων μετασχηματισμών, μηχανικής κοινωνικής πύκνωσης και συγκέντρωσης έργων και δυνατοτήτων, σε ένα ολοκληρωμένο πρότυπο αειφόρου ανάπτυξης, καινοτομίας, χωρικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας.

2. Πικέρμι 123 – η εκκίνηση: με επίκεντρο τα παλαιοντολογικά ευρήματα Πικερμίου (Στάδιο Α)

Η αφετηρία του εγχειρήματος βρίσκεται στους «Πικερμικούς Θησαυρούς». Η περιοχή έχει συνδεθεί διεθνώς με την Πικερμική Πανίδα του Άνω Μειόκαινου, περίπου επτά εκατομμύρια χρόνια πριν, ενώ οι ανασκαφές και η επιστημονική μελέτη των απολιθωμάτων ξεκινούν ήδη από τον 19ο αιώνα. Η σημασία των ευρημάτων υπερβαίνει τα τοπικά όρια, όπως αναγνωρίζουν τα μεγάλα μουσεία παγκοσμίως και η παγκόσμια επιστημονική κοινότητα, και αφορά την εξέλιξη της ζωής, την επιστημονική έρευνα, την εκπαίδευση και την προστασία της φυσικής κληρονομιάς.

Το ερευνητικό έργο «Πικέρμι 123» οργανώθηκε για να μετατρέψει ένα διαχρονικό αίτημα προστασίας και ανάδειξης σε τεκμηριωμένη διαδικασία ωρίμανσης. Κατά το Στάδιο Α, που ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 2023, αναπτύχθηκαν δύο βασικά επιστημονικά πεδία: ο Στρατηγικός Σχεδιασμός και η Ανάπτυξη της Καινοτομίας, αφενός, και η Παλαιοντολογία, αφετέρου. Παρήχθησαν δύο ολοκληρωμένες Τεχνικές Εκθέσεις Αναφοράς, συνολικά περισσότερες από 800 σελίδες τεκμηρίωσης.

Παράλληλα, ενεργοποιήθηκαν εργαλεία ενημέρωσης, διαβούλευσης και συμμετοχικού σχεδιασμού, συγκροτήθηκε δίκτυο συνεργασιών έντασης γνώσης και καταγράφηκαν ανάγκες, ευκαιρίες και κίνδυνοι. Στα πιλοτικά εργαστήρια συμμετοχικού σχεδιασμού και στις συναφείς διαδικασίες ποιοτικής έρευνας συμμετείχαν, μεταξύ άλλων, περίπου 100 ενήλικοι πολίτες και εκπρόσωποι φορέων, ενώ αναπτύχθηκαν και δράσεις με τη

μαθητική κοινότητα. Η συμμετοχή αυτή παρήγαγε υλικό για την κατανόηση των τοπικών προσδοκιών και για την ιεράρχηση των επόμενων ενεργειών.

Το ουσιαστικό αποτέλεσμα του Σταδίου Α δεν ήταν ένα τελικό κατασκευαστικό σχέδιο, αλλά **η δημιουργία επιστημονικής, κοινωνικής και οργανωτικής βάσης για την εφαρμογή: η μετάβαση από μια σημαντική ιδέα σε ένα έργο με αναγνωρίσιμα πεδία δράσης, συνεργάτες και επόμενα βήματα**.

3. Από το «Πικέρμι 123» στο «Ραφήνα – Πικέρμι 1 2 3»: η μετάβαση στο Στάδιο Β

Η μετάβαση στο «Ραφήνα – Πικέρμι 1 2 3» δεν αποδυναμώνει την παλαιοντολογική αφετηρία, αντίθετα την αναβαθμίζει, συνδέοντας την προοπτική της με το σύνολο του Δήμου και με τις υπερτοπικές λειτουργίες στο Περιφερειακό επίπεδο. Η χωρική αναφορά διευρύνεται, ο σχεδιασμός εξειδικεύεται και το Θεματικό Πάρκο εντάσσεται σε ένα ευρύτερο αναπτυξιακό δίπολο Ραφήνας–Πικερμίου, διοικητικά ενιαίο και συνεχές.

Το Στάδιο Β αφορά την επιχειρησιακή ωρίμανση και την προοδευτική έναρξη εφαρμογής: ανάπτυξη εξειδικευμένου στρατηγικού και χωρικού σχεδιασμού, ενεργοποίηση πρόσθετων Επιστημονικών Πεδίων και Ομάδων Εργασίας, πλήρη ανάπτυξη των συνεργασιών στο μοντέλο της τετραπλής έλικας, οριστικοποίηση του χρηματοδοτικού σχήματος και προετοιμασία πιλοτικών δράσεων. Στο στάδιο αυτό πρέπει επίσης να αξιολογηθούν συστηματικά και να σχεδιαστούν με βιώσιμες και σύγχρονες προτάσεις οι διασυνδέσεις με το λιμάνι, τη Μαραθώνια Διαδρομή, τις μεταφορικές και αθλητικές υποδομές, την εκπαιδευτική κοινότητα, τις στρατηγικές για την ανθεκτικότητα, σε συμφωνία με τους σχεδιασμούς ψηφιακής και πράσινης μετάβασης.

Κάθε επιμέρους πεδίο εντάσσεται σε κοινή φιλοσοφία και συνεργεί δημιουργικά, σύμφωνα με την εξειδίκευσή του, συμβάλλοντας στο κοινό όραμα, με χωρική συνέπεια,

κοινωνική χρησιμότητα, θετικό περιβαλλοντικό αποτύπωμα και λειτουργική βιωσιμότητα. Σε ένα διαδικτυακό μοντέλο οργάνωσης και λειτουργίας, τύπου cluster. Σε διαδοχικά στάδια υλοποίησης και κοστολόγησης όπου το κάθε στάδιο ελέγχει, με αξιόπιστο τρόπο, το προηγούμενο και καταγράφει συστηματικά τα αποτελέσματα, λαμβάνοντας υπόψη δυνατά και αδύνατα σημεία, ευκαιρίες και προκλήσεις.

Πρόκειται, συνεπώς, για μετάβαση κλίμακας και μεθόδου: από την αρχική τεκμηρίωση στην εφαρμογή και από μία θεματική αφετηρία σε ένα ολοκληρωμένο χωρικό σχέδιο.

4. Σκοπός και όραμα: ένα δίκτυο τόπων, γνώσης και εμπειριών για την Ταυτότητα Τόπου

Σκοπός του έργου είναι η ωρίμανση και σταδιακή υλοποίηση ενός Εμβληματικού Θεματικού Πάρκου Παλαιοντολογίας και Τοπικής Ταυτότητας, ως μοχλού γνώσης, πολιτισμού, βιώσιμης ανάπτυξης και ανθεκτικότητας. Η «Ταυτότητα Τόπου» δεν νοείται ως στατικό επικοινωνιακό αφήγημα, ούτε ως ένα απλό εργαλείο μάρκετινγκ. Αποτελεί δυναμικό σύστημα φυσικών και πολιτισμικών πόρων, ιστορίας, κοινωνικών πρακτικών, οικονομικών δραστηριοτήτων, υποδομών και βιωμάτων της καθημερινότητας μια ζωντανή και δυναμική έκφραση με την πόλη, για την πόλη, τους ανθρώπους της, τους επισκέπτες της.

Με αυτή την προσέγγιση, το Θεματικό Πάρκο δεν προτείνεται ως περίκλειστη εγκατάσταση αποκομμένη και οριοθετημένη από την πόλη. Σχεδιάζεται ως δίκτυο εμπειριών και δράσεων που μπορεί να συνδέει σημεία παλαιοντολογικού, περιβαλλοντικού, ιστορικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος, δημόσιους χώρους, διαδρομές, χώρους μάθησης και ψηφιακές εφαρμογές. Η λειτουργική και συμβολική διάχυσή του στον αστικό και περιαστικό ιστό επιτρέπει την αλληλεπίδραση κατοίκων, επισκεπτών, επιστημόνων, σχολείων και τοπικών επιχειρήσεων.

Έτσι, το Πάρκο μπορεί να εξελιχθεί από «προορισμό» σε κοινή υποδομή γνώσης και τοπικής ζωής, σε βίωμα κοινού αγαθού. Παράλληλα, ένα συνεκτικό branding του Δήμου μπορεί να συνδέσει τη διεθνή αναγνωρισιμότητα του παλαιοντολογικού πλούτου του Πικερμίου, με τη Ραφήνα ως θαλάσσια πύλη και υπερτοπικό προορισμό, χωρίς να ισοπεδώνει τις επιμέρους ταυτότητες. Η ενότητα του αφηγήματος οφείλει να στηρίζεται στην αυθεντικότητα του τόπου και σε μετρήσιμη, επιτόπια προστιθέμενη αξία, όχι σε μια επιφανειακή τουριστική εικόνα.

5. Χωρική–αστική καινοτομία τετραπλής έλικας: συμμετοχικός σχεδιασμός και δίκτυο συνεργασιών έντασης γνώσης

Η χωρική καινοτομία δεν ταυτίζεται απλώς με την εισαγωγή νέων τεχνολογιών. Αφορά νέους τρόπους οργάνωσης, συνεργασίας και επίλυσης σύνθετων προβλημάτων ενός τόπου. Για το «Ραφήνα – Πικέρμι 1 2 3», βασικό μοντέλο σχεδιασμού είναι η τετραπλή έλικα: η συντονισμένη αλληλεπίδραση και από κοινού δημιουργία της Δημόσιας Διοίκησης και της Αυτοδιοίκησης, της εκπαίδευσης και της έρευνας, της επιχειρηματικότητας και του παραγωγικού συστήματος, καθώς και της κοινωνίας των πολιτών, του πολιτισμού και των μέσων ενημέρωσης.

Η επιλεγμένη μεθοδολογία επιδιώκει να δημιουργήσει ένα ανοικτό οικοσύστημα έντασης γνώσης. Κατά την εξέλιξη του έργου, η συνέργεια διευρύνθηκε:

- από δύο (2) σε δέκα (10) επιστημονικά πεδία,
- από ένα (1) σε έντεκα (11) Πανεπιστήμια και
- από δεκαπέντε (15) σε περισσότερους από εκατόν ογδόντα (180) συμμετέχοντες φορείς και ειδικούς.

Παράλληλα, ήδη λειτουργούν επτά (7) ενεργές Ομάδες Εργασίας.

Τα μεγέθη αυτά αποτελούν σημαντικό δείκτη κινητοποίησης και διαθέσιμης τεχνογνωσίας για την εξασφάλιση της επιτυχίας.

Κρίσιμο στοιχείο είναι ότι η συμμετοχική διαδικασία δεν συγκρίνεται καθόλου με τυπική διαβούλευση. Απαιτείται συνεχής συνδημιουργία στο τοπικό επίπεδο, με επεκτάσεις όμως και υπερτοπικά: συμμετοχικά εργαστήρια, ανοικτή τεκμηρίωση, μηχανισμοί ανατροφοδότησης, σαφείς ρόλοι και δυνατότητα των πολιτών να επηρεάζουν πραγματικές επιλογές. Η κατεύθυνση αυτή είναι συμβατή με τη λογική της Περιφερειακής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης και των κεντρικών σχεδιασμών του ΠΕΠ Αττικής, όπου η δικτύωση κοινωνίας των πολιτών, επιχειρήσεων, ερευνητικής κοινότητας και διοίκησης αποτελεί δομικό στοιχείο για την καινοτομία.

6. Από την ωρίμανση στην εφαρμογή: θεσμική ένταξη, χρηματοδοτική στρατηγική και πλαίσιο συμμόρφωσης

Η μετάβαση στο Στάδιο Β έχει ωριμάσει τις κρίσιμες διαδικασίες και επιλογές, με σκοπό την ασφαλή εκκίνηση του Σταδίου Β. Έχει οργανωθεί σε λειτουργική και διαδραστική μορφή το Δίκτυο Καινοτομίας, με τη συμμετοχή του συνόλου των κρίσιμων φορέων και ειδικοτήτων, που μπορεί να εξασφαλίσει την εξέλιξη του έργου καινοτομίας, στην προτεινόμενη αναβάθμιση του σχεδιασμού. Αξιοποιώντας ταχύτατα τα σύγχρονα εργαλεία της ψηφιακής μετάβασης, εξειδικεύοντας χωρικά και θεματικά την τετραπλή έλικα και εξασφαλίζοντας την αυστηρή τήρηση προδιαγραφών και χρονοδιαγραμμάτων.

Το έργο "Ραφήνα – Πικέρμι 1 2 3" διασυνδέεται άμεσα με το Περιφερειακό και το Εθνικό Σύστημα Καινοτομίας, ώστε να μπορεί άμεσα να ενταχθεί λειτουργικά, να υιοθετηθεί και να ενισχύσει αποτελεσματικά τις αναπτυξιακές προτεραιότητες και σχεδιασμούς για την Αττική. Κρίσιμος, στην παρούσα φάση, κρίνεται ο ρόλος και η συμβολή της Περιφέρειας και των αρμόδιων Υπουργείων, καθώς στο Στάδιο Β παρουσιάζονται ενισχυμένες οι υπερτοπικές διασυνδέσεις του έργου, αναβαθμίζοντας επιλογές και προσεγγίσεις, όπως η ταυτότητα προορισμού Ανατολική Αττική, η Μαραθώνια Διαδρομή, το Αεροδρόμιο, αλλά και τα υπερτοπικής σημασίας νέα έργα, υποδομές και

λειτουργίες εντός του Δήμου. Πάντα με κεντρική τη συμμετοχή και συμβολή του Δήμου και των θεσμικών φορέων και συλλογικοτήτων που δραστηριοποιούνται σε αυτόν. Μέσα από ένα σύνθετο και αποτελεσματικό μοντέλο κεντρικού συντονισμού του έργου και της συνέργειας, τύπου cluster, που διασφαλίζει την αξιόπιστη οργάνωση, τη δημιουργική αλληλεπίδραση και τις αξιόπιστες – διαφανείς διαδικασίες.

Παράλληλα, ολοκληρώθηκε ένα αξιόπιστο μοντέλο για την παρακολούθηση και την τήρηση των εθνικών και ευρωπαϊκών κανόνων και προδιαγραφών, καθώς και την παρακολούθηση της εφαρμογής στρατηγικών, σε συμφωνία με τους σκοπούς και το όραμα.

Ολοκληρώθηκαν οι επεξεργασίες και αξιολογήθηκαν τα χρηματοδοτικά και θεσμικά εργαλεία, προσεγγίστηκαν οι κρίσιμοι φορείς και διευθύνσεις, εξειδικεύτηκε το cluster, στη βάση εναλλακτικών σεναρίων εκδήλωσης ενδιαφέροντος. Επιδιώκοντας με ωριμότητα, στη συνέχεια, να απευθυνθεί και να διεκδικήσει, κατά την υλοποίηση, τις καταλληλότερες επιλογές, ως προς την περαιτέρω οργάνωση, λειτουργία, προγραμματισμό και διαδικασία λήψης αποφάσεων. Τέθηκαν οι βάσεις, για την αξιοποίηση στη συνέχεια ενός κατάλληλου σχήματος χρηματοδοτικών εργαλείων, όπως το Περιφερειακό Πρόγραμμα «Αττική 2021–2027», ΕΣΠΑ, εθνικά τομεακά προγράμματα, ευρωπαϊκά εργαλεία χωρικής–αστικής καινοτομίας, έρευνας, πολιτισμού και πράσινης μετάβασης, ιδιωτικά κεφάλαια, κ.α. Η τμηματική ωρίμανση επιτρέπει να προηγηθούν πιλοτικές και χαμηλού κόστους δράσεις, χωρίς να χάνεται ο ενιαίος στρατηγικός προσανατολισμός.

Εξίσου κρίσιμο είναι ένα πλαίσιο διασφάλισης συμμόρφωσης και αξιοπιστίας. Αυτό πρέπει να καλύπτει την προστασία και ορθή διαχείριση της παλαιοντολογικής κληρονομιάς, τις χωρικές και περιβαλλοντικές αδειοδοτήσεις, την προσβασιμότητα για όλους, την προστασία προσωπικών δεδομένων, τη διαλειτουργικότητα, τα ανοικτά δεδομένα, την ψηφιακή ασφάλεια, τη διαφάνεια, τις πράσινες προμήθειες και τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας.

Τέλος, χρειάζονται εκ των προτέρων δείκτες εκροών, αποτελεσμάτων και επιπτώσεων, ώστε η πρόοδος να αξιολογείται με στοιχεία και όχι μόνο με επικοινωνιακούς όρους.

7. Προσδοκώμενα οφέλη και δυνατότητα μεταφοράς: ένας πιλότος για τον Δήμο και την Αττική

Σε τοπικό επίπεδο, το έργο μπορεί να συμβάλει στην προστασία και ανάδειξη της ιστορικής κληρονομιάς (παλαιοντολογικός πλούτος, προσφυγική ιστορία, αρχαιολογικά ευρήματα, κατάλοιπα Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, βυζαντινά και άλλα μνημεία και τοπόσημα), στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, στην ενίσχυση του πολιτιστικού και επιστημονικού τουρισμού, στο branding προορισμού, στην ενεργοποίηση και λειτουργικότητα δημόσιων χώρων, στην ενίσχυση των βιώσιμων μεταφορών και στη δημιουργία νέων ευκαιριών για την τοπική οικονομία και την απασχόληση. Μπορεί επίσης να ενισχύσει την κοινή ταυτότητα του Δήμου, να βελτιώσει τη διοικητική του ικανότητα και να ενσωματώσει εργαλεία ψηφιακής και πράσινης μετάβασης στην καθημερινή λειτουργία του.

Σε περιφερειακό επίπεδο, η συνάρθρωση του νέου πόλου ανάπτυξης, με τη λιμενική λειτουργία της Ραφήνας και τις ευρύτερες υποδομές μπορεί να ενισχύσει ένα αναπτυξιακό δίπολο με διακριτά χαρακτηριστικά: από τη μία πλευρά η υπερτοπική πύλη μεταφορών και εξωστρέφειας και από την άλλη ένας πόλος του τόπου, έντονης επισκεψιμότητας, γνώσης, φυσικής κληρονομιάς και βιωματικής εκπαίδευσης, με θετικό αποτύπωμα για την πόλη, το περιβάλλον, την τοπική οικονομία και κοινωνία. Η μεθοδολογία δημιουργεί αναπτυξιακό πιλότο για τους άλλους Δήμους της Αττικής.

Η κοινωνική και χωρική διασπορά των θετικών επιπτώσεων του Έργου, αξιολογείται ως βασικό κριτήριο για την αξιολόγησή του. Οι παρεμβάσεις πρέπει να είναι προσβάσιμες σε όλες τις ηλικίες και ικανότητες, να αποφεύγουν επιλογές αποκλεισμού ή άκριτης εμπορευματοποίησης και να επιστρέφουν μετρήσιμη αξία στις γειτονιές, στα σχολεία, στην καθημερινότητα, στο φυσικό περιβάλλον και στις τοπικές δραστηριότητες.

Τα οφέλη, ωστόσο, δεν είναι αυτονόητα. Προϋποθέτουν αξιόπιστο οργανωτικό σχήμα, λειτουργικό δίκτυο, επαρκή χρηματοδότηση, άμεση διάθεση κατάλληλων θεσμικών εργαλείων, προστασία του δημόσιου συμφέροντος, διατήρηση της υψηλής τεχνογνωσίας και της συμμετοχικότητας, κοινωνική συμπερίληψη και συστηματική αξιολόγηση. Προτεραιοποιώντας και εξασφαλίζοντας τα δεδομένα αυτά, το «Ραφήνα – Πικέρμι 1 2 3» μπορεί να αναδείξει πώς ισχυρά αλλά σε μεγάλο βαθμό αναξιοποίητα ή με χαμηλή ανάδειξη στοιχεία τοπικής κληρονομιάς μετατρέπονται σε αφετηρία ενός πρωτοποριακού σχεδίου ανάπτυξης και ανθεκτικότητας. Η ουσιαστική καινοτομία του έργου βρίσκεται ακριβώς εκεί: όχι σε μία μεμονωμένη κατασκευή, αλλά στην ικανότητα ενός τόπου να οργανώνει συλλογικά τη γνώση, τις ταυτότητες και τις δυνατότητές του σε ένα κοινό μέλλον.

Βιβλιογραφικές αναφορές

1. Κύρια Ερευνητική Ομάδα «Πικέρμι 123» (2024), *Ερευνητικό Έργο "Πικέρμι 123": Δημιουργία Εμβληματικού Θεματικού Πάρκου Παλαιοντολογίας, στη Δημοτική Ενότητα Πικερμίου του Δήμου Ραφήνας – Πικερμίου, έργο παγκόσμιας σημασίας, με ανάδειξη της Ταυτότητας Τόπου και χαρακτηριστικά Καινοτόμου Σχεδιασμού τετραπλής έλικας. Στάδιο Α. Τεχνική Έκθεση Αναφοράς,, Μέρη Α και Β*, Ραφήνα-Πικέρμι

2. Αυγερινού-Κολώνια Σ. και Μέλισσας Δ. (επ.) (2011), Οικονομική Συγκυρία και Χωροταξία του Τουρισμού, Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός, ΕΜΠ
3. Γιακουβάκη, Ζ., & Μπούργος, Μ. (2025). "Πικέρμι 123". Ψηφιακές εφαρμογές και δικτυώσεις για ένα νέο διεθνή τόπο προορισμού". τ. Πρακτικών του 6ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Ψηφιοποίησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς – EuroMed 2025 (19-22 Νοεμβρίου 2025, «Σπίτι της Κύπρου», ΤΕ.ΠΑ.Κ. / ΠΑΔΑ / Δίκτυο ΠΕΡΡΑΙΒΙΑ).
4. Γιακουβάκη, Ζ., Μπούργος, Μ., (2025) "Πόλος Έλξης και Ανάπτυξης. Η τοπική ταυτότητα, ο συμμετοχικός σχεδιασμός και η πολιτιστική δικτύωση ως κρίσιμοι παράγοντες για μία σύγχρονη και αποτελεσματική προσέγγιση του σχεδιασμού. Η περίπτωση του προορισμού «Ανατολική Αττική», 7^{Ο} Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, 25-28/9/2025, Βόλος
5. Γιακουβάκη, Ζ., (2025) "Συντονίζοντας ένα Έργο Χωρικής Καινοτομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης στην Αν. Αττική. Πως οι δυσκολίες και οι αντικειμενικοί περιορισμοί μπορούν να αποτελέσουν μοχλούς ανάπτυξης και συγκριτικά πλεονεκτήματα για την περιοχή και τη βιωσιμότητα του Έργου", 7Ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, 25-28/9/2025, Βόλος
6. Γιακουβάκη, Ζ., (2025), «Έργο Καινοτομίας και Δικτύωσης: Πικέρμι 123, Δημιουργία Εμβληματικού Θεματικού Πάρκου Παλαιοντολογίας και Τοπικής Ταυτότητας στο Δήμο Ραφήνας-Πικερμίου», Εισήγηση στο Συμπόσιο «Δικτυώνοντας τον Πολιτισμό. Συνέργειες στο χώρο του Πολιτισμού. Α' Συνάντηση Πολιτιστικών Δικτύων», ΥΠ.ΠΟ., Δίκτυο Μουσείων και Πολιτιστικών Φορέων Αθηνών, Μεγάρο Καρατζά της Εθνικής Τράπεζας, 31/01/2025.
7. Γιακουβάκη, Ζ., (2018) "Η δυναμική της Κοινωνίας των Πολιτών στην ανάδειξη της Πολιτιστικής Ταυτότητας ενός Τόπου - τα Εργαστήρια Συμμετοχικού Σχεδιασμού της Ραφήνας", Μεταπτυχιακή Διπλωματική Ερευνητική Εργασία ΕΜΠ, Διαθέσιμο ηλεκτρονικά

8. Δέφνερ Α., Καραχάλης Ν. και Μεταξάς Θ. (2012), 'Εισαγωγή – Το Marketing και Branding του Τόπου στην Ελλάδα: Η Θεωρία, η Πρακτική και η Διδασκαλία ενός Πολυπιστημονικού Αντικειμένου', στο: Δέφνερ Α. και Καραχάλης Ν. (επ.), Marketing και Branding Τόπου. Η Διεθνής Εμπειρία και η Ελληνική Πραγματικότητα, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 17-37
9. Δήμος Ραφήνας – Πικερμίου Επίσημος ιστοχώρος του έργου «Πικέρμι 123»
10. Ελληνική Στατιστική Αρχή, *Αποτελέσματα Μόνιμου Πληθυσμού Απογραφής 2021 κατά Δημοτική Κοινότητα*: ΕΛΣΤΑΤ – Αποτελέσματα Απογραφής 2021
11. Κωτσάκης Δ. (2016), Η Δυναμική του Κοινού, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις των Ξένων
12. Μάρκου Μ. (2014), 'Από το Υλικό των Ονείρων: Ο Φαληρικός Όρμος σε μία Ακόμα Μεγάλη Αφήγηση', Γεωγραφίες, 24, 25-38
13. Μπούργος, Μ., Γιακουβάκη, Ζ., (2026), «Κοιτάζοντας το Φως – η Αγία Παρασκευή ως ζωντανή αφήγηση πόλης», πολυμεσική (comic, animation, φωτογραφία, video, μουσική) εκδήλωση των Εργαστηρίων Τέχνης του Δήμου Αγίας Παρασκευής (6/6/2026) και προφεστιβαλική εκδήλωση ANIMAPRO (4/6/2026), Διαθέσιμο ηλεκτρονικά
14. Περιφερειακό Πρόγραμμα «Αττική» 2021–2027, *Διακυβέρνηση της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης*: Περιφέρεια Αττικής – Διακυβέρνηση και *Διαδικασία Επιχειρηματικής Ανακάλυψης*: Περιφέρεια Αττικής – Διαδικασία Επιχειρηματικής Ανακάλυψης
15. Ρόκος Δ. (2005), 'Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη. Για έναν Ειρηνικό και Καλύτερο Κόσμο', στο Ρόκκος Δημήτρης (επ.) Περιβάλλον και Ανάπτυξη. Διαλεκτικές και Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις, Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις, 23-68
16. Τσάρτας Π., Μανώλογλου Ε., Μάρκου Α. (2001), Ποιοτικά Χαρακτηριστικά και Τάσεις Ζήτησης Εσωτερικού Τουρισμού, Αθήνα, ΕΚΚΕ

ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΠΑΡΚΟ
ΠΑΛΑΙΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΙΚΕΡΜΙΟΥ

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Γιαννόπουλος Φώτης (2026): Τα ερωτήματα της Πολιτισμικής Ανθεκτικότητας

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 337- 345

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Τα ερωτήματα της Πολιτισμικής Ανθεκτικότητας.

Γιαννόπουλος Φώτης

Πολιτιστική Διαχείριση

Περίληψη

Η Πολιτισμική Ανθεκτικότητα μοιάζει να αποτελεί, σύμφωνα και με την UNESCO, το βασικό θεωρητικό και πρακτικό οπλοστάσιο που θα έχει στη διάθεσή της η παγκόσμια κοινότητα για να διαχειριστεί μια εποχή πιέσεων, κρίσεων και αλλαγών. Ακριβώς επειδή πρόκειται για μια σύλληψη διαχείρισης του πολιτισμικού στοιχείου, τα επιγενόμενα των εφαρμογών της πολιτισμικής ανθεκτικότητας πρέπει να συνοδοιπορούν με την ανεξάντλητη γέννηση των νέων πολιτισμικών αναγκών. Και ταυτόχρονα να απαντά και στην απαίτηση για τον διαρκή ορισμό των εννοιών της κληρονομιάς, της ταυτότητας, της παράδοσης και της βιώσιμης ανάπτυξης.

«Η πολιτισμική ανθεκτικότητα αναφέρεται στην ικανότητα μιας κοινότητας ή κοινωνίας να προσαρμόζεται και να ευδοκιμεί παρά τις προκλήσεις, όπως οι κοινωνικές αναταραχές, οι περιβαλλοντικές αλλαγές ή οι οικονομικές πιέσεις.»[i] Αυτός είναι ο βασικός ορισμός του όρου *πολιτισμική ανθεκτικότητα* από την UNESCO. Ένας περισσότερο αναλυτικός ορισμός αναφέρει ότι:

η «*Πολιτισμική ανθεκτικότητα* (*cultural resilience*) είναι η ικανότητα μιας κοινότητας ή κοινωνίας να προσαρμόζεται, να επιβιώνει και να ακμάζει απέναντι σε μεγάλες αντιξοότητες, καταστροφές ή εξωτερικές πιέσεις, διατηρώντας παράλληλα την πολιτισμική της ταυτότητα, τις αξίες, τις παραδόσεις της (και την κληρονομιά της). [1, 2]. Σύμφωνα με την UNESCO, στο πλαίσιο αυτό, ο πολιτισμός αποτελεί βασικό εργαλείο για τη δημιουργία σταθερών και βιώσιμων κοινωνιών, καθώς επιτρέπει στους ανθρώπους να αντλούν δύναμη από την κληρονομιά τους για να ξεπερνούν κρίσεις. [1] Ως Βασικά Χαρακτηριστικά αναφέρονται:

- Η Διατήρηση της Ταυτότητας: Η κοινότητα κρατά ζωντανή τη γλώσσα, τα έθιμα και τις κοινές της αξίες παρά τις πιέσεις (π.χ. παγκοσμιοποίηση, εκτοπισμός). [1,2]
- Η Δυναμική Προσαρμογή: Δεν σημαίνει στατικότητα· ο πολιτισμός αλλάζει και εξελίσσεται για να ανταποκριθεί στις νέες συνθήκες, χωρίς όμως να χάνει τον πυρήνα του. [1, 2]
- Η Συλλογική Αντιμετώπιση: Η ανθεκτικότητα βασίζεται στους κοινωνικούς δεσμούς και την αλληλεγγύη των μελών της ομάδας. [1, 2]

Ως Πηγές Άντλησης Ανθεκτικότητας αναφέρονται

- η Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά: Προφορικές παραδόσεις, τέχνες, κοινωνικές πρακτικές και τελετουργίες. [1, 2],
- η Παραδοσιακή Γνώση: Ιστορικές μέθοδοι διαχείρισης κρίσεων (π.χ. παραδοσιακές τεχνικές καλλιέργειας ή δόμησης για την αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών) [1] και
- η Πνευματικότητα και τα Κοινά Νοήματα: Κοινές πεποιθήσεις που προσφέρουν ελπίδα, σκοπό και ψυχολογική υποστήριξη σε περιόδους συλλογικού τραύματος. [1,2]» [ii].

Θα μπορούσαμε βέβαια να αρκεστούμε σε ένα γενικόλογο ευχολόγιο: «*Σε έναν κόσμο που εξελίσσεται με γοργούς ρυθμούς και όπου οι τεχνολογικές πρόοδοι και οι περιβαλλοντικές προκλήσεις συνεχώς αναδιαμορφώνουν την κοινωνία, η διατήρηση και η προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως πηγής για έρευνα, κοινωνική ωφέλεια και οικονομική ανάπτυξη είναι πιο σημαντική από ποτέ.*»[iii]

Μπορούμε όμως επίσης να αναρωτηθούμε τι είναι όλα αυτά που εμπλέκονται σε αυτούς τους ορισμούς, πώς λειτουργούν, γιατί πρέπει να συνεχίζουν να υπάρχουν, ποια είναι η αναγκαιότητα της ύπαρξής τους; Τι ρόλο διαδραματίζουν στη σημερινή, καθημερινή μας ζωή; Στον ηθικό μας βίο! Στο σωκρατικό «*πώς πρέπει να ζει κανείς;*». Η έννοια της πολιτισμικής ανθεκτικότητας συμβάλλει στην απάντηση στο ερώτημα *πώς πρέπει να ζούμε σήμερα*; Γιατί «σε έναν κόσμο που εξελίσσεται με γοργούς ρυθμούς», πρέπει να διατηρήσουμε κάτι; Και τι;

Μια αφελής ερώτηση: Ως τι πρέπει να διατηρήσουμε τον Παρθενώνα και ως προς τι θα πρέπει να τον καταστήσουμε ανθεκτικό; Ως έργο της αρχιτεκτονικής τέχνης; Ως επίτευγμα των προγόνων; Ως σύμβολο της Δημοκρατίας; Ως αρχή του πολιτισμού; Ως σύμβολο της φιλοσοφίας; Ως παιδεία της Τέχνης; Ως έκφραση της ευθύνης του Δήμου, των Πολιτών; Ως σχέση με την ικανότητα να παράγουμε αντίστοιχα πολιτισμικά στοιχεία; Ως σύμβολο της ελληνικής ταυτότητας; Ως σχέση με την ιστορικότητα του μνημείου ή με την ίδια την ιστορία; Την ιστορία μας; Την ιστορία της ανθρωπότητας; Ως μουσουλμανικό τέμενος ή ως χριστιανική εκκλησία; Ως τοπόσημο της Αθήνας; Ως ευκαιρία δημιουργίας ενός Μουσείου; Ως τεχνική συντήρησης και προστασίας από άλλα πολιτισμικά επιτεύγματα;

Σίγουρα κάποιος θα απαντούσε: «Ως όλα αυτά συνολικά!» Ναι! Και βέβαια! Ως όλα αυτά συνολικά! Μαζί με αυτά και τις υποχρεώσεις που γεννούν και προϋποθέτουν; Μαζί με τις αξίες που φέρουν; Μαζί με τις απαντήσεις που ζητούν; Μαζί με την συμπεριφορά και τη νοοτροπία που δημιουργούν ή δεν δημιουργούν πολιτισμικές συνέχειες;

Ποια είναι τα «κοινά νοήματα» του Παρθενώνα που μοιραζόμαστε σήμερα; Υπάγονται τα *Νοήματα* στην υποχρέωση που γεννά η έννοια/προσταγή της πολιτισμικής ανθεκτικότητας; Με διαφορετικά λόγια, στο πλαίσιο της πολιτισμικής ανθεκτικότητας λοιπόν: Έχουν ακόμα οι θάλασσες του Αιγαίου την βαρύτητα των λέξεων του Ελύτη; Μεταφέρουν «οι φώκιες οι μικρές» μυστικά; Έχει η πολιτισμική μελαγχολία την μελωδικότητα του Χατζιδάκι, όταν επαναδιαπραγματευόταν την μουσικότητα του «Σκληρού Απρίλη του ΄45»; Έχει το μπουζούκι την ηλεκτρική αγωνία της *Πολιτείας* ή της *Ρωμιοσύνης* του Θεοδωράκη; Είναι το ταξίδι με το αργό πλοίο η αρχή της άδειας, της εποχής χωρίς δέος/φόβο, της ευχέρειας του χρόνου και του χώρου; Αλλά κυρίως, είναι η γνωριμία με την θάλασσα; Είναι η αφρισμένη προπαίδεια της ομηρικής ζωντανής μεταφοράς που *δεν αμελεί* (ενδιαφέρεται, φροντίζει, βρίσκει την απαραίτητη φροντίδα, δίνει την δέουσα προσοχή) να επισημαίνει ότι «*ἐν δέ τε πολλὰ κύματα παφλάζοντα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης, κυρτὰ φαληριόωντα, πρὸ μέν τ᾽ ἄλλ᾽, αὐτὰρ ἐπ᾽ ἄλλα·*» («…και μέσα εκεί σωρός τα κύματα της πολυτάραχης, βροντερής, πολύηχης, πολυτονικής θάλασσας αφρίζουν, κυρτά και ολόλευκα, το ένα εμπρός απ' τ' άλλο, κι έπειτα ένα άλλο ακολουθεί…»); Είναι η Ωραία Ελένη λευκή ή μαύρη και έχει αυτό σημασία την εποχή της διεθνικής, φυλετικής, διαφυλετικής και έμφυλης ταυτότητας; Η ομορφιά έχει χρώμα;

Μερικά ακόμα ερωτήματα: Έχει το χώμα τη γεύση της ζωοφόρου γεωργίας; Έχει το νερό του ποτίσματος και της καλλιέργειας ανταλλακτική αξία ή «ανταποδοτικότητα»; Έχει η Καθαρή Δευτέρα σαρακοστιανή ανοιξιάτικη επιθυμία και κατανυκτική προσμονή; Έχει η εκδρομή, συντροφικότητα και κοινή χαρά; Έχει ένα οικολογικό ή λαογραφικό μουσείο κάποια σημασία εάν δεν είναι τόπος οικολογικής και παραδοσιακής παραγωγής με την αγάπη των κατοίκων της περιοχής του; Είναι έκθεμα του παρελθόντος ή παράρτημα ενός σύγχρονου τρόπου ζωής και συμμετοχής; Είναι, δηλαδή, η παράδοση μια αγγειοπλαστική των ηθών και των εθίμων; Είναι το ελληνικό τοπίο πολιτισμικός πλούτος ή απλή συνιστώσα ενός real estate προς εκμετάλλευση; Μπορεί η Καλντέρα, για παράδειγμα, από τόπος που ορίζει αισθητικά το υψηλό (sublime), να χτίζεται ατέρμονα μετα(παρα)μορφούμενη από την αμετροεπή επίδειξη απολίτιστων επενδυτών; Μπορεί

να είναι τόπος βύθισης πλοίων; Τι σημαίνει λοιπόν, στο πλαίσιο αυτό, «συμβολή στην πολιτιστική, κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη»;

Μόνο ερωτήματα! Θα πρόσθετα μόνο ερωτήματα στη νέα εποχή της Τεχνητής Νοημοσύνης (ΤΝ)! Η οποία ΤΝ ενδεχομένως -ενδεχομένως- να επιλέγει τι είναι ανθεκτικό βάσει του αλγορίθμου αναζήτησης ή του αλγοριθμικού (πάλι) προσανατολισμού που είναι σχεδιασμένος από την αναπτυξιακή επιταγή. Η οποία ΤΝ θα αποφασίζει για την διατήρηση της γνώσης ή της μνήμης. Αλλά είναι η μνήμη και η γνώση χωρίς *σώμα*; Χωρίς το σώμα που είναι ρεαλισμός χώματος, κοτρόνας, πηλού, σποράς, θεμελίου, σεισμού; Το σώμα έχει τη δική του γνώση και μνήμη! Συμπεριλαμβάνεται στους σχεδιασμούς της πολιτισμικής ανθεκτικότητας ως κάτι άλλο πέρα από ταρίχευση, μουσειακή ή άλλη; Είναι ο Πύργος του The Ellinikon ένδειξη/απόδειξη ανθεκτικότητας του αττικού τοπίου; Έχει το σώμα «Αττικό Τοπίο» γνώση και μνήμη;

Μόνο ερωτήματα *για την ταυτότητα* που διατηρείται (ή πρέπει να διατηρηθεί) αλλά στην οποία κανείς δεν έχει ή δεν δύναται πλέον να έχει καταλήξει για το ποια είναι. *Για τον πυρήνα* που δεν (πρέπει να) χάνεται στην προσαρμογή από τη μια, αλλά που, από την άλλη, κανείς δεν γνωρίζει ή δεν είναι σε θέση να γνωρίζει ποιος είναι στ' αλήθεια -στην εποχή της μετα-αλήθειας ή της οικειοθελούς άγνοιας[iv]- αυτός ο πυρήνας. *Για την συλλογικότητα*, πάνω στην οποία η ανθεκτικότητα «βασίζεται» (στους κοινωνικούς δεσμούς και την αλληλεγγύη των μελών της ομάδας»), χωρίς όμως να γνωρίζει κανείς ή να μπορεί να είναι σε θέση να γνωρίζει ποια είναι αυτή η ομάδα: κλειστή και μερική, απλά συμπεριληπτική -συστημική- ή μεγάλη, ανοικτή, συνεργατική -φιλόξενη.

Ας δούμε ένα παράδειγμα εφαρμογής μιας πολιτικής πολιτισμικής ανθεκτικότητας που έχει να κάνει με την παράδοση αλλά και το περιβάλλον: Ένα Οικομουσείο[v], για να είναι «ανθεκτικό» πρέπει να γίνεται ένα Ενεργό σημείο (Active site/spot)[vi] συμμετοχής, εκπαίδευσης, παροχής πρακτικών συμβουλών και γνώσεων βάσει της εμπειρίας· ένα μικρογεωπονικό φροντιστήριο και όχι μόνο ένα μουσειακό αποθετήριο ανάμνησης ή απομνημόνευσης. Να αποτελεί ένα ζωντανό ενεργό σημείο για τη διατήρηση σπόρων

και ειδών του φυτικού, γευστικού, φυσικού πλούτου και για την προστασία και την ανάδειξη του τοπίου. Να είναι ένα σημείο καλλιέργειας συνεργασίας που θα ανθίσταται -θα διδάσκει στην πράξη την αντοχή και την ανθεκτικότητα δηλαδή- στην αυθαιρεσία.

Και ας κλείσουμε με αυτό που διαφαίνεται να είναι το παράδοξο της έννοιας της πολιτισμικής ανθεκτικότητας: Η *κουλτούρα* (ως υιοθετημένη και ενσωματωμένη κοινωνικά λειτουργία, πράξη ή γνώση, ως συμπεριφορά, συνήθεια, έξι, habitus, ως σύνολο αξιών και πεποιθήσεων) της πολιτισμικής ανθεκτικότητας θα πρέπει να απαντά στα ερωτήματα που θέτει ο ίδιος ο πολιτισμός ως *συνεχές ενέργημα και αποτέλεσμα* των ανθρώπινων και φυσικών δραστηριοτήτων. Θα πρέπει να δημιουργεί *επιγενόμενα*[vii], με άλλα λόγια δομές, θεσμούς, ήθη και έναν *νέο πολιτισμό* διευθέτησης και διαχείρισης του ενδιαφέροντος, δηλαδή της προσοχής, της φροντίδας, της τρυφερότητας, της περιποίησης, της στοργικότητας που έχει ανάγκη ο πολιτισμός ως δημιούργημα της κοινότητας. Η πολιτισμική ανθεκτικότητα δημιουργεί ανανεούμενους, διαρκώς καινούργιους, ζωντανούς πολιτισμούς. Μόνο έτσι μπορεί να γίνει κατανοητή.

---

[1] Cultural resilience. Cultural resilience refers to the ability of a community or society to adapt and thrive despite challenges, such as social upheaval, environmental changes, or economic pressures. https://www.unesco.org/en/query-list/c/cultural-resilience#term-definition

[2] Συνοπτική απάντηση από το Google Ai Mode: https://share.google/aimode/cnBGds8gZaBaZZhi7 Μέσα σε αγκύλες οι παραπομπές της AI απάντησης. Με την σειρά όπως εμφανίζονται στο κείμενο: - https://www.unesco.org/en/query-list/c/cultural-resilience - https://fiveable.me/africa-before-1800/key-terms/cultural-resilience - https://www.unesco.org/en/query-list/c/cultural-resilience - https://fiveable.me/introduction-to-native-american-studies/key-terms/cultural-resilience - https://www.wisdomlib.org/concept/cultural-resilience - https://ppsub.ub.ac.id/en/akademik/program-studi-interdisipliner/wasantanas3/silabus/theory-and-strategy-of-socio-cultural-resilience/ - https://fiveable.me/africa-before-1800/key-terms/cultural-resilience https://www.researchgate.net/publication/394930519_Cultural_Resilience_Communities_Overcoming_Adversity - https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305748825001379

- https://www.unesco.org/en/query-list/c/cultural-resilience - https://fiveable.me/africa-before-1800/key-terms/cultural-resilience - https://ecologyandsociety.org/vol29/iss4/art25/ - https://ehps.net/ehp/index.php/contents/article/view/2734 - https://www.scribd.com/document/907490242/Cultural-Resilience-Communities-Overcoming-Adversity-www-kiu-ac-ug

[3] https://gsri.gov.gr/kainotomia-mesa-apo-tin-politistiki-klironomia-anthektikotita-stin-epochi-tis-klimatikis-allagis-vienni-kai-diadiktyaka-3-5-martiou-2025-vimata-gia-tin-enopoiisi-ton-ethnikon-kai-evropa/

[4] Deliberate Ignorance. Η σκόπιμη άγνοια (συχνά αποκαλούμενη εκούσια άγνοια) είναι η συνειδητή, σκόπιμη επιλογή αποφυγής της απόκτησης συγκεκριμένων πληροφοριών ή γεγονότων. Άτομα ή οργανισμοί συνήθως το κάνουν αυτό επειδή η αλήθεια μπορεί να είναι άβολη, να δημιουργεί ανεπιθύμητη πίεση για δράση ή να αμφισβητεί βαθιά ριζωμένες πεποιθήσεις. https://en.wikipedia.org/wiki/Willful_ignorance - https://www.apa.org/news/press/releases/2023/10/why-we-choose-ignorance
Political deliberate ignorance: Σε πολιτικό πλαίσιο, η σκόπιμη άγνοια (ή η εκούσια άγνοια) είναι η σκόπιμη επιλογή αποφυγής της απόκτησης, αναζήτησης ή επεξεργασίας συγκεκριμένων πληροφοριών. Αντί για τυχαία έλλειψη γνώσης, πρόκειται για στρατηγική ή ψυχολογική απόφαση να «παραμείνουμε στο σκοτάδι» για να εξυπηρετήσουμε έναν συγκεκριμένο σκοπό. https://share.google/aimode/nZTngo5Gnz7uDDC52 - Ralph Hertwig, Dagmar Ellerbrock, Why people choose deliberate ignorance in times of societal transformation, *Cognition*, 2022 https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0010027722002359

[5] - «Το Οικομουσείο είναι 'in situ' μουσείο πολιτισμού, φύσης και ιστορίας, χωρίς τοίχους, σε μια εδαφική περιοχή. Στηρίζεται σε δομημένες αφηγήσεις για επιλεγμένα θέματα, με επίκεντρο τη σχέση του ανθρώπου-τόπου-τοπίου (Davis 2011) στοχεύοντας στην ενεργοποίηση, αξιοποίηση και αναπαραγωγή φυσικού και κοινωνικού κεφαλαίου μέσω συνεργειών τοπικής παραγωγής, επιχειρηματικότητας και τουρισμού μικρής κλίμακας στη βάση των αρχών της αειφορίας.» Παυλής, Ε. & Ανθοπούλου, Θ., *Ο τόπος ως οικομουσείο: μια εδαφική προσέγγιση της ανάπτυξης της υπαίθρου. Μελέτη περίπτωσης στη Γέρα Λέσβου*, 15ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αγροτικής Οικονομίας (ΕΤΑΓΡΟ) Επαναπροσδιορίζοντας την Ανάπτυξη της Υπαίθρου στη Σύγχρονη Ψηφιακή Εποχή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1–2 Νοεμβρίου 2018. https://socialpolicy.panteion.gr/sites/default/files/news_files/Εκτεταμένη%20Περίληψη%20ΕΤΑΓΡΟ%202018.pdf
- «Οικομουσείο: Πρόκειται για μουσεία ανοιχτού τύπου, ανοιχτά σε δύο επίπεδα: αφενός κυριολεκτικά, ο βασικός χώρος ενός Οικομουσείου βρίσκεται έξω, είναι υπαίθριος, και αφετέρου στην οργάνωσή του. Εργαζόμενοι και εθελοντές, ντόπιοι και «ξένοι», συνεργάζονται ώστε να τεκμηριωθεί και να αναδειχθεί η ιδιαίτερη ταυτότητα του τόπου. Η οικολογία και το περιβάλλον είναι ένα πολύ σημαντικό μέρος ενός Οικομουσείου, αλλά εξίσου σημαντικό ρόλο παίζει και η πολιτιστική κληρονομιά, και ειδικά η σύνδεσή της με τη φύση. Η πολιτιστική κληρονομιά, ενώ

προστατεύεται και αναδεικνύεται, δεν αντιμετωπίζεται ως ένα απονεκρωμένο και κλειστό σχήμα, αλλά ως μια δυναμική συνθήκη που είναι παρούσα. Ενδιαφέρει, όχι μόνο το παρελθόν, αυτή η «ξένη χώρα όπου οι άνθρωποι κάνουν τα πράγματα αλλιώς», αλλά και το παρόν της κοινότητας. Τα Οικομουσεία μπορούν να αποτελέσουν καταλύτες για την τοπική ανάπτυξη (...). Ως κοιτίδες ακτιβιστικής δράσης, διαμορφώνουν πολιτισμικά μικροκλίματα που δίνουν τη δυνατότητα της ευρύτερης αλλαγής. Τα Οικομουσεία πρωτοεμφανίστηκαν στη Γαλλία τη δεκαετία του 1970 στο πλαίσιο της Νέας Μουσειολογίας και εξαπλώθηκαν σε όλα τα μέρη της Γης. Σήμερα υπάρχουν περί τα 600 Οικομουσεία σε όλο τον κόσμο.» Δείτε περισσότερα Οικομουσεία στα: EcoHeritage Network , https://sites.google.com/view/drops-platform/home , https://portmuse.eu/selected-ecomuseums/ ,

https://www.ecomuseum.eu/gr . https://ecomuseumzagori.gr

[6] Active Spot/Site: Δείχνει τη δυνατότητα αλληλεπίδρασης, λειτουργικότητας ή δράσης σε ένα συγκεκριμένο πεδίο (π.χ. κλικ σε εικόνα, σύνδεση μορίων)

[7] ἐπιγίγνομαι: Ιων. και μεταγεν. τύπος -γίνομαι [ῐ̄]· μέλ. -γενήσομαι, αόρ. -εγενόμην, παρακ. -γέγονα· Ι. λέγεται για χρόνο, επέρχομαι, γεννιέμαι κατόπιν, έρχομαι μετά από, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρῃ, φύλλα που δημιουργούνται την άνοιξη, σε Ομήρ. Ιλ.· οἱ ἐπιγιγνόμενοι ἄνθρωποι, οι απόγονοι, σε Ηρόδ.· οἱ ἐπιγενόμενοι τούτῳ σοφισταί, αυτοί που ήρθαν μετά από αυτόν, στον ίδ.· τῇἐπιγενομένῃ ἡμέρᾳ, την επομένη μέρα, σε Θουκ.· χρόνου ἐπιγιγνομένου, ενώ ο χρόνος περνούσε, με την πάροδο του χρόνου, σε Ηρόδ., Θουκ.

[8] 1. λέγεται για γεγονότα, περιστατικά, επιπίπτω, επέρχομαι, επισυμβαίνω, Λατ. supervenire, χειμών, νὺξ ἐπεγένετο, σε Ηρόδ.· ἄνεμος ἐπεγένετο τῇ φλογί, ενίσχυσε την φλόγα, σε Θουκ.· τὰ ἐπιγιγνόμενα, αυτά που γίνονται διαδοχικά, στον ίδ. 2. επέρχομαι, παρουσιάζομαι μετά από, ἐπὶ τῇ ναυμαχίῃ, σε Ηρόδ.· επέρχομαι, προσβάλλω, επιτίθεμαι, τινι, σε Θουκ. 3. επισυμβαίνω, γίνομαι, πραγματοποιούμαι, στον ίδ.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Φώτης Γιαννόπουλος γεννήθηκε στο Τραγανό Ηλείας το 1967 και ζει στην Αθήνα από το 1979. Σπούδασε στο Παρίσι Επικοινωνία και Αισθητική (Πολιτισμικές Σπουδές). Δραστηριοποιείται ως ελεύθερος επαγγελματίας στον τομέα της Επικοινωνίας. Μερικοί σημαντικοί σταθμοί στην επαγγελματική του σταδιοδρομία ήταν η ανάληψη καθηκόντων Υπευθύνου Επικοινωνίας και Προβολής της Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας Α.Ε. (ΕΑΧΑ), Διευθυντή Επικοινωνίας και Μάρκετινγκ (ευτυχώς μόνο για όσο ήταν χρήσιμο) στον Οργανισμό Ελευσίνα Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης, Επιστημονικού Συνεργάτη του Προέδρου της Επιτροπής Περιβάλλοντος της Βουλής, αλλά και η διοργάνωση σειράς εκδηλώσεων υπό τον γενικό τίτλο «Ποια Πόλη θέλουμε;» στο πλαίσιο της συνεργασίας του με το ΙΣΤΑΜΕ Α. Παπανδρέου, η συμμετοχή του στην αναμόρφωση του τοπίου της υπαίθριας διαφήμισης την περίοδο της απομάκρυνσής των διαφημιστικών πινακίδων, η επιμέλεια και διοργάνωση εκδηλώσεων και εκθέσεων πολιτιστικού περιεχομένου. Ασχολήθηκε με την πολιτική επικοινωνία αλλά είχε επίσης την ευκαιρία να συνεργαστεί, ως Σύμβουλος Επικοινωνίας, με πολλές επιχειρήσεις του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Γκατσοπούλου Ευδοξία (Εύη) (2026): Το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφήνας ως φορέας πολιτισμού, μνήμης και ταυτότητας σε μια εποχή παγκοσμιοποίησης

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 346- 353

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφήνας ως φορέας πολιτισμού, μνήμης και ταυτότητας σε μια εποχή παγκοσμιοποίησης.

Γκατσοπούλου Ευδοξία (Εύη)

Πρόεδρος του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας, Εκπαιδευτικός

Περίληψη

Η σύγχρονη κοινωνία ολοένα και κατακλύζεται από μια θύελλα κρίσης αξιών, εξάλειψη της εθνικής ταυτότητας, ενώ προσανατολίζεται προς μια απρόσωπη πολυπολιτισμικότητα, που δημιουργεί σύγχυση και κοινωνικά, προσωπικά αδιέξοδα.

Σαν αντίβαρο στις προκλήσεις της εποχής το Λύκειον των Ελληνίδων αποτελεί έναν φορέα όπου μέσω του πολιτισμού διατηρεί τα ήθη, την ιστορία του λαού μας όχι ως μια μουσειακή μνήμη αλλά ως θεμέλιο για τη διαμόρφωση υγιών πολιτών, για την αντιμετώπιση των φαινομένων αποξένωσης και έλλειψης κοινωνικού προσανατολισμού . Παράλληλα η διατήρηση και προαγωγή αξιών , ιστορικής και πολιτισμικής συνέχειας , που μεταφέρονται μέσω των δράσεων του Λυκείου των Ελληνίδων στη νέα γενιά ενισχύει την κοινωνική συνοχή. Ο εθελοντισμός , η προσφορά στο κοινωνικό σύνολο, η συμμετοχή σε κοινές πολιτιστικές δράσεις, η παρακολούθηση μαθημάτων που προσδίδουν γνώσεις, δεξιότητες , διαφύλαξη πολιτιστικών στοιχείων οδηγεί και στην πλήρωση σημαντικών αναγκών του συνόλου των πολιτών. Καλύπτει το

συναίσθημα του ανήκειν, καλλιεργεί τη συλλογικότητα, την ιστορική συνείδηση, ενισχύει δεσμούς μέσα από τη συνειδητοποίηση κοινής αφετηρίας, αλλά και της αποδοχής της διαφορετικότητας ως στοιχείο πλουραλισμού, πολυφωνίας, υγιούς συνεργασίας και δημιουργίας.

Τέλος το άρθρο μέσα από παραδείγματα δράσης του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας υπογραμμίζει τον τρόπο που η διαφύλαξη της παράδοσης και της ιστορίας του λαού μας μπορεί να ενισχύσει την ελληνική ταυτότητα και την κοινωνική προσαρμογή σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον.

Η σύγχρονη κοινωνία, όπως παρατηρείται, ολοένα και κατακλύζεται από μια θύελλα κρίσης αξιών. Κυριαρχεί μια απρόσωπη πολυπολιτισμικότητα με τη μορφή μιας ομοιογένειας και όχι διαφοροποίησης και αποδοχής των ιδιομορφιών και των ιδιαιτεροτήτων ή ανάδειξης του προσώπου κάθε λαού ή πολιτισμικής ομάδας. Η εθνική ταυτότητα πληθυσμιακών ομάδων τείνει να αλλοιωθεί ή αμφισβητείται, καθώς εκλαμβάνεται ως αρνητικό χαρακτηριστικό ή αποδυναμώνεται από τις πιθανές εθνικιστικές εξάρσεις προσώπων ή υποομάδων.

Κυρίως για τους νέους η κοινωνική αυτή ασάφεια, η έλλειψη υγιών προτύπων, η απομάκρυνση από παραδοσιακές μορφές οικογένειας με τους στενούς δεσμούς, η αμφισβήτηση θεσμών δημιουργεί σύγχυση και προσωπικά αδιέξοδα .

Ως αντίβαρο στις προκλήσεις της εποχής ένας φορέας με ιστορία 115 ετών, το Λύκειον των Ελληνίδων, έρχεται με τη διαρκή ζωντανή δράση του να προσφέρει ένα δρόμο που ανοίγει ορίζοντες, προσφέρει διεξόδους και φωτίζει τις ζωές των νέων , αλλά και ατόμων όλων των ηλικιών.

Το 1911 η πρωτοπόρα δημοσιογράφος και εκπαιδευτικός, Καλλιρρόη Παρέν ιδρύει, μαζί με άλλες γυναίκες, το Λύκειον των Ελληνίδων με βασικό σκοπό την ανύψωση της θέσης της γυναίκας, την προστασία του παιδιού και τη διαφύλαξη της παράδοσης σε όλες της

τις μορφές. Το εθελοντικό έργο των γυναικών που το πλαισίωναν ήταν πολύπλευρο και ανταποκρινόταν στις ανάγκες της κάθε εποχής. Μετέδιδαν γνώσεις και δεξιότητες σε κυρίες, ώστε να μπορέσουν να εισέλθουν στον εργασιακό χώρο, στήριζαν τις μητέρες. Στα χρόνια του πολέμου η ρότα του ΛτΕ στράφηκε προς την ενίσχυση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα και των μαχητών της πρώτης γραμμής. Σε περιόδους υποτίμησης της παράδοσης και της λαϊκής τέχνης, της ξενομανίας, το ΛτΕ αναδείχθηκε σε μια δυναμική στρατιά γυναικών, που διατήρησαν τις λαϊκές τέχνες, ανέδειξαν τους ελληνικούς χορούς ως μέσον έκφρασης, μα και αποτύπωσης της ιστορίας του λαού μας. Τραγούδησαν τα δημοτικά τραγούδια, που διέσωσαν με επιτόπια έρευνα σε απομακρυσμένα χωριά και οικισμούς της πατρίδας μας. Κατέγραψαν ήθη και έθιμα, που επιβίωναν στην ελληνική επαρχία και πρόβαλαν το λαογραφικό τους πλούτο. Οι εθνικές ενδυμασίες έλαβαν την τιμή που τους άξιζε στους κόλπους του ΛτΕ ως φορείς της λαϊκής τέχνης, μα και ως υλική μετουσίωση των αγώνων για ελευθερία, ως ταυτότητα της φυλής μας, ως απεικόνιση αιώνιων συμβόλων της, της πίστης, της οικογένειας, του γάμου.

Το έργο του ΛτΕ επιδρά δραστικά και στη σημερινή σύγχρονη κοινωνία. Με τα 60 παραρτήματα στην Ελλάδα και στο εξωτερικό το ΛτΕ έχει καταστεί ο σημαντικότερος και πιο αξιόπιστος πολιτιστικός φορέας στον τόπο μας. Μέσω του πολιτισμού διατηρεί τα ήθη, την ιστορία του λαού μας όχι ως μια μουσειακή μνήμη αλλά ως θεμέλιο για τη διαμόρφωση υγιών πολιτών, για την αντιμετώπιση των φαινομένων αποξένωσης και έλλειψης κοινωνικού προσανατολισμού. Φέρνοντας ως παράδειγμα το Παράρτημα του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας, στο οποίο προεδρεύω, με περηφάνια σημειώνω πως αγκαλιάζει πολίτες όλων των ηλικιών, παιδιά , νέους και ενήλικες, που μαθητεύουν σε τμήματα παραδοσιακών χορών και χορωδίας, μουσικοκινητικό, ζωγραφικής, κρουστών, κεραμικής, φιλαναγνωσίας, καλλιτεχνικών κατασκευών, κεντήματος, ραπτικής, υφαντικής. Η πολιτισμική και ιστορική συνέχεια, η διατήρηση πατροπαράδοτων αρχών και αξιών για όλα τα μέλη δεν είναι ένα θεωρητικό αντικείμενο μελέτης, αλλά μεταφέρεται ως βίωμα μέσα από ομιλίες, συμμετοχή σε

παραστάσεις, εκδηλώσεις, επισκέψεις σε μουσεία, ιστορικούς χώρους, γνωριμία με παραδοσιακά έθιμα της πατρίδας μας, μετάδοση του ελληνικού πολιτισμού σε τόπους εντός και εκτός της Ελλάδας σε φεστιβάλ, ανταμώματα, παραστάσεις, καταγραφή και συμμετοχή σε παραδοσιακά δρώμενα σε άκρες και χωριά της Ελλάδας.

Όταν τα μικρά παιδιά τραγουδούν σε γειτονιές τα κάλαντα ντυμένα με τις παραδοσιακές φορεσιές, πλάθουν τα λαζαράκια ή παίζουν τα ομαδικά παιχνίδια που ακούγαμε και συναντούσαμε παλιά στις αλάνες. Όταν ο παππούς και η γιαγιά πλέκουν τα χέρια στον χορό μαζί με την εγγόνα τους στα γλέντια. Όταν η νεαρή χορεύτρια ντυμένη νύφη συνοδεύεται στο γάμο της από τις συγχορεύτριές της που φορούν τις πλούσιες εθνικές φορεσιές με τα κεντήματα, τα περίτεχνα κοσμήματα και τα σύμβολα. Όταν η συγκίνηση μετουσιώνεται στο δάκρυ των θεατών που ακούν τον ήχο του νταουλιού και παρακολουθούν τελετουργικούς χορούς από αλησμόνητες πατρίδες. Όταν οι νέοι συναντιούνται σε παραδοσιακά πανηγύρια και στροβιλίζονται, γελούν, διασκεδάζουν. Όταν άνδρες και γυναίκες μοιράζονται στιγμές εθνικού ρίγους φορώντας τις λευκές φουστανέλες και τις πολυποίκιλες ενδυμασίες των προγόνων μας. Όταν ένα μοτίβο κεντήματος ή υφαντού δημιουργείται από τα χέρια γυναικών που μοιράζονται την τέχνη μα και τις προσωπικές, οικογενειακές τους χαρές και τα πάθη. Όταν ο χορευτικός κύκλος μεταμορφώνεται σε εστία κοινωνικοποίησης και ψυχικού συνδέσμου. Όταν τα παιδικά χεράκια απλώνονται για να αγγίξουν την υφή των παραδοσιακών υφαντών, να τη νιώσουν ή να ακούσουν μέσα από τους στίχους των τραγουδιών ιστορίες και αφηγήσεις από τις ζωές των παππούδων και των γιαγιάδων. Όταν τα χέρια πλάθουν το συστατικό της γης, τον πηλό, και τον μεταμορφώνουν. Όταν τα γέλια και οι χοροί στήνονται γύρω από ένα καζάνι όπως τα χρόνια τα παλιά. Όταν παιδιά, νέοι, ενήλικες, ακόμα και παππούδες και γιαγιάδες ενώνονται σε ένα χοροστάσι και μοιράζονται τη χαρά του γλεντιού... Τότε βρισκόμαστε στο Λύκειο των Ελληνίδων !

Μέσα στο κλίμα κρίσης αξιών και θεσμών το ΛτΕ λειτουργεί ως ένα μεγάλο σχολείο, που οι μαθητές έχουν επιλέξει να φοιτούν. Ειδικά για τα παιδιά και τους νέους αποτελεί έναν χώρο όπου αποκτούν δεξιότητες, γνωρίζουν την ιστορία και τη λαογραφία της

πατρίδας μας αβίαστα χωρίς διδακτισμό, αλλά μέσα από προσωπικές εμπειρίες. Έρχονται σε επαφή με τις τέχνες (χορό, μουσική, ζωγραφική...), που αποτελούν και τον συντομότερο , τον πιο άμεσο τρόπο για τη μετάδοση μηνυμάτων. Δημιουργούν και μελετούν το λαογραφικό περιοδικό «Τα΄Ανάβλεμμα», φύλακα ηθών, αυθεντικών βιωμάτων, ιστορικών προσώπων και γεγονότων. Παίρνουν μέρος σε παραστάσεις και εκδηλώσεις, γιορτές και παρουσιάσεις μεταφέροντας στους ώμους τους την πολιτισμική συνέχεια, ενώ η παρέα με τους συνομηλίκους που μοιράζονται κοινά ενδιαφέροντα και δράσεις τους προσφέρονται ευκαιρίες κοινωνικοποίησης, ψυχαγωγίας, πραγματικής φιλίας.

Παράλληλα ο εθελοντισμός, η προσφορά στο κοινωνικό σύνολο, η συμμετοχή σε κοινές πολιτιστικές δράσεις, η παρακολούθηση μαθημάτων που προσδίδουν γνώσεις, καλλιέργεια ταλέντων , διαφύλαξη πολιτιστικών στοιχείων οδηγεί και στην πλήρωση σημαντικών αναγκών του συνόλου των πολιτών. Καλύπτει το συναίσθημα του ανήκειν, καλλιεργεί τη συλλογικότητα, την ιστορική συνείδηση, ενισχύει δεσμούς μέσα από τη συνειδητοποίηση κοινής αφετηρίας, αλλά και της αποδοχής της διαφορετικότητας ως στοιχείο πλουραλισμού, πολυφωνίας, υγιούς συνεργασίας και δημιουργίας. Η συνύπαρξη των μελών σε δράσεις που στοχεύουν στην απάλυνση του πόνου συμπολιτών τους, που έχουν ανάγκη υλική ή συναισθηματική, η εθελοντική λειτουργία του Λυκείου των Ελληνίδων και η ακατάπαυστη προσφορά , που υποκινείται από την αγάπη για κάθετί ελληνικό, παραδοσιακό, αυθεντικό αποτελεί παράδειγμα και καταφύγιο για την κοινωνία του σήμερα.

Η πολυετής επαφή μου, μαθητεία και διοίκηση στο ΛτΕ, καθώς και η μακρόχρονη πορεία του ΛτΕ με ωθεί στην αισιόδοξη σκέψη πως ο πολιτισμός κα οι αξιόλογοι φορείς που τον υπηρετούν και τον προάγουν, η διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής μας κληρονομιάς και η ενδυνάμωση της εθνικής μας ταυτότητας ως θεμέλιο στοιχείο της ύπαρξής μας μπορούν να λειτουργήσουν ως αντίδοτο στην εξασθένηση της κοινωνικής συνοχής, της απρόσωπης και χωρίς σταθερές αξίες κοινωνικοπολιτικής εξέλιξης. Το ΛτΕ έχει αποδείξει πως μπορεί ως φορέας πολιτισμού, μνήμης και ταυτότητας, ακολουθώντας τη

σύγχρονη πραγματικότητα, να συνδέσει το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον. Σε μια εποχή παγκοσμιοποίησης ενισχύει την πολιτισμική αυτογνωσία και ενεργεί ως θεματοφύλακας της παράδοσης και ως ενεργός πυρήνας πολιτιστικής δημιουργίας και συνέχειας του ελληνικού λαού.

Βιογραφικό σημείωμα

Γεννήθηκε στην Αθήνα και αποφοίτησε ως αριστούχος από την Πρότυπη σχολή Αναβρύτων .Σπούδασε στο Παιδαγωγικό τμήμα Κοινωνικών και ανθρωπιστικών σπουδών του Πανεπιστημίου Πατρών . Ολοκλήρωσε το μεταπτυχιακό της με θέμα την Εκπαίδευση στο Bowie University Maryland και μετεκπαιδεύτηκε στο τμήμα Ειδικής Αγωγής του Μαρασλείου.Κατέχει πτυχία στην αγγλική και γερμανική γλώσσα.

Έχει εκπονήσει έρευνες στον τομέα της γνωστικής ψυχολογίας και της διαπολιτισμικής αγωγής., τις οποίες παρουσίασε σε πανελλήνια και διεθνή συνέδρια (1990,2004,2005)Έχει παρακολουθήσει και οργανώσει δεκάδες σεμινάρια , ομιλίες, παρουσιάσεις , ενώ έχει προσκληθεί και παρουσιάσει εισηγήσεις εκπαιδευτικού και πολιτιστικού περιεχομένου από φορείς, Δήμους, εκπαιδευτήρια (1991-2026). Αρθρογραφεί και αποτελεί μέλος της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού «τΆνάβλεμμα», που εκδίδεται από το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφήνας. Έχει συγγράψει «εκπαιδευτικό υλικό για το Ανθολόγιο Α και Β δημοτικού(διαδικτυακό βιβλίο Teacherland)), εκπαιδευτικό υλικό για το δημιουργικό γράψιμο (εκπαιδευτήρια Ζηρίδη) , ενώ τιμήθηκε με το πρώτο βραβείο στο πανελλήνιο πρόγραμμα «Κύπρος- Ελλάδα-Ομογένεια-Εκπαιδευτικές γέφυρες» για το θεατρικό έργο

που συνέγραψε και παρουσίασε με τίτλο «τα σκαλοπάτια της λευτεριάς»(2018). Τιμήθηκε δε ως γυναίκα της χρονιάς με το βραβείο «Καλλιρρόη»2023 από τον Δήμο Ραφήνας Πικερμίου για την προσφορά της στον πολιτισμό και την εκπαίδευση.

Εργάζεται εδώ καιν35 χρόνια στην ιδιωτική και δημόσια πρωτοβάθμια εκπαίδευση.Είναι Πρόεδρος του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας από το 2018 ως σήμερα και θεωρεί το Λύκειο αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής της ,αφού ανήκει και συμμετέχει αδιάλειπτα στις δράσεις του εδώ και 45 έτη προωθώντας τις αξίες της παράδοσης, της ισότητας των φύλων, της πολιτιστικής συνέχειας.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Γκλιάτη Χασιώτη Σοφία (2026): Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα –Ένας κόσμος σε μετάβαση. Ένας τόπος ανθεκτικός, είναι ένας τόπος που θυμάται τον άνθρωπο.

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 354- 362

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα –Ένας κόσμος σε μετάβαση.

Ένας τόπος ανθεκτικός, είναι ένας τόπος που θυμάται τον άνθρωπο.

Γκλιάτη Χασιώτη Σοφία
Συγγραφέας - Ερευνήτρια

Περίληψη

Οι τόποι χάνονται μόνο όταν σβήνουν οι μνήμες, όταν λείπουν οι φωνές των παιδιών και οι σχέσεις των ανθρώπων.

Η ύπαιθρος αλλάζει μορφή, τα χωριά γίνονται προάστια και βιώνουν μία βίαιη επέμβαση από τις μετακινήσεις πληθυσμών και τα μεγάλα έργα. Οι παράκτιες ζώνες της Αν. Αττικής γίνονται τουριστικοί προορισμοί και τα εξοχικά σπίτια γίνονται μόνιμες κατοικίες, το νερό δεν επαρκεί και το αποχετευτικό δίκτυο ανύπαρκτο.

Οι οικογενειακοί δεσμοί είναι πιο χαλαροί ,έτσι τα παιδιά μεγαλώνουν δίχως παραμύθια και ιστορίες την παππούδων τους. Πρέπει να αντέξουμε τις περιβαλλοντικές αλλαγές και τις οικονομικές και πολιτισμικές πιέσεις που δεχόμαστε. Έχουμε μια ενδιαφέρουσα ιστορία, μια ισχυρή Αρβανίτικη πολιτισμική κληρονομιά και μια σπουδαία αγροτική παράδοση στην αμπελοκαλλιέργεια , εξαιρετικά σύκα, φιστίκια ,κηπευτικά και ήπιο κλίμα. Πρέπει να διατηρήσουμε την ταυτότητά μας, να διατηρήσουμε τα έθιμά μας, τις

παραδόσεις μας και την «μπέσα» σαν κώδικα τιμής. Να ενισχύσουμε τους λαογραφικούς, πολιτιστικούς συλλόγους και να δημιουργήσουμε ένα λαογραφικό μουσείο. Προτείνουμε να αξιοποιηθούν τα μεγάλα ανενεργά Ολυμπιακά ακίνητα ,όπως ο Ιππόδρομος και να αξιοποιηθούν για να καλυτερεύσουν τη ζωή των κατοίκων, αρκετό θόρυβο και ρίπους δεχόμαστε από το αεροδρόμιο. Επιτακτική ανάγκη για ένα μεγάλο Νοσοκομείο και επέκταση του σιδηροδρόμου μέχρι το Λαύριο.

Abstract

Places loose their meaning when memories fade and the echoes of the voices of its children and the relationships of its people are lost in the passage of time. The countryside changes face, its villages become suburbs and undergo a rapid and violent transformation under the movement of population and the large-scale projects. Coastal areas of East Attica become weekend destinations for hundreds of visitors and summer houses destinations for thousands who eventually make it their permanent home, where water is most of the time insufficient and the sewage system non-existent.

Family ties have loosened - children grow up without the local or the family stories usually transmitted through their grandparents. To absorb the violent changes of the cultural environment and the economic and environmental pressures we must propound our interesting history, our strong "arvanitiki" heritage and, equally important, the unique agricultural tradition of the ancient "savatiano" brand of wine, the equally ancient production of figs, pistachios, vegetables.

There is a strong case for the preservation of our identity, which has survived through the centuries - to preserve our local customs, our traditions and the "bessa" code of honour. We have to strengthen our cultural associations and to create a folklore museum of the area.

We propose to use, to utilize, the large unused properties - constructed for the Olympic Games of 2004 - such as the Hippodrome, and to use them for the improvement of the life of the people of the area, who have experienced great noise and pollution from the nearby main airport. There is also a need for a new hospital which would service hundreds of thousands of residents from the north-eastern suburbs of Athens to the southern city of Lavrio.

Για τη μετάφραση με βοήθησε ο αδελφός μου Dr ΝΙΚΟΣ ΧΑΣΙΩΤΗΣ (BA, MA, PhD)

Οι τόποι δεν χάνονται όταν εγκαταλείπονται και ερειπώνονται τα σπίτια των κατοίκων. Χάνονται οι τόποι μόνο όταν σβήνουν οι μνήμες, οι φωνές, οι τρόποι ζωής, οι σχέσεις των ανθρώπων.

Ζούμε σε μια εποχή μεγάλων μεταβάσεων. Η ύπαιθρος αλλάζει μορφή, τα χωριά γίνονται προάστια, οι παραθαλάσσιες περιοχές μετατρέπονται σε τουριστικούς προορισμούς, ενώ οι νεότερες γενιές μεγαλώνουν συχνά μακριά από τις ρίζες και τις παραδόσεις των παππούδων τους.

Το Μαρκόπουλο και τα γύρω μεσογείτικα χωριά (Κορωπί, Παιανία, Σπάτα, Καλύβια) αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα περιοχών που βιώνουν μια βίαιη περιβαλλοντική και κοινωνική μετάβαση. Κι όμως, μέσα σε αυτή τη διαρκή αλλαγή, υπάρχουν στοιχεία που ακόμα αντιστέκονται σιωπηλά στον χρόνο.

Είναι ένα στοίχημα που έχουμε βάλει και θέλουμε να το πετύχουμε , όταν όλα γύρω αλλάζουν η προσπάθεια του δήμου Μαρκοπούλου και των κατοίκων είναι να αντέχουν, να προσαρμόζονται και να συνεχίζουν να αναδεικνύουν την ιστορική και πολιτισμική συνέχεια απέναντι στις οικονομικές κρίσεις, στις περιβαλλοντολογικές αλλαγές και στις κοινωνικές και πολιτισμικές πιέσεις.

Ζούμε σε μια περιοχή με ιδιαίτερο φυσικό κάλλος και μεγάλο ενδιαφέρον στην Ανατολική Αττική η οποία είναι κόσμημα, με όμορφη φύση, γλυκά ακρογιάλια, γιατί έχει πανάρχαια ιστορία, σπουδαία αγροτική παράδοση στην καλλιέργεια της αμπέλου και ισχυρή αρβανίτικη πολιτισμική κληρονομιά.

Η περιοχή μας είναι κοντά στην πρωτεύουσα και πάντα η Μητρόπολη ασκούσε πίεση και στηριζόταν στα Μεσόγεια για να επιλύσει τα προβλήματα σίτισης. Πλοία έφερναν στο Πόρτο Ράφτη σιτηρά από τον Πόντο για να τροφοδοτήσουν την αδηφάγα Αθήνα, όταν ήταν αποκλεισμένο το λιμάνι του Πειραιά και υπήρχε σιτοδεία. Αργότερα η εύφορη

πεδιάδα των Μεσογείων δόθηκε για να εξυπηρετήσει την πρωτεύουσα και να γίνει η μεγάλη αεροπορική πύλη της χώρας μας προς όλο τον κόσμο. Κάποτε προσπάθησαν να κάνουν τα Μεσόγεια την πίσω αυλή της Αθήνας, φέρνοντας το ΧΥΤΑ του λεκανοπεδίου. Οι κάτοικοι αντέδρασαν το σχέδιο των κυβερνόντων δεν πέρασε.

Το αεροδρόμιο έφερε ανάπτυξη, αλλά τσιμεντοποιήθηκε μία μεγάλη εύφορη, παραγωγική πεδιάδα με καλή σύσταση εδάφους και προστατευμένη από τους γύρω ορεινούς όγκους. Έγιναν μεγάλα έργα, δρόμοι ταχείας κυκλοφορίας, αλλά ελλοχεύει ο κίνδυνος να χαθεί η τυπική φυσιογνωμία του τόπου μας.

Η σύγχρονη ανάπτυξη είναι αναγκαία. Όμως ένας τόπος δεν μπορεί να επιβιώσει πραγματικά αν αποκοπεί από την ιστορική και πολιτισμική του συνέχεια. Η ανθεκτικότητα ενός τόπου δεν μετριέται μόνο με υποδομές, δρόμους και τεχνολογίες. Μετριέται και με το αν οι νεότεροι γνωρίζουν σε βάθος τον τόπο τους. Αν μπορούν να αναγνωρίσουν τον εαυτό τους μέσα στη συλλογική μνήμη.

Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, οι τοπικές κοινωνίες καλούνται να ισορροπήσουν ανάμεσα στην πρόοδο και στη διατήρηση της ταυτότητάς τους. Η πρόκληση δεν είναι όμως να μείνουμε στο παρελθόν. Είναι να προχωρήσουμε χωρίς να ξεχάσουμε ποιοι είμαστε.

Γιατί ένας τόπος αντέχει όταν θυμάται. Και ένας πολιτισμός επιβιώνει όταν συνεχίζει να μεταδίδεται από άνθρωπο σε άνθρωπο, από γενιά σε γενιά.

Για να διατηρήσουμε τη φυσιογνωμία μας πρέπει:

Να κρατήσουμε τη συλλογική μας μνήμη, τα έθιμά μας, τις αφηγήσεις, τις αξίες και τον τρόπο ζωής μας.

Να κρατήσουμε τη ΄μπέσα΄ σαν κώδικα τιμής.

Να διατηρήσουμε τις συγγενικές δομές, να ενισχύσουμε τους τοπικούς συλλόγους, να συμμετέχουμε στις λαογραφικές εκδηλώσεις, και να κάνουμε λογοτεχνική καταγραφή, (όπως ήδη κάνουμε), να δημιουργήσουμε μουσείο παλαιών αντικειμένων και αγροτικών

εργαλείων, όπως και μουσείο οίνου. Υπάρχει ο κίνδυνος να αλλοιωθούν και να χαθούν τα παραδοσιακά πέτρινα σπίτια, οι αγροτικές αυλές, τα πατητήρια, τα χαγιάτια, οι παραδοσιακές ξύλινες πανύψηλες αυλόπορτες με το παραπόρτι.

Πριν το 1980 υπήρχε η Αυθεντική Μεσογείτικη Γη

Για δεκαετίες, το Μαρκόπουλο ήταν ένας κλειστός, αγροτικός κόσμος. Κυριαρχούσε ο «Μεσογείτικος αμπελώνας», ελαιώνες ,συκιές και μποστάνια Το περιβάλλον ήταν απόλυτα εναρμονισμένο με την πρωτογενή παραγωγή. Η Οικονομία στηριζόταν αποκλειστικά στην αγροτική παραγωγή και στην κτηνοτροφία.

Ο οικισμός του Μαρκόπουλου με τις γεωργικές κατοικίες ήταν περιορισμένος σε μια ακτίνα γύρω από την κεντρική πλατεία και την εκκλησία του Αγ. Ιωάννη. Το Πόρτο Ράφτη ήταν ένας μικρός παραθεριστικός οικισμός ψαράδων και λίγων εξοχικών.

Η Μεγάλη Μετάβαση από το 2000 στο Σήμερα

Το «ένας κόσμος σε μετάβαση» σήμερα περιγράφει μια ιστορική περίοδο όπου οι οικονομικές, κοινωνικές και τεχνολογικές δομές καταρρέουν ή μετασχηματίζονται, ενώ οι νέες δεν έχουν ακόμη πλήρως εδραιωθεί. Είναι η «γκρίζα ζώνη» ανάμεσα σε αυτό που ξέρουμε και σε αυτό που έρχεται.

Η αλλαγή στους κατοίκους των μεσογείων ήρθε απότομα με τα μεγάλα έργα της περιόδου των Ολυμπιακών Αγώνων (Αεροδρόμιο «Ελ. Βενιζέλος», Αττική Οδός , Ιππόδρομος). Μπορούμε να τις περιγράψουμε ως εξής:

Αστικοποίηση & Υποδομές: Το Μαρκόπουλο έπαψε να είναι «χωριό» και έγινε «προάστιο». Η κατασκευή του αεροδρομίου και του Ιπποδρόμου μετέτρεψε αγροτική γη σε βιομηχανική και αστική.

Περιβαλλοντικές Επιπτώσεις:

Ηχορύπανση: Λόγω των πτήσεων, παρά τα συστήματα παρακολούθησης θορύβου(NOMOS) η ηχορύπανση είναι έντονη σε ώρες αιχμής των πτήσεων.

Αέρια ρύπανση: Έχει εγκατασταθεί δίκτυο παρακολούθησης της ποιότητας του αέρα (ΔΠΠΑ) με πέντε μόνιμους σταθμούς παρακολούθησης εγκατεστημένους στις γειτονικές περιοχές .

Αλλαγή Χρήσης Γης: Μεγάλο μέρος του ιστορικού αμπελώνα χάθηκε κάτω από το τσιμέντο και την άσφαλτο.

Διαχείριση Πόρων: Η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού (ειδικά στο Πόρτο Ράφτη) δημιούργησε τεράστιες ανάγκες σε νερό και αποχέτευση ενώ το Αποχετευτικό δίκτυο είναι ανολοκλήρωτο, κι έτσι επιβαρύνεται ο υδροφόρος ορίζοντας από απορροφητικούς βόθρους.

Αυξημένη ατμοσφαιρική ρύπανση από την κίνηση των οχημάτων στις λεωφόρους Πόρτο Ράφτη και Σουνίου.

Τι θα είχαμε να προτείνουμε για ένα βιώσιμο μέλλον.

Το Μαρκόπουλο βρίσκεται τώρα μπροστά σε ένα σταυροδρόμι βιωσιμότητας. Τα Μεσόγεια ήταν ανέκαθεν από τις πιο ξηρές περιοχές της Ελλάδας και αναμένεται να πληγούν περισσότερο από την αύξηση της θερμοκρασίας και την ξηρασία, κάνοντας την παραδοσιακή γεωργία ακόμα πιο δύσκολη.

Ελπίζουμε στην αξιοποίηση ΟΛΥΜΠΙΑΚΏΝ ακινήτων και στην υλοποίηση του «Ειδικού Σχεδίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης» (ΕΣΧΑΔΑ), το οποίο υπόσχεται ανάπλαση του Ιπποδρόμου και δυνατότητα σε υποψήφιους επενδυτές να εκμεταλλευτούν δημόσια ακίνητα με ευνοϊκούς όρους από το ΄Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου ¨ ΤΑΙΠΕΔ .

Ηλεκτροκίνηση & Συγκοινωνίες: Η επέκταση του προαστιακού σιδηροδρόμου προς το Μαρκόπουλο και το Λαύριο θεωρείται απαραίτητη. για τη μείωση της περιβαλλοντικής ρύπανσης . **Ψηφιακή & Τεχνολογική Μετάβαση:** Η έλευση της Τεχνητής Νοημοσύνης (AI),

η αυτοματοποίηση και η ψηφιοποίηση κάθε πτυχής της ζωής αλλάζουν τον τρόπο που εργαζόμαστε και επικοινωνούμε.

Πράσινη Μετάβαση: Η ανάγκη εγκατάλειψης των ορυκτών καυσίμων λόγω της κλιματικής κρίσης και η στροφή προς τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας .

Η Ταυτότητα του Τόπου μας: Η μεγάλη πρόκληση είναι αν θα καταφέρει να διασωθεί ό,τι απέμεινε από το «πολιτιστικό τοπίο» (τα παλιά πατητήρια, οι αρχαιολογικοί χώροι όπως η Βραυρώνα) μέσα σε ένα περιβάλλον που τείνει να γίνει μια απέραντη τσιμεντούπολη.

Συνοπτικά: Το Μαρκόπουλο μεταμορφώθηκε από μια αγροτική κοινότητα σε έναν στρατηγικό κόμβο μεταφορών και κατοικίας. Η επόμενη φάση της μετάβασης θα κρίνει αν θα παραμείνει ένας βιώσιμος τόπος κατοικίας ή αν θα θυσιαστεί πλήρως στο βωμό της άναρχης αστικοποίησης.

Η Ανατολική Αττική μεγάλωσε σαν παιδί που ψήλωσε απότομα και δεν πρόλαβαν να του ράψουν καινούργιο ρούχο. Οι δρόμοι γέμισαν αυτοκίνητα, τα χωριά έγιναν πόλεις, τα αμπέλια έδωσαν τη θέση τους σε πολυκατοικίες και εξοχικά έγιναν μόνιμες κατοικίες. Κι όμως, μέσα σ' αυτή τη μεγάλη αλλαγή, κάτι βασικό έμεινε πίσω, η ανθρώπινη ασφάλεια.

Γιατί ένας τόπος δεν μετριέται μόνο με αεροδρόμια, λιμάνια και τουριστικές επενδύσεις. Μετριέται από το πού θα τρέξει μια μάνα μέσα στη νύχτα, όταν το παιδί της ανεβάσει πυρετό. Από το αν ένας ηλικιωμένος θα προλάβει να φτάσει ζωντανός σε νοσοκομείο όταν η καρδιά του βαραίνει σαν πέτρα. Από το αν ο άνθρωπος που τραυματίστηκε σε μια φωτιά, σε ένα τροχαίο, σε μια εργατική δουλειά, θα βρει κοντά του ανοιχτή πόρτα σωτηρίας.

Η Ανατολική Αττική κουβαλά μια σιωπηλή ανασφάλεια. Ένας τόπος απλωμένος από το Λαύριο ως τον Μαραθώνα, από τα Μεσόγεια ως τη Ραφήνα και το Πόρτο Ράφτη, με χιλιάδες μόνιμους κατοίκους και αμέτρητους επισκέπτες το καλοκαίρι, εξακολουθεί να

κοιτά προς το κέντρο της Αθήνας όταν έρθει η δύσκολη ώρα. Σαν παιδί που, ενώ ενηλικιώθηκε, ακόμα ζητά βοήθεια από μακριά.

Κι όμως, οι ανάγκες είναι εδώ. Οι πυρκαγιές άφησαν στάχτες αλλά και μνήμη. Τα καλοκαίρια γίνονται θερμότερα, οι φυσικές καταστροφές πιο βίαιες, ο πληθυσμός γηράσκει, τα τροχαία πολλαπλασιάζονται στους μεγάλους οδικούς άξονες. Ένας τόπος που αλλάζει τόσο γρήγορα χρειάζεται ανθεκτικότητα. Και η ανθεκτικότητα δεν είναι λέξη τεχνική. Είναι η δυνατότητα μιας κοινωνίας να προστατεύει τον άνθρωπό της όταν όλα δοκιμάζονται.

Ένα μεγάλο, σύγχρονο νοσοκομείο στην Ανατολική Αττική δεν θα ήταν απλώς ένα ακόμα δημόσιο κτίριο. Θα ήταν ανάσα ζωής. Θα ήταν το σημείο όπου η πολιτεία λέει στους κατοίκους: «Δεν είστε ξεχασμένοι στην άκρη του λεκανοπεδίου». Θα ήταν ένας πυρήνας ασφάλειας σε έναν κόσμο αβέβαιο, έναν κόσμο σε μετάβαση. Και ίσως τότε ο τόπος να αποκτούσε κάτι βαθύτερο από ανάπτυξη. Να αποκτούσε φροντίδα για τον άνθρωπο.

Γιατί οι κοινωνίες δεν κρίνονται όταν όλα πάνε καλά. Κρίνονται στη στιγμή της ανάγκης. Στη στιγμή που μια σειρήνα σκίζει τη νύχτα και ένας άνθρωπος περιμένει να σωθεί.

Τότε φαίνεται αν ένας τόπος είναι πραγματικά βιώσιμος. Τότε φαίνεται αν ο πολιτισμός του έχει καρδιά.

Βιογραφικό Σημείωμα

Συγγραφέας - Ερευνήτρια. Γεννήθηκε στο Μαρκόπουλο Μεσογείων Αττικής το 1949. Τελείωσε το Β΄ Λύκειο θηλέων στην Αθήνα (Μαράσλειο). Σπούδασε την Αγγλική γλώσσα στην Ελληνοαμερικανική Ένωση. Παρακολούθησε στο ΕΚΠΑ και πήρε πιστοποίηση δημιουργικής γραφής στο εργαστήρι του συγγραφέα.

Είναι μητέρα δύο αγοριών και γιαγιά τριών εγγονών.

Χρημάτισε για δύο τετραετίες Δημοτική Σύμβουλος στο Δήμο του Μαρκόπουλου από το 1983- 1990. Ήταν η πρώτη γυναίκα Δημοτική Σύμβουλος το 1983 στην Ανατολική Αττική. Μετά το 2012 ασχολήθηκε με τη συγγραφή βιβλίων που αφορούσαν την περιοχή των Μεσογείων. Το 2018 εξέδωσε το 1ο βιβλίο της με μνήμες συνεντεύξεις και καταγραφές της ζωής των κατοίκων του Μαρκόπουλου και του Πόρτο – Ράφτη. Ακολούθησαν άλλες έξι εκδόσεις , «ΤΟ ΠΟΡΤΟ ΡΑΦΤΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΜΕΧΡΙ ΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ». «ΜΕΣΟΓΕΙΑ ΚΑΙ ΛΑΥΡΩΤΙΚΗ ΕΝΑΝ ΑΙΩΝΑ ΠΡΙΝ», «Ο ΣΤΡΑΤΟΚΟΠΟΣ ΚΑΙ Η ΑΤΤΙΚΗ ΤΟΥ» ,«ΠΟΛΕΜΩΝΤΑΣ ΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΤΛΑΝΤΙΚΟ», «ΜΑΓΙΣΣΕΣ ΣΤΟ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟ», «ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟ ΚΑΙ ΠΟΡΤΟ ΡΑΦΤΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΔΡΟΜΟΥΣ ΤΟΥΣ» Όλα από τις εκδόσεις ΑΩ. Το τελευταίο βιβλίο της διδάσκεται στα Δημοτικά Σχολεία στο πρόγραμμα του Υπουργείου παιδείας για «Φιλαναγνωσία».

.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Γρηγοράκος Αντ. Παναγιώτης (2026): Ο ρόλος του Γενικού Γραμματέα ΟΤΑ στη διαμόρφωση της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας των Δήμων

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 363- 372

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Ο ρόλος του Γενικού Γραμματέα ΟΤΑ στη διαμόρφωση της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας των Δήμων.

Γρηγοράκος Αντ. Παναγιώτης

Γενικός Γραμματέας Δήμου Ασπροπύργου

Πρόεδρος Πανελλήνιας Ένωσης Γενικών Γραμματέων Τοπικής Αυτοδιοίκησης «Κλεισθένης»

Περίληψη

Η χωρική ανθεκτικότητα αφορά την ικανότητα ενός τόπου να διατηρεί τη λειτουργικότητα και τη βιωσιμότητά του απέναντι σε φυσικούς, περιβαλλοντικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς κινδύνους. Περιλαμβάνει τον πολεοδομικό σχεδιασμό, την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, τη διαχείριση κινδύνων, τις υποδομές, την πολιτική προστασία και την ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων.

Οι πολιτιστικές πολιτικές δεν αποτελούν μόνο πεδίο αισθητικής ή ψυχαγωγίας, αλλά συνδέονται άμεσα με την οικονομική ανάπτυξη, τον τουρισμό, την καινοτομία και την κοινωνική ένταξη. Ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσεων, ο πολιτισμός λειτουργεί ως μηχανισμός διατήρησης της συλλογικής μνήμης και ενδυνάμωσης των τοπικών κοινοτήτων.

Ο Γενικός Γραμματέας του Δήμου διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία, αποτελώντας τον συνδετικό κρίκο μεταξύ της πολιτικής ηγεσίας και των διοικητικών υπηρεσιών. Από διοικητικός συντονιστής μετατρέπεται σταδιακά σε στρατηγικό διαχειριστή της οργανωσιακής λειτουργίας του δήμου.

Η συμβολή του, μεταξύ άλλων, εκτείνεται στον συντονισμό των δημοτικών δομών, στην αποτελεσματική υλοποίηση του στρατηγικού σχεδιασμού, στην αξιοποίηση χρηματοδοτικών εργαλείων και στην προώθηση καινοτόμων πρακτικών που ενισχύουν τη βιώσιμη ανάπτυξη. Παράλληλα, υποστηρίζει πολιτικές που αντανακλούν στην πολιτιστική κληρονομιά, υλική ή άυλη, κατοχυρώνουν τη συμμετοχή πολιτών, πολιτιστικών φορέων, εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, συλλόγων και τοπικών κοινοτήτων σε κοινές πολιτιστικές συνέργειες, ενισχύοντας την κοινωνική συνοχή, στοιχεία που συνθέτουν την πολιτισμική ανθεκτικότητα μιας κοινότητας.

Η έννοια της ανθεκτικότητας έχει αναδειχθεί τις τελευταίες δεκαετίες ως θεμελιώδης άξονας της σύγχρονης δημόσιας διοίκησης και του στρατηγικού σχεδιασμού της τοπικής αυτοδιοίκησης. Οι δήμοι καλούνται να ανταποκριθούν σε σύνθετες προκλήσεις που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή, τις φυσικές καταστροφές, τις δημογραφικές μεταβολές, τις οικονομικές κρίσεις, την ψηφιακή μετάβαση και τη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας των τοπικών κοινωνιών. Στο πλαίσιο αυτό, ο Γενικός Γραμματέας του Δήμου αναλαμβάνει έναν πολυδιάστατο ρόλο και αποτελεί κομβικό διοικητικό παράγοντα, καθώς λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος μεταξύ της πολιτικής ηγεσίας, των διοικητικών υπηρεσιών και της κοινωνίας των πολιτών. Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι η διερεύνηση του ρόλου του Γενικού Γραμματέα στη διαμόρφωση της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας, αναδεικνύοντας τη συμβολή του στον στρατηγικό σχεδιασμό, στη διοικητική αποτελεσματικότητα, στη διακυβέρνηση και στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

Λέξεις-κλειδιά: Τοπική Αυτοδιοίκηση, Γενικός Γραμματέας Δήμου, Χωρική Ανθεκτικότητα, Πολιτισμική Ανθεκτικότητα, Στρατηγικός Σχεδιασμός, Δημόσια Διοίκηση μέσω Στόχων.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι πόλεις του 21ου αιώνα βρίσκονται αντιμέτωπες με ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον, όπου οι επιπτώσεις της κλιματικής κρίσης, οι οικονομικές διακυμάνσεις, οι γεωπολιτικές εξελίξεις και οι τεχνολογικές καινοτομίες επηρεάζουν άμεσα τη λειτουργία των τοπικών κοινωνιών. Η πανδημία COVID-19 ανέδειξε με ιδιαίτερη ένταση τις αδυναμίες αλλά και τις δυνατότητες των συστημάτων τοπικής διακυβέρνησης, επιβεβαιώνοντας ότι η αποτελεσματικότητα των δήμων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την οργανωσιακή τους ικανότητα και την προσαρμοστικότητά τους.

Η ανθεκτικότητα (resilience) αποτελεί πλέον βασική έννοια στη θεωρία της δημόσιας διοίκησης, του χωρικού σχεδιασμού και της βιώσιμης ανάπτυξης. Αρχικά συνδέθηκε με την ικανότητα των οικοσυστημάτων να επανέρχονται μετά από διαταραχές, όμως σήμερα περιλαμβάνει την ικανότητα κοινωνικών, οικονομικών και διοικητικών συστημάτων να προσαρμόζονται, να ανακάμπτουν και να μετασχηματίζονται απέναντι σε κρίσεις. Αντίστοιχα, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD) υπογραμμίζει ότι η ανθεκτικότητα αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη βιώσιμη τοπική ανάπτυξη και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΧΩΡΙΚΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η τοπική αυτοδιοίκηση βρίσκεται στην πρώτη γραμμή αντιμετώπισης κρίσεων, καθώς αποτελεί τον πλησιέστερο θεσμό προς τον πολίτη. Η αποτελεσματική λειτουργία των δήμων δεν εξαρτάται μόνο από τις πολιτικές αποφάσεις των αιρετών οργάνων, αλλά και από τη διοικητική τους ικανότητα. Στο πλαίσιο αυτό, ο Γενικός Γραμματέας του

Δήμου διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο ως ανώτατο διοικητικό στέλεχος, υπεύθυνο για τον συντονισμό των υπηρεσιών, την εφαρμογή των πολιτικών αποφάσεων και την οργάνωση του διοικητικού μηχανισμού.

Η συμβολή του αποκτά ιδιαίτερη σημασία στη δημιουργία ανθεκτικών πόλεων, όπου η χωρική ανάπτυξη συνδυάζεται με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, την ενίσχυση της συμμετοχικής διακυβέρνησης και την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης.

Η χωρική ανθεκτικότητα αφορά την ικανότητα ενός τόπου να διατηρεί τη λειτουργικότητα και τη βιωσιμότητά του απέναντι σε φυσικές, κοινωνικές ή οικονομικές μεταβολές. Περιλαμβάνει την ανθεκτικότητα των υποδομών, των δικτύων μεταφορών, της πολεοδομικής οργάνωσης, του φυσικού περιβάλλοντος και των δημόσιων υπηρεσιών. Δηλαδή τον ολοκληρωμένο χωρικό σχεδιασμό, την προστασία των οικοσυστημάτων, τη βιώσιμη κινητικότητα, την αντιπλημμυρική και αντισεισμική θωράκιση, καθώς και την αξιοποίηση ψηφιακών εργαλείων για τη διαχείριση του αστικού χώρου.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα αναφέρεται στη δυνατότητα μιας κοινωνίας να διατηρεί, να αναπαράγει και να εξελίσσει την πολιτιστική της ταυτότητα, ακόμη και υπό συνθήκες έντονων κοινωνικών ή οικονομικών πιέσεων. Δεν περιορίζεται μόνο στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά επεκτείνεται στη διατήρηση της συλλογικής μνήμης, των τοπικών παραδόσεων, της πολιτιστικής δημιουργίας και της κοινωνικής συνοχής. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, η ενίσχυση της δημιουργικότητας, η συμμετοχή των πολιτών στον πολιτιστικό σχεδιασμό και η διατήρηση της τοπικής ταυτότητας αποτελούν κρίσιμες διαστάσεις της πολιτισμική ανθεκτικότητας ενός Δήμου. Η διεθνής βιβλιογραφία αναγνωρίζει ότι οι πόλεις που επενδύουν στον πολιτισμό

και στην κοινωνική συμμετοχή παρουσιάζουν μεγαλύτερη προσαρμοστικότητα και υψηλότερο επίπεδο βιώσιμης ανάπτυξης.

Η χωρική και η πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν αποτελούν διακριτές έννοιες αλλά αλληλένδετες. Ένας δήμος με ισχυρή πολιτιστική ταυτότητα παρουσιάζει μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή, γεγονός που διευκολύνει τη διαχείριση κρίσεων και την προσαρμογή στις μεταβολές. Αντίστοιχα, μια ισχυρή πολιτιστική κοινότητα χωρίς επαρκή χωρικό σχεδιασμό παραμένει ευάλωτη απέναντι στις φυσικές και περιβαλλοντικές απειλές. Η ολοκληρωμένη προσέγγιση των δύο αυτών διαστάσεων αποτελεί τη βάση της σύγχρονης τοπικής διακυβέρνησης.

Ο ΘΕΣΜΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑ ΟΤΑ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗ ΧΩΡΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ο Γενικός Γραμματέας αποτελεί το ανώτερο διοικητικό στέλεχος του δήμου και είναι υπεύθυνος για την εύρυθμη λειτουργία των υπηρεσιών. Η αποστολή του περιλαμβάνει τον συντονισμό των οργανικών μονάδων, την παρακολούθηση της εφαρμογής των αποφάσεων των συλλογικών οργάνων, την προώθηση του επιχειρησιακού σχεδιασμού και την ενίσχυση της διοικητικής αποτελεσματικότητας.

Στο ελληνικό διοικητικό σύστημα, ο Γενικός Γραμματέας λειτουργεί ως ο βασικός μηχανισμός διοικητικής συνέχειας. Εξασφαλίζει ότι οι πολιτικές αποφάσεις μετατρέπονται σε εφαρμόσιμες δράσεις, ενώ παράλληλα ενσωματώνει σύγχρονες πρακτικές διοίκησης, αξιολόγησης και διαχείρισης κινδύνων.

Η αποτελεσματικότητα του θεσμού εξαρτάται από την επιστημονική κατάρτιση, την εμπειρία, τις διοικητικές δεξιότητες και την ικανότητα διαχείρισης πολύπλοκων οργανωτικών συστημάτων.

Η χωρική ανθεκτικότητα απαιτεί ολοκληρωμένο σχεδιασμό, διατομεακή συνεργασία και συντονισμό πολλών υπηρεσιών. Ο Γενικός Γραμματέας συμβάλλει ουσιαστικά στην επίτευξη αυτών των στόχων.

Πρώτον, συμμετέχει στον στρατηγικό σχεδιασμό των δημοτικών πολιτικών, διασφαλίζοντας τη συνοχή μεταξύ επιχειρησιακών προγραμμάτων, τεχνικών έργων και πολεοδομικών παρεμβάσεων.

Δεύτερον, ενισχύει τη διοικητική ετοιμότητα απέναντι σε φυσικές καταστροφές μέσω της ανάπτυξης σχεδίων πολιτικής προστασίας, της συνεργασίας με κρατικούς φορείς και της οργάνωσης των δημοτικών υπηρεσιών.

Τρίτον, προωθεί τη χρήση ψηφιακών εργαλείων διακυβέρνησης, συστημάτων γεωγραφικών πληροφοριών (GIS), δεδομένων ανοικτής πρόσβασης και έξυπνων τεχνολογιών, οι οποίες επιτρέπουν την καλύτερη παρακολούθηση των χωρικών μεταβολών και τη λήψη τεκμηριωμένων αποφάσεων.

Επιπλέον, ο Γενικός Γραμματέας διασφαλίζει τον αποτελεσματικό συντονισμό μεταξύ τεχνικών υπηρεσιών, πολεοδομίας, περιβάλλοντος, κοινωνικών δομών και οικονομικών υπηρεσιών, στοιχείο απαραίτητο για την ολοκληρωμένη αντιμετώπιση σύνθετων προκλήσεων.

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν αποτελεί αποκλειστική ευθύνη των πολιτιστικών οργανισμών αλλά και της διοικητικής ηγεσίας του δήμου. Ο Γενικός Γραμματέας διαμορφώνει τις προϋποθέσεις ώστε οι πολιτιστικές πολιτικές να ενσωματώνονται στον συνολικό αναπτυξιακό σχεδιασμό.

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, υλικής ή άυλης, η υποστήριξη τοπικών πολιτιστικών συλλόγων, η ανάδειξη ιστορικών μνημείων και η ενίσχυση δημιουργικών δραστηριοτήτων αποτελούν παρεμβάσεις που ενδυναμώνουν την τοπική ταυτότητα.

Παράλληλα, η ενίσχυση της συμμετοχής των πολιτών στη λήψη αποφάσεων δημιουργεί σχέσεις εμπιστοσύνης μεταξύ διοίκησης και κοινωνίας ενισχύοντας το brand name ενός δήμου. Οι συμμετοχικές διαδικασίες ενισχύουν την κοινωνική συνοχή, μειώνουν τις συγκρούσεις και ενδυναμώνουν την ικανότητα της κοινότητας να ανταποκρίνεται συλλογικά στις προκλήσεις συμβάλλοντας την κοινωνική ειρήνη.

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα ενισχύεται επίσης μέσω της δια βίου μάθησης, της πολιτιστικής εκπαίδευσης και της αξιοποίησης των ψηφιακών τεχνολογιών για την προβολή της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΜΕΣΩ ΣΤΟΧΩΝ

Η αποτελεσματική διακυβέρνηση αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ανθεκτικότητα. Ο Γενικός Γραμματέας αναλαμβάνει τον συντονισμό συνεργασιών μεταξύ δημοτικών υπηρεσιών, περιφερειακών αρχών, πανεπιστημίων, επιχειρήσεων και οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών.

Η εφαρμογή σύγχρονων μορφών διακυβέρνησης, όπως η ηλεκτρονική διοίκηση, η ανοικτή διακυβέρνηση και οι συμμετοχικοί προϋπολογισμοί, ενισχύουν τη διαφάνεια και τη λογοδοσία.

Παράλληλα, η αξιοποίηση ευρωπαϊκών χρηματοδοτικών εργαλείων επιτρέπει την υλοποίηση έργων βιώσιμης κινητικότητας, ενεργειακής αναβάθμισης, προστασίας πολιτιστικών αγαθών και ψηφιακού μετασχηματισμού.

Η καινοτομία δεν αφορά μόνο την τεχνολογία αλλά και την οργανωσιακή αλλαγή. Ο Γενικός Γραμματέας καλείται να διαμορφώσει διοικητική κουλτούρα συνεργασίας, συνεχούς βελτίωσης και προσαρμοστικότητας.

ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Παρά τη σημασία του θεσμού, η αποτελεσματικότητα του Γενικού Γραμματέα επηρεάζεται από διάφορους περιορισμούς.

Η γραφειοκρατία, οι αλληλοεπικαλύψεις αρμοδιοτήτων, η υποστελέχωση των υπηρεσιών και η περιορισμένη διοικητική αυτονομία αποτελούν σημαντικά εμπόδια.

Παράλληλα, οι συχνές μεταβολές του θεσμικού πλαισίου δημιουργούν αβεβαιότητα ως προς τη συνέχεια των διοικητικών πολιτικών. Η περιορισμένη αξιοποίηση επιστημονικών δεδομένων και δεικτών ανθεκτικότητας δυσχεραίνει τη συστηματική αξιολόγηση των δημοτικών παρεμβάσεων.

Η αντιμετώπιση των παραπάνω προϋποθέτει επένδυση στην εκπαίδευση των στελεχών, ενίσχυση της διοικητικής ικανότητας και καθιέρωση διαδικασιών αξιολόγησης και μηχανισμών στρατηγικού σχεδιασμού με μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο ορίζοντα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ως κατακλείδα, μπορεί να αναφερθεί ότι η σύγχρονη τοπική αυτοδιοίκηση καλείται να διαχειριστεί σύνθετες και αλληλοσυνδεόμενες προκλήσεις που απαιτούν συνδυασμό διοικητικής αποτελεσματικότητας, στρατηγικού σχεδιασμού και κοινωνικής συμμετοχής. Ο Γενικός Γραμματέας του Δήμου αποτελεί κεντρικό παράγοντα στη διαμόρφωση τόσο της χωρικής όσο και της πολιτισμικής ανθεκτικότητας, καθώς συντονίζει τη λειτουργία των υπηρεσιών, υποστηρίζει την εφαρμογή δημόσιων πολιτικών και προωθεί συνεργασίες με πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα.

Η χωρική ανθεκτικότητα ενισχύεται μέσω της ορθολογικής διαχείρισης των υποδομών, της πρόληψης κινδύνων και της αξιοποίησης σύγχρονων εργαλείων σχεδιασμού, ενώ η πολιτισμική ανθεκτικότητα προάγεται μέσα από την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, την ενίσχυση της τοπικής ταυτότητας και τη συμμετοχή των πολιτών στη δημόσια ζωή.

Η ανάδειξη του Γενικού Γραμματέα ως στρατηγικού διοικητικού στελέχους μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στη δημιουργία ανθεκτικών, βιώσιμων και κοινωνικά συνεκτικών δήμων. Η ενίσχυση των θεσμικών του αρμοδιοτήτων, η συνεχής επιμόρφωση και η αξιοποίηση εργαλείων τεκμηριωμένης διακυβέρνησης αποτελούν κρίσιμες προϋποθέσεις για την επιτυχή αντιμετώπιση των μελλοντικών προκλήσεων. Ο Γενικός Γραμματέας ενός Δήμου δεν αρκεί να κάνει τα πράγματα σωστά αλλά στη σύγχρονη διοίκηση πρέπει να κάνει τα σωστά πράγματα.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Παναγιώτης Γρηγοράκος κατάγεται από την Μάνη.

Γεννήθηκε το 1968 στην Ηλιούπολη Αττικής, στην πόλη όπου μεγάλωσε και κατοικεί.

Είναι πολιτικός επιστήμονας, απόφοιτος Διοίκησης Επιχειρήσεων του ΑΠΚΥ και μεταπτυχιακού τίτλου «Κοινωνική Καινοτομία και Στρατηγικές Ανάπτυξης» του Τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, με εξειδίκευση σε θέματα Καινοτόμων Πρακτικών στους Ελληνικούς Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.).

Σήμερα είναι υποψήφιος διδάκτωρ στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου με έρευνα στους Ελληνικούς Δήμους που έχουν ενταχθεί στις Υγιείς Πόλεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας.

Από το 2007 έως το 2014 διατέλεσε Γενικός Γραμματέας του Δήμου Χαϊδαρίου.

Σήμερα κατέχει την θέση του Γενικού Γραμματέα του Δήμου Ασπροπύργου.

Το 2008 υπήρξε Ιδρυτικό Μέλος της Πανελλήνιας Ένωσης Γενικών Γραμματέων Τοπικής Αυτοδιοίκησης «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ» που παρέχει τεχνογνωσία και στήριξη στις Αυτοδιοικητικές Αρχές συμμετέχοντας κατά καιρούς στο Διοικητικό Συμβούλιο της Ένωσης από την θέση του Γενικού της Γραμματέα.

Το 2024 ανέλαβε την θέση του Προέδρου της Πανελλήνιας Ένωσης Γενικών Γραμματέων Τοπικής Αυτοδιοίκησης «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ»

Έχει συμμετάσχει σε πλήθος συνεδρίων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ως εξειδικευμένος εισηγητής.

Έχει εκτενή αρθογραφία σε θέματα εξειδικευμένου ενδιαφέροντος των ΟΤΑ στον έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο.

Είναι παντρεμένος με την Αναστασία Τσάδαρη με την οποία έχουν αποκτήσει δύο παιδιά, τον Αντώνη και τον Αλέξανδρο- Πέτρο.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Δουγέκου Γκέλη (2026): Η Σέριφος σε Μετάβαση: Πολιτιστική Κληρονομιά, Φέρουσα Ικανότητα και Ανθεκτική Διακυβέρνηση στον Νησιωτικό Χώρο

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 373- 381

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Η Σέριφος σε Μετάβαση: Πολιτιστική Κληρονομιά, Φέρουσα Ικανότητα και Ανθεκτική Διακυβέρνηση στον Νησιωτικό Χώρο.

Δουγέκου Γκέλη

Πρόεδρος Συλλόγου Μεγάλου Λιβαδίου Σερίφου

Περίληψη

Το άρθρο διερευνά τη σχέση χωρικής και πολιτιστικής ανθεκτικότητας στον νησιωτικό χώρο, με επίκεντρο τη Σέριφο ως χαρακτηριστική περίπτωση μετάβασης από τη μεταλλευτική μονοκαλλιέργεια στην τουριστική οικονομία. Αναλύονται οι προκλήσεις που προκύπτουν από τον υπερτουρισμό, την οικιστική πίεση, τους περιορισμένους φυσικούς πόρους και τις αδυναμίες του υφιστάμενου πλαισίου νησιωτικής διακυβέρνησης. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον επικείμενο χωροταξικό σχεδιασμό, στη φέρουσα ικανότητα των νησιών και στην ανάγκη ουσιαστικής συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Παράλληλα, αναδεικνύεται ο καθοριστικός ρόλος των συνεργειών μεταξύ Τοπικής Αυτοδιοίκησης, επιστημονικών ιδρυμάτων, κοινωνίας των πολιτών και διεθνών οργανισμών ως εργαλείο προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και επίτευξης βιώσιμης ανάπτυξης. Η περίπτωση της Σερίφου προβάλλεται ως παράδειγμα συμμετοχικής διακυβέρνησης και εφαρμοσμένης ανθεκτικότητας για τα μικρά νησιά του Αιγαίου.

Στον σύγχρονο αναπτυξιακό διάλογο, η έννοια της ανθεκτικότητας έχει μετατοπιστεί από την απλή ικανότητα ανάκαμψης μετά από μια κρίση, στην προληπτική και προσαρμοστική ικανότητα ενός συστήματος να μετασχηματίζεται βιώσιμα απέναντι στις διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες. Για τον ευαίσθητο νησιωτικό χώρο των Κυκλάδων, η ανθεκτικότητα αποτελεί όρο επιβίωσης και όχι μια αφηρημένη θεωρητική προσέγγιση. Τα νησιά, ως κλειστά και πεπερασμένα οικοσυστήματα, βιώνουν εντονότερα τις συνέπειες ενός κόσμου σε μετάβαση: την κλιματική κρίση, τη λειψυδρία, τη δημογραφική συρρίκνωση και τις ασύμμετρες πιέσεις που προκαλεί η μονοκαλλιέργεια του τουρισμού.

Η ανθεκτικότητα ενός νησιωτικού τόπου δεν εξαντλείται στη διατήρηση των φυσικών του πόρων ή στην επάρκεια των υποδομών του. Συνδέεται άμεσα με τη δυνατότητα διατήρησης ζωντανών κοινοτήτων κατοίκων, κοινωνικών σχέσεων και πολιτισμικής συνέχειας. Υπό αυτό το πρίσμα, η χωρική ανθεκτικότητα συνδέεται άρρηκτα με την πολιτισμική. Το κυκλαδίτικο τοπίο δεν αποτελεί απλώς ένα φυσικό ανάγλυφο, αλλά ένα πολιτισμικό τοπίο σμιλευμένο από αιώνες ανθρώπινης δραστηριότητας, αρχιτεκτονικής παράδοσης, αγροτικών πρακτικών και ήπιων μορφών διαχείρισης των πόρων. Όταν ο χωρικός ιστός αλλοιώνεται από την άναρχη δόμηση και την υπέρμετρη τουριστική πίεση, συμπαρασύρει αναπόφευκτα και την πολιτιστική ταυτότητα της τοπικής κοινότητας.

Η Σέριφος αποτελεί ένα χαρακτηριστικό και ιδιαίτερα ενδιαφέρον πεδίο μελέτης αυτής της μετάβασης. Το νησί φέρει μια ισχυρή βιομηχανική και κοινωνική μνήμη, αποτυπωμένη ανεξίτηλα στο τοπίο του. Ο άξονας του Νοτιοδυτικού τμήματος συγκροτεί ένα ενιαίο βιομηχανικό και κοινωνικό αρχείο μνήμης, όπου οι στοές εξόρυξης, οι σιδηροδρομικές διαδρομές, τα μεταλλευτικά κατάλοιπα, το ιστορικό διοικητήριο των μεταλλείων και η εμβληματική Σκάλα φόρτωσης αφηγούνται την ιστορία της μεταλλευτικής δραστηριότητας, των εργατικών αγώνων του προηγούμενου αιώνα και της διαμόρφωσης της σύγχρονης ταυτότητας του νησιού.

Η Σέριφος έχει ήδη βιώσει τις συνέπειες μιας οικονομίας μονοκαλλιέργειας. Για δεκαετίες, η μεταλλευτική δραστηριότητα καθόρισε σχεδόν αποκλειστικά την οικονομική και κοινωνική ζωή του τόπου. Η παρακμή της εξορυκτικής δραστηριότητας άφησε πίσω της ένα τραυματισμένο αλλά ιστορικά πολύτιμο τοπίο και μια συλλογική μνήμη βαθιά συνδεδεμένη με την εργασία, τη μετανάστευση και την κοινωνική διεκδίκηση. Σήμερα, το νησί βρίσκεται αντιμέτωπο με τον κίνδυνο μιας νέας μορφής εξάρτησης: της ανεξέλεγκτης τουριστικής ανάπτυξης.

Η μετάβαση στη μεταβιομηχανική εποχή δεν πραγματοποιήθηκε με όρους οργανωμένης ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά με την ταχεία έκθεση του νησιού στις πιέσεις του υπερτουρισμού και της επενδυτικής αξιοποίησης του τοπίου. Η αυξανόμενη ζήτηση για τουριστικές υποδομές, η διάχυτη εκτός σχεδίου δόμηση, η πίεση στους φυσικούς πόρους και η μετατροπή της κατοικίας σε επενδυτικό προϊόν απειλούν να αλλοιώσουν τη φυσιογνωμία του νησιού και να διαρρήξουν τη σχέση της τοπικής κοινωνίας με τον τόπο της.

Το φαινόμενο αυτό δεν αφορά αποκλειστικά περιβαλλοντικές πιέσεις. Επηρεάζει άμεσα τη δυνατότητα διατήρησης μόνιμου πληθυσμού και κοινωνικής συνοχής. Η συνεχής αύξηση του κόστους κατοικίας και η επικράτηση της βραχυχρόνιας μίσθωσης καθιστούν ολοένα δυσκολότερη την παραμονή νέων ανθρώπων και οικογενειών στο νησί, δημιουργώντας τον κίνδυνο η Σέριφος να μετατραπεί σταδιακά σε έναν εποχικό τουριστικό προορισμό χωρίς σταθερό κοινωνικό ιστό. Ένα νησί που λειτουργεί μόνο τους θερινούς μήνες δεν μπορεί να θεωρηθεί πραγματικά βιώσιμο, όσο υψηλοί και αν είναι οι οικονομικοί δείκτες της τουριστικής του δραστηριότητας.

Η συζήτηση για τη χωρική και πολιτιστική ανθεκτικότητα των νησιωτικών περιοχών συνδέεται άμεσα με το ζήτημα της θεσμικής ικανότητας των τοπικών κοινωνιών να συμμετέχουν ουσιαστικά στον σχεδιασμό του μέλλοντός τους. Στην περίπτωση των

μικρών νησιωτικών δήμων, οι απαιτήσεις διαχείρισης αυξάνονται δυσανάλογα σε σχέση με τα διαθέσιμα διοικητικά και οικονομικά εργαλεία.

Η υφιστάμενη στρατηγική του κεντρικού κράτους εξακολουθεί σε μεγάλο βαθμό να αντιμετωπίζει τους νησιωτικούς δήμους με πληθυσμιακά και όχι λειτουργικά κριτήρια. Η χρηματοδότηση, η στελέχωση και η διοικητική υποστήριξη βασίζονται κυρίως στον αριθμό των μόνιμων κατοίκων, αγνοώντας την πραγματική εποχική πίεση που δέχονται τα νησιά κατά τους θερινούς μήνες. Ως αποτέλεσμα, δήμοι με περιορισμένο μόνιμο πληθυσμό καλούνται να διαχειριστούν πολλαπλάσιο αριθμό επισκεπτών, αυξημένες ανάγκες σε υποδομές, διαχείριση απορριμμάτων, υδάτινους πόρους και χωρικό σχεδιασμό, χωρίς στελέχωση και αντίστοιχη θεσμική και οικονομική ενίσχυση.

Η συζήτηση για τη φέρουσα ικανότητα των νησιών επανέρχεται διαρκώς στον δημόσιο διάλογο. Συχνά διατυπώνεται η άποψη ότι οι περιορισμοί που θέτει η φέρουσα ικανότητα μπορούν να αντιμετωπιστούν μέσω της ενίσχυσης των υποδομών, όπως τα δίκτυα ύδρευσης, οι μονάδες αφαλάτωσης, οι εγκαταστάσεις διαχείρισης απορριμμάτων ή τα έργα μεταφορών. Αναμφίβολα, οι σύγχρονες υποδομές αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής κατοίκων και επισκεπτών. Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή συχνά παραβλέπει ότι η φέρουσα ικανότητα ενός νησιωτικού συστήματος δεν εξαντλείται στις τεχνικές του δυνατότητες.

Τα νησιά αποτελούν πεπερασμένα οικοσυστήματα με συγκεκριμένα φυσικά, χωρικά και πολιτισμικά όρια. Το τοπίο, οι υδάτινοι πόροι, η βιοποικιλότητα, η παραδοσιακή αρχιτεκτονική, η κοινωνική συνοχή και η εμπειρία κατοίκησης δεν μπορούν να επεκτείνονται επ' άπειρον με τεχνικές παρεμβάσεις. Μια μονάδα αφαλάτωσης μπορεί να αυξήσει τη διαθεσιμότητα νερού, δεν μπορεί όμως να αυξήσει την έκταση ενός νησιού. Ένα νέο οδικό δίκτυο μπορεί να εξυπηρετήσει περισσότερες μετακινήσεις, δεν μπορεί όμως να αποκαταστήσει ένα αλλοιωμένο τοπίο. Ο κόμβος εισόδου και εξόδου από το νησί είναι συνήθως ένας και πολύ δύσκολα αυτό μπορεί να αντικατασταθεί , να ή να

επεκταθεί. Αντίστοιχα, η αύξηση των τουριστικών υποδομών δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκη αύξηση της κοινωνικής ή πολιτισμικής ανθεκτικότητας.

Στην περίπτωση της Σερίφου, η συζήτηση αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Το συγκριτικό πλεονέκτημα του νησιού δεν βρίσκεται στην ικανότητά του να ανταγωνιστεί μαζικούς τουριστικούς προορισμούς, αλλά ακριβώς στη διατήρηση της αυθεντικότητας του τοπίου, της ιστορικής μνήμης και της ανθρώπινης κλίμακας που το χαρακτηρίζει. Η βιωσιμότητα επομένως δεν μπορεί να ταυτίζεται με τη διαρκή διεύρυνση της τουριστικής χωρητικότητας, αλλά με την ικανότητα διατήρησης μιας ισορροπίας μεταξύ φυσικών πόρων, τοπικής κοινωνίας και οικονομικής δραστηριότητας.

Υπό αυτή την έννοια, ο χωρικός σχεδιασμός οφείλει να αναγνωρίζει όχι μόνο τα τεχνικά αλλά και τα οικολογικά και πολιτισμικά όρια της ανάπτυξης. Η ανθεκτικότητα δεν επιτυγχάνεται όταν ένα νησί αποκτά τη δυνατότητα να υποδέχεται ολοένα περισσότερους επισκέπτες, αλλά όταν διατηρεί τις προϋποθέσεις που το καθιστούν μοναδικό και κατοικήσιμο για τις επόμενες γενιές.

Η πρόκληση αυτή γίνεται ακόμη πιο εμφανής ενόψει των νέων χωροταξικών σχεδιασμών που θα καθορίσουν την εξέλιξη των νησιών για τις επόμενες δεκαετίες. Παρότι ο χωρικός σχεδιασμός αποτελεί βασικό εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης, οι μικροί νησιωτικοί δήμοι καλούνται να τοποθετηθούν επί σύνθετων επιστημονικών και τεχνικών προτάσεων χωρίς να διαθέτουν, στις περισσότερες περιπτώσεις, τις αναγκαίες τεχνικές υπηρεσίες, εξειδικευμένο προσωπικό ή προηγούμενη εμπειρία σε ανάλογες διαδικασίες. Έτσι, ενώ τυπικά συμμετέχουν στον διάλογο, η δυνατότητά τους να επηρεάσουν ουσιαστικά τις τελικές αποφάσεις παραμένει περιορισμένη.

Το γεγονός αυτό δημιουργεί ένα δημοκρατικό έλλειμμα στον σχεδιασμό του νησιωτικού χώρου. Οι τοπικές κοινωνίες καλούνται να συνδιαμορφώσουν το μέλλον τους χωρίς να διαθέτουν τα εργαλεία που απαιτούνται για την ισότιμη συμμετοχή τους. Σε έναν χώρο

τόσο ευάλωτο όσο τα νησιά του Αιγαίου, όπου κάθε χωρική απόφαση έχει μακροχρόνιες και συχνά μη αναστρέψιμες συνέπειες, η ουσιαστική συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών δεν αποτελεί διαδικαστική λεπτομέρεια αλλά βασική προϋπόθεση βιώσιμης διακυβέρνησης.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η συνεργασία μεταξύ Τοπικής Αυτοδιοίκησης, επιστημονικών ιδρυμάτων, πολιτιστικών φορέων και κοινωνίας των πολιτών αναδεικνύεται ως κρίσιμο εργαλείο ανθεκτικότητας. Οι συνέργειες αυτές δεν λειτουργούν απλώς υποστηρικτικά αλλά συχνά αναπληρώνουν δομικές αδυναμίες του κρατικού μηχανισμού. Η συνεργασία με πανεπιστημιακά ιδρύματα και εξειδικευμένους επιστημονικούς φορείς επιτρέπει την παραγωγή τεκμηριωμένης γνώσης, την εκπόνηση μελετών και τη διαμόρφωση προτάσεων που διαφορετικά θα ήταν αδύνατο να υποστηριχθούν σε τοπικό επίπεδο.

Η περίπτωση της Σερίφου αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της πολυεπίπεδης συνεργασίας. Η συνεργασία του Δήμου Σερίφου, του Πολιτιστικού Συλλόγου του Μεγάλου Λιβαδίου, επιστημονικών ομάδων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, του Πανεπιστημίου Αιγαίου και διεθνών οργανισμών όπως το World Monuments Fund κατέδειξε ότι η παραγωγή συλλογικής γνώσης και η ενεργός συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών μπορούν να λειτουργήσουν ως εφαλτήρια αλλά ιδίως ως ουσιαστικά εργαλεία προστασίας και στρατηγικού σχεδιασμού.

Η ένταξη του Μεταλλευτικού τοπίου της Σερίφου στο πρόγραμμα *World Monuments Watch 2025* ως ένα από τα 25 μνημεία σε κίνδυνο παγκοσμίως, ανέδειξε διεθνώς τις πιέσεις που αντιμετωπίζει ο νησιωτικός χώρος και λειτούργησε ως καταλύτης για τη διαμόρφωση συγκεκριμένων παρεμβάσεων. Η πλέον χαρακτηριστική περίπτωση αφορά τη Σκάλα φόρτωσης στο Μέγα Λιβάδι, ένα από τα σημαντικότερα μνημεία βιομηχανικής κληρονομιάς της Μεσογείου. Η συνεργασία των παραπάνω φορέων οδήγησε στην εκπόνηση μελέτης άμεσων σωστικών παρεμβάσεων και μελέτης εφαρμογής, οι οποίες εγκρίθηκαν πρόσφατα από το Κεντρικό Συμβούλιο Νεωτέρων Μνημείων και προχωρούν

προς υλοποίηση. Η εξέλιξη αυτή αποδεικνύει ότι η συνεργασία τοπικής αυτοδιοίκησης, κοινωνίας των πολιτών, επιστημονικής κοινότητας και διεθνών οργανισμών μπορεί να μετατρέψει μια απειλή εγκατάλειψης σε ένα εφαρμόσιμο σχέδιο προστασίας και βιώσιμης αξιοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Παράλληλα, πρωτοβουλίες όπως οι γεω-πολιτισμικές διαδρομές (μελέτη που έχει κατατεθεί από τον σύλλογο στο δήμο για τον περιπατητικό τουρισμό), η τεκμηρίωση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα από εκθέσεις, ημερίδες, πολιτιστικές δράσεις εντός και εκτός του νησιού, η δημιουργία του Κέντρου Σεριφιακών Μελετών και η έκδοση επιστημονικών πρακτικών για την ιστορία και τον πολιτισμό του νησιού καταδεικνύουν ότι η πολιτιστική διαχείριση μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο κοινωνικής συνοχής, εκπαίδευσης και βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης.

Η νησιωτικότητα αναδεικνύει τελικά την ανάγκη ενός νέου πλαισίου πολιτικής, στο οποίο οι μικροί νησιωτικοί δήμοι δεν θα αντιμετωπίζονται αποκλειστικά ως διοικητικές μονάδες περιορισμένου πληθυσμού, αλλά ως περιοχές αυξημένης χωρικής, περιβαλλοντικής και πολιτιστικής ευθύνης. Η ανθεκτικότητα των νησιών δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς θεσμική ενδυνάμωση των τοπικών κοινωνιών, χωρίς ουσιαστική συμμετοχή τους στον χωρικό σχεδιασμό και χωρίς σταθερούς μηχανισμούς συνεργασίας μεταξύ κράτους, αυτοδιοίκησης, επιστημονικής κοινότητας και κοινωνίας των πολιτών.

Η περίπτωση της Σερίφου καταδεικνύει ότι η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί στοιχείο ιστορικής μνήμης και τουριστικής προβολής. Πρωτίστως όμως αποτελεί κρίσιμο εργαλείο χωρικής ανθεκτικότητας, κοινωνικής συνοχής και βιώσιμης επιβίωσης των νησιωτικών κοινοτήτων. Σε μια εποχή όπου πολλά νησιά κινδυνεύουν να μετατραπούν σε εποχικούς και ομογενοποιημένους τουριστικούς χώρους, η προστασία της κατοίκησης, της μνήμης και της πολιτιστικής ταυτότητας συνιστά ουσιαστική πράξη δημοκρατίας και μακροπρόθεσμου σχεδιασμού για το μέλλον του Αιγαίου.

Βιβλιογραφία

Ashworth, G. J., Graham, B., & Tunbridge, J. E. (2007). Pluralising Pasts: Heritage, Identity and Place in Multicultural Societies. London: Pluto Press.

European Commission (2021). Long-term Vision for the EU's Rural Areas. Brussels.

Healey, P. (1997). Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies. London: Macmillan.

UNESCO (2013). Managing Cultural World Heritage. Paris: UNESCO World Heritage Centre.

World Monuments Fund (2025). World Monuments Watch 2025. New York: WMF.

Αραβαντινός, Α. (2007). Πολεοδομικός Σχεδιασμός: Για μια Βιώσιμη Ανάπτυξη του Αστικού Χώρου. Αθήνα: Συμμετρία.

Βαϊου, Ν. & Χατζημιχάλης, Κ. (2012). Ο Χώρος στην Ελλάδα. Αθήνα: Κριτική.

Μπελαβίλας, Ν. (2018). Λιμάνια και Οικισμοί στο Αιγαίο. Αθήνα: ΕΜΠ.

Πηγές Τεκμηρίωσης

Μελέτη Άμεσων Σωστικών Παρεμβάσεων Σκάλας Φόρτωσης Μεγάλου Λιβαδίου Σερίφου.

Αποφάσεις Κεντρικού Συμβουλίου Νεωτέρων Μνημείων.

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας – Ειδικό Πολεοδομικό Σχέδιο Σερίφου.

Πρακτικά Συμποσίου «Σέριφος: από τον Περσέα στο Σήμερα», Κέντρο Σεριφιακών Μελετών, 2025.

Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού. Μελέτες, παρεμβάσεις και προτάσεις για τον χωρικό σχεδιασμό, το πολιτιστικό τοπίο και τη βιώσιμη ανάπτυξη της Σερίφου.

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας (ΥΠΕΝ). Δημόσια Διαβούλευση Ειδικού Πολεοδομικού Σχεδίου Σερίφου.

Σπιλάνης Ι, (2024). Τι Σέριφο έχουμε – Τι Σέριφο θέλουμε. Μελέτη χωρικής και αναπτυξιακής ανάλυσης για τη Σέριφο.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η κ. Ευαγγελία Δουγέκου είναι Πρόεδρος του Πολιτιστικού Συλλόγου Μεγάλου Λιβαδίου Σερίφου, αναπτύσσοντας συστηματική δράση για τη διάσωση, τεκμηρίωση και ανάδειξη της βιομηχανικής και πολιτιστικής κληρονομιάς του νησιού. Μέσα από συνεργασίες με ακαδημαϊκά και ερευνητικά ιδρύματα, όπως το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, συνέβαλε στην προώθηση πρωτοβουλιών που οδήγησαν στη συμπερίληψη των Κυκλαδικών Πολιτιστικών Τοπίων στο διεθνές πρόγραμμα World Monuments Watch 2025 του World Monuments Fund (WMF), αναδεικνύοντας τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα νησιωτικά οικοσυστήματα από τις σύγχρονες αναπτυξιακές πιέσεις.

Είναι πτυχιούχος Διοίκησης Επιχειρήσεων και Οργανισμών του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο πρόγραμμα «Δημόσια Διοίκηση και Ψηφιακή Διακυβέρνηση». Εργάζεται στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, ενώ η επαγγελματική της πορεία στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα τής έχει προσφέρει εμπειρία σε ζητήματα διοίκησης, οργανωτικού σχεδιασμού και εφαρμογής πολιτικών σε τοπικό επίπεδο. Τα ερευνητικά και επαγγελματικά της ενδιαφέροντα εστιάζουν στη βιώσιμη ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών, τη χωρική ανθεκτικότητα, τη συμμετοχική διακυβέρνηση και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Θεοδωρόπουλος Ηλίας (2026): Από τη Διαίσθηση στα Δεδομένα: Τα Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών (GIS) ως Στρατηγικό Εργαλείο Λήψης Αποφάσεων για την Τοπική Αυτοδιοίκηση

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 382- 391

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Από τη Διαίσθηση στα Δεδομένα: Τα Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών (GIS) ως Στρατηγικό Εργαλείο Λήψης Αποφάσεων για την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Θεοδωρόπουλος Ηλίας

Οικονομολόγος – Περιφερειολόγος | Υποψήφιος Διδάκτωρ ΕΜΠ | Ερευνητής Χωρικού Σχεδιασμού και Μεγάλων Έργων | Ιδρυτής, Aethel Analytics

Περίληψη

Η σύγχρονη Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα καλείται να λειτουργήσει σε ένα εξαιρετικά ασταθές περιβάλλον, χαρακτηριζόμενο από την κλιματική κρίση, τη δημογραφική γήρανση και τη δημοσιονομική στενότητα. Η παρούσα εργασία εξετάζει την επιτακτική ανάγκη μετασχηματισμού του μοντέλου διοίκησης των ΟΤΑ, από τις παραδοσιακές εμπειρικές προσεγγίσεις σε μοντέλα βασισμένα σε δεδομένα (Data-Driven Decision Making). Ειδικότερα, αναλύεται ο ρόλος της Χωρικής Νοημοσύνης (Location Intelligence) και των Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών (GIS) όχι ως απλών εργαλείων χαρτογράφησης, αλλά ως κρίσιμων πυλώνων για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας, της οικονομικής βιωσιμότητας και της κοινωνικής συνοχής. Μέσα από την ανάλυση τριών στρατηγικών πεδίων (Πολιτική Προστασία, Δημοτικά Έσοδα, Κοινωνική Πολιτική), αναδεικνύεται πώς η ενσωμάτωση γεωχωρικών δεδομένων μπορεί να βελτιστοποιήσει την απορροφητικότητα των πόρων του ΕΣΠΑ 2021-2027 και να οδηγήσει σε ουσιαστικά «Εξυπνες Πόλεις».

Λέξεις-Κλειδιά: GIS, Τοπική Αυτοδιοίκηση, Στρατηγικός Σχεδιασμός, Έξυπνες Πόλεις, Ανθεκτικότητα, ΕΣΠΑ 2021-2027.

1. Εισαγωγή: Η Κρίση του Παραδοσιακού Μοντέλου Σχεδιασμού

Ο στρατηγικός σχεδιασμός στο πεδίο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης αποτελούσε ανέκαθεν μια δύσκολη και πολυπαραγοντική εξίσωση. Οι αιρετές διοικήσεις, εγκλωβισμένες συχνά στον βραχύ χρόνο της τετραετούς ή πενταετούς θητείας, καλούνται διαχρονικά να ισορροπήσουν ανάμεσα σε δύο αντικρουόμενες δυνάμεις: από τη μία, την ασφυκτική πίεση για την άμεση επίλυση των καθημερινών προβλημάτων —από τη διαχείριση των απορριμμάτων και τις λακκούβες στο οδόστρωμα μέχρι τον ηλεκτροφωτισμό— και από την άλλη, την επιτακτική ανάγκη για τη χαράξη ενός μακροπρόθεσμου αναπτυξιακού οράματος που θα υπερβαίνει τον εκλογικό κύκλο. Επί δεκαετίες, η λήψη αποφάσεων για κρίσιμα ζητήματα που καθορίζουν τη φυσιογνωμία ενός τόπου, όπως η κατανομή των περιορισμένων οικονομικών πόρων, η χωροθέτηση κρίσιμων υποδομών και η άσκηση κοινωνικής πολιτικής, βασιζόταν σε μεθοδολογικά εργαλεία που σήμερα φαντάζουν παρωχημένα. Κυρίαρχο ρόλο διαδραμάτιζε η εμπειρία των στελεχών, η «διοικητική διαίσθηση» της ηγεσίας, οι πελατειακές πιέσεις τοπικών ομάδων συμφερόντων ή, στην καλύτερη των περιπτώσεων, η τεχνική ωριμότητα των διαθέσιμων μελετών, ανεξαρτήτως του αν αυτές απαντούσαν σε τρέχουσες και επιτακτικές ανάγκες. Αυτό το μοντέλο διοίκησης οδήγησε συχνά σε αποσπασματικές παρεμβάσεις, έργα «βιτρίνας» χωρίς ουσιαστικό αναπτυξιακό πολλαπλασιαστή και, κυρίως, σε αδυναμία συνέχειας της διοικητικής πολιτικής μεταξύ διαδοχικών δημοτικών αρχών.

Ωστόσο, το περιβάλλον στο οποίο καλούνται να λειτουργήσουν οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) σήμερα έχει μεταβληθεί ριζικά και βίαια, καθιστώντας τις παραδοσιακές πρακτικές όχι απλώς ανεπαρκείς, αλλά επικίνδυνες. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση βρίσκεται πλέον στη δίνη μιας «πολυ-κρίσης». Η ένταση, η συχνότητα και η σφοδρότητα των φυσικών καταστροφών, όπως αναδείχθηκε με τραγικό τρόπο στις περιπτώσεις της Θεσσαλίας και της Εύβοιας, αποδεικνύουν ότι η κλιματική κρίση δεν

είναι ένα θεωρητικό σενάριο του μέλλοντος, αλλά μια παρούσα απειλή που απαιτεί άμεση προσαρμογή των υποδομών. Ταυτόχρονα, οι δραματικές δημογραφικές αλλαγές στην ελληνική περιφέρεια, με τη γήρανση του πληθυσμού και τη μείωση του ενεργού δυναμικού (Brain Drain), δημιουργούν νέες συνθήκες που απαιτούν «έξυπνη συρρίκνωση» και στοχευμένες παρεμβάσεις συγκράτησης του πληθυσμού, αντί για οριζόντια έργα επέκτασης. Επιπροσθέτως, το αυστηρό ευρωπαϊκό και εθνικό δημοσιονομικό πλαίσιο, σε συνδυασμό με την πολυπλοκότητα των χρηματοδοτικών εργαλείων (ΕΣΠΑ, Ταμείο Ανάκαμψης), επιβάλλει πλέον την επίτευξη μετρήσιμων αποτελεσμάτων (KPIs). Σε αυτό το νέο τοπίο, η εμπειρική διαχείριση αδυνατεί να προβλέψει την πλημμυρική ροή ενός ρέματος, να αναλύσει τις αιτίες της πληθυσμιακής φυγής ή να εντοπίσει φορολογική διαρροή εκατομμυρίων από αδήλωτα τετραγωνικά.

Η απάντηση στις σύγχρονες αυτές προκλήσεις και η μοναδική οδός για τη διασφάλιση της βιωσιμότητας των Δήμων βρίσκεται στη μετάβαση προς το μοντέλο της «τεκμηριωμένης λήψης αποφάσεων» (Evidence-Based Policy Making). Πρόκειται για μια διοικητική στροφή όπου οι αποφάσεις δεν λαμβάνονται με βάση το ένστικτο, αλλά με βάση την ανάλυση αξιόπιστων δεδομένων. Στο κέντρο αυτής της μετάβασης βρίσκεται η Γεωπληροφορική και η Χωρική Ανάλυση. Ο σκοπός της παρούσας ανάλυσης είναι να αποδείξει ότι τα Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών (GIS) δεν αποτελούν πλέον μια τεχνική πολυτέλεια για τις Τεχνικές Υπηρεσίες ή ένα εργαλείο σχεδιασμού χαρτών, αλλά ένα κεντρικό, στρατηγικό εργαλείο άσκησης πολιτικής. Είναι ο μηχανισμός εκείνος που επιτρέπει στη διοίκηση να "βλέπει" τα προβλήματα στον χώρο, να ιεραρχεί τις ανάγκες με διαφάνεια και να κατευθύνει τους σπάνιους πόρους εκεί όπου θα παράξουν τη μέγιστη κοινωνική ωφέλεια.

2. Από τον Χάρτη στη Χωρική Νοημοσύνη (Location Intelligence)

Συχνά, επικρατεί η παρανόηση ότι τα GIS είναι απλώς «ψηφιακοί χάρτες» ή εργαλεία αρχειοθέτησης της Τεχνικής Υπηρεσίας. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για δυναμικά Συστήματα Υποστήριξης Λήψης Αποφάσεων (Decision Support Systems). Η ουσία τους

βρίσκεται στην έννοια της «Χωρικής Νοημοσύνης»: η ικανότητα, δηλαδή, να συνδυάζουμε ετερογενή και φαινομενικά ασύνδετα δεδομένα —όπως δημογραφικά στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, οικονομικά δεδομένα του Δήμου και περιβαλλοντικά δεδομένα από δορυφόρους— χρησιμοποιώντας ως κοινό παρονομαστή τη γεωγραφική τους θέση.

Για έναν Δήμο, η εφαρμογή αυτών των συστημάτων επιτρέπει την απάντηση σε κρίσιμα ερωτήματα που αφορούν το «πού» (spatial dimension). Δεν αρκεί να γνωρίζουμε πόσους ανέργους έχει ο Δήμος, αλλά πού κατοικούν, ώστε να σχεδιάσουμε τις κατάλληλες δράσεις τοπικά. Η μετάβαση από τη λίστα (spreadsheet) στον χάρτη (map layer) αποκαλύπτει μοτίβα, τάσεις και ανισότητες που διαφορετικά θα παρέμεναν αόρατες.

Πέραν όμως της απλής απεικόνισης, η Χωρική Νοημοσύνη αποτελεί το θεμέλιο για την παραγωγή ολιστικής πολιτικής, επιτρέποντας στη δημοτική αρχή να υπερβεί τον αποσπασματικό σχεδιασμό και να κατανοήσει πλήρως τις επιπτώσεις κάθε απόφασης στον χώρο σε δύο διακριτά επίπεδα. Αφενός γεωμετρικά, προσδιορίζοντας με ακρίβεια το φυσικό αποτύπωμα μιας παρέμβασης, όπως για παράδειγμα η χωροθέτηση ενός νέου σχολείου ή η διάνοιξη μιας οδού. Αφετέρου, εν είδει εξωτερικοτήτων (externalities), προσομοιώνοντας τις έμμεσες συνέπειες που διαχέονται στον αστικό ιστό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ανάπλαση μιας πλατείας, η οποία δεν αλλάζει μόνο τη γεωμετρία του χώρου, αλλά επηρεάζει τις αξίες γης δημιουργώντας οικονομικές υπεραξίες, μεταβάλλει την κυκλοφοριακή ροή στους γύρω δρόμους και διαμορφώνει το μικροκλίμα της γειτονιάς. Με αυτόν τον τρόπο, η διοίκηση παύει να λειτουργεί «στα τυφλά» και αποκτά τη δυνατότητα να αξιολογεί εκ των προτέρων το πραγματικό κοινωνικό και οικονομικό κόστος-όφελος των παρεμβάσεών της.

3. Πεδία Εφαρμογής και Στρατηγική Ανάλυση

Η αξιοποίηση των γεωχωρικών δεδομένων δεν αφορά μόνο την τεχνική απεικόνιση, αλλά μπορεί να μετασχηματίσει τρεις κρίσιμους πυλώνες λειτουργίας των ελληνικών

ΟΤΑ: την Ανθεκτικότητα έναντι κινδύνων, την Οικονομική Βιωσιμότητα και την Κοινωνική Συνοχή.

3.1 Πολιτική Προστασία: Από την Καταστολή στην Πρόληψη

Η οδυνηρή εμπειρία των καταστροφικών πυρκαγιών και πλημμυρών των τελευταίων ετών (π.χ. Ιανός, Daniel, πυρκαγιές Αττικής & Εύβοιας) κατέδειξε με τον πιο σκληρό τρόπο τα όρια των συμβατικών μηχανισμών πολιτικής προστασίας. Η διαχείριση του κινδύνου απαιτεί πλέον μετάβαση από την εκ των υστέρων διαχείριση στην προγνωστική ικανότητα.

Μέσω της Τηλεπισκόπησης (Remote Sensing) και της χρήσης ανοικτών δορυφορικών δεδομένων (π.χ. Copernicus Sentinel), οι Δήμοι δύνανται να παρακολουθούν τις μεταβολές στο φυσικό περιβάλλον σχεδόν σε πραγματικό χρόνο.

- Πρακτική Εφαρμογή: Η συνδυαστική ανάλυση της μορφολογίας του εδάφους (DEM), της κλίσης και της πυκνότητας βλάστησης επιτρέπει τη δημιουργία δυναμικών μοντέλων επικινδυνότητας. Ένας Δήμαρχος μπορεί να γνωρίζει εκ των προτέρων ποια σημεία του οδικού δικτύου είναι ευάλωτα σε κατολισθήσεις ή ποια τεχνικά έργα στα ρέματα έχουν τη μεγαλύτερη πιθανότητα αστοχίας/υπερχείλισης, κατευθύνοντας προληπτικά εκεί τα μηχανήματα έργου *πριν* την εκδήλωση του φαινομένου.
- Αστική Ανθεκτικότητα: Ειδικά στις πυκνοδομημένες περιοχές, η χαρτογράφηση της Αστικής Θερμικής Νησίδας είναι πλέον προαπαιτούμενο για τον ορθό σχεδιασμό βιοκλιματικών αναπλάσεων. Εργαλεία χρηματοδότησης, όπως το πρόγραμμα «Φυσικό Περιβάλλον & Καινοτόμες Δράσεις» του Πράσινου Ταμείου, πριμοδοτούν σαφώς προτάσεις που τεκμηριώνουν επιστημονικά, μέσω θερμικών χαρτών, την ανάγκη παρέμβασης για τη βελτίωση του μικροκλίματος.

3.2 Οικονομική Βιωσιμότητα: Εντοπισμός της Φορολογητέας Ύλης και Διαχείριση Πόρων

Σε ένα περιβάλλον δημοσιονομικής ασφυξίας, όπου οι Κεντρικοί Αυτοτελείς Πόροι (ΚΑΠ) συχνά δεν επαρκούν για την κάλυψη των λειτουργικών αναγκών, η αύξηση των ιδίων εσόδων αποτελεί μονόδρομο για την οικονομική αυτοτέλεια των ΟΤΑ. Τα GIS προσφέρουν τη μοναδική λύση για τη μαζική και δίκαιη διεύρυνση της φορολογικής βάσης σε τρία επίπεδα:

- Α. Ακίνητη Περιουσία & ΤΑΠ: Ένα σημαντικό ποσοστό των ανταποδοτικών τελών (Καθαριότητας και Φωτισμού) και του ΤΑΠ χάνεται λόγω ανακριβών δηλώσεων. Μέσω της υπέρθεσης των γεωμετρικών δεδομένων των κτιρίων (από πρόσφατες ορθοφωτοχάρτες ή δεδομένα Κτηματολογίου) με τα αλφαριθμητικά δεδομένα των παροχών ηλεκτρικού ρεύματος (ΔΕΔΔΗΕ), μπορούν να εντοπιστούν αυτόματα οι αποκλίσεις μεταξύ πραγματικής και δηλωθείσας επιφάνειας. Η διαδικασία αυτή αποκαθιστά τη φορολογική δικαιοσύνη και δημιουργεί ένα αξιόπιστο μητρώο εσόδων.

- Β. Κοινόχρηστοι Χώροι (Τραπεζοκαθίσματα): Ίσως η πιο άμεση πηγή εσόδων για τους αστικούς Δήμους. Η χρήση drones και η ψηφιακή αποτύπωση των πλατειών και πεζοδρομίων επιτρέπει τον ακριβή έλεγχο της κατάληψης κοινόχρηστου χώρου από καταστήματα εστίασης. Η σύγκριση της αδειοδοτημένης επιφάνειας με την πραγματική χρήση στο πεδίο μπορεί να αποκαλύψει σημαντική διαφυγή εσόδων από τα τέλη χρήσης, επιτρέποντας στον Δήμο να επιβάλει τα νόμιμα χωρίς αυθαιρεσίες.

- Γ. Ενεργειακός Έλεγχος & Δημοτικός Φωτισμός: Η γεωχωρική αποτύπωση του δικτύου ηλεκτροφωτισμού (ιστοί, φωτιστικά σώματα) και η σύνδεσή τους με τους μετρητές κατανάλωσης, επιτρέπει τον εντοπισμό ρευματοκλοπών ή βλαβών. Ένας «ψηφιακός χάρτης ενέργειας» δίνει τη δυνατότητα στον Δήμο να ελέγχει τους λογαριασμούς των παρόχων ενέργειας και να σχεδιάζει

στοχευμένες παρεμβάσεις αντικατάστασης με LED, μειώνοντας δραστικά το λειτουργικό κόστος.

3.3 Κοινωνική Συνοχή: Γεφυρώνοντας το Χάσμα Υποδομών και Αναγκών

Η χωρική ανάλυση αποτελεί το κλειδί για την άσκηση μιας δίκαιης κοινωνικής πολιτικής και τη βέλτιστη κατανομή των πόρων του ΕΣΠΑ. Συχνά παρατηρείται το φαινόμενο της «Χωρικής Ασυμφωνίας» (Spatial Mismatch): κοινωνικές δομές (π.χ. Παιδικοί Σταθμοί, ΚΗΦΗ) κατασκευάζονται εκεί που υπάρχουν διαθέσιμα δημοτικά οικόπεδα και όχι εκεί που κατοικούν οι ωφελούμενοι.

- Evidence-Based Social Policy: Μια GIS ανάλυση που συνδυάζει τα έργα του ΕΤΠΑ (υποδομές) με τα δεδομένα του ΕΚΤ (ανθρώπινο δυναμικό) και τους δημογραφικούς δείκτες, μπορεί να αποκαλύψει «τυφλά σημεία» κοινωνικής φροντίδας. Για παράδειγμα, η χαρτογράφηση του πληθυσμού άνω των 75 ετών σε σχέση με την απόσταση (walking distance) από τα ΚΑΠΗ, μπορεί να οδηγήσει σε επανασχεδιασμό των δρομολογίων της Δημοτικής Συγκοινωνίας ή στην ίδρυση νέων παραρτημάτων.
- Προσβασιμότητα & ΣΒΑΚ: Στο πλαίσιο των Σχεδίων Βιώσιμης Αστικής Κινητικότητας (ΣΒΑΚ), η χαρτογράφηση των πεζοδρομίων και των ραμπών ΑμεΑ επιτρέπει στον Δήμο να ιεραρχήσει τις παρεμβάσεις του. Αντί για αποσπασματικές επιδιορθώσεις, τα δεδομένα υποδεικνύουν τη δημιουργία συνεχών, προσβάσιμων διαδρομών που συνδέουν κατοικίες με κρίσιμες υπηρεσίες (Υγεία, Εκπαίδευση), διασφαλίζοντας το δικαίωμα στην πόλη για όλους.

Evidence-Based Social Policy

Μια GIS ανάλυση που συνδυάζει τα έργα του ΕΤΠΑ (υποδομές) με τα δεδομένα του ΕΚΤ (ανθρώπινο δυναμικό) και τους δημογραφικούς δείκτες γήρανσης ή ανεργίας, μπορεί να αποκαλύψει «τυφλά σημεία» κοινωνικής φροντίδας. Για παράδειγμα, η χαρτογράφηση

του πληθυσμού άνω των 75 ετών σε σχέση με την απόσταση από τα Κέντρα Ανοιχτής Προστασίας Ηλικιωμένων (ΚΑΠΗ) μπορεί να οδηγήσει σε επανασχεδιασμό των δρομολογίων της Δημοτικής Συγκοινωνίας ή στην ίδρυση νέων παραρτημάτων, διασφαλίζοντας ότι οι ευρωπαϊκοί πόροι έχουν πραγματικό κοινωνικό αντίκτυπο.

4. Η Πρόκληση του ΕΣΠΑ 2021-2027 και οι «Έξυπνες Πόλεις»

Η τρέχουσα χρονική συγκυρία χαρακτηρίζεται από μια πρωτοφανή συρροή χρηματοδοτικών εργαλείων. Το ΕΣΠΑ 2021-2027, σε συνδυασμό με το Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (Ελλάδα 2.0), θέτει στο επίκεντρο τον ψηφιακό μετασχηματισμό. Ωστόσο, ελλοχεύει ο κίνδυνος της «ψηφιακής σπατάλης».

Στο πλαίσιο του Στόχου Πολιτικής 1 (Μια εξυπνότερη Ευρώπη), η χρηματοδότηση δεν αφορά πλέον την απλή προμήθεια εξοπλισμού ή μεμονωμένων εφαρμογών (apps) που λειτουργούν ως «ψηφιακές νησίδες». Η νέα αντίληψη για την «Έξυπνη Πόλη» (Smart City) μετατοπίζεται από την αγορά αισθητήρων (Hardware) στη διακυβέρνηση των δεδομένων (Data Governance).

Από τις εφαρμογές βιτρίνας στα Ολοκληρωμένα Συστήματα Πολλοί Δήμοι στο παρελθόν επένδυσαν σε αποσπασματικές λύσεις smart city (π.χ. έξυπνα παγκάκια ή εφαρμογές ελεγχόμενης στάθμευσης) χωρίς να διαθέτουν κεντρικό σύστημα διαχείρισης. Το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία ασύνδετων δεδομένων που δεν παρήγαγαν προστιθέμενη αξία. Η πρόκληση για τη νέα περίοδο είναι η διαλειτουργικότητα. Τα GIS καλούνται να λειτουργήσουν ως η «κοινή επιχειρησιακή εικόνα» (Common Operational Picture), όπου τα δεδομένα από τους αισθητήρες, το μητρώο πολιτών, την οικονομική υπηρεσία και την τεχνική υπηρεσία θα απεικονίζονται σε ένα ενιαίο χαρτογραφικό υπόβαθρο, οδηγώντας σταδιακά στη δημιουργία ενός Ψηφιακού Διδύμου (Digital Twin) της πόλης.

Οι Στρατηγικές Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης (ΣΒΑΑ) Επιπρόσθετα, ο σχεδιασμός των Στρατηγικών Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης (ΣΒΑΑ) και των Ολοκληρωμένων Χωρικών Επενδύσεων (ΟΧΕ) απαιτεί πλέον αυστηρή τεκμηρίωση. Οι Διαχειριστικές Αρχές, ακολουθώντας τις κατευθύνσεις της Ε.Ε., ζητούν από τους ΟΤΑ να αποδείξουν τη σκοπιμότητα των παρεμβάσεων τους με μετρήσιμους δείκτες αποτελέσματος (Result Indicators).

- Πώς θα τεκμηριώσει ένας Δήμος την ανάγκη για ανάπλαση μιας περιοχής, αν δεν μπορεί να παρουσιάσει χάρτες που να συνδυάζουν την πυκνότητα πληθυσμού, την έλλειψη πρασίνου και τα φαινόμενα θερμικής επιβάρυνσης;
- Πώς θα αξιολογηθεί η επιτυχία μιας δράσης κοινωνικής ένταξης, αν δεν υπάρχει γεωχωρική παρακολούθηση των ωφελουμένων;

Οι Δήμοι που θα ενσωματώσουν τα GIS στον πυρήνα του επιχειρησιακού τους σχεδιασμού δεν θα αποκτήσουν απλώς ένα τεχνολογικό εργαλείο, αλλά ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα ωριμότητας κατά τη διεκδίκηση πόρων. Θα είναι σε θέση να υποβάλλουν προτάσεις που δεν βασίζονται σε ευχολόγια, αλλά σε αδιάσειστα χωρικά δεδομένα, διασφαλίζοντας υψηλότερα ποσοστά ένταξης και, κυρίως, ουσιαστικό αντίκτυπο στην τοπική κοινωνία.

5. Συμπεράσματα: Επενδύοντας στη Γνώση

Η μετάβαση από τη διαίσθηση στα δεδομένα δεν συνιστά απλώς μια τεχνοκρατική αναβάθμιση των υπηρεσιών πληροφορικής, αλλά μια βαθιά πολιτική και στρατηγική επιλογή που επαναπροσδιορίζει τη σχέση του Δήμου με τον χώρο και τον πολίτη. Η ανάλυση κατέδειξε ότι η επένδυση στα Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών και, πρωτίστως, στο εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό που καλείται να τα διαχειριστεί, δεν αποτελεί λειτουργική δαπάνη, αλλά επένδυση με υψηλό και μετρήσιμο δείκτη απόδοσης. Τα οφέλη που προκύπτουν είναι πολλαπλασιαστικά και αγγίζουν κάθε πτυχή της δημοτικής λειτουργίας: από την εξοικονόμηση πόρων και την προστασία της ανθρώπινης ζωής μέσω της έγκαιρης πρόληψης φυσικών

καταστροφών, μέχρι την ουσιαστική αύξηση των ιδίων εσόδων μέσω της αποκατάστασης της φορολογικής δικαιοσύνης και τη μεγιστοποίηση του κοινωνικού αποτυπώματος των ευρωπαϊκών κονδυλίων.

Για την Τοπική Αυτοδιοίκηση του μέλλοντος, η Γεωπληροφορική και η ανάλυση δεδομένων παύουν να αποτελούν πολυτέλεια ή αποκλειστικό προνόμιο των μεγάλων μητροπολιτικών δήμων. Συνιστούν την αναγκαία και ικανή συνθήκη για τη μετάβαση σε ένα νέο υπόδειγμα διοίκησης, το οποίο είναι ταυτόχρονα ανθρωποκεντρικό στην στόχευσή του, οικονομικά βιώσιμο στη λειτουργία του και περιβαλλοντικά ανθεκτικό απέναντι στις προκλήσεις της κλιματικής αλλαγής. Σε μια εποχή αβεβαιότητας, η γνώση του «πού» και του «γιατί» είναι το ισχυρότερο εργαλείο στα χέρια κάθε δημοτικής αρχής που σχεδιάζει με το βλέμμα στην επόμενη γενιά και όχι απλώς στην επόμενη θητεία.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Ηλίας Θεοδωρόπουλος είναι Υποψήφιος Διδάκτωρ στη Σχολή Αγρονόμων, Τοπογράφων και Γεωπληροφορικής Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, όπου εκπονεί διδακτορική διατριβή με αντικείμενο την ολοκληρωμένη αξιολόγηση βιωσιμότητας μεγάλων έργων υποδομής (Megaprojects). Παράλληλα, ολοκληρώνει Μεταπτυχιακό στη Γεωπληροφορική Μηχανική στο ΕΜΠ, ενώ είναι κάτοχος Μεταπτυχιακού στον Προχωρημένο Χωρικό Σχεδιασμό από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και Πτυχίου Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης από το Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Εργάζεται ως Ερευνητής και Βοηθός Διδασκαλίας στο ΕΜΠ και ως R&D Project Officer στη CyRIC (Κύπρος), ενώ είναι ιδρυτής της Aethel Analytics, εταιρείας συμβουλευτικής στον τομέα της περιφερειακής ανάπτυξης και του χωρικού σχεδιασμού. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζουν στη χωρική δικαιοσύνη, την αστική ανθεκτικότητα, τη γεωχωρική ανάλυση και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Έχει συμμετάσχει σε ευρωπαϊκά ερευνητικά προγράμματα και ανακοινώσεις σε διεθνή συνέδρια, μεταξύ άλλων σε συνεργασία με UNECE, FIG και Παγκόσμια Τράπεζα.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Θεοδωρόπουλος Ηλίας (2026): Χωρική δικαιοσύνη και αστική ανθεκτικότητα: Το Δικαίωμα στην Πόλη ως εργαλείο πολιτικής για τη δίκαιη πόλη της μετάβασης

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 392- 399

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Χωρική δικαιοσύνη και αστική ανθεκτικότητα: Το Δικαίωμα στην Πόλη ως εργαλείο πολιτικής για τη δίκαιη πόλη της μετάβασης.

Θεοδωρόπουλος Ηλίας

Οικονομολόγος – Περιφερειολόγος | Υποψήφιος Διδάκτωρ ΕΜΠ | Ερευνητής Χωρικού Σχεδιασμού και Μεγάλων Έργων | Ιδρυτής, Aethel Analytics

Περίληψη

Το άρθρο διερευνά τη σχέση μεταξύ χωρικής δικαιοσύνης και αστικής ανθεκτικότητας σε μια εποχή σωρευτικών κρίσεων — κλιματικής, οικονομικής και δημογραφικής — αξιοποιώντας ως κεντρικό αναλυτικό εργαλείο την έννοια του «Δικαιώματος στην Πόλη», όπως την ανέπτυξε ο Henri Lefebvre και την επέκτεινε ο David Harvey.

Με αφετηρία την αθηναϊκή εμπειρία της μετα-κρίσης, το κείμενο τεκμηριώνει πώς η ραγδαία εμπορευματοποίηση της κατοικίας μέσω βραχυχρόνιων μισθώσεων και η άνιση κατανομή αστικού πρασίνου παράγουν διπλές μορφές χωρικής αδικίας, που πλήττουν δυσανάλογα τα χαμηλά και μεσαία εισοδηματικά στρώματα.

Στη συνέχεια, το άρθρο αναπτύσσει την έννοια της χωρικής ανθεκτικότητας ως πολιτικό πρόταγμα: υποστηρίζει ότι η ανθεκτικότητα δεν κατακτάται μέσω τεχνοκρατικών παρεμβάσεων, αλλά μέσω της ενίσχυσης του κοινωνικού ιστού, της ισότιμης πρόσβασης

στον δημόσιο χώρο και του ουσιαστικού συμμετοχικού σχεδιασμού. Προτείνονται συγκεκριμένοι άξονες δράσης για την τοπική αυτοδιοίκηση, αναφορικά με τη ρύθμιση βραχυχρόνιων μισθώσεων, την αναβάθμιση του αστικού πρασίνου και τη θεσμοθέτηση συμμετοχικών δομών διακυβέρνησης.

Το άρθρο καταλήγει στην άποψη ότι η χωρική δικαιοσύνη δεν αποτελεί πολυτέλεια, αλλά θεμελιώδη προϋπόθεση για κοινωνικά συνεκτικές και ανθεκτικές πόλεις.

1. Η πόλη ως πεδίο μετάβασης

Σε μια εποχή σωρευτικών και αλληλοτροφοδοτούμενων κρίσεων, όπως η κλιματική αποσταθεροποίηση, η ψηφιακή ανατροπή λειτουργίας παραδοσιακών αγορών, οι δημογραφικές μεταβολές και η επιταχυνόμενη οικονομική ανισότητα, η πόλη δεν αποτελεί απλώς τον τόπο όπου οι κρίσεις αυτές εκδηλώνονται· αποτελεί και το κρίσιμο πεδίο όπου οι απαντήσεις σε αυτές διαμορφώνονται, διαπραγματεύονται και τελικά εφαρμόζονται, αποτυγχάνουν ή τίθενται σε κοινωνική βορά προς τέρψη της αλλαγής και της ανάπτυξης.

Η θεωρία του «Δικαιώματος στην Πόλη», όπως την ανέπτυξε ο Henri Lefebvre και την επέκτεινε ο David Harvey, παραμένει ένα από τα πιο διαχρονικά εργαλεία για να κατανοήσουμε γιατί οι πόλεις αδικούν πολλές φορές τόσο τους κατοίκους τους, όσο και τον ίδιο τους τον εαυτό (Lefebvre, 2015· Harvey, 2009). Το βασικό επιχείρημα είναι απλό: ο αστικός χώρος δεν είναι ουδέτερος. Είναι κοινωνικό προϊόν, διαμορφωμένο από σχέσεις εξουσίας και οικονομικές επιλογές που ευνοούν συστηματικά τη λογική του κέρδους, οικονομικού ή μη, έναντι της λογικής της βιώσιμης διαβίωσης. Όταν μια γειτονιά μετατρέπεται σε τουριστική ζώνη, όταν ένα πάρκο υποκαθίσταται από εμπορική ανάπτυξη, όταν τα ενοίκια εκτοξεύονται ενώ οι μισθοί μένουν στάσιμοι, δεν πρόκειται για «φυσικές» αγοραίες διεργασίες. Πρόκειται για χωρικές αδικίες — επιλογές τις οποίες κάποιοι κάνουν εις βάρος άλλων είτε συνειδητά, είτε ασυναίσθητα (Soja, 2010).

Η έννοια της χωρικής ανθεκτικότητας έρχεται να συμπληρώσει και να εμπλουτίσει αυτήν την ανάλυση. Μια ανθεκτική πόλη δεν είναι απλώς μια πόλη που «αντέχει» στις κρίσεις. Είναι μια πόλη ικανή να αντιμετωπίζει τις αναταράξεις διατηρώντας ή αναδιαμορφώνοντας τον κοινωνικό της ιστό, χωρίς να αφήνει κάποιους πίσω. Αυτή η διάκριση είναι κρίσιμη για την τοπική αυτοδιοίκηση: η ανθεκτικότητα δεν μπορεί να είναι αποκλειστικό προνόμιο κάποιων γειτονιών ή κάποιων πληθυσμών.

2. Η εμπορευματοποίηση του χώρου και τα όρια της «ανάκαμψης»

Η ελληνική εμπειρία της τελευταίας δεκαετίας αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση για να κατανοήσουμε πώς η «ανάκαμψη» μπορεί να παράγει νέες μορφές αδικίας. Μετά από χρόνια έντονης ύφεσης, η Αθήνα βίωσε μια ραγδαία και πιθανώς χωρικά άνιση αναζωογόνηση, που στηρίχθηκε κυρίως στον τουρισμό και στην εμπορευματοποίηση της κατοικίας μέσω των βραχυχρόνιων μισθώσεων (Balampanidis et al., 2019· Gourzis & Alexandri, 2026). Ολόκληρες γειτονιές του ιστορικού κέντρου μετατράπηκαν σταδιακά από ζώνες μόνιμης κατοικίας σε τουριστικά θέρετρα, με αντίστοιχη αύξηση των ενοικίων και εκτόπιση των μόνιμων κατοίκων (Cocola-Gant & Gago, 2019).

Το παράδοξο είναι εμφανές: οι ίδιες περιοχές που φαίνονται να «ακμάζουν» τουριστικά αδυνατούν να διατηρήσουν το βασικό τους πληθυσμό. Η κατοικία μετατρέπεται από κοινωνικό δικαίωμα σε επενδυτικό εργαλείο. Η αγορά γης και ακινήτων αποσυνδέεται από τις πραγματικές ανάγκες των κατοίκων. Και το κόστος αυτής της μετατόπισης — αυξημένα ενοίκια, συρρίκνωση κοινωνικών δικτύων, υποβάθμιση του αίσθηματος ανήκειν στη γειτονιά — επιβαρύνει δυσανάλογα τα χαμηλά και μεσαία εισοδηματικά στρώματα (Psycharis, 2012· Morales-Pérez et al., 2020).

Παράλληλα, η έλλειψη αστικού πρασίνου σε πυκνοδομημένες περιοχές με χαμηλά εισοδήματα αποτελεί μια δεύτερη, εξίσου σοβαρή μορφή χωρικής αδικίας. Η κλιματική κρίση δεν κατανέμεται ουδέτερα στον αστικό χώρο: οι θερμικές νησίδες, η έλλειψη σκιάς, η απουσία πράσινων διαδρομών πλήττουν κυρίως εκείνες τις γειτονιές που ήδη

αντιμετωπίζουν στεγαστικές και κοινωνικές πιέσεις. Η περιβαλλοντική ισότητα και η στεγαστική ισότητα δεν είναι ανεξάρτητα ζητήματα· αποτελούν δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.

3. Χωρική ανθεκτικότητα: Από τη θεωρία στη δημόσια πολιτική

Το κλειδί για μια χωρική πολιτική ανθεκτικότητας δεν βρίσκεται σε τεχνοκρατικές λύσεις «από πάνω», αλλά στη δημιουργία συνθηκών που επιτρέπουν στις κοινότητες να παραμείνουν, να συνέχουν και να συν-διαμορφώνουν τον χώρο τους. Ο συμμετοχικός σχεδιασμός δεν είναι απλώς μια μέθοδος· είναι μια πολιτική επιλογή που αναγνωρίζει τους κατοίκους ως φορείς γνώσης και όχι ως παθητικούς αποδέκτες αποφάσεων.

Η ανθεκτικότητα, εξάλλου, δεν κερδίζεται μόνο μέσω έργων υποδομής — αν και αυτά χρειάζονται. Κερδίζεται μέσω σχέσεων εμπιστοσύνης, μέσω κοινωνικών δικτύων που λειτουργούν σε επίπεδο γειτονιάς, μέσω της αίσθησης ότι ο δημόσιος χώρος ανήκει σε όλους (Park et al., 2023). Αυτές οι «άυλες» υποδομές — η κοινωνική συνοχή, η συλλογική ευθύνη απέναντι στο κοινό περιβάλλον — είναι οι πρώτες που φθείρονται όταν η εμπορευματοποίηση αντικαθιστά τους μόνιμους κατοίκους με παροδικές πληθυσμιακές ροές.

Για να γίνει αυτό πιο συγκεκριμένο: μια γειτονιά που γνωρίζουν και νοιάζονται οι κάτοικοί της είναι πιο ανθεκτική από μία γειτονιά που «λειτουργεί» τεχνικά αλλά έχει χάσει τον μόνιμο πληθυσμό της. Η ανθεκτικότητα, με άλλα λόγια, είναι εν πολλοίς κοινωνικό φαινόμενο — και ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης στη διατήρησή της είναι αδιαμφισβήτητος.

4. Τι μπορεί να κάνει η τοπική αυτοδιοίκηση

Η τοπική αυτοδιοίκηση βρίσκεται σε ένα ιδιαίτερα κρίσιμο, και συχνά αντιφατικό, σημείο: είναι αρκετά κοντά στον πολίτη για να αντιλαμβάνεται τις χωρικές αδικίες, αλλά συχνά χωρίς τα ρυθμιστικά εργαλεία ή τους οικονομικούς πόρους για να τις αντιμετωπίσει

αποτελεσματικά. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν συγκεκριμένοι άξονες δράσης που μπορούν να αλλάξουν το παιχνίδι.

Ως προς τη ρύθμιση της κατοικίας, οι ΟΤΑ μπορούν να λειτουργήσουν ως παρατηρητήρια χωρικής πίεσης: καταγράφοντας συστηματικά την κατανομή βραχυχρόνιων μισθώσεων ανά γειτονιά, τεκμηριώνοντας τη σχέση τους με τα ενοίκια και συνεργαζόμενοι με την κεντρική κυβέρνηση για τη θέσπιση χωρικά διαφοροποιημένων περιορισμών (Balampanidis et al., 2019). Η ρύθμιση δεν σημαίνει απαγόρευση· σημαίνει διασφάλιση ισορροπίας μεταξύ τουριστικής ανάπτυξης και στεγαστικής βιωσιμότητας. Μέτρα όπως η υποχρεωτική εγγραφή σε δημοτικό μητρώο, η σύνδεση της βραχυχρόνιας μίσθωσης με την κύρια κατοικία και ανώτατα όρια ανά ακίνητο μπορούν να αποτελέσουν πρακτικά εργαλεία σε αυτήν την κατεύθυνση.

Ως προς το αστικό πράσινο, απαιτείται αντιμετώπισή του ως κρίσιμης υποδομής — όχι ως διακόσμηση. Η προσέγγιση της «Πόλης των 15 λεπτών» και της πρόσβασης σε ένα πιο βιώσιμο περιβάλλον κατοίκησης για κάθε κάτοικο αποτελεί ήδη κατευθυντήριο στόχο σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις. Για να επιτευχθεί αυτό, απαιτείται χωρική χαρτογράφηση των ελλειμμάτων πρασίνου, προτεραιοποίηση παρεμβάσεων σε περιοχές περιβαλλοντικής υστέρησης και κοινωνικής ευαλωτότητας, καθώς και δημιουργικές λύσεις για μικρές και διάχυτες φυτεύσεις σε συμπαγή αστικό ιστό.

Ως προς τον συμμετοχικό σχεδιασμό, η θεσμοθέτηση ουσιαστικών — όχι τυπικών — δομών συμμετοχής σε επίπεδο γειτονιάς μπορεί να αναδείξει ανάγκες που δεν καταγράφονται σε κανένα επίσημο δείκτη (Hewitt et al., 2025). Εργαλεία όπως ο συμμετοχικός προϋπολογισμός, οι τοπικές συνελεύσεις με νομοθετικά ερείσματα και η ανοικτή πρόσβαση σε δεδομένα για χρήσεις γης και αδειοδοτήσεις ενισχύουν τη διαφάνεια και την εμπιστοσύνη μεταξύ πολιτών και θεσμών. Αυτή η εμπιστοσύνη δεν είναι πολυτέλεια· είναι η κατεξοχήν πρώτη ύλη της ανθεκτικότητας.

5. Χωρική ανθεκτικότητα ως πολιτικό πρόταγμα

Η χωρική ανθεκτικότητα δεν είναι μόνο τεχνικό ζήτημα αστικού σχεδιασμού. Είναι βαθύτατα πολιτική και κοινωνική επιλογή, η οποία αντανακλά μια άποψη και μια θέση για το ποια είναι η πόλη, για ποιους υπάρχει και ποιοι αποφασίζουν για το μέλλον της. Σε έναν κόσμο που μεταβάλλεται με ρυθμούς πρωτοφανείς, η τοπική αυτοδιοίκηση καλείται να είναι κάτι περισσότερο από διαχειριστής υπηρεσιών, αλλά να αποτελέσει εγγυητή της χωρικής δικαιοσύνης.

Αυτό σημαίνει ότι η ανθεκτικότητα πρέπει να αξιολογείται όχι μόνο με δείκτες ανάπτυξης, αλλά και με δείκτες δικαιοσύνης: ποιοι παρέμειναν στη γειτονιά; Ποιοι αποκτούν πρόσβαση σε πράσινους χώρους; Ποιοι συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων; Χωρίς αυτές τις ερωτήσεις, η «ανθεκτικότητα» κινδυνεύει να γίνει κι αυτή ένα ακόμα εργαλείο διαχείρισης ανισοτήτων αντί για εργαλείο υπέρβασής τους.

Το Δικαίωμα στην Πόλη, επικαιροποιημένο για τον κόσμο της μετάβασης, δεν αρκείται στη διεκδίκηση πρόσβασης στα αγαθά που η πόλη παράγει (Lefebvre, 2015). Διεκδικεί τη συλλογική ικανότητα να αλλάζουμε την πόλη, τους χώρους της, τις χρήσεις της, τις προτεραιότητές της, με τρόπο ώστε αυτή να ανταποκρίνεται στις ανάγκες όλων όσοι τη διαβιούν. Αυτή η ικανότητα δεν δίνεται· χτίζεται, μέσα από θεσμούς, μέσα από εμπιστοσύνη και μέσα από συνεχή δημοκρατική παρουσία στον χώρο. Το Δικαίωμα στην Πόλη είναι παράλληλα και Δικαίωμα στον Χώρο· και ο Χώρος αυτός είναι ένας ζωντανός οργανισμός πολυεπίπεδων προστριβών και αλλαγών, ο οποίος γεννά συνεχώς ανάγκες προς ικανοποίηση. Ο Χώρος καθορίζεται από τους ανθρώπους και όχι από τις αναπτύξεις που τον περιστηλώνουν. Επομένως, τα βιώσιμα βήματα για μια ολιστική χωρική ανάλυση και την επίτευξη της πολυπόθητης ανθεκτικότητας είναι ιδιαίτερα κρίσιμο να αφουγκράζονται το ανθρώπινο αποτύπωμα.

Σε έναν κόσμο που μεταβάλλεται ταχύτατα, η χωρική δικαιοσύνη δεν είναι πολυτέλεια. Είναι προϋπόθεση επιβίωσης της κοινωνικής συνοχής.

Βιβλιογραφία

Balampanidis, D., Maloutas, T., Papatzani, E. & Pettas, D. (2019). Informal Urban Regeneration as a Way out of the Crisis? Airbnb in Athens and Its Effects on Space and Society. *Urban Research & Practice*, 14(3), 1–20.

Cocola-Gant, A. & Gago, A. (2019). Airbnb, buy-to-let investment and tourism-driven displacement: A case study in Lisbon. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 53(7), 1671–1688.

Gourzis, K. & Alexandri, G. (2026). The evolving modalities of gentrification in Athens vis-à-vis Greece's shifting growth models. *European Urban and Regional Studies*. doi:10.1177/09697764251407087.

Harvey, D. (2009). *Social Justice and the City*. University of Georgia Press.

Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. Verso.

Hewitt, C.M. et al. (2025). Smart Citizens Enabling Resilient Neighbourhoods (SCERN): Participatory mapping platform for resilience planning at a neighbourhood scale. *Cities*, 165, 106101.

Lefebvre, H. (2015). *Le droit à la ville*. Paris: Éditions Economica.

Morales-Pérez, S., Garay, L. & Wilson, J. (2020). Airbnb's contribution to socio-spatial inequalities and geographies of resistance in Barcelona. *Tourism Geographies*, 1–24.

Park, S., Mullenbach, L.E. & Kim, J. (2023). Short-term rentals, resilience, and gentrification. *Annals of Tourism Research*, 101, 103610.

Psycharis, Y. (2012). Spatial dimensions of the economic crisis: The geographic footprint of the economic crisis in Greece. *Region & Periphery*, 1, 117–130. (στα Ελληνικά)

Soja, E.W. (2010). *Seeking Spatial Justice*. University of Minnesota Press.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Ηλίας Θεοδωρόπουλος είναι Υποψήφιος Διδάκτωρ στη Σχολή Αγρονόμων, Τοπογράφων και Γεωπληροφορικής Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, όπου εκπονεί διδακτορική διατριβή με αντικείμενο την ολοκληρωμένη αξιολόγηση βιωσιμότητας μεγάλων έργων υποδομής (Megaprojects). Παράλληλα, ολοκληρώνει Μεταπτυχιακό στη Γεωπληροφορική Μηχανική στο ΕΜΠ, ενώ είναι κάτοχος Μεταπτυχιακού στον Προχωρημένο Χωρικό Σχεδιασμό από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και Πτυχίου Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης από το Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Εργάζεται ως Ερευνητής και Βοηθός Διδασκαλίας στο ΕΜΠ και ως R&D Project Officer στη CyRIC (Κύπρος), ενώ είναι ιδρυτής της Aethel Analytics, εταιρείας συμβουλευτικής στον τομέα της περιφερειακής ανάπτυξης και του χωρικού σχεδιασμού. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζουν στη χωρική δικαιοσύνη, την αστική ανθεκτικότητα, τη γεωχωρική ανάλυση και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Έχει συμμετάσχει σε ευρωπαϊκά ερευνητικά προγράμματα και ανακοινώσεις σε διεθνή συνέδρια, μεταξύ άλλων σε συνεργασία με UNECE, FIG και Παγκόσμια Τράπεζα.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Θεοφιλόπουλος Κωνσταντίνος (2026): Η Κλιματική κρίση καταλύτης της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας - Η Περιφέρεια Αττικής ένα δραματικό παράδειγμα αυτής της μετάβασης

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 400- 409

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Η Κλιματική κρίση καταλύτης της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας - Η Περιφέρεια Αττικής ένα δραματικό παράδειγμα αυτής της μετάβασης.

Θεοφιλόπουλος Κωνσταντίνος

Αντιτράτηγος ε.α. Π.Σ., Επίτιμος Διοικητής της Πυροσβεστικής Ακαδημίας

Περίληψη

Η προσαρμογή στην κλιματική κρίση προϋποθέτει τη στενή αλληλεπίδραση της χωρικής θωράκισης με την πολιτισμική και κοινωνική συνοχή. Η Περιφέρεια Αττικής αποτελεί ένα δραματικό παράδειγμα αυτής της μετάβασης, καθώς οι αλλεπάλληλες, καταστροφικές «μέγα-πυρκαγιές» των τελευταίων ετών –όπως σε Πάρνηθα, Μάτι και Τατόι– δεν κατέστρεψαν μόνο κρίσιμα περιαστικά δάση, αλλά επέφεραν και βαθύ «οικολογικό πένθος», κλονίζοντας την τοπική ταυτότητα και τη συλλογική μνήμη των κατοίκων. Το πολύπλευρο αυτό τραύμα αναδεικνύει την επιτακτική ανάγκη για μια νέα στρατηγική, καθώς η αποκατάσταση δεν νοείται ως απλή επιστροφή σε ένα παρελθόν που αποδείχθηκε ευάλωτο, αλλά ως θεμελίωση μιας νέας ισορροπίας.

Σε χωρικό επίπεδο, η επούλωση προχωρά με άμεσα αντιδιαβρωτικά έργα, τεχνητές αναδασώσεις με ανθεκτικότερα πλατύφυλλα είδη όπου η φυσική αναγέννηση αδυνατεί, και επιβολή αυστηρών κανόνων προστασίας στην επικίνδυνη ζώνη μίξης δάσους-

οικισμών. Αντίστοιχα, η πολιτισμική ανθεκτικότητα χτίζεται μέσω της ενεργούς συμμετοχής των πολιτών, όπως με εθελοντικές πρωτοβουλίες, παρατηρητήρια και την καλλιέργεια μιας νέας περιβαλλοντικής συνείδησης. Μέσα από αυτή τη διττή προσέγγιση, οι καταστροφές του παρελθόντος μπορούν να λειτουργήσουν ως καταλύτης αναγέννησης, διασφαλίζοντας ότι το αττικό τοπίο θα θωρακιστεί και θα παραμείνει πηγή ζωής για το μέλλον.

Abstract

Adaptation to the climate crisis requires the close interaction of spatial resilience with cultural and social cohesion. The Attica Region is a dramatic example of this transition, as the successive, devastating “mega-fires” of recent years – such as in Parnitha, Mati and Tatoi – not only destroyed critical peri-urban forests, but also brought about a deep “ecological mourning”, shaking the local identity and collective memory of the inhabitants. This multifaceted trauma highlights the urgent need for a new strategy, as restoration is not understood as a simple return to a past that proved vulnerable, but as the foundation of a new balance.

At the spatial level, healing proceeds through direct anti-erosion projects, artificial reforestation with more resistant broadleaf species where natural regeneration fails, and the imposition of strict protection rules in the dangerous forest-settlement mix zone. Correspondingly, cultural resilience is built through the active participation of citizens, such as through voluntary initiatives, observatories and the cultivation of a new environmental consciousness. Through this dual approach, the disasters of the past can function as a catalyst for regeneration, ensuring that the Attic landscape will be shielded and remain a source of life for the future.

Η έννοια της ανθεκτικότητας έχει αναδειχθεί τα τελευταία χρόνια στον ακρογωνιαίο λίθο των σύγχρονων πολιτικών σχεδιασμού, υπερβαίνοντας την απλή ικανότητα ενός συστήματος να επιβιώνει από μια καταστροφή. Πλέον, περιγράφει την ικανότητα προσαρμογής, μετασχηματισμού και αναγέννησης σε έναν κόσμο που βρίσκεται σε

διαρκή, και συχνά βίαιη, μετάβαση. Η κλιματική κρίση, η ραγδαία αστικοποίηση και η εξάντληση των φυσικών πόρων συνθέτουν ένα νέο, ασταθές περιβάλλον. Σε αυτό το πλαίσιο, η «χωρική ανθεκτικότητα» (η φυσική και γεωγραφική θωράκιση) και η «πολιτισμική ανθεκτικότητα» (η κοινωνική, ιστορική και ταυτοτική συνοχή) δεν αποτελούν δύο ξεχωριστές παραμέτρους, αλλά τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.

Η Περιφέρεια Αττικής αποτελεί το πλέον χαρακτηριστικό και ταυτόχρονα δραματικό παράδειγμα αυτού του κόσμου σε μετάβαση. Ως το μεγαλύτερο μητροπολιτικό κέντρο της Ελλάδας, συγκεντρώνει σχεδόν τον μισό πληθυσμό της χώρας σε έναν γεωγραφικά περιορισμένο χώρο, ο οποίος παραδοσιακά περιβαλλόταν από πλούσια περιαστικά δάση, όπως αυτά της Πάρνηθας, της Πεντέλης, του Υμηττού και του Ποικίλου Όρους. Αυτά τα ορεινά οικοσυστήματα δεν αποτελούσαν απλώς τον «πνεύμονα» της πρωτεύουσας, αλλά οργανικό κομμάτι της αττικής ταυτότητας, του πολιτισμικού της τοπίου και της ιστορικής της συνέχειας. Ωστόσο, η σειρά των καταστροφικών δασικών πυρκαγιών που πλήττουν την Αττική επί δεκαετίες, με αυξανόμενη ένταση και συχνότητα, έχει επιφέρει μια βαθιά ρήξη σε αυτή τη σχέση, θέτοντας το ζήτημα της ανθεκτικότητας στο επίκεντρο της επιβίωσης του λεκανοπεδίου.

Η ιστορία των πυρκαγιών στην Αττική δεν είναι ένα πρόσφατο φαινόμενο, όμως η φύση

και η κλίμακά τους έχουν μεταβληθεί δραματικά. Η μετάβαση από τις παραδοσιακές δασικές πυρκαγιές του μεσογειακού οικοσυστήματος στις λεγόμενες «μέγα-πυρκαγιές» (megafires) αποτελεί σημείο καμπής. Το 2007, η καταστροφή του Εθνικού Δρυμού της Πάρνηθας αποτέλεσε ένα πρώτο, τεράστιο σοκ για τον χωρικό σχεδιασμό και την οικολογική ισορροπία του λεκανοπεδίου. Το μικροκλίμα της δυτικής και βορειοδυτικής Αττικής άλλαξε, ενώ η φυσική ασπίδα απέναντι στους καύσωνες και την ατμοσφαιρική ρύπανση αποδυναμώθηκε. Ακολούθησαν οι τραγικές πυρκαγιές στην Ανατολική Αττική το 2018 (Μάτι), που ανέδειξαν με τον πιο οδυνηρό τρόπο τις παθογένειες της άναρχης χωρικής ανάπτυξης και της μίξης δάσους-οικισμού (wildland-urban interface). Τα επόμενα χρόνια, το 2021 στα Γεράνεια Όρη και τη Βόρεια Αττική (Βαρυμπόμπη, Τατόι), και εκ νέου στην Πάρνηθα το 2023 και στη βορειοανατολική Αττική το 2024, τεράστιες εκτάσεις περιαστικού δάσους, ιστορικά κτήματα και παραδοσιακοί οικισμοί παραδόθηκαν στις φλόγες.

Αυτή η αλληλουχία καταστροφών άφησε πίσω της ένα βαθιά πληγωμένο τοπίο. Η χωρική υποβάθμιση είναι εμφανής: απώλεια βιοποικιλότητας, διάβρωση των εδαφών, αυξημένος κίνδυνος πλημμυρικών φαινομένων και επιδείνωση του φαινομένου της αστικής θερμικής νησίδας. Όμως, εξίσου κρίσιμη είναι η πολιτισμική και κοινωνική διάσταση της καταστροφής. Το δάσος στην Αττική δεν είναι απλώς ένας φυσικός πόρος· είναι τόπος αναψυχής,

συλλογικής μνήμης και διαμόρφωσης ταυτότητας. Η καταστροφή του ιστορικού κτήματος Τατοΐου ή των καταφυγίων της Πάρνηθας δεν αποτελεί μόνο οικολογικό, αλλά και βαρύ πολιτισμικό πλήγμα. Η απώλεια αυτών των τοπίων δημιουργεί αυτό που οι ερευνητές ονομάζουν «οικολογικό πένθος» (ecological grief), αποσαρθρώνοντας την αίσθηση του ανήκειν και την ασφάλεια των τοπικών κοινωνιών.

Απέναντι σε αυτή τη συνθήκη, η ανάγκη για αποκατάσταση προβάλλει επιτακτική. Ωστόσο, η σύγχρονη προσέγγιση της ανθεκτικότητας υπαγορεύει ότι η αποκατάσταση δεν μπορεί να σημαίνει απλώς επιστροφή στην προτέρα κατάσταση, η οποία αποδείχθηκε ευάλωτη. Η χωρική αποκατάσταση στην Αττική μετά τις πυρκαγιές έχει περάσει από διάφορα στάδια και έχει δώσει σημαντικά μαθήματα. Αρχικά, η έμφαση δίνεται στην άμεση προστασία του εδάφους. Τα αντιδιαβρωτικά και αντιπλημμυρικά έργα (κορμοδέματα και κορμοφράγματα από τα καμένα δέντρα) στις πλαγιές της Πάρνηθας, της Πεντέλης και των Γερανείων, αποτελούν την πρώτη γραμμή άμυνας για να συγκρατηθεί το χώμα και να δοθεί η ευκαιρία στη φύση να αντιδράσει.

Στο επίπεδο της αναδάσωσης, η επιστημονική κοινότητα έχει πλέον εδραιώσει την αρχή της φυσικής αναγέννησης ως την πλέον ενδεδειγμένη μέθοδο για τα μεσογειακά οικοσυστήματα. Η χαλέπιος πεύκη, που κυριαρχεί στην Αττική, έχει εξελικτικούς μηχανισμούς (όπως οι ορότινοι κώνοι) που της επιτρέπουν να αναγεννάται μετά τη φωτιά. Ωστόσο, οι απανωτές πυρκαγιές στον ίδιο χώρο πριν προλάβει το δάσος να ωριμάσει και να παραγάγει νέους σπόρους (όπως συνέβη σε περιοχές της Πεντέλης και

της Πάρνηθας), ακυρώνουν αυτόν τον μηχανισμό. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η τεχνητή αναδάσωση είναι μονόδρομος. Εκεί, η χωρική ανθεκτικότητα απαιτεί έναν νέο σχεδιασμό: η αντικατάσταση μέρους των εύφλεκτων κωνοφόρων με πλατύφυλλα είδη (όπως δρύες, χαρουπιές, κουτσουπιές), η δημιουργία αντιπυρικών ζωνών και η μωσαϊκή διάταξη της βλάστησης δημιουργούν ένα δάσος πιο ανθεκτικό απέναντι στις μελλοντικές απειλές.

Παράλληλα με τη χωρική αποκατάσταση, αναδύεται και η δυναμική της πολιτισμικής ανθεκτικότητας. Η κοινωνία της Αττικής, μέσα από τα απανωτά τραύματα, βρίσκεται σε μια διαδικασία μετάβασης όσον αφορά την αντίληψή της για το περιβάλλον. Η συμμετοχή εθελοντικών ομάδων στις δενδροφυτεύσεις, η δημιουργία τοπικών παρατηρητηρίων για την προστασία των βουνών, και η αυξημένη ευαισθητοποίηση των πολιτών για τον καθαρισμό των περιαστικών περιοχών αποτελούν ψηφίδες μιας νέας περιβαλλοντικής κουλτούρας. Η πολιτισμική ανθεκτικότητα χτίζεται ακριβώς πάνω σε αυτή την ενεργό συμμετοχή. Οι κάτοικοι δεν αντιμετωπίζουν πλέον το βουνό ως ένα μακρινό σκηνικό, αλλά ως ζωτικό χώρο του οποίου φέρουν την ευθύνη.

Επιπλέον, η μετάβαση αυτή απαιτεί την ενσωμάτωση της παραδοσιακής γνώσης σε

συνδυασμό με τη σύγχρονη τεχνολογία. Οι παραδοσιακές πρακτικές διαχείρισης του τοπίου, όπως η βόσκηση και η υλοτομία που κάποτε κρατούσαν τη βιομάζα των δασών σε χαμηλά επίπεδα, έχουν εκλείψει από την Αττική λόγω της αστικοποίησης. Η σύγχρονη πολιτισμική ανθεκτικότητα καλείται να βρει νέα εργαλεία (π.χ. προδιαγεγραμμένη καύση, ψηφιακά συστήματα έγκαιρης προειδοποίησης) για να υποκαταστήσει αυτή τη χαμένη ισορροπία. Η εκπαίδευση των νέων γενεών, η ένταξη της πολιτικής προστασίας στα σχολικά προγράμματα και η καλλιέργεια της «μνήμης της φωτιάς» όχι ως στοιχείο μοιρολατρίας, αλλά ως γνώση επιβίωσης, είναι καθοριστικά βήματα.

Ένα κρίσιμο στοιχείο σε αυτή την εξίσωση είναι η διαχείριση της ζώνης μίξης δάσους-οικισμών. Ο άναρχος πολεοδομικός σχεδιασμός του παρελθόντος, που επέτρεψε την εισχώρηση του αστικού ιστού μέσα στα περιαστικά δάση της Αττικής, αποτελεί το μεγαλύτερο εμπόδιο στη χωρική ανθεκτικότητα. Η αποκατάσταση δεν αφορά μόνο τα δέντρα, αλλά και την αναδιάρθρωση του τρόπου που κατοικούμε. Η εφαρμογή αυστηρών κανονισμών πυροπροστασίας στις περιαστικές κατοικίες, η δημιουργία περιμετρικών ζωνών ασφαλείας και η απαρέγκλιτη εφαρμογή του δασικού κτηματολογίου αποτελούν πολιτικές που, αν και συγκρούονται συχνά με παγιωμένα συμφέροντα, είναι απολύτως αναγκαίες για τη μετάβαση σε ένα ασφαλές μέλλον.

2017 – 2024: Οι πυρκαγιές που έκαψαν το 37% των δασών της Αττικής

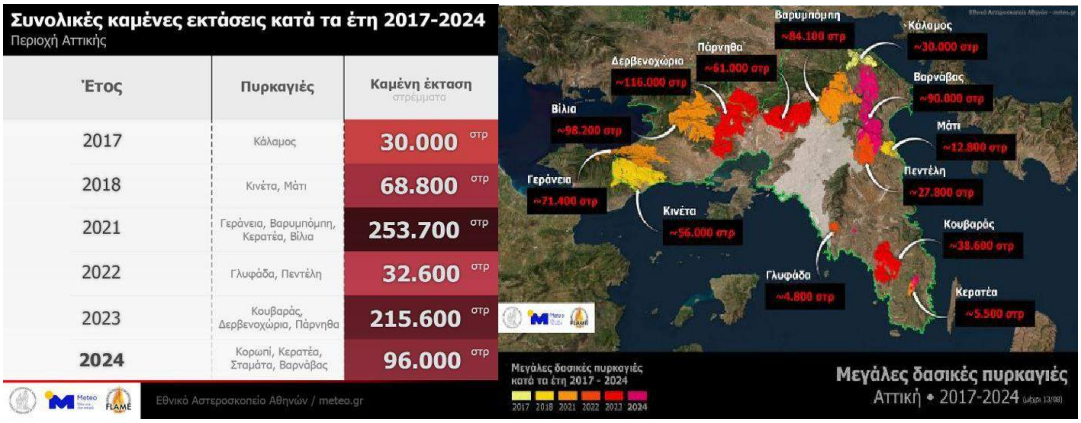

Συμπερασματικά, το παράδειγμα της Αττικής καταδεικνύει ότι η κλιματική κρίση επιβάλλει μια ριζική αναθεώρηση του τρόπου που αντιλαμβανόμαστε, κατοικούμε και διαχειριζόμαστε τον χώρο. Οι δασικές πυρκαγιές των τελευταίων δεκαετιών αποτέλεσαν καταλύτη αποδόμησης, αλλά η πορεία της αποκατάστασης μπορεί να αποτελέσει καταλύτη αναγέννησης. Η χωρική ανθεκτικότητα εξασφαλίζει ότι τα οικοσυστήματα θα επανακάμψουν πιο ισχυρά και με μεγαλύτερη ποικιλομορφία, ικανά να αντέξουν τις πιέσεις του αύριο. Από την άλλη, η πολιτισμική ανθεκτικότητα διασφαλίζει ότι οι κοινότητες θα μετασχηματίσουν το τραύμα τους σε δράση, γνώση και νέα ταυτότητα. Σε αυτόν τον κόσμο σε μετάβαση, η σωτηρία του αττικού τοπίου δεν είναι ένα τεχνικό ζήτημα που αφορά μόνο τους δασολόγους, αλλά ένα βαθιά κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό στοίχημα. Αφορά τη δέσμευση της κοινωνίας να επανασυνδεθεί με τον φυσικό της χώρο, διασφαλίζοντας ότι τα βουνά της Αττικής θα συνεχίσουν να αγκαλιάζουν την πόλη, όχι ως απειλή, αλλά ως πηγή ζωής.

Ανοιχτή Βιβλιογραφία - Παραπομπές:

1. WWF Ελλάς. (2021). *Οι δασικές πυρκαγιές στην Ελλάδα: Απολογισμός και Προτάσεις Πολιτικής*. Διαθέσιμο στον ιστότοπο του WWF Ελλάς (wwf.gr).
2. Εθνικό Αστεροσκοπείο Αθηνών / meteo.gr. (2023). *Στατιστική Ανάλυση Δασικών Πυρκαγιών και Καμένων Εκτάσεων*. Αθήνα: ΕΑΑ.
3. Αριανούτσου, Μ. (2007). *Οικολογία της φωτιάς και αποκατάσταση των καμένων μεσογειακών οικοσυστημάτων*. Τμήμα Βιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
4. Λεκάκης, Ι. Ν., & Κωνσταντινίδης, Π. (2018). *Χωρικός σχεδιασμός, περιαστικά δάση και φυσικές καταστροφές: Το παράδειγμα της Αττικής*. Περιοδικό «Αειχώρος», Τεύχος 28.
5. Ξεπαπαδέας, Α., κ.ά. (2011). *Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην Ελλάδα: Φυσικό περιβάλλον και ευπάθεια*. Έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος (ΕΜΕΚΑ)
6. ΤΟ ΒΗΜΑ (2024) 2017 – 2024: Οι πυρκαγιές που έκαψαν το 37% των δασών της Αττικής

Βιογραφικό Σημείωμα

Γεννήθηκα στην Βρομόβρυση Μεσσηνίας το 1966. Κατετάγηκα στο Πυροσβεστικό Σώμα στις 28 Φεβρουαρίου 1991. Υπηρέτησα στην Αττική και συγκεκριμένα στην 1η ΕΜΑΚ, σε Πυροσβεστικούς Σταθμούς των Αθηνών, στη Διοίκηση Πυροσβεστικών Υπηρεσιών Αθηνών. Επίσης, στην Διοίκηση Πυροσβεστικών Υπηρεσιών Μεσσηνίας και στην Πυροσβεστική Υπηρεσία Κέρκυρας. Παράλληλα, έχω υπηρετήσει στο Αρχηγείο Πυροσβεστικού Σώματος, στο Αρχηγείο Πυροσβεστικού Σώματος στην Διεύθυνση Οικονομικών και Πυροσβεστικών Επιχειρήσεων, ως Διοικητής των Πυροσβεστικών Υπηρεσιών Βορείου Αιγαίου, ως Διοικητής των Πυροσβεστικών Αττικής, ως Διοικητής των Πυροσβεστικών Στερεάς Ελλάδας, στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας το 2004 ως Διοικητής σε Ολυμπιακή Εγκατάσταση, καθώς και στους Παγκόσμιους Αγώνες Special Olympics - Αθήνα 2011 ως Διοικητής Εγκατάστασης. Το 2023 με το βαθμό του Υποστρατήγου υπηρέτησα ως Συντονιστής Επιχειρήσεων Βορείου, Νοτίου Αιγαίου και Κρήτης με έδρα τη Σάμο. Το 2025 αποστρατεύθηκα με τον βαθμό του Αντιστρατήγου από την Πυροσβεστική Ακαδημία με τον τίτλο του Επίτιμου Διοικητή της Πυροσβεστικής Ακαδημίας.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Καλογερέσης Θανάσης (2026): Πολιτισμός και τοπική ανάπτυξη: Οι πολιτιστικές στρατηγικές ως εργαλεία τοποκεντρικής ανάπτυξης στην Ελλάδα

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 410- 424

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Πολιτισμός και τοπική ανάπτυξη: Οι πολιτιστικές στρατηγικές ως εργαλεία τοποκεντρικής ανάπτυξης στην Ελλάδα.

Καλογερέσης Θανάσης

Καθηγητής Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, ΑΠΘ

Περίληψη

Το κείμενο εξετάζει την τοποκεντρική ανάπτυξη ως ένα μοντέλο που εστιάζει στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και το ενδογενές δυναμικό κάθε τόπου. Στην Ελλάδα, η πολιτιστική πολιτική υπήρξε παραδοσιακά συγκεντρωτική και προσηλωμένη στην προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς.

Παρά τις ιστορικές προσπάθειες αποκέντρωσης, όπως ο θεσμός των ΔΗΠΕΘΕ και το Φεστιβάλ Δράμας, το μοντέλο παρέμενε εξαρτημένο από το κράτος. Σύγχρονες πρωτοβουλίες, όπως η πρόσφατη εκπόνηση 15 Πολιτιστικών Masterplans, εισάγουν για πρώτη φορά αμιγώς τοποκεντρικά χαρακτηριστικά, επιδιώκοντας τη συμμετοχή τοπικών φορέων στον συνσχεδιασμό των στρατηγικών. Ωστόσο, η έλλειψη σύνδεσης με την εθνική πολιτική και η περιορισμένη θεσμική αποκέντρωση παραμένουν εμπόδια. Συμπερασματικά, οι τοπικές κοινότητες μπορούν να λειτουργήσουν ως πηγές καινοτομίας, εφόσον υιοθετηθούν συμμετοχικές διαδικασίες και πολυεπίπεδη διακυβέρνηση για τη συνδημιουργία πολιτιστικών στρατηγικών.

Η τοποκεντρική (place-based) προσέγγιση της ανάπτυξης αναδύθηκε ως εναλλακτικό αναπτυξιακό παράδειγμα κατά τη δεκαετία του 2000, ως απάντηση στην αδυναμία πολλών παραδοσιακών περιφερειακών και αναπτυξιακών πολιτικών να μειώσουν τις χωρικές ανισότητες. Σημείο αναφοράς για τη διαμόρφωση του όρου αποτελεί η έκθεση του Fabrizio Barca (2009) για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, στην οποία διατυπώθηκε το επιχείρημα ότι οι αναπτυξιακές πολιτικές πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε τόπου, αντί να εφαρμόζουν ενιαίες συνταγές ανεξαρτήτως γεωγραφικού και θεσμικού συγκείμενου. Έκτοτε, η τοποκεντρική λογική έχει ενσωματωθεί σε σημαντικό βαθμό στην Πολιτική Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις στρατηγικές έξυπνης εξειδίκευσης και σε αναλύσεις οργανισμών όπως ο ΟΟΣΑ.

Στις τοποκεντρικές προσεγγίσεις εντοπίζονται στοιχεία από ένα πλήθος θεωρητικών επιρροών (νέα οικονομική γεωγραφία (Krugman, 1998), ενδογενείς θεωρίες ανάπτυξης (Romer, 1994), οικονομική κοινωνιολογία και θεσμική οικονομική (Pike et al., 2006; Putnam et al., 1993), περιφερειακά συστήματα καινοτομίας (Asheim & Gertler, 2005; Cooke, 1992; Doloreux, 2002), και επιχειρηματικές συστάδες (Porter, 1998).

Ο Barca (2009) συνόψισε αυτά τα ρεύματα σε ένα ενιαίο πλαίσιο πολιτικής, υποστηρίζοντας ότι η αποτελεσματικότητα μιας αναπτυξιακής παρέμβασης εξαρτάται από τον βαθμό στον οποίο λαμβάνει υπόψη το τοπικό (γεωγραφικό, θεσμικό, κοινωνικό) πλαίσιο εντός του οποίου εφαρμόζεται.

Βασικά Χαρακτηριστικά των Τοποκεντρικών Προσεγγίσεων

Σε αντίθεση με τις τομεακές πολιτικές (π.χ. βιομηχανική πολιτική, πολιτική για τη γεωργία) που στοχεύουν σε συγκεκριμένους κλάδους ανεξαρτήτως γεωγραφίας, οι τοποκεντρικές πολιτικές εστιάζουν στον ίδιο τον τόπο - μια πόλη, μια περιφέρεια, μια αγροτική περιοχή - με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα πλεονεκτήματα και τα προβλήματά του. Σε αντίθεση με παλιότερες πολιτικές δίνεται έμφαση στην αξιοποίηση εξειδικευμένης τοπικής γνώσης, θεσμικών ικανοτήτων, κοινωνικού κεφαλαίου και άτυπων δικτύων συνεργασίας· στοιχείων που δύσκολα «μεταφέρονται» από τόπο σε τόπο και που συχνά αγνοούνται στα συγκεντρωτικά, τυποποιημένα σχέδια πολιτικής.

Απαραίτητη προϋπόθεση των τοποκεντρικών πολιτικών είναι η ύπαρξη πολυεπίπεδων συστημάτων διακυβέρνησης με συντονισμό ανάμεσα σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Επιπλέον, μεταβάλλεται ο ρόλος των τοπικών φορέων, καθώς, πλέον, αναμένεται να συμβάλλουν στον σχεδιασμό της πολιτικής, και όχι μόνο στην υλοποίηση, όπως παραδοσιακά συνέβαινε. Ως εκ τούτου είναι εξαιρετικά σημαντική η εφαρμογή συμμετοχικών διαδικασιών και η ενεργή συμμετοχή των ενδιαφερόμενων μερών (επιχειρήσεις, πανεπιστήμια, κοινωνία των πολιτών, τοπική αυτοδιοίκηση) στη διαμόρφωση προτεραιοτήτων μέσω διαδικασιών, όπως η «επιχειρηματική ανακάλυψη» που χρησιμοποιείται στις στρατηγικές έξυπνης εξειδίκευσης (Foray et al., 2021).

Όσον αφορά στη στόχευση των παρεμβάσεων των τοποκεντρικών πολιτικών, επιχειρείται η υιοθέτηση ολιστικών προσεγγίσεων, όπου αντί για μεμονωμένες παρεμβάσεις σε έναν τομέα, επιδιώκεται ο συνδυασμός πολιτικών (υποδομές, εκπαίδευση, καινοτομία, θεσμοί) που αλληλοενισχύονται στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για τον συγκεκριμένο τόπο. Κατά συνέπεια, αντί της εφαρμογής έτοιμων εργαλειοθηκών και συνταγών, προτεραιοποιούνται στρατηγικές προσαρμοσμένες στις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής, αναγνωρίζοντας ότι οι ίδιες πολιτικές μπορεί να έχουν διαφορετικά, ακόμη και αντίθετα, αποτελέσματα ανάλογα με το πλαίσιο εφαρμογής τους. Τέλος, όλα τα παραπάνω μπορούν να είναι εφικτά μέσω της αξιοποίησης του ενδογενούς δυναμικού των τόπων, καθώς η ανάπτυξη νοείται ως διαδικασία που βασίζεται στην ενεργοποίηση τοπικών δυνατοτήτων και όχι απλώς σε εξωγενείς παρεμβάσεις ή μεταφορά πόρων.

Κριτική στις τοποκεντικές προσεγγίσεις

Η βιβλιογραφία δεν παραλείπει να επισημάνει προκλήσεις και όρια της τοποκεντρικής προσέγγισης. Κάποιες από αυτές απηχούν συζητήσεις που έχουν ήδη πραγματοποιηθεί σε άλλους χώρους. Για παράδειγμα, ο κίνδυνος χειραγώγησης των συμμετοχικών διαδικασιών από τοπικές ελίτ με ισχυρά συμφέροντα, μπορεί να υπονομεύσει τη νομιμοποίηση των αποτελεσμάτων τους. Άλλο τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η σύγκρουση μεταξύ των στόχων της αποδοτικότητας (efficiency) και της ισότητας (equity) των

πολιτικών· η ενίσχυση ήδη δυναμικών περιοχών μέσω αξιοποίησης ενδογενούς δυναμικού ενδέχεται να διευρύνει, αντί να περιορίσει, τις περιφερειακές ανισότητες. Αντίθετα, περιοχές με ασθενέστερες θεσμικές ικανότητες μπορεί να αδυνατούν να αξιοποιήσουν αποτελεσματικά τον αυξημένο βαθμό αυτονομίας που προϋποθέτει η προσέγγιση (Farole et al., 2011; Rodríguez-Pose, 2013). Τέλος, η εξατομικευμένη φύση των παρεμβάσεων δυσχεραίνει τη συγκριτική αξιολόγηση αποτελεσματικότητας μεταξύ περιοχών.

Πολιτιστική πολιτική και στρατηγικές για τον πολιτισμό στην Ελλάδα

Η ελληνική πολιτιστική πολιτική έχει τις ρίζες της στη συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους, όπου η διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς αναδείχθηκε σε κεντρικό μηχανισμό νομιμοποίησης της εθνικής αφήγησης. Η ίδρυση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και η θεσμοθέτηση της προστασίας των αρχαιοτήτων προηγήθηκαν χρονικά κάθε άλλης μορφής πολιτιστικής παρέμβασης, διαμορφώνοντας ένα πρότυπο όπου η πολιτιστική κληρονομιά προηγείται συστηματικά της σύγχρονης δημιουργίας στην ιεράρχηση προτεραιοτήτων πολιτικής.

Σημείο καμπής αποτελεί η ίδρυση αυτοτελούς Υπουργείου Πολιτισμού το 1971, και κυρίως η ανασυγκρότησή του μετά τη Μεταπολίτευση. Η δεκαετία του 1980, με τη θητεία της Μελίνας Μερκούρη ως Υπουργού Πολιτισμού, συχνά αναγνωρίζεται στη βιβλιογραφία ως περίοδος διαμόρφωσης ενός πιο εξωστρεφούς, «δημοκρατικού» μοντέλου πολιτιστικής πολιτικής, με έμφαση στην πρόσβαση, την αποκέντρωση και τη διεθνή προβολή (χαρακτηριστικό παράδειγμα η πρωτοβουλία των Πολιτιστικών Πρωτευουσών της Ευρώπης). Ταυτόχρονα, η περίοδος αυτή συνδέεται με έντονο κρατικοκεντρισμό στη διαχείριση του πολιτιστικού πεδίου, στοιχείο που θα αποτελέσει αργότερα αντικείμενο κριτικής (Zorba, 2009).

Από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση επέβαλε νέους όρους στη διαμόρφωση πολιτιστικής πολιτικής: πρόσβαση σε ευρωπαϊκά χρηματοδοτικά εργαλεία, υιοθέτηση λογικών «πολιτιστικών βιομηχανιών» και «δημιουργικής οικονομίας» (Lazeretou, 2014), καθώς και σταδιακή, αν και μερική, μετατόπιση από τη λογική της απλής

διατήρησης στη λογική της αξιοποίησης του πολιτιστικού κεφαλαίου ως αναπτυξιακού πόρου (Γιαννόπουλος et al., 2023).

Θεωρητικές Προσεγγίσεις

Η διεθνής βιβλιογραφία περί πολιτιστικής πολιτικής (με σημείο αναφοράς τυπολογίες όπως αυτές που έχουν αναπτυχθεί στο πλαίσιο συγκριτικών μελετών του Συμβουλίου της Ευρώπης και της UNESCO) διακρίνει παραδοσιακά μεταξύ «μοντέλου του αρχιτέκτονα» (architect model), όπου το κράτος διαμορφώνει κεντρικά την πολιτιστική πολιτική, και «μοντέλου κυμαινόμενης αυτονομίας[1]» (arm's length model), όπου η διαχείριση ανατίθεται σε ημι-αυτόνομους φορείς. Η ελληνική περίπτωση εντάσσεται σχεδόν καθολικά στο πρώτο μοντέλο, με έντονη συγκέντρωση αρμοδιοτήτων στο Υπουργείο Πολιτισμού και περιορισμένη ανάπτυξη ανεξάρτητων ή ενδιάμεσων φορέων χρηματοδότησης και διαχείρισης. Αξίζει να σημειωθεί πως ο Dallas (2013) αναφέρεται σε μια σταδιακή μετάβαση της ελληνικής πολιτιστικής πολιτικής με τη δημιουργία μιας σειράς σχετικά αυτόνομων εποπτευόμενων φορέων, η οποία, όμως άρχισε να αντιστρέφεται κατά την μνημονιακή περίοδο.

Κεντρική θεωρητική αντιπαράθεση στη διεθνή βιβλιογραφία, με σαφή απήχηση και στην ελληνική συζήτηση, αφορά τη διάκριση μεταξύ «δημοκρατικοποίησης του πολιτισμού» (democratization of culture), δηλαδή διεύρυνσης της πρόσβασης σε ήδη καθιερωμένες πολιτιστικές μορφές, και «πολιτιστικής δημοκρατίας» (cultural democracy), δηλαδή αναγνώρισης και στήριξης πολλαπλών, μη ιεραρχημένων πολιτιστικών εκφράσεων. Η ελληνική πολιτιστική πολιτική έχει επικριθεί ότι παραμένει κατά κύριο λόγο προσηλωμένη στην πρώτη λογική, με περιορισμένη ενσωμάτωση πρακτικών συμμετοχικού και κοινοτικού πολιτισμού.

[1] Ο όρος εντοπίζεται στο Γιαννόπουλος κ.α. (2012 , σ. 21) θα μπορούσε επίσης να αποδοθεί με το "χορηγός από απόσταση"

Τέλος, ιδιαίτερο βάρος στη συζήτηση λαμβάνει η ένταση μεταξύ διατήρησης και ανάπτυξης, δηλαδή μεταξύ της προστασίας της υλικής (κυρίως) πολιτιστικής κληρονομιάς (αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, μουσεία) και της στήριξης της σύγχρονης καλλιτεχνικής δημιουργίας. Η δυσανάλογη βαρύτητα που αποδίδεται στην κληρονομιά, εν μέρει λόγω της οικονομικής της αξίας για τον τουρισμό, συχνά λειτουργεί εις βάρος της ανάπτυξης και χρηματοδότησης σύγχρονων μορφών τέχνης και πολιτιστικής δημιουργίας.

Βασικοί Άξονες της Σύγχρονης Συζήτησης

Η υποχρηματοδότηση του πολιτιστικού τομέα, ιδίως στη μετά το 2010 περίοδο δημοσιονομικής κρίσης, αποτελεί κεντρικό θέμα ανάλυσης, με δεδομένη όχι μόνο τη μείωση των δημόσιων πιστώσεων, αλλά και τη σταδιακή στροφή προς εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης: ευρωπαϊκά προγράμματα (π.χ. ΕΣΠΑ), ιδιωτική χορηγία και φιλανθρωπία (με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον ρόλο ιδρυμάτων όπως το Ίδρυμα Ωνάση ή το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος), καθώς και αναδυόμενα εργαλεία όπως η χρηματοδότηση μέσω πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 2000, η ελληνική πολιτιστική πολιτική έχει επηρεαστεί από τον ευρωπαϊκό λόγο περί «δημιουργικής οικονομίας» και «πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών» (Lazeretou, 2014). Η σχετική βιβλιογραφία εξετάζει με κριτικό βλέμμα τη μετάβαση αυτή, επισημαίνοντας τόσο τις ευκαιρίες οικονομικής αξιοποίησης του πολιτιστικού τομέα όσο και τους κινδύνους εμπορευματοποίησης της πολιτιστικής παραγωγής και υποβάθμισης της αυτόνομης καλλιτεχνικής αξίας σε όφελος οικονομικών κριτηρίων απόδοσης.

Η σχέση πολιτισμού και τουρισμού αποτελεί ιδιαιτέρως παραγωγικό πεδίο της ελληνικής βιβλιογραφίας, δεδομένης της κεντρικότητας του πολιτιστικού τουρισμού στην εθνική οικονομία. Μελέτες εξετάζουν τις εντάσεις μεταξύ προστασίας μνημείων και τουριστικής εκμετάλλευσης, καθώς και τον κίνδυνο «τουριστικοποίησης» της πολιτιστικής κληρονομιάς εις βάρος της αυθεντικότητας και της βιωσιμότητάς της.

Πιο πρόσφατα, η βιβλιογραφία έχει στραφεί στην εξέταση της ψηφιακής μετάβασης του πολιτιστικού τομέα (ψηφιοποίηση συλλογών, ψηφιακά μουσεία, διαδικτυακή πρόσβαση

σε πολιτιστικό περιεχόμενο) ως νέου πεδίου πολιτικής, με έμφαση τόσο στις ευκαιρίες διεύρυνσης της πρόσβασης όσο και στα ζητήματα ψηφιακού χάσματος.

Οι χωρικές διαστάσεις της πολιτιστικής πολιτικής

Ένα από τα διαχρονικά ζητήματα που απασχολούν τη βιβλιογραφία είναι ο έντονος συγκεντρωτισμός της ελληνικής πολιτιστικής πολιτικής γύρω από την Αθήνα (και δευτερευόντως τη Θεσσαλονίκη), με αποτέλεσμα σημαντικές ανισότητες στην πρόσβαση σε πολιτιστικές υποδομές και δραστηριότητες μεταξύ κέντρου και περιφέρειας. Οι δομικές ανισότητες παραμένουν παρά τις προσπάθειες αποκέντρωσης, μέσω, για παράδειγμα, της ίδρυσης περιφερειακών φορέων πολιτισμού όπως το Διεθνές Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους Δράμας, το Διεθνές Φεστιβάλ Χορού της Καλαμάτας ή τα Δημοτικά Περιφερειακά Θέατρα της χώρας.

Η αποκέντρωση της πολιτιστικής πολιτικής στην Ελλάδα

Οι προσπάθειες αποκέντρωσης της πολιτιστικής πολιτικής ξεκίνησαν δειλά επί υπουργίας Μελίνας Μερκούρη, καθώς από ορισμένες απόψεις, ακόμα και ο θεσμός της πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης εμπεριείχε στοιχεία αποκέντρωσης. Τα επόμενα χρόνια πραγματοποιήθηκε η ίδρυση μιας σειράς περιφερειακών φορέων πολιτισμού, όπως ο θεσμός των ΔΗΠΕΘΕ - και πάλι κατόπιν πρωτοβουλίας της Μερκούρη, το Διεθνές Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους της Δράμας (ΔΦΤΜΜΔ) και το διεθνές Φεστιβάλ Χορού της Καλαμάτας.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι το γεγονός πως τόσο ο θεσμός των ΔΗΠΕΘΕ όσο και το ΔΦΤΜΜΔ έκαναν τα πρώτα τους βήματα ως προϊόντα τοπικών, μη κρατικών πρωτοβουλιών, οι οποίες, κάτω από διαφορετικές συγκυρίες, μετασχηματίστηκαν σε κεντρικές πολιτικές, έστω και μέσω του μοντέλου της κυμαινόμενης αυτονομίας. Συγκεκριμένα, όσον αφορά τα ΔΗΠΕΘΕ, ήδη από το 1972-73 με την ίδρυση της "Εταιρείας Θεάτρου Κρήτης" και λίγο αργότερα, το 1975, με την ίδρυση της "Θεσσαλικής Πνευματικής Πορείας" στη Λάρισα ως πρωτοβουλία της Άννας Βαγενά και του Κώστα Τσιάνου, οι τοπικές πρωτοβουλίες προηγήθηκαν της κεντρικής πολιτικής. Όσον αφορά στο ΔΦΤΜΜΔ, πολύ πριν την ίδρυση του φορέα στα μέσα της δεκαετίας του '80, το φεστιβάλ είχε αρχίσει

να λειτουργεί κατόπιν πρωτοβουλιών της κινηματογραφικής λέσχης Δράμας με εστίαση στην εγχώρια παραγωγή. Πολύ σύντομα, και μετά την αρχική επιτυχία του θεσμού, το φεστιβάλ "υιοθετήθηκε" από τον Δήμο Δράμας, ενώ αρκετά αργότερα μετατράπηκε σε εποπτευόμενο φορέα του ΥΠΠΟ.

Ωστόσο, η πρώτη οργανωμένη προσπάθεια πολιτικής αποκέντρωσης του πολιτισμού φαίνεται πως ήταν το Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων (ΕΠΔΠ), επί υπουργίας Θάνου Μικρούτσικου, διαδόχου της Μελίνας Μερκούρη. Συγκεκριμένα, το ΕΠΔΠ θεσπίστηκε το 1994 με στόχο την αποκεντρωμένη ανάπτυξη πολιτιστικών δραστηριοτήτων στην περιφέρεια. Σύμφωνα με την κεντρική λογική του προγράμματος, κάθε μία από τις πόλεις-μέλη θα εξειδικεύονταν σε μία συγκεκριμένη τέχνη μέσω της δημιουργίας θεσμών και υποδομών που θα μπορούσαν όχι μόνο να επιτρέψουν την ανάπτυξη της συγκεκριμένης τέχνης (και πόλης), αλλά και την αυξημένη εξωστρέφεια.

Το πρόγραμμα δεν ολοκληρώθηκε επίσημα, αλλά ήδη στις αρχές του 2000 είχε καταστεί σαφές πως πόλεις με ισχυρή τοπική υποδομή, όπως για παράδειγμα η Καλαμάτα, τα πήγαν καλά, ενώ άλλες έμειναν πίσω. Είναι επίσης σημαντικό να σημειωθεί πως το πρόγραμμα αποτέλεσε μια σχετικά "ρηχή" προσπάθεια αποκέντρωσης, καθώς αποτέλεσε μια μετεγκατάσταση κεντρικών λειτουργιών στην περιφέρεια. Επιπλέον δε, οι τοπικοί πολιτιστικοί οργανισμοί παρέμειναν έντονα εξαρτημένοι από κρατικές επιχορηγήσεις, χαρακτηριστικό συνεπές με το ελληνικό μοντέλο πολιτιστικής ανάπτυξης. Παρά τον καινοτόμο του χαρακτήρα όσον αφορά την αποκέντρωση του πολιτισμού, τα δύο παραπάνω χαρακτηριστικά του έδειξαν πως, τελικά, το πρόγραμμα δεν αποτέλεσε προσπάθεια με χαρακτηριστικά τοποκεντρικής πολιτικής.

Τα επόμενα χρόνια παρουσιάστηκαν δύο σχέδια ολοκληρωμένης μεταρρύθμισης του πολιτισμού. Και τα δύο είχαν περιφερειακή διάσταση, ενώ ποτέ δεν υλοποιήθηκαν. Η πρώτη προσπάθεια είναι το κείμενο πολιτικής του ΥΠΠΟΤ με τίτλο "Πρόταση για μια νέα πολιτιστική πολιτική" (Γεράσιμος Γιαννόπουλος et al., 2012) επί υπουργίας Παύλου Γερουλάνου. Το κείμενο περιέγραφε ένα συγκροτημένο πλαίσιο ολοκληρωμένης πολιτιστικής πολιτικής με σαφή τοποκεντρικά χαρακτηριστικά, καθώς εκτός του εθνικού

και περιφερειακού επιπέδου ενέπλεκε και το τοπικό επίπεδο (του Δήμους της χώρας), περιγράφοντας ένα πολυεπίπεδο σύστημα διακυβέρνησης με τη δημιουργία μιας σειράς νέων θεσμών. Μόλις δύο μήνες μετά την κυκλοφορία του κειμένου (στις 6 Μαΐου του 2012) πραγματοποιήθηκαν εκλογές και αλλαγή κυβέρνησης, με αποτέλεσμα την οριστική ακύρωση της μετατροπής του σχεδίου σε επίσημη πολιτική.

Η δεύτερη αντίστοιχη προσπάθεια είχε την ίδια τύχη· η μόνη διαφορά είναι πως πριν την ήττα του ΣΥΡΙΖΑ στις εκλογές του 2019 είχε ήδη προχωρήσει σε νομοσχέδιο το οποίο, μαζί με την αιτιολογική του έκθεση, είναι διαθέσιμο στην πλατφόρμα archive.opengov.gr. Μια ενδιαφέρουσα λεπτομέρεια είναι πως η Υπουργός Πολιτισμού την περίοδο κατάρτισης του νομοσχεδίου (Μυρσίνη Ζορμπά) ήταν μέλος της ομάδας εργασίας του σχεδίου του 2012. Στο συγκεκριμένο νομοσχέδιο, η φιλοσοφία απομακρύνεται αρκετά από τη λογική της τοποκεντρικής πολιτικής, καθώς η πρόβλεψη για ενεργό συμμετοχή των δήμων είναι σημαντικά περιορισμένη. Η αποκέντρωση εστιάζονταν στη σύσταση ενός "Συμβουλίου Περιφερειακής Πολιτισμικής Πολιτικής", βασική αρμοδιότητα του οποίου θα ήταν η χάραξη περιφερειακής πολιτιστικής πολιτικής και ο συντονισμός των Περιφερειακών Διευθύνσεων Σύγχρονου Πολιτισμού, που αποτελούσαν το δεύτερο βασικό πυλώνα της παρέμβασης.

Μετά από τις δύο αυτές προσπάθειες δεν επιχειρήθηκε ξανά ο σχεδιασμός μιας ολοκληρωμένης πολιτιστικής πολιτικής. Ωστόσο, υπήρξαν παρεμβάσεις με περιφερειακή διάσταση. Εδώ, μεταξύ άλλων μπορούν να αναφερθούν το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Πολιτισμός» 2000-2006, μέρος του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, όπου ο πολιτισμός αναδείχθηκε για πρώτη φορά ως αυτοτελής τομέας διαρθρωτικής παρέμβασης, με προϋπολογισμό γύρω στο 1,1 δισ. ευρώ, υλοποιούμενο και μέσω των ΠΕΠ. Αν και είχε έντονη περιφερειακή διάσταση, δεν ήταν παρά χρηματοδοτικό/αναπτυξιακό εργαλείο, όχι θεσμός αποκέντρωσης με τη λογική των ΔΗΠΕΘΕ και προφανώς όχι τοποκεντρική πολιτική.

Επί υπουργίας Λίνας Μενδώνη και έως την περίοδο συγγραφής του παρόντος κειμένου, το βασικό στρατηγικό αφήγημα είναι η "Πολιτιστική Χάρτα Ανάπτυξης και Ευημερίας". Δεν

πρόκειται για νόμο ή ενιαίο νομοθέτημα, αλλά για έναν "οδικό χάρτη για την ανάδειξη του Πολιτισμού ως στρατηγικού αναπτυξιακού πόρου και ως σημαντικού παράγοντα κοινωνικής συνοχής και ευημερίας", ο οποίος εξειδικεύεται και εξελίσσεται διαρκώς· δηλαδή λειτουργεί περισσότερο ως ζωντανό στρατηγικό πλαίσιο παρά ως στατικό κείμενο. Το γεγονός πως η δημόσια προσβάσιμη πληροφορία σχετικά με το πρόγραμμα περιορίζεται σε ένα δελτίο τύπου του Υπουργείου (Υπουργείο Πολιτισμού, 2022) και σε ένα δημοσίευμα εφημερίδας σχετικά με ομιλία της Υπουργού στο Harvard (Liberal, 2025) κάνει πολύ δύσκολη την αξιολόγηση του. Ωστόσο, δεν υπάρχουν στοιχεία που να αποδεικνύουν πως η πολιτική δεν είναι αποκλειστικά συγκεντρωτική με αμιγή χαρακτηριστικά "από τα πάνω" και παρά το γεγονός πως υποστηρίζεται ότι αποτελεί ένα δυναμικό εργαλείο, τα ακριβή χαρακτηριστικά του είναι σε σημαντικό βαθμό άγνωστα στο ευρύ κοινό.

Το 2022 είχαν υπογραφεί 269 Προγραμματικές Συμβάσεις Πολιτισμικής Ανάπτυξης, κυρίως με Δήμους, αλλά και με Πανεπιστήμια, διοχετεύοντας σε έργα πολιτισμού περισσότερα από 150.000.000 ευρώ, "ικανοποιώντας, παράλληλα, πάγιες απαιτήσεις των τοπικών κοινωνιών". Από τα παραπάνω συνάγεται πως η Πολιτιστική Χάρτα είναι ένα κατεξοχήν χρηματοδοτικό/αναπτυξιακό εργαλείο, που μοιάζει περισσότερο με συνέχεια της λογικής του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Πολιτισμός» της εποχής Βενιζέλου, προσαρμοσμένη στην εποχή ΕΣΠΑ 2021-27 και Ταμείου Ανάκαμψης, παρά με τον θεσμικό αποκεντρωτικό σχεδιασμό των ΔΗΠΕΘΕ ή παλαιότερων προτάσεων.

Έτσι, ίσως να προκαλεί έκπληξη το γεγονός πως την τελευταία αυτή περίοδο το Υπουργείο Πολιτισμού προκήρυξε το πρώτο αμιγώς τοποκεντρικό ερευνητικό πρόγραμμα στην ιστορία των πολιτιστικών πολιτικών στη χώρα. Πρόκειται για το πρόγραμμα με τίτλο "Σχεδιασμός Πολιτιστικού Masterplan, Πολιτιστικής Αναπτυξιακής Πολιτικής και Πολιτιστικής Ταυτότητας για Επιλεγμένες Περιοχές της Χώρας"[2] που χρηματοδοτήθηκε

[2] https://masterplans.web.auth.gr/

από το Ταμείο Ανάκαμψης. Το έργο που υλοποιήθηκε από μια σύμπραξη τριών πανεπιστημίων κατάρτισε πολιτιστικές στρατηγικές για 15 πόλεις και νησιά της χώρας αξιοποιώντας τα βασικά χαρακτηριστικά των τοποκεντρικών πολιτικών, ή τουλάχιστον επιδιώκοντας να τα αξιοποιήσει. Το αποτέλεσμα του έργου ήταν 15 συνεκτικές τοπικές στρατηγικές οι οποίες υλοποιήθηκαν με τη συμμετοχή τοπικών φορέων και δρώντων του πολιτισμού. Ωστόσο, ακόμη και αν τα κείμενα επιδιώκουν την αξιοποίηση των τοπικών πολιτιστικών και άλλων πόρων με σκοπό την τοπική ανάπτυξη, απουσιάζει μια ξεκάθαρη σύνδεση με τα υπερκείμενα επίπεδα πολιτικής (το περιφερειακό και το εθνικό). Επιπλέον, η συμμετοχή των δημοτικών αρχών και η διεκδίκηση από μέρους τους της ιδιοκτησίας των στρατηγικών ποικίλει σημαντικά μεταξύ των δήμων που συμμετείχαν.

Σήμερα, περίπου έναν χρόνο μετά την ολοκλήρωση του έργου και την παράδοση των 15 στρατηγικών, φαίνεται πως αυτές ακόμη δεν έχουν αξιοποιηθεί από τις Περιφέρειες και τους Δήμους που συμμετείχαν, όπως το Υπουργείο φιλοδοξούσε. Ωστόσο, το έργο έχει ανοίξει μια συζήτηση σχετικά με τη σκοπιμότητα κατάρτισης τέτοιων στρατηγικών, ενώ δημοτικές και περιφερειακές αρχές έχουν ξεκινήσει να καταρτίζουν τοπικές/περιφερειακές στρατηγικές, χωρίς την χρηματοδότηση ή την πρωτοβουλία του ΥΠΠΟ. Σήμερα ο Δήμος Βέροιας και η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης εργάζονται στην κατάρτιση πολιτιστικών στρατηγικών αξιοποιώντας, έστω και χωρίς να την αντιγράφουν, την μεθοδολογία που αναπτύχθηκε στο έργο των πολιτιστικών Masterplan.

Συμπεράσματα

Οι τοποκεντρικές πολιτικές στην Ελλάδα δεν έχουν ακόμη κερδίσει τη θέση που έχουν σε άλλες χώρες του δυτικού κόσμου. Ασφαλώς, κεντρικό ρόλο σε αυτό παίζει η περιορισμένη αποκέντρωση της δημόσιας διοίκησης στη χώρα. Ο πολιτισμός, από την άλλη πλευρά, αποτελεί για τη χώρα μας ένα πεδίο αυξημένης συγκεντροποίησης αποφάσεων, λόγω της ιδιαίτερης σημασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, ως ένα από τα σημαντικότερα περιουσιακά στοιχεία της χώρας που χρήζει αυξημένης προστασίας.

Ωστόσο, όπως είδαμε, ιδιαίτερα στη σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία, οι τοπικές κοινότητες μπορούν να αποτελέσουν σημαντική πηγή καινοτομίας, όπως μαρτυρούν τα παραδείγματα των ΔΗΠΕΘΕ και του ΔΓΤΜΜΔ. Αμφότερα τα παραδείγματα αποδεικνύουν πως ακόμη και σε ένα περιβάλλον ρητά συγκεντρωτικό, όπως ήταν η Ελλάδα στα τέλη της δεκαετίας του 1970 οι τόποι μπορούν να συμβάλουν στην ανάπτυξή τους δείχνοντας τον δρόμο στην κατάρτιση επίσημων πολιτικών και την θεσμοποίηση που είναι απαραίτητη σε επόμενα στάδια.

Το μεγάλο στοίχημα της εποχής μας αφορά στην αλλαγή προσέγγισης προς την κατεύθυνση της συνδημιουργίας συνεκτικών πολιτικών μέσω συμμετοχικών διαδικασιών και νέων θεσμών όχι μόνο στην εθνική και περιφερειακή κλίμακα, αλλά κυρίως στην τοπική. Οι πρόσφατες εξελίξεις επιτρέπουν μια συγκρατημένη αισιοδοξία, καθώς όσο περισσότεροι δήμοι και περιφέρειες προχωρούν στην κατάρτιση περιφερειακών στρατηγικών, τόσο οι ίδιες οι περιφέρειες και η κεντρική διοίκηση θα υποχρεώνονται στη δημιουργία μηχανισμών συντονισμού και χρηματοδότησης. Ίσως, μάλιστα, τέτοιες, μικρής κλίμακας πρωτοβουλίες να δημιουργήσουν μια από τα κάτω πίεση δημιουργίας συγκροτημένης εθνικής πολιτιστικής πολιτικής με ξεκάθαρες περιφερειακές και τοπικές διαστάσεις.

Πηγές

Asheim, B. T., & Gertler, M. S. (2005). The Geography of Innovation: Regional Innovation Systems. In J. Fagerberg, D. C. Mowery, & R. R. Nelson (Eds.), *The Oxford Handbook of Innovation* (p. 674). Oxford University Press.

Barca, F. (2009). *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy: a place-based approach to meeting european union challenges and expectations* [Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy]. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_/barca_report_en.pdf

Cooke, P. (1992). Regional innovation systems: Competitive regulation in the new Europe. *Geoforum*, *23*(3), 365–382. https://doi.org/10.1016/0016-7185(92)90048-9

Dallas, C. (2013, October). *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe. Country Profile: Greece*. Council of Europe/ERICarts.

Doloreux, D. (2002). What we should know about regional systems of innovation. *Technology in Society*, *24*(3), 243–263. https://doi.org/10.1016/S0160-791X(02)00007-6

Farole, T., Rodríguez-Pose, A., & Storper, M. (2011). Cohesion Policy in the European Union: Growth, Geography, Institutions. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, *49*(5), 1089–1111. https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2010.02161.x

Foray, D., Eichler, M., & Keller, M. (2021). Smart specialization strategies—insights gained from a unique European policy experiment on innovation and industrial policy design. *Review of Evolutionary Political Economy*, *2*(1), 83–103. https://doi.org/10.1007/s43253-020-00026-z

Krugman, P. (1998). What's new about the new economic geography? *Oxford Review of Economic Policy*, *14*(2), 7–17. https://doi.org/10.1093/oxrep/14.2.7

Lazeretou, S. (2014). The smart economy: Cultural and creative industries in Greece. Can they be a way out of the crisis. *Bank of Greece Economic Bulletin*, *39*.

Liberal. (2025, December 5). *Λ. Μενδώνη από Χάρβαρντ: Η πολιτική μας διασφαλίζει την πολιτιστική κληρονομιά μας για τις μελλοντικές γενιές | Liberal.gr*. Liberal.gr.

https://www.liberal.gr/politismos/l-mendoni-sto-harbarnt-i-politiki-mas-diasfalizei-tin-politistiki-klironomia-mas-gia-tis

Pike, A., Rodríguez-Pose, A., & Tomaney, J. (2006). *Local and Regional Development*. Routledge.

Porter, M. E. (1998). Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, *76*(6), 77–90.

Putnam, R. D., Leonardi, R., & Nanetti, R. (1993). *Making democracy work civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press. http://site.ebrary.com/id/10035891

Rodríguez-Pose, A. (2013). Do Institutions Matter for Regional Development? *Regional Studies*, *47*(7), 1034–1047. https://doi.org/10.1080/00343404.2012.748978

Romer, P. M. (1994). The Origins of Endogenous Growth. *Journal of Economic Perspectives*, *8*(1), 3–22. https://doi.org/Article

Zorba, M. (2009). Conceptualizing Greek cultural policy: the non-democratization of public culture. *International Journal of Cultural Policy*, *15*(3), 245–259. https://doi.org/10.1080/10286630802621522

Γεράσιμος Γιαννόπουλος, Κωστής Δάλλας, Ντένης Ζαχαρόπουλος, Μυρσίνη Ζορμπά, Ζωή Καζαζάκη, Χρήστος Καρράς, & Νίκος Τσούχλος. (2012). *πρόταση για μια νέα πολιτιστική πολιτική*. Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού. https://www.culture.gov.gr/DocLib/g_43764.pdf

Γιαννόπουλος, Γ., Καρράς, Χ., Κολοκυθά, Ό. Σ., Κυριακίδης, Ε., Παπαγεωργίου, Α., Τρίκας, Δ., Τσιαβός, Π., & Χανδακά, Σ. (2023). *Απελευθερώνοντας τις δυνάμεις του πολιτισμού - Προτάσεις πολιτικής*. Διανέοσις. https://dianeosis.us10.list-manage.com/track/click?u=de5cc77c445f6232d5cb0b7ec&id=b9d8f02ec5&e=1fb7ca6baf

Υπουργείο Πολιτισμού. (2022, December 16). *Η πολιτιστική Χάρτα Ανάπτυξης και ευημερίας από το ΥΠΠΟΑ* [Δελτίο Τύπου]. https://www.culture.gov.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=4441

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Θανάσης Καλογερέσης είναι οικονομικός γεωγράφος, Καθηγητής Χωρικής Ανάπτυξης και Διεθνών Στρατηγικών Χωροθέτησης στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης του ΑΠΘ. Τα ερευνητικά, διδακτικά και επαγγελματικά του ενδιαφέροντα κινούνται γύρω από δύο βασικούς άξονες: την τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη και ζητήματα (χωρικά, κοινωνικά, θεσμικά και πολιτιστικά) οργάνωσης της παραγωγής. Έχει εργαστεί και δημοσιεύσει σε μια σειρά συγκεκριμένων ζητημάτων όπως η μικρή επιχειρηματικότητα, η δημιουργική οικονομία, ο ρόλος της πολυεθνικής παραγωγής και του εμπορίου στη διάχυση γνώσης, οι σχέσεις μεταξύ διεθνών και τοπικών παραγωγικών συστημάτων, οι πηγές των περιφερειακών ανισοτήτων, ο ρόλος του ανθρώπινου κεφαλαίου και των ανθρώπινων δυνατοτήτων, η αξιολόγηση πολιτικών καθώς και η χωρικά προσδιορισμένη συνεργατική επιχειρηματικότητα. Έχει συμμετάσχει σε πλήθος ερευνητικών προγραμμάτων ως ερευνητής και συντονιστής. Συγκεκριμένα, συντόνισε το ερευνητικό πρόγραμμα VeSBUD (χρηματοδότηση ΕΛΙΔΕΚ), ενώ υπήρξε Επιστημονικός Υπεύθυνος (2023-2024) του έργου "Σχεδιασμός Πολιτιστικού Masterplan, Πολιτιστικής Αναπτυξιακής Πολιτικής και Πολιτιστικής Ταυτότητας για Επιλεγμένες Περιοχές της Χώρας" που χρηματοδοτήθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού (Ελλάδα 2.0).

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Καμμά Μαρία (2026): Χωρική και Πολιτισμική Ανθεκτικότητα – Ένας κόσμος σε μετάβαση

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 425- 426

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Χωρική και Πολιτισμική Ανθεκτικότητα – Ένας κόσμος σε μετάβαση.

Καμμά Μαρία
Δήμαρχος Τήλου

Οι μεγάλες προκλήσεις της εποχής μας, η κλιματική κρίση, οι δημογραφικές μεταβολές, η τεχνολογική εξέλιξη και οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις, δοκιμάζουν καθημερινά τις τοπικές κοινωνίες.

Η απάντηση δεν μπορεί να είναι η ομοιομορφία, αλλά η ενίσχυση της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας κάθε τόπου.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση καλείται να προστατεύσει όχι μόνο τις υποδομές, αλλά και την ταυτότητα, τη μνήμη και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των κοινοτήτων.

Ιδιαίτερα στα νησιά, στις ορεινές και στις παραμεθόριες περιοχές, η ανθεκτικότητα σημαίνει να μπορείς να παραμένεις, να δημιουργείς και να ελπίζεις στον τόπο σου.

Για τα μικρά νησιά, η χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν αποτελεί θεωρητική έννοια, αλλά όρο επιβίωσης.

Η περιορισμένη κλίμακα, η γεωγραφική απομόνωση, οι δημογραφικές πιέσεις και η δυσκολία πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες καθιστούν κάθε κρίση εντονότερη.

Ταυτόχρονα, όμως, τα μικρά νησιά αποτελούν ζωντανά κύτταρα της εθνικής κυριαρχίας, της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και της βιώσιμης ανάπτυξης. Η διατήρηση ζωντανών τοπικών κοινωνιών, η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και η προστασία της ιδιαίτερης ταυτότητάς τους δεν είναι μόνο ζήτημα περιφερειακής πολιτικής, είναι ζήτημα εθνικής στρατηγικής.

Όσο τα μικρά νησιά παραμένουν ζωντανά, καινοτόμα και ανθεκτικά, τόσο ισχυρότερη γίνεται η Ελλάδα στο σύνολό της.

Γιατί η πραγματική ανάπτυξη δεν μετριέται μόνο με οικονομικούς δείκτες, μετριέται με τη δυνατότητα κάθε τοπικής κοινωνίας να διατηρεί την ψυχή της, προσαρμοζόμενη δημιουργικά στις αλλαγές του κόσμου.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Μαρία Καμμά είναι Δήμαρχος Τήλου από το 2012. Με σταθερή προσήλωση στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, εργάζεται για την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης, της καινοτομίας και της ενίσχυσης της νησιωτικότητας, με στόχο ίσες ευκαιρίες για όλους τους πολίτες. Υπό τη διοίκησή της, η Τήλος έχει αναδειχθεί σε διεθνές παράδειγμα βιώσιμης ανάπτυξης, ενώ η ίδια συμμετέχει ενεργά στον δημόσιο διάλογο για την αποκέντρωση, τη νησιωτική πολιτική και την ενίσχυση του θεσμού της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Δρ. Αντώνης Καρβούνης (2026): Διασυνδεδεμένες πόλεις και συνεργατικές πρακτικές θεσμικής ευελιξίας σε συνθήκες αβεβαιότητας

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 427- 439

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Διασυνδεδεμένες πόλεις και συνεργατικές πρακτικές θεσμικής ευελιξίας σε συνθήκες αβεβαιότητας.

Δρ. Αντώνης Καρβούνης

Προϊστάμενος Αυτοτελούς Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σχέσεων του Υπουργείου Εσωτερικών, Διδάσκων ΕΑΠ

Περίληψη

Οι σύγχρονες πόλεις λειτουργούν πλέον ως διασυνδεδεμένοι κόμβοι παραγωγής πολιτικής, γνώσης και θεσμικής καινοτομίας μέσα σε ένα περιβάλλον διαρκούς αβεβαιότητας. Η μετάβαση από τα παραδοσιακά κρατοκεντρικά μοντέλα σε πολυεπίπεδες μορφές διακυβέρνησης έχει ενισχύσει τον ρόλο της διπλωματίας πόλεων, μέσω της οποίας οι αστικοί δρώντες συμμετέχουν ενεργά σε διεθνή δίκτυα συνεργασίας και ανταλλαγής εμπειριών. Μέσα από δίκτυα όπως το C40 και το ICLEI, οι πόλεις αναπτύσσουν μηχανισμούς συλλογικής μάθησης, ανταλλάσσουν τεχνογνωσία και διαμορφώνουν προσαρμοστικές πολιτικές για ζητήματα όπως η κλιματική κρίση, οι κοινωνικές ανισότητες και η αστική κινητικότητα. Η θεσμική ευελιξία παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα αυτής της διασύνδεσης, καθώς η δυνατότητα προσαρμογής εξαρτάται από την ένταξη των πόλεων σε διεθνή συστήματα συνεργασίας και ροών πληροφορίας. Παράλληλα, η δικτυακή συνεργασία διαθέτει έντονη πολιτισμική διάσταση, αφού ενισχύει την ανταλλαγή αξιών, ταυτοτήτων και μορφών κοινωνικής συνοχής. Ωστόσο, τα διεθνή δίκτυα πόλεων δεν είναι ουδέτερα· χαρακτηρίζονται από ασυμμετρίες ισχύος, καθώς οι ισχυρότερες μητροπόλεις διαθέτουν μεγαλύτερη επιρροή στη διαμόρφωση πολιτικών ατζεντών. Επιπλέον, η αυξανόμενη

σημασία των δικτυακών μορφών διακυβέρνησης δημιουργεί ζητήματα δημοκρατικής λογοδοσίας και θεσμικού ελέγχου. Εν κατακλείδι, η διπλωματία πόλεων αναδεικνύεται ως βασικός μηχανισμός θεσμικής προσαρμογής και πολιτικής καινοτομίας στη σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη αστική πραγματικότητα.

Abstract

Contemporary cities increasingly operate as interconnected hubs of governance, knowledge production, and institutional innovation within a context of permanent uncertainty. The transition from traditional state-centered models to multi-level forms of governance has strengthened the role of city diplomacy, enabling urban actors to participate actively in international networks of cooperation and policy exchange. Through networks such as C40 and ICLEI, cities develop mechanisms of collective learning, share expertise, and design adaptive policies to address challenges including climate change, social inequality, and urban mobility. Institutional flexibility emerges because of this interconnection, since the adaptive capacity of cities depends largely on their integration into transnational systems of collaboration and information flows. At the same time, networked urban cooperation carries an important cultural dimension, fostering the exchange of values, identities, and practices of social cohesion. Nevertheless, transnational urban networks are not neutral structures; they are shaped by significant power asymmetries, as larger and wealthier metropolitan centers exercise greater influence over global policy agendas. Moreover, the growing importance of network governance raises concerns regarding democratic accountability and institutional transparency. Overall, city diplomacy is presented as a central mechanism of institutional adaptation and policy innovation within the contemporary globalized urban environment.

Εισαγωγή

Η σύγχρονη αστική συνθήκη χαρακτηρίζεται από μια βαθιά δομική αναδιάταξη του τρόπου με τον οποίο οργανώνονται οι σχέσεις εξουσίας, η παραγωγή πολιτικής και η χωρική διακυβέρνηση. Οι πόλεις δεν αποτελούν πλέον απλώς διοικητικές μονάδες εντός του εθνικού κράτους, αλλά συγκροτούν σύνθετους θεσμικούς και δικτυακούς κόμβους που ενσωματώνονται σε πολυεπίπεδα συστήματα διακυβέρνησης. Η σταδιακή μετάβαση από ιεραρχικά και κρατοκεντρικά μοντέλα σε πολυκεντρικές μορφές πολιτικής οργάνωσης έχει αναβαθμίσει τον ρόλο των πόλεων ως αυτόνομων δρώντων στη διαμόρφωση πολιτικών, οικονομικών και θεσμικών εξελίξεων. Σε αυτό το πλαίσιο, η διπλωματία πόλεων αναδεικνύεται ως κεντρικός μηχανισμός διασύνδεσης, μέσω του οποίου οι αστικοί δρώντες αποκτούν πρόσβαση σε δίκτυα γνώσης, συνεργασίας και θεσμικής καινοτομίας (Acuto, 2013; Barber, 2014). Παράλληλα, το σύγχρονο αστικό περιβάλλον χαρακτηρίζεται από αυξημένη και δομική αβεβαιότητα, η οποία προκύπτει από την αλληλεπίδραση κλιματικών, οικονομικών, τεχνολογικών και κοινωνικών μετασχηματισμών. Η συνθήκη αυτή καθιστά αναγκαία τη μετάβαση από στατικά μοντέλα σχεδιασμού σε ευέλικτες και προσαρμοστικές μορφές διακυβέρνησης, όπου η γνώση και η εμπειρία κυκλοφορούν μέσα από δικτυακές δομές. Με βάση τα παραπάνω, το παρόν κείμενο εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο η διπλωματία πόλεων και τα διεθνή δίκτυα αστικής συνεργασίας συμβάλλουν στη συγκρότηση θεσμικής ευελιξίας και προσαρμοστικότητας των πόλεων. Εστιάζει ιδιαίτερα στις διαδικασίες παραγωγής συλλογικής γνώσης, στις μορφές δικτυακής μάθησης και στις εντάσεις που αναδύονται από την άνιση κατανομή ισχύος στο πλαίσιο αυτών των δικτύων.

Θεωρητικό πλαίσιο: από την ιεραρχία στα δίκτυα

Η σύγχρονη κατανόηση της αστικής διακυβέρνησης έχει μετακινηθεί από ιεραρχικά, κρατοκεντρικά μοντέλα προς δικτυακές και πολυεπίπεδες προσεγγίσεις. Στα κλασικά σχήματα, το εθνικό κράτος αποτελούσε τον βασικό και σχεδόν αποκλειστικό δρώντα παραγωγής δημόσιας πολιτικής, με τις πόλεις να λειτουργούν κυρίως ως εκτελεστικοί

μηχανισμοί. Ωστόσο, η εντατικοποίηση της παγκοσμιοποίησης και η πολυπλοκότητα των σύγχρονων προβλημάτων έχουν αποδυναμώσει αυτή την ιεραρχική αντίληψη. Η θεωρία της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης υποστηρίζει ότι η εξουσία κατανέμεται πλέον σε πολλαπλά αλληλεξαρτώμενα επίπεδα, όπου οι πόλεις αναδεικνύονται σε ενεργούς θεσμικούς δρώντες και όχι απλούς αποδέκτες πολιτικών (Marks & Hooghe, 2004). Σε αυτό το πλαίσιο, η πολιτική δεν ρέει αποκλειστικά από το κέντρο προς την περιφέρεια, αλλά διαμορφώνεται μέσα από συνεχή διαπραγμάτευση μεταξύ διαφορετικών επιπέδων διακυβέρνησης. Η δικτυακή προσέγγιση της κοινωνίας ενισχύει αυτή τη μετατόπιση, καθώς αναδεικνύει ότι η εξουσία και η επιρροή οργανώνονται μέσα από δίκτυα ροών πληροφορίας, κεφαλαίου και θεσμικών σχέσεων (Castells, 2010). Οι πόλεις λειτουργούν ως κόμβοι σε αυτά τα δίκτυα, και η θέση τους σε αυτά επηρεάζει άμεσα τη δυνατότητα παραγωγής και διάχυσης πολιτικής καινοτομίας. Στο πλαίσιο αυτό, η έννοια της αστικής διακυβέρνησης (urban governance) αντικαθιστά σταδιακά την παραδοσιακή έννοια της διοίκησης (government). Η διακυβέρνηση δεν βασίζεται πλέον αποκλειστικά σε κρατικές ιεραρχίες, αλλά σε συνεργατικά δίκτυα δημόσιων, ιδιωτικών και κοινωνικών δρώντων (Pierre, 2011). Οι πόλεις συμμετέχουν ενεργά σε αυτά τα δίκτυα, αναπτύσσοντας εξωτερικές σχέσεις μέσω της διπλωματίας πόλεων. Η διπλωματία πόλεων λειτουργεί ως θεσμικός μηχανισμός σύνδεσης των τοπικών αναγκών με τις παγκόσμιες προκλήσεις. Μέσω διεθνών δικτύων, οι πόλεις ανταλλάσσουν πολιτικές, εμπειρίες και τεχνογνωσία, συμβάλλοντας στη δημιουργία συλλογικής γνώσης και στην ανάπτυξη καινοτόμων λύσεων. Τα δίκτυα αυτά δεν είναι απλώς επικοινωνιακά, αλλά λειτουργούν ως μηχανισμοί θεσμικής μάθησης και πολιτικής διάχυσης (Bulkeley et al., 2015; Karvounis, 2024). Ωστόσο, τα δίκτυα δεν είναι ουδέτερα. Παρά τον οριζόντιο χαρακτήρα τους, χαρακτηρίζονται από ασυμμετρίες ισχύος, καθώς οι μεγαλύτερες και πιο ανεπτυγμένες πόλεις διαθέτουν μεγαλύτερη πρόσβαση σε πόρους και επιρροή στη διαμόρφωση ατζεντών. Έτσι, αναδύονται νέες μορφές "ήπιας ιεραρχίας" μέσα σε κατά τα άλλα δικτυακές δομές. Συνολικά, η μετάβαση από την ιεραρχία στα δίκτυα σηματοδοτεί μια βαθύτερη αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την εξουσία, τη γνώση και τη διακυβέρνηση στον αστικό χώρο. Οι πόλεις δεν λειτουργούν

πλέον ως παθητικοί διοικητικοί μηχανισμοί, αλλά ως ενεργοί κόμβοι ενός πολυκεντρικού συστήματος παραγωγής πολιτικής, όπου η διπλωματία πόλεων αποτελεί κεντρικό εργαλείο διασύνδεσης και θεσμικής προσαρμογής.

Διπλωματία πόλεων ως μηχανισμός θεσμικής αναβάθμισης

Η διπλωματία πόλεων συνιστά ένα αναδυόμενο πεδίο διεθνούς δράσης των αστικών αρχών, μέσω του οποίου οι πόλεις δεν περιορίζονται πλέον σε διαχειριστικές αρμοδιότητες, αλλά αποκτούν ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση πολιτικών σε υπερτοπικό επίπεδο. Στο πλαίσιο των σύγχρονων πολυεπίπεδων συστημάτων διακυβέρνησης, η διεθνής δράση των πόλεων λειτουργεί ως μηχανισμός θεσμικής αναβάθμισης, ενισχύοντας τόσο την εξωτερική τους επιρροή όσο και την εσωτερική διοικητική τους ικανότητα. Η θεσμική αναβάθμιση προκύπτει πρωτίστως μέσα από τη συμμετοχή των πόλεων σε διεθνή δίκτυα συνεργασίας, όπου ανταλλάσσονται πολιτικές πρακτικές, τεχνογνωσία και μοντέλα διακυβέρνησης. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες, οι πόλεις αποκτούν πρόσβαση σε "έτοιμες" ή προσαρμόσιμες λύσεις πολιτικής, ενισχύοντας την ικανότητά τους να ανταποκρίνονται σε σύνθετες προκλήσεις όπως η κλιματική κρίση, η κοινωνική ανισότητα και η αστική κινητικότητα (Acuto, 2013; Bulkeley et al., 2015). Παράλληλα, η διπλωματία πόλεων λειτουργεί ως μηχανισμός θεσμικής μάθησης. Οι πόλεις δεν υιοθετούν παθητικά πολιτικές, αλλά εμπλέκονται σε διαδικασίες προσαρμογής και επαναπλαισίωσης των εξωτερικών εμπειριών στο δικό τους θεσμικό και κοινωνικό περιβάλλον (Karvounis, 2023). Έτσι, η πολιτική καινοτομία δεν είναι αποτέλεσμα κάθετης μεταφοράς, αλλά οριζόντιας αλληλεπίδρασης και δικτυακής ανταλλαγής. Σε επίπεδο εσωτερικής διακυβέρνησης, η διεθνής δραστηριοποίηση των πόλεων συμβάλλει στην ενίσχυση της διοικητικής ικανότητας, καθώς απαιτεί μεγαλύτερο βαθμό συντονισμού, εξειδίκευσης και στρατηγικού σχεδιασμού. Η συμμετοχή σε διεθνή δίκτυα επιβάλλει, εμμέσως, την αναβάθμιση των θεσμικών δομών και των μηχανισμών λήψης αποφάσεων, οδηγώντας σε πιο ευέλικτα και προσαρμοστικά μοντέλα αστικής διακυβέρνησης (Pierre, 2011). Στο ελληνικό επιστημονικό πλαίσιο, ο Karvounis επισημαίνει ότι η ενίσχυση της θεσμικής συγκρότησης του κράτους και

των επιμέρους διοικητικών επιπέδων συνδέεται άμεσα με την ποιότητα της πολιτικής και διοικητικής οργάνωσης, καθώς και με την ικανότητα ενσωμάτωσης σύγχρονων μορφών διακυβέρνησης σε πολυεπίπεδα συστήματα (Καρβούνης, 2026). Υπό αυτή την έννοια, η διπλωματία πόλεων μπορεί να ιδωθεί ως επέκταση της ευρύτερης θεσμικής λογικής που περιγράφει τη μετάβαση από συγκεντρωτικά σε αποκεντρωμένα και δικτυακά διοικητικά σχήματα. Ωστόσο, η διαδικασία αυτή δεν είναι ουδέτερη ούτε ισοδύναμη. Η θεσμική αναβάθμιση μέσω διεθνών δικτύων ενδέχεται να ενισχύει ήδη ισχυρές πόλεις, δημιουργώντας ασυμμετρίες πρόσβασης και επιρροής. Έτσι, η διπλωματία πόλεων, ενώ λειτουργεί ως εργαλείο ενίσχυσης της διοικητικής ικανότητας, ταυτόχρονα αναπαράγει νέες μορφές διαφοροποίησης εντός του παγκόσμιου αστικού συστήματος. Εν κατακλείδι, η διπλωματία πόλεων δεν αποτελεί απλώς επικοινωνιακό ή συμβολικό εργαλείο διεθνούς παρουσίας, αλλά έναν ουσιαστικό μηχανισμό θεσμικού μετασχηματισμού που επηρεάζει τόσο την εξωτερική θέση των πόλεων όσο και την εσωτερική τους οργανωτική συγκρότηση.

Δίκτυα πόλεων και συλλογική παραγωγή πολιτικής γνώσης

Τα δίκτυα πόλεων αποτελούν τον κεντρικό μηχανισμό μέσω του οποίου υλοποιείται η διπλωματία πόλεων. Δίκτυα όπως το C40, το ICLEI και άλλες θεματικές συνεργασίες επιτρέπουν τη συστηματική ανταλλαγή δεδομένων, εμπειριών και πολιτικών λύσεων. Η λειτουργία τους δεν είναι απλώς συντονιστική, αλλά παραγωγική. Μέσα από διαδικασίες συγκριτικής αξιολόγησης (benchmarking), κοινών έργων και πιλοτικών εφαρμογών, δημιουργείται ένα σύστημα συλλογικής γνώσης. Η βιβλιογραφία έχει επισημάνει ότι τα δίκτυα αυτά λειτουργούν ως μηχανισμοί "θεσμικής μάθησης" που ενισχύουν την ικανότητα των πόλεων να ανταποκρίνονται σε σύνθετες προκλήσεις (Bulkeley et al., 2015). Το κρίσιμο στοιχείο εδώ είναι ότι η γνώση δεν παράγεται μόνο ενδογενώς, αλλά κυκλοφορεί και μετασχηματίζεται μέσα από δικτυακές σχέσεις.

Θεσμική ευελιξία ως αποτέλεσμα διασύνδεσης

Η θεσμική ευελιξία των πόλεων δεν μπορεί να κατανοηθεί ως εγγενές ή στατικό χαρακτηριστικό της διοικητικής τους δομής, αλλά ως δυναμικό αποτέλεσμα διασύνδεσης σε πολυεπίπεδα δίκτυα διακυβέρνησης. Στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον, η ικανότητα προσαρμογής των θεσμών εξαρτάται ολοένα και περισσότερο από την ένταξη των πόλεων σε συστήματα ανταλλαγής γνώσης, πολιτικής εμπειρίας και τεχνικής τεχνογνωσίας. Στο πλαίσιο αυτό, τα διεθνή δίκτυα πόλεων λειτουργούν ως μηχανισμοί ενίσχυσης της θεσμικής προσαρμοστικότητας. Μέσω της συμμετοχής τους σε τέτοια δίκτυα, οι πόλεις αποκτούν πρόσβαση σε εναλλακτικά μοντέλα διακυβέρνησης και πρακτικές δημόσιας πολιτικής, τα οποία μπορούν να προσαρμόσουν στις δικές τους ανάγκες. Η διαδικασία αυτή δεν είναι μηχανική μεταφορά πολιτικών, αλλά σύνθετη διαδικασία επαναπλαισίωσης και θεσμικής προσαρμογής (Bulkeley et al., 2015). Η θεωρία της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης υποστηρίζει ότι η πολιτική ικανότητα κατανέμεται σε διαφορετικά επίπεδα εξουσίας, τα οποία αλληλεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται (Marks & Hooghe, 2004). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η θεσμική ευελιξία προκύπτει από τη δυνατότητα των πόλεων να κινούνται μεταξύ διαφορετικών επιπέδων διακυβέρνησης, αξιοποιώντας πόρους και εμπειρίες από υπερεθνικά, εθνικά και τοπικά δίκτυα. Παράλληλα, η προσέγγιση της δικτυακής κοινωνίας αναδεικνύει ότι η λειτουργία των σύγχρονων θεσμών βασίζεται σε ροές πληροφορίας και συνεργασίας, παρά σε αυστηρές ιεραρχικές δομές (Castells, 2010). Οι πόλεις που ενσωματώνονται πιο αποτελεσματικά σε αυτά τα δίκτυα αποκτούν αυξημένη ικανότητα προσαρμογής, καθώς έχουν πρόσβαση σε μεγαλύτερη ποικιλία εμπειριών και λύσεων. Σημαντική είναι επίσης η συμβολή της θεωρίας της αστικής διακυβέρνησης, σύμφωνα με την οποία η αποτελεσματικότητα των θεσμών δεν εξαρτάται αποκλειστικά από την τυπική τους δομή, αλλά από τη δυνατότητά τους να συνεργάζονται με άλλους δρώντες εντός και εκτός των διοικητικών τους ορίων (Pierre, 2011). Σε αυτό το πλαίσιο, η θεσμική ευελιξία συνδέεται άμεσα με την ένταση και την ποιότητα των δικτυακών σχέσεων που αναπτύσσει μια πόλη. Η διπλωματία πόλεων λειτουργεί ως κεντρικός μηχανισμός αυτής της διασύνδεσης, καθώς επιτρέπει τη συστηματική ανταλλαγή πολιτικών και την ανάπτυξη συνεργατικών σχημάτων διακυβέρνησης. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες, οι πόλεις δεν

αποκτούν μόνο τεχνική γνώση, αλλά και θεσμική ικανότητα προσαρμογής σε νέα και ασταθή περιβάλλοντα (Acuto, 2013). Ωστόσο, η θεσμική ευελιξία που προκύπτει από τη διασύνδεση δεν είναι ομοιόμορφα κατανεμημένη. Οι πόλεις με μεγαλύτερη διοικητική επάρκεια και οικονομικούς πόρους έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιούν πιο αποτελεσματικά τα διεθνή δίκτυα, γεγονός που ενισχύει υπάρχουσες ανισότητες εντός του παγκόσμιου αστικού συστήματος.

Αβεβαιότητα ως μόνιμη συνθήκη της αστικής ανάπτυξης

Η αβεβαιότητα δεν αποτελεί πλέον μια εξαιρετική ή παροδική συνθήκη της αστικής ανάπτυξης, αλλά δομικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης πόλης. Οι πόλεις λειτουργούν σήμερα μέσα σε ένα περιβάλλον όπου οι μεταβλητές είναι πολλαπλές, αλληλοεξαρτώμενες και συχνά απρόβλεπτες: οικονομικές διακυμάνσεις, κλιματική αστάθεια, δημογραφικές μετακινήσεις, τεχνολογικές ανατροπές και γεωπολιτικές εντάσεις συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν. Σε αυτό το πλαίσιο, η παραδοσιακή λογική του γραμμικού σχεδιασμού και της προβλεπτικής διακυβέρνησης αποδεικνύεται ολοένα και πιο ανεπαρκής. Η κεντρική διοίκηση και τα στατικά ρυθμιστικά εργαλεία δεν μπορούν να ανταποκριθούν επαρκώς σε συστήματα υψηλής πολυπλοκότητας, όπου οι επιπτώσεις πολιτικών παρεμβάσεων είναι συχνά μη γραμμικές και δύσκολα προβλέψιμες (Pierre, 2011). Η θεωρία της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης συμβάλλει στην κατανόηση αυτής της συνθήκης, καθώς αναδεικνύει ότι η λήψη αποφάσεων κατανέμεται σε πολλαπλά επίπεδα, τα οποία βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση (Marks & Hooghe, 2004). Η αβεβαιότητα, σε αυτό το πλαίσιο, δεν είναι απλώς πρόβλημα διαχείρισης, αλλά εγγενές χαρακτηριστικό του ίδιου του συστήματος διακυβέρνησης. Παράλληλα, η προσέγγιση της "δικτυακής κοινωνίας" υπογραμμίζει ότι οι σύγχρονες κοινωνίες οργανώνονται γύρω από ροές πληροφορίας και δικτυακές σχέσεις, οι οποίες παράγουν τόσο νέες δυνατότητες όσο και νέες μορφές αβεβαιότητας (Castells, 2010). Η ταχύτητα διάχυσης πληροφορίας και η αλληλεξάρτηση των συστημάτων σημαίνουν ότι οι τοπικές κρίσεις μπορούν γρήγορα να μετατραπούν σε παγκόσμια

φαινόμενα. Σε αυτό το περιβάλλον, οι πόλεις καλούνται να λειτουργήσουν όχι ως σταθεροί διοικητικοί μηχανισμοί, αλλά ως προσαρμοστικά συστήματα ικανά να διαχειρίζονται τη ρευστότητα. Η έννοια της αστικής ανθεκτικότητας (urban resilience) συνδέεται άμεσα με αυτή τη μετατόπιση, καθώς αναφέρεται στην ικανότητα των πόλεων να απορροφούν διαταραχές και να ανασχηματίζονται χωρίς απώλεια λειτουργικότητας (Bulkeley et al., 2015). Η διπλωματία πόλεων εντάσσεται σε αυτή τη λογική ως μηχανισμός συλλογικής διαχείρισης της αβεβαιότητας. Μέσω της συμμετοχής σε διεθνή δίκτυα, οι πόλεις δεν επιχειρούν απλώς να μειώσουν την αβεβαιότητα, αλλά να την "διαμοιράσουν" και να τη μετατρέψουν σε πεδίο ανταλλαγής εμπειριών και λύσεων. Η σύγκριση διαφορετικών αστικών εμπειριών επιτρέπει την ανάπτυξη πιο ευέλικτων και προσαρμοστικών πολιτικών. Ωστόσο, η αβεβαιότητα δεν κατανέμεται ομοιόμορφα. Οι πόλεις διαφέρουν ως προς την ικανότητά τους να την αντιμετωπίζουν, ανάλογα με τους θεσμικούς, οικονομικούς και διοικητικούς τους πόρους. Έτσι, η αβεβαιότητα μπορεί να λειτουργεί ταυτόχρονα ως παράγοντας καινοτομίας αλλά και ως μηχανισμός διεύρυνσης ανισοτήτων.

Πολιτισμική διάσταση της δικτυακής συνεργασίας

Πέρα από τη θεσμική και τεχνική της διάσταση, η δικτυακή συνεργασία μεταξύ πόλεων έχει ουσιαστικά πολιτισμικό υπόβαθρο, το οποίο συχνά λειτουργεί ως "ήπια υποδομή" της διεθνούς αστικής διακυβέρνησης. Οι πόλεις δεν ανταλλάσσουν μόνο πολιτικές και διοικητικές πρακτικές, αλλά και τρόπους πρόσληψης της κοινωνικής πραγματικότητας, αξιακά πλαίσια και μοντέλα αστικής ταυτότητας. Η διάσταση αυτή έχει αναδειχθεί ιδιαίτερα στη σχετική βιβλιογραφία για την αστική διπλωματία, όπου η πολιτισμική ανταλλαγή θεωρείται κρίσιμος παράγοντας οικοδόμησης εμπιστοσύνης και συνεργασίας μεταξύ αστικών δρώντων (Acuto, 2013; Barber, 2014). Μέσα από εργαλεία όπως οι αδελφοποιήσεις πόλεων, τα διεθνή πολιτιστικά δίκτυα και τα κοινά προγράμματα πολιτιστικής πολιτικής, συγκροτείται ένα διασυνοριακό συμβολικό πεδίο, στο οποίο οι πόλεις διαμορφώνουν κοινές αφηγήσεις για την αστική ζωή. Αυτή η διαδικασία δεν είναι απλώς επικοινωνιακή,

αλλά συμβάλλει στη σταθεροποίηση κοινωνικών και θεσμικών σχέσεων, καθώς ενισχύει την αμοιβαία κατανόηση και μειώνει τις εντάσεις που προκύπτουν από πολιτισμικές διαφοροποιήσεις (Sassen, 2001). Η πολιτισμική διάσταση της δικτυακής συνεργασίας συνδέεται επίσης με τη δυνατότητα διαχείρισης της ετερότητας. Σε ένα περιβάλλον αυξημένης κινητικότητας πληθυσμών και πολυπολιτισμικών μετασχηματισμών, οι πόλεις λειτουργούν ως πεδία συνύπαρξης διαφορετικών ταυτοτήτων. Η συμμετοχή σε διεθνή πολιτιστικά δίκτυα ενισχύει την ικανότητα των πόλεων να ενσωματώνουν τη διαφορετικότητα χωρίς να αποσταθεροποιούνται οι θεσμικές τους δομές, συμβάλλοντας έτσι σε πιο ανθεκτικά μοντέλα κοινωνικής συνοχής (Pierre, 2011).

Ασυμμετρίες ισχύος και θεσμικά όρια

Παρά τη ρητορική της οριζοντιότητας και της συνεργασίας, τα δίκτυα πόλεων δεν είναι ουδέτερα ούτε ισότιμα. Αντιθέτως, χαρακτηρίζονται από σημαντικές ασυμμετρίες ισχύος, οι οποίες επηρεάζουν τόσο τη λειτουργία τους όσο και τα αποτελέσματά τους. Οι μεγάλες μητροπολιτικές περιοχές, λόγω οικονομικού μεγέθους, θεσμικής επάρκειας και διεθνούς αναγνωρισιμότητας, διαθέτουν δυσανάλογα μεγαλύτερη επιρροή στη διαμόρφωση ατζεντών και προτύπων πολιτικής (Bulkeley et al., 2015). Αυτό οδηγεί στη δημιουργία μιας άτυπης ιεράρχησης εντός δικτυακών δομών που θεωρητικά βασίζονται στην ισοτιμία. Έτσι, ενώ η δικτυακή διακυβέρνηση προβάλλεται ως αποκεντρωμένη και συνεργατική, στην πράξη συχνά αναπαράγει διαφοροποιήσεις ισχύος, οι οποίες αντανακλούν τις υφιστάμενες οικονομικές και θεσμικές ανισότητες του παγκόσμιου αστικού συστήματος. Ένα δεύτερο κρίσιμο ζήτημα αφορά τη δημοκρατική λογοδοσία. Πολλές αποφάσεις που λαμβάνονται, στο πλαίσιο διεθνών δικτύων πόλεων, δεν υπόκεινται σε άμεσο έλεγχο από τους πολίτες ή τα εθνικά θεσμικά όργανα. Αυτό δημιουργεί ένα θεσμικό κενό, στο οποίο η αυξημένη αποτελεσματικότητα και ευελιξία της δικτυακής διακυβέρνησης μπορεί να συνοδεύεται από μειωμένη διαφάνεια και περιορισμένη δημοκρατική εποπτεία (Marks & Hooghe, 2004). Το αποτέλεσμα είναι ένα εγγενές παράδοξο της σύγχρονης αστικής διακυβέρνησης: όσο

περισσότερο ενισχύεται η διασυνδεδεμένη και πολυεπίπεδη φύση των πόλεων, τόσο πιο σύνθετα καθίστανται τα ζητήματα λογοδοσίας και θεσμικού ελέγχου. Σε αυτό το πλαίσιο, η θεωρία της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης αναδεικνύει την ανάγκη για νέες μορφές θεσμικής ισορροπίας που θα μπορούν να συνδυάζουν αποτελεσματικότητα, συνεργασία και δημοκρατική νομιμοποίηση (Marks & Hooghe, 2004; Pierre, 2011).

Συμπεράσματα

Η διπλωματία πόλεων και οι συνεργατικές πρακτικές θεσμικής ευελιξίας αποτελούν θεμελιώδεις μηχανισμούς της σύγχρονης αστικής διακυβέρνησης. Σε ένα περιβάλλον αυξημένης αβεβαιότητας, οι πόλεις δεν λειτουργούν ως απομονωμένες μονάδες, αλλά ως διασυνδεδεμένοι κόμβοι σε παγκόσμια δίκτυα μάθησης και συνεργασίας. Η θεσμική ευελιξία δεν είναι εγγενές χαρακτηριστικό, αλλά προϊόν δικτυακής αλληλεπίδρασης και συλλογικής μάθησης. Η διπλωματία πόλεων λειτουργεί ως κεντρικός μηχανισμός αυτής της διαδικασίας, μετατρέποντας την αβεβαιότητα σε πεδίο θεσμικής και πολιτικής καινοτομίας. Οι πόλεις, τελικά, δεν είναι απλώς αντικείμενα διακυβέρνησης, αλλά ενεργοί παραγωγοί νέων μορφών πολιτικής οργάνωσης που συνδυάζουν χώρο, θεσμούς και δίκτυα σε ένα ενιαίο δυναμικό σύστημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Acuto, M. (2013). *Global Cities and City Diplomacy*, εκδ.Routledge.

Barber, B. R. (2014). *If Mayors Ruled the World: Dysfunctional Nations, Rising Cities*, εκδ. Yale University Press.

Brenner, N. (2004). *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*, εκδ.Oxford University Press.

Bulkeley, H., Andonova, L., Betsill, M., Compagnon, D., Hale, T., Hoffmann, M., Newell, P., Paterson, M., Roger, C., & VanDeveer, S. (2015). *Transnational Climate Change Governance*, εκδ.Cambridge University Press.

Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society* (2nd ed.), εκδ.Wiley-Blackwell.

Hooghe, L., & Marks, G. (2004). "Contrasting Visions of Multi-Level Governance." In *Multi-Level Governance*, edited by I. Bache & M. Flinders, εκδ. Oxford University Press.

Karvounis, A. (2026). *Οργάνωση και Λειτουργία του Κράτους. Στοιχεία Πολιτειολογίας, Συνταγματικού Δικαίου, Πολιτικής και Διοικητικής Επιστήμης*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη.

Karvounis, A. (2024) City Diplomacy-An Introduction, εκδ. Routledge

Karvounis, A. (2023) City Diplomacy and the Europeanisation of Local Government - Prospects of Networking in the Greek Municipalities, εκδ. Palgrave Macmillan

Kern, K., & Bulkeley, H. (2009). "Cities, Europeanization and Multi-Level Governance: Governing Climate Change through Transnational Municipal Networks." *Journal of Common Market Studies*, 47(2), 309–332.

Le Galès, P. (2002). *European Cities: Social Conflicts and Governance*, εκδ.Oxford University Press.

Marks, G., & Hooghe, L. (2004). "Unraveling the Central State, but How? Types of Multi-Level Governance." *American Political Science Review*, 97(2), 233–243.

Pierre, J. (2011). *The Politics of Urban Governance*, εκδ.Palgrave Macmillan.

Sassen, S. (2001). *The Global City: New York, London, Tokyo*, εκδ.Princeton University Press.

Stone, C. N. (1989). *Regime Politics: Governing Atlanta, 1946–1988*, εκδ.University Press of Kansas.

UN-Habitat (2020). *World Cities Report: The Value of Sustainable Urbanization*, εκδ.United Nations Human Settlements Programme.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Δρ. Αντώνης Καρβούνης γεννήθηκε το 1972 στον Πειραιά, είναι Προϊστάμενος του Αυτοτελούς Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σχέσεων του Υπουργείου Εσωτερικών, όπου υπηρετεί από το 2003. Από το 2018 διδάσκει το Ελληνικό Διοικητικό Σύστημα στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, ενώ είναι Αντιπρόεδρος του Διοικητικού Επιμελητηρίου Ελλάδας. Είναι διδάκτωρ του Παντείου Πανεπιστημίου (2019) και του Πανεπιστημίου Newcastle upon Tyne (2003). Το 2003 αποφοίτησε με άριστα από την Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζουν στη διπλωματία πόλεων, στις διοικητικές διαστάσεις της κρατικής οργάνωσης, στο Εργατικό Κόμμα της Μ.Βρετανίας, και στη φιλοσοφία του κλασικού φιλελευθερισμού. Από το 2010 είναι υπεύθυνος για το μηνιαίο δελτίο για τα Διεθνή και Ευρωπαϊκά Θέματα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και την εκδοτική σειρά «ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΠΟΛΕΩΝ» του ΥΠΕΣ. Μεταξύ άλλων έχει συγγράψει τις εξής μονογραφίες: Οργάνωση και Λειτουργία του Κράτους. Στοιχεία Πολιτειολογίας, Συνταγματικού Δικαίου, Πολιτικής και Διοικητικής Επιστήμης (εκδ. ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, Αθήνα 2026)· City Diplomacy and the Europeanization of Local Government (εκδ. Palgrave Macmillan 2023)· City Diplomacy: An Introduction (εκδ. ROUTLEDGE 2024)· Κλασσικός Φιλελευθερισμός και Δημοκρατία (εκδ. ΔΙΟΝΙΚΟΣ, Αθήνα 2022)· Διπλωματία Πόλεων και Εξευρωπαϊσμός της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (εκδ. ΔΙΟΝΙΚΟΣ, Αθήνα 2021)· Κοινωνικά Κινήματα και Συλλογική Δράση. Τα Κείμενα των Λαϊκών Κινημάτων της Αγγλικής Επανάστασης (εκδ. ΔΙΟΝΙΚΟΣ, Αθήνα 2010)· Σύγχρονες Μορφές Διακυβέρνησης (εκδ. ΕΛΛΗΝ, Αθήνα 2006)· Η Βρετανία και το Ευρωπαϊκό Ζήτημα 1961-2000 (εκδ. ΦΙΛΙΣΤΩΡ, Αθήνα 2005).

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Κολώνιας Δημήτρης (2026): Με αφορμή τις φωτιές στο Νότιο Ρέθυμνο

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 440- 442

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Με αφορμή τις φωτιές στο Νότιο Ρέθυμνο.

Κολώνιας Δημήτρης

Παραγγελιοδόχος επαγγελματικά αλλά και με την ευρεία έννοια της λέξης

Οι Μέλαμπες, ένα χωριό στο νότιο Ρέθυμνο που συνηθίζουμε οικογενειακά να πηγαίνουμε όσο το δυνατόν συχνότερα, είναι από τα πιο ζωντανά χωριά της περιοχής. Αριθμεί περίπου 250-300 μόνιμους κατοίκους στην πλειοψηφία τους μέχρι 65 -70 ετών .

Με πλούσια παράδοση από μουσικούς αλλά και από ιδιαίτερους Μελαμπιανούς σκοπούς και με ένα μεγάλο κομμάτι πληθυσμού που ασχολείται ακόμη με την γεωργία και την κτηνοτροφία. Και λέω ακόμη γιατί κατά ένα περίεργο τρόπο κάθε 3-4 χρόνια το χωριό είναι το πρώτο που πλήττεται από τις φωτιές σε περιόδους μεγάλης έντασης των ανέμων. Φωτιές που συνήθως αποδίδονται στους σπινθήρες από τις ξύλινες κολώνες της ΔΕΗ και που όμως ποτέ δεν αμφισβητείται από τους ντόπιους ότι υπάρχουν και οι περιπτώσεις εμπρησμού που βέβαια ποτέ δεν αποδεικνύονται. Έτσι σε κάθε φωτιά καταστρέφεται ένα μεγάλο μέρος των καλλιεργειών αλλά και των ζώων που εκτρέφονται. Σιγά-σιγά αναγκάζονται οι άνθρωποι να τα εγκαταλείπουν αφού δεν μπορούν να σηκώσουν όλο αυτό το βάρος της επένδυσης και έτσι αναγκάζονται να στραφούν συνήθως σε ότι έχει να κάνει με τον τουρισμό, ιδίως στην γειτονική Αγία Γαλήνη.

Η πυρκαγιά μας βρήκε φέτος στο χωριό. Από τα πιο σημαντικά πράγματα που συνειδητοποίησα αυτές τις μέρες και που έχουν μεγάλη σημασία για μένα είναι τα εξής:

1. Το ότι δεν έχουν καεί όλα αυτά τα χρόνια τα σπίτια του χωριού είναι γιατί οι κάτοικοι έχουν οργανωθεί και αφήνοντας στην άκρη τις όποιες αντιθέσεις και διαφωνίες υπερασπίζονται τις περιουσίες τους, αψηφώντας το 112 που τους προτρέπει να τις εγκαταλείψουν κάθε φορά και που μετατρέπουν τα φορτηγάκια τους σε μικρά πυροσβεστικά. Έτσι από τη μια είναι βαθιά ριζωμένη η αντίληψή τους ότι εμείς θα σώσουμε το χωριό με τις δικές μας δυνάμεις. Βέβαια αυτή τη φορά υπήρξαν και 2 θύματα πυροσβέστες που κυκλώθηκαν από την φωτιά και δεν κατάφεραν να ξεφύγουν.
2. Από την άλλη μεριά αυτές οι συνεχόμενες συχνές φωτιές κοντεύουν να περάσουν σε μια μερίδα χωριανών -που τυχαίνει να έχουν τα ηνία τα τελευταία χρόνια στους συλλόγους αλλά και στην Τοπική κοινότητα - σαν μια κανονικότητα που δεν τους αγανακτεί τόσο όσο παλαιότερα, σαν μια απώλεια που γίνεται πλέον συνήθεια. Και αυτός είναι ένας από τους λόγους που παρόλο που μπροστά στην φωτιά είναι όλοι ενωμένοι, μετά από τις πρώτες ημέρες της κατάπαυσης της οι αντιθέσεις οξύνονται. Αυτοί που τα έχουν καλά με την ευρύτερη δημοτική εξουσία νιώθουν την ικανοποίηση ότι συμμετείχαν ενεργά στο να μην καούν τα σπίτια του χωριού, έχοντας αποδεχτεί από την άλλη ότι αυτό θα συνεχίζεται πάντα και ότι εμείς δεν έχουμε να κάνουμε τίποτα άλλο από να σώζουμε το χωριό. Νιώθουν την αδυναμία και την εγκατάλειψη από τον Δήμο, την Περιφέρεια, την Πυροσβεστική αλλά δεν μπαίνουν στην διαδικασία προτάσεων και διεκδίκησης αιτημάτων για να μην υπάρχει αυτή η επαναληψιμότητα. Οι υπόλοιποι χωριανοί που αγανακτούν, προς το παρόν από τη μια νιώθουν αδύναμοι στο να πάρουν πρωτοβουλίες και να εκφραστούν, από την άλλη συμβιβάζονται τελικά με την ιδέα ότι τίποτα δεν γίνεται και ότι θα μάθουμε να ζούμε με τις φωτιές.

3. Το επίσης παράδοξο που συνέβη φέτος -και που όξυνε ακόμα περισσότερο τις αντιθέσεις- ήταν η προσπάθεια των συλλόγων του χωριού με τον εκπρόσωπο της κοινότητας να αναβληθούν όχι μόνο τα γλέντια του Αυγούστου (κάτι που ας πούμε έχει μια λογική) αλλά όλες οι πολιτιστικές δραστηριότητες που ήταν προγραμματισμένες (θέατρο, παρουσίαση βιβλίου, αφιερώματα κ.α.) που δεν είχαν σχέση με γλέντια αλλά που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν σαν βάλσαμο και σαν ένεση ηθικού αλλά και συνέχειας σε ένα όπως έμοιαζε βομβαρδισμένο τοπίο.
4. Καμία προσπάθεια λοιπόν δεν έγινε -ενώ υπήρξε πρόταση από τους εν Αθήναις Μελαμπιανούς- για μια συνέλευση του χωριού που θα αποτιμήσει τις ζημιές, θα καταθέσει προτάσεις για το <<ποτέ ξανά>> και θα έχει συνέχεια προς τους αρμόδιους.

Σε αυτή τη φάση που είναι προς το παρόν σε εξέλιξη και τα γεγονότα είναι πολύ πρόσφατα, η πλειοψηφία του χωριού -ντόπιοι αλλά και όσοι το επισκέπτονται το καλοκαίρι αλλά το πονούν το ίδιο- δείχνει τη διάθεση να μην αποδεχτεί τον αποκλεισμό των πολιτιστικών εκδηλώσεων, σέβονται την δεδομένη κατάσταση, προσπαθούν να σταθούν στα πόδια τους και να βρουν τρόπους να εκφράσουν την αγανάκτησή τους.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ενεργός πολίτης σε κινήματα τοπικά με βασικό πρόταγμα την συμμετοχή της κοινωνίας στις αποφάσεις στα ζητήματα της πόλης, καθώς και για την δημιουργία δομών παράλληλα με τις τοπικές εξουσίες, φωτεινά παραδείγματα στο πως μπορούν να δημιουργηθούν συνθήκες απέναντι στο ερώτημα ' τι κάνουμε σήμερα σαν κοινωνίες'. Από τα ιδρυτικά μέλη του Στεκιού της Αναξαγόρα στην Αγία Παρασκευή που λειτουργεί από 2018, ενός από τους λίγους πλέον ανοιχτούς αυτοδιαχειριζόμενους χώρους

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Κοσκοβόλης Σύρος (2026): Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα μέσα από την Κοινωνική Οικονομία, τα Κοινά και τις Συμπράξεις Δημοσίου και Κοινών. Από τη μείωση της ευαλωτότητας στη δημιουργία κοινοτικού πλαισίου.

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 443- 452

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα μέσα από την Κοινωνική Οικονομία, τα Κοινά και τις Συμπράξεις Δημοσίου και Κοινών. Από τη μείωση της ευαλωτότητας στη δημιουργία κοινοτικού πλαισίου.

Κοσκοβόλης Σύρος

Πρόεδρος της Πανελλήνιας Συνομοσπονδίας Ενώσεων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (ΠΑΣΕ ΚΑΛΟ)

Περίληψη

Το άρθρο αναδεικνύει τη χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα ως βασική προϋπόθεση επιβίωσης και ανασυγκρότησης των τοπικών κοινωνιών σε συνθήκες πολυκρίσης. Η κλιματική αλλαγή, η ενεργειακή αβεβαιότητα, η ερήμωση της υπαίθρου, οι κοινωνικές ανισότητες και η απώλεια παραγωγικού ιστού αυξάνουν την ευαλωτότητα των τόπων. Η απάντηση δεν μπορεί να περιοριστεί σε τεχνικά έργα. Απαιτεί κοινωνικό κεφάλαιο, εμπιστοσύνη, συμμετοχική διακυβέρνηση, τοπική γνώση και αξιοποίηση των Κοινών Αγαθών.

Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία προτείνεται ως κρίσιμος μηχανισμός μείωσης της ευαλωτότητας και ενίσχυσης της ανθεκτικότητας, επειδή οργανώνει συλλογικές λύσεις σε πεδία όπως η φροντίδα, η ενέργεια, το περιβάλλον, η τροφή, ο πολιτισμός και

η τοπική παραγωγή. Τα Κοινά Αγαθά, όπως δάση, νερό, μονοπάτια, δημόσιοι χώροι, πολιτιστική κληρονομιά και τοπική γνώση, απαιτούν συλλογική φροντίδα και κοινωνική λογοδοσία.

Το άρθρο προτείνει τη θεσμοθέτηση Συμπράξεων Δημοσίου και Κοινών, με συμμετοχή ΟΤΑ, φορέων ΚΑΛΟ και κοινοτήτων πολιτών, ως νέο εργαλείο δίκαιης μετάβασης και κοινοτικού πλούτου.

Abstract

The article presents spatial and cultural resilience as a core condition for the survival and renewal of local communities in an era of multiple crises. Climate change, energy insecurity, rural depopulation, social inequalities and the weakening of local productive systems increase the vulnerability of places. The response cannot rely only on technical infrastructure. It requires social capital, trust, participatory governance, local knowledge and the protection of the Commons.

The Social and Solidarity Economy is presented as a key mechanism for reducing vulnerability and strengthening resilience, because it creates collective solutions in fields such as care, energy, environment, food systems, culture and local production. Commons such as forests, water, trails, public spaces, cultural heritage and local knowledge are not merely resources to be exploited. They require collective care, shared rules, democratic management and social accountability.

The article proposes the institutional recognition of Public-Commons Partnerships, involving local authorities, social economy organisations and citizen communities. Such partnerships can strengthen the public role, support local employment, protect natural and cultural resources, and keep the value produced within communities. Through examples such as “Ta Psila Vouna” and “Peloponnese Trails”, the article shows how vulnerable areas can become active fields of spatial, cultural and social resilience.

Ζούμε σε μια περίοδο πολλαπλών και αλληλένδετων κρίσεων. Η κλιματική αλλαγή, οι φυσικές καταστροφές, η ενεργειακή αβεβαιότητα, η δημογραφική γήρανση, η στεγαστική πίεση, η ερήμωση της υπαίθρου, η αποδυνάμωση των τοπικών παραγωγικών συστημάτων και οι κοινωνικές ανισότητες δοκιμάζουν την ικανότητα των τόπων να συνεχίσουν να ζουν, να παράγουν και να κρατούν ενεργές τις κοινότητές τους.

Σε αυτές τις συνθήκες, η χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν αποτελεί τεχνικό όρο. Αποτελεί πολιτική, κοινωνική και αναπτυξιακή ανάγκη. Δεν αρκεί ένας τόπος να αντέχει προσωρινά μια κρίση. Χρειάζεται να μειώνει την ευαλωτότητά του, να οργανώνει την πρόληψη, να μαθαίνει από τις διαταραχές, να προστατεύει τους πιο αδύναμους και να ανασχεδιάζει το μέλλον του με όρους κοινωνικής δικαιοσύνης.

Επαναπροσδιορίζοντας τη Χωρική και Πολιτισμική Ανθεκτικότητα.

Η **χωρική ανθεκτικότητα** αφορά την **ικανότητα μιας πόλης, ενός χωριού, μιας ορεινής ή νησιωτικής περιοχής να οργανώνει τις υποδομές, την κατοικία, την παραγωγή, την ενέργεια, τη φροντίδα, την πολιτική προστασία και τη σχέση με το φυσικό περιβάλλον.** Δεν περιορίζεται στα έργα υποδομής. Περιλαμβάνει τη **χαρτογράφηση κινδύνων, τη μείωση της τρωτότητας, την πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες, τη λειτουργία τοπικών δικτύων, την κοινωνική ετοιμότητα και τη συμμετοχή των πολιτών.**

Ένας τόπος γίνεται ανθεκτικός όταν ξέρει τους κινδύνους του, όταν αξιοποιεί τους πόρους του, όταν οργανώνει συνεργασίες και όταν δεν αφήνει τους πολίτες του μόνους απέναντι στην κρίση. Η ανθεκτικότητα δεν είναι υπόθεση ενός υπουργείου, ενός δήμου ή μιας τεχνικής υπηρεσίας. Απαιτεί **συνεργασία κράτους, περιφερειών, δήμων, κοινωνικής οικονομίας, επιστημονικής κοινότητας, πολιτών, συλλόγων, επιχειρήσεων, εθελοντικών ομάδων και τοπικών θεσμών.**

Η **πολιτισμική ανθεκτικότητα** συμπληρώνει αυτή τη χωρική διάσταση. Ένας τόπος δεν αντέχει μόνο επειδή έχει δρόμους, κτίρια και δίκτυα. **Αντέχει όταν διαθέτει μνήμη, δεξιότητες, συλλογική ταυτότητα, σχέσεις εμπιστοσύνης και κοινή ευθύνη. Η παράδοση,**

οι τοπικές τέχνες, η αρχιτεκτονική, τα μονοπάτια, οι γιορτές, τα τοπικά προϊόντα, οι αφηγήσεις, οι χώροι συνάντησης και οι άτυπες μορφές αλληλοβοήθειας δεν είναι στοιχεία του παρελθόντος. Είναι ζωντανοί πόροι προσαρμογής.

Η πολιτιστική κληρονομιά, όταν μένει κλεισμένη σε μια λογική μουσειακής προστασίας, χάνει τη σχέση της με την κοινότητα. Όταν συνδέεται με την εκπαίδευση, την τοπική παραγωγή, την κοινωνική φροντίδα, τον ήπιο τουρισμό, την περιβαλλοντική προστασία και τη συμμετοχή των πολιτών, γίνεται εργαλείο αναζωογόνησης. Παράγει κοινωνικό κεφάλαιο. Δημιουργεί εμπιστοσύνη, συνεργασία, αμοιβαιότητα και αίσθηση κοινής μοίρας.

Το κοινωνικό κεφάλαιο είναι κρίσιμος παράγοντας ανθεκτικότητας. Σε μια κρίση, δεν αρκεί να υπάρχουν διαθέσιμοι πόροι. Χρειάζεται να υπάρχουν σχέσεις που επιτρέπουν την άμεση κινητοποίηση, την αλληλοβοήθεια, την κοινή λήψη αποφάσεων και τη δίκαιη κατανομή της προσπάθειας. Εκεί όπου οι άνθρωποι γνωρίζονται, συνεργάζονται και εμπιστεύονται τους τοπικούς θεσμούς, η πρόληψη γίνεται πιο αποτελεσματική και η ανάκαμψη πιο γρήγορη.

Ο Στρατηγικός Ρόλος της ΚΑΛΟ και των Κοινών.

Σε αυτό το σημείο αναδεικνύεται ο στρατηγικός ρόλος της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.

Η ΚΑΛΟ δεν είναι συμπληρωματική δραστηριότητα δίπλα στο κράτος και στην αγορά. Είναι πεδίο δημοκρατικής παραγωγής κοινωνικής αξίας. Οι φορείς της λειτουργούν με συλλογική συμμετοχή, κοινωνικό σκοπό, επανεπένδυση του πλεονάσματος, τοπική ευθύνη και μέριμνα για το περιβάλλον και τους ανθρώπους.

Οι φορείς ΚΑΛΟ μπορούν να οργανώσουν λύσεις εκεί όπου η αγορά δεν ενδιαφέρεται και το κράτος δυσκολεύεται να φτάσει. Μπορούν να στηρίξουν υπηρεσίες φροντίδας, ενεργειακές κοινότητες, δομές επαναχρησιμοποίησης, κοινωνική κατοικία, τοπικά δίκτυα τροφής, πολιτιστικές δράσεις, εργαστήρια δεξιοτήτων, κοινωνικό τουρισμό,

αγροδιατροφικές συνεργασίες και δράσεις πολιτικής προστασίας. Με αυτόν τον τρόπο, η κοινωνική οικονομία μετατρέπει τις ανάγκες σε συλλογικές λύσεις.

Η κοινωνική καινοτομία που παράγεται από τους φορείς ΚΑΛΟ έχει ιδιαίτερη αξία για την ανθεκτικότητα. Δεν αφορά μόνο μια νέα υπηρεσία ή ένα νέο προϊόν. Αφορά νέες σχέσεις, νέες πρακτικές, νέα δίκτυα και νέους τρόπους διακυβέρνησης. Σε πεδία όπως η τροφή, η ενέργεια, το περιβάλλον, η εκπαίδευση, ο πολιτισμός και η φροντίδα, η ΚΑΛΟ μπορεί να φέρει τους πολίτες από τη θέση του ωφελούμενου στη θέση του συνδημιουργού.

Αυτή η λογική συνδέεται άμεσα με τα Κοινά. Τα Κοινά δεν είναι απλώς φυσικοί ή άυλοι πόροι. Γίνονται Κοινά όταν μια κοινότητα αναγνωρίζει έναν πόρο ως συλλογική ευθύνη, οργανώνει τη φροντίδα και τη χρήση του, θεσπίζει κανόνες διαχείρισης και αναλαμβάνει τη μακροχρόνια βιωσιμότητά του. Νερό, γη, δάση, ενέργεια, δημόσιοι χώροι, μονοπάτια, παλιά σχολεία, τοπική γνώση, πολιτιστική κληρονομιά, δεδομένα και ψηφιακές πλατφόρμες μπορούν να αποτελέσουν Κοινά Αγαθά.

Τα Κοινά δεν είναι επιστροφή σε παλιές μορφές κοινοτισμού. Είναι σύγχρονη πολιτική απάντηση στην ευαλωτότητα. Εκεί όπου οι πόροι αντιμετωπίζονται μόνο ως εμπορεύματα, ο τόπος αποδυναμώνεται. Εκεί όπου οι πόροι αντιμετωπίζονται ως Κοινά, η κοινότητα αποκτά ρόλο, κανόνες, ευθύνη και προοπτική.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση έχει κρίσιμο ρόλο σε αυτή τη μετάβαση. Δεν χρειάζεται να τα κάνει όλα μόνη της. Χρειάζεται να λειτουργήσει ως θεσμικός εγγυητής του δημοσίου συμφέροντος, ως συντονιστής συνεργασιών και ως φορέας που ανοίγει χώρο για συμμετοχή. Οι δήμοι και οι περιφέρειες μπορούν να υποστηρίξουν ενεργειακές κοινότητες, να παραχωρήσουν ανενεργά κτίρια για κοινωνική χρήση, να ενισχύσουν τοπικά δίκτυα τροφής, να οργανώσουν σχέδια πολιτικής προστασίας με συμμετοχή των πολιτών, να αξιοποιήσουν μονοπάτια, πολιτιστικούς χώρους και δημόσιους πόρους με κοινωνική λογοδοσία.

Για να αποκτήσουν σταθερότητα αυτές οι πρακτικές, χρειάζεται **θεσμικό εργαλείο**. Αυτό το εργαλείο μπορεί να **είναι οι Συμπράξεις Δημοσίου και Κοινών.** Δεν πρόκειται για ιδιωτικοποίηση δημόσιων αρμοδιοτήτων. **Πρόκειται για ενίσχυση του δημόσιου ρόλου μέσα από τη συμμετοχή των κοινοτήτων.** Το Δημόσιο διατηρεί την ευθύνη και την εγγύηση. **Οι φορείς ΚΑΛΟ και οι κοινότητες πολιτών αναλαμβάνουν ρόλο φροντίδας, λειτουργίας, διαχείρισης και κοινωνικής λογοδοσίας.**

Οι Συμπράξεις Δημοσίου και Κοινών μπορούν να λειτουργήσουν σε τρεις φάσεις. Πριν από την κρίση, μπορούν να στηρίζουν τη χαρτογράφηση κινδύνων, την περιβαλλοντική φροντίδα, την εκπαίδευση πολιτών, τη συντήρηση μονοπατιών, τη διαχείριση αστικού πρασίνου, την ενεργειακή αυτάρκεια και τα τοπικά δίκτυα αλληλοβοήθειας. Κατά τη διάρκεια της κρίσης, μπορούν να ενεργοποιούν κοινωνικές δομές, εθελοντικές ομάδες, φορείς φροντίδας και τοπικά δίκτυα υποστήριξης. Μετά την κρίση, μπορούν να στηρίζουν την κοινωνική και οικονομική ανασυγκρότηση μέσα από τοπικές υπηρεσίες, απασχόληση, φροντίδα και παραγωγή.

Εφαρμοσμένα Υποδείγματα από τον Ελλαδικό Χώρο.

Η ελληνική εμπειρία δείχνει ότι αυτό το υπόδειγμα έχει ήδη αρχίσει να παίρνει μορφή. **Το Κέντρο Στήριξης Ορεινών Περιοχών της ΚΟΙΝΣΕΠ «Τα Ψηλά Βουνά», της Ένωσης Φορέων ΚΑΛΟ ΗΠΕΙΡΟΥ «ΚΟΙΝΟ ΚΑΛΟ»,** με δράση στην Ήπειρο και στις ορεινές κοινότητες των Τζουμέρκων και της Κόνιτσας, δείχνει πώς μια περιοχή που πλήττεται από ερήμωση και απώλεια παραγωγικού ιστού μπορεί να ενεργοποιηθεί από τα κάτω. Η τοπική ταυτότητα, οι παραδοσιακές τέχνες, η βιώσιμη αρχιτεκτονική, τα δάση, τα μονοπάτια, η γνώση των κατοίκων και τα παλιά κοινοτικά κτίρια αντιμετωπίζονται ως κοινό απόθεμα που χρειάζεται φροντίδα και νέα χρήση.

Το παράδειγμα αυτό δείχνει ότι οι ορεινές κοινότητες δεν είναι παθητικές ζώνες εγκατάλειψης. Είναι δυναμικά χωρικά συστήματα που μπορούν να παράγουν λύσεις. Όταν μόνιμοι κάτοικοι, νέοι επιστήμονες, τεχνίτες, επαγγελματίες και άνθρωποι που

θέλουν να επιστρέψουν συνδέονται μέσα από κοινές δράσεις, τότε η πολιτισμική ανθεκτικότητα γίνεται πράξη. Η μνήμη μετατρέπεται σε δεξιότητα. Η δεξιότητα μετατρέπεται σε εργασία. Η εργασία μετατρέπεται σε λόγο παραμονής στον τόπο.

Έμβλημα της ΚΟΙΝΣΕΠ «Τα Ψηλά Βουνά»

Ένα άλλο σημαντικό παράδειγμα αποτελεί το «Peloponnese Trails». Το δίκτυο των 1.730 χιλιομέτρων δεν αφορά μόνο τον πεζοπορικό τουρισμό. Αφορά την αναβίωση ιστορικών διαδρομών, τη σύνδεση χωριών, τη φροντίδα φυσικών οικοσυστημάτων, την ανάδειξη της πολιτιστικής μνήμης και τη δημιουργία νέων τοπικών εισοδημάτων. Η

συνεργασία της Περιφέρειας Πελοποννήσου, της Αναπτυξιακής Πάρνωνα και της Ένωσης Φορέων ΚΑΛΟ Πελοποννήσου «ΠΕΛΟΠΑΣ» δείχνει στην πράξη πώς μπορεί να λειτουργήσει μια Σύμπραξη Δημοσίου και Κοινών.

Τα μονοπάτια της Πελοποννήσου είναι Κοινά Αγαθά. Δεν είναι μόνο διαδρομές πάνω στον χάρτη. Είναι δεσμοί ανάμεσα σε τοπία, χωριά, επαγγέλματα, αφηγήσεις, προϊόντα και ανθρώπους. Η αναβίωση, ο καθαρισμός, η σήμανση και η ψηφιακή χαρτογράφησή τους υπηρετούν ταυτόχρονα την πράσινη και την ψηφιακή μετάβαση. Η πράσινη διάσταση αφορά την προστασία της βιοποικιλότητας και τον υπεύθυνο τουρισμό. Η ψηφιακή διάσταση αφορά την πρόσβαση στην πληροφορία, την προβολή των διαδρομών και τη σύνδεση των απομακρυσμένων περιοχών με νέες μορφές εργασίας, φιλοξενίας και επιχειρηματικότητας.

Τέτοιες πρακτικές δείχνουν ότι η ανθεκτικότητα δεν επιβάλλεται μόνο από τα πάνω. Χρειάζεται θεσμικό σχεδιασμό, αλλά χρειάζεται και κοινότητες που συμμετέχουν. Χρειάζεται δημόσια ευθύνη, αλλά χρειάζεται και κοινωνική φροντίδα. Χρειάζεται χρηματοδότηση, αλλά χρειάζεται και εμπιστοσύνη. Χρειάζεται τεχνογνωσία, αλλά χρειάζεται και τοπική μνήμη.

Θεσμικές Προτάσεις για μια Δίκαιη Μετάβαση.

Η θεσμική πρόταση είναι σαφής. Ο νέος νόμος για την Κοινωνική Οικονομία πρέπει να περιλάβει ειδικό κεφάλαιο για τα «Κοινά Αγαθά και τις Συμπράξεις Δημοσίου και Κοινών». Το κεφάλαιο αυτό πρέπει να προβλέπει τη δυνατότητα των ΟΤΑ να συνάπτουν Σύμφωνα Συνεργασίας με φορείς ΚΑΛΟ και κοινότητες πολιτών, τη δημιουργία Εθνικού Μητρώου Συμπράξεων Δημοσίου και Κοινών, ειδικά χρηματοδοτικά εργαλεία, τοπικά συμβούλια κοινών και κοινωνικά, περιβαλλοντικά και συμμετοχικά κριτήρια στις δημόσιες συμβάσεις.

Τα πεδία εφαρμογής είναι άμεσα: ενέργεια, νερό, δάση, μονοπάτια, αστικό πράσινο, κοινωνική κατοικία, φροντίδα, ανακύκλωση, τοπικά δίκτυα τροφής, πολιτιστικοί χώροι, ψηφιακά κοινά, ανενεργά δημόσια κτίρια και υποδομές πολιτικής προστασίας. Σε όλα αυτά τα πεδία, η ΚΑΛΟ μπορεί να οργανώσει κοινωνική αξία, τα Κοινά μπορούν να δώσουν πλαίσιο συλλογικής φροντίδας και οι Συμπράξεις Δημοσίου και Κοινών μπορούν να προσφέρουν θεσμική σταθερότητα.

Η ΠΑΣΕ ΚΑΛΟ υποστηρίζει ότι η κοινωνική οικονομία πρέπει να βρεθεί στον πυρήνα της νέας αναπτυξιακής και θεσμικής στρατηγικής της χώρας. Όχι ως περιθωριακό εργαλείο κοινωνικής πολιτικής, αλλά ως βασικός μηχανισμός μείωσης της ευαλωτότητας, ενίσχυσης της ανθεκτικότητας και παραγωγής κοινοτικού πλούτου.

Η χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν χτίζεται μόνο με τεχνικά σχέδια. Χτίζεται όταν οι πολίτες συμμετέχουν, όταν οι πόροι προστατεύονται ως Κοινά, όταν η

κοινωνική οικονομία δημιουργεί αξιοπρεπείς θέσεις εργασίας και όταν η Τοπική Αυτοδιοίκηση λειτουργεί ως εγγυητής του δημοσίου συμφέροντος. Χτίζεται όταν ένας τόπος αποφασίζει να μην αποδεχθεί την παρακμή ως μοίρα, αλλά να μετατρέψει τη μνήμη, τη γνώση, το περιβάλλον και τη συνεργασία σε δύναμη μέλλοντος.

Βιογραφικό Σημείωμα

Είναι Πρόεδρος της Πανελλήνιας Συνομοσπονδίας Ενώσεων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (ΠΑΣΕ ΚΑΛΟ).

Διαθέτει περισσότερα από 30 χρόνια εμπειρίας στη δημιουργία και υποστήριξη Συνεταιρισμών, Κοινωνικών επιχειρήσεων, Φορέων της Κοινωνίας των Πολιτών και Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων, ενώ συμμετέχει ως Υπεύθυνος Έργων (Project Manager), Συντονιστής, Εκπαιδευτής ή Ερευνητής σε πολυάριθμα εθνικά και ευρωπαϊκά προγράμματα (ΕΣΠΑ, ERASMUS+ , COSME, HORIZON, INTERREG κλπ.). Είναι πτυχιούχος Γεωτεχνικός , με εξειδίκευση στη διαχείριση περιβάλλοντος, καταστροφών και κρίσεων, είναι πιστοποιημένος Μέντορας Έγκαιρης Προειδοποίησης (Early Warning Mentor), μικρομεσαίων επιχειρήσεων και φυσικών προσώπων ,πιστοποιημένος Σύμβουλος Επιχειρήσεων, εκπαιδευτής ενηλίκων και Επιθεωρητής Συστημάτων Ποιότητας

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Κουνενάκη Ειρήνη (2026): Από την Κληρονομιά στη Μετάβαση: Η Χωρική και Πολιτισμική Ανθεκτικότητα μέσα από τα Ευρωπαϊκά Έργα του Δήμου Χαλανδρίου

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 453- 463

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Από την Κληρονομιά στη Μετάβαση: Η Χωρική και Πολιτισμική Ανθεκτικότητα μέσα από τα Ευρωπαϊκά Έργα του Δήμου Χαλανδρίου.

Κουνενάκη Ειρήνη

Κοινωνιολόγος Β.Α., MSc, Ειδική συνεργάτης Δήμου Χαλανδρίου

Περίληψη

Η έννοια της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας αναδεικνύεται σήμερα ως κρίσιμο εργαλείο για την αντιμετώπιση των σύνθετων προκλήσεων που δημιουργούν η κλιματική αλλαγή, η ενεργειακή κρίση, η υποβάθμιση των φυσικών πόρων και οι κοινωνικοί μετασχηματισμοί. Το άρθρο εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο ο Δήμος Χαλανδρίου αξιοποιεί ευρωπαϊκά προγράμματα και καινοτόμες συμμετοχικές πρακτικές για να ενισχύσει την ανθεκτικότητα της πόλης, συνδέοντας την πολιτιστική κληρονομιά με τον αστικό σχεδιασμό και τη βιώσιμη ανάπτυξη και την ενεργό συμμετοχή των πολιτών.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο έργο Cultural H.ID.RA.N.T., το οποίο επανεντάσσει το Αδριάνειο Υδραγωγείο στη σύγχρονη αστική ζωή ως περιβαλλοντικό, πολιτιστικό και κοινωνικό πόρο. Παράλληλα παρουσιάζονται οι αλληλοσυμπληρούμενες πρωτοβουλίες και δράσεις μέσα από τα προγράμματα Energy2Act, Water Sensitive Cities και MAINCODE, οι οποίες προωθούν την ενεργειακή μετάβαση, την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή,

τη βιώσιμη διαχείριση των υδάτων και τη δημιουργία ανθεκτικών και προσβάσιμων δημόσιων χώρων, μέσω του συμμετοχικού σχεδιασμού. Το Urban Lab Χαλανδρίου είναι ένας μόνιμος μηχανισμός συμμετοχικής αστικής διακυβέρνησης που συνδέει πολίτες, δημοτικές υπηρεσίες και ευρωπαϊκά έργα. Μέσω δεδομένων, συνεργασιών και συμμετοχικού σχεδιασμού, υποστηρίζει την κλιματική ανθεκτικότητα, την ενεργειακή μετάβαση και τη βιώσιμη ανάπτυξη, μετατρέποντας τη γνώση σε καθημερινή πολιτική πράξη.

Το άρθρο υποστηρίζει ότι η ανθεκτικότητα δεν αποτελεί μόνο τεχνικό ή χωρικό ζήτημα, αλλά πρωτίστως κοινωνική και πολιτισμική διαδικασία. Μέσα από τη συνεργασία, την καινοτομία, την συμμετοχή και την ενεργοποίηση των τοπικών κοινοτήτων, αναδεικνύεται ένα νέο πρότυπο αστικής ανάπτυξης, στο οποίο η μνήμη, ο δημόσιος χώρος και οι πολίτες συνυπάρχουν ως βασικοί και ισότιμους πυλώνες της μετάβασης προς βιώσιμες και ανθεκτικές πόλεις.

Η σύγχρονη τοπική αυτοδιοίκηση βρίσκεται αντιμέτωπη με μια διπλή πρόκληση: την ανάγκη για άμεση κλιματική προσαρμογή και την ευθύνη για διατήρηση της κοινωνικής συνοχής. Η χωρική ανθεκτικότητα —η ικανότητα της πόλης να αντέχει σε κλιματικές πιέσεις— είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την πολιτισμική ανθεκτικότητα -την ικανότητα να συνδέεται με το παρελθόν της, να κατανοεί τις ανάγκες του παρόντος και να συμμετέχει στον σχεδιασμό για το μέλλον της.

Η οπτική για την πόλη και τον αστικό σχεδιασμό διαρκώς μεταβάλλεται. Οι προκλήσεις που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή, την έλλειψη πράσινου, την υπερβολική συσσώρευση αδιαπέραστων επιφανειών ιδιαίτερα στις αστικές περιοχές, την ενεργειακή αβεβαιότητα και την ενεργειακή φτώχεια, τη βιώσιμη διαχείριση των πόρων και ταυτόχρονα την χαλάρωση των κοινωνικών δεσμών εξυφαίνουν ένα νέο πλαίσιο για τον αστικό σχεδιασμό.

Είναι αυτές οι προκλήσεις που μετατοπίζουν τον αστικό σχεδιασμό από την παραδοσιακή τεχνική αντίληψη σε ένα νέο τρόπο σχεδιασμού, όπου οι έννοιες της ανθεκτικότητας-χωρικής και πολιτισμικής- αποτελούν παράγοντες του νέου προσδιοριστικού πλαισίου.

Η πολιτιστική κληρονομιά δεν αντιμετωπίζεται πια ως μουσειακό είδος, ανενεργό κύτταρο της κοινωνίας, διαθέσιμο μόνο για τουριστική προβολή, αλλά ως ένας συνθετικός κρίκος του χθες με τις ανάγκες του σήμερα, ως ένα εργαλείο κλιματικής προσαρμογής και χωρικής ανθεκτικότητας . Το μοντέλο της πυραμίδας αντιστρέφεται στον σχεδιασμό της διακυβέρνησης (bottom up policies) και οι πολίτες παύουν να είναι παθητικοί δέκτες πολιτικών συμμετέχοντας ενεργά στην αναδιαμόρφωση των πολιτικών διακυβέρνησης.

Η ικανότητα και η ευελιξία των τόπων και των κοινωνιών να αντιδρούν και να προσαρμόζονται στις νέες απαιτήσεις, προσδιορίζουν τον βαθμό της χωρικής και της πολιτισμικής ανθεκτικότητας διατηρώντας ταυτόχρονα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που συνδέονται με την τοπική ιστορία, την συλλογική μνήμη, την κοινωνική συνοχή. Η έννοια της ανθεκτικότητας παύει να σχετίζεται αποκλειστικά με τις υποδομές και τα τεχνικά έργα. Είναι συνυφασμένη με την ικανότητα της κοινότητας να αντιλαμβάνεται, να συμμετέχει, να κινητοποιείται προκειμένου να επαναπροσδιορίσει τη σχέση της με τον χώρο, τους διαθέσιμους φυσικούς πόρους, την πολιτισμική κληρονομιά, την κοινωνική συνοχή.

Ο Δήμος Χαλανδρίου αποτελεί ένα παράδειγμα ευρωπαϊκής πόλης που έχει υιοθετήσει αυτό το εναλλακτικό μοντέλο αστικού σχεδιασμού, που ανταποκρίνεται στις ανάγκες που επιτάσσουν οι έννοιες της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας, επιχειρώντας να απαντήσει στις προκλήσεις της μετάβασης μέσα από καινοτόμες πολιτικές και ευρωπαϊκές συνεργασίες. Μέσα από έργα όπως το Cultural H.ID.RA.N.T., το Energy2Act, το MAINCODE και τη συμμετοχή στη θεματική συνεργασία Water Sensitive Cities,

αναπτύσσει ένα συνεκτικό μοντέλο που συνδέει την πολιτιστική κληρονομιά, την κλιματική προσαρμογή, την ενεργειακή μετάβαση και τη συμμετοχή των πολιτών.

Μέσω του έργου Cultural H.ID.RA.N.T., το Αδριάνειο Υδραγωγείο στο Χαλάνδρι, δεν αποτελεί πλέον ένα «αόρατο» μνημείο του παρελθόντος, αλλά ένα ενεργό εργαλείο διαχείρισης πόρων. Οι έννοιες της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας αναδεικνύονται αφενός μέσα από την βελτιστοποίηση της διαχείρισης των υδάτινων πόρων, σε μια περίοδο κλιματικής αλλαγής και ενεργειακής μετάβασης, αφετέρου δε μέσα από την αξιοποίηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της ιστορίας και του τόπου ως εργαλεία προσαρμογής, βιωσιμότητας και προοπτικής.

Το ευρωπαϊκό έργο Cultural H.ID.RA.N.T. αποτέλεσε μια πρωτοποριακή προσπάθεια επανασύνδεσης της πόλης με το Υδραγωγείο, ένα έργο μηχανικής, ηλικίας σχεδόν δύο χιλιάδων ετών, το οποίο ξεκίνησε τη λειτουργία του το 140 μ.χ και μέχρι τα χρόνια της τουρκοκρατίας αποτέλεσε την κύρια πηγή υδροδότησης του λεκανοπεδίου.

Η προσέγγιση αυτή εγκαινίασε μια ουσιαστική αλλαγή παραδείγματος. Μέσα από το έργο δημιουργήθηκε δίκτυο 4,2 χιλιομέτρων για την αξιοποίηση του μη πόσιμου νερού του υδραγωγείου, το οποίο χρησιμοποιείται για άρδευση και δημοτικές ανάγκες. Παράλληλα αναπλάστηκαν δημόσιοι χώροι συνολικής έκτασης άνω των 25.000 τετραγωνικών μέτρων, ενισχύοντας το αστικό πράσινο και δημιουργώντας νέες εστίες κοινωνικής ζωής.

Η καινοτομία του έργου εντοπίζεται στην μεθοδολογία του. Το Cultural H.ID.RA.N.T. στηρίχθηκε σε μια διατομεακή, συστημική και συμμετοχική προσέγγιση. Η διαχείριση του νερού, η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και η κοινωνική συμμετοχή αντιμετωπίστηκαν ως αλληλένδετα πεδία πολιτικής.

Πιο συγκεκριμένα η ιδιαιτερότητα του έργου στηρίζεται :

- Στη διατομεακή και ολιστική μεθοδολογία
- Στην απόκλιση του από την συνήθη πρακτική ανάδειξης της πολιτισμικής κληρονομιάς ως τουριστικό αξιοθέατο
- Στον συμμετοχικό τρόπο διακυβέρνησης μέσα από τις διαδικασίες συμμετοχικού σχεδιασμού και υλοποίησης
- Στην παραγωγή αποτελεσμάτων , αξιών χρήσης και αλλαγής συνηθειών

Η ανάδειξη του παλιού υδραγωγείου σήμαινε την επιστροφή του στην καθημερινότητα του Χαλανδρίου με διαφόρους τρόπους όπως ως νέο ιστορικό τοπόσημο, ως νέο δίκτυο μη πόσιμου νερού, ως μέσο για την ανάπλαση συγκεκριμένων περιοχών της πόλης, ως καθοριστικού παράγοντα για αλλαγή της κουλτούρας και των αντιλήψεων σχετικά με το δομημένο περιβάλλον και ως πλατφόρμα συμμετοχής στη διαχείριση κοινών πολιτιστικών , φυσικών και αστικών πόρων.

Η ίδρυση της Αδριάνειας Κοινότητας, η δημιουργία του ψηφιακού αρχείου τοπικής ιστορίας από την ομάδα προφορικής ιστορίας, η ενεργή συμμετοχή σχολείων, συλλόγων και κατοίκων και η ανάπτυξη ψηφιακών εργαλείων όπως το e-drohoos.gr, συνιστούν παραδείγματα μιας νέας μορφής διακυβέρνησης που συνδέει τη γνώση, την τεχνολογία και την κοινωνία.

Μέσα από την εμπειρία του έργου αναδεικνύονται νέες διαστάσεις της χωρικής ανθεκτικότητας που σχετίζονται με την ανάπτυξη τοπικών συνεργασιών, την δημιουργία ψηφιακών εργαλείων συλλογής και αξιοποίησης δεδομένων, τον σχεδιασμό πολιτικής από τα κάτω (bottom-up policy making).

Πρόκειται για ένα νέο πρότυπο διακυβέρνησης με στοιχεία που μπορούν να εφαρμοστούν όχι μόνο στη διαχείριση του νερού αλλά και σε άλλους τομείς του αστικού σχεδιασμού. Η επανασύνδεση της πόλης με το Αδριάνειο, απέδειξε ότι η διαχείριση του

νερού μπορεί να γίνει ο συνεκτικός ιστός για τη δημιουργία μιας «κοινότητας» που προστατεύει τους πόρους της, μετατρέποντας την πολιτιστική κληρονομιά σε κινητήρια δύναμη για τη χωρική βιωσιμότητα.

Η δεύτερη διάσταση της ανθεκτικότητας αφορά την πρόκληση της προσαρμογής των πόλεων στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και του ενεργειακού μετασχηματισμού. Η ανθεκτικότητα προϋποθέτει και απαιτεί μια ολιστική προσέγγιση.

Η εμπειρία των τελευταίων ετών απέδειξε ότι η ενεργειακή κρίση και η κλιματική αλλαγή δεν είναι αποκλειστικά τεχνικά ζητήματα. Είναι κοινωνικά ζητήματα που άπτονται της καθημερινότητας των πολιτών, της κοινωνικής συνοχής και της ποιότητας ζωής.

Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται το διακρατικό πρόγραμμα Energy2Act , το οποίο προωθεί την ανάπτυξη ενός νέου προτύπου ενεργειακής διακυβέρνησης σε τοπικό επίπεδο.

Το έργο στοχεύει στην ενεργοποίηση των τοπικών κοινωνιών, ώστε να συμβάλλουν στην ενεργειακή μετάβαση σε επίπεδο γειτονιάς. Υιοθετεί ένα μοντέλο συνεργασίας, που επιτρέπει τη στρατηγική και σταδιακή τους ενσωμάτωσή σε επίπεδο πόλης, με τελικό στόχο την επίτευξη της ενεργειακής μετάβασης. Επιδιώκει την αποκατάσταση της ισορροπίας στο σύνολο της πόλης μέσα από την δημιουργία Γραφείου Εφαρμογής Ενεργειακής Πολιτικής. Η σημαντικότερη συνεισφορά του έργου βρίσκεται στη σύνδεση της ενεργειακής πολιτικής με τη συμμετοχική διακυβέρνηση. Οι πολίτες δεν αντιμετωπίζονται ως παθητικοί αποδέκτες μέτρων και πολιτικών, αλλά ως συνδιαμορφωτές.

Η διαδικασία σύνταξης ενός δημοτικού σχεδίου δράσης για την κλιματική ανθεκτικότητα και την ενεργειακή μετάβαση αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της προσέγγισης. Μέσα από ανοιχτές διαδικασίες διαβούλευσης, συμμετοχικά εργαστήρια και συνεργασίες με κοινωνικούς φορείς, διαμορφώνεται ένα πλαίσιο που ενισχύει τόσο τη χωρική όσο και την πολιτισμική ανθεκτικότητα της πόλης. Η

ανθεκτικότητα οικοδομείται μέσα από την εμπέδωση σχέσεων εμπιστοσύνης και συμμετοχής, σχέσεων αλληλεπίδρασης, με επίκεντρο τις συλλογικές διαδικασίες.

Η συμμετοχή του Δήμου Χαλανδρίου στη θεματική συνεργασία Water Sensitive Cities αντανακλά την ανάγκη για επαναπροσδιορισμό της πολιτικής στον τομέα της διαχείρισης των υδάτινων πόρων. Η παραδοσιακή λογική των αποσπασματικών τεχνικών παρεμβάσεων αποδεικνύεται πλέον ανεπαρκής και κορεσμένη απέναντι στα νέα δεδομένα των φαινομένων ξηρασίας, πλημμυρών και ακραίων καιρικών συνθηκών.

Η φιλοσοφία των «υδάτινα ευαίσθητων πόλεων» αντιμετωπίζει το νερό ως θεμελιώδες στοιχείο του αστικού σχεδιασμού. Η διαχείριση των όμβριων υδάτων, η επαναχρησιμοποίηση νερού, οι φυσικές λύσεις, η ενίσχυση του αστικού πρασίνου και η προστασία των οικοσυστημάτων εντάσσονται σε ένα ενιαίο και συνεκτικό πλαίσιο πολιτικής. Η προσέγγιση αυτή συνάδει με την εμπειρία που αποκτήθηκε από το έργο του Αδριάνειου Υδραγωγείου και επιβεβαιώνει ότι η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να λειτουργήσει ως εργαστήριο καινοτομίας για τη σύγχρονη κλιματική προσαρμογή.

Η τρίτη διάσταση της ανθεκτικότητας αφορά τη μεταμόρφωση του δημόσιου χώρου. Οι πόλεις καλούνται να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο της αστικής θερμικής νησίδας, την έλλειψη πρασίνου και τις επιπτώσεις των ακραίων θερμοκρασιών. Οι δημόσιοι χώροι μετατρέπονται σταδιακά σε κρίσιμες υποδομές ανθεκτικότητας.

Το ευρωπαϊκό έργο MAINCODE, στο πλαίσιο του Driving Urban Transition, αναδεικνύει αυτή τη νέα αντίληψη. Στόχος του έργου, είναι η μετατροπή σχολικών αυλών και δημόσιων χώρων σε κλιματικά καταφύγια μέσω Λύσεων Εμπνευσμένων από τη Φύση (Nature-based Solutions).

Η δημιουργία περισσότερου πρασίνου, η βελτίωση της διαπερατότητας των επιφανειών, η σκίαση και η διαχείριση των ομβρίων υδάτων δεν αντιμετωπίζονται ως απλές τεχνικές παρεμβάσεις. Η καινοτομία εντοπίζεται στη διαδικασία του συν-σχεδιασμού

(co-design). Μαθητές, εκπαιδευτικοί, γονείς, κάτοικοι και επιστημονικοί φορείς συμμετέχουν από κοινού στον σχεδιασμό των παρεμβάσεων. Η κοινότητα δεν καλείται να αποδεχθεί ένα έτοιμο σχέδιο που έχει διαμορφωθεί από την διοίκηση, αλλά να συμβάλει ουσιαστικά στη διαμόρφωσή του.

Με αυτόν τον τρόπο, οι πράσινες υποδομές μετατρέπονται σε φορείς πολιτισμικής ανθεκτικότητας. Οι πολίτες αναπτύσσουν δεσμούς με τον χώρο, επισημαίνουν τις ανάγκες, αποκτούν περιβαλλοντική συνείδηση και ενισχύουν την αίσθηση συλλογικής ευθύνης απέναντι στο κοινό αγαθό.

Η εμπειρία του Δήμου Χαλανδρίου αναδεικνύει ότι η μετάβαση σε πιο ανθεκτικές πόλεις δεν είναι αποκλειστικά τεχνολογική ή τεχνική διαδικασία. Είναι ταυτόχρονα και μια κοινωνική και πολιτισμική διαδικασία.

Το Cultural H.ID.RA.N.T., το Energy2Act, το Water Sensitive Cities και το MAINCODE αποδεικνύουν ότι η ανθεκτικότητα μπορεί να οικοδομηθεί μέσα από τη σύνδεση της πολιτιστικής κληρονομιάς με την καινοτομία, της κλιματικής προσαρμογής με τη συμμετοχή των πολιτών και του δημόσιου χώρου με τη συλλογική δημιουργία.

Σε έναν κόσμο που μεταβάλλεται με ταχύτητα, οι πόλεις που θα αντέξουν δεν θα είναι απαραίτητα εκείνες με τις περισσότερες υποδομές. Θα είναι εκείνες που θα καταφέρουν να μετατρέψουν τη συμμετοχή, τις κοινωνικές ανάγκες, τη συλλογική μνήμη, τη γνώση, σε κινητήριες δυνάμεις του μετασχηματισμού τους.

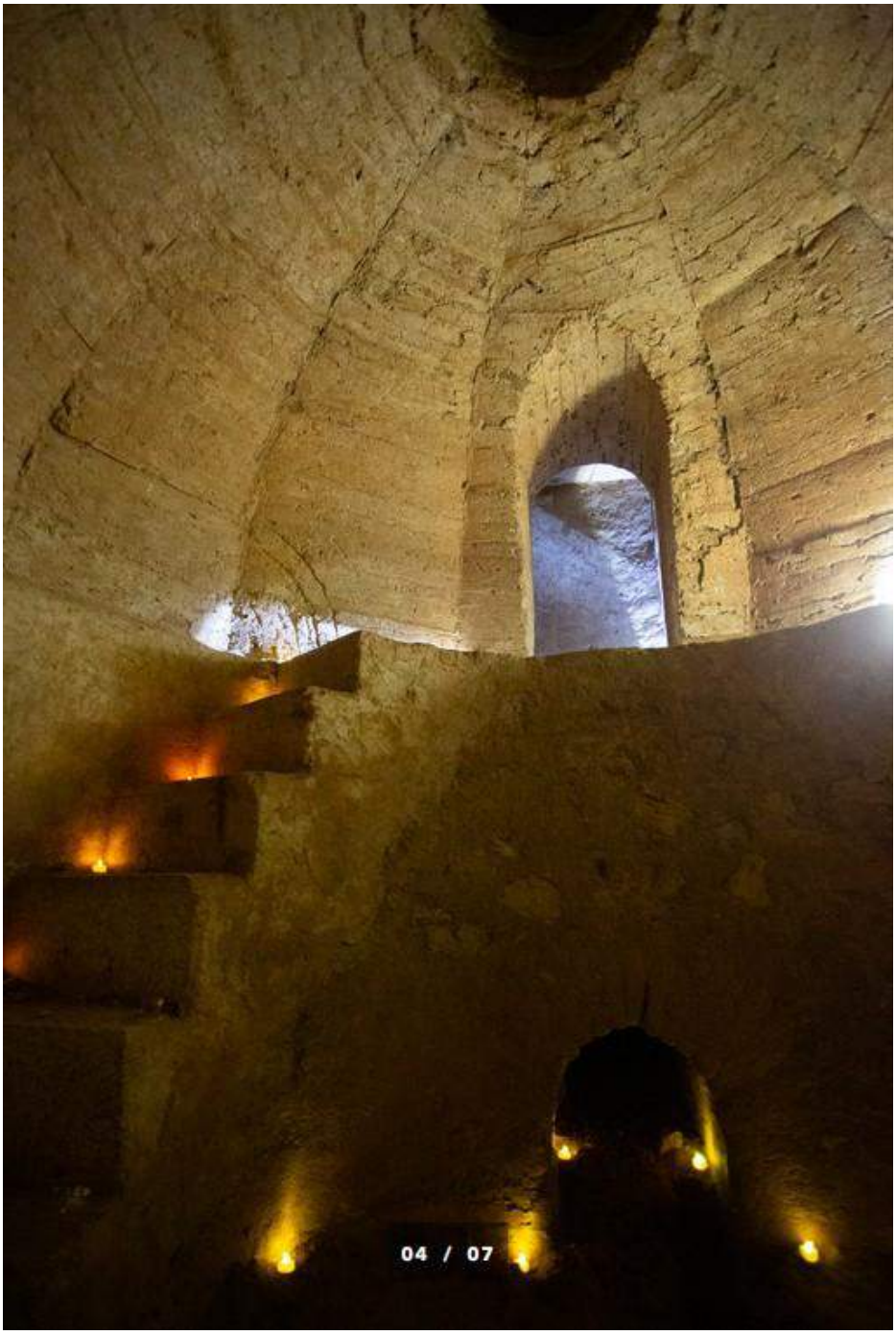
04 / 07

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Ειρήνη Κουνενάκη είναι κοινωνιολόγος με μεταπτυχιακές σπουδές (M.Sc.) στην Κοινωνιολογία από τη London School of Economics and Political Science και πτυχίο (B.A.) Κοινωνιολογίας από το Goldsmiths, University of London. Διαθέτει μακρά επαγγελματική εμπειρία στους τομείς της κοινωνικής πολιτικής, της δημόσιας διοίκησης, της τοπικής αυτοδιοίκησης και των ευρωπαϊκών προγραμμάτων.

Έχει διατελέσει στέλεχος υπουργείων, ειδική σύμβουλος σε θέματα κοινωνικής πολιτικής και ευρωπαϊκών στρατηγικών, καθώς και Αντιδήμαρχος του Δήμου Παλλήνης με αρμοδιότητες στην κοινωνική πολιτική, την υγεία, την παιδεία και την ηλεκτρονική διακυβέρνηση. Σήμερα είναι Ειδική Συνεργάτης στο Δήμο Χαλανδρίου σε θέματα κοινωνικής πολιτικής και ευρωπαϊκών προγραμμάτων, ενώ συμμετέχει σε ευρωπαϊκά δίκτυα συνεργασίας για τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη και την ανθεκτικότητα των πόλεων.

Τα ερευνητικά και επαγγελματικά της ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στην κοινωνική ένταξη, την ενεργειακή φτώχεια, τη διακυβέρνηση σε τοπικό επίπεδο, την πολυεπίπεδη διακυβέρνηση, την κοινωνική καινοτομία και τον ρόλο των δήμων στην προώθηση βιώσιμων και ανθεκτικών κοινοτήτων. Έχει συμμετάσχει στη διαμόρφωση εθνικών σχεδίων δράσης για την κοινωνική ένταξη και την απασχόληση, καθώς και σε ευρωπαϊκά έργα και πρωτοβουλίες που συνδέουν την κοινωνική πολιτική με τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Κουρασάνη Μαρία (2026): Ο πολιτισμός ως δύναμη ανασυγκρότησης και ανθεκτικότητας: η εμπειρία του Σωματείου «ΔΙΑΖΩΜΑ»

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 464- 476

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Ο πολιτισμός ως δύναμη ανασυγκρότησης και ανθεκτικότητας: η εμπειρία του Σωματείου «ΔΙΑΖΩΜΑ».

Κουρασάνη Μαρία

αρχαιολόγος, υπεύθυνη αναπτυξιακών προγραμμάτων στο Σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ»

Περίληψη

Σε ένα περιβάλλον πολλαπλών και αλληλένδετων μεταβάσεων, όπως η κλιματική κρίση, οι δημογραφικές μεταβολές, ο τεχνολογικός μετασχηματισμός και ο αναπροσανατολισμός του μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης, οι τοπικές κοινωνίες καλούνται να επαναπροσδιορίσουν το αναπτυξιακό τους πρότυπο με όρους βιωσιμότητας και ανθεκτικότητας.

Με αφετηρία τη μεθοδολογία του Σωματείου «ΔΙΑΖΩΜΑ», το άρθρο αναδεικνύει το ρόλο της πολιτιστικής κληρονομιάς ως ενεργού παράγοντα χωρικής ανασυγκρότησης και κοινωνικής συνοχής. Τα μνημεία της φύσης και του πολιτισμού προσεγγίζονται ως φορείς αξιών και τόποι συνάντησης: της ιστορίας με τη σύγχρονη ζωή, της μνήμης με την οικονομική δραστηριότητα, της επιστημονικής γνώσης και της σύγχρονης δημιουργίας με την κοινωνία, της θεσμικής δράσης με τη συμμετοχή των πολιτών.

Τα ολιστικά προγράμματα πολιτιστικού τουρισμού (Πολιτιστικές Διαδρομές, Αρχαιολογικά Πάρκα), τα σύνθετα εγχειρήματα ανασυγκρότησης, όπως το πρόγραμμα «ΕΥΒΟΙΑ ΜΕΤΑ», και οι δράσεις ανάδειξης των αρχαίων θεάτρων, αποτελούν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα, μέσα από τα οποία ο πολιτισμός μετατρέπεται σε καταλύτη μιας νέας σχέσης με τον τόπο. Μιας σχέσης που συνδέει οργανικά το τοπίο με την αγροτική παραγωγή, την τοπική επιχειρηματικότητα, τον τουρισμό, την εκπαίδευση και την καθημερινή ζωή. Στο πλαίσιο αυτό, αναδεικνύεται ένα συνεκτικό πρότυπο πολιτιστικής ανάπτυξης, στο οποίο η βιωσιμότητα λειτουργεί ως οριζόντια στρατηγική χωρικής συνοχής, κοινωνικής ανθεκτικότητας και πολιτισμικής συνέχειας.

Abstract

In the face of various interconnected transitions, such as the climate crisis, demographic shifts, technological advancements, and the reassessment of the tourism development model, local communities are being urged to redefine their development strategies, prioritizing sustainability and resilience.

Based on the methodology of the DIAZOMA Association, the article emphasizes the importance of cultural heritage in spatial reconstruction and social cohesion. Monuments of nature and culture are approached as vessels of values and meeting places: Places where history intersects with modern life, memory aligns with economic activity, scientific knowledge and contemporary creation interact with society, and institutional initiatives link with citizen participation.

Holistic cultural tourism programs, such as Cultural Routes and Archaeological Parks, along with complex reconstruction initiatives like the 'EVIA meta' program, are prime examples of how culture can help foster a new relationship with the place. This relationship effectively connects landscapes with agricultural production, local entrepreneurship, tourism, education, and everyday life. Within this context, a coherent model of cultural development emerges,

where sustainability serves as a horizontal strategy for enhancing spatial cohesion, social resilience, and cultural continuity.

Η κλιματική κρίση, το δημογραφικό πρόβλημα, η ψηφιακή μετάβαση, η επίδραση της τεχνητής νοημοσύνης και οι νέες απαιτήσεις των επισκεπτών,[1] διαμορφώνουν ένα σύνθετο και μεταβατικό περιβάλλον μέσα στο οποίο οι τοπικές κοινωνίες καλούνται να προσαρμοστούν. Την ίδια στιγμή η διεθνής συζήτηση για το μέλλον του ευρωπαϊκού τουρισμού[2] υπογραμμίζει τη σύνδεσή του με την πολιτιστική και δημιουργική οικονομία[3] και προβλέπει πως στις επόμενες δεκαετίες θα διακριθούν οι προορισμοί που διαθέτουν ισχυρή πολιτιστική ταυτότητα, έχουν συνεκτικό αφήγημα και ικανότητα να προσφέρουν αυθεντικές εμπειρίες.

Το ζητούμενο, ωστόσο, υπερβαίνει τα όρια του τουρισμού, καθώς η αναπτυξιακή δυναμική ενός τόπου δεν αποτυπώνεται μόνο στην επισκεψιμότητα ή στα οικονομικά μεγέθη, αλλά και στην ικανότητά του να συγκρατεί τον πληθυσμό, να δημιουργεί ευκαιρίες για απασχόληση και επιχειρηματικότητα και να υποστηρίζει την καλλιέργεια ισχυρών κοινωνικών δεσμών. Υπό αυτό το πρίσμα, η πολιτιστική κληρονομιά, όταν εντάσσεται σε μια ολοκληρωμένη αναπτυξιακή στρατηγική, λειτουργεί ως αναπτυξιακός πόρος που ενισχύει την κοινωνική συνοχή, ενεργοποιεί τις τοπικές δυνάμεις και συμβάλλει στη δημιουργία συνθηκών μακροπρόθεσμης ευημερίας.

[1] INSETE 2026, 9.

[2] Βλ. Έκθεση σχετικά με την ενίσχυση της συνδεσιμότητας, τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και την προώθηση της τοπικής αριστείας στον ευρωπαϊκό τουρισμό: διαχείριση προορισμού και ανάπτυξη του περιφερειακού τουρισμού, 26.3.2026 - (2025/2120 (INI)), διαθέσιμο στο: < https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2026-0078_EL.html > [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].

[3] Rafat 2026, 1.

Η Κίνηση Πολιτών «ΔΙΑΖΩΜΑ»[4] ιδρύθηκε το 2008 με κύριο σκοπό τη συμβολή στο έργο της πολιτείας για την προστασία και ανάδειξη των αρχαίων θεάτρων και τη σύνδεσή τους με τη σύγχρονη ζωή.[5] Από την αρχή υιοθέτησε την αντίληψη ότι τα μνημεία –πέρα από κατάλοιπα του παρελθόντος που χρήζουν προστασίας– είναι και πολύτιμοι πόροι για την ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και την καλλιέργεια της τοπικής αυτογνωσίας.

Η ευαισθητοποίηση της κοινωνίας των πολιτών και η ενθάρρυνση συμμετοχής των επιχειρήσεων στη χρηματοδότηση για την αποκατάσταση και, όπου είναι εφικτό, την επανάχρηση των αρχαίων θεάτρων, αποτελεί στρατηγικό στόχο του ΔΙΑΖΩΜΑΤΟΣ και συγχρόνως προσπάθεια να μετατραπεί το συνταγματικό δικαίωμα[6] των πολιτών, σε μέριμνα και δράση για τον πολιτισμό. Η αποστολή του είναι εναρμονισμένη με τη σύγχρονη πρακτική διαχείρισης των μνημείων, σύμφωνα με την οποία τα μνημεία αντιπροσωπεύουν αξίες (επιστημονική, αισθητική, τουριστική/οικονομική, τοπική κ.α.) και έχουν χαρακτήρα «κοινωνικού αγαθού».[7]

Η προσέγγιση του ΔΙΑΖΩΜΑΤΟΣ εναρμονίζεται με την ολοκληρωμένη προστασία των μνημείων που υιοθετήθηκε στο Διεθνή Χάρτη για την Προστασία και Διαχείριση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς του 1990,[8] καθώς και με τις σύγχρονες διεθνείς αρχές

[4] Βλ. το καταστατικό του Σωματείου «ΔΙΑΖΩΜΑ», διαθέσιμο στο: < https://diazoma.gr/katastatiko/ > [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].

[5] Μπένος, Σοφικίτου, Κουρασάνη 2020, 348.

[6] Βλ. άρθρο 24 του Συντάγματος *1. Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του <https://www.hellenicparliament.gr/vouli-ton-ellinon/to-politevma/syntagma/article-24/> [ημερ. πρόσβασης: 18/06/2026]

[7] Λαμπρινουδάκης 2008, 153-156, 158-159

[8] Λαμπρινουδάκης 2008, 158-159

διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς,[9] το Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου[10] για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση στην πολιτιστική κληρονομιά και το πρόσφατο ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και την προώθηση της τοπικής αριστείας στον ευρωπαϊκό τουρισμό.[11] Επομένως, η ενεργός συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς συμβάλλει στη σύνδεση των μνημείων με τη σύγχρονη κοινωνική και οικονομική ζωή και ενισχύει τη μακροπρόθεσμη ανθεκτικότητα των προορισμών.

Μία από τις σημαντικότερες συνεισφορές του σωματείου υπήρξε η αντιμετώπιση του διαχρονικού προβλήματος της ωρίμανσης των έργων πολιτιστικής κληρονομιάς. Καθώς τα ευρωπαϊκά προγράμματα χρηματοδοτούν κυρίως την υλοποίηση έργων αποκατάστασης μνημείων και όχι τα προηγούμενα στάδια,[12] το «ΔΙΑΖΩΜΑ» καλλιεργώντας την ανάπτυξη συνεργειών, έχει συμβάλει στο έργο της πολιτείας με την εξεύρεση πόρων για την ολοκλήρωση των απαραίτητων βημάτων για την ωρίμανση έργων, επιταχύνοντας σημαντικά την αποκατάσταση δεκάδων αρχαίων θεάτρων της

---

[9] Βλ. ενδεικτικά κεφ. ΙΙ, *«Διακήρυξη της Έγεστας για την Προστασία και Χρήση των Αρχαίων Χώρων Θέασης και Ακρόασης»*, άρθρο IV, VI και παράρτημα στη *«Χάρτα της Βερόνας για τη Χρήση των Αρχαίων Χώρων Θέασης και Ακρόασης»*, 4ος θεματικός άξονας στη *«Χάρτα των Συρακουσών για τη Διατήρηση, Διαχείριση και Αξιοποίηση των αρχαίων Θεατρικών Αρχιτεκτονημάτων»*, άρθρο 11, *«Σύμβαση του Faro (Convention on the Value of Cultural Heritage for Society)»* του Συμβουλίου της Ευρώπης.

[10] Βλ. άρθρα 14, 15 του Ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 8ης Σεπτεμβρίου 2015 *«Προς μια ολοκληρωμένη προσέγγιση στην πολιτιστική κληρονομιά για την Ευρώπη (2014/2149 (INI)»*.

[11] Βλ. Έκθεση σχετικά με την ενίσχυση της συνδεσιμότητας, τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και την προώθηση της τοπικής αριστείας στον ευρωπαϊκό τουρισμό: διαχείριση προορισμού και ανάπτυξη του περιφερειακού τουρισμού, 26.3.2026 - (2025/2120 (INI)), διαθέσιμο στο: < https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2026-0078_EL.html > [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].

[12] Αναφερόμαστε σε: γεωφυσικές έρευνες, απαλλοτριώσεις, ανασκαφική έρευνα. Η πρόοδος των εργασιών των αρχαίων θεάτρων είναι διαθέσιμη στο: < https://diazoma.gr/proodos/> [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].

χώρας. Με αυτόν τον τρόπο, η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς συνδέθηκε με μια πρωτοποριακή πρακτική κοινωνικής συμμετοχής και συνεργασίας, οδηγώντας μέσα σε μία δεκαετία στη δρομολόγηση έργων αποκατάστασης σε περίπου 50 αρχαία θέατρα, αριθμό που υπερβαίνει κατά πολύ, όσα είχαν προχωρήσει τις προηγούμενες δεκαετίες.

Επιπλέον, μέσα από τη συνέργεια με κορυφαίους πολιτιστικούς φορείς για το Πρόγραμμα Σύγχρονου Πολιτισμού «Πέτρος Θέμελης»[13] και με τις δράσεις «Ακούμε τους νέους» και «Γνωριμία με τα αρχαία θέατρα της Ελλάδας», το «ΔΙΑΖΩΜΑ» στηρίζει έμπρακτα νέους καλλιτέχνες και ενισχύει τη σύνδεση των αρχαίων θεάτρων, ιδίως των λιγότερο γνωστών, με τη σύγχρονη δημιουργία και τη νέα γενιά. Έτσι, τα μνημεία λειτουργούν ως πυρήνες πολιτιστικής συνέχειας και κοινωνικής συνοχής, και συμβάλλουν στην ανθεκτικότητα και τη βιώσιμη προοπτική των τόπων.

Από το 2014 το «ΔΙΑΖΩΜΑ» εμπνευσμένο από την έννοια της εδαφικής συνοχής[14] και τις σύγχρονες ευρωπαϊκές πολιτικές, σχεδιάζει και προτείνει ολιστικά προγράμματα πολιτιστικού τουρισμού, που έχουν στόχο τη σύνδεση των μνημείων με το φυσικό περιβάλλον, την τοπική παραγωγή και την επιχειρηματικότητα.[15] Στο πλαίσιο αυτό, το σωματείο λειτουργεί ως επιταχυντής συνεργειών, μεταξύ κράτους, αυτοδιοίκησης, επιστημονικής κοινότητας, επιχειρήσεων και κοινωνίας των πολιτών, προωθώντας συμμετοχικά μοντέλα διακυβέρνησης και αναδεικνύοντας την πολιτιστική κληρονομιά

[13] Περισσότερες πληροφορίες για το πρόγραμμα Σύγχρονου Πολιτισμού του Σωματείου «ΔΙΑΖΩΜΑ» είναι διαθέσιμες στο: < https://diazoma.gr/petros-themelis-programme/ > [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].

[14] Άρθρο 2, Συνθήκη της Λισσαβώνας για την Τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης Περί Ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (2007/C 306/01), διαθέσιμο στο: https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/summary/the-treaty-of-lisbon.html> [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].

[15] Μπένος, Σοφικίτου, Κουρασάνη 2020, 350.

ως κοινό αγαθό με αναπτυξιακή δυναμική. Οι Πολιτιστικές Διαδρομές,[16] τα Αρχαιολογικά Πάρκα, το Πρόγραμμα «ΠΟΛΙΣ» και τα Προγράμματα Ανασυγκρότησης Περιοχών που έχουν πληγεί από φυσικές καταστροφές, με την αξιοποίηση των ευρωπαϊκών εργαλείων χωρικής πολιτικής, με σημαντικότερο τις Ολοκληρωμένες Χωρικές Επενδύσεις (Ο.Χ.Ε.)[17] που ευνοούν την εφαρμογή ολοκληρωμένων αναπτυξιακών στρατηγικών σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, γίνονται οδηγός για τη βιώσιμη ανάπτυξη της χώρας.

Καθώς, η δημιουργία βιώσιμων προορισμών προϋποθέτει σύγχρονους θεσμούς διαχείρισης, το «ΔΙΑΖΩΜΑ» υποστηρίζει την υιοθέτηση δυο θεσμών, τους Οργανισμούς Διαχείρισης Προορισμού[18] και τα τοπικά clusters επιχειρήσεων.[19] Οι πρώτοι διασφαλίζουν τη διακυβέρνηση και τον συντονισμό όλων των εμπλεκομένων φορέων για την εξασφάλιση της βιωσιμότητας του προορισμού, ενώ τα δεύτερα ενισχύουν τη συνεργασία μεταξύ επιχειρήσεων, παραγωγών και φορέων, δημιουργώντας ισχυρότερα οικοσυστήματα ανάπτυξης και τοπική προστιθέμενη αξία. Μαζί συνθέτουν ένα νέο μοντέλο διακυβέρνησης που συνδέει πολιτισμό, οικονομία, κοινωνία και περιβάλλον, και ενισχύει την ανθεκτικότητα και τη βιωσιμότητα των προορισμών. Για να επιτελέσουν αποτελεσματικά τον ρόλο τους, ως μηχανισμοί στρατηγικού σχεδιασμού, συνεργασίας και τοπικής ανάπτυξης, κρίσιμες προϋποθέσεις είναι η σαφής θεσμική κατοχύρωση, η σταθερή χρηματοδότηση, οι επαρκείς υποδομές και το εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό. Για την προώθηση των δυο παραπάνω θεσμών, το «ΔΙΑΖΩΜΑ» συγκρότησε την ειδική δομή, D-HUB[20], με αποστολή την εθελοντική υποστήριξη των υπηρεσιών της

[16] Κώστα 2021, 147.

[17] Για το εργαλείο των Ο.Χ.Ε. βλ.: < https://diazoma.gr/routes/ > [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].

[18] Destination Management & Marketing Organizations – DMMOs.

[19] Πρόκειται για «συστάδες – δικτύωση επιχειρήσεων» στη βάση ενός εθελοντικού Τοπικού Συμφώνου Ποιότητας, οι οποίες αποδέχονται ένα Σύμφωνο Ποιότητας, συνδέονται με μια διαδρομή και αναλαμβάνουν ως πρωταρχικό σκοπό τους την υποστήριξη και προώθησή της.

[20] Για τη θερμοκοιτίδα D-HUB βλ.: < https://dhub.diazoma.gr/ > [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].

πολιτείας που είναι επιφορτισμένοι με τη συγκρότηση και λειτουργία των Πολιτιστικών Διαδρομών και Πάρκων.

Η αξία αυτού του μοντέλου γίνεται ιδιαίτερα εμφανής όταν οι αρχές της συνεργασίας και της συμμετοχικής διακυβέρνησης αποκτούν συγκεκριμένη θεσμική έκφραση σε τοπικό επίπεδο. Η «Διαδρομή στα Αρχαία Θέατρα, στη Φύση και στον Πολιτισμό στην Ήπειρο[21]» αποτελεί ένα από τα πιο ώριμα παραδείγματα εφαρμογής αυτής της φιλοσοφίας, καθώς πέρα από την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, με επίκεντρο τα πέντε αρχαία θέατρα, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη συγκρότηση μόνιμων συνεργατικών σχημάτων. Η πρωτοβουλία για τη δημιουργία του Αστικού Συνεταιρισμού «Δίκτυο Επιχειρήσεων που υποστηρίζουν τις Πολιτιστικές Διαδρομές της Ηπείρου», επιβεβαιώνει πως η Πολιτιστική Διαδρομή μπορεί να λειτουργήσει ως καταλύτης δικτύωσης, συνεργασίας και βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης.

Η ανασυγκρότηση της Βόρειας Εύβοιας μετά την καταστροφική πυρκαγιά του 2021, αποτελεί ίσως το πιο ολοκληρωμένο παράδειγμα εφαρμογής της φιλοσοφίας του ΔΙΑΖΩΜΑΤΟΣ για τη χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα. Στο επίκεντρο της προσπάθειας υπήρξε η διαμόρφωση ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου που θα επέτρεπε στην περιοχή να επαναπροσδιορίσει με όραμα το μέλλον της. Το «Νέο Δάσος» αποτέλεσε τον κεντρικό άξονα του σχεδιασμού, ως φυσικό και πολιτιστικό κεφάλαιο της περιοχής αλλά και ως δυναμικό φορέα ταυτότητας, παραγωγής, μνήμης και κοινωνικής συνοχής.

Μέσα από μια ολιστική και ανθρωποκεντρική προσέγγιση, και με φιλοσοφία διακυβέρνησης βασισμένη σε κοινές αξίες, το πρόγραμμα εξελίχθηκε σε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο χωρικής ανασυγκρότησης, το οποίο περιλαμβάνει περισσότερα

[21] Sofikitou 2018, 483-492.

από 70 έργα και δράσεις [22] που προωθούν την χωρίς αποκλεισμούς κοινωνική, οικονομική και περιβαλλοντική ανάπτυξη στους τομείς του φυσικού περιβάλλοντος, των υποδομών, της αγροδιατροφής, του πολιτισμού, του βιώσιμου τουρισμού, της κοινωνικής πολιτικής και του χωρικού σχεδιασμού. Το Πρόγραμμα έχει πλέον αποκτήσει θεσμική υπόσταση μέσω της «Στρατηγικής Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης (Ο.Χ.Ε.) Βόρειας Εύβοιας». [23] Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας, η συνεργασία κρατικών, δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, πανεπιστημίων, καθώς και η κινητοποίηση σημαντικών οικονομικών πόρων από τον κύκλο Εταιρικών Μελών και χορηγών του ΔΙΑΖΩΜΑΤΟΣ, ανέδειξαν τη σημασία της συνεργατικής διακυβέρνησης σε περιόδους κρίσης.

Οι στρατηγικές παρεμβάσεις για ένα βιώσιμο και ανθεκτικό νέο Δάσος, για τον νέο οδικό άξονα και τα Ειδικά Πολεοδομικά Σχέδια –με τη ρύθμιση χρήσεων γης, ορίων ανάπτυξης, και σαφούς θεσμικού πλαισίου για επενδύσεις–, δεν αντιμετωπίστηκαν ως μεμονωμένα έργα, αλλά ως αλληλένδετα στοιχεία ενός ευρύτερου οράματος ανθεκτικότητας. Το φυσικό κεφάλαιο, οι υποδομές και ο χωρικός σχεδιασμός συνδυάστηκαν με την πολιτιστική ταυτότητα της περιοχής, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για μια βιώσιμη και μακροπρόθεσμη αναπτυξιακή πορεία.

Η Βόρεια Εύβοια αποτελεί σήμερα ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα ολιστικής ανασυγκρότησης περιοχής από φυσική καταστροφή σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Με

---

[22] Βλ. το Πανόραμα των έργων και δράσεων του Προγράμματος «ΕΥΒΟΙΑ ΜΕΤΑ», διαθέσιμο στο < https://evoia-meta.gov.gr/ > [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].

[23] Βλ. Έγκριση χρηματοδότησης έργων της «Ο.Χ.Ε. Βόρειας Εύβοιας» - Πρόγραμμα ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ 2021-2027 <https://pste.gov.gr/deltio-typou-perifereia-stereas-elladas-egkrisi-chrimatodotisis-ergon-tis-oche-voreias-evvoias-synolikou-proypologismou-13-000-000-e/> και<https://www.stereaellada.gr/proskliseis/ylopoiisi-draseon-tis-stratigikis-ohe-boreias-eyboias> [ημερ. πρόσβασης: 18/06/2026]

προϋπολογισμό που προσεγγίζει τα 400 εκατ. ευρώ και με ορίζοντα εφαρμογής έως το 2030, το εγχείρημα αναδεικνύει τη δυνατότητα μετάβασης από τη διαχείριση μιας κρίσης σε ένα ολοκληρωμένο μοντέλο μακροπρόθεσμης ανάπτυξης.

Από τα αρχαία θέατρα και τις Πολιτιστικές Διαδρομές έως το Πρόγραμμα «ΕΥΒΟΙΑ ΜΕΤΑ», το «ΔΙΑΖΩΜΑ» αποδεικνύει ότι ο πολιτισμός μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός ολοκληρωμένης ανάπτυξης, συνδέοντας το περιβάλλον, την οικονομία, την κοινωνία και τη διακυβέρνηση. Με τον τρόπο αυτό, συμβάλλει ουσιαστικά στη χωρική ανθεκτικότητα, την τοπική ανάπτυξη και την ανασυγκρότηση, προτείνοντας ένα εφαρμόσιμο πρότυπο για τις προκλήσεις του 21ου αιώνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κώστα 2021	Κώστα Ε., *Πολιτιστικές Διαδρομές στην Ελλάδα: Προοπτικές για τη Δημιουργική Οικονομία* Διδακτορική Διατριβή, διαθέσιμη στο: < https://freader.ekt.gr/eadd/index.php?doc=50536&lang=el > [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026]. Η διατριβή εκδόθηκε, επίσης, από το Ινστιτούτο του Βιβλίου – Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2024.
Λαμπρινουδάκης 2008	Λαμπρινουδάκης Β., *Δέκα μαθήματα αρχαιολογίας: οδοιπορικό από την αρχαία ελληνική τέχνη στη σύγχρονη ζωή*, Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2008.
Μπένος, Σοφικίτου, Κουρασάνη 2020	Μπένος Στ., Σοφικίτου Μ., Κουρασάνη Μ., «Σωματείο "ΔΙΑΖΩΜΑ", Δώδεκα χρόνια τα μνημεία στο κέντρο της ζωής και της βιώσιμης ανάπτυξης», στο: Επιμ.: Βλαστός Τ., Σπυροπούλου Κ., *ΕΠΙΛΟΓΟΣ, ΕΤΗΣΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ*, 29ος χρόνος – Δεκέμβρης 2020, Κάπα Εκδοτική, Αθήνα 2020, 347-356.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Καταστατικό του Σωματείου «ΔΙΑΖΩΜΑ», διαθέσιμο στο: < https://diazoma.gr/katastatiko/ > [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].
- Rafat A, The Creative Economy Is Upstream of the Tourism Economy Now, *Skift*, 2026, 1-5, διαθέσιμο στο: < https://skift.com/2026/04/27/the-creative-economy-is-upstream-of-the-tourism-economy-now/?utm_source=newsletters.skift.com&utm_medium=beehiiv&utm_campaign=tourism-s-culture-gap&_bhlid=66fd2c3ad19b060532db11d33cd4b1eb48df7e74 > [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].

- ΙΝΣΕΤΕ 2026, *Εισερχόμενος Τουρισμός στην Ελλάδα 2025*, διαθέσιμο στο: < https://insete.gr/wp-content/uploads/2026/05/26_05_Incoming_Tourism_2019-2025.pdf > [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].
- Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 8ης Σεπτεμβρίου 2015 *«Προς μια ολοκληρωμένη προσέγγιση στην πολιτιστική κληρονομιά για την Ευρώπη (2014/2149 (INI)»*. Ειδική έκδοση Σωματείου «ΔΙΑΖΩΜΑ», διαθέσιμη στο: < https://diazoma.gr/site-assets/DIAZOMA-PROFIL-2019-compressed.pdf > [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].
- *La Carta di Siracusa : per la conservazione, fruizione e gestione delle architetture teatrali antiche*, διαθέσιμη στο: < https://iris.uniroma1.it/handle/11573/358148 > [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].
- *Declaration of Segesta*, Adopted at the conclusion of the Conference "Safeguarding and reusing ancient theaters", organized in Segesta, Trapani, Palermo, September 17-20, 1995.
- *Charter on the Use of Ancient Places of Performance*, drawn up during the "International colloquy on New Technologies and the Enhancement of Ancient Places of Performance", Verona, August 1997, διαθέσιμη στο: < https://www.eaa-saat.eu/SAAT2022/atti/sat_219.pdf > [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].
- *Faro Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, Council of Europe, διαθέσιμη στο: < https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=199 >, [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].
- *Συνθήκη της Λισσαβώνας για την Τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης Περί Ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας* (2007/C 306/01), διαθέσιμο στο: https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/summary/the-treaty-of-lisbon.html>, [ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026]
- *Έκθεση σχετικά με την ενίσχυση της συνδεσιμότητας, τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και την προώθηση της τοπικής αριστείας στον ευρωπαϊκό τουρισμό: διαχείριση προορισμού και ανάπτυξη του περιφερειακού*

τουρισμού, 26.3.2026 - (2025/2120 (INI)), διαθέσιμο στο:< https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2026-0078_EL.html> ,[ημερ. πρόσβασης: 17/06/2026].

Βιογραφικό Σημείωμα

Αρχαιολόγος, απόφοιτη του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ, με μεταπτυχιακό δίπλωμα ειδίκευσης στην Πολιτιστική Διαχείριση από το Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Επαγγελματική εμπειρία στο Υπουργείο Πολιτισμού στον τομέα της διαχείρισης και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Υπεύθυνη αναπτυξιακών προγραμμάτων στο Σωματείο «ΔΙΑΖΩΜΑ».

Ερευνητικά και επαγγελματικά ενδιαφέροντα: διαχείριση πολιτιστικής κληρονομιάς, στρατηγικός σχεδιασμός για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στα μνημεία φύσης-πολιτισμού, εκπαιδευτικές δράσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ψηφιακός πολιτισμός και αναδυόμενες τεχνολογίες.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Δρ Κουτσούλη Παναγιώτα (2026): Το Μεγάλο Ρέμα Ραφήνας, Το Ποτάμι που πληγώνουμε

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 477- 489

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Το Μεγάλο Ρέμα Ραφήνας, Το Ποτάμι που πληγώνουμε.

Δρ Κουτσούλη Παναγιώτα

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Επιστήμης Ζωικής Παραγωγής, Μέλος της Κίνησης για την Προστασία & Ανάδειξη του Μεγάλου Ρέματος Ραφήνας

Περίληψη

Τα τελευταία χρόνια η Ραφήνα αντιμετωπίζει έντονες περιβαλλοντικές πιέσεις (άναρχη δόμηση, πυρκαγιές, ηχορύπανση από το Αεροδρόμιο, κυκλοφοριακό φόρτο λόγω του λιμανιού και τσιμεντοποίηση του Μεγάλου Ρέματος).

Το έργο διευθέτησης του Ρέματος που είναι σε εξέλιξη αγνοεί τις σύγχρονες ευρωπαϊκές πρακτικές και τις Λύσεις που βασίζονται στη Φύση, οι οποίες δείχνουν ότι τα υγιή, φυσικά ποτάμια συστήματα αποτελούν την καλύτερη άμυνα απέναντι στην κλιματική κρίση.

Από την τσιμεντοποίηση και αποψίλωση του Μεγάλου Ρέματος η Ραφήνα θα χάσει το φυσικό μικροκλιματικό πλεονέκτημα, οι κάτοικοί της θα εκτεθούν σε μεγαλύτερη θερμική καταπόνηση τις επόμενες δεκαετίες της κλιματικής κρίσης.

Η πρόταση της Κίνησης για τη διαχείρισή του Ρέματος με Λύσεις που βασίζονται στη Φύση είναι προς όφελος της ποιότητας ζωής των κατοίκων μετατρέποντάς το σε φυσικό πάρκο, χώρο αναψυχής, περιπάτου και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Επιπλέον το Μεγάλο Ρέμα συνιστά έναν μοναδικό φορέα πολιτιστικής και ιστορικής κληρονομιάς. Τα ευρήματα από τις σωστικές ανασκαφές που διενεργεί η Εφορεία Αρχαιοτήτων Ανατολικής Αττικής στο πλαίσιο του έργου διευθέτησης, θα μπορούσαν να αποτελέσουν τον πυρήνα για τη δημιουργία ενός εκτεταμένου Αρχαιολογικού και Οικολογικού Πάρκου, κάτι που θα αναδείκνυε τη Ραφήνα διεθνώς.

Η προστασία του Μεγάλου Ρέματος είναι μια αναγκαία συνθήκη για ένα βιώσιμο και ασφαλές μέλλον.

Abstract

In recent years, Rafina has been facing severe environmental pressures (unregulated construction, wildfires, noise pollution from the international airport, traffic congestion due to the port, and the concreting over of the Rafina's Great River (Megalo Rema)).

The ongoing river management-delineation project ignores modern European practices and Nature-Based Solutions, which demonstrate that healthy, natural river systems are the best defense against the climate crisis.

As a result of the concrete and deforestation of the Rafina's Great River, the city of Rafina will lose its natural microclimatic advantage, and its residents will be exposed to greater heat stress in the coming decades of the climate crisis.

The Movement's proposal for managing the river using a Nature-Based approach benefits residents' quality of life by transforming it into a natural park, a space for recreation, walking, and environmental education.

Furthermore, the Rafina's Great River constitutes a unique repository of cultural and historical heritage. The findings from the rescue excavations being conducted by the Ephorate of Antiquities of Eastern Attica as part of the management-delineation project could form the core of an extensive Archaeological and Ecological Park, which would put Rafina on the international map.

The protection of the Rafina's Great River is a prerequisite for a sustainable and safe future.

Εισαγωγή

Κατοικώντας στη Ραφήνα τα τελευταία δέκα χρόνια, μια επιλογή φυγής από την πυκνοκατοικημένη Αθήνα, βιώνω καθημερινά το τίμημα της χρονοβόρας μετακίνησης λόγω επαγγελματικών υποχρεώσεων, το οποίο όμως αντισταθμιζόταν πάντα από την εγγύτητα στη φύση και τη θάλασσα. Ωστόσο, κοιτάζοντας την σημερινή Ραφήνα μέσα από το φίλτρο παλαιότερων αναμνήσεων, είναι εμφανής η συστηματική περιβαλλοντική υποβάθμιση που υφίσταται η ευρύτερη περιοχή, η οποία αλλοιώνει την ποιότητα ζωής των κατοίκων της. Οι πιέσεις είναι ορατές παντού. Η διαρκής απειλή των πυρκαγιών, με νωπή ακόμα την τραγωδία του 2018 στο Μάτι, η όχληση από τη συνεχή διέλευση αεροπλάνων λόγω της γειτνίασης με το Διεθνή Αερολιμένα Αθηνών και ο κυκλοφοριακός φόρτος από τη λειτουργία του λιμανιού που σχεδιάζεται να επεκταθεί (Master Plan) χωρίς τις απαραίτητες υποδομές (π.χ. οδικές συνδέσεις και μέσα σταθερής τροχιάς), συνθέτουν μια περιοχή σε μόνιμη δοκιμασία. Ανάμεσα σε αυτά τα μεγάλα, ανοιχτά ζητήματα, το πιο κρίσιμο και άμεσο μέτωπο υποβάθμισης εντοπίζεται σήμερα στα έργα διευθέτησης του Μεγάλου Ρέματος. Η επιλογή «γκρίζων» τεχνικών λύσεων και η εκτεταμένη χρήση τσιμέντου μετατρέπουν ένα ζωντανό οικοσύστημα σε ανοιχτή πληγή για την περιοχή.

Η απειλή της πλημμύρας

Το κεντρικό επιχείρημα για την αναγκαιότητα των έργων διευθέτησης βασίζεται στην αντιπλημμυρική θωράκιση της Ραφήνας, καθώς το Μεγάλο Ρέμα έχει δώσει στο παρελθόν καταστροφικές πλημμύρες. Το 1977 με δύο ανθρώπινα θύματα και εκτεταμένες υλικές ζημιές σε υποδομές και κατοικίες, όπως και το 2012 και 2013 χωρίς ευτυχώς απώλειες σε ανθρώπινες ζωές. Η οικιστική πίεση τα τελευταία χρόνια οδήγησε σε αυθαίρετη δόμηση και στενώσεις της φυσικής κοίτης, με αποτέλεσμα η περιοχή να είναι εξαιρετικά ευάλωτη σε περιπτώσεις έντονων καιρικών φαινομένων. Χωρίς αμφισβήτηση η Ραφήνα χρειάζεται προστασία από τις πλημμύρες, το θέμα όμως είναι με ποιο τρόπο επιτυγχάνεται αυτή η προστασία. Η επιλογή της Πολιτείας να απαντήσει

στον κίνδυνο αυτό με τον εγκιβωτισμό και την τσιμεντοποίηση της κοίτης, αγνοεί τις σύγχρονες ευρωπαϊκές πρακτικές και τις λύσεις που βασίζονται στη φύση, οι οποίες δείχνουν ότι τα ελεύθερα, υγιή, φυσικά ποτάμια συστήματα, όπου οι ποταμοί διατηρούν τη συνδεσιμότητά τους με τους υγροτόπους τους και τα φυσικά πλημμυρικά τους πεδία, αποτελούν την καλύτερη άμυνα απέναντι στην κλιματική κρίση. Στον αντίποδα, σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα και βέλτιστα δεδομένα για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, τα παραδοσιακά «γκρίζα» έργα διευθέτησης με «σκληρά» υλικά (τσιμέντο, σαραζανέτια) δεν είναι ανθεκτικά στην κλιματική αλλαγή. Αποτελούν δυσπροσαρμογή (maladaptation), δηλ. κακή προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, εγκλωβίζοντας τις παρούσες και τις μέλλουσες γενιές σε μακρόβιες και δαπανηρές υποδομές, που είναι αδύνατο ή δεν είναι εύκολο να τροποποιηθούν. Γι' αυτό άλλωστε στο πιο πρόσφατο Σχέδιο Διαχείρισης Κινδύνων Πλημμύρας της Αττικής (2025), τα φυσικά μέτρα συγκράτησης του νερού (π.χ. διατήρηση και αποκατάσταση υγροτόπων και φυσικών πλημμυρικών πεδίων) προτεραιοποιούνται έναντι των παρωχημένων έργων διευθέτησης με τσιμέντο κλπ. και μόνον αν τα πρώτα αποδεικνύονται ανέφικτα ή ανεπαρκή, υλοποιούνται τα τελευταία.

Το τελευταίο ελεύθερο ποτάμι της Αττικής

Τα έργα διευθέτησης του Μεγάλου Ρέματος Ραφήνας, του τελευταίου (μαζί με τον Ερασίνο) ελεύθερου ποταμού της Αττικής έχουν ξεκινήσει το 2023. Επιλέχθηκαν παρωχημένες λύσεις που προβλέπουν εγκιβωτισμό (καναλοποίηση) με τσιμέντο και σαραζανέτια, κοπή δέντρων και πλήρη αποψίλωση της κοίτης, των πρανών και της παρόχθιας βλάστησης. Όσοι είχαμε την τύχη πριν την έναρξη των καταστροφικών έργων να ακολουθήσουμε τη ροή του με τα πόδια από την εκβολή και προς τη διασταύρωση Ραφήνας διαπιστώσαμε με τα ίδια μας τα μάτια πως είχε σημεία απαράμιλλης ομορφιάς. Σήμερα αυτός ο παράδεισος, ένα ζωντανό οικοσύστημα, κινδυνεύει να μετατραπεί σε αγωγό όμβριων υδάτων στο όνομα μιας αμφιλεγόμενης αντιπλημμυρικής προστασίας.

Χωρική ανθεκτικότητα

Η έννοια της χωρικής ανθεκτικότητας που αποδίδει την ικανότητα μιας περιοχής να απορροφά και να ανακάμπτει από ξαφνικές ή μακροπρόθεσμες πιέσεις (spatial resilience) είναι κομβικής σημασίας στη σύγχρονη πολεοδομία, τη χωροταξία και την οικολογία τοπίου. Η ύπαρξη του Μεγάλου Ρέματος δίπλα στην Ραφήνα δίνει την δυνατότητα στην πόλη να ανταποκριθεί, να αντέξει στην κλιματική κρίση; Από την άλλη πλευρά για το ίδιο το Μεγάλο Ρέμα η αστικοποίηση της ευρύτερης περιοχής δημιουργεί τρομακτικές πιέσεις. Η επικράτηση των «γκρίζων λύσεων» για τη διευθέτησή του δίνει την ψευδαίσθηση τοπικής αντοχής, αλλά στην πραγματικότητα καταστρέφει τη χωρική ανθεκτικότητα ολόκληρης της λεκάνης απορροής γιατί στην ουσία στερεί από το οικοσύστημα τη φυσική του ικανότητα να απορροφά τους κραδασμούς της κλιματικής αλλαγής

Η οικολογική σημασία του Μεγάλου Ρέματος για την περιοχή της Ραφήνας

Τα επιστημονικά δεδομένα στη διεθνή βιβλιογραφία συνδέουν το κλίμα μιας περιοχής (εύρος θερμοκρασιών, ύψος βροχόπτωσης, επίπεδα υγρασίας) με την γειτνίασή της με ποτάμια ή ρέματα με συνεχή ροή όλο το χρόνο. Τα ποτάμια λειτουργούν σαν θερμορρυθμιστές. Το φαινόμενο αναφέρεται στη βιβλιογραφία ως ψυκτική επίδραση του ποταμού (river cooling effect). Το νερό έχει υψηλή ειδική θερμοχωρητικότητα και απορροφά ή εκλύει θερμότητα με αργό ρυθμό, ρυθμίζοντας τις θερμοκρασίες του αέρα σε μία περιοχή. Αυτό, σε συνδυασμό με τους υψηλούς ρυθμούς εξάτμισης, διατηρεί την άμεσα κοντινή περιοχή με το ποτάμι σημαντικά πιο δροσερή και πιο υγρή από πιο απομακρυσμένα μέρη.

Σχετικά με την επίδραση των ποταμών στο εύρος θερμοκρασιών το φαινόμενο αναφέρεται ως η επίδραση της ψυχρής νησίδας (cool island effect) και όλες οι μελέτες δείχνουν ότι οι περιοχές που γειτνιάζουν με ποτάμια παρουσιάζουν σαφώς χαμηλότερες θερμοκρασίες το καλοκαίρι και μικρότερο ημερήσιο θερμοκρασιακό

εύρος. Σε αστικά ποτάμια στην Ευρώπη και την Ασία, με χρήση μοντέλων ENVI-met και δορυφορικών δεδομένων οι μελέτες έδειξαν ότι κατά τη διάρκεια της ημέρας το καλοκαίρι, η θερμοκρασία του αέρα κοντά σε ρέμα ή ποτάμι μπορεί να είναι από 0,5°C έως και 3,5°C χαμηλότερη σε σχέση με τον υπόλοιπο δομημένο αστικό ιστό. Η ψυκτική αυτή επίδραση δεν περιορίζεται στις όχθες. Ανάλογα με το πλάτος του ρέματος/ποταμού και την παρόχθια βλάστηση, η επίδραση εκτείνεται σε μια απόσταση από 30 έως 150 μέτρα (σε μεγάλους ποταμούς φτάνει και τα εκατοντάδες μέτρα). Η υψηλή θερμοχωρητικότητα του νερού σημαίνει ότι η θερμότητα απορροφάται από το νερό την ημέρα και απελευθερώνεται αργά τη νύχτα. Αυτό αμβλύνει τις ακραίες θερμοκρασιακές μεταβολές (μικρότερο ημερήσιο εύρος θερμοκρασιών).

Η συνεχής ροή του νερού συνεπάγεται συνεχή εξάτμιση, η οποία επηρεάζει άμεσα το μικροκλίμα. Οι επιστημονικές μετρήσεις δείχνουν ότι η σχετική υγρασία περιμετρικά ενός ρέματος είναι αυξημένη κατά 5% έως 15% σε σχέση με τον αστικό ιστό. Ο συνδυασμός χαμηλότερης θερμοκρασίας και αυξημένης υγρασίας δημιουργεί ψύξη λόγω εξάτμισης (evaporative cooling) και είναι ο ίδιος μηχανισμός με τον οποίο ένα σιντριβάνι μας δροσίζει, αλλά στην περίπτωση ενός ποταμού αυτό συμβαίνει σε μεγαλύτερη κλίμακα, στην κλίμακα του οικοσυστήματος Ως προς την επίδραση των ποταμών στο ύψος της βροχόπτωσης, ένα μικρό ρέμα δεν μπορεί να αλλάξει το μακροκλίμα μιας περιοχής ώστε να προκαλέσει περισσότερες βροχές από το μηδέν, ωστόσο, η ύπαρξη ενός ρέματος σε συνδυασμό με μια πλούσια παρόχθια βλάστηση (που συντηρείται λόγω της συνεχούς ροής) επηρεάζει την κατείσδυση και την ανακύκλωση του νερού. Η βλάστηση απελευθερώνει υδρατμούς μέσω της διαπνοής ενισχύοντας την τοπική υγρασία, η οποία σε μεγαλύτερη κλίμακα (π.χ. σε επίπεδο λεκάνης απορροής) συμβάλλει στη σταθερότητα του υδρολογικού κύκλου.

Ο ρόλος της παρόχθιας βλάστησης (riparian vegetation) είναι καταλυτικός. Οι μελέτες επισημαίνουν ότι το νερό δεν αρκεί από μόνο του. Ένα τσιμεντοποιημένο κανάλι με νερό έχει πολύ μικρότερη ψυκτική ικανότητα. Σε ένα φυσικό ρέμα που περιβάλλεται

από δέντρα, η ψύξη πολλαπλασιάζεται λόγω της σκίασης. Τα φύλλα εμποδίζουν την ηλιακή ακτινοβολία να θερμάνει το έδαφος και το νερό. Παράλληλα, η κοίτη του ρέματος λειτουργεί ως αεραγωγός, διοχετεύοντας δροσερά ρεύματα αέρα μέσα στον αστικό ιστό, βελτιώνοντας το αίσθημα θερμικής άνεσης των κατοίκων.

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία τα φυσικά ρέματα με συνεχή ροή λειτουργούν ως τοπικά κλιματιστικά, μειώνοντας τη θερμοκρασία του περιβάλλοντος έως και 3°C. Η τσιμεντοποίηση και η αποψίλωση του Μεγάλου Ρέματος Ραφήνας θα έχει ως σοβαρό αντίκτυπο, να χάσει η Ραφήνα αυτό το φυσικό μικροκλιματικό πλεονέκτημα, επιτείνοντας το φαινόμενο της αστικής θερμικής νησίδας και εκθέτοντας τους κατοίκους σε μεγαλύτερη θερμική καταπόνηση τις επόμενες δεκαετίες της κλιματικής κρίσης.

Το Μεγάλο Ρέμα και η Βιοποικιλότητα

Το οικοσύστημα ενός υγρότοπου εμπλουτίζει τη βιοποικιλότητα και συμβάλλει στη διατήρησή της. Οι εκβολές του Μεγάλου Ρέματος Ραφήνας αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους εναπομείναντες υγροτόπους της Αττικής, στάση για εκατοντάδες είδη μεταναστευτικών πουλιών. Σύμφωνα με έκθεση του ΕΛΚΕΘΕ το 2019 έχουν καταγραφεί περί τα 150 είδη πουλιών (**Εικόνα 1**).

Εικόνα 1. Ένας πολύ συχνός επισκέπτης του Μεγάλου Ρέματος ο Λευκοτσικνιάς (*Egretta gazetta*, ©Μιχάλης Πλαγιαυλίτης)

Έχουν καταγραφεί επίσης, σημαντικοί αριθμοί χελιών, ενδημικών ψαριών όπως το Αττικόψαρο (*Pelasgus marathonicus*) και η Ποταμοσαλιάρα (*Salaria fluviatilis*), περισσότερα από δέκα είδη ερπετών και αμφίβιων, και εκατοντάδες είδη φυτών. Η προσέγγιση των NbS συμβάλλει στη διατήρηση της φυσικότητας του ρέματος εξασφαλίζει τη συνέχεια του οικοσυστήματος. Οι υγρότοποι λειτουργούν σαν σφουγγάρια: αποθηκεύουν νερό σε περιόδους με πολλές βροχές και εμπλουτίζουν τον υπόγειο υδροφόρο ορίζοντα, αντιμετωπίζοντας έμμεσα και το πρόβλημα της λειψυδρίας ή της υφαλμύρωσης (είσοδος θαλασσινού νερού στα υπόγεια ύδατα)

Λύσεις που βασίζονται στη Φύση (Nature-based Solutions, NbS)

Οι Λύσεις που βασίζονται στη Φύση αποτελούν τον πυρήνα της σύγχρονης χωρικής ανθεκτικότητας. Αντί το νερό να αντιμετωπίζεται ως εχθρός που πρέπει να περιοριστεί σε τσιμεντένιους αγωγούς, η προσέγγιση των NbS συνεργάζεται με το οικοσύστημα για τη διαχείριση των πλημμυρών, τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και την αναβάθμιση του μικροκλίματος.

Με βάση την προσέγγιση της παραδοσιακής μηχανικής ο στόχος είναι το νερό να διοχετευθεί όσο πιο γρήγορα γίνεται στη θάλασσα μέσω μιας ευθυγραμμισμένης και τσιμεντοποιημένης κοίτης, μεταφέροντας το πρόβλημα και την ορμή του νερού κατάντη, προκαλώντας καταστροφικές πλημμύρες στις εκβολές.

Για το Μεγάλο Ρέμα Ραφήνας με βάση την προσέγγιση των Λύσεων που βασίζονται στη Φύση (NbS) η διαχείριση του κινδύνου πλημμύρας μπορεί να αντιμετωπιστεί δίνοντας περισσότερο χώρο στο Ρέμα, δηλαδή αντί για στένωση και εγκιβωτισμό, προτείνεται η διατήρηση και διεύρυνση της φυσικής κοίτης όπου είναι εφικτό. Επίσης, οι πλημμυρικές ζώνες αποδεικνύονται σωτήριες. Σε αυτές τις ζώνες ελεγχόμενα γίνεται εκτόνωση της

πλημμύρας π.χ. σε αγροτικές ή μη δομημένες εκτάσεις κατά μήκος του ρέματος, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας περιοχής την Πετρέζα που είναι το φυσικό πλημμυρικό πεδίο του Μεγάλου Ρέματος. Όταν η στάθμη ανεβαίνει, το νερό απλώνεται σε αυτές τις ζώνες, χάνει την ορμή του και απορροφάται με φυσικό τρόπο από το έδαφος, προστατεύοντας τον αστικό ιστό της Ραφήνας.

Τα «κλασικά» έργα διευθέτησης των ρεμάτων για να χρησιμοποιήσουν τα σχετικά μηχανήματα κόβουν τα δέντρα και αποψιλώνουν τις όχθες. Αντιθέτως, οι λύσεις NbS βασίζονται στην ύπαρξη, αλλά και στην ενίσχυση της παρόχθιας βλάστησης. Η φυσική βλάστηση (καλαμιώνες, πλατάνια, ιτιές) λειτουργεί ως ένας ζωντανός, ανέξοδος μηχανισμός ασφαλείας. Η ταχύτητα ροής του νερού επιβραδύνεται με φυσικό τρόπο: Οι ρίζες των δέντρων σταθεροποιούν τα πρανή (όχθες) και εμποδίζουν τη διάβρωση του εδάφους, ενώ τα φυτά και ο κορμός τους λειτουργούν ως φυσικοί «επιβραδυντές», μειώνοντας την ταχύτητα του νερού. Ακόμη, η βλάστηση φιλτράρει το νερό, συγκρατεί τα φερτά υλικά, τη λάσπη και τους ρύπους από τις αστικές απορροές πριν αυτά φτάσουν στη θάλασσα. Στις «γκρίζες» λύσεις, όπου οι όχθες κινδυνεύουν με κατάρρευση και χρειάζεται σταθεροποίηση, χρησιμοποιούνται μπετόν ή συρματοκιβώτια (σαρζανέτια) που νεκρώνουν το οικοσύστημα. Η προσέγγιση NbS βασίζεται σε τεχνικές οικολογικής μηχανικής. Τα πρανή σταθεροποιούνται με κορμοδέματα, γεω-υφάσματα από φυσικές ίνες και φύτευση βαθύρριζων εγχώριων ειδών. Με τον καιρό, τα φυτά ριζώνουν βαθύτερα, κάνοντας το πρανές ακόμα πιο σταθερό και αισθητικά εναρμονισμένο με το τοπίο.

Οι λύσεις NbS δεν είναι απλώς «πράσινη μηχανική» αλλά έχουν βαθύ πολιτισμικό αντίκτυπο μεταμορφώνοντας τη σχέση του πολίτη με την πόλη του. Ένα τσιμεντοποιημένο ρέμα μετατρέπεται σε έναν απρόσωπο, επικίνδυνο αγωγό που αποξενώνει την κοινότητα. Αντίθετα, ένα ρέμα που η διαχείρισή του έγινε με βάση την NbS προσέγγιση μετατρέπεται σε γραμμικό πράσινο πάρκο, χώρο αναψυχής και περιπάτου, χώρο περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και κοινωνικής συναναστροφής.

Συνεπώς, η προσέγγιση των NbS ενισχύει την ποιότητα ζωής των κατοίκων και την τοπική ταυτότητα.

Το Μεγάλο Ρέμα ως φορέας πολιτιστικής και ιστορικής κληρονομιάς

Πέρα από την αδιαμφισβήτητη οικολογική του αξία, το Μεγάλο Ρέμα αποτελεί επιπλέον έναν μοναδικό φορέα πολιτιστικής και ιστορικής κληρονομιάς. Τα ευρήματα που ήρθαν στο φως από τις σωστικές ανασκαφές που διενεργεί η Εφορεία Αρχαιοτήτων Ανατολικής Αττικής στο πλαίσιο των ίδιων των έργων διευθέτησης, επανατοποθετούν τη Ραφήνα στον χάρτη της προϊστορικής έρευνας. Συγκεκριμένα, στη νότια όχθη του ρέματος αποκαλύφθηκε σπάνια, μνημειακή ταφή σε πίθο που χρονολογείται στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού (3200-2000 π.Χ.), η οποία περιείχε οστά δύο ανθρώπων και κτερίσματα, προστατευμένη από έναν περίτεχνο τοίχο με ποταμίσιες κροκάλες. Σε ελάχιστη απόσταση, η ανακάλυψη ενός μεγάλου τελετουργικού λάκκου με στρώματα καύσης, σκελετό ιπποειδούς και βουκράνιο ιστορικών χρόνων, μαρτυρούν τη διαχρονική και πιθανώς ιερή χρήση του χώρου ανά τους αιώνες (Εικόνα 2).

Εικόνα 2. Ανασκαφή στις όχθες του Μεγάλου Ρέματος (πηγή ΥΠΠΟ)

Τα ευρήματα αυτά δείχνουν ότι το Μεγάλο Ρέμα Ραφήνας δεν είναι απλώς ένας φυσικός διάδρομος, αλλά ένας διαχρονικός άξονας ζωής που υποστήριξε την

ανθρώπινη εγκατάσταση ήδη από την Προϊστορική Εποχή. Εξάλλου η Ραφήνα φιλοξενεί μερικές από τις σημαντικότερες θέσεις της Πρωτοελλαδικής περιόδου στην Αττική όπως ο οχυρωμένος προϊστορικός οικισμός στο Ασκηταριό. Το Ρέμα πολύ πιθανόν ήταν ο λόγος που αναπτύχθηκε αυτός ο πολιτισμός, καθώς παρείχε γλυκό νερό, εύφορη γη και πρόσβαση στη θάλασσα. Κατά συνέπεια το Μεγάλο Ρέμα Ραφήνας δεν ήταν απλώς ένα γεωγραφικό χαρακτηριστικό, αλλά ένας ζωντανός πόρος που διαμόρφωσε την ανθρωπογεωγραφία της περιοχής για χιλιετίες.

Εδώ, ωστόσο, εντοπίζεται μία σοβαρή αδυναμία των κεντρικών και τοπικών αρχών να συνειδητοποιήσουν την πραγματική πολιτισμική αξία αυτών των προϊστορικών ευρημάτων. Ενώ το Μεγάλο Ρέμα κρύβει στα σπλάχνα του και κατά μήκος της κοίτης του ένα ανεκτίμητο, σε στρώσεις αρχαιολογικό υλικό, τα έργα βίαιης διευθέτησης και η άναρχη οικιστική ανάπτυξη αντιμετωπίζουν τον χώρο με όρους ισοπέδωσης. Αντί τα ευρήματα αυτά να αποτελέσουν τον πυρήνα για τη δημιουργία ενός εκτεταμένου Αρχαιολογικού και Οικολογικού Πάρκου όπου ο επισκέπτης θα περπατά δίπλα στο φυσικό ρέμα και θα συναντά τις θέσεις των προϊστορικών ανασκαφών, κάτι που θα αναδείκνυε τη Ραφήνα διεθνώς, αντιμετωπίζονται ως «εμπόδιο» για τα τεχνικά έργα. Ήδη για τις ανάγκες του έργου διευθέτησης, κάποια ευρήματα προϊστορικών χρόνων καταχώθηκαν ενώ άλλα αρχαιολογικά ευρήματα «αποδομήθηκαν». Συνεπώς, η επιλογή της τσιμεντοποίησης και της πλήρους αλλοίωσης του τοπίου δεν καταστρέφει μόνο ένα ζωντανό οικοσύστημα, αλλά ισοπεδώνει και ένα ανέπαφο αρχαιολογικό στρώμα, στερώντας από την πόλη της Ραφήνας την ιστορική της ταυτότητα.

Η «Κίνηση για την Προστασία & Ανάδειξη του Μεγάλου Ρέματος Ραφήνας»

Από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, όταν άρχισαν να δρομολογούνται τα πρώτα σχέδια για τη διευθέτηση του ρέματος με βάση τις «γκρίζες λύσεις», κάτοικοι κι τοπικοί φορείς προχώρησαν στη συγκρότηση της *«Κίνησης για την Προστασία και Ανάδειξη του Μεγάλου Ρέματος Ραφήνας»*, αναπτύσσοντας ένα πολύπλευρο μέτωπο αντίστασης. Ο αγώνας αυτός περιλαμβάνει απλές δράσεις (διαμαρτυρίες στο πεδίο των έργων,

υπεράσπιση των χιλιάδων παρόχθιων δέντρων από την αποψίλωση), υποβολή καταγγελιών στους εθνικούς ελεγκτικούς μηχανισμούς στις δανείστριες Ευρωπαϊκές Τράπεζες, νομικές προσφυγές στο Συμβούλιο της Επικρατείας και τα πολιτικά δικαστήρια, αλλά και πρωτόγνωρες δικαστικές προσφυγές από τη νέα γενιά της περιοχής, εκφράζοντας όχι μόνο μια περιβαλλοντική διαμαρτυρία, αλλά την άρνηση της τοπικής κοινότητας να αποδεχθεί τη μετατροπή ενός ζωντανού οικοσυστήματος και φορέα προϊστορικής/ιστορικής μνήμης σε έναν απρόσωπο, τσιμεντένιο αγωγό ομβρίων υδάτων, επαναφέροντας στο προσκήνιο την αξία του Ρέματος ως αναπόσπαστου στοιχείου της τοπικής ταυτότητας και ως κοινού αγαθού. Το κίνημα αυτό δεν έμεινε μόνο στο «Όχι στο τσιμέντο» αλλά διοργάνωσε επιστημονικές ημερίδες με πανεπιστημιακούς και διεθνείς φορείς, προτείνοντας επίσημα τις Λύσεις που βασίζονται στη Φύση (NbS) με επαναφορά της φυσικής κοίτης, διατήρηση της παρόχθιας βλάστησης, και δημιουργία/διατήρηση/αποκατάσταση των υγροτόπων και των φυσικών πλημμυρικών ζωνών.

Στον ιστότοπο της διεθνούς καμπάνιας για τη σωτηρία του Μεγάλου Ρέματος Ραφήνας megalorema.gr, που μετρά πάνω από 68.000 υπογραφές, η *«Κίνηση για την Προστασία & Ανάδειξη του Μεγάλου Ρέματος Ραφήνας»* έχει αναρτήσει σχετικό επιστημονικό υλικό, μεταξύ άλλων τις εκθέσεις του ν.π.δ.δ. «Ελληνικό Κέντρο Θαλασσίων Ερευνών» ΕΛΚΕΘΕ, του Ελληνικού Κέντρου Βιοτόπων Υγροτόπων (ΕΚΒΥ), της Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρείας, κλπ. όπου αναλύονται διεξοδικά οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις και προτείνονται εναλλακτικές λύσεις NbS ενώ στον ιστότοπο megalo-rema.blogspot.com/ βρίσκονται αναρτημένες όλες οι δράσεις της Κίνησης.

Επίλογος

Η διαχείριση του Μεγάλου Ρέματος δεν είναι απλώς ένα τεχνικό/υδραυλικό ζήτημα, αλλά μια βαθιά πολιτισμική και κοινωνική σύγκρουση ανάμεσα σε παρωχημένα μοντέλα τεχνοκρατικής ανάπτυξης και σε σύγχρονες, οικοκεντρικές προσεγγίσεις ανθεκτικότητας. Προκρίνοντας τις Λύσεις που βασίζονται στη Φύση (NbS) το Μεγάλο

Ρέμα μπορεί να θωρακίσει την περιοχή απέναντι σε ακραία καιρικά φαινόμενα. Παρά τις υφιστάμενες καταστροφικές επεμβάσεις, το ποτάμι μπορεί ακόμη να σωθεί και να ενταχθεί στα Εθνικά Σχέδια για την Αποκατάστασης της Φύσης.

Το Μεγάλο Ρέμα είναι ένα στοιχείο του τόπου που συνδέεται με την εκπαίδευση, τον οικοτουρισμό και την ανάδειξη της ιστορικής μνήμης της περιοχής. Η προστασία του είναι μια αναγκαία συνθήκη για ένα βιώσιμο και ασφαλές μέλλον.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Δρ. Παναγιώτα Κουτσούλη είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Εργαστήριο Ζωοτεχνίας στο Τμήμα Επιστήμης Ζωικής Παραγωγής του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΓΠΑ). Κατέχει Πτυχίο Γεωπόνου και Διδακτορικό Δίπλωμα από το Τμήμα Επιστήμης Ζωικής Παραγωγής του ΓΠΑ.

Έχει συγγράψει 40 πρωτότυπες ερευνητικές εργασίες σε διεθνή επιστημονικά περιοδικά με σύστημα κριτών, και περισσότερα από 80 άρθρα σε πρακτικά διεθνών και ελληνικών συνεδρίων, ημερίδων και σε τεχνικά περιοδικά. Έχει συγγράψει δύο κεφάλαια στο βιβλίο «Ελληνικές Φυλές Ζώων, Ένας κρυμμένος θησαυρός» (Εκδότης: ΑΜΑΛΘΕΙΑ, 2021, Αθήνα).

Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εστιάζονται στους τομείς της γενετικής ποικιλομορφίας και γενετικής δομής μικρών πληθυσμών, στις γενετικές σχέσεις μεταξύ αυτόχθονων βοοειδών, αιγών, προβάτων και αλόγων, στη μελέτη φυλογένειας μεταξύ κατοικίδιων και άγριων πληθυσμών, καθώς και των επιπέδων ομομειξίας σε μικρούς απομονωμένους πληθυσμούς.

Είναι μέλος του ΓΕΩ.Τ.Ε.Ε. από το 1988, μέλος της Ελληνικής Ζωοτεχνικής Εταιρείας από το 1990, υπεύθυνη για το Μουσικό Εργαστήρι ΓΠΑ από το 2006 μέχρι σήμερα, μέλος της «Αμάλθεια - ΔΙΚΤΥΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΑΥΤΟΧΘΟΝΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΖΩΩΝ» από το 2014 και μέλος της Κίνησης για την Προστασία & Ανάδειξη του Μεγάλου Ρέματος Ραφήνας από το 2023.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Κουτσουράδη Αργυρώ (2026): Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα στις τοπικές κοινωνίες: ο ρόλος του πρωτογενούς τομέα στη διαχείριση της μετάβασης σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 490- 496

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα στις τοπικές κοινωνίες: ο ρόλος του πρωτογενούς τομέα στη διαχείριση της μετάβασης σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο.

Κουτσουράδη Αργυρώ

Γεωπόνος MSc – Παραγωγός Αρωματικών Φυτών και Βοτάνων

Ευρωπαίος Νέος Αγρότης 2023

Εισαγωγή

Η έννοια της ανθεκτικότητας έχει αναδειχθεί τα τελευταία χρόνια σε βασικό θεωρητικό και πολιτικό εργαλείο για την κατανόηση και διαχείριση των διαρκών μετασχηματισμών που επηρεάζουν τις σύγχρονες κοινωνίες. Η κλιματική κρίση, οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις, οι οικονομικές ανισότητες, οι μεταναστευτικές ροές, αλλά και οι πολιτισμικές μεταβολές, δημιουργούν ένα σύνθετο και αβέβαιο περιβάλλον, μέσα στο οποίο οι τοπικές κοινωνίες καλούνται να επαναπροσδιορίσουν τις δυνατότητες προσαρμογής και βιωσιμότητάς τους.

Στο πλαίσιο αυτό, η χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, καθώς συνδέονται άμεσα με την ικανότητα των κοινοτήτων να διαχειρίζονται κρίσεις, να προστατεύουν την ταυτότητά τους και να διαμορφώνουν βιώσιμες προοπτικές ανάπτυξης. Ιδιαίτερα σημαντικός αναδεικνύεται ο ρόλος του πρωτογενούς τομέα, ο

οποίος αποτελεί διαχρονικά βασικό πυλώνα οικονομικής δραστηριότητας, κοινωνικής συνοχής και πολιτισμικής συνέχειας στις τοπικές κοινωνίες.

Η γεωργία, η κτηνοτροφία, η αλιεία και οι παραδοσιακές παραγωγικές δραστηριότητες δεν συνδέονται μόνο με την οικονομική επιβίωση των τοπικών πληθυσμών, αλλά και με τη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας, της σχέσης ανθρώπου και τόπου, καθώς και της συλλογικής μνήμης. Η ανθεκτικότητα, επομένως, δεν αφορά μόνο την επιβίωση απέναντι σε εξωτερικές πιέσεις, αλλά και τη δυνατότητα δημιουργικού μετασχηματισμού μέσα από διαδικασίες βιώσιμης παραγωγής, κοινωνικής συνοχής και ενεργού συμμετοχής των πολιτών.

Η έννοια της χωρικής ανθεκτικότητας και ο πρωτογενής τομέας

Η χωρική ανθεκτικότητα αναφέρεται στην ικανότητα ενός τόπου, μιας πόλης ή μιας περιφέρειας να ανταποκρίνεται σε κρίσεις και μεταβολές, διατηρώντας τα βασικά λειτουργικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του. Η έννοια αυτή δεν περιορίζεται μόνο στις φυσικές ή περιβαλλοντικές διαστάσεις του χώρου, αλλά περιλαμβάνει και τις κοινωνικές, οικονομικές και θεσμικές παραμέτρους που καθορίζουν τη βιωσιμότητα ενός τόπου.

Οι τοπικές κοινωνίες βρίσκονται σήμερα αντιμέτωπες με πολλαπλές πιέσεις, όπως η υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος, η πληθυσμιακή γήρανση, η αστικοποίηση, η αποδυνάμωση της περιφέρειας και η αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων. Ιδιαίτερα οι νησιωτικές και αγροτικές περιοχές αντιμετωπίζουν αυξημένες προκλήσεις λόγω γεωγραφικής απομόνωσης, περιορισμένων υποδομών και εξάρτησης από ευάλωτα οικονομικά μοντέλα.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο πρωτογενής τομέας αποκτά στρατηγική σημασία για τη διατήρηση της χωρικής συνοχής και της βιωσιμότητας της υπαίθρου. Η αγροτική παραγωγή, όταν συνδέεται με βιώσιμες πρακτικές και τοπικά δίκτυα παραγωγής και κατανάλωσης,

μπορεί να λειτουργήσει ως μηχανισμός ενίσχυσης της τοπικής οικονομίας και ανάσχεσης της πληθυσμιακής συρρίκνωσης.

Παράλληλα, η προστασία της αγροτικής γης, η ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων και η ενίσχυση της αγροδιατροφικής αυτάρκειας αποτελούν κρίσιμες παραμέτρους για την ανθεκτικότητα των τοπικών κοινωνιών απέναντι στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και των διεθνών οικονομικών κρίσεων.

Πολιτισμική ανθεκτικότητα, αγροτική παράδοση και συλλογική ταυτότητα

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα συνδέεται με την ικανότητα μιας κοινωνίας να διατηρεί, να αναπαράγει και να εξελίσσει τα πολιτισμικά της χαρακτηριστικά μέσα σε συνθήκες αλλαγής. Η πολιτισμική κληρονομιά, οι τοπικές παραδόσεις, η γλώσσα, τα ήθη και οι συλλογικές μνήμες αποτελούν κρίσιμα στοιχεία κοινωνικής συνοχής και διατήρησης της ταυτότητας των κοινοτήτων.

Ο πρωτογενής τομέας αποτελεί αναπόσπαστο μέρος αυτής της πολιτισμικής συνέχειας. Οι παραδοσιακές καλλιέργειες, οι τοπικές ποικιλίες, οι τεχνικές παραγωγής, οι αγροτικές γιορτές και τα τοπικά προϊόντα συνιστούν στοιχεία άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς, τα οποία διαμορφώνουν την ιδιαίτερη ταυτότητα κάθε τόπου.

Σε περιόδους κρίσεων και ταχύτατων μεταβολών, η αγροτική παράδοση λειτουργεί ως παράγοντας σταθερότητας και κοινωνικής ανασυγκρότησης. Η διατήρηση της σχέσης με τη γη και την τοπική παραγωγή ενισχύει την κοινωνική συνοχή, την αίσθηση του ανήκειν και τη συλλογική ευθύνη απέναντι στον τόπο.

Ωστόσο, η πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν ταυτίζεται με μια στατική αντίληψη της παράδοσης. Αντίθετα, προϋποθέτει τη δημιουργική προσαρμογή των παραδοσιακών πρακτικών στις σύγχρονες ανάγκες. Η αξιοποίηση της καινοτομίας, της πράσινης τεχνολογίας και των νέων μορφών αγροτικής επιχειρηματικότητας μπορεί να συμβάλει στη βιώσιμη ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα, χωρίς απώλεια της πολιτισμικής ταυτότητας.

Τοπική αυτοδιοίκηση, αγροτική ανάπτυξη και διαχείριση της μετάβασης

Η τοπική αυτοδιοίκηση διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση πολιτικών ανθεκτικότητας και στη διαχείριση της σύγχρονης μετάβασης. Οι δήμοι και οι περιφέρειες αποτελούν το εγγύτερο επίπεδο διακυβέρνησης προς τον πολίτη και διαθέτουν τη δυνατότητα άμεσης παρέμβασης σε ζητήματα κοινωνικής προστασίας, χωρικού σχεδιασμού, πολιτισμού, περιβάλλοντος και αγροτικής ανάπτυξης.

Στο σημερινό πλαίσιο πολυεπίπεδων κρίσεων, η τοπική αυτοδιοίκηση καλείται να υπερβεί τον παραδοσιακό διοικητικό της ρόλο και να λειτουργήσει ως μηχανισμός στρατηγικού σχεδιασμού, κοινωνικής συνοχής και συμμετοχικής ανάπτυξης. Η ενίσχυση της τοπικής ανθεκτικότητας απαιτεί συνεργασίες μεταξύ δημόσιων φορέων, πανεπιστημίων, αγροτικών συνεταιρισμών, πολιτιστικών οργανισμών και κοινωνίας των πολιτών.

Ιδιαίτερη σημασία αποκτά η σύνδεση του πρωτογενούς τομέα με την τοπική ανάπτυξη και την πολιτισμική οικονομία. Η ανάδειξη τοπικών προϊόντων, η ενίσχυση της αγροδιατροφικής ταυτότητας και η προώθηση μορφών βιώσιμου αγροτουρισμού μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά στην οικονομική και κοινωνική αναζωογόνηση των τοπικών κοινωνιών.

Η πολιτική για τον πρωτογενή τομέα δεν πρέπει να περιορίζεται αποκλειστικά στην παραγωγική διάσταση, αλλά να ενσωματώνει ζητήματα περιβαλλοντικής προστασίας, πολιτισμικής διατήρησης και κοινωνικής συνοχής. Η βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ενίσχυση της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας.

Η πρόκληση της μετάβασης

Ο σύγχρονος κόσμος βρίσκεται σε μια διαρκή κατάσταση μετάβασης, όπου οι αλλαγές συντελούνται με αυξανόμενη ταχύτητα και πολυπλοκότητα. Η μετάβαση αυτή δεν

αφορά μόνο τις τεχνολογικές ή οικονομικές εξελίξεις, αλλά και τις βαθύτερες κοινωνικές και πολιτισμικές μεταβολές που επηρεάζουν τον τρόπο οργάνωσης των κοινωνιών.

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, ο πρωτογενής τομέας καλείται να προσαρμοστεί σε νέες συνθήκες παραγωγής και διαχείρισης των φυσικών πόρων. Η κλιματική αλλαγή, η ενεργειακή κρίση, η επισιτιστική ασφάλεια και η ανάγκη βιώσιμης διαχείρισης του περιβάλλοντος καθιστούν αναγκαία τη μετάβαση σε νέα παραγωγικά πρότυπα.

Δεν αρκεί πλέον η απλή προσαρμογή στις κρίσεις· απαιτείται η διαμόρφωση ενός νέου μοντέλου ανάπτυξης, βασισμένου στη βιωσιμότητα, την καινοτομία, τη συμμετοχικότητα και τη δικαιοσύνη. Οι τοπικές κοινωνίες καλούνται να αναπτύξουν μηχανισμούς συνεργασίας και συλλογικής διαχείρισης των κινδύνων, επενδύοντας παράλληλα στην εκπαίδευση, την αγροτική γνώση, την τεχνολογική αναβάθμιση και την κοινωνική καινοτομία.

Η μετάβαση προς πιο ανθεκτικά χωρικά και κοινωνικά συστήματα προϋποθέτει αλλαγή νοοτροπίας και ενίσχυση της δημοκρατικής συμμετοχής. Η ενεργός εμπλοκή των παραγωγών, των τοπικών φορέων και των πολιτών στη διαμόρφωση των πολιτικών ανάπτυξης αποτελεί βασική προϋπόθεση για την οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης και κοινωνικής συνοχής.

Συμπεράσματα

Η χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα συνιστούν κρίσιμες παραμέτρους για τη βιωσιμότητα των τοπικών κοινωνιών στον σύγχρονο κόσμο της αβεβαιότητας και των διαρκών μεταβολών. Ο πρωτογενής τομέας, πέρα από την οικονομική του διάσταση, αποτελεί θεμελιώδη παράγοντα κοινωνικής συνοχής, πολιτισμικής συνέχειας και βιώσιμης ανάπτυξης.

Η ενίσχυση της ανθεκτικότητας δεν περιορίζεται σε τεχνικές ή διαχειριστικές παρεμβάσεις, αλλά προϋποθέτει μια ολιστική προσέγγιση που συνδυάζει τον χωρικό

σχεδιασμό, την αγροτική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή, την πολιτισμική ταυτότητα και τη συμμετοχική διακυβέρνηση.

Οι τοπικές κοινωνίες διαθέτουν σημαντικά αποθέματα γνώσης, παραγωγικής εμπειρίας και πολιτισμού, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για νέες μορφές βιώσιμης ανάπτυξης και κοινωνικής ανασυγκρότησης. Σε έναν κόσμο που μεταβάλλεται συνεχώς, η ανθεκτικότητα δεν αποτελεί απλώς μηχανισμό άμυνας απέναντι στις κρίσεις, αλλά προοπτική δημιουργικού μετασχηματισμού και επαναπροσδιορισμού του μέλλοντος.

Η επένδυση στον πρωτογενή τομέα, στον πολιτισμό, στη συμμετοχή και στη βιώσιμη τοπική ανάπτυξη μπορεί να αποτελέσει ουσιαστική απάντηση στις προκλήσεις της εποχής, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση κοινωνιών περισσότερο δημοκρατικών, συμπεριληπτικών και ανθεκτικών.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Αργυρώ Χρ. Κουτσουράδη είναι απόφοιτος του Τμήματος Αγροτικής Ανάπτυξης του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης και κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στο επιστημονικό πεδίο της Γεωργίας, της Βελτίωσης Φυτών και του Αγροτικού Πειραματισμού από το Τμήμα Επιστήμης Φυτικής Παραγωγής του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στη μεθοδολογία έρευνας πεδίου, στην ανάλυση δεδομένων με εξειδικευμένα λογισμικά, καθώς και στις εφαρμογές ποσοτικών μεθόδων στους τομείς της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, της ανθεκτικότητας προορισμών, των πράσινων πρακτικών, της ανάπτυξης καινοτόμων πρακτικών στον τουρισμό, της προώθησης της καινοτομίας, της έρευνας λήψης αποφάσεων για την ανάπτυξη βιώσιμων λύσεων, της

κυκλικής οικονομίας και ειδικών ζητημάτων που σχετίζονται με τη μικρής κλίμακας γεωργία.

Είναι ιδρύτρια και ιδιοκτήτρια της επιχείρησης Myrovolos Organics από το 2015, μιας καθετοποιημένης μονάδας παραγωγής, επεξεργασίας και συσκευασίας βιολογικών αρωματικών φυτών και βοτάνων.

Από το 2021 διδάσκει στο ΙΕΚ Χίου και στις Σχολές ΕΠΑΣ της ΔΥΠΑ Χίου, σε γνωστικά αντικείμενα όπως Υγιεινή Τροφίμων, Διασφάλιση Ποιότητας Τροφίμων, Βιολογική Γεωργία, Οινολογία, Φυτοπροστασία και Επιστήμη Τροφίμων.

Είναι απόφοιτος της Ανωτάτης Σχολής Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης (ΑΣΠΑΙΤΕ).

Έχει συμμετάσχει ως ομιλήτρια σε πολυάριθμα συνέδρια και σεμινάρια, ενημερώνοντας και ενθαρρύνοντας τη νέα γενιά σε ζητήματα επιχειρηματικότητας και πρωτογενούς τομέα.

Το 2023 τιμήθηκε με το βραβείο της Εθνικής Νέας Αγρότισσας της Χρονιάς στην Ελλάδα, ενώ την ίδια χρονιά αναδείχθηκε και Ευρωπαία Νέα Αγρότισσα της Χρονιάς.

Η καινοτόμος επιχειρηματική της ιδέα απέσπασε το πρώτο βραβείο το 2024 από τον ευρωπαϊκό οργανισμό EIT Food.

Τον Μάιο του 2025 έλαβε το Δεύτερο Βραβείο Επιχειρηματικότητας στον διαγωνισμό που διοργάνωσαν το TUI Care Foundation και η Wise Greece

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Dr. Martin Kreeb (2026): Προβλήματα καθημερινής ζωής σε μια αρχαία μεγαλούπολη: το παράδειγμα της Ρώμης

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 497- 504

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Προβλήματα καθημερινής ζωής σε μια αρχαία μεγαλούπολη: το παράδειγμα της Ρώμης.

Dr. Martin Kreeb

ΜΑ, τ. Αναπληρωτής Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας Παν/μίου Πατρών,

Πρόεδρος των Φίλων του Αρχαιολογικού Μουσείου Μαραθώνα

*Όταν έλαβα την τιμητική πρόσκληση να συμμετάσχω στον τόμο «**Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα**» του περιοδικού της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, η πρώτη ερώτηση που έθεσα στον εαυτό μου, ήταν «έχεις εσύ, αρχαιογνώστης με κύρια ενασχόληση την αρχαιολογία, να γράψεις κάτι που μπορεί να ενδιαφέρει την σύγχρονη Τοπική Αυτοδιοίκηση ή τον όποιο αναγνώστη του περιοδικού;» Όταν αναλογίστηκα, ότι στην εποχή μας πολλές φορές δεν λειτουργεί το νερό, το ρεύμα, η αποκομιδή των σκουπιδιών, σκέφθηκα να σας μεταφέρω κάποια στοιχεία από επιγράμματα και σάτιρες της αρχαιότητας, για να δείτε ότι τα προβλήματα των μεγάλων αλλά και των μικρότερων πόλεων που πρέπει να αντιμετωπίσει η Τοπική Αυτοδιοίκηση, είναι διαχρονικά. Και σας εύχομαι να μπορέσετε να κάνετε ό, τι καλύτερο για όλους μας ώστε η συμβίωση στον σχετικά περιορισμένο χώρο της πόλης να γίνεται όλο και πιο ευχάριστη – με τη μέριμνα τη δική σας, αλλά και την αρωγή και έμπρακτη συμμετοχή των πολιτών!*

Τα προβλήματα των αρχαίων μεγαλουπόλεων, είτε αυτές λέγονται Ουρούκ (Μεσοποταμία, 4η χιλιετία π.Χ.) είτε Αθήνα ή Ρώμη, μοιάζουν σε πολλά σημεία μεταξύ τους. Ας διαβάσουμε απλά μερικές λέξεις-κλειδιά: καθημερινό μποτιλιάρισμα· άσχημη ή και επικίνδυνη κατάσταση διαμερισμάτων σε πολυκατοικίες· ανεπαρκής αποκομιδή

σκουπιδιών· δυσοσμία και γενικότερα κακή ποιότητα του αέρα· απόφραξη υπονόμων· υπερβολικός θόρυβος. Πολλά ακόμα προβλήματα – που μας φαίνονται τόσο, μα τόσο επίκαιρα! – παρουσιάζουν Ρωμαίοι συγγραφείς. Πληροφορίες αντλούμε από ποιητές, ιδιαίτερα των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων (1ος αι. π.Χ. – 2ος αι. μ.Χ.) και από τα λογοτεχνικά είδη της σάτιρας (Οράτιος, Γιουβενάλης) ή των επιγραμμάτων (Μαρτιάλης), επίσης από συλλογές αλληλογραφίας του Κικέρωνα ή του Πλίνιου του Νεότερου. Η Ρώμη είχε περάσει, μετά τη δολοφονία του Ιουλίου Καίσαρα, εμφυλίους πολέμους και τελικά είχε στέψει ως πρώτον αυτοκράτορα τον Αύγουστο. Κάτω από τη δική του διοίκηση ανεγέρθηκαν άπειρα δημόσια κτίρια και ο πληθυσμός της πρωτεύουσας αυξήθηκε σε πάνω από 500.000 κατοίκους [1], από τον 1ο έως τον 2ο αι. μ.Χ. κοντά στα 1.000.000, ή, σύμφωνα με κάποιους ερευνητές, ίσως και 1.500.000 άτομα.

Μερικά από τα ζητήματα της αρχαίας μεγαλούπολης:

Σχέδιο πόλεως, δρόμοι. Η δόμηση στην αρχαία Ρώμη, έως και τον 1ο αι. μ.Χ., ήταν πολύ άσχημη, οι δρόμοι ήταν στενοί (4,5-5,5 μ.) και είχαν πολλές στροφές. Μόνο πέντε σε ολόκληρη την πόλη ήταν φαρδύτεροι. Η κυκλοφορία στην πόλη ήταν μαρτύριο. Για πρώτη φορά, μετά τη μεγάλη πυρκαγιά της Ρώμης υπό τον Νέρωνα (64 μ.Χ.), δόθηκε στον αυτοκράτορα η δυνατότητα να εφαρμόσει ένα πρόγραμμα ανακατασκευής των χαμένων συνοικιών με πιο φαρδείς δρόμους. Τότε επίσης οι πολυκατοικίες απέκτησαν με νόμο υψηλούς λίθινους κάτω ορόφους αντί των έως τότε ξύλινων.

Κατοικία: Ενώ στην Αθήνα οι ιδιωτικές οικίες ήταν συνήθως διώροφες, στη Ρώμη η συνηθισμένη μορφή κατοικιών ήταν τα διαμερίσματα στις πολυκατοικίες. Είχαν επιτρεπόμενο ύψος 70 πόδια (περίπου 20,72 μ.) υπό τον Αύγουστο (27 π.Χ.-14 μ.Χ.), το οποίο μειώθηκε σε 60 πόδια (περίπου 17,76 μ.) υπό τον Τραϊανό (98-117 μ.Χ.), με έξι ή πέντε ορόφους αντίστοιχα, σε αρκετές περιπτώσεις όμως με παράνομες προσθήκες ορόφου ή ορόφων (γνωστό και σήμερα, «αναμονές» στις ταράτσες). Στα ισόγεια υπήρχαν υψηλά καταστήματα (με πατάρι, στο οποίο συχνά έμενε ο καταστηματάρχης με την οικογένειά του). Οι δύο πρώτοι όροφοι είχαν μεγαλύτερα δωμάτια από τους

ορόφους πιο ψηλά, περισσότερο ύψος και κατοικούνταν συνήθως από εύπορες οικογένειες. Κάτω από τη σκεπή, χωρίς μόνωση και ανέσεις, σε μικρά δωμάτια, έμεναν οι πιο φτωχοί. Οι πολύ φτωχοί ζούσαν στον δρόμο. Συχνά είναι τα παράπονα για την κακή κατάσταση των πολυκατοικιών, χωρίς την απαιτούμενη συντήρηση, ώστε κατέρρεαν ολόκληρα κτίρια. Οι ιδιοκτήτες ενδιαφέρονταν μόνο για τα ενοίκια, όχι όμως για τους ενοικιαστές (Ιουβ. III 193). Ένδειξη για μια επικείμενη κατάρρευση ήταν η αποχώρηση των ποντικών από το κτίριο ... (Κικέρων, επιστ. στον Αττικό 9, 14). Μεγάλος κίνδυνος κατάρρευσης προκαλείτο και από τα βαρέα φορτηγά οχήματα μεταφοράς ογκόλιθων, που έκαναν τις πολυκατοικίες να τρέμουν και ακόμα να υποχωρεί το οδόστρωμα και να ανοίγει ο υπόνομος (βλ. **«Δακτύλιος»**). - Τέλος, μέσα στην πόλη υπήρχαν και τα μέγαρα και οι επαύλεις με αμπελώνες και ιδιωτικές οδούς για άμαξες στις τεράστιες εκτάσεις τους (Μαρτ. 12, 57, 19-28).

Καθημερινή ζωή, κήποι, λουτρά. Για την ξεκούραση των πολιτών που διέθεταν ελεύθερο χρόνο, υπήρχαν οι περίπατοι στις κεντρικές οδούς (Οράτιος, σατ. 9, «Ιερά Οδός» / *via sacra*) ή στα πάρκα και τους κήπους που βρισκόντουσαν σε όλη την έκταση της πόλης. Πολυάριθμα ήταν τα λουτρά, οι «θέρμες», ένα είδος χαμάμ, στα οποία περνούσαν οι πολίτες πολλές ώρες την ημέρα.

Ύδρευση. Η Ρώμη ήταν γεμάτη με κρήνες σε όλες τις γειτονιές της, από όπου οι δούλοι μετέφεραν μεγάλους αμφορείς γεμάτους με φρέσκο νερό. Το πολύτιμο υγρό υπήρχε σε αφθονία και όταν λιγόστευε, οι αυτοκράτορες φρόντιζαν για την ανέγερση νέων υδραγωγείων που μετέφεραν το νερό από τους λόφους, προ παντός στα ανατολικά της πόλης. Στο τέλος του 1ου αι. μ.Χ. είχαν κατασκευαστεί εννέα μεγάλοι αγωγοί-υδραγωγεία. Οι πολυκατοικίες συχνά διέθεταν σύνδεση με το δημόσιο δίκτυο ύδρευσης, ούτως ώστε να γεμίζουν μεγάλες δεξαμενές στο ισόγειο από τις οποίες οι δούλοι κουβαλούσαν νερό στα διαμερίσματα του 1ου και 2ου ορόφου (βλ. Φροντίνος, Περί Υδραγωγείων· βλ. και **Απάτες, «κομπίνες»**).

Αποχέτευση. Ήδη από τον 6ο αι. π.Χ. στη Ρώμη υπήρχε ένας μεγάλος υπόνομος, η «κλοάκα μάξιμα / *cloaca maxima*», προ παντός για την αποστράγγιση της περιοχής που ήταν δομημένη μέσα σε έλη. Το σύστημα αυτό συμπληρώθηκε με τέσσερα υπόγεια κανάλια για τη συγκέντρωση του βρόχινου νερού. Τα σκουπίδια στα σπίτια, οι ένοικοι τα πέταγαν στον δρόμο από όπου έφευγαν με τις βροχές. Τα κόπρανα και τα ούρα συλλέγονταν και δίνονταν, τα μεν ως κοπριά σε αγρούς, τα δε ως πρώτη ύλη στα βαφεία (Μαρτ. 6, 93). Ωστόσο, στις οικίες άδειαζαν καμιά φορά τα δοχεία νυκτός τη νύχτα από το παράθυρο (Ιουβ. 3, 268-277). Γνωστές είναι οι λεγόμενες «βεσπασιανές», ουρητήρια (253 στον 4ο αι. μ.Χ.). Υπήρχαν και δημόσιες τουαλέτες, δηλαδή, μεγάλοι χώροι με πολλές θέσεις-καθίσματα το ένα δίπλα στο άλλο, με νερό που έτρεχε συνεχώς (144 στον 4ο αι. μ.Χ.). Αυτές οι εγκαταστάσεις ήταν όμως με πληρωμή και οι φτωχοί δεν μπορούσαν να τις χρησιμοποιήσουν. (Στην Αθήνα υπάρχει ένα ωραίο παράδειγμα στον αρχαιολογικό χώρο του Πύργου των Ανέμων, στους «Αέρηδες».)

Τροφοδοσία, αγορές. Ο τεράστιος πληθυσμός της Ρώμης απαιτούσε συνεχή τροφοδοσία με αγαθά. Έτσι, υπήρχαν αγορές για βόδια (*forum boarium*), γουρούνια (*forum suarium*), ψάρια (*forum piscarium*), κρασί (*forum vinarium*), για φρούτα και λαχανικά (*forum holitorium*). Ειδικά τα ζώα πωλούνταν ζωντανά και έτσι έφταναν στους χασάπηδες των διάφορων συνοικιών, όπου και σφάζονταν. Τυρί παραγόταν προ παντός από πρόβειο, αλλά και από κατσικίσιο γάλα. Διάφορα τρόφιμα εισάγονταν από μακρινές περιοχές, ζαμπόν από την Ισπανία, μπέϊκον από την Αλσατία, κρασί από την Κρήτη και τη Μικρά Ασία, τυριά από τη Γαλλία, την περιοχή των Άλπεων, αλλά και τη Βιθυνία (Πλίνιος, Φυσική Ιστορία 11, 240-241). Στα καταστήματα πωλούνταν επίσης αγαθά από το σύνολο του τότε γνωστού κόσμου, όπως μαλλί από την Ισπανία, μετάξι από την Κίνα, μαργαριτάρια από το Μπαχρέϊν, σμαράγδια από τα Ουράλια, κεχριμπάρι από τη Βαλτική και χίλια άλλα. [2]

«Δακτύλιος». Τα εμπορεύματα έπρεπε να μεταφέρονται, λόγω της μεγάλης κίνησης, των στενών δρόμων και προς αποφυγήν ατυχημάτων, τις νυχτερινές ώρες. Την ημέρα

απαγορευόταν η κυκλοφορία αμαξών εκτός από εκείνων των ιερειών της Εστίας (λατ. *Vesta*) και των βαρέων φορτηγών οχημάτων που μετέφεραν ογκόλιθους για την κατασκευή δημοσίων κτιρίων, με νόμο που είχε εκδώσει το 45 π.Χ. ο Ιούλιος Καίσαρας. Οι δρόμοι όλη την ημέρα ήταν γεμάτοι με πεζούς που έτρεχαν στις δουλειές τους, πολλοί από αυτούς ως πελάτες στους πάτρωνες, στους οποίους όφειλαν να βρίσκονται για τη δημόσια υποδοχή τις πρώτες πρωινές ώρες για να αποτίνουν τιμή σε αυτούς, αποκομίζοντας ένα μικρό χρηματικό ποσό για τον κόπο τους και ίσως κάποια υπολείμματα από το πρωινό, που τα έκρυβαν … στον κόρφο τους.

Οι ίδιοι οι πατρίκιοι φυσικά δεν περπατούσαν ανάμεσα στην πλέμπα, αλλά μεταφέρονταν σε φορεία, είτε καθιστοί σε ένα είδος πολυθρόνας είτε μισοξαπλωμένοι σε ένα είδος κλίνης. Τα φορεία τα σήκωναν χειροδύναμοι σκλάβοι στους ώμους τους και μπροστά τους έτρεχαν οι πελάτες ώστε να φωνάζουν δυνατά: «Κάντε στην άκρη, έρχεται ο σεβαστός Μαικήνας» ή όποιος άλλος. Το κομφούζιο στους δρόμους αυξανόταν με αυτόν τον τρόπο, ρούχα σκίζονταν, παπούτσια χάνονταν και οι πορτοφολάδες βρίσκονταν στον επίγειο παράδεισό τους. Επίσης, στον δρόμο λάμβαναν χώρα πολλές επαγγελματικές δραστηριότητες (βλ. Θόρυβος) που εμπόδιζαν τους περαστικούς.

Θόρυβος. Πολλές αιτίες είχε ο θόρυβος. Οι επαγγελματίες του δρόμου όπως μπαρμπέρηδες και αργυραμοιβοί κραύγαζαν στη διάρκεια της ημέρας. Το πρωί επίσης άρχιζαν τη δραστηριότητά τους φουρνάρηδες, μανάβηδες, κρεοπώλες και άλλοι, όλοι διαφημίζοντας τα εμπορεύματά τους με δυνατή φωνή. Ακόμα και οι δάσκαλοι φώναζαν τόσο δυνατά στους μαθητές από τις πρώτες πρωινές ώρες, ώστε να ξυπνούν όλοι οι γείτονες (Μαρτ. 9, 68). Αλλά ούτε τη νύχτα ησύχαζε η Ρώμη: Κραυγές νεαρών θαμώνων ηχούσαν στα στενά σοκάκια έως το πρωί.

Μυρωδιές, ποιότητα του αέρα. Στην ατμόσφαιρα της πόλης, εκτός από τα λύματα, μύριζε και η κοπριά των ζώων: των γαϊδάρων και μουλαριών που γύριζαν τις μυλόπετρες των φούρνων για να αλέθουν αλεύρι· των βοδιών που οδηγούνταν από τη μία άκρη της πόλης (την αγορά για βόδια, *forum boarium*) στην άλλη σε σφαγεία. Η

μυρωδιά της κοπριάς αναμειγνυόταν με εκείνη αρωμάτων όπως ροδόνερου, λεβάντας, μόσχου και πολλών ακόμα που βρίσκονταν στα πολυάριθμα αρωματοπωλεία στην είσοδο των πολυκατοικιών. Όσο για την ποιότητα του αέρα, αυτός ήταν επιβαρυμένος από μικροσωματίδια (σκόνη, καπνός και άλλα) σε αρκετά μεγάλο βαθμό.

Απάτες, «κομπίνες». Μαθαίνουμε για πυρκαγιές οικιών από εμπρησμό, Μαρτιάλης, επιγρ. 3, 52: «*Είχες αγοράσει το σπίτι σου, Τογγιλιανέ, για 200.000. Μια πυρκαγιά, τόσο συχνό φαινόμενο στη Ρώμη, σου το πήρε. Εισέπραξες 1.000.000*» [εννοείται από δωρεές συμπολιτών που ήθελαν να αποκτήσουν την εύνοια του Τογγιλιανού]. «*Αναρωτιέται κανείς τώρα, ω Τογγιλιανέ: μήπως την άναψες εσύ ο ίδιος;*» [3] Συχνές ήταν επίσης οι καταρρεύσεις επειδή οι ιδιοκτήτες δεν φρόντιζαν τα κτίρια (βλ. και Κατοικία. «Δακτύλιος»). Τέλος, το ισόγειο που περιείχε συνήθως μαγαζιά, αλλά και τα διαμερίσματα γίνονταν συχνά λεία ομάδων κλεφτών. – Μεγάλες απάτες γίνονταν σχετικά με την ύδρευση. Ο Φροντίνος (Sextus Iulius Frontinus), αρμόδιος το 93 μ.Χ. για την καλή κατάσταση των υδραγωγείων και των εγκαταστάσεων για τη διανομή του νερού, ανέφερε εκτός άλλων: «*Σε πολλές περιοχές υπάρχουν κρυμμένοι σωλήνες που τρέχουν κάτω από το πεζοδρόμιο σε διάφορα σημεία. Διαπίστωσα ότι οι σωλήνες αυτοί τροφοδοτούσαν νερό μέσω ειδικών διακλαδώσεων σε όλους όσοι είχαν εμπορικές εγκαταστάσεις στις εν λόγω περιοχές, με τους δημόσιους σωλήνες να «τρυπώνται» εδώ κι εκεί για το σκοπό αυτό.*» (*de aquis* 2, 115).

Τις συγκρίσεις με σημερινές καταστάσεις τις αφήνω στην κρίση σας. Αποδεικνύεται πάντως άλλη μια φορά, ότι το ανθρώπινο γένος δεν αλλάζει και πάρα πολύ κατά τη διάρκεια των αιώνων …

[1] Thomas Leibundgut 2016: Die Bevölkerungsgrösse des augusteischen Roms. Eine demographische Analyse (Bern).

[2] Giulia Fioratto, Mercedes Och, Die Bedeutung der Fora, Blick in die Wissenschaft 40, 2020, σελ. 19-21.

[3] Sven Lorenz 2018, σελ. 157-158 [στο: M. Schauer – J. Zenk, Text, Kontext, Klartext].

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Μάρτιν Κρέεμπ γεννήθηκε το 1949 στη Στουτγάρδη Γερμανίας.

Σπουδές: 1968 – 1980 Κλασική Φιλολογία και Κλασική Αρχαιολογία στα Πανεπιστήμια Μονάχου και Αθηνών, Δίπλωμα MA και Dr. phil.

1980 – 1981 υποτροφία του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου για **ταξίδι στους αρχαιολογικούς χώρους της Μεσογείου**. Επισκέφτηκε: Γαλλία, Ισπανία, Μαρόκο, Αλγερία, Τυνησία, Ιταλία, Ελλάδα, Τουρκία, Μαυροβούνιο, Κροατία, Αυστρία.

Εργασία ως Επιστημονικός Υπάλληλος: στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Ρώμης (πέντε χρόνια), στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών (17 χρόνια), στην Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακροπόλεως (ΥΣΜΑ) για ένα χρόνο.

Πανεπιστήμιο: Επισκέπτης Διδάσκων στο Παν/μιο Αθηνών, με επιβλέποντα τον καθηγητή Βασίλη Λαμπρινουδάκη και υποτροφία του Ιδρύματος Alexander von Humboldt, για τέσσερα χρόνια· Αναπληρωτής Καθηγητής για την Αρχαιολογία των Αρχαίων Θεάτρων στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πατρών, για εννέα χρόνια.

Ασχολήθηκε με την αρχαιολογία των ελληνιστικών χρόνων, την Ελλάδα και Μικρά Ασία, το αρχαίο θέατρο και την ιστορία της αρχαιολογίας (πρώιμοι ταξιδιώτες· μεθοδολογία της αρχαιολογίας από τον 17ο έως τον 20ο αι.) καθώς και την ιστορία τέχνης. Τελευταία στα ενδιαφέροντά του προστέθηκε το 1821.

Έδωσε διαλέξεις για θέματα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης, συμμετείχε σε ανασκαφές, ιδιαίτερα στη Νάξο. Αντεπιστέλλον μέλος του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου, ιδρυτικό μέλος και πρόεδρος του Συλλόγου Φίλων του Μουσείου Μαραθώνος, ιδρυτικό μέλος του Ανοιχτού Πανεπιστημίου Μαραθώνα.

Είναι παντρεμένος με τη φιλόλογο Δήμητρα Βασιλακοπούλου και πατέρας της Ιωάννας-Αναστασίας Κρέεμπ.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Λαγουδάκος Γιάννης (2026): Ένας αιώνας Πέραμα, η αμφιθεατρική πόλη. Ανθεκτικότητα στον χρόνο, από τον Ξέρξη στην Εργατούπολη

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 505- 516

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Ένας αιώνας Πέραμα, η αμφιθεατρική πόλη. Ανθεκτικότητα στον χρόνο, από τον Ξέρξη στην Εργατούπολη.

Λαγουδάκος Γιάννης
Δήμαρχος Περάματος

Περίληψη

Το Πέραμα είναι μια πόλη που χτίστηκε με τον ιδρώτα και τους καημούς της ναυτοσύνης και εξελίσσεται με τους κοινούς μας αγώνες για Βιωσιμότητα, Υγιές περιβάλλον και ένα μέλλον για τον τόπο πράσινο, ευπρεπές και «ανθεκτικό».

Από τη σκοπιά της Τοπικής Αυτοδιοίκησης το Πέραμα δεν είναι απλώς ένας Δήμος στο δυτικότερο άκρο της Αττικής. Θα το χαρακτήριζα ένα, μοναδικό σε φυσιογνωμία, ολοζώντανο "εργαστήρι" ανθεκτικότητας που κατάφερε να μετατρέψει την προσφυγική απώλεια σε παραγωγική δύναμη και την οικονομική και περιβαλλοντική υποβάθμιση σε συλλογικό αγώνα.

Είμαστε περήφανοι που ένα μικρό λιθαράκι αυτού του αγώνα προσπαθούμε, στον έναν αιώνα ζωής της πόλης, να βάλουμε και εμείς.

Έτυχε να μεγαλώσω στο Πέραμα και να το αγαπήσω με τις αγνές μνήμες του παιδικού και εφηβικού μου νου. Όλα μου φαινότανε ωραία, και πιο πολύ, η κοντινή μας επαφή με τη θάλασσα, τα γραφικά ταβερνάκια που μοσχοβόλαγαν ψάρι, τα ξύλινα καρνάγια, το φέρυ μποτ για τη Σαλαμίνα, που μου φαινόταν ... υπερωκεάνιο.

Κι ύστερα, τα καλόγουστα μικρά σπιτάκια με τα γιασεμιά στις αυλές, στο Ικόνιο, με τις μεθυστικές μυρωδιές και γεύσεις και οι φίλες της μάνας μου που με κέρναγαν γλυκό του κουταλιού και πολίτικο τσουρέκι. Είχαν φέρει, έλεγαν, τις συνταγές, των γιαγιάδων τους από τη Σμύρνη . Έβλεπα και τα πρώτα Καζάνια, πολύ κοντά στα σπίτια που δεν μας άφηναν οι δάσκαλοι και οι γονείς μας να πλησιάζουμε, προειδοποιώντας ότι ήταν επικίνδυνα για τα μικρά παιδιά. Νόμιζα ότι ήταν «καζάνια» που κάτι, κάπου θα μετέφεραν, και θα αποσύρονταν αργά ή γρήγορα από τη ζωή και την ανησυχία μας. Αντίθετα αυτά αυξάνονταν σε αριθμό αντί να λιγοστεύουν...

Οι οικογενειακοί φίλοι και συντοπίτες της πόλης, όπως και οι περισσότεροι συμμαθητές, είχαν σχεδόν όλοι το δικό τους νησί ή τόπο, την ιδιαίτερη πατρίδα τους. Άλλοι ήταν Ικαριώτες, άλλοι Πόντιοι, άλλοι Κρητικοί, άλλοι από τις Κυκλάδες, άλλοι από τη Μάνη. Ένας κόσμος μωσαϊκό. Μας ένωνε η αγάπη της θάλασσας, και τις παρέες, η τέχνη των καραβοτεχνητών των ταρσανάδων που έκαναν το Πέραμα μοναδικό, όπως πίστευα, στον κόσμο. Μεγαλώνοντας, κοίταζα ψηλά στις ανηφοριές κι έβλεπα τα λυόμενα να γεμίζουν τον λόφο. Άκουγα να τα αποκαλούν αυθαίρετα, αλλα αφότου τελείωσα το σχολείο τη λέξη δεν τη ξανάκουσα. Τα μικρά και ταπεινά σπιτάκια που κάποιοι ονόμαζαν παραπήγματα, το 1993 νομιμοποιήθηκαν με την παραχώρηση των κτημάτων του ΟΔΔΕΠ στο ελληνικό δημόσιο .

Με αυτό το μείγμα αναμνήσεων που μυρίζει ακόμη γιασεμί, αλλά μαυρίζει την καρδιά με την ανησυχία για τα Καζάνια που ακόμη δεν έφυγαν, ανέλαβα το 2023 τα ηνία της δημοτικής διοίκησης με στόχο την αναμόρφωση μιας άναρχα ανεπτυγμένης και περιβαλλοντικά επιβαρυμένης πόλης, όταν οι τελευταίες δημοτικές εκλογές με έφεραν στο τιμόνι της δημαρχίας. Εξελέγην δήμαρχος για δεύτερη φορά, αλλά με μεσοδιάστημα

17 ετών, με τον συνδυασμό «Πέραμα όλοι μαζί», ο οποίος δημιουργήθηκε ακριβώς για να δώσει ζωή στα όποια κομμάτια μωσαϊκού μπορούσαν να σωθούν, για να σταθούν στο χρόνο βιώσιμα και ανθεκτικά. Σηκώσαμε μανίκια από την πρώτη μέρα, με συνεργάτες και εργαζόμενους του Δήμου, θέτοντας την Ανθεκτικότητα ως τον κοινό παρονομαστή στον σχεδιασμό και τα έργα μας. Εδώ και τρία χρόνια τολμώ να πω ότι ανελλιπώς δημιουργούμε, προσπαθώντας να ενώσουμε τα άκρα, να ισορροπήσουμε τις ακρότητες, να γκρεμίσουμε και να ξαναχτίσουμε, να εξασφαλίσουμε ανάσες οξυγόνου, ασφάλεια για τους 60.000 κατοίκους και διεξόδους διαφυγής. Με τις υπηρεσίες του Δήμου Περάματος στο πλευρό μας, αγρυπνούμε ώστε να αξιοποιούμε τα όποια χρηματοδοτικά εργαλεία, ει δυνατόν στο έπακρο, εξασφαλίζοντας πόρους, σε έναν αγώνα δρόμου και χρόνου. Κάθε μελέτη που ολοκληρώνουμε ως Δήμος Περάματος διαμορφώνεται με ζητούμενο τη βιωσιμότητα των έργων. Παράλληλα, ενδυναμώνουμε το στοιχείο του Πολιτισμού ως τη συγκολλητική ουσία του τόπου και του λαού του Περάματος, επιδιώκοντας να συνδέουμε ό,τι μας ενώνει στο πριν και το τώρα. Με το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον, επιδιώκουμε το αντάμωμα των Περαματιωτών με τις κοινές μας ρίζες και τις τοπικές πατρίδες. Είναι η ιστορία μας και είμαστε, Όλοι Μαζί, η συνέχεια του Περάματος, που συμπληρώνει φέτος τον πρώτο αιώνα ζωής.

Η δημοτική μας αρχή «Πέραμα Όλοι Μαζί», με διαρκή μελέτη και επαγρύπνηση, δεν σταματά να αξιοποιεί ό,τι η τεχνογνωσία και η σύγχρονη δυναμική της Τοπικής Αυτοδιοίκησης υποδεικνύει. Πιστεύω ότι τα καταφέρνουμε. Και αν μη τι άλλο το Πέραμα επιτυγχάνει να εισακούγεται πλέον από το κεντρικό κράτος και τα κυβερνητικά κλιμάκια ως ένας δήμος της Αττικής που δικαιούται να αναγεννηθεί.

Α. Ο Πολιτισμός της Ανθεκτικότητας στην εργατούπολη με τις τοπικές πατρίδες

Έως τη δεκαετία του 1920 το Πέραμα ήταν μια βραχώδης παραλιακή λωρίδα στους πρόποδες του όρους Αιγάλεω, σχεδόν ακατοίκητη, μέχρι που άρχισε να κατοικείται και να αλλάζει με την άφιξη των Μικρασιατών προσφύγων το 1922. Κυρίως από το Ικόνιο, τον Πόντο και τα παράλια, οι Μικρασιάτες έφεραν μαζί τους την τεχνογνωσία της θάλασσας και των κατασκευών και εγκαταστάθηκαν στα πρώτα πρόχειρα καταλύματα.

Σχεδόν άμεσα, και 100 χρόνια πριν ακριβώς, το 1926, τα ξύλινα καρνάγια από την περιοχή του Αγίου Διονυσίου του Πειραιά μεταφέρθηκαν στο Πέραμα, και οι καραβομαραγκοί έστησαν με την τέχνη τους, πρώτοι, αυτό που σήμερα αποτελεί την σύγχρονη Ναυπηγοεπισκευαστική Ζώνη. Οι οικογένειές τους δημιούργησαν τον πρώτο οικισμό και το Πέραμα άρχισε σταδιακά να εξελίσσεται στην "καρδιά" της ελληνικής ναυπηγικής, με τα παραδοσιακά ξύλινα ναυπηγεία, τους ταρσανάδες, και την προσέλκυση ακόμη περισσότερων καραβοτεχνητών, εσωτερικών μεταναστών από τις Κυκλάδες και άλλα νησιά. Τα αυθαίρετα σπίτια συν τω χρόνω άρχισαν να απλώνονται και να «ανηφορίζουν» δημιουργώντας στις επόμενες δεκαετίες αυτό που μετέπειτα ονομάστηκε Άνω Πέραμα. Μέσα σε τέσσερις δεκαετίες, το Πέραμα το είχε επιλέξει δυστυχώς ο ΟΛΠ, που έφτασε το 1966 εδώ και ξεκίνησε τις επιχωματώσεις στη φυσική παραλία, ενώ η παραγωγική δραστηριότητα της περιοχής μετασχηματιζόταν.

Οι μεγάλες εκσυγχρονισμένες εγκαταστάσεις αντικαθιστούσαν τους ταρσανάδες, και τα μεταλλικά σκάφη, τα ξύλινα καΐκια. Παράλληλα άρχισαν να εγκαθίστανται και οι δεξαμενές καυσίμων τα γνωστά σε όλους μας πια, Καζάνια. Ο ΟΛΠ μπάζωνε με τρόπο αδηφάγο τη φυσική παραλία, και τα βράχια της περιοχής θάβονταν κάτω από τόνους τσιμέντου και βιομηχανικών εγκαταστάσεων, για να εξυπηρετούνται οι ανάγκες της Ναυπηγοεπισκευαστικής ζώνης, των δεξαμενών πετρελαιοειδών και των δραστηριοτήτων του Οργανισμού.

Ο Οργανισμός Λιμένων μας στέρησε έτσι τη θάλασσα, κι απέμεινε μόνον το Δυτικό Άκρο και το λιμανάκι του Αρμού ελεύθερο, με αγώνες όμως που γράφτηκαν στην ιστορία και στους οποίους πρωτοστάτησε ο αείμνηστος Δήμαρχος του ΚΚΕ Γιάννης Πατσιλινάκος με σύσσωμο το λαό της πόλης. Η μετονομασία του Αρμού σε «Λιμανάκι Δημάρχου Γιάννη Πατσιλινάκου», όπως η δημοτική μας αρχή ανακοίνωσε πρόσφατα στην πολιτική κηδεία του κοσμαγάπητου προκατόχου μου, απηχεί ακριβώς τον σεβασμό που αποτίουμε στην ιστορία του Περάματος, στην «τοπική (πολιτική) συμφιλίωση» για το κοινό μας αύριο, και στον συμβολισμό της αντοχής της ψυχής των Περαματιωτών. Είναι μια πόλη που χτίστηκε με τον ιδρώτα και τους καημούς της ναυτοσύνης και εξελίσσεται με τους

κοινούς μας αγώνες για Βιωσιμότητα, Υγιές περιβάλλον και ένα μέλλον για τον τόπο πράσινο, ευπρεπές και «ανθεκτικό».

Από τη σκοπιά της Τοπικής Αυτοδιοίκησης το Πέραμα, και «Μέγα Προσήλιο» κατά τον Ηρόδοτο στη Ναυμαχία της Σαλαμίνας, δεν είναι σήμερα απλώς ένας Δήμος στο δυτικότερο άκρο της Αττικής. Θα το χαρακτήριζα ένα, μοναδικό σε φυσιογνωμία, ολοζώντανο "εργαστήρι" ανθεκτικότητας που κατάφερε να μετατρέψει την προσφυγική απώλεια σε παραγωγική δύναμη και την οικονομική και περιβαλλοντική υποβάθμιση σε συλλογικό αγώνα. Είμαστε περήφανοι που ένα μικρό λιθαράκι αυτού του αγώνα προσπαθούμε, στον έναν αιώνα της σύγχρονης ζωής της πόλης, να βάλουμε και εμείς.

Α1. Η πρόοδος μέσα από τον Πολιτισμό

Η ενδυνάμωση των πολιτιστικών εκδηλώσεων και η ανάδειξη της ιδιαίτερης προσφυγικής και παραδοσιακής ταυτότητας του Περάματος αποτελεί έναν από τους κεντρικούς πυλώνες της κοινωνικής πολιτικής της δημοτικής μας αρχής. Με εμπνευσμένα, ευρηματικά και πλούσια σύγχρονα προγράμματα χρηματοδοτούμε ως Δήμος μια βεντάλια εκδηλώσεων, εξασφαλίζοντας δωρεάν είσοδο στο κοινό, και διοργανώνουμε κάθε χρόνο ένα πολιτιστικό φεστιβάλ υψηλού επιπέδου. Επιδίωξή μας να μετατρέψουμε την πολιτιστική κληρονομιά αυτής της πόλης-μωσαϊκό σε ζωντανό κύτταρο της καθημερινότητας, και είναι αυτό που διαπιστώνουμε ότι μικροί και μεγάλοι από κάθε άκρο της πόλης, αγκαλιάζουν με ενθουσιασμό.

Α2. «Οι Ρίζες μας, η δύναμή μας».

Εστιάζουμε, πράγματι ως δημοτική αρχή στην ενίσχυση των τοπικών παραδοσιακών συλλόγων και συμμετέχουμε ως Δήμος στην υλοποίηση εκδηλώσεων για τις οποίες παραχωρούμε πλατείες και ανοιχτούς χώρους, όπως την Πλατεία Ηρώων, το Πάρκο Αρμού, και βεβαίως το υπέροχο ανοιχτό δημοτικό θέατρο που διαθέτουμε, το θέατρο Μίκης Θεοδωράκης, με την αγάπη στην καρδιά που το σύμβολο Μίκης εκπροσωπεί για τον Περαμαϊκό λαό.

Ενισχύοντας την κοινή έγνοια για τον τόπο και την κοινωνική συνοχή μέσω του Πολιτισμού, δίνουμε παράλληλα έμφαση σε «φυτώρια πολιτισμού» για του Νεότερους:

τα παραδοσιακά χορευτικά τμήματα, τη δημοτική φιλαρμονική την οποία επανασυστήσαμε, όπως και τα θεατρικά εργαστήρια του Δήμου Περάματος.

Για τους πολίτες, που κουβαλώντας οικογενειακώς τις τοπικές τους πατρίδες, μοιράζονται με ζέση τη μουσική, τα έθιμα και την Ιστορία, η πόλη μας πιστεύουμε ότι διαχρονικά αποκτά ενιαία ταυτότητα, και παράλληλα τη δύναμη να διεκδικήσουμε Όλοι Μαζί ένα καλύτερο μέλλον.

Α3. Ο Θρόνος του Ξέρξη

Η ανάδειξη και αξιοποίηση του σημείου που βρισκόταν ο Θρόνος του Ξέρξη, στην κορυφή του όρους Αιγάλεω πάνω από το σημερινό Άνω Πέραμα, αποτελεί προσωπικό όραμα, αλλά και πείσμα της δημοτικής μας αρχής, μια και έχουμε κινήσει όλες τις απαραίτητες διαδικασίες προς την κεντρική εξουσία, ώστε το έργο να μπει σε ράγες και να προσδώσει στο Πέραμα την ιστορική αξία πανευρωπαϊκής εμβέλειας που του αναλογεί. Θεωρούμε χρέος μας να αναδείξουμε πολιτιστικά και τουριστικά το ιστορικό σημείο της αρχαιότητας, από όπου ο Ξέρξης παρακολούθησε τη Ναυμαχία της Σαλαμίνας, την ήττα των Περσών και την καθοριστική νίκη των Ελλήνων εκ της οποίας διαμορφώθηκε ο δυτικός και ευρωπαϊκός πολιτισμός. Επιδιώκουμε έτσι να μετατραπεί η ιστορική αυτή τοποθεσία στην κορυφή του Περάματος σε ένα οργανωμένο, επισκέψιμο τοπόσημο διεθνούς εμβέλειας. Διεκδικούμε λοιπόν την εξασφάλιση χρηματοδοτήσεων μέσα από συνεχείς επαφές με τα Υπουργεία Εσωτερικών και Πολιτισμού και την πολιτική ηγεσία, ενώ παράλληλα με την ανάπλαση του Άνω Περάματος, την οποία υλοποιούμε, «χτίζουμε» τη διαδρομή, με δημιουργία ασφαλών υποδομών, μονοπατιών και σημείων θέασης, ώστε οι επισκέπτες να ανηφορίζουν εύκολα στο σημείο. Το Πέραμα, στο βάθος του χρόνου και στον ορίζοντα του μέλλοντος, είναι ένας τόπος που καθόρισε τον Πολιτισμό, ένα βουνό «ανθεκτικό», και ως βιώσιμη πόλη με σημαντική Ιστορία παλεύουμε να την παραδώσουμε στις επόμενες γενιές .

Β. Χωρική Ανθεκτικότητα

Β1 Ασφάλεια

α. Απομάκρυνση των Καζανιών και Έξοδοι Διαφυγής

Χρειάστηκε να ζήσουμε τον πύρινο εφιάλτη της νύχτας της 17ης Ιανουαρίου του 2026 , για να εκκινήσει επιτέλους η πολιτική ευαισθητοποίηση των αρμοδίων. Διαρκώς προειδοποιούσα μέχρι τότε, μαζί με τους φορείς και εκπροσώπους των πολιτών, για τους σοβαρότατους κινδύνους να εξελιχθεί σε Νέο Μάτι το Πέραμα, λόγω των Καζανιών και των οδικών αδιεξόδων που κρατούν ακόμη σήμερα τους κατοίκους εγκλωβισμένους. Για χρόνια οι κυβερνήσεις κώφευαν παρά τους αμέτρητους αγώνες που δώσαμε μαζί με τον Περαμαϊκό λαό, και ο Νίκος Χαρδαλιάς ήταν όντως ο πρώτος που αναγνώρισε τη βαρύτητα της κατάστασης, και έφερε σε μονοθεματικό Περιφερειακό Συμβούλιο το θέμα. Το Συμβούλιο ψήφισε ότι «η κυβέρνηση φέρει την αποκλειστική ευθύνη εξεύρεσης ολοκληρωμένης λύσης για τη μετεγκατάσταση των δεξαμενών καυσίμων, με συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα». Ανησυχούμε παρόλα αυτά, ότι θα αργήσουμε να δούμε πράξεις. Εκ μέρους του Δήμου, πέραν του ότι καταθέσαμε μήνυση κατά παντός υπευθύνου για την πυρκαγιά του Ιανουαρίου, ξεκινήσαμε επιστημονική έρευνα καταγραφής ρύπων για πρώτη φορά, για την ακριβή επιστημονική παρακολούθηση της ποιότητας του αέρα στο Πέραμα, της ηχορύπανσης και της ατμοσφαιρικής επιβάρυνσης από τα Καζάνια και τις εγκαταστάσεις της Ναυπηγοεπισκευαστικής Ζώνης. Στόχος μας, να προχωρήσουμε στην διεκδίκηση όρων ασφάλειας για την ποιότητα ζωής και την υγεία των δημοτών, επιλέγοντας, αν χρειαστεί, και την δικαστική οδό. Έχουμε αναθέσει τον πλήρη φάκελο της υπόθεσης «Πέραμα σε σχέση με τη συμμόρφωση στην οδηγία SEVESO» στον δικηγόρο Γιώργο Μπάλια, αναπληρωτή καθηγητή Περιβαλλοντικών Επιστημών και Πολιτικής Προστασίας Περιβάλλοντος στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο. Θα κατατεθεί λοιπόν στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, και ειδικά στο Τμήμα Seveso της Επιτροπής, αναφορά για την επικινδυνότητα των εντός του αστικού ιστού εγκατεστημένων δεξαμενών πετρελαιοειδών, και θα ζητηθεί η επίσκεψη ευρωπαϊκού κλιμακίου της Επιτροπής για τη διενέργεια αυτοψίας.

β. Οι έξοδοι διαφυγής

Δύο είναι οι σημαντικές βελτιώσεις, που με μεγάλη μας χαρά δρομολογήθηκαν επί των ημερών μας ώστε να δίνουν τη δυνατότητα διαφυγής των πολιτών σε περίπτωση μεγάλου ατυχήματος, όπως αγωνιζόμασταν να συμβεί επί δεκαετίες. Η πρώτη, είναι η άμεση υλοποίηση του έργου από την Περιφέρεια Αττικής στη διασταύρωση των οδών Ανδρέα και Γεωργίου Παπανδρέου, που δίνει κυκλοφοριακή έξοδο προς την Λεωφόρο Σχιστού, η οποία τόσα χρόνια πραγματοποιείται μονοσήμαντα μέσω της μιας και μοναδικής κεντρικής Λεωφόρου Δημοκρατίας, απ΄όπου διέρχονται 11 εκατομμύρια οχήματα ετησίως. Δημιουργείται λοιπόν επιτέλους στο κομβικό σημείο της διασταύρωσης, διάβαση με φωτεινό σηματοδότη για την διέλευση των οχημάτων από το Άνω Πέραμα, που θα αποτελεί την έξοδο διαφυγής προς τη Λεωφόρο Σχιστού. Το διεκδικήσαμε σθεναρά και προς τιμήν του ο Περιφερειάρχης Αττικής ανταποκρίθηκε αποτελεσματικά.

Το δεύτερο μεγάλο έργο που εξόχως μας ικανοποιεί είναι ο τριπλός κόμβος Σκαραμαγκά, που επίσης απαντά στο χρόνιο αίτημα του λαού του Περάματος για έξοδο διαφυγής, ώστε το οδικό δίκτυο να μπορεί να αντέξει την ταυτόχρονη, μαζική έξοδο χιλιάδων οχημάτων του πληθυσμού του Περάματος, της Σαλαμίνας και των γύρω περιοχών. Η κατασκευή και η ολοκλήρωση του Τριπλού Κόμβου Σκαραμαγκά βγάζει οριστικά το Πέραμα από την συγκοινωνιακή απομόνωση που βρίσκεται ακόμη σήμερα. Παράλληλα ο κόμβος θα ανακουφίσει το Πέραμα από την επιβάρυνση του οδικού δικτύου από τα βαρέα οχήματα της Ναυπηγοεπισκευαστικής ζώνης, εξομαλύνοντας την ροή προς τους μεγάλους οδικούς άξονες της Εθνικής και της Αττικής οδού.

Β2. Αρμός και Άνω Πέραμα τα έργα πνοής

Η δημιουργία του πάρκου «Αρμός», του μεγαλύτερου πάρκου στην ιστορία του Περάματος είναι το εμβληματικό έργο της δημοτικής μας αρχής, για το οποίο ιδιαιτέρως ανυπομονούμε να το παραδώσουμε στους πολίτες. Έκταση 34 παραθαλάσσιων

στρεμμάτων που μεταμορφώνονται σε παραθαλάσσιο πάρκο αναψυχής, το οποίο ολοκληρωτικά αναμορφώνει όλο το Δυτικό Άκρο της Αττικής. Με θέατρο, δύο αναψυκτήρια, χώρους πρασίνου και αναψυχής για μικρούς και μεγάλους, με ένα γραφικό λιμανάκι που θα ονομαστεί όπως προανέφερα «Γιάννης Πατσιλινάκος», με νέο κτίριο των ερασιτεχνών αλιέων και προσκοπισμού, ποδηλατοδρόμους και πεζοδρόμους, τεράστιο χώρο περιπάτου, με ενόργανη παιδική χαρά, κατάφωτο σε όλη την έκτασή του. Μια περιοχή που μέχρι χτες ήταν πλήρως υποβαθμισμένη γεμάτη σκουπίδια και αποθήκη εγκαταλελειμμένων σκαφών που σάπιζαν, αλλά έχουν απομακρυνθεί πλέον όλα. Πρόκειται για το έργο με τίτλο «Ολοκληρωμένη Παρέμβαση για την Δημιουργία Χώρων Αναψυχής και Περιπάτου στην Περιοχή «Αρμός», από το πρόγραμμα Αντώνης Τρίτσης προϋπολογισμού 6.131.569,36 και στο τέλος του 2027 υπολογίζουμε ότι το έργο θα έχει ολοκληρωθεί, δίνοντας πνοή σε κατοίκους του Περάματος και των όμορων δήμων, και αναβαθμίζοντας θεαματικά την άλλοτε πιο υποβαθμισμένη γωνιά του Λεκανοπεδίου .

Β2α Ισόρροπη ανάπτυξη Άνω και Κάτω Περάματος

Κεντρικός άξονας στο έργο ανάπλασης που εκπονούμε αποτελεί η οικιστική αναμόρφωση του Άνω Περάματος, για την οποία νομιμοποιήσαμε πολεοδομικές άδειες, ενώ ό,τι θύμιζε παραγκούπολη έχει γκρεμιστεί, Σκάβουμε το βουνό με εκβραχισμούς, ασφαλτοστρώσεις και εξόδους διαφυγής, εξομαλύνουμε τα απόκρημνα σημεία και αποκαταστήσαμε ήδη σε μεγάλο βαθμό, δημιουργούμε παρκινγκ και κοινόχρηστους χώρους πρασίνου, κάνοντας πραγματικότητα την ισόρροπη ανάπτυξη του Άνω και Κάτω Περάματος. Το έργο, «Κατασκευή Έργων Οδοποιίας και Αποχέτευσης Ακαθάρτων και Ομβρίων στο Πλαίσιο της Αναβάθμισης Περιβάλλοντος και Αστικής Αναζωογόνησης Περιοχών του Άνω Περάματος», επίσης του προγράμματος Αντώνης Τρίτσης προϋπολογισμού 5.978.519,24 ευρώ σε διαχρονικά προβλήματα της περιοχής που σχετίζονται με: την προσβασιμότητα, παροχέτευση ακαθάρτων και όμβριων, την κυκλοφοριακή οργάνωση, τη διάνοιξη νέων οδών βάσει σχεδίου πόλεως. Εστιάζει στη

βελτίωση του οδικού δικτύου και των βασικών υποδομών, στον εκσυγχρονισμό των υποδομών, στη βελτίωση της καθημερινότητας κατοίκων και επισκεπτών, στην ενίσχυση της συνοχής της πόλης.

Κάθε φορά που επισκεπτόμαστε τα «ψηλά» και άλλοτε δύσβατα και απόκρημνα σημεία της παλιάς παραγκούπολης, νιώθουμε ότι οι αγώνες ενός λαού που έχτισε τη ζωή με κόπους, μνήμες και καημό πάνω στο βράχο, αξίζουν και τη την δική μας μέγιστη κόπωση για να ζωντανέψει ο βράχος και η ομορφιά στο Πέραμα, αποκαθιστώντας την αξία της αμφιθεατρικής πόλης, όπως χωρικά προδιαγράφεται να είναι. Ζούμε ήδη την οικονομική αναβάθμιση της οικιστικής αξίας, με κατοικίες και άλλοτε ασήμαντα οικόπεδα, που αποκτούν τώρα μεγάλη πολεοδομική και κτιριακή αξία, αλλά και αποχέτευση, σκάλες, κάγκελα, και πρασιές, και αξιοποιούν πια προνομιακά το μεγάλο πλεονέκτημα της εντυπωσιακής θέας .

Αυτό για μας είναι η Επανεκκίνηση του Περάματος, για την οποία δεσμευτήκαμε στο λαό που μας εμπιστεύτηκε και είμαστε ευγνώμονες που τη φέρουμε εις πέρας χωρίς να χαθεί ούτε μια πολύτιμη μέρα.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Γιάννης Λαγουδάκος, με καταγωγή από την Μάνη, είναι γεννημένος και μόνιμος κάτοικος του Περάματος.

Είναι πτυχιούχος του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου.

Παράλληλα έχει δύο μεταπτυχιακές εξειδικεύσεις: α) στην «Οργάνωση Διοίκησης Τοπικής Αυτοδιοίκησης», και β) στην «Εφαρμοσμένη Ψυχολογία».

Εργάστηκε σε Δημόσια ΙΕΚ ως καθηγητής, διδάσκοντας Συνταγματικό Δίκαιο και Εφαρμοσμένη Ψυχολογία.

Εκλέχτηκε με το αξίωμα του Αντιδημάρχου την τετραετία 1998-2002.

Διετέλεσε Δήμαρχος την τετραετία 2002-2006 στο Πέραμα, ως επικεφαλής του συνδυασμού «ΠΕΡΑΜΑ – ΝΕΑ ΕΛΠΙΔΑ», εκλέχθηκε στο δημαρχιακό θώκο σε ηλικία μόλις 31 ετών.

Από το 2009 ασκεί το λειτούργημα του δημοσίου υπαλλήλου στην Βουλή των Ελλήνων, ως ανώτερος Υπάλληλος του Ελληνικού κοινοβουλίου.

Από το 2006 έως το 2023 υπηρέτησε με αποφασιστικότητα και αγάπη για την πόλη του ως επικεφαλής της μείζονος αντιπολίτευσης.

Σήμερα, διατελεί Δήμαρχος Περάματος με τον συνδυασμό «ΠΕΡΑΜΑ ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ».

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Λυδάκη Άννα (2026): Περαστικοί των μη τόπων

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 516- 521

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Περαστικοί των μη τόπων.

Λυδάκη Άννα

Ομ. Καθηγήτρια στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών – Τμήμα Κοινωνιολογίας

Με το σώμα, με τις αισθήσεις αισθανόμαστε και αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο, και το σώμα είναι αυτό που μας ενώνει με τον τόπο και μας καθιστά μέρος του. Και ο τρόπος που ενωνόμαστε με τον τόπο αποτελεί τον πολιτισμό, έγραφε ο M. Merlau – Ponty.[1]

Ο χώρος είναι μια αφηρημένη έννοια που αποκτά νόημα και γίνεται «τόπος» με τη βίωσή του, μέσα από τις καθημερινές εμπειρίες, τις σχέσεις, τα αισθήματα και τη σκέψη των ανθρώπων, τις δράσεις που εγγράφονται σ' αυτόν ως «εν-τοπισμένες» αναμνήσεις. Στις παραδοσιακές κοινωνίες είναι ιδιαίτερα φανερή αυτή η διαδικασία: Ένα κομμάτι του χώρου καθ-ιερώνεται ως τόπος και «εξημερώνεται» σε αντίθεση με την άγρια φύση, τον έξω-χώρο όπου ζουν τα «εξωτικά».

Ο χώρος, που γίνεται τόπος, η φύση και το πολιτισμικό περιβάλλον εμπλέκονται με τις ανθρώπινες κοινωνίες με τρόπους διαλεκτικούς και μια δυναμική αναπτύσσεται ανάμεσά τους. Οι άνθρωποι, υποστηρίζει ο Ch. Tilley,[2] συγκροτούν τον χώρο ως τόπο

[1] M. Merlau – Ponty, *Η φαινομενολογία της αντίληψης*, (μετ. Κική Καψαμπέλη), Νήσος, Αθήνα 2016.

[2] Ch. Tilley, "Introduction", Ch. Tilley, W. Keane, S. Kuchler, M. Rowlands & P. Spyer (eds), *Handbook of Material Culture*, Sage, London, Thousand Oaks, New Delhi 2006, 1-6. Ch. Tilley, *A Phenomenology of Landscape*, Berg, Oxford 1994. I. Hodder, *Διαβάζοντας το παρελθόν. Τρέχουσες ερμηνευτικές*

νοήματος που φανερώνεται μέσα από τις καθημερινές εμπειρίες, τα αισθήματα και τη σκέψη τους.

Υπό την έννοια αυτή, κάθε χώρος δημιουργείται από κοινωνικές σχέσεις, από φυσικά και πολιτισμικά αντικείμενα. Και το τοπίο, σημειώνει ο Tilley, είναι ένα ανυπόγραφο «κείμενο» προς ανάγνωση και ερμηνεία, ένας πίνακας προς εγγραφή, ένα τοπίο ανθρώπινης πράξης, αλλά και τοπίο για την ανθρώπινη πράξη, ένας τρόπος κατοίκησης και βίωσης. Είναι περιβεβλημένο με δυνάμεις και οι ανθρώπινες σημασίες εναποτίθενται πάντοτε σαν ίζημα επάνω του. Το τοπίο είναι αφήγηση και ομιλία, χρονικότητα και ενθύμηση.

Στις δράσεις που αποκαλύπτουν τα νοήματα τα οποία εγκλείει το περιβάλλον επικεντρώνει το ενδιαφέρον του και ο T. Ingold.[3] Οι ηλικιωμένοι Αβορίγινες, γράφει, δεν δείχνουν απλώς, αλλά καθοδηγούν τους νέους να ανακαλύψουν τον τόπο. Τοποθετημένοι σε συγκεκριμένες καταστάσεις, οι αμύητοι κατευθύνονται να αγγίξουν, να γευθούν ή να προσέξουν κάτι. Μέσα από αυτό το ακόνισμα των αντιληπτικών ικανοτήτων τους, τα νοήματα που είναι έμφυτα στο περιβάλλον–δηλαδή στο σχεσιακό πλαίσιο της εμπλοκής του παρατηρητή στον κόσμο- δεν κατασκευάζονται, αλλά ανακαλύπτονται. Τα τραγούδια των Αβορίγινων δίνουν μορφή στα αισθήματά τους για την ύπαιθρο που τους περιβάλλει και οι πρόγονοί τους αναδύονται μέσα από γούρνες με νερό.

Κατασκευάζουμε περιβάλλοντα και φτιάχνουμε κόσμους και καθώς οι δράσεις των ανθρώπων εγγράφονται στον χώρο και ορίζουν τον τόπο: «μέσα στις χιλιάδες κυψέλες

προσεγγίσεις στο παρελθόν (εισ., επιμ. Κ. Κωτσάκης, μετ. Π. Μουτζουρίδης, Κ. Νικολέντζος & Μ. Τσούλη), Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2002.

[3] T. Ingold, *Η Αντίληψη του περιβάλλοντος. Δοκίμια για τη διαβίωση, την κατοίκηση και τις δεξιότητες* (πρόλ. Α. Μπακαλάκη, μετ. Α. Βρεττού, επιμ. Σ. Νάνογλου), Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2016. T. Ingold, *The Appropriation of Nature: Essays on Human Ecology and Social Relations*, Manchester University Press, Manchester 1986, 40-78. Βλ. και T. Ingold (ed.), *Key Debates in Anthropology*, Routledge, Lonson 1996. S.P. Blier, *The Anatomy of Architecture*, Cambridge University Press, Cambridge 1987.

του, ο χώρος κρατά συμπυκνωμένο τον χρόνο. Το ημερολόγιο της ζωής μας δεν μπορεί να συνταχτεί παρά από τις εικόνες του... Οι αναμνήσεις παραμένουν αμετακίνητες, και είναι τόσο πιο στέρεες όσο περισσότερο έχουν ριζώσει μέσα στο χώρο...Μέσα σε μόνιμα ή πρόσκαιρα, εφήμερα καταφύγια στεγάζονται ενδόμυχες σκέψεις και ονειροπολήσεις...».[4] Η συλλογική μνήμη εγγράφεται στον χώρο και αφήνει ίχνη, των οποίων η αναγνώριση συγκροτεί την κοινωνική ομάδα. Ο τόπος έχει τη δύναμη να ανακαλεί τη μνήμη[5] –συλλογική και ατομική- αφού στην κατοίκηση περιλαμβάνεται κάθε μορφή σχέσης του προσώπου με αυτόν και κάθε κοινωνική σχέση.

Ο Marc Augé,[6] διευθυντής σπουδών στην Écoles des hautes études en sciences sociales, χρησιμοποιεί τους όρους «τόπος» και «μη τόπος» για να ορίσει το σύνορο ανάμεσα στην άγρια φύση και την καλλιεργημένη φύση, προκειμένου να αποκρυπτογραφήσει τον «ανθρωπολογικό τόπο». Θεωρεί ότι στον τόπο, που γίνεται τόπος συνάντησης και συναλλαγής, διακρίνεται η οικονομική, κοινωνική, πολιτική και θρησκευτική γεωγραφία μιας ομάδας.

Οι τόποι, γράφει ο Augé, είναι επενδυμένοι με νοήματα, δημιουργούν ταυτότητες και σχέσεις, έχουν ιστορία, αφηγήσεις θεμελίωσης, μνημεία που φέρουν μνήμες και εκφράζουν μονιμότητα και διάρκεια: «Μια παρουσία του παρελθόντος στο παρόν, που το ξεπερνά και το διεκδικεί... Είναι σαν δείκτες του χρόνου που περνά και επιβιώνει»· οι

---

[4] Gaston Bachelard, *Η ποιητική του χώρου* (μετ. Ε. Βέλτσου & Ι.Δ. Χατζηνικολή), Χατζηνικολή, Αθήνα 1982. Βλ. Ά. Λυδάκη, *Αναζητώντας το χαμένο Παράδειγμα. Επιτόπια έρευνα, κατανόηση, ερμηνεία*, Παπαζήση, Αθήνα 2016.

[5] Βλ. και Στ. Σταυρίδης, «Η σχέση του χώρου και του χρόνου στη συλλογική μνήμη», στο Στ. Σταυρίδης (επιμ.), *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006, σελ. 13-41. Βλ. και N. Elias, *Περί χρόνου* (μετ. Θ. Λουπασάκης), Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2004. M. Halbwachs, *Η συλλογική μνήμη* (επιμ. Πρόλ. Α. Μαντόγλου, μετ. Τ. Πλυτά), Παπαζήση, Αθήνα 2013.

[6] Marc Augé, *Μη τόποι. Εισαγωγή σε μια ανθρωπολογία της υπερνεωτερικότητας* (μετ. Ροζαλί Σινοπούλου), Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης – Αρχιτεκτονική Σκέψη, Ηράκλειο 2025. Βλ. και Ά. Λυδάκη «Χώρος, τόπος, άνθρωποι» στο *Βήμα της Κυριακής*, 31.5.2026.

απλές χωρικές μορφές συγκεκριμενοποιούνται μέσα στον χρόνο και μέσω αυτού. Αντίθετα, οι μη τόποι δεν έχουν ταυτότητα, δεν δημιουργούν σχέσεις, δεν έχουν ιστορία...

Ο Augé υποστηρίζει ότι η υπερνεωτερικότητα παράγει μη τόπους, δηλαδή χώρους που δεν είναι ανθρωπολογικοί τόποι και που δεν ενσωματώνουν τους παλιούς τόπους, οι οποίοι έχουν ταξινομηθεί ως «τόποι μνήμης» και καταλαμβάνουν μια οριοθετημένη θέση. Στο αστικό περιβάλλον, γράφει, ενώ ο κόσμος φαίνεται ομοιόμορφος, στην πραγματικότητα υπάρχει ποικιλομορφία και μετασχηματισμοί που δημιουργούν μη τόπους.

Η αντίληψη του χρόνου αλλάζει και η ιστορία επιταχύνεται διότι πολλαπλασιάζονται τα συμβάντα -συχνά απρόβλεπτα από τους οικονομολόγους, τους ιστορικούς και τους κοινωνιολόγους. Επίσης, υπάρχει μια «χωρική υπεραφθονία» καθώς το άτομο ζει ανεξάρτητα από το άμεσο, απτό περιβάλλον του διότι με τη χρήση της τεχνολογίας κάθε λογής εικόνες αναμεταδίδονται από τους δορυφόρους στο οικείο περιβάλλον του σπιτιού. Έτσι, ο τόπος μετασχηματίζεται και ταυτόχρονα ο πλανήτης «συρρικνώνεται» με τα γρήγορα μέσα μεταφοράς.

Όμως, οι τόποι και οι χώροι, οι τόποι και οι μη τόποι μπερδεύονται μεταξύ τους, διαπερνούν ο ένας τον άλλο. Ο τόπος δεν σβήνεται ποτέ εντελώς και ο μη τόπος δεν ολοκληρώνεται ποτέ πλήρως· είναι «παλίμψηστα στα οποία επανεγγράφεται αδιάκοπα το μπερδεμένο παιχνίδι της ταυτότητας και της σχέσης. Οι μη τόποι, εντούτοις, είναι το μέτρο της εποχής», τονίζει ξεκάθαρα ο Augé: «... Γεννιόμαστε σε μια κλινική και πεθαίνουμε στο νοσοκομείο και τα σημεία διέλευσης είναι ξενοδοχεία οργανωμένες, διακοπές, προσφυγικοί καταυλισμοί, παραγκουπόλεις, ένα σφικτό δίκτυο μέσων μεταφοράς, μεγάλα σούπερ μάρκετ, αυτόματοι πωλητές συναλλαγές με κάρτες... ένας κόσμος ταγμένος, έτσι, στη μοναχική ατομικότητα, στο πέρασμα, στο προσωρινό και το εφήμερο... Ο περαστικός των μη τόπων δεν ξαναβρίσκει την ταυτότητά του παρά μόνο στον έλεγχο του τελωνείου, στα διόδια ή στο ταμείο. Εν αναμονή, υπακούει στον ίδιο κώδικα...»

Κι εμείς, περαστικοί των μη τόπων, κατακλυσμένοι από εικόνες που τις εκπέμπουν σε υπεραφθονία οι θεσμοί του εμπορίου, των μέσων μεταφοράς ή των πωλήσεων, χάνουμε την ιδιαίτερη ταυτότητά μας και τις σχέσεις μας. Και αυτό που μένει είναι μοναξιά και ομοιότητα.

Όμως, η νοσταλγία του τόπου μάς στοιχειώνει πάντα... Στη ζοφερή πραγματικότητα, όπου κυριαρχεί το προσωρινό και το εφήμερο και η ανωνυμία του μη τόπου, οι σκέψεις και οι αναμνήσεις μας δεν έχουν τόπο να ριζώσουν...

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Άννα Λυδάκη είναι ομ. καθηγήτρια στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Τα ενδιαφέροντά της επικεντρώνονται στην επιτόπια ποιοτική έρευνα, την ανάλυση λόγου, τον λαϊκό πολιτισμό, την τέχνη, τα περιβαλλοντικά ζητήματα και τη σχέση ανθρώπινων και μη ανθρώπινων όντων. Έχει διενεργήσει πολλές επιτόπιες έρευνες σε περιοχές που ζουν Τσιγγάνοι, σε μοναστήρι, στη Βόρεια Ελλάδα σε περιοχές Πομάκων κ.ά., έχει μελετήσει θέματα σχετικά με τον χώρο, τον χορό, τη λογοτεχνία, τον κινηματογράφο κ.ά. και έχει συγγράψει σχετικά βιβλία:

- *Μπαλαμέ και Ρομά. Οι Τσιγγάνοι των Άνω Λιοσίων*,
- *Οι Τσιγγάνοι στην πόλη. Μεγαλώνοντας στην Αγία Βαρβάρα*,
- *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*,
- *Ίσκιοι κι αλαφροΐσκιωτοι. Λαϊκός λόγος και πολιτισμικές σημασίες*,
- *Μέσα από την κάμερα. Κινηματογράφος και κοινωνική πραγματικότητα*.

- *Αναζητώντας το χαμένο Παράδειγμα. Επιτόπια έρευνα, κατανόηση, ερμηνεία.*

Επιμελήθηκε τους τόμους:

- Ε. Μπόνο ντε Κοντιγιάκ, *Δοκίμιο περί της καταγωγής των ανθρωπίνων γνώσεων (Όπου όλα τα σχετικά με την ανθρώπινη νόηση ανάγονται σε μιαν αρχή).*
- *Περί ζώων. Με λογική και συναίσθημα* (με Γ. Μπασκόζο, Άννα Λυδάκη, «Εισαγωγή: Συνηγορία των ζώων»).
- *Ρομά: Πρόσωπα πίσω από τα στερεότυπα.*
- *Ο άνθρωπος και τα άλλα ζώα.*

Έχει λάβει μέρος σε πολλά συνέδρια και έχει δημοσιεύσει πολυάριθμα άρθρα σε συλλογικούς τόμους, επιστημονικά περιοδικά και στον Τύπο.

Anna Lydaki is professor emeritus at Panteion University of Social and Political Sciences – Department of Sociology and her subject is "Qualitative Methodology in Social Sciences".
She is interested in field work, cultural studies, folklore, Gypsies, literature and cinema, and she has done qualitative research in areas where Gypsies live, in a monastery, in Northern Greece where Muslims live etc. She has written books about these, and numerous texts in collective volumes, conference proceedings, scientific journals, and articles for the Press. She has participated in many congresses about methodology, folklore, Gypsies, minorities, cinema, discourse analysis etc

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Λυμπεράκης Πέτρος (2026): Τουρισμός - Υπερτουρισμός ή Πώς το περίσσιο χαλά το ίσιο

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 522- 526

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Τουρισμός - Υπερτουρισμός ή Πώς το περίσσιο χαλά το ίσιο.

Λυμπεράκης Πέτρος

Βιολόγος στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης του Πανεπιστημίου Κρήτης και μέλος της ΝΕ της Νέας Αριστεράς Χανίων

Σαράντα εκατομμύρια(!) τουρίστες χωρά η Κρήτη, σύμφωνα με όσα ακούστηκαν στην ειδική σύσκεψη της Περιφέρειας Κρήτης για τη Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΜΠΕ) για τον τουρισμό. Οκταπλάσιοι δηλαδή σε σχέση με αυτούς που δέχεται σήμερα.

Παρεμπιπτόντως, η συγκεκριμένη «Στρατηγική» Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων ούτε στρατηγική είναι αλλά και ως μελέτη φορτώνει στους συγγραφείς της ένα δύσκολο να ξεφορτωθούν όνειδος: αντιεπιστημονική και αναξιόπιστη. Χρησιμοποιεί ένα και μόνο κριτήριο (κλίνες ανά έκταση) και χωρίς καμία επιστημονική στήριξη (αναφορές σε στατιστικά, τοπική και διεθνή εμπειρία και βιβλιογραφία, ούτε καν τα υφιστάμενα περιφερειακά χωροταξικά) καταλήγει ότι η ενδεδειγμένη λύση είναι μεγάλου μεγέθους πεντάστερα ξενοδοχεία σε όλη τη χώρα. Περί επιπτώσεων, ξεχνά να αναφέρει. Μην πιστέψετε όμως εμένα. Αναζητήστε τις σχετικές και πολύ εμπεριστατωμένες μελέτες της Ελληνικής Εταιρείας Περιβάλλοντος και Πολιτισμού (ΕΛΛΕΤ)[1] και του καθηγητή Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού & Βιώσιμης Ανάπτυξης στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Γιάννη Σπιλάνη, στο Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών ΕΝΑ[2].

Επιστρέφω στο θέμα. Οι αδιόρθωτοι κήρυκες του «περισσότερου», το οποίο ταυτίζουν με την ανάπτυξη, παρά τα τοπικά και διεθνή ανησυχητικά σημάδια, μας προτείνουν άλλη μια φορά την απλοϊκή εξίσωση: περισσότεροι τουρίστες, περισσότερες κλίνες, περισσότερες υποδομές για περισσότερα λεφτά.

Σήμερα, ακούγεται από όλο και πιο πολλούς, όλο και πιο δυνατά, η φωνή «πού θα πάει αυτό»; Πώς θα υποδεχτούμε περισσότερους; Με τι νερό; Με τι διαχείριση απορριμμάτων και αποβλήτων; Με πόση περισσότερη κατανάλωση ενέργειας; Με ποιες επιπτώσεις στο περιβάλλον ευρύτερα; Με πόσα σπίτια βραχυχρόνιας μίσθωσης να αφορούν επισκέπτες και όχι ντόπιους; Με ποιες επιπτώσεις στην κατά τόπους οικονομία; (ακρίβεια, απώλεια μακροχρόνιας μίσθωσης – πανάκριβης αν βρεθεί, εργασιακές σχέσεις γαλέρας).

Ενδιαφέρουσα είναι και η έρευνα του Ινστιτούτου για την Έρευνα και την Κοινωνική Αλλαγή ΕΤΕΡΟΝ[3] για το θέμα. Παραθέτω μόνο τις απαντήσεις σε ένα ερώτημα της έρευνας, στον παρακάτω πίνακα.

Θεωρείτε ότι:

Η Ελλάδα είναι μια χώρα που πάσχει από υπερτουρισμό, πρέπει επιτέλους να μπουν φραγμοί	30,5%
Δεν έχουμε υπερτουρισμό ως χώρα, αλλά πρέπει να προσέξουμε γιατί κινδυνεύουμε στο άμεσο μέλλον να αποκτήσουμε	45,6%
Η άποψη μου είναι «όσοι περισσότεροι τουρίστες στη χώρα μου τόσο το καλύτερο για όλους μας, δεν φοβάμαι τον λεγόμενο υπερτουρισμό»	19,6%
ΔΓ/ΔΑ	4,3%

Είναι αξιοσημείωτο, ότι τα ίδια ακούγονται και από επαγγελματίες του χώρου. Όλο και πιο δύσκολα, με όλο και πιο απάνθρωπους όρους, πασχίζουν να προσφέρουν στοιχειωδώς ανθρώπινες υπηρεσίες στους επισκέπτες.

Οι υπέρμαχοι του «περισσότερου» έχουν ένα βασικό επιχείρημα. Δεν έχουμε πολλούς τουρίστες, αλλά λίγες υποδομές. Ας το εξετάσουμε. Ας υποθέσουμε ότι φτιάχνουμε έναν

τέλειο BOAK και πολλά νέα μεγάλα ξενοδοχεία. Θα βάλουμε οχταπλάσιους ανθρώπους σε Λαφονήσι, Φαλάσαρνα και Μπάλο; Ή θα κατασκευάσουμε και μερικούς καινούργιους προορισμούς στο νησί; Για το νερό, τι θα κάνουμε; θα διατάξουμε τη φύση να βρέχει 8 φορές περισσότερο; ή (όπως ήδη ακούστηκε από χείλη δημοτικών αρχόντων) θα κόψουμε το νερό από τη γεωργία προς όφελος του τουρισμού; Θα οκταπλασιάσουμε τη δυναμική της ΔΕΔΙΣΑ (διαχειριστής απορριμμάτων της Δυτικής Κρήτης) και του βιολογικού καθαρισμού για να διαχειριστούν τις παραπάνω ποσότητες; Αφήνω χώρια την αύξηση του κόστους ζωής (και την έλλειψη κατοικίας και δημόσιου χώρου) για τους ντόπιους.

Τι λέω λοιπόν; όχι στον τουρισμό; Μόνον ένας κακόπιστος μπορεί να διαβάσει έτσι το κείμενο αυτό. Ο τουρισμός είναι ο βασικός πυλώνας της οικονομίας του νησιού και, υπό συνθήκες, φορέας και παραγωγός πολιτισμού.

Επαναλαμβάνω απλά αυτό που λέει ο λαός και αναφέρει και ο τίτλος: το περίσσιο χαλά το ίσιο. Ένα επιβατικό αυτοκίνητο που είναι φτιαγμένο για πέντε επιβάτες, αν του φορτώσουμε δέκα επιβάτες, σωρεύσουμε βαλίτσες στη σχάρα και το πορτμπαγκάζ και του συνδέσουμε και φορτωμένο τρέιλερ, δεν θα αντέξει για πολύ καιρό, άσε που οι επιβάτες δεν θα περνάνε καλά…

Με άλλα λόγια, να προστατέψουμε το νησί και τον τουρισμό από τα εφιαλτικά όνειρα της Ερυσιχθόνιας λατρείας του «περισσότερου» (πρόταση: γκουγκλάρετε «Ερισύχθων»).

Αυτοί οι προβληματισμοί χρειάζεται να αποτελέσουν αντικείμενο ειλικρινούς και καλόπιστου διαλόγου μεταξύ όλων των εμπλεκομένων. Ας δούμε μια σειρά ερωτημάτων που θα μπορούσαμε να εξετάσουμε:

1. Ισοζύγιο κλινών. 400.000 κλίνες (200.000 ξενοδοχειακές + 200.000 βραχυχρόνιας μίσθωσης) στην Κρήτη των περίπου 650.000 κατοίκων είναι ήδη τερατώδης αριθμός. Μήπως να μην επιτραπεί η προσθήκη νέων κλινών; Νέες μονάδες μόνον εφόσον

κλείνουν οι παλιές. Καμμία νέα πεντάστερη μονάδα με τριψήφιο και τετραψήφιο αριθμό κλινών.

2. Ισοζύγιο κατάληψης γης για το δημόσιο. Όχι άλλο μπετό αντί για Φύση. Για κάθε νέο έργο που καταλαμβάνει αδόμητη φύση (π.χ. ΒΟΑΚ), το δημόσιο θα πρέπει να αποδίδει ισομεγέθη έκταση πίσω στη φύση.
3. Αντικίνητρο στην ιδιωτική κατάληψη γης. Κίνητρα για αξιοποίηση υφιστάμενων μονάδων ή/και ήδη δομημένων χώρων όπως οι υφιστάμενοι οικισμοί [4].
4. Ισοζύγιο ενοικιαστικών αυτοκινήτων. Υποχρεωτική δημοσιοποίηση αριθμού οχημάτων κάθε εταιρείας που νοικιάζει αυτοκίνητα στην Κρήτη και τήρηση άνω ορίου, στον, άγνωστο σήμερα(!) αριθμό ενοικιαστικών αυτοκινήτων που κυκλοφορούν. Επιπλέον, όριο στον αριθμό αυτοκινήτων ανά μεγάλο όμιλο.

Είμαι φορέας της άποψης ότι τα προβλήματα λύνονται με διάλογο. Δεν διατείνομαι πως τα θέματα που θέτω είναι τα μόνα τα οποία πρέπει να συζητηθούν ούτε ότι πρέπει να τεθούν υποχρεωτικά σε αυτόν το διάλογο. Η συζήτηση εντούτοις είναι αναγκαία. Αυτοί που μπορούν να την ενεργοποιήσουν ας αναλάβουν τις ευθύνες τους.

Σημειώσεις:

1. https://www.ellet.gr/deltia-typou/dt-i-ellet-gia-to-eidiko-chorotaxiko-plaisio-tou-tourismou/

2. https://enainstitute.org/wp-content/uploads/2024/09/%CE%95%CE%A7%CE%A0-%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%8D_%CE%95%CE%9D%CE%91.pdf

3. https://eteron.org/research/echei-ypertoyrismo-i-ellada/

4. Για τα δύο τελευταία έχει εκδοθεί πρόσφατα ευρωπαϊκή οδηγία (2025/2360). Μπορείτε να ανατρέξετε στο άρθρο 12 όπου αναφέρονται σχετικοί τρόποι αντιμετώπισης του

σφραγίσματος του εδάφους. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32025L2360

Βιογραφικό Σημείωμα

Πτυχίο Τ. Βιολογίας ΕΚΠΑ 1989, PhD Τ. Βιολογίας ΕΚΠΑ 2003. ΕΔΙΠ ΣΘΕΤΕ Πανεπιστημίου Κρήτης και έφορος συλλογών σπονδυλωτών στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης - ΠΚ. Εστιάζει στην οικολογία, ταξινομική και εξέλιξη, μικρών σπονδυλωτών στην Ανατολική Μεσόγειο. Έχει 154 εργασίες, 12 κεφάλαια σε βιβλία h index 42 (Scopus). Ενεργητική δράση στη διαχείριση και προστασία του περιβάλλοντος. Πρόεδρος ΔΣ του ΦΔ Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς 2010-2022. Δραστηριοποιείται πολιτικά από το Λύκειο.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Λυμπεράτος Γεράσιμος (2026): Η συμβολή των δράσεων κυκλικής οικονομίας στη χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 527- 535

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Η συμβολή των δράσεων κυκλικής οικονομίας στη χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα.

Λυμπεράτος Γεράσιμος

Καθηγητής Χημικών Μηχανικών ΕΜΠ και Δημοτικός Σύμβουλος Χαλανδρίου, εντεταλμένος για την κυκλική οικονομία

Περίληψη

Ο 21ος αιώνας έχει επιφέρει σημαντικές περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές στον σύγχρονο πολιτισμό. Οι αλλεπάλληλες κρίσεις των τελευταίων χρόνων (κλιματική, οικονομική και υγειονομική) αλλά και η συνακόλουθη κρίση αξιών έχουν θέσει σε μεγάλη δοκιμασία τόσο τη χωρική όσο και την πολιτισμική ανθεκτικότητα. Η ανάπτυξη της λογικής της κυκλικής οικονομίας και η εφαρμογή των βασικών αρχών της αποτελεί έναν ουσιαστικό και αποτελεσματικό τρόπο αντιμετώπισης των νέων προβλημάτων και προκλήσεων που έχουν προκύψει. Σε αυτή την κατεύθυνση η τοπική αυτοδιοίκηση μπορεί και οφείλει να αποτελέσει καθοριστικό παράγοντα. Η αμφισβήτηση του επικρατούντος καταναλωτικού προτύπου, το οποίο είναι προϊόν της προσπάθειας μεγιστοποίησης του επιχειρηματικού κέρδους, και η ανάπτυξη νοοτροπίας

και αξιών συμβατών με τις αρχές της οικολογίας και της κοινωνικής αλληλεγγύης βοηθούν στη αύξηση της ανθεκτικότητας μιας τοπικής κοινωνίας, καθιστώντας την σημαντικά λιγότερο ευάλωτη στις επιπτώσεις των σύγχρονων κρίσεων που απειλούν την κοινωνική συνοχή, την ασφάλεια έναντι των φυσικών καταστροφών και την διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μέσα από συγκεκριμένες δράσεις και πρωτοβουλίες ο Δήμος Χαλανδρίου έχει τα τελευταία χρόνια συμβάλει σημαντικά σε αυτή την κατεύθυνση στους τομείς του περιβάλλοντος, της χωροταξίας, των κοινωνικών υπηρεσιών και του πολιτισμού.

Ο 21ος αιώνας έχει επιφέρει τεράστιες πλανητικές αλλαγές. Η 4η βιομηχανική επανάσταση που αποτελεί προϊόν συνδυασμού τεχνολογιών όπως η πληροφορική, η ρομποτική, η βιοτεχνολογία κ.α. με τρόπο που καθιστά πλέον δυσδιάκριτα τα όρια του ψηφιακού, του φυσικού και του βιολογικού κόσμου είναι ήδη εδώ σε πλήρη εξέλιξη και μεταβάλλει με ραγδαίους ρυθμούς τον τρόπο που ζούμε, τον τρόπο που εργαζόμαστε αλλά και τις ανθρώπινες σχέσεις. Τίποτε δεν γίνεται σήμερα με τον ίδιο τρόπο που γινόταν πριν από 20 χρόνια. Ωστόσο, η ραγδαία αυτή τεχνολογική πρόοδος έχει συνοδευτεί από μία σειρά από κρίσεις που απειλούν την ανθρωπότητα με τεράστιες καταστροφές και αβέβαιο μέλλον.

Η κλιματική κρίση, προϊόν της υπερθέρμανσης του πλανήτη πλέον βιώνεται παντού στον κόσμο και εκδηλώνεται με ακραία σε ένταση φαινόμενα όπως πυρκαγιές, πλημμύρες, λειψυδρία, ερημοποίηση, άνοδο της θαλάσσιας στάθμης κ.α. Η υγειονομική κρίση συγκλόνισε τον πλανήτη για πολλά χρόνια και κόστισε μεγάλες απώλειες σε ανθρώπινες ζωές. Τέλος, η οικονομική κρίση των τελευταίων 20 περίπου χρόνων έχει οδηγήσει σε φτωχοποίηση σημαντικά κοινωνικά στρώματα, συγκεντρώνοντας τον πλούτο σε όλο και λιγότερα χέρια και προκαλώντας συνεχή ανασφάλεια στο μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Όλες αυτές οι αλλαγές έχουν οδηγήσει και σε μεγάλη κρίση αξιών, με την ανθρώπινη ζωή να αποκτά όλο και μικρότερη αξία, καθώς συνεχώς αυξάνονται

οι πολεμικές συρράξεις και κερδίζουν έδαφος οι απολυταρχικές διακυβερνήσεις, περιορίζοντας τα δημοκρατικά δικαιώματα των πολιτών.

Η ανάπτυξη της λογικής της κυκλικής οικονομίας και η εφαρμογή των βασικών αρχών της αποτελεί έναν ουσιαστικό και αποτελεσματικό τρόπο αντιμετώπισης πολλών εκ των νέων προκλήσεων που έχουν προκύψει. Συγκεκριμένα, η μετάβαση στην κυκλική οικονομία μπορεί να μετριάσει αν όχι να ανατρέψει την κλιματική κρίση και τις συνέπειές της, προσφέροντας παράλληλα σημαντικά οικονομικά και κοινωνικά οφέλη. Αυτή η μετάβαση απαιτεί λήψη μέτρων όπως:

- Αντικατάσταση των ορυκτών ενεργειακών πόρων (πετρέλαιο, γαιάνθρακας, φυσικό αέριο) με ανανεώσιμους
- Διαχείριση των βιοαποβλήτων και άλλων προϊόντων μετατρέποντας τα από περιβαλλοντικό πρόβλημα σε πηγή ενέργειας και προϊόντων
- Συντήρηση και επαναχρησιμοποίηση προϊόντων
- Μείωση της ενεργειακής κατανάλωσης με αλλαγή στον τρόπο ζωής
- Οικολογική διαχείριση του νερού

Πολλές από τις δράσεις αυτές απαιτούν αλλαγή στις κεντρικές πολιτικές σε επίπεδο κόσμου, Ευρωπαϊκής Ένωσης και χώρας. Η αμφισβήτηση του επικρατούντος καταναλωτικού προτύπου, το οποίο είναι προϊόν της προσπάθειας μεγιστοποίησης του επιχειρηματικού κέρδους, και η ανάπτυξη νοοτροπίας και αξιών συμβατών με τις αρχές της οικολογίας και της κοινωνικής αλληλεγγύης βοηθούν στη αύξηση της ανθεκτικότητας μιας τοπικής κοινωνίας, καθιστώντας την σημαντικά λιγότερο ευάλωτη στις επιπτώσεις των σύγχρονων κρίσεων που απειλούν την κοινωνική συνοχή, την ασφάλεια έναντι των φυσικών καταστροφών και την διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Θεωρώ εντελώς λανθασμένη την πρόταξη δικαιολογιών με βάση την έλλειψη ορθών περιβαλλοντικών πολιτικών σε επίπεδο χώρας, Ευρώπης κ.λ.π. για να μην αναλαμβάνουμε τις ευθύνες μας σε επίπεδο ατομικό, οικογενειακό και κοινοτικό/δημοτικό. Έτσι, στην κατεύθυνση της μετάβασης σε μία κυκλική οικονομία, η τοπική αυτοδιοίκηση μπορεί και οφείλει να αποτελέσει καθοριστικό παράγοντα. Η τοπική αυτοδιοίκηση, ιδίως η πρώτου βαθμού, χαρακτηρίζεται από μία αμεσότητα επικοινωνίας που δεν είναι δυνατή σε παραπάνω επίπεδα.

Μέσα από συγκεκριμένες δράσεις και πρωτοβουλίες ο Δήμος Χαλανδρίου έχει τα τελευταία χρόνια συμβάλει σημαντικά σε αυτή την κατεύθυνση στους τομείς του περιβάλλοντος, της χωροταξίας, των κοινωνικών υπηρεσιών και του πολιτισμού, αποτελώντας πρότυπο παράδειγμα. Ας εξετάσουμε στη συνέχεια τις κύριες αυτές δράσεις και πολιτικές καθώς και τις προοπτικές τους.

Στον τομέα της διαχείρισης στερεών αποβλήτων ήδη από το 2015 εκπονήθηκε τοπικό σχέδιο διαχείρισης βασιζόμενο στις αρχές της αποκεντρωμένης διαχείρισης με διαλογή στην πηγή. Έτσι αναπτύχθηκε σύστημα χωριστής διαλογής στην πηγή σε 5 κύρια ρεύματα:

- μπλε κάδος για ανακυκλώσιμα, κυρίως μέταλλα και πλαστικά
- κίτρινος κάδος για χαρτί/χαρτόνι
- κώδωνες για γυαλί
- καφέ κάδος για υπολείμματα τροφών (βιοαπόβλητα)
- πράσινος κάδος για σύμμεικτα

Η ελπίδα και ο απώτερος στόχος είναι ο πράσινος κάδος μακροπρόθεσμα να καταργηθεί, μια και τα απόβλητα που οδηγούνται σε ταφή συμβάλλουν σημαντικά στο φαινόμενο του θερμοκηπίου, ενώ με την εφαρμογή του τέλους ταφής συνεπάγονται και

αυξημένο κόστος διαχείρισης. Εκτός από τα ανωτέρω κύρια ρεύματα υπάρχουν ακόμη σε λειτουργία 8 μικρότερα (τηγανέλαια, ρούχα και υποδήματα, ηλεκτρικά και ηλεκτρονικά κ.α.) και βέβαια ρεύμα κλαδεμάτων και ογκωδών.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον και έμφαση δόθηκε στα βιοαπόβλητα. Τα υπολείμματα τροφών αποτελούν το 40% περίπου των αστικών στερεών αποβλήτων και είναι τα κύρια υπεύθυνα για την έκλυση αερίων του θερμοκηπίου από τους χώρους υγειονομικής ταφής. Αξιοποιώντας ένα Ευρωπαϊκό πρόγραμμα (Waste4Think) ο Δήμος, σε συνεργασία με το ΕΜΠ, ανέπτυξε σύστημα χωριστής διαλογής και αξιοποίησης των τροφικών αποβλήτων, δίνοντας έτσι ένα σημαντικό παράδειγμα εφαρμογής των αρχών της κυκλικής οικονομίας. Αφού εφαρμόστηκε σε εθελοντική βάση με 1000 περίπου κατοίκους, εφαρμόστηκε για ένα ολόκληρο Δημοτικό διαμέρισμα που αντιστοιχεί περίπου στο 10% του πληθυσμού, επιτυγχάνοντας εκτροπή από την ταφή σχεδόν του 50% των τροφικών αποβλήτων μέσα σε 6 μόλις μήνες. Σημαντικό εδώ ήταν ότι εφαρμόστηκε ενημέρωση των κατοίκων και χρήση κλειδιού για τον καφέ κάδο μόνο από τους ενημερωμένους κατοίκους, επιτυγχάνοντας έτσι προσμίξεις ακατάλληλων υλικών σε ποσοστό μικρότερο από 2%. Επίσης, σημαντικό είναι ότι σε συνδυασμό με τα άλλα ρεύματα ανακύκλωσης, οι συμμετέχοντες μείωσαν το ποσοστό των απορριμμάτων που κατέληγαν στον πράσινο κάδο συμμίκτων σε κάτω από 15%.

Τα συλλεγόμενα απόβλητα στον καφέ κάδο στη συνέχεια οδηγούνταν σε πιλοτική μονάδα ξήρανσης και τεμαχισμού επιτυγχάνοντας

- μείωση του τελικού όγκου και βάρους του υλικού 4-5 φορές, με αποτέλεσμα σημαντική εξοικονόμηση σε κόστος μεταφοράς και διάθεσης
- αφαίρεση των οσμών
- επίτευξη ομοιογένειας
- επέκταση του δυνατού χρόνου αποθήκευσης χωρίς αποσύνθεση

- δυνατότητα αξιοποίησης της παραγόμενης βιομάζας που ονομάστηκε FORBI (Food Residue Biomass) για ενέργεια, βιοκαύσιμα και προϊόντα προστιθέμενης αξίας

Σε συνεργασία με το ΕΜΠ εξετάστηκαν 8 εναλλακτικοί τρόποι αξιοποίησης του υλικού αυτού. Οι πλέον υποσχόμενοι ήταν:

- Παραγωγή κόμποστ σε συνδυασμό με κλαδέματα
- Χρήση ως εναλλακτικό καύσιμο στην τσιμεντοβιομηχανία, αντικαθιστώντας ορυκτούς πόρους
- Παραγωγή BioCNG (Βιολογικής προέλευσης συμπιεσμένο βιοαέριο) και χρήση του ως καυσίμου για την κίνηση των απορριμματοφόρων.

Το τελευταίο αποτελεί μία εξαιρετική επίδειξη της κυκλικής οικονομίας μια και τα απορριμματοφόρα που συλλέγουν τα απόβλητα κινούνται με καύσιμο που παράγεται από αυτά.

Με βάση αυτά τα αποτελέσματα εκπονήθηκε σχέδιο δημιουργίας μονάδας αξιοποίησης των τροφικών αποβλήτων του Δήμου, η οποία μπορεί να υλοποιηθεί με κόστος 3 περίπου εκατομμυρίων Ευρώ και να αποσβεστεί σε λιγότερο από 3 χρόνια.

Στη συνέχεια, επειδή η σημαντικότερη και πρώτη σε ιεράρχηση μέθοδος διαχείρισης αποβλήτων είναι η πρόληψη δημιουργίας, ο Δήμος Χαλανδρίου ίδρυσε μία Μονάδα Αποτροπής Απωλειών Τροφών και Δημιουργίας Τροφικών Αποβλήτων, αξιοποιώντας 3 Ευρωπαϊκά προγράμματα. Σύμφωνα με τη Διεθνή Οργάνωση Τροφίμων και Γεωργίας των Ηνωμένων Εθνών, κάθε χρόνο:

- χάνονται 1,6 δισεκατομμύρια τόνοι «πρωτογενών ισοδυνάμων προϊόντων» των τροφών
- το αποτύπωμα σε τόνους ισοδύναμων σε CO_2 αερίων του θερμοκηπίου ανέρχεται σε 3,3 δισεκατομμύρια τόνους
- 250.000 m^3 νερού καταναλώνονται για να παραχθούν οι τροφές που χάνονται
- 1,4 δισεκατομμύρια εκτάρια γης (28% της παγκόσμιας καλλιεργούμενης γης) χρησιμοποιούνται για την παραγωγή των τροφών που χάνονται

Η μονάδα Αποτροπής Απωλειών Τροφών και Δημιουργίας Τροφικών Αποβλήτων σε διάστημα 3 χρόνων έχει καταγράψει τις απώλειες τροφών σε όλο το τμήμα της αλυσίδας τροφίμων που αφορούν τον Δήμο Χαλανδρίου και συγκεκριμένα παιδικούς σταθμούς και σχολεία, καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος (ΚΥΕ) και πάνω από όλα στα νοικοκυριά, μια και σε αυτά οφείλεται το 50% περίπου των απωλειών. Επίσης, έχει εργαστεί ιδιαίτερα σε θέματα σχετικής ευαισθητοποίησης των πολιτών και των ΚΥΕ καθώς και σε ανάπτυξη και αποτίμηση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών που στοχεύουν στη μείωση των απωλειών αυτών και της συνακόλουθης δημιουργίας τροφικών αποβλήτων. Για παράδειγμα, η αναδιανομή του αναπόφευκτου πλεονάσματος τροφών στα καταστήματα λιανικής και στις λαϊκές αγορές στο κοινωνικό παντοπωλείο του Δήμου έχει προφανή περιβαλλοντικά, αλλά και κοινωνικά και οικονομικά οφέλη. Τέτοια αναδιανομή γίνεται στον Δήμο με παροχές από πολλά καταστήματα αλλά και με τις ενέργειες της ΜΚΟ «Μπορούμε» στις λαϊκές αγορές της πόλης. Η μονάδα πρόσφατα μετονομάστηκε σε «Μονάδα Κυκλικής Οικονομίας» και επέκτεινε τη δραστηριότητα της και σε άλλους τομείς της Κυκλικής οικονομίας όπως τα ενδύματα και τα υποδήματα, τα ελαστικά αυτοκινήτων κ.α.

Μία άλλη σημαντική δραστηριότητα του Δήμου Χαλανδρίου που έχει προσφέρει σημαντικά στη χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα είναι η ανάδειξη και αξιοποίηση του Αδριάνειου υδραγωγείου, σημαντικό τμήμα του οποίου διέρχεται από το Χαλάνδρι. Αξιοποιώντας το πρόγραμμα Cultural HIDRANT στο πλαίσιο των Urban Innovative Actions,

ο Δήμος σε συνεργασία με την ΕΥΔΑΠ, την Εφορία Αρχαιοτήτων και άλλους φορείς αξιοποίησε το Αδριάνειο Υδραγωγείο ως μέσο για να φέρει στην επιφάνεια την πολιτιστική ταυτότητα της πόλης, την υλική και άυλη κληρονομιά αλλά και τους φυσικούς και ανθρωπογενείς πόρους. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η δημιουργία «κοινότητας νερού» για την αξιοποίηση με συμμετοχικό τρόπο των σημαντικών ποσοτήτων νερού που μέχρι πρότινος διέρχονταν κάτω από την πόλη ανεκμετάλλευτες.

Ο Δήμος Χαλανδρίου, παράλληλα με την κοινότητα νερού έχει αναπτύξει και ενεργειακή κοινότητα, αποτελώντας ένα εξαιρετικό παράδειγμα για το πως μπορεί ένας Δήμος να κινητοποιήσει τους κατοίκους του και να κινηθεί στην κατεύθυνση της κυκλικής οικονομίας αυξάνοντας σημαντικά την κοινωνική συνοχή.

Κλείνοντας, πρέπει να αναφερθούν και τα άλλα σημαντικά έργα που συμβάλλουν στην χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα, όπως οι αναπλάσεις που βρίσκονται σε εξέλιξη που κινούνται στη λογική της βιώσιμης αστικής κινητικότητας, οι δράσεις δενδροφύτευσης, οι δράσεις εξοικονόμησης ενέργειας με φωτοβολταϊκά στα σχολεία, οι δράσεις ηλεκτροκίνησης, η γεωθερμία για κάλυψη των ενεργειακών αναγκών του κολυμβητηρίου και βέβαια οι πολλές και σημαντικές δράσεις της Διεύθυνσης Πολιτισμού, όπως το Φεστιβάλ Ρεματιάς, με εκδηλώσεις ελεύθερες για το κοινό στη συντριπτική τους πλειονότητα και το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Δήμου Χαλανδρίου.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Γεράσιμος Λυμπεράτος γεννήθηκε το 1958. Σπούδασε Χημικός Μηχανικός στο MIT (1980) και πήρε MS και PhD στο CALTECH. Από το 1983 μέχρι το 1990 υπηρέτησε ως Καθηγητής του University of Florida, από το 1990 έως το 2011 στο Πανεπιστήμιο Πατρών όπου διετέλεσε και Πρόεδρος του Τμήματος Χημικών Μηχανικών και Αντιπρύτανης. Από το 2011 είναι Καθηγητής της Σχολής Χημικών Μηχανικών του Ε.Μ. Πολυτεχνείου.

Το γνωστικό αντικείμενο που υπηρετεί ο Γ. Λυμπεράτος τα τελευταία 40 περίπου χρόνια είναι η Περιβαλλοντική Βιοτεχνολογία, με ιδιαίτερη έμφαση στην επεξεργασία και αξιοποίηση αποβλήτων (υγρών και στερεών) και βιομάζας.

Έχει επιβλέψει 50 περίπου διδακτορικά, και έχει διοργανώσει τρία διεθνή συνέδρια με θέμα την αξιοποίηση των αποβλήτων και την προστασία και αποκατάσταση του περιβάλλοντος. Έχει διατελέσει εκδότης του διεθνούς περιοδικού Journal of Hazardous Materials και Αναπληρωτής Εκδότης του Waste and Biomass Valorization. Έχει πάνω από 250 δημοσιεύσεις σε διεθνή επιστημονικά περιοδικά με πάνω από 12.000 αναφορές, 400 συμμετοχές σε συνέδρια, 4 βιβλία και 13 κεφάλαια σε διεθνή βιβλία.

Από το 2014 είναι δημοτικός σύμβουλος Χαλανδρίου, εκλεγμένος με την παράταξη Αντίσταση με τους Πολίτες του Χαλανδρίου (Δήμαρχος Σίμος Ρούσσος) και από τον Σεπτέμβριο του 2019 μέχρι τον Ιανουάριο του 2021 διετέλεσε Πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου. Ήταν επιστημονικός υπεύθυνος των Ευρωπαϊκών προγραμμάτων Waste4Think, FOODRUS και ToNoWaste του Δήμου Χαλανδρίου που αφορούν τη διαχείριση βιοαποβλήτων και την αποτροπή της σπατάλης τροφίμων. Από τον Ιανουάριο του 2024 είναι εντεταλμένος Δημοτικός Σύμβουλος για θέματα Κυκλικής Οικονομίας, ενώ συντονίζει και την επιτροπή για το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Δήμου Χαλανδρίου

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Μαϊόπουλος Κυριάκος (2026): Η Παναγία Παντοβασίλισσα Ραφήνας: Από την προσφυγική μνήμη της Τρίγλιας στη σημερινή ταυτότητα της πόλης

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 536- 548

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Η Παναγία Παντοβασίλισσα Ραφήνας: Από την προσφυγική μνήμη της Τρίγλιας στη σημερινή ταυτότητα της πόλης.

Μαϊόπουλος Κυριάκος

Αξιωματικός ε.α. του Ελληνικού Στρατού

Περίληψη

Ο Ιερός Ναός της Παναγίας Παντοβασίλισσας αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα σημεία αναφοράς της Ραφήνας. Η ιστορία του συνδέεται άμεσα με τους πρόσφυγες από την Τρίγλια της Βιθυνίας, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στην περιοχή μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και δημιούργησαν μια νέα πατρίδα.

Μαζί τους μετέφεραν ιερά κειμήλια και την εικόνα της Παναγίας Παντοβασίλισσας, που αποτέλεσε σύμβολο πίστης, ελπίδας και σύνδεσης με τον τόπο που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν. Παρά τις δυσκολίες, οι πρόσφυγες δεν περιορίστηκαν στη νοσταλγία. Οργάνωσαν τη ζωή τους, εργάστηκαν συλλογικά και έθεσαν τις βάσεις για τη σημερινή Ραφήνα.

Ο ναός εκφράζει με ουσιαστικό τρόπο την έννοια της πολιτισμικής και χωρικής ανθεκτικότητας. Η μνήμη της Τρίγλιας δεν έμεινε εγκλωβισμένη στο παρελθόν, αλλά μετατράπηκε σε δύναμη δημιουργίας. Σήμερα η Παντοβασίλισσα εξακολουθεί να αποτελεί χώρο λατρείας, κοινωνικής προσφοράς και συνάντησης των κατοίκων.

Σε έναν κόσμο που αλλάζει διαρκώς, υπενθυμίζει ότι ένας τόπος αντέχει όταν γνωρίζει τις ρίζες του και αξιοποιεί την ιστορική του μνήμη ως παρακαταθήκη για το μέλλον.

Abstract

Panagia Pantovasilissa of Rafina: A Symbol of Memory and Resilience

The Church of Panagia Pantovasilissa is one of Rafina's most important landmarks. Its history is closely connected with the refugees from Triglia in Bithynia, who settled in the area after the Asia Minor Catastrophe and built a new homeland.

Along with their memories and traditions, the refugees brought sacred objects and the icon of Panagia Pantovasilissa. For them, the icon was not merely a religious artefact. It represented hope, faith and a lasting connection with the land they had been forced to leave behind.

Despite the hardships they faced, the refugees did not remain trapped in nostalgia. Through collective effort, they rebuilt their lives and laid the foundations of modern Rafina.

The church is a meaningful example of both cultural and spatial resilience. It shows how historical memory can become a source of strength and creativity. Today, Panagia Pantovasilissa remains a place of worship, social contribution and community gathering.

In a constantly changing world, it reminds us that a place can endure when it preserves its roots and transforms its memory into a valuable legacy for future generations.

Σε κάθε πόλη υπάρχουν «κτίρια» που ξεχωρίζουν όχι μόνο για την αρχιτεκτονική τους μορφή, αλλά κυρίως για τη θέση που κατέχουν στη ζωή των ανθρώπων. Είναι χώροι που κουβαλούν μνήμες, συνδέονται με σημαντικές στιγμές της τοπικής ιστορίας και λειτουργούν ως σταθερά σημεία αναφοράς μέσα στον χρόνο.

Ένα τέτοιο «κτίριο» είναι ο Ιερός Ναός της Παναγίας Παντοβασίλισσας στη Ραφήνα. Ο ναός δεν αποτελεί απλώς έναν χώρο λατρείας. Είναι ένα ζωντανό κομμάτι της ιστορίας της πόλης και συγχρόνως ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα πολιτισμικής και χωρικής ανθεκτικότητας.

Η έννοια της ανθεκτικότητας χρησιμοποιείται συχνά στις ημέρες μας. Συνήθως αναφέρεται στην ικανότητα μιας κοινωνίας να αντιμετωπίζει μια κρίση, να προσαρμόζεται στις νέες συνθήκες και να συνεχίζει την πορεία της. Ωστόσο, η ανθεκτικότητα δεν αφορά μόνο την αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών, οικονομικών δυσκολιών ή μεγάλων αλλαγών. Αφορά επίσης την ικανότητα ενός τόπου να διατηρεί την ταυτότητά του, χωρίς να παραμένει εγκλωβισμένος στο παρελθόν.

Η ιστορία της Παντοβασίλισσας δείχνει με τον πιο ουσιαστικό τρόπο πώς η μνήμη μπορεί να γίνει δημιουργική δύναμη.

Από την Τρίγλια στη Ραφήνα

Η σημερινή Ραφήνα διαμορφώθηκε σε μεγάλο βαθμό από τους πρόσφυγες που έφτασαν από την Τρίγλια της Βιθυνίας μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Οι άνθρωποι αυτοί αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τον τόπο όπου οι οικογένειές τους είχαν ζήσει επί αιώνες. Άφησαν πίσω σπίτια, περιουσίες, σχολεία, εκκλησίες και μια οργανωμένη κοινωνική ζωή με βαθιές ρίζες.

Μέσα στις δραματικές συνθήκες του ξεριζωμού, οι Τριγλιανοί προσπάθησαν να σώσουν όχι μόνο τις οικογένειές τους, αλλά και ορισμένα πολύτιμα κειμήλια από τις εκκλησίες της πατρίδας τους. Καθοριστική υπήρξε η συμβολή του καπετάνιου Φίλιππου Καβουνίδη, ο οποίος βοήθησε στη μεταφορά των κατοίκων και στη διάσωση ιερών αντικειμένων.

Ανάμεσα στα κειμήλια που μεταφέρθηκαν στην Ελλάδα ήταν και η εικόνα της Παναγίας Παντοβασίλισσας. Η εικόνα αυτή δεν ήταν για τους πρόσφυγες ένα απλό αντικείμενο θρησκευτικής αξίας. Ήταν η σύνδεση με τον τόπο που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν. Ήταν ένα κομμάτι της παλιάς τους ζωής που κατάφεραν να πάρουν μαζί τους στη νέα πατρίδα.

Στα τέλη Αυγούστου του 1923 οι Τριγλιανοί εγκαταστάθηκαν στο κτήμα Σκουζέ, στην περιοχή των Μεσογείων. Εκεί άρχισαν να χτίζουν από την αρχή τα σπίτια τους και να οργανώνουν τη «νέα» τους ζωή. Ο προσφυγικός οικισμός ονομάστηκε αρχικά Νέα Τρίγλια και αργότερα μετονομάστηκε σε Ραφήνα.

Παρά τις μεγάλες δυσκολίες, οι πρόσφυγες φρόντισαν από νωρίς να δημιουργήσουν έναν χώρο λατρείας αφιερωμένο στην Τριγλιανή και «Προσφυγοπούλα» Παναγία τους. Αργότερα, καθώς η πόλη μεγάλωνε, κρίθηκε αναγκαία η ανέγερση ενός μεγαλύτερου ναού. Στις 6 Αυγούστου 1947 το Κοινοτικό Συμβούλιο Ραφήνας παραχώρησε τον

απαιτούμενο χώρο και ξεκίνησε η προσπάθεια για την οικοδόμηση του νέου Ιερού Ναού της Παναγίας Παντοβασίλισσας.

Η ανέγερση προχώρησε σταδιακά, με τη συμβολή των κατοίκων. Σε μια δύσκολη εποχή, οι άνθρωποι προσέφεραν ό,τι μπορούσαν: χρήματα, υλικά, προσωπική εργασία. Την Κυριακή των Βαΐων του 1949 τελέστηκε η πρώτη Θεία Λειτουργία στον νέο ναό, μολονότι το κτίριο δεν είχε ακόμη ολοκληρωθεί. Τα επίσημα εγκαίνια πραγματοποιήθηκαν το 1956.

Ένα σημείο σταθερότητας μέσα στον χρόνο

Η ιστορική αναδρομή αποκτά ιδιαίτερη σημασία όταν συνδεθεί με το σήμερα. Η Παναγία Παντοβασίλισσα δεν είναι μόνο ένα μνημείο που παραπέμπει σε μια άλλη εποχή. Εξακολουθεί να αποτελεί ενεργό μέρος της ζωής της Ραφήνας.

Ο ναός βρίσκεται στο κέντρο της πόλης και συμμετέχει στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της. Γύρω του εξελίχθηκε ένα μεγάλο μέρος της κοινωνικής και θρησκευτικής ζωής των κατοίκων. Γενιές Ραφηνιωτών συνδέθηκαν μαζί του μέσα από τη λατρεία, τις εορτές, τις οικογενειακές στιγμές και τις δράσεις κοινωνικής προσφοράς.

Η παρουσία του στον αστικό χώρο έχει επομένως διπλή σημασία. Από τη μία πλευρά αποτελεί ένα ορατό ίχνος της προσφυγικής καταγωγής της Ραφήνας. Από την άλλη, λειτουργεί ως σταθερό σημείο σε μια πόλη που αλλάζει διαρκώς.

Η Ραφήνα του σήμερα δεν είναι πλέον ο μικρός προσφυγικός οικισμός των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα. Είναι μια σύγχρονη παραθαλάσσια πόλη, με έντονη κίνηση, σημαντικό λιμάνι και νέους κατοίκους που προέρχονται από διαφορετικές περιοχές. Ο πολεοδομικός ιστός μεταβάλλεται, οι ανάγκες αυξάνονται και η καθημερινότητα γίνεται περισσότερο σύνθετη.

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, η Παντοβασίλισσα υπενθυμίζει ότι η ανάπτυξη ενός τόπου δεν πρέπει να σημαίνει απώλεια της ιστορικής του μνήμης. Αντίθετα, η μνήμη μπορεί να δώσει βάθος και συνέχεια στην αλλαγή.

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα στην πράξη

Η περίπτωση της Παναγίας Παντοβασίλισσας βοηθά να κατανοήσουμε καλύτερα την έννοια της πολιτισμικής ανθεκτικότητας. Όταν οι Τριγλιανοί πρόσφυγες έφτασαν στη Ραφήνα, είχαν χάσει σχεδόν τα πάντα. Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν, ένοιωσαν την ανάγκη να διατηρήσουν ζωντανά τα στοιχεία που συγκροτούσαν την ταυτότητά τους.

Η πίστη, οι παραδόσεις, τα κειμήλια και η ιστορική μνήμη δεν λειτούργησαν ως βάρος που τους κρατούσε προσκολλημένους σε έναν κόσμο που είχε χαθεί. Λειτούργησαν ως βάση για να δημιουργήσουν έναν νέο κόσμο.

Αυτό είναι ίσως το σημαντικότερο στοιχείο της ανθεκτικότητας: η δυνατότητα να μετατρέπεται μια δύσκολη εμπειρία σε αφετηρία δημιουργίας. Οι πρόσφυγες δεν περιορίστηκαν στη νοσταλγία. Οργάνωσαν τη ζωή τους, εργάστηκαν, έχτισαν σπίτια, δημιούργησαν από το μηδέν μια νέα πόλη και της έδωσαν μια ξεχωριστή ταυτότητα.

Η ανέγερση του ναού υπήρξε μέρος αυτής της προσπάθειας. Ήταν μια συλλογική πράξη, η οποία εξέφραζε την ανάγκη των κατοίκων να αποκτήσουν έναν κοινό τόπο αναφοράς. Έναν χώρο όπου η μνήμη της Τρίγλιας δεν θα έμενε κλεισμένη στο παρελθόν, αλλά θα συνέχιζε να υπάρχει μέσα στην καθημερινή ζωή της νέας πατρίδας.

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν είναι μια αφηρημένη έννοια. Εκφράζεται μέσα από συγκεκριμένες επιλογές: τη διατήρηση ενός κειμηλίου, τη φροντίδα ενός μνημείου, τη μεταφορά μιας οικογενειακής ιστορίας στα παιδιά, τη συμμετοχή σε μια τοπική εορτή, την προσπάθεια να γνωρίσουν οι νεότερες γενιές τον τόπο όπου ζουν.

Η χωρική διάσταση της μνήμης

Η ανθεκτικότητα έχει και μια ιδιαίτερα σημαντική χωρική πλευρά. Οι πόλεις δεν είναι μόνο σύνολα κτιρίων, δρόμων και υποδομών. Είναι χώροι στους οποίους αποτυπώνεται η ιστορία των ανθρώπων.

Ο ναός της Παντοβασίλισσας δίνει στη μνήμη μια συγκεκριμένη θέση μέσα στην πόλη. Δεν αποτελεί μια μακρινή αφήγηση ή μια απλή αναφορά σε ένα ιστορικό βιβλίο. Είναι ένα κτίριο ορατό και προσιτό, το οποίο βρίσκεται μέσα στον καθημερινό περίπατο, στη διαδρομή προς την αγορά, στις γειτονιές και στις πλατείες της Ραφήνας.

Η παρουσία του συνδέει συμβολικά δύο τόπους: την Τρίγλια της Βιθυνίας και τη Ραφήνα της Αττικής. Ο ιστορικός ναός της Παντοβασίλισσας στην Τρίγλια και ο ναός που ανεγέρθηκε στη Ραφήνα ανήκουν σε διαφορετικές εποχές και βρίσκονται σε διαφορετικές χώρες. Ωστόσο, ενώνονται μέσα από τη μνήμη, την πίστη και την ιστορική συνέχεια.

Ο ένας ναός θυμίζει την πατρίδα που χάθηκε. Ο άλλος εκφράζει τη δύναμη της νέας αρχής.

Μια παρακαταθήκη για το μέλλον

Σε έναν κόσμο που αλλάζει γρήγορα, η διατήρηση της τοπικής ταυτότητας αποκτά ιδιαίτερη αξία. Οι πόλεις καλούνται να προσαρμοστούν σε νέες συνθήκες, χωρίς να χάσουν τα στοιχεία που τις κάνουν ξεχωριστές.

Η Παναγία Παντοβασίλισσα αποτελεί μια τέτοια σταθερή αναφορά για τη Ραφήνα. Δεν ανήκει μόνο στους απογόνους των Τριγλιανών προσφύγων. Ανήκει στη σύγχρονη πόλη και σε όλους τους κατοίκους της. Η ιστορία της υπενθυμίζει ότι η ανθεκτικότητα δεν είναι μόνο η ικανότητα να ξεπερνά κανείς μια δυσκολία. Είναι και η δύναμη να συνεχίζει, να δημιουργεί και να παραδίδει στις επόμενες γενιές κάτι ουσιαστικό.

Η Παντοβασίλισσα δεν είναι απλώς ένα απομεινάρι του παρελθόντος. Είναι μια ζωντανή κιβωτός μνήμης. Ένα σημείο όπου η ιστορία συναντά το παρόν και αποκτά προοπτική για το μέλλον.

Γιατί ένας τόπος αντέχει πραγματικά στον χρόνο όταν γνωρίζει τις ρίζες του, σέβεται τη διαδρομή του και αξιοποιεί τη μνήμη του ως δύναμη δημιουργίας.

1. Επίσκεψη στην Τρίγλια της Βιθυνίας, 2024

Στον ιστορικό ναό της Παναγίας Παντοβασίλισσας στην Τρίγλια της Βιθυνίας. Η παρουσία επισκεπτών από τη Ραφήνα στον τόπο των προγόνων τους αποτυπώνει τη ζωντανή σχέση ανάμεσα στη μνήμη της παλιάς πατρίδας και στη σύγχρονη ταυτότητα της πόλης.

2. Εργασίες ανέγερσης του ναού στη Ραφήνα

Λιγνιτωρύχοι από την περιοχή της Διασταύρωσης Ραφήνας συμμετέχουν στις εργασίες κατασκευής του τοιχίου αντιστήριξης του Ιερού Ναού. Η ανέγερση της Παντοβασίλισσας υπήρξε αποτέλεσμα συλλογικής προσπάθειας και έμπρακτης προσφοράς.

3. Ο Ιερός Ναός της Παναγίας Παντοβασίλισσας σήμερα

Η Παναγία Παντοβασίλισσα στο κέντρο της σύγχρονης Ραφήνας. Ένας ναός που δεν αποτελεί μόνο χώρο λατρείας, αλλά και σταθερό σημείο αναφοράς για τη ζωή, την ιστορία και τη συλλογική μνήμη της πόλης.

4. Ο ιστορικός ναός της Παντοβασίλισσας στην Τρίγλια

Ο ναός της Παναγίας Παντοβασίλισσας στην Τρίγλια της Βιθυνίας. Τα σωζόμενα τμήματά του διατηρούν ζωντανή τη μνήμη ενός τόπου που οι πρόσφυγες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν, αλλά δεν έπαψαν ποτέ να κουβαλούν μέσα τους.

5. Η συμμετοχή των κατοίκων στην ανέγερση του ναού

Κάτοικοι της Ραφήνας μεταφέρουν πέτρες για την ανέγερση της Παναγίας Παντοβασίλισσας. Η ιστορική φωτογραφία αποτυπώνει τη δύναμη της συλλογικότητας και τη θέληση μιας προσφυγικής κοινότητας να δημιουργήσει από την αρχή έναν νέο τόπο ζωής.

6. Η Ραφήνα κατά τη δεκαετία του 1950

Ο παλαιός και ο νέος ναός της Παναγίας Παντοβασίλισσας στη Ραφήνα κατά τη δεκαετία του 1950. Η εικόνα αποτυπώνει τη μετάβαση από τον πρώτο προσφυγικό οικισμό σε μια πόλη που αναπτυσσόταν, διατηρώντας ως σταθερό πυρήνα την ιστορική της μνήμη.

7. Το εσωτερικό του ιστορικού ναού στην Τρίγλια

Άποψη από το εσωτερικό του ιστορικού ναού της Παντοβασίλισσας στην Τρίγλια. Παρά τη φθορά του χρόνου, ο χώρος εξακολουθεί να λειτουργεί ως ισχυρό σύμβολο πίστης, μνήμης και ιστορικής συνέχειας.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Κυριάκος Μαϊόπουλος γεννήθηκε στον Πειραιά το 1960. Αποφοίτησε το 1982 από τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων ως αξιωματικός Ιππικού – Τεθωρακισμένων και υπηρέτησε σε μονάδες και επιτελικές θέσεις του Ελληνικού Στρατού, καθώς και σε διεθνείς αποστολές του OSCE στην περιοχή του Καυκάσου και στο Ναγκόρνο Καραμπάχ.

Μετά την αποστρατεία του , εγκαταστάθηκε στη Ραφήνα και ασχολήθηκε με την τοπική ιστορία και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ραφήνας. Είναι συγγραφέας του λευκώματος *Ιερός Ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου – Παντοβασίλισσα Ραφήνας: Η ιστορία ανεγέρσεως του Ιερού Ναού της «Τριγλιανής Παναγιάς»*

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Μακρής Δημήτρης (2026): Στα χνάρια των λιγνιτωρύχων της Ραφήνας, το δύσκολο χθες και το σήμερα

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 549- 557

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Στα χνάρια των λιγνιτωρύχων της Ραφήνας, το δύσκολο χθες και το σήμερα.

Μακρής Δημήτρης

Ερευνητής τοπικής ιστορίας, συγγραφέας

Περιλαμβάνει αποσπάσματα από το άρθρο του ίδιου «Το μεροκάματο του τρόμου» στο περιοδικό Ανάβλεμμα, 2006, του Λυκείου των Ελληνίδων παρ. Ραφήνας

Τα έγκατα της γης είναι δύσκολος τόπος. Είναι ένας τόπος που γνωρίζουν καλά οι λιγνιτωρύχοι, οι μεταλλωρύχοι, οι μιναδόροι όπου γής. Και τον φοβούνται - αλλά και όχι. Είναι αναγκασμένοι να ζουν με τον κίνδυνο «για να ζήσουν τις φαμίλιες τους». Καθημερινά και ολημερίς, και συνεχίζουν. Μα τον θυμούνται πάντα τον κίνδυνο, κι έτσι μπορούν και τον νικούν.

Ακόμη και όταν όμως πάψει να λειτουργεί το λιγνιτωρυχείο, ο τόπος παραμένει δύσκολος. Και αυτό δεν πρέπει να το ξεχνάμε.

Αποσπάσματα από το άρθρο μου «Το μεροκάματο του τρόμου» που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό του Λυκείου των Ελληνίδων παράρτημα Ραφήνας, 2006, στην έκδοση για τα 90 χρόνια από την ίδρυση των λιγνιτωρυχείων του Γκρώμαν στη Διασταύρωση Ραφήνας:

«Λίγο πριν ανάψει τις θρυαλλίδες ο μιναδόρος φωνάζει δυνατά "Φουρνέλο!", για να ακούσουν όλοι και να κρυφτούν. Αμέσως όλοι σταματούν και ψάχνουν να βρουν σημείο που να μην έχει οπτική επαφή με την στοά όπου θα γίνουν οι εκρήξεις. (...) Ο βιντζαδόρος, από τον τρόπο του κτυπήματος, καταλαβαίνει τι πρόκειται να γίνει και σταματά κάθε κίνηση. Σταματά το βίντζι, έστω και αν το βαγόνι βρίσκεται στη μέση της διαδρομής του φιρέ.

Από το άναμμα του πρώτου φιτιλιού μέχρι και το τέλος των εκρήξεων δεν πρέπει να ακούγεται κανείς άλλος θόρυβος παρά μόνο των εκρηκτικών, γιατί ο πυροδότης πρέπει να ακούσει όλες τις εκρήξεις -κι έχει τους λόγους του. Με μια γρήγορη ματιά ελέγχει αν υπάρχει φλόγα σε όλες κι απομακρύνεται βιαστικά. Κρύβεται στο πλησιέστερο σημείο, που από πριν έχει επιλέξει. Συγκεντρώνεται και με τεντωμένα τα αυτιά του περιμένει την έναρξη των εκρήξεων.(...)

Ξαφνικά την ηρεμία την διακόπτει μια δυνατή βοή, που την ακολουθεί μια ισχυρή δόνηση. Ακολουθούν απανωτά και άλλες εκρήξεις. Μετά από ένα περίπου λεπτό τη μια βοή, τη διαδέχεται άλλη. Για ένα λεπτό η γη τρέμει, τρίζουν τα πάντα, οι οροφές των στοών, οι κάσες, οι γραμμές των βαγονιών, όλα. Πριν εκπνεύσει το ένα ωστικό κύμα, το διαδέχεται ένα άλλο. Κομμάτια λιγνίτη και ασβεστόλιθου εκσφενδονίζονται και βομβαρδίζουν όλες τις κοντινές επιφάνειες των στοών. Η βοή και οι δονήσεις γίνονται αισθητές και από αυτούς που βρίσκονται στην επιφάνεια.

Μόλις παύσει η ταραχή, οι λιγνιτωρύχοι θα βγουν από τις κρυψώνες τους και θα συνεχίσουν το δύσκολο έργο τους. {...}

Μια μέρα, τη στιγμή που σταματά η ταραχή από τις εκρήξεις και πριν αρχίσουν να βγαίνουν από τις κρυψώνες τους, ο πυροδότης με όλη τη δύναμη της φωνής του, φωνάζει: "Ο έκτοοοοοοοος".

Ο αντίλαλός του μεταφέρεται από στοά σε στοά και όλοι παγώνουν. Μένουν στο σημείο που βρίσκονται. Η μόνη κίνηση που κάνουν είναι να βγάλουν από το τσεπάκι τους το ρολόι τους, για να δουν την ώρα. Ξέρουν τι έχει συμβεί. Ο αριθμός που φώναξε δυνατά ο πυροδότης σημαίνει ότι η έκτη δυναμίτιδα δεν εξερράγη. Ένα κενό στο εσωτερικό της θρυαλλίδας σταμάτησε τη φλόγα.

Όλοι παραμένουν στις κρυψώνες τους και περιμένουν. Πρέπει να περάσουν 20 λεπτά. (...) Η παραμικρή παραβίασή του σημαίνει "Θάνατος". Ενδέχεται οποιαδήποτε στιγμή μέσα στο 20λεπτο η φλόγα να συνεχίσει την πορεία της μέσα στη θρυαλλίδα, να πυροδοτήσει τον πυροκροτητή και να ακολουθήσει η έκρηξη - πράγμα σπάνιο. Συνήθως η φλόγα σβήνει οριστικά.

Η αναμονή τούς τσακίζει, τους σπάει τα νεύρα. Όλοι παρακαλούν να συνεχίσει η φλόγα να περπατά, γιατί γνωρίζουν τι πρόκειται να συμβεί με την εκπνοή του 20λεπτου. Ο πυροδότης θα βρεθεί ακόμη πιο κοντά στο θάνατο. Απ' όλους περισσότερο αγωνιά εκείνος, γιατί είναι αυτός που θα πάει να βγάλει το φίδι από την τρύπα. Είναι αμήχανος, νευρικός, προσεύχεται, επικαλείται τη βοήθεια της προστάτιδάς του Αγίας Βαρβάρας. Άλλοτε βρίζει, άλλοτε βλαστημά τη μοίρα του, σκέφτεται τους δικούς του, φοβάται. Χίλιες δυο σκέψεις τον βασανίζουν. Ελπίζει... (...)

Η ώρα κυλά. Βγαίνουν όλοι και περιτριγυρίζουν τον πυροδότη. Τον ενθαρρύνουν, τον εμψυχώνουν. Ένας του λέει "Όλα θα πάνε καλά", ένας άλλος προσθέτει "Μη φοβάσαι, είσαι ο καλύτερος, το 'χεις ξανακάνει", ένας τρίτος συμπληρώνει "Ηρέμησε, πρέπει να 'χεις καθαρό μυαλό, πρόσεχε".

Αυτός βαδίζει προς τη στοά. Τώρα τα βήματά του είναι αργά, βαριά. Καθώς τα πόδια του βυθίζονται στη μαύρη λάσπη, γίνονται πιότερο βαριά. Οι άλλοι δεν τον ακολουθούν, μένουν πίσω σκυθρωποί και τον κοιτούν. Δεν γυρίζουν στις εργασίες τους, αλλά απομακρύνονται. Εκείνος τώρα πρέπει να πάει να πυροδοτήσει την άσκαστη δυναμίτιδα με άλλη. Και ένας μόνο τρόπος υπάρχει: να ανοίξει παράλληλη τρύπα σε απόσταση 3-4 εκατοστών και σε βάθος όσο και η άλλη, να γομώσει τη νέα και να την πυροδοτήσει, για να εκραγεί μαζί με αυτή και η πρώτη.

Η νέα τρύπα που θα ανοίξει δεν πρέπει να του ξεφύγει ούτε χιλιοστό προς την πλευρά της προηγούμενης. Εάν ξεφύγει προς την μεριά της από την αρχή, τότε στο βάθος θα συναντήσει την δυναμίτιδα και θα κτυπήσει τον πυροκροτητή με την παραμίνα (ο πυροκροτητής εκρήγνυται και με κρούση). Εάν συμβεί αυτό, τότε θα εκραγεί η δυναμίτιδα και το ωστικό κύμα, μαζί με τα θραύσματα, θα τον κομματιάσουν.

Όλοι οι άλλοι έχουν απομακρυνθεί και τσουτιάζουν δίπλα-δίπλα ανάμεσα στις κάσες. Καθώς αυτοί συζητούν, ο πυροδότης πλησιάζει το στόχο του αργά-αργά. Ξέρει ότι δεν είναι μόνος του, ξέρει ότι κάποιος είναι πίσω του και τον ακολουθεί βήμα προς βήμα.

Τον νοιώθει. Είναι ο Χάρος. Χρόνια του στήνει παγίδες. Πολλές φορές έχει συμμαχήσει με την απάνθρωπη εργοδοσία, με το βουνό που βυθίζεται και κλείνει τις στοές, με τη θανατηφόρα αγκούσα και με πολλούς άλλους, αλλά δεν τα καταφέρνει. {...}

Τον λούζει κρύος ιδρώτας, σφίγγει τα δόντια, σκύβει, παίρνει την παραμίνα, την ξαμώνει και αρχίζει να κτυπά με σταθερό χέρι αργά και ρυθμικά το έδαφος. Τώρα δεν σκέφτεται τίποτα, η ματιά του και η σκέψη του είναι καρφωμένες στο σημείο που κτυπά. Κάθε λίγο σταματά κι ελέγχει εάν βαδίζει σωστά. Δε βιάζεται, προσέχει πολύ.

Κάποια στιγμή νοιώθει ότι η παραμίνα, η κεφαλή της, βρίσκεται δίπλα στην αρματωμένη δυναμίτιδα. Αυτό ήταν, τελείωσε. Τα κατάφερε. Τη βγάζει και την καρφώνει στο έδαφος. Τώρα χαμογελά αυτός, όχι ο άλλος. "Κερατά", του λέει, "πάλι σε νίκησα. Είμαι σκληρό καρύδι και με ξέρεις. Είμαι από τη Σέριφο".

Προχωρά λίγα μέτρα, βρίσκει ένα στεγνό μέρος και κάθεται κατάχαμα να ξαποστάσει. Ξαναβγάζει ένα σέρτικο, το ανάβει. Ρουφά με δύναμη τον καπνό και ανακουφίζεται. Ζυγώνουν και οι άλλοι και αρχίζει η αθιβολή.

Πετάει τη γόπα και σηκώνεται. Πηγαίνει στο σημείο που βρίσκεται η κουλούρα με τη θρυαλλίδα και τα καψούλια. Βγάζει το κατσούνι του και κόβει ένα κομμάτι φιτίλι, το βάζει μέσα στο καψούλι και το δαγκώνει. Μετά πάει στο σημείο που είναι οι κάσες με την δυναμίτιδα. Παίρνει μια και με τον κάτσουνά του κόβει ένα μικρό "λουκουμάκι". Βυθίζει τον πυροκροτητή στο μικρό κομμάτι της δυναμίτιδας και ξαναγυρίζει στη στοά του.

Θα ξεκινήσει την ίδια διαδικασία: θα γομώσει, θα ταπώσει, θα ανάψει. Θα ακούσει ξανά τη βοή, θα νοιώσει τη γη να τρέμει. Θα συνεχίσει.

Για να βγάλει το ψωμί του, να ζήσει τη φαμίλια του.»

Το έργο της εξόρυξης του λιγνιτοφόρου κοιτάσματος στη Διασταύρωση Ραφήνας ξεκίνησε το 1916 κι έκλεισε το 1967. Έφερε στον τόπο αυτόν εργάτες, κυρίως ανθρώπους που γνώριζαν τη δουλειά με τις οικογένειές τους, που προέρχονταν από την Κύμη και την Κάρυστο Ευβοίας, τη Σέριφο, τους μικρασιάτες της Ραφήνας, την Κω, την Κρήτη, το Λαύριο, τα Μεσόγεια, τη Μάντρα Αττικής, χωριά της Ηπείρου και Σαρακατσάνους της Νταού Πεντέλης, δημιουργώντας μια συνεκτική τοπική κοινωνία των λιγνιτωρύχων, με προστάτιδα, ως είθισται, την Αγία Βαρβάρα. Το εκκλησάκι της βρίσκεται παράπλευρα στη Λεωφόρο Μαραθώνος.

Όμως μέχρι σήμερα έχει αφήσει πίσω του ανοιχτές πληγές.

Από την 50χρονη έρευνα μου έχω φέρει στο φως πάνω από 50 εισόδους των στοών (φυρέ και φρέατα) και κατά την εκτίμηση μου πάνω από 2000 στοές.

Τα φυρέ και φρέατα με την πάροδο του χρόνου και λόγω των καιρικών συνθηκών καταρρέουν και δημιουργούν κρατήρες.

Αυτά τα φαινόμενα είναι επικίνδυνα. Πρέπει να γίνονται γεωλογικές μελέτες με γεωραντάρ πριν την οικοδόμηση μεγάλων κτηρίων και κατασκευών.

Οι αρμόδιες υπηρεσίες του Κράτους πρέπει να σφραγίσουν τις εισόδους των στοών. Οι κάτοικοι και οι αρμόδιοι φορείς πρέπει να γνωρίζουν σε αυτήν την περιοχή το που πρέπει να χτίζουν και τί μέτρα πρέπει να λαμβάνουν. Γιατί οι στοές υπάρχουν στο υπέδαφος.

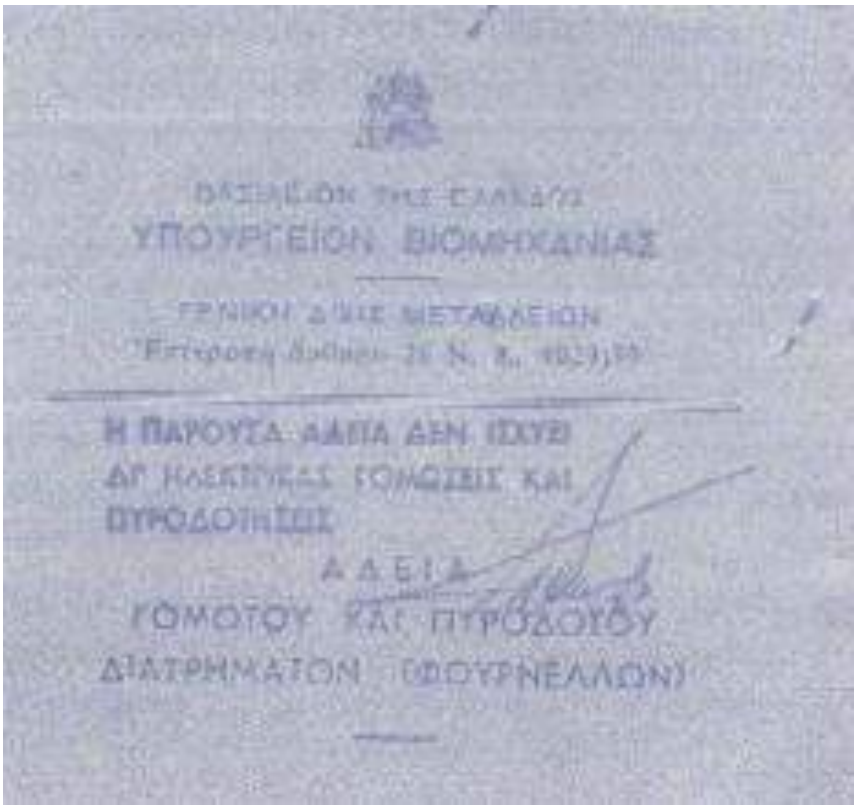

Επιπλέον, σε 15 σημεία του οικισμού υπάρχουν κατά την εκτίμηση του γράφοντος πολλές δεκάδες χιλιάδες κυβικά μέτρα του λιγνιτοφόρου κοιτάσματος. Εκεί δημιουργούνται κατά καιρούς οι προϋποθέσεις και γίνεται αυτανάφλεξη του λιγνίτη.

Η τελευταία αυτανάφλεξη έγινε την 23η Ιουλίου του 2019.

Πρέπει οι αρμόδιες αρχές του Κράτους να απομακρύνουν τον λιγνίτη από την περιοχή του οικισμού.

Η σύμβαση που είχε συντάξει το Δημόσιο με τις εταιρίες εξόρυξης έλεγε: «*μετά το πέρας της εξόρυξης η εταιρεία είναι υπόχρεη να επαναφέρει την περιοχή στην αρχική της*

κατάσταση, δηλαδή να σφραγίσει τις εισόδους, να καταστρέψει τις κατασκευές και να απομακρύνει τα δομικά υλικά από την περιοχή». Οι κύριες κατασκευές ήταν η βάση του βίντζι, το ρίχτι και η σιδηροτροχιά της επιφάνειας και φυσικά όλες τις δευτερεύουσες μικροκατασκευές.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Δημήτρης Μακρής γεννήθηκε και ζεί στη Διασταύρωση Ραφήνας, από γονείς λιγνιτωρύχους με καταγωγή από τη Σέριφο και την Κύμη. Έχει σπουδάσει εργοδηγός ηλεκτρονικών, τεχνικός τηλεπικοινωνιών αλλά και στη στρατιωτική σχολή σωματικής αγωγής και έχει εργαστεί ως ιδιωτικός υπάλληλος. Έχει υπάρξει μέλος της εθνικής ομάδας στον αθλητισμό, πολλές φορές πανελληνιονίκης, και λαμπαδηδρόμος στην Ολυμπιάδα του Μονάχου. Υπηρέτησε από θεσμικές θέσεις το συνδικαλισμό και την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Έχει διατελέσει πολλά χρόνια Δημοτικός Σύμβουλος στο Δήμο Ραφήνας – Πικερμίου και παλαιότερα Κοινοτικός Σύμβουλος και Αντικοινοτάρχης στη Ραφήνα.

Είναι ερευνητής της τοπικής ιστορίας και ειδικά της Ανατολικής Αττικής και συγγραφέας. Από το 1960 έχει καταγράψει την ιστορία των λιγνιτωρύχων της Ραφήνας, έχει αποτυπώσει σε τοπογραφικό διάγραμμα τις στοές, έχει συγκεντρώσει σημαντικό φωτογραφικό και λαογραφικό αρχείο. Έχει καταγράψει την ιστορία του «Σανατορίου» Νταού Πεντέλης. Έχει εντοπίσει αρχαιολογικά κατάλοιπα και έχει καταθέσει στοιχεία ευρημάτων στις αρμόδιες αρχές. Παρουσιάζει ιστορικά στοιχεία και ευρήματα σε επιστημονικές συναντήσεις και πολιτιστικές εκδηλώσεις. Πραγματοποιεί περιηγήσεις σε ομάδες επισκεπτών στα μνημεία και τα άλλα σημεία ιστορικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος της Ανατολικής Αττικής. Έχει εκδώσει τα βιβλία «Το οχυρό της Ραφήνας», «Πικέρμι, η χώρα των κρουστάλλων», «4 Δεκεμβρίου, το έθιμο της Αγ.Βαρβάρας», «Αραφηνίδαι Αλαί, Λιμάνι και παραλιακή ζώνη της Ραφήνας» και άλλα.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

MSc Θωμάς Γ. Μαυρογόνατος (2026): Πολιτισμός και Πόλη στην Εποχή της Διαρκούς Μετάβασης

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 558- 563

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Πολιτισμός και Πόλη στην Εποχή της Διαρκούς Μετάβασης.

MSc Θωμάς Γ. Μαυρογόνατος

Αντιδήμαρχος Δήμου Ραφήνας-Πικερμίου

Περίληψη

Η χωρική και η πολιτισμική ανθεκτικότητα αναδεικνύονται ως κρίσιμες έννοιες για την κατανόηση των σύγχρονων κοινωνιών σε καθεστώς διαρκούς μετάβασης, όπου οι κρίσεις (κλιματική, οικονομική, κοινωνική και γεωπολιτική) έχουν καταστεί δομικό στοιχείο της καθημερινότητας. Η ανθεκτικότητα των πόλεων δεν εξαντλείται στις τεχνικές και υποδομικές παρεμβάσεις, αλλά προϋποθέτει τη διασφάλιση του δημόσιου χώρου, της κοινωνικής κατοικίας, της ισότιμης πρόσβασης, καθώς και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Παράλληλα, ο πολιτισμός λειτουργεί ως μηχανισμός συλλογικής μνήμης, ταυτότητας και κριτικού αναστοχασμού, συμβάλλοντας στην αποφυγή της πολιτισμικής ομογενοποίησης που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση. Η ελληνική εμπειρία καταδεικνύει τις επιπτώσεις ενός αναπτυξιακού μοντέλου που αντιμετωπίζει τον χώρο ως εμπορεύσιμο αγαθό, αλλά και τη σημασία τοπικών πρωτοβουλιών αλληλεγγύης και πολιτιστικής δράσης. Συνολικά, η βιώσιμη μετάβαση προϋποθέτει τον συνδυασμό περιβαλλοντικής πολιτικής, κοινωνικής δικαιοσύνης και πολιτισμικής μέριμνας, με στόχο

τη διατήρηση της δημοκρατικής συμμετοχής και της συλλογικής ικανότητας παραγωγής νοήματος στις σύγχρονες πόλεις.

Ζούμε σε μια εποχή όπου η έννοια της κρίσης μοιάζει να έχει μετατραπεί από εξαίρεση σε κανονικότητα. Κλιματική απορρύθμιση, ενεργειακή αβεβαιότητα, πολεμικές συγκρούσεις, μεταναστευτικές ροές, στεγαστική πίεση, ψηφιακή επιτάχυνση και κοινωνικές ανισότητες συνθέτουν ένα παγκόσμιο τοπίο διαρκούς μετάβασης. Μέσα σε αυτή τη συνθήκη, η συζήτηση για την ανθεκτικότητα δεν αφορά πια μόνο τις υποδομές ή την οικονομία. Αφορά πρωτίστως τον άνθρωπο, τη μνήμη, τον δημόσιο χώρο, τον πολιτισμό. Αφορά το πώς μια κοινωνία μπορεί να συνεχίσει να αναπνέει χωρίς να χάνει τον εαυτό της.

Η χωρική και η πολιτισμική ανθεκτικότητα αποτελούν δύο αλληλένδετες όψεις αυτής της ανάγκης. Δεν πρόκειται για αφηρημένες θεωρητικές έννοιες αλλά για καθημερινές πρακτικές επιβίωσης και συλλογικής αξιοπρέπειας. Είναι η δυνατότητα μιας πόλης να αντέχει χωρίς να γίνεται απάνθρωπη και ταυτόχρονα η δυνατότητα μιας κοινωνίας να εξελίσσεται χωρίς να διαγράφει τη μνήμη, τις σχέσεις και τις πολιτισμικές της ρίζες.

Οι πόλεις σήμερα λειτουργούν ως μικρογραφίες των παγκόσμιων αντιφάσεων. Από τη μία πλευρά, συγκεντρώνουν δημιουργικότητα, τεχνολογία, πολιτισμό και κοινωνική κινητικότητα. Από την άλλη, γίνονται πεδία αποκλεισμού, εμπορευματοποίησης και έντονης κοινωνικής πίεσης. Το δικαίωμα στην κατοικία μετατρέπεται σε προνόμιο, οι δημόσιοι χώροι περιορίζονται, ενώ η τουριστικοποίηση αλλοιώνει την καθημερινή ζωή των κατοίκων. Ολόκληρες γειτονιές χάνουν τη φυσιογνωμία τους μέσα από μια διαδικασία εξευγενισμού που συχνά παρουσιάζεται ως «ανάπτυξη».

Η χωρική ανθεκτικότητα δεν μπορεί να περιορίζεται στην τεχνική διαχείριση κρίσεων. Δεν είναι μόνο τα αντιπλημμυρικά έργα, τα έξυπνα δίκτυα ή οι ενεργειακές αναβαθμίσεις, αν και όλα αυτά είναι απαραίτητα. Είναι επίσης η ύπαρξη δημόσιων χώρων συνάντησης, η προσβασιμότητα, η κοινωνική κατοικία, η δυνατότητα των ανθρώπων να αισθάνονται

ότι ανήκουν στον τόπο όπου ζουν. Μια πόλη γίνεται πραγματικά ανθεκτική όταν δεν αφήνει κανέναν αόρατο.

Η πανδημία λειτούργησε ως βίαιη υπενθύμιση αυτής της αλήθειας. Οι κοινωνίες αναγκάστηκαν να επανεξετάσουν τη σχέση τους με τον χώρο, τη γειτονιά, τη συλλογικότητα. Τότε έγινε εμφανές πόσο σημαντικά είναι τα μικρά τοπικά δίκτυα αλληλεγγύης, οι δημόσιοι χώροι πρασίνου, οι πολιτιστικές πρωτοβουλίες που κράτησαν ζωντανή την κοινωνική επαφή μέσα στην απομόνωση. Η ανθεκτικότητα δεν ήταν μόνο θέμα κρατικών μηχανισμών ήταν και θέμα πολιτισμού.

Και εδώ ακριβώς αναδεικνύεται ο κρίσιμος ρόλος της πολιτισμικής ανθεκτικότητας. Σε έναν κόσμο που επιταχύνει διαρκώς, ο πολιτισμός λειτουργεί ως πεδίο μνήμης αλλά και ως εργαλείο αναστοχασμού και αντίστασης. Δεν αφορά αποκλειστικά την τέχνη με τη στενή έννοια. Περιλαμβάνει τις γλώσσες, τις αφηγήσεις, τις συλλογικές εμπειρίες, τις καθημερινές πρακτικές, ακόμη και τον τρόπο που οι άνθρωποι κατοικούν έναν τόπο.

Η παγκοσμιοποίηση δημιούργησε τεράστιες δυνατότητες επικοινωνίας και ανταλλαγής. Ταυτόχρονα όμως επέβαλε και μια τάση πολιτισμικής ομογενοποίησης. Οι ίδιες εικόνες, οι ίδιες εμπορικές εμπειρίες, οι ίδιες αρχιτεκτονικές λογικές επαναλαμβάνονται από πόλη σε πόλη. Το αποτέλεσμα είναι συχνά ένας λειτουργικός αλλά απρόσωπος αστικός χώρος, όπου η τοπική ιδιαιτερότητα αντιμετωπίζεται είτε ως φολκλόρ είτε ως τουριστικό προϊόν.

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, η πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν σημαίνει επιστροφή σε μια ιδεατή «καθαρότητα» του παρελθόντος. Οι πολιτισμοί πάντοτε εξελίσσονταν μέσα από επιρροές και μετακινήσεις. Η ουσία βρίσκεται αλλού: στη δυνατότητα μιας κοινωνίας να διατηρεί ζωντανή τη συλλογική της μνήμη και να παράγει νέο πολιτισμό χωρίς να υποτάσσεται ολοκληρωτικά στη λογική της αγοράς.

Ο πολιτισμός έχει τη δύναμη να επανανοηματοδοτεί τον χώρο. Ένα εγκαταλελειμμένο εργοστάσιο μπορεί να μετατραπεί σε χώρο δημιουργίας, ενώ μια γειτονιά μπορεί να ξαναβρεί κοινωνική ζωή μέσα από φεστιβάλ, βιβλιοθήκες, αυτοδιαχειριζόμενα

εγχειρήματα ή τοπικές καλλιτεχνικές δράσεις. Σε περιόδους κρίσης, η τέχνη και η συλλογική έκφραση δεν αποτελούν πολυτέλεια. Αποτελούν μορφές κοινωνικής αντοχής. Ιδιαίτερα στις σύγχρονες μητροπόλεις, όπου η αποξένωση εντείνεται, ο πολιτισμός μπορεί να λειτουργήσει ως αντίβαρο στη διάλυση των κοινωνικών δεσμών. Η μουσική στον δρόμο, τα μικρά θέατρα, οι ανεξάρτητοι κινηματογράφοι, οι εκθέσεις σε δημόσιους χώρους, ακόμη και οι άτυπες κοινότητες δημιουργών συγκροτούν μικρές εστίες δημοκρατίας μέσα στην καθημερινότητα. Υπενθυμίζουν ότι η πόλη δεν είναι μόνο οικονομική μονάδα αλλά πεδίο κοινής ζωής.

Ταυτόχρονα, η πολιτισμική ανθεκτικότητα συνδέεται άμεσα με τη δημοκρατία. Μια κοινωνία που χάνει τη δυνατότητα να αφηγείται τον εαυτό της γίνεται πιο ευάλωτη στον φόβο, στον αυταρχισμό και στη χειραγώγηση. Όταν η δημόσια συζήτηση φτωχαίνει και η πληροφορία μετατρέπεται αποκλειστικά σε καταναλώσιμο προϊόν, ο πολιτισμός αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία ως χώρος κριτικής σκέψης.

Δεν είναι τυχαίο ότι σε περιόδους κοινωνικής έντασης ο πολιτισμός βρίσκεται συχνά στο στόχαστρο. Οι περικοπές στη δημόσια παιδεία, στις τέχνες και στους πολιτιστικούς θεσμούς παρουσιάζονται συνήθως ως «ρεαλιστικές προσαρμογές». Στην πραγματικότητα όμως αποδυναμώνουν την κοινωνική συνοχή και περιορίζουν τη δυνατότητα συλλογικής φαντασίας. Μια κοινωνία χωρίς πολιτισμό γίνεται πιο εύκολα μια κοινωνία χωρίς δημόσιο διάλογο.

Η Ελλάδα γνωρίζει καλά αυτές τις αντιφάσεις. Η δεκαετής οικονομική κρίση, οι πυρκαγιές, οι πλημμύρες, η ανεξέλεγκτη τουριστική ανάπτυξη και η στεγαστική πίεση ανέδειξαν τα όρια ενός μοντέλου ανάπτυξης που αντιμετωπίζει τον χώρο κυρίως ως εμπόρευμα. Ταυτόχρονα όμως γεννήθηκαν και σημαντικές πρωτοβουλίες κοινωνικής και πολιτιστικής ανθεκτικότητας: κοινωνικά κέντρα, συνεταιριστικά εγχειρήματα, τοπικά φεστιβάλ, δομές αλληλεγγύης, νέες μορφές καλλιτεχνικής δημιουργίας σε γειτονιές που δοκιμάστηκαν από την κρίση.

Αυτές οι εμπειρίες δείχνουν ότι η ανθεκτικότητα δεν οικοδομείται μόνο από τα πάνω. Χρειάζεται δημόσια πολιτική, αλλά χρειάζεται και ενεργή κοινωνική συμμετοχή. Οι

κάτοικοι μιας περιοχής γνωρίζουν συχνά καλύτερα από οποιονδήποτε ειδικό τις πραγματικές ανάγκες του τόπου τους. Η συμμετοχική πολεοδομία, η ενίσχυση των τοπικών πολιτιστικών δικτύων και η προστασία του δημόσιου χώρου αποτελούν κρίσιμες προϋποθέσεις για μια πιο βιώσιμη και δημοκρατική μετάβαση.

Ο όρος «μετάβαση» άλλωστε είναι ίσως η πιο χαρακτηριστική λέξη της εποχής μας. Μετάβαση στην πράσινη οικονομία, στην ψηφιακή εποχή, σε νέα μοντέλα εργασίας και παραγωγής. Όμως κάθε μετάβαση εμπεριέχει και το ερώτημα: ποιος μένει πίσω; Αν η αλλαγή δεν συνοδεύεται από κοινωνική δικαιοσύνη και πολιτισμική μέριμνα, τότε η ανθεκτικότητα μετατρέπεται σε προνόμιο των λίγων.

Η συζήτηση για το μέλλον των πόλεων δεν μπορεί λοιπόν να περιορίζεται σε τεχνοκρατικούς δείκτες ανάπτυξης. Η «έξυπνη πόλη» δεν είναι απαραίτητα και δίκαιη πόλη. Οι ψηφιακές τεχνολογίες μπορούν να βελτιώσουν τη ζωή, αλλά δεν μπορούν να αντικαταστήσουν τις ανθρώπινες σχέσεις, τη συλλογική μνήμη και τη δημοκρατική συμμετοχή. Η πραγματική βιωσιμότητα προϋποθέτει κοινωνίες που δεν αντιμετωπίζουν τον πολιτισμό ως διακοσμητικό στοιχείο αλλά ως βασική δημόσια υποδομή.

Σε τελική ανάλυση, η χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα αφορά το δικαίωμα των ανθρώπων να συνεχίσουν να φαντάζονται το μέλλον. Να μπορούν να κατοικούν έναν τόπο χωρίς να εκτοπίζονται, να εκφράζονται χωρίς να ομογενοποιούνται, να δημιουργούν χωρίς να μετατρέπονται αποκλειστικά σε καταναλωτές. Αφορά την υπεράσπιση μιας καθημερινής ποιότητας ζωής που δεν μετριέται μόνο οικονομικά αλλά και ανθρώπινα.

Σε έναν κόσμο που αλλάζει με βίαιο και συχνά άνισο τρόπο, ίσως η μεγαλύτερη πρόκληση να είναι ακριβώς αυτή: να διατηρήσουμε ζωντανή την ικανότητα της κοινωνίας να παράγει κοινό νόημα. Και σε αυτή τη διαδικασία, ο πολιτισμός δεν είναι περιθωριακός ούτε δευτερεύων.

Είναι ο χώρος όπου οι κοινωνίες θυμούνται, αντιστέκονται, μετασχηματίζονται και επαναπροσδιορίζουν το μέλλον τους. Γιατί η πραγματική ανθεκτικότητα δεν είναι μόνο

η ικανότητα να επιβιώνεις από τις κρίσεις, είναι η ικανότητα να συνεχίζεις να δημιουργείς κοινότητες, νόημα και ελπίδα μέσα σε αυτές.

Βιογραφικό Σημείωμα

MSc Θωμάς Γ. Μαυρογόνατος

Ελεύθερος επαγγελματίας από το 1997 έως και σήμερα.

Οικονομολόγος Φοροτεχνικός Α' τάξης με MSc στα Εφαρμοσμένα Οικονομικά & Χρηματοοικονομικά από το ΟΠΑ.

Πτυχιούχος Οικονομικών Σπουδών από το ΕΚΠΑ και Τ.Ε.Ι. Λογιστικής της Σχολής Διοίκησης και Οικονομίας Κοζάνης.

Μέλος του ΟΕΕ.

Πτυχιούχος Θεατρικής Αγωγής, Σκηνογραφίας – Ενδυματολογίας & τα Πρακτικά Εργαλεία του Ηθοποιού από το ΕΚΠΑ.

Ηθοποιός μέλος του ΣΕΗ.

Υπήρξε Καθηγητής Λογιστικής στον ΟΑΕΔ ΕΠΑΣ – ΙΕΚ.

Ενδιαφέροντα

Σήμερα	Αντιδήμαρχος Οικονομικών, Πολιτισμού και Αθλητισμού Δήμου Ραφήνας -Πικερμίου Μέλος και σκηνοθέτης της Θεατρικής ομάδας Act On Stage, ιδρυτικό μέλος της Πειραϊκής Σκηνής.
2008 – 2014	Πρόεδρος των Αποφοίτων του μεταπτυχιακού προγράμματος Εφαρμοσμένα Οικονομικά και Χρηματοοικονομικά για στελέχη επιχειρήσεων και οργανισμών του ΟΠΑ και μέλος των αποφοίτων φοιτητών του ΟΠΑ.
2012 – 2014	Ραδιοφωνικός παραγωγός στο ιντερνετικό ραδιόφωνο φοιτητών του ΟΠΑ και στο ιντερνετικό ραδιόφωνο CLIPART RADIO.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Μπακογιάννης Ευθύμιος (2026): Τα σχέδια Αστικής Ανθεκτικότητας του ΥΠΕΝ. Πώς οι ελληνικές πόλεις επιχειρούν να θωρακιστούν απέναντι στην κλιματική κρίση και ποιος είναι ο ρόλος του νέου θεσμικού πλαισίου των Σχεδίων Αστικής Ανθεκτικότητας.

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 564-571

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Τα σχέδια Αστικής Ανθεκτικότητας του ΥΠΕΝ.

Πώς οι ελληνικές πόλεις επιχειρούν να θωρακιστούν απέναντι στην κλιματική κρίση και ποιος είναι ο ρόλος του νέου θεσμικού πλαισίου των Σχεδίων Αστικής Ανθεκτικότητας.

Μπακογιάννης Ευθύμιος

Πολεοδόμος - Συγκοινωνιολόγος μηχανικός, αναπληρωτής Καθηγητής του ΕΜΠ.

Τέως Γενικός Γραμματέας Χωρικού Σχεδιασμού και Αστικού Περιβάλλοντος του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας

Εισαγωγή

Οι ελληνικές πόλεις βρίσκονται μπροστά σε μια νέα πραγματικότητα. Οι παρατεταμένοι καύσωνες, οι πλημμύρες, οι μεγάλες πυρκαγιές και η πίεση στις αστικές υποδομές αποκαλύπτουν με ολοένα μεγαλύτερη ένταση τα όρια του παραδοσιακού μοντέλου ανάπτυξης. Η κλιματική κρίση δεν αποτελεί πλέον ένα μελλοντικό σενάριο, αλλά μια καθημερινή πρόκληση που επηρεάζει άμεσα την ποιότητα ζωής, την οικονομική δραστηριότητα και τη λειτουργία των πόλεων.

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας επιχειρεί να διαμορφώσει ένα νέο πλαίσιο αστικού σχεδιασμού, με επίκεντρο την έννοια της ανθεκτικότητας. Τα Σχέδια Αστικής Ανθεκτικότητας (Σ.Α.Α.), που θεσμοθετούνται μέσα

από το νέο ΦΕΚ με τις τεχνικές προδιαγραφές τους, φιλοδοξούν να λειτουργήσουν ως οδικός χάρτης για την προσαρμογή των ελληνικών πόλεων στις προκλήσεις των επόμενων δεκαετιών. Πρόκειται για μια πολυδιάστατη στρατηγική που συνδέει τον πολεοδομικό σχεδιασμό με την πολιτική προστασία, την ενεργειακή μετάβαση, τις βιώσιμες μεταφορές και τις «έξυπνες» τεχνολογίες. Στόχος δεν είναι μόνο η αντιμετώπιση φυσικών κινδύνων, αλλά και η δημιουργία πόλεων πιο λειτουργικών, πιο πράσινων και περισσότερο φιλικών προς τον άνθρωπο.

Η έννοια της αστικής ανθεκτικότητας έχει βρεθεί τα τελευταία χρόνια στο επίκεντρο των πολιτικών σχεδιασμού των σύγχρονων πόλεων. Η κλιματική κρίση, τα ακραία καιρικά φαινόμενα, οι φυσικές καταστροφές, η ενεργειακή αβεβαιότητα, η πίεση στις υποδομές και οι κοινωνικές ανισότητες αναγκάζουν τα κράτη και τις τοπικές αρχές να επαναπροσδιορίσουν τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται και λειτουργεί ο αστικός χώρος. Η αστική ανθεκτικότητα αναφέρεται στην ικανότητα μιας πόλης να προλαμβάνει, να αντέχει, να προσαρμόζεται και να ανακάμπτει από κρίσεις και κινδύνους. Οι κρίσεις αυτές μπορεί να είναι φυσικές, όπως πλημμύρες, καύσωνες, σεισμοί και πυρκαγιές, αλλά και κοινωνικές ή οικονομικές, όπως η ενεργειακή φτώχεια, η ανεργία ή η πίεση στις δημόσιες υπηρεσίες. Μια ανθεκτική πόλη δεν περιορίζεται μόνο στην αντιμετώπιση των συνεπειών μιας καταστροφής. Αντίθετα, οργανώνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να μειώνει τις πιθανότητες εκδήλωσης κινδύνων και να προστατεύει αποτελεσματικά τον πληθυσμό της. Αυτό σημαίνει καλύτερο πολεοδομικό σχεδιασμό, ενίσχυση των πράσινων υποδομών, αξιοποίηση της τεχνολογίας, βιώσιμες μεταφορές, εξοικονόμηση ενέργειας και προστασία των φυσικών πόρων. Στο πλαίσιο αυτό, το ΥΠΕΝ έχει ενσωματώσει την έννοια της ανθεκτικότητας σε σειρά στρατηγικών και προγραμμάτων που αφορούν τόσο τις Μέσα από ένα πλέγμα δράσεων που συνδέονται με την κλιματική προσαρμογή, την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, την ενεργειακή μετάβαση και τον σύγχρονο πολεοδομικό σχεδιασμό, το ΥΠΕΝ επιχειρεί να δημιουργήσει ένα νέο μοντέλο πόλης, περισσότερο βιώσιμο, ασφαλές και λειτουργικό.

Ο ρόλος του ΥΠΕΝ στον σχεδιασμό των ανθεκτικών πόλεων

Το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας αποτελεί τον βασικό κρατικό φορέα για τον χωροταξικό και περιβαλλοντικό σχεδιασμό της χώρας. Τα τελευταία χρόνια, μέσα από ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις, εθνικά σχέδια και συνεργασίες με την αυτοδιοίκηση, το ΥΠΕΝ έχει αναπτύξει μια ολοκληρωμένη στρατηγική για την αστική ανθεκτικότητα. Στόχος του υπουργείου είναι να διαμορφώσει ένα πλαίσιο που θα επιτρέπει στις πόλεις να ανταποκρίνονται στις νέες συνθήκες που δημιουργεί η κλιματική αλλαγή. Οι συνεχείς καύσωνες, οι πυρκαγιές μεγάλης έκτασης και τα ακραία πλημμυρικά φαινόμενα που έχουν καταγραφεί στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια καταδεικνύουν την ανάγκη για άμεσες παρεμβάσεις. Στο πλαίσιο αυτό το ΥΠΕΝ προωθεί πολιτικές που συνδέουν την περιβαλλοντική προστασία με την αστική ανάπτυξη. Παράλληλα, ενισχύει τους δήμους ώστε να αποκτήσουν σύγχρονα εργαλεία σχεδιασμού και διαχείρισης κρίσεων. Μέσα από ειδικά χρηματοδοτικά προγράμματα, τεχνικές μελέτες και θεσμικές παρεμβάσεις, επιχειρείται η δημιουργία πιο ανθεκτικών αστικών κέντρων.

Τα σχέδια Αστικής Ανθεκτικότητας του ΥΠΕΝ επιδιώκουν να περιορίσουν αυτές τις επιπτώσεις μέσω παρεμβάσεων όπως:

Η δημιουργία νέων χώρων πρασίνου.

Η ανάπλαση υποβαθμισμένων περιοχών.

Η ενίσχυση της βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής.

Η προώθηση βιώσιμων μορφών μετακίνησης.

Η προστασία των φυσικών οικοσυστημάτων μέσα και γύρω από τις πόλεις.

Η βελτίωση των δικτύων αποχέτευσης και αντιπλημμυρικής προστασίας.

Οι παρεμβάσεις αυτές δεν έχουν μόνο περιβαλλοντικό χαρακτήρα, αλλά και κοινωνικό, καθώς επηρεάζουν άμεσα την υγεία, την ασφάλεια και την καθημερινότητα των πολιτών.

Ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία που αξιοποιεί το ΥΠΕΝ είναι τα Τοπικά Πολεοδομικά Σχέδια. Πρόκειται για ένα εκτεταμένο πρόγραμμα πολεοδομικής οργάνωσης που στοχεύει στην κάλυψη του συνόλου της ελληνικής επικράτειας. Τα σχέδια αυτά καθορίζουν χρήσεις γης, όρους δόμησης, περιοχές προστασίας και κατευθύνσεις ανάπτυξης. Παράλληλα, ενσωματώνουν πλέον κριτήρια ανθεκτικότητας και περιβαλλοντικής βιωσιμότητας. Μέσα από τα Τοπικά Πολεοδομικά Σχέδια επιδιώκεται:

Η αποτροπή άναρχης δόμησης.

Η προστασία δασικών και παράκτιων περιοχών.

Η ορθολογική ανάπτυξη των οικισμών.

Η πρόβλεψη υποδομών πολιτικής προστασίας.

Η ενίσχυση των δημόσιων χώρων και των πράσινων διαδρομών.

Η σύνδεση του πολεοδομικού σχεδιασμού με την κλιματική προσαρμογή θεωρείται κρίσιμη για το μέλλον των ελληνικών πόλεων. Οι καταστροφικές πλημμύρες και πυρκαγιές των τελευταίων ετών ανέδειξαν τα προβλήματα που δημιουργεί η αυθαίρετη δόμηση και η απουσία ολοκληρωμένου χωρικού σχεδιασμού.

Σημαντικό επίσης μέρος των σχεδίων του ΥΠΕΝ αφορά τις αστικές αναπλάσεις και τη βιώσιμη κινητικότητα. Οι πόλεις καλούνται να περιορίσουν την εξάρτησή τους από το αυτοκίνητο και να επενδύσουν σε πιο φιλικές προς το περιβάλλον μορφές μετακίνησης. Οι παρεμβάσεις περιλαμβάνουν τη δημιουργία ποδηλατοδρόμων, τη βελτίωση των πεζοδρομίων, την ενίσχυση των μέσων μαζικής μεταφοράς και την ανάπτυξη «έξυπνων» συστημάτων διαχείρισης κυκλοφορίας. Παράλληλα, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις αναπλάσεις δημόσιων χώρων. Πλατείες, πάρκα και ανοιχτοί χώροι μετατρέπονται

σε σημεία κοινωνικής ζωής και περιβαλλοντικής αναβάθμισης. Η αύξηση του αστικού πρασίνου συμβάλλει στη μείωση της θερμοκρασίας, στη βελτίωση της ποιότητας του αέρα και στην ενίσχυση της ψυχικής υγείας των πολιτών. Οι βιοκλιματικές αναπλάσεις αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα της νέας φιλοσοφίας που προωθεί το ΥΠΕΝ. Μέσα από ειδικά υλικά, φυτεύσεις και τεχνολογίες εξοικονόμησης ενέργειας, οι δημόσιοι χώροι αποκτούν πιο φιλικό και ανθεκτικό χαρακτήρα.

Η ενεργειακή κρίση των τελευταίων ετών ανέδειξε τη σημασία της ενεργειακής αυτάρκειας και της εξοικονόμησης πόρων. Το ΥΠΕΝ συνδέει άμεσα την αστική ανθεκτικότητα με την ενεργειακή μετάβαση. Τα προγράμματα ενεργειακής αναβάθμισης κτιρίων, όπως το «Εξοικονομώ», στοχεύουν στη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας και των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα. Ταυτόχρονα, βελτιώνουν τις συνθήκες διαβίωσης και περιορίζουν το κόστος για τα νοικοκυριά. Η ανάπτυξη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, η εγκατάσταση φωτοβολταϊκών συστημάτων και η δημιουργία ενεργειακών κοινοτήτων αποτελούν βασικούς άξονες της στρατηγικής του υπουργείου. Μια ανθεκτική πόλη οφείλει να διαθέτει ενεργειακά αποδοτικές υποδομές και να μπορεί να ανταποκριθεί σε περιόδους κρίσεων ή διακοπών εφοδιασμού. Για τον λόγο αυτό, το ΥΠΕΝ επενδύει στην ψηφιοποίηση των δικτύων και στη βελτίωση της ενεργειακής διαχείρισης.

Ιδιαίτερη σημασία για την εφαρμογή της στρατηγικής του ΥΠΕΝ έχει η πρόσφατη δημοσίευση του θεσμικού πλαισίου για τα Σχέδια Αστικής Ανθεκτικότητας (Σ.Α.Α.) στο ΦΕΚ 2506/Β/05-05-2026. Με την απόφαση ΥΠΕΝ/ΓΓΧΣΑΠ/48957/10 καθορίζονται αναλυτικά οι προδιαγραφές, οι όροι και οι τεχνικές οδηγίες για την εκπόνηση των σχεδίων από τους δήμους και τις περιφέρειες της χώρας. Το νέο πλαίσιο μετατρέπει την έννοια της αστικής ανθεκτικότητας από μια γενική στρατηγική κατεύθυνση σε συγκεκριμένη διοικητική και τεχνική υποχρέωση για την τοπική αυτοδιοίκηση. Σύμφωνα με τις προδιαγραφές του ΦΕΚ, τα Σ.Α.Α. αποτελούν ολοκληρωμένα εργαλεία σχεδιασμού που συνδυάζουν πολεοδομικά, περιβαλλοντικά, κοινωνικά και επιχειρησιακά δεδομένα.

Οι μελέτες καλούνται να αξιολογήσουν την τρωτότητα κάθε περιοχής απέναντι σε κινδύνους όπως:

Πλημμύρες και ακραία καιρικά φαινόμενα.

Παρατεταμένοι καύσωνες.

Πυρκαγιές.

Ενεργειακή ανεπάρκεια.

Φθορά και γήρανση υποδομών.

Κοινωνική ευαλωτότητα και πληθυσμιακές πιέσεις.

Παράλληλα, το ΦΕΚ προβλέπει τη χρήση γεωχωρικών συστημάτων πληροφοριών (GIS), ψηφιακών χαρτογραφήσεων και ειδικών δεικτών αξιολόγησης κινδύνου, ώστε οι δήμοι να αποκτήσουν ακριβή εικόνα των αδυναμιών και των αναγκών τους.

Σημαντικό στοιχείο των προδιαγραφών είναι επίσης η υποχρεωτική στελέχωση των ομάδων μελέτης με εξειδικευμένους επιστήμονες από διαφορετικά πεδία, όπως πολεοδόμους, περιβαλλοντολόγους, μηχανικούς, ειδικούς GIS και επιστήμονες πολιτικής προστασίας. Το ΥΠΕΝ επιχειρεί έτσι να διασφαλίσει ότι τα σχέδια δεν θα έχουν θεωρητικό χαρακτήρα, αλλά θα μπορούν να εφαρμοστούν στην πράξη με τεχνική επάρκεια. Επιπλέον, οι προδιαγραφές προβλέπουν ότι κάθε Σχέδιο Αστικής Ανθεκτικότητας θα πρέπει να περιλαμβάνει: Καταγραφή και αξιολόγηση υφιστάμενων υποδομών, Ανάλυση κινδύνων και ευπαθειών, Προτεινόμενα έργα και παρεμβάσεις, Ιεράρχηση προτεραιοτήτων, Χρονοδιάγραμμα εφαρμογής, Εκτίμηση κόστους και χρηματοδοτικών εργαλείων και Μηχανισμούς παρακολούθησης και επικαιροποίησης. Η φιλοσοφία του νέου θεσμικού πλαισίου βασίζεται στη λογική της πρόληψης και της έγκαιρης προσαρμογής. Αντί οι δήμοι να λειτουργούν μόνο αντιδραστικά μετά από μια φυσική καταστροφή, καλούνται πλέον να αναπτύξουν μακροπρόθεσμες στρατηγικές διαχείρισης κινδύνων. Η σημασία της πολιτικής προστασίας. Η αστική ανθεκτικότητα

συνδέεται άμεσα με την πολιτική προστασία. Οι φυσικές καταστροφές που έχουν πλήξει την Ελλάδα τα τελευταία χρόνια απέδειξαν ότι οι πόλεις χρειάζονται καλύτερη οργάνωση, συντονισμό και πρόληψη. Το ΥΠΕΝ συνεργάζεται με άλλους κρατικούς φορείς και την τοπική αυτοδιοίκηση για την ανάπτυξη συστημάτων έγκαιρης προειδοποίησης, τη χαρτογράφηση κινδύνων και την ενίσχυση των αντιπλημμυρικών και αντιπυρικών έργων. Παράλληλα, ενθαρρύνεται η χρήση ψηφιακών τεχνολογιών και γεωχωρικών δεδομένων για την παρακολούθηση των περιβαλλοντικών συνθηκών και την ταχύτερη αντιμετώπιση έκτακτων περιστατικών. Η δημιουργία ασφαλών δημόσιων χώρων, η πρόβλεψη οδών διαφυγής και η σωστή διαχείριση των υποδομών αποτελούν κρίσιμα στοιχεία για την προστασία των πολιτών. Η συμμετοχή των δήμων και των τοπικών κοινωνιών.

Τέλος, η επιτυχία των Σχεδίων Αστικής Ανθεκτικότητας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον βαθμό συμμετοχής των ίδιων των τοπικών κοινωνιών. Το ΥΠΕΝ δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη διαβούλευση με τους πολίτες, τους επαγγελματικούς φορείς, τα πανεπιστήμια και τις περιβαλλοντικές οργανώσεις. Οι πόλεις δεν μπορούν να γίνουν ανθεκτικές μόνο μέσα από τεχνικές παρεμβάσεις ή έργα υποδομής. Απαιτείται ενεργή συμμετοχή των κατοίκων, ώστε οι πολιτικές να ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες κάθε περιοχής. Για τον λόγο αυτό, οι προδιαγραφές των Σ.Α.Α. προβλέπουν διαδικασίες δημόσιας διαβούλευσης και συμμετοχικού σχεδιασμού

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Ευθύμιος Μπακογιάννης είναι Έλληνας Πολεοδόμος - Συγκοινωνιολόγος μηχανικός, αναπληρωτής Καθηγητής του ΕΜΠ. Είναι σήμερα γενικός γραμματέας Χωρικού Σχεδιασμού και Αστικού Περιβάλλοντος[του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας.

Σπούδασε Αγρονόμος – Τοπογράφος Μηχανικός στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και εκπόνησε την διδακτορική του διατριβή στο γνωστικό αντικείμενο του Συνδυασμένου Πολεοδομικού και Κυκλοφοριακού Σχεδιασμού. Το γνωστικό του αντικείμενό του είναι «Πολεοδομικός Σχεδιασμός με έμφαση στις πολιτικές Βιώσιμης Κινητικότητας»

Έχει μετάσχει σε πλήθος μελετών και ερευνητικών προγραμμάτων χρηματοδοτούμενες από την ΕΕ ή εθνικούς πόρους (Υπουργεία – Δήμους) σε περισσότερους από 50 Φορείς.

Έχει διατελέσει Μέλος του ΔΣ του Οργανισμού Αστικών Συγκοινωνιών Αθήνας και Πρόεδρος του Τεχνικού Συμβουλίου του Οργανισμού, Πρόεδρος του Μητροπολιτικού Φορέα Ανάπλασης και Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών Αττικής, Δ/ντης του Υπουργού Παραγωγικής Ανασυγκρότησης και μέλος σε φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Efthimios Bakogiannis is a Greek Urban Planner- Transport Engineer and an Associate Professor at the National Technical University of Athens. He currently serves as General Secretary of Spatial Planning and Urban Environment at the Hellenic Ministry of Environment and Energy.

He studied Rural and Surveying Engineering at the National Technical University of Athens and completed his PhD in the field of integrated urban and transport planning. His academic expertise focuses on "Urban Planning with an emphasis on Sustainable Mobility policies."

He has participated in numerous studies and research programs funded by the European Union or national resources (ministries and municipalities), collaborating with more than 50 institutions.

He has served as a Member of the Board of Directors of the Athens Urban Transport Organization and as President of its Technical Council, President of the Metropolitan Agency for the Redevelopment and Management of Protected Areas of Attica, Director at the Ministry of Productive Reconstruction, and a member of various local government bodies.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Μπενάρδος Ανδρέας (2026): Η υπόγεια πόλη: η επόμενη μεγάλη πρόκληση για την Αθήνα

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 572-578

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Η υπόγεια πόλη: η επόμενη μεγάλη πρόκληση για την Αθήνα.

Μπενάρδος Ανδρέας

Καθηγητής ΕΜΠ, Πρόεδρος Ελληνικής Επιτροπής Σηράγγων και Υπογείων Έργων

Περίληψη

Η Αθήνα αντιμετωπίζει σήμερα ένα διπλό και δομικό πρόβλημα: αυξανόμενη κυκλοφοριακή συμφόρηση και εξάντληση του διαθέσιμου αστικού χώρου. Ως μητροπολιτική περιοχή με πάνω από πέντε εκατομμύρια κατοίκους και γεωγραφικά εγκλωβισμένη στο λεκανοπέδιο, δεν διαθέτει δυνατότητες ουσιαστικής οριζόντιας επέκτασης, ενώ τα επίπεδα πρασίνου και δημόσιου χώρου παραμένουν από τα χαμηλότερα στην Ευρώπη. Σε αυτό το πλαίσιο, η υπόγεια ανάπτυξη αναδεικνύεται ως κρίσιμη στρατηγική προσαρμογής. Δεν αφορά μόνο τις μεταφορές, αλλά τη συνολική μεταφορά μη απαραίτητων επιφανειακών λειτουργιών στο υπέδαφος — όπως στάθμευση, δίκτυα κοινής ωφέλειας, απορρίμματα και ενεργειακές υποδομές — με στόχο την απελευθέρωση της επιφάνειας για πράσινο και δημόσιους χώρους.

Παρά τη διεθνή εμπειρία και την τεχνική επάρκεια που διαθέτει η Ελλάδα στις υπόγειες κατασκευές, το βασικό έλλειμμα δεν είναι τεχνολογικό αλλά θεσμικό και στρατηγικό. Τα υπόγεια έργα στην Αθήνα σχεδιάζονται και υλοποιούνται αποσπασματικά, χωρίς να εντάσσονται σε έναν ενιαίο σχεδιασμό υπόγειου χώρου. Αυτό που απουσιάζει είναι ένα συνολικό πλαίσιο υπόγειας πολιτικής: ένας σχεδιασμός που θα αντιμετωπίζει το

υπέδαφος ως φυσικό πόρο, θα χαρτογραφεί τη διαθέσιμη χωρητικότητα, θα καθορίζει προτεραιότητες χρήσεων και θα προστατεύει στρατηγικούς χώρους για μελλοντικές ανάγκες. Για την Αθήνα, το ζητούμενο δεν είναι απλώς περισσότερα υπόγεια έργα, αλλά ένα ολοκληρωμένο Σχέδιο Υπόγειας Ανάπτυξης που θα αντιμετωπίζει το υπέδαφος ως στρατηγικό αστικό πόρο.

Κάθε μεγάλη πόλη της ιστορίας αναπτύχθηκε αξιοποιώντας τον σημαντικότερο φυσικό της πόρο. Στον 20ό αιώνα αυτός ήταν η επιφάνεια της γης. Στον 21ο αιώνα, όμως, για τις ώριμες μητροπόλεις ο πολυτιμότερος πόρος δεν είναι πλέον η γη που φαίνεται. Είναι αυτή που βρίσκεται κάτω από αυτήν.

Η Αθήνα βρίσκεται ακριβώς σε αυτό το σημείο καμπής. Το λεκανοπέδιο φιλοξενεί περισσότερους από τρία εκατομμύρια κατοίκους, ενώ η μητροπολιτική περιοχή προσεγγίζει τα πέντε εκατομμύρια. Περιβάλλεται από τον Υμηττό, την Πάρνηθα, την Πεντέλη, το Αιγάλεω και τον Σαρωνικό. Δεν μπορεί να επεκταθεί. Δεν μπορεί να αποκτήσει νέες μεγάλες λεωφόρους χωρίς να κατεδαφίσει οικοδομικά τετράγωνα. Δεν μπορεί να δημιουργήσει μεγάλα πάρκα χωρίς να αφαιρέσει δομημένο χώρο. Και βεβαίως δεν μπορεί να συνεχίσει να οικοδομεί εις βάρος του ελάχιστου ελεύθερου χώρου που έχει απομείνει.

Ταυτόχρονα, διαθέτει μόλις περίπου 2,5 τετραγωνικά μέτρα πρασίνου ανά κάτοικο, όταν ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας θεωρεί ως ελάχιστο αποδεκτό επίπεδο τα 9 τετραγωνικά μέτρα. Η σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές πόλεις είναι αποκαλυπτική: η Βιέννη ξεπερνά τα 20 m^2 πρασίνου ανά κάτοικο, το Άμστερνταμ τα 27, ενώ ακόμη και πόλεις με πυκνή δόμηση όπως η Ρώμη κινούνται στο όριο των 9 m^2. Η Αθήνα βρίσκεται συνεπώς αντιμέτωπη όχι μόνο με ένα ζήτημα ποιότητας ζωής, αλλά και με ένα θεμελιώδες χωρικό πρόβλημα: η επιφάνεια της πόλης έχει πρακτικά εξαντληθεί.

Σε αυτό το πλαίσιο, αναδύεται η ανάγκη επαναπροσδιορισμού του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την αστική ανάπτυξη. Η απάντηση δεν μπορεί να προέλθει πλέον

από την επιφανειακή επέκταση ούτε από την περαιτέρω κατακόρυφη πυκνότητα. Απαιτείται η αξιοποίηση μιας τρίτης διάστασης του αστικού χώρου: του υπεδάφους.

Η έννοια της υπόγειας ανάπτυξης

Η υπόγεια ανάπτυξη συχνά συγχέεται με την κατασκευή μεμονωμένων τεχνικών έργων, όπως σήραγγες ή γραμμές μετρό. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για μια ευρύτερη πολεοδομική και στρατηγική προσέγγιση. Υπόγεια ανάπτυξη σημαίνει τη συστηματική μεταφορά κάτω από την επιφάνεια όλων εκείνων των λειτουργιών που δεν απαιτούν άμεση έκθεση στο φυσικό περιβάλλον ή των οποίων η υπόγεια χωροθέτηση είναι λειτουργικά, περιβαλλοντικά ή κοινωνικά πιο αποδοτική.

Η λογική αυτή δεν αφορά μόνο τις μεταφορές, αλλά το σύνολο της αστικής υποδομής. Στόχος δεν είναι η δημιουργία μιας «υπόγειας πόλης» για τους ανθρώπους, αλλά η μεταφορά των τεχνικών και υποστηρικτικών λειτουργιών κάτω από το έδαφος, ώστε η επιφάνεια να αποδίδεται σε εκείνες τις χρήσεις που βελτιώνουν την ποιότητα ζωής: κατοικία, πράσινο, δημόσιο χώρο, πολιτισμό, αναψυχή και ήπιες μετακινήσεις.

Με αυτή την έννοια, η υπόγεια ανάπτυξη δεν είναι τεχνική επιλογή έργου, αλλά διαφορετικό μοντέλο αστικού σχεδιασμού.

Η Αθήνα και η κρίση της μεταφορικής χωρητικότητας

Η πρώτη και πιο ορατή διάσταση της αστικής πίεσης στην Αθήνα αφορά τις μεταφορές. Μετά την περίοδο των μεγάλων έργων των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 –Μετρό, Προαστιακός, Αττική Οδός και Τραμ– η πόλη δεν ακολούθησε αντίστοιχο ρυθμό ανάπτυξης υποδομών, απόροια και της οικονομικής κρίσης που βίωσε. Μετά την περίοδο της πανδημίας όμως η έλλειψη των υποδομών έχει δημιουργήσει μια νέα ασφυκτική κατάσταση στην κίνηση της πόλης.

Το αποτέλεσμα αποτυπώνεται με σαφήνεια στους διεθνείς δείκτες. Σύμφωνα με τον TomTom Traffic Index 2025, η Αθήνα παρουσιάζει δείκτη κυκλοφοριακής συμφόρησης

54,7%, γεγονός που σημαίνει ότι οι μετακινήσεις διαρκούν κατά μέσο όρο περίπου 55% περισσότερο σε σχέση με συνθήκες ελεύθερης ροής (από 39% το 2022). Έτσι, μια τυπική διαδρομή 10 χιλιομέτρων απαιτεί πλέον πάνω από 30 λεπτά, ενώ οι ετήσιες απώλειες χρόνου για έναν μέσο οδηγό στην Αθήνα υπερβαίνουν τις 143 ώρες.

Ιδιαίτερα κρίσιμη είναι η τάση της τελευταίας πενταετίας. Μετά την προσωρινή αποκλιμάκωση της περιόδου 2020–2021 λόγω της πανδημίας, η συμφόρηση επανήλθε και στη συνέχεια αυξήθηκε με ταχύτερο ρυθμό από πριν, φθάνοντας σε ιστορικά υψηλά επίπεδα. Το γεγονός αυτό υποδεικνύει ότι το πρόβλημα δεν είναι συγκυριακό αλλά διαρθρωτικό.

Η αντιμετώπιση της κυκλοφοριακής συμφόρησης δεν μπορεί να βασιστεί αποκλειστικά σε επιφανειακές παρεμβάσεις. Η Αθήνα χρειάζεται νέες υποδομές σταθερής τροχιάς και υπόγειους μεταφορικούς διαδρόμους υψηλής χωρητικότητας. Η ολοκλήρωση της Γραμμής 4 του Μετρό αποτελεί κρίσιμη προτεραιότητα, ωστόσο από μόνη της δεν επαρκεί για να αναστρέψει τη συνολική τάση. Απαιτείται επαναξιολόγηση παλαιότερων στρατηγικών επιλογών, όπως οι υπόγειες συνδέσεις προς τα Μεσόγεια μέσω του Υμηττού, οι οποίες δεν υλοποιήθηκαν, καθώς και συστηματικότερη προσέγγιση στην υπογειοποίηση μεγάλων αστικών κόμβων.

Σε διεθνές επίπεδο, οι αστικές σήραγγες δεν αντιμετωπίζονται ως απλή αύξηση της οδικής χωρητικότητας, αλλά ως εργαλείο απομάκρυνσης της διαμπερούς κυκλοφορίας από την επιφάνεια. Η λογική αυτή επιτρέπει την επαναπόδοση του δημόσιου χώρου στους πεζούς και στα μέσα μαζικής μεταφοράς.

Η υπόγεια πόλη πέρα από τις μεταφορές

Η δεύτερη και συχνά λιγότερο ορατή διάσταση της υπόγειας ανάπτυξης αφορά τη μεταφορά αστικών λειτουργιών που σήμερα καταλαμβάνουν πολύτιμο επιφανειακό χώρο.

Στην Αθήνα, σημαντικό μέρος του δημόσιου χώρου δεσμεύεται από χώρους στάθμευσης, τεχνικές εγκαταστάσεις, υποδομές δικτύων, κάδους/χώρους συγκέντρωσης απορριμμάτων, ενώ γίνονται επαναλαμβανόμενες εκσκαφές για συντήρηση υποδομών κοινής ωφέλειας. Πρόκειται για λειτουργίες απαραίτητες, αλλά όχι αναγκαίο να βρίσκονται στην επιφάνεια.

Η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι υπάρχει σημαντικό περιθώριο μεταφοράς τους υπόγεια. Τα συστήματα αυτόματης συλλογής απορριμμάτων (AWCS - Automated Waste Collection System), που εφαρμόζονται σε πόλεις όπως η Στοκχόλμη και η Βαρκελώνη, μειώνουν δραστικά την κυκλοφορία βαρέων οχημάτων στο κέντρο. Τα κοινά υπόγεια δίκτυα τεχνικών υποδομών (utility tunnels), όπως στο Ελσίνκι, επιτρέπουν τη συγκέντρωση και οργάνωση όλων των δικτύων κοινής ωφέλειας σε υπόγειες υποδομές που προσφέρουν ασφάλεια, συντηρησιμότητα, ευχερή επέκταση, περιορίζοντας τις επαναλαμβανόμενες εκσκαφές οδών.

Παράλληλα, υπόγειοι χώροι στάθμευσης κάτω από πλατείες και δημόσιους χώρους – με την ανάπλαση του χώρου πάνω από αυτές - μπορούν να απελευθερώσουν αλλά και να αποδώσουν ένα καλύτερο και πιο όμορφο, αστικό φυσικό επιφανειακό χώρο. Αντίστοιχα, υποσταθμοί ηλεκτρικής ενέργειας, εγκαταστάσεις τηλεπικοινωνιών και ακόμη και ορισμένες λειτουργίες αποθήκευσης και logistics μπορούν να μεταφερθούν υπόγεια, όπως ήδη συμβαίνει σε μητροπόλεις της Κεντρικής Ευρώπης. Άλλωστε όλοι αυτοί οι χώροι μπορούν να προσφέρουν ασφάλεια στους κατοίκους της περιοχής μετατρεπόμενοι σε χώρους προστασίας κοινού έναντι εξωτερικών απειλών ή έναντι φυσικών καταστροφών.

Η θεσμική θωράκιση: από τα έργα στη στρατηγική

Παρά τη υψηλού επιπέδου επιστημονικό δυναμικό με διεθνή εμπειρία, αλλά και την τεχνική επάρκεια που διαθέτει η χώρα μας στις υπόγειες κατασκευές, το βασικό έλλειμμα δεν είναι τεχνολογικό αλλά θεσμικό και στρατηγικό. Τα υπόγεια έργα στην Αθήνα

σχεδιάζονται και υλοποιούνται αποσπασματικά, χωρίς να εντάσσονται σε έναν ενιαίο σχεδιασμό υπόγειου χώρου.

Αυτό ακριβώς λείπει σήμερα από την Ελλάδα. Η χώρα διαθέτει διεθνώς αναγνωρισμένη τεχνογνωσία στις υπόγειες κατασκευές. Έχει σχεδιάσει και κατασκευάσει εκατοντάδες χιλιόμετρα οδικών και σιδηροδρομικών σηράγγων, πολύπλοκους σταθμούς Μετρό και μεγάλα υπόγεια τεχνικά έργα. Εκείνο που απουσιάζει δεν είναι η τεχνική ικανότητα αλλά η στρατηγική. Κάθε έργο αντιμετωπίζεται ως μια αυτόνομη παρέμβαση που εξυπηρετεί μια άμεση ανάγκη και όχι ως μέρος ενός συνολικού τρισδιάστατου σχεδιασμού της πόλης.

Η Αθήνα χρειάζεται πλέον ένα ολοκληρωμένο Σχέδιο Υπόγειας Ανάπτυξης (Underground Master Plan), ενταγμένο στο Ρυθμιστικό Σχέδιο της πόλης. Ένα σχέδιο που θα χαρτογραφήσει το υπέδαφος, θα προσδιορίσει τις κατάλληλες περιοχές για μελλοντικές υπόγειες υποδομές, θα συντονίσει τους φορείς κοινής ωφέλειας, θα προστατεύσει στρατηγικούς υπόγειους χώρους από άναρχη δόμηση και θα καθορίσει ποιες λειτουργίες πρέπει σταδιακά να μεταφερθούν κάτω από την επιφάνεια. Πρόκειται για μια διαδικασία που απαιτεί δεκαετίες, αλλά ακριβώς γι' αυτό πρέπει να ξεκινήσει σήμερα.

Η συζήτηση, επομένως, δεν αφορά μόνο το αν η Αθήνα χρειάζεται περισσότερες σήραγγες ή περισσότερους σταθμούς Μετρό. Το πραγματικό ερώτημα είναι αν είναι έτοιμη να αντιμετωπίσει τον υπόγειο χώρο ως έναν στρατηγικό φυσικό πόρο. Η επιφάνεια της πόλης είναι πλέον ο σπανιότερος και πολυτιμότερος διαθέσιμος χώρος. Κάθε τεχνική λειτουργία που μεταφέρεται υπόγεια αποτελεί χώρο που επιστρέφει στους πολίτες.

Η Αθήνα του 21ου αιώνα δεν θα κριθεί από το αν θα κατασκευάσει περισσότερα έργα, ως άθροισμα μεμονωμένων υπογείων έργων. Απαιτεί μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, θεσμική συνέχεια και σαφή πολιτική επιλογή.

Η υπόγεια ανάπτυξη δεν είναι μια τεχνική μόδα ούτε μια ακριβή πολυτέλεια. Είναι η φυσική εξέλιξη των ώριμων μητροπόλεων που έχουν εξαντλήσει τα όρια της οριζόντιας ανάπτυξης. Η Αθήνα διαθέτει την τεχνογνωσία, διαθέτει το ανθρώπινο δυναμικό και έχει πλέον και μια ανελαστική ανάγκη. Εκείνο που απομένει είναι να αποκτήσει το όραμα και τον μακροπρόθεσμο σχεδιασμό ώστε να πάψει να κατασκευάζει υπόγεια έργα αποσπασματικά και να αρχίσει, επιτέλους, να σχεδιάζει την υπόγεια πόλη της.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο κ. Ανδρέας Μπενάρδος είναι Καθηγητής της Σχολής Μεταλλειολόγων Μεταλλουργών Μηχανικών ΕΜΠ.

Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα αφορούν θέματα ανάπτυξης και σχεδιασμού υπογείων έργων και εκμεταλλεύσεων, στην εκτίμηση κινδύνου κατασκευής υπογείων έργων, στην τεχνικοοικονομική αξιολόγηση και κοστολόγηση έργων, σε θέματα αερισμού και σχεδίων εκκένωσης υπογείων έργων, καθώς και σε εφαρμογές τεχνητών νευρωνικών δικτύων στη γεωτεχνολογία. Έχει συμμετάσχει σε περισσότερα από 30 Εθνικά και Ευρωπαϊκά και ιδιωτικά ερευνητικά έργα, καθώς και έργα που χρηματοδοτήθηκαν από ιδιωτικούς φορείς, Έχει εργαστεί ως τεχνικός σύμβουλος σε διάφορες τεχνικές και μεταλλευτικές εταιρείες, σε εταιρείες συμβούλων (ΤΕΡΝΑ, Ευρωπαϊκοί Βωξίτες IMERYS, ΓΜΜΕ ΛΑΡΚΟ, Hellas Gold SA, ICAP, ECHMES, κ.α.), καθώς και ως ειδικός αξιολογητής στη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ), το ΕΛΙΔΕΚ, το National Research Foundation της Ν. Αφρικής και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (EC).

Έχει δημοσιεύσει πάνω από 100 άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά και διεθνή συνέδρια, είναι συν-εκδότης (co-editor) πρακτικών σε 3 επιστημονικά συνέδρια, μέλος της συντακτικής ομάδας σε 2 διεθνή επιστημονικά περιοδικά και κριτής σε περισσότερα από 30 επιστημονικά περιοδικά.

Διετέλεσε Δ/ντής του ΔΠΜΣ «Σχεδιασμός και Κατασκευή Σηράγγων» του ΕΜΠ από το 2018 έως το 2022, μέλος του Δ.Σ. της Ελληνικής Επιτροπής Σηράγγων και Υπογείων Έργων (ΕΕΣΥΕ) από το 2021, ενώ σήμερα κατέχει τη θέση του Προέδρου της. Τέλος, είναι General Manager του διεθνούς επιστημονικού οργανισμού ACUUS - (Associated Research Centres for Urban Underground Space).

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Μπότσου Χριστίνα (2026): Χώροι Βιβλιοφιλίας στο Ελληνικό Μουσείο: Μία Pop-Up Βιβλιοθήκη για Παιδιά στην Εθνική Πινακοθήκη

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 579-592

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Χώροι Βιβλιοφιλίας στο Ελληνικό Μουσείο: Μία Pop-Up Βιβλιοθήκη για Παιδιά στην Εθνική Πινακοθήκη.

Μπότσου Χριστίνα

Μουσειοπαιδαγωγός - Ερευνήτρια, Υπ. Διδάκτορας Τμήματος Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού Παντείου Πανεπιστημίου

Περίληψη

Η καλλιέργεια του αναγνωστικού ενδιαφέροντος αποτελεί βασική προτεραιότητα της σύγχρονης καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, ιδιαίτερα όταν υλοποιείται σε μη τυπικά περιβάλλοντα μάθησης όπως τα μουσεία, συνδυάζοντας την αναγνωστική εμπειρία με την εικαστική εκπαίδευση. Στο πλαίσιο αυτό, τον Απρίλιο του 2026, με αφορμή την Παγκόσμια Ημέρα Παιδικού Βιβλίου, η Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου διοργάνωσε μια pop-up παιδική λέσχη ανάγνωσης, προσφέροντας στα παιδιά την ευκαιρία να διαβάσουν βιβλία μέσα στις αίθουσες του μουσείου και να καταγράψουν τις αναγνωστικές τους εμπειρίες σε ένα πρωτότυπο εικαστικό ημερολόγιο ανάγνωσης. Η δράση σχεδιάστηκε με στόχο την ενίσχυση της αναγνωστικής κουλτούρας, την καλλιέργεια αισθητικών και αναγνωστικών κριτηρίων και την ενθάρρυνση της δημιουργικής αλληλεπίδρασης με το βιβλίο και την τέχνη. Η παρούσα ανακοίνωση διερευνά τη δυναμική της συγκεκριμένης πρωτοβουλίας υπό το πρίσμα του μουσείου ως «τρίτου χώρου», δηλαδή ως ενός περιβάλλοντος που λειτουργεί συμπληρωματικά

προς το σπίτι και το σχολείο, προσφέροντας ευκαιρίες ελεύθερης, βιωματικής και συμμετοχικής μάθησης. Μέσα από τη σύνδεση της εμπειρίας της ανάγνωσης με τη μουσειακή εμπειρία, αναδεικνύονται νέες δυνατότητες ανάπτυξης της φιλαναγνωσίας και ενίσχυσης της πολιτισμικής συμμετοχής των παιδιών. Η δράση καταδεικνύει ότι το μουσείο μπορεί να λειτουργήσει ως ένας εναλλακτικός χώρος μάθησης, εμπλουτίζοντας την αναγνωστική εμπειρία των παιδιών.

Λέξεις-Κλειδιά

Φιλαναγνωσία, Μουσειοπαιδαγωγική, Διδακτική της Τέχνης, Μουσειακή Εκπαίδευση, Υλικός Πολιτισμός, Πολιτισμική Ανθεκτικότητα

Abstract

Fostering a love of reading is a key priority of contemporary arts education, particularly when it takes place in non-formal learning environments such as museums, combining the reading experience with visual arts education. In this context, in April 2026, on the occasion of World Children's Book Day, the National Gallery organized a pop-up children's book club, offering children the opportunity to read books within the museum's exhibition halls and record their reading experiences in a unique visual reading journal. The initiative was designed to strengthen reading culture, cultivate aesthetic and reading criteria, and encourage creative interaction with books and art. The present paper explores the dynamics of this specific initiative through the lens of the museum as a "third space," that is, as an environment that functions as a complement to the home and school, offering opportunities for free, experiential, and participatory learning. By connecting the experience of reading with the museum experience, new possibilities for fostering a love of reading and enhancing children's cultural participation are highlighted. The initiative demonstrates that the museum can function as an alternative learning space, enriching children's reading experience.

Key-Words

Σχεδιασμός και Υλοποίηση του προγράμματος: Μία Pop-Up Βιβλιοθήκη για Παιδιά στην Εθνική Πινακοθήκη

Το μουσειοπαιδαγωγικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα «*Το Σύμπαν που Άλλοι το Λένε Βιβλιοθήκη*», υλοποιήθηκε για πρώτη φορά στην Εθνική Πινακοθήκη- Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου τον Απρίλιο του 2026, με αφορμή την παγκόσμια ημέρα παιδικού βιβλίου (Εικόνες 1-6). Η δράση πραγματοποιήθηκε στον χώρο του μουσείου, σε ειδικά διαμορφωμένη αναγνωστική γωνιά που διαμορφώθηκε στον πρώτο όροφο του μουσείου, στην πτέρυγα της αστικής πορτραιτογραφίας του 19ου αιώνα. Η επιλογή της συγκεκριμένης θέσης συνδέθηκε με το έργο «Προσωπογραφία Κοριτσιού», του Ιάκωβου Ρίζου (Εικόνα 7), στο οποίο απεικονίζεται ένα νεαρό κορίτσι της αστικής τάξης να διαβάζει, με ένα ανοιχτό βιβλίο στα πόδια του, προσφέροντας ένα συμβολικό και νοηματικά συνεκτικό πλαίσιο για τη σύνδεση της ανάγνωσης με τη μουσειακή εμπειρία. Ο Τίτλος του εκπαιδευτικού προγράμματος είναι εμπνευσμένος από μία φράση του Jorge Luis Borges από το αλληγορικό διήγημά του «Βιβλιοθήκη της Βαβέλ», σε μετάφραση του Αχιλλέα Κυριακίδη, στο οποίο περιγράφεται το δαιδαλώδες σύμπαν μίας βιβλιοθήκης στην οποία βρίσκονται όλα τα βιβλία που έχουν ποτέ γραφτεί ή είναι δυνατό να γραφούν ποτέ, αναδεικνύοντας τη βιβλιοθήκη ως τόπο απεριόριστης γνώσης, φαντασίας και αναζήτησης (Κανατσούλη, 2000).

Κατά το στάδιο της προετοιμασίας του προγράμματος, καταρτίστηκε κατάλογος έργων από τη μόνιμη συλλογή του μουσείου που απεικονίζουν αναγνώστες και αναγνώστριες (Πίνακας 1). Η επιλογή αυτή εντάχθηκε σε μια παιδαγωγική προσέγγιση που αξιοποιεί τις διαδικασίες προβολής και ταύτισης με τα πρόσωπα που απεικονίζονται στα έργα τέχνης, επιδιώκοντας να ενισχύσει τη σχέση των παιδιών με την αναγνωστική πράξη.

Παράλληλα, επιλέχθηκαν 35 βιβλία από τη βιβλιοθήκη της Εθνικής Πινακοθήκης, κατάλληλα για παιδιά ηλικίας 6 έως 12 ετών, λαμβάνοντας υπόψη τις αναγνωστικές δυνατότητες των συμμετεχόντων. Κατά την υλοποίηση του προγράμματος, τα παιδιά ήρθαν αρχικά σε επαφή με τα επιλεγμένα έργα τέχνης και στη συνέχεια διάβασαν τα βιβλία τους στον ειδικά διαμορφωμένο χώρο μέσα στις μουσειακές αίθουσες. Η εμπειρία ολοκληρώθηκε στο παιδικό εργαστήριο του μουσείου, όπου οι συμμετέχοντες/ουσες κλήθηκαν να αποτυπώσουν τις αναγνωστικές τους εμπειρίες, μέσα από τη συμπλήρωση του εικαστικού ημερολογίου ανάγνωσης. Στο συντονισμό της δράσης συνέβαλε ο Α. Μουχταρίδης, ενώ για τον δανεισμό και την υποστήριξη της βιβλιογραφικής επιλογής συνεργάστηκε η υπεύθυνη της Βιβλιοθήκης και του Αρχείου της ΕΠΜΑΣ, Ελένη Μεντζαφού. Η διεπιστημονική αυτή συνεργασία συνέβαλε καθοριστικά στην οργάνωση και υλοποίηση μιας δράσης που συνέδεσε τη φιλαναγνωσία με τη μουσειακή εμπειρία, αναδεικνύοντας το μουσείο ως έναν δημιουργικό «τρίτο χώρο» μάθησης και πολιτισμικής συμμετοχής.

Παιδαγωγικοί Στόχοι και Θεωρητικό Πλαίσιο του Προγράμματος

Βασικός εκπαιδευτικός στόχος του προγράμματος ήταν η καλλιέργεια γνήσιου ενδιαφέροντος για το χώρο του μουσείου, αλλά και για τη φιλαναγνωσία, μέσα από τη δημιουργία ενός ενταξιακού χώρου μέσα στο μουσείο, όπου τα παιδιά θα μπορούσαν να αισθανθούν ότι ανήκουν και συμμετέχουν ενεργά. Η παιδαγωγική προσέγγιση βασίστηκε στη διερεύνηση της σχέσης των παιδιών με την ανάγνωση στην καθημερινότητά τους, μέσα από ερωτήσεις όπως: «*Ποιο είναι το αγαπημένο σας σημείο στο σπίτι για διάβασμα;*» και «*Ποια ώρα της ημέρας προτιμάτε για να διαβάσετε;*». Μέσω αυτών των ερωτημάτων επιχειρήθηκε η δημιουργία προσωπικών συνδέσεων των εμπειριών των παιδιών από την καθημερινότητά τους, ώστε να προκύψουν καινούριοι τρόποι να αποτιμήσουν το οπτικό τους περιβάλλον (Duncum, 2006). Στο πλαίσιο μιας κονστρουκτιβιστικής προσέγγισης για τη μουσειακή εκπαίδευση (Prater, 2001; Hein, 1999), η έμφαση δόθηκε στην ενεργό συμμετοχή των μαθητών και μαθητριών και στην

ανάδειξη της προσωπικής νοηματοδότησης των υπό διερεύνηση εμπειριών. Στόχος ήταν η ουσιαστική κατανόηση των παιδιών, μέσα από τη σύνδεση της νέας γνώσης με τα ήδη υπάρχοντα βιώματά τους, ενισχύοντας τη διαδικασία της μάθησης ως κατασκευαστική και εμπειρική διεργασία (Prater, 2001).

Παράλληλα, ερωτήσεις όπως: «*Ποιο είναι το αγαπημένο βιβλίο του μπαμπά και της μαμάς;*» ή «*Πόσα βιβλία διαβάσατε από την αρχή της χρονιάς;*», εστιάζουν στη μοναδικότητα της ατομικής εμπειρίας και τον τρόπο με τον οποίο κάθε παιδί ερμηνεύει τον εαυτό του και τον κόσμο γύρω του (Hubard, 2006; Ritchhart, 2007) και εξυπηρετούν τον εκπαιδευτικό στόχο της κατασκευής της γνώσης στο χώρο του μουσείου. Δημιουργώντας απροσδόκητους χώρους για τη σύνδεση και την αλληλεπίδραση με τα έργα, μέσα στις μουσειακές αίθουσες, κατασκευάζουμε μουσειακές εμπειρίες που εμπλουτίζουν την κατανόηση των παιδιών για τον κόσμο (Szekely, 2014; Hohenstein & Moussouri, 2018).

Η Καλλιέργεια της Φιλαναγνωσίας στον Χώρο του Μουσείου

Μία από τις βασικές επιδιώξεις του εκπαιδευτικού προγράμματος «*Το Σύμπαν που Άλλοι το Λένε Βιβλιοθήκη*» ήταν η πρωτογενής, αδιαμεσολάβητη επαφή με πολιτιστικά αντικείμενα, όπως τα καλλιτεχνικά έργα και τα βιβλία (Παπαδάτος, 2009) και η καλλιέργεια και η οικοδόμηση των αναγνωστικών συνηθειών σε παιδιά ηλικίας 6 έως 12 ετών. Σε αυτή την κατεύθυνση, το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο μπορεί να είναι ένα εργαλείο που κινητοποιεί τα ενδογενή κίνητρα (instrinsic motivation) των μαθητών-τριών, που σχετίζονται με την περιέργεια και τα ενδιαφέροντά τους (Csikszentmihalyi & Hermanson, 2005). Αξίζει να αναφερθεί ότι είναι ιδιαίτερα επωφελές τα βιβλία να είναι επιλεγμένα με αισθητικά κριτήρια, που δε στοχεύουν στο στείρο διδακτισμό ή τη μετάδοση χρήσιμων γνώσεων και επωφελών στάσεων (Γιαννικοπούλου, 2016).

Παράλληλα, αναδείχθηκε η σημασία της ανάγνωσης ως κοινής εμπειρίας μεταξύ παιδιών και ενηλίκων συνοδών, οι οποίοι λειτουργούν ως συν-αναγνώστες και συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία πρόσληψης του βιβλίου. Μέσω ερωτήσεων όπως: «*Ποιο είναι το δικό σας αγαπημένο σημείο στο σπίτι για να διαβάζετε;*» και «*Ποιο είναι το πρώτο βιβλίο που διαλέξατε για τα παιδιά σας;*», επιχειρήθηκε η ενίσχυση της συμμετοχής των γονέων στην εκπαιδευτική διαδικασία και η ανάδειξη της ανάγνωσης ως διαγενεακής πρακτικής.

Τέλος, η συμπλήρωση του φύλλου ανάγνωσης (Εικόνα 8) αναπλαισιώθηκε στο πλαίσιο της μουσειακής εκπαίδευσης, αποκλίνοντας από την τυπική γραπτή μορφή προς μια περισσότερο εικαστική προσέγγιση (Καρακίτσιος, 2011). Οι συμμετέχοντες και συμμετέχουσες κλήθηκαν να αποτυπώσουν τις αναγνωστικές τους εμπειρίες μέσω της ζωγραφικής, απαντώντας σε ανοικτού και κλειστού τύπου ερωτήσεις, όπως: «*Θα ήθελα να προτείνω αυτό το βιβλίο σε…*», «*Τι ρόλο θα ήθελα να έχω στην ιστορία*», καθώς και «*Ποιος είναι ο αγαπημένος μου ήρωας και γιατί*». Επιπλέον, ερωτήματα όπως: «*Πόσα βιβλία διάβασα φέτος;*» και «*Πόσα αστεράκια βάζω σε αυτό το βιβλίο;*» συνέβαλαν στην αναστοχαστική αξιολόγηση της αναγνωστικής εμπειρίας. Μέσα από αυτή τη διαδικασία επιδιώχθηκε η εικαστική αποτίμηση του περιεχομένου του βιβλίου και η ανάδειξη των τρόπων με τους οποίους τα παιδιά εικονοποιούν την αφήγηση και τους λογοτεχνικούς ήρωες στη φαντασία τους.

Ο Χώρος του Μουσείου ως Τρίτος Χώρος

Αξίζει να αναφέρουμε ότι το μουσείο, πέρα από τον παραδοσιακό του ρόλο ως χώρος προβολής, έκθεσης και διαφύλαξης του υλικού πολιτισμού, προσεγγίζεται τα τελευταία χρόνια ολοένα και περισσότερο ως ένας «τρίτος χώρος» (third place), δηλαδή ως ένας κοινωνικός τόπος που λειτουργεί πέρα από το δίπολο της κατοικίας και της εργασίας για το άτομο, προσφέροντας χώρο για κοινωνικοποίηση, συμμετοχή και συγκρότηση

κοινοτήτων. Η έννοια του τρίτου χώρου, όπως διατυπώθηκε από τον Ray Oldenburg (1989) στο πόνημά του "*The Great Good Place*", αναφέρεται σε περιβάλλοντα που ενθαρρύνουν την κοινωνική αλληλεπίδραση, τη συμμετοχή και τη συγκρότηση κοινοτήτων. Στο πλαίσιο αυτό, τα σύγχρονα μουσεία μετασχηματίζονται από θεσμούς που επικεντρώνονται αποκλειστικά στη συλλογή και διατήρηση αντικειμένων, σε ανοικτούς, συμπεριληπτικούς και διαλογικούς χώρους συνάντησης, μάθησης και πολιτισμικής ανταλλαγής. Η προσέγγιση αυτή συνδέεται άμεσα με τη «*Νέα Μουσειολογία*» (Vergo, 1989), η οποία αναδεικνύει τον κοινωνικό ρόλο του μουσείου και τη σημασία της ενεργού συμμετοχής των κοινοτήτων.

Παράλληλα, η θεώρηση του μουσείου ως κοινωνικού, συμπεριληπτικού χώρου ενισχύεται από σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις που υπογραμμίζουν τον ρόλο του στη διαμόρφωση διαλόγου, την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και την πολιτισμική ενδυνάμωση (Sandell, 2002; Simon, 2010). Υπό αυτή την οπτική, το μουσείο ως «τρίτος χώρος» δεν περιορίζεται στην έκθεση αντικειμένων, αλλά λειτουργεί ως πεδίο κοινωνικής συμμετοχής και συλλογικής εμπειρίας, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση σχέσεων μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων και στην ενδυνάμωση της δημόσιας σφαίρας.

Οι παραπάνω θεωρήσεις συνομιλούν επίσης με τη διαλεκτική σχέση της σύγχρονης τέχνης με ζητήματα ταυτότητας (Τσιάρα, 2021), ενώ το σύγχρονο μουσείο αναγνωρίζεται ως «*ένας χώρος που προωθεί διαφορετικούς τρόπους ερμηνείας*» (Γκαζή, 2004: 3). Μέσα από αυτή την προοπτική, αναδεικνύεται ο πολυεπίπεδος και δυναμικός χαρακτήρας του μουσείου ως τόπου παραγωγής νοήματος, συμμετοχής και πολιτισμικού αναστοχασμού.

Συμπεράσματα και Αξιολόγηση του Προγράμματος

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι εκπαιδευτικά προγράμματα τα οποία συνδέουν τη μουσειακή εμπειρία με την εμπειρία της ανάγνωσης μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά στην ενίσχυση της συμμετοχικής μάθησης και στην καλλιέργεια της φιλαναγνωσίας, αναδεικνύοντας το μουσείο ως δυναμικό περιβάλλον βιωματικής εκπαίδευσης. Για την αξιολόγηση του προγράμματος σχεδιάστηκαν δύο διακριτά εργαλεία αποτίμησης: ένα φύλλο αξιολόγησης για τα παιδιά που συμμετείχαν (Εικόνα 9) και ένα αντίστοιχο για τους γονείς και τους συνοδούς τους (Εικόνα 10). Μέσα από ερωτήσεις όπως: «*Είχα αρκετό χρόνο να περιεργαστώ τα έργα και να διαμορφώσω προσωπική γνώμη;*» και «*Πήρα από το εργαστήριο δημιουργικές ιδέες που ενέπνευσαν τη δική μου δημιουργία στο ατελιέ;*», επιχειρήθηκε η συστηματική καταγραφή εμπειριών, στάσεων και αντιλήψεων των παιδιών αναφορικά με τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα.

Παράλληλα, η συμπερίληψη των γονέων και συνοδών στην αξιολογική διαδικασία ανέδειξε τη σημασία της διαγενεακής εμπειρίας και της κοινής συμμετοχής στην εκπαιδευτική διαδικασία, η οποία αποτελεί κρίσιμο παράγοντα ενίσχυσης της μουσειακής μάθησης. Τα δεδομένα που προέκυψαν από τα φύλλα αξιολόγησης καταδεικνύουν ότι τόσο τα παιδιά όσο και οι ενήλικοι συνοδοί βίωσαν τη δράση ως ιδιαίτερα θετική και δημιουργική εμπειρία, γεγονός που ενισχύει την ανάγκη για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση αντίστοιχων μελλοντικών πρωτοβουλιών που συνδέουν τη φιλαναγνωσία με το μουσειακό περιβάλλον.

Επίμετρο Εικόνων

Εικόνες 1-6: Στιγμιότυπα από το πρόγραμμα: «Το Σύμπαν που Άλλοι το Λένε Βιβλιοθήκη»

Εικόνα 7: Ρίζος Ιάκωβος (1849 - 1926). Προσωπογραφία κοριτσιού. Λάδι σε μουσαμά, 137 x 93 εκ. Αρ. Έργου: Π.2278.

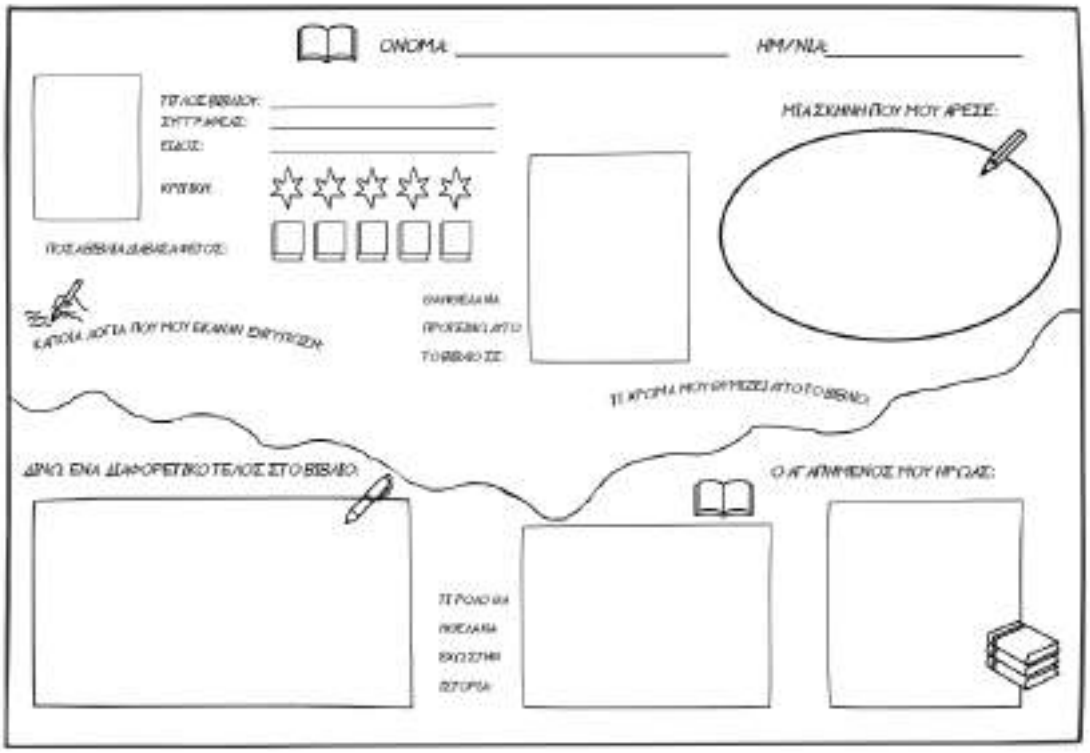

Εικόνα 8: Εικαστικό Φύλλο Ανάγνωσης

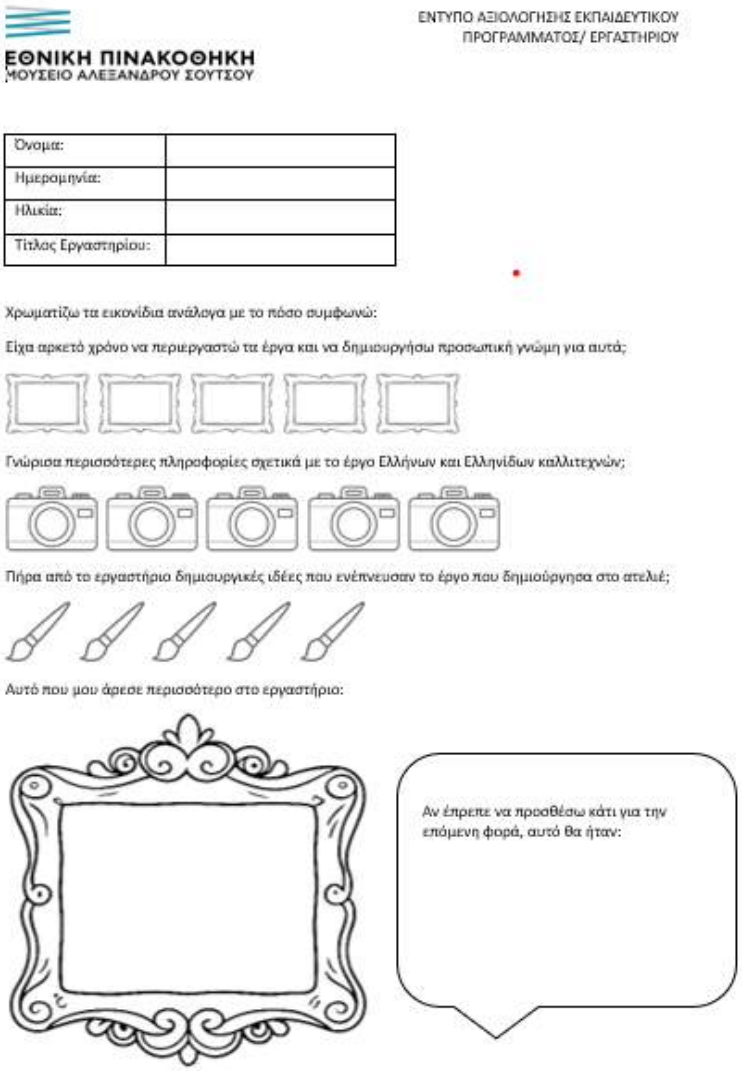

ΕΘΝΙΚΗ ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΟΥΤΣΟΥ

ΕΝΤΥΠΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ

Όνομα:	
Ημερομηνία:	
Ηλικία:	
Τίτλος Εργαστηρίου:	

Χρωματίζω τα εικονίδια ανάλογα με το πόσο συμφωνώ:

Είχα αρκετό χρόνο να περιεργαστώ τα έργα και να δημιουργήσω προσωπική γνώμη για αυτά;

Γνώρισα περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το έργο Ελλήνων και Ελληνίδων καλλιτεχνών;

Πήρα από το εργαστήριο δημιουργικές ιδέες που ενέπνευσαν το έργο που δημιούργησα στο ατελιέ;

Αυτό που μου άρεσε περισσότερο στο εργαστήριο:

Αν έπρεπε να προσθέσω κάτι για την επόμενη φορά, αυτό θα ήταν:

Εικόνα 9: Έντυπο Αξιολόγησης του Προγράμματος για τα παιδιά

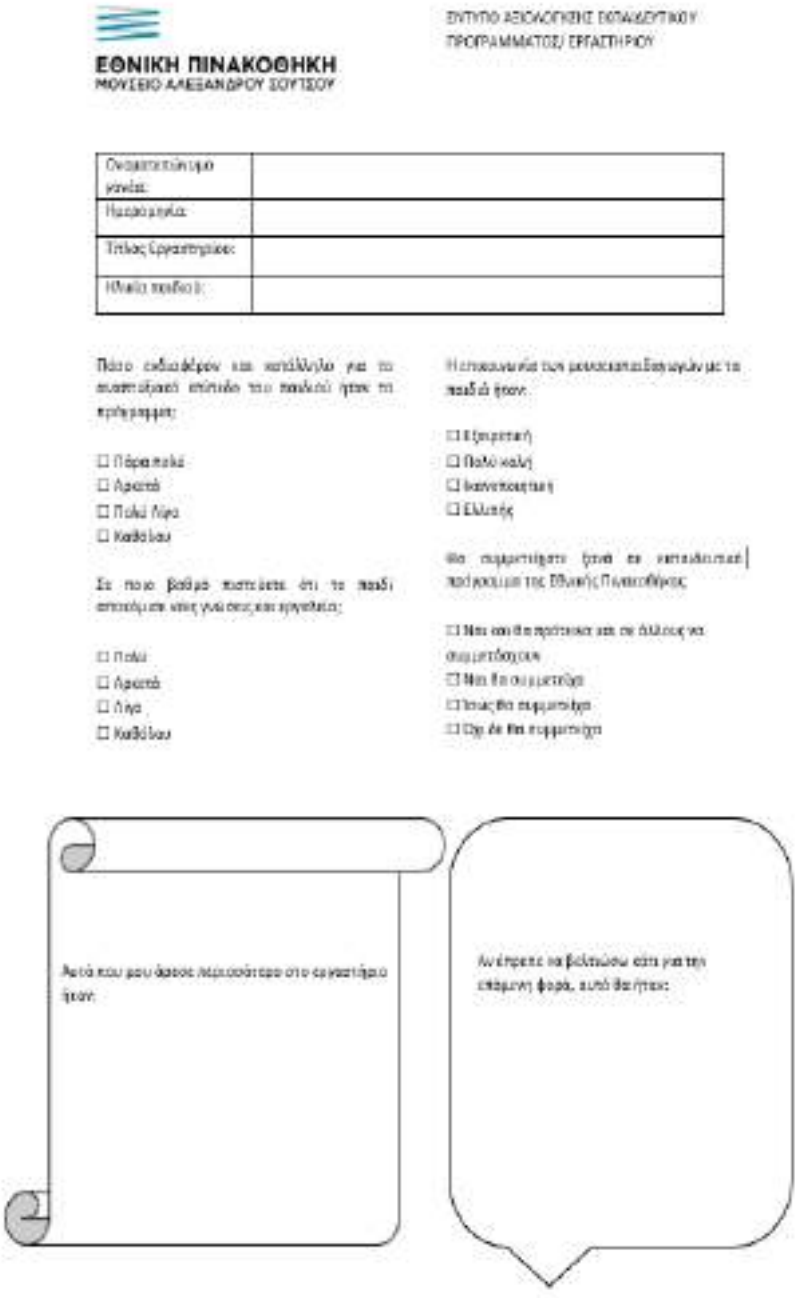

ΕΘΝΙΚΗ ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΟΥΤΣΟΥ

ΕΝΤΥΠΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ/ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ

Ονοματεπώνυμο γονέα:	
Ημερομηνία:	
Τίτλος Εργαστηρίου:	
Ηλικία παιδιού:	

Πόσο ενδιαφέρον και κατάλληλο για το συγκεκριμένο στάδιο του παιδιού ήταν το πρόγραμμα;

☐ Πάρα πολύ
☐ Αρκετά
☐ Πολύ Λίγο
☐ Καθόλου

Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι το παιδί αποκόμισε νέες γνώσεις και εμπειρίες;

☐ Πολύ
☐ Αρκετά
☐ Λίγο
☐ Καθόλου

Η επικοινωνία των μουσειοπαιδαγωγών με τα παιδιά ήταν:

☐ Εξαιρετική
☐ Πολύ καλή
☐ Ικανοποιητική
☐ Ελλιπής

Θα συμμετείχατε ξανά σε εκπαιδευτικά προγράμματα της Εθνικής Πινακοθήκης;

☐ Ναι και θα προτείνατε και σε άλλους να συμμετάσχουν
☐ Ναι θα συμμετείχα
☐ Ίσως θα συμμετείχα
☐ Όχι, δε θα συμμετείχα

Αυτό που μου άρεσε περισσότερο στο εργαστήριο ήταν:

Αν έπρεπε να βελτιώσω κάτι για την επόμενη φορά, αυτό θα ήταν:

Εικόνα 10: Έντυπο Αξιολόγησης του Προγράμματος για τους γονείς και τους συνοδούς

Έργο	Δημιουργός	
Κύριος που διαβάζει εφημερίδα, 1882	Βαρούχας Αριστείδης	
Λύσανδρος Καυταντζόγλου, π. 1886	Λύτρας Νικηφόρος	
Προσωπογραφία Κοριτσιού, 19ος αι.	Ρίζος Ιάκωβος	

Κυρία ξαπλωμένη στον καναπέ, π. 1885-1890	Ρίζος Ιάκωβος	

Πίνακας 1: Λίστα Έργων

Βιβλιογραφία

Γιαννικοπούλου Α. (2016). *Το εικονογραφημένο βιβλίο στην προσχολική εκπαίδευση - Φιλαναγνωστικές δράσεις*. Αθήνα: Πατάκης.

Γκαζή, Α. (2004). Μουσεία για τον 21ο αιώνα. *Τετράδια Μουσειολογίας*, 1, 3–12.

Csikszentmihalyi, M., & Hermanson, K. (2005). Intrinsic Motivation in Museums: Why Does One Want to Learn? *Museum News*, 74(3) 34-37.

Duncum, P. (2006). *Visual culture in the art class: Case studies*. Reston, VA: National Art Education Association.

Hein, G. (1999). Is Meaning Making Constructivism? Is Constructivism Meaning Making?. *The Exhibitionist*, 18(2), 15-18.

Hohenstein, J., & Moussouri, T. (2018). *Museum learning: Theory and research as tools for enhancing practice*. Oxon: Routledge.

Hubard, O. (2006). Activities in the Art Museum. *NAEA Advisory*, 2006, 1-2.

Κανατσούλη Μ. (2000). *Ιδεολογικές διαστάσεις της παιδικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Δαρδανός.

Καρακίτσιος Α. (2011). *Παιχνίδια φιλαναγνωσίας και αναγνωστικές εμψυχώσεις*. Αθήνα: Δαρδανός.

Oldenburg, R. (1989). *The Great Good Place: Cafés, Coffee Shops, Community Centers, Beauty Parlors, General Stores, Bars, Hangouts and How They Get You Through the Day*. New York: Paragon House.

Παπαδάτος Γ. (2009). *Παιδικό βιβλίο και φιλαναγνωσία: Θεωρητικές αναφορές και προσεγγίσεις*. Αθήνα: Πατάκης.

Prater, M. (2001). Constructivism and Technology in Art Education. *Art Education*, 54(6), 43. DOI: doi:10.2307/3193914

Ritchhart, R., Turner, T., & Hadar, L. (2009). Uncovering students' thinking about thinking using concept maps. *Metacognition Learning*, 4, 145–159. DOI: 10.1007/s11409-009-9040-x

Sandell, R. (2002). Museums and the combating of social inequality: Roles, responsibilities, resistance. *Museum Management and Curatorship*, 20(1), 3–23.

Simon, N. (2010). *The Participatory Museum*. Santa Cruz, CA: Museum 2.0.

Simspon, J. (1996). Constructivism and Connection Making in Art Education. *Art Education*, 49(1), 53. DOI: 10.2307/3193579

Szekely, I. (2014). Creating Meaningful Art Museum Experiences for Young Children: Discussions with Future Art Teachers. *Art Education*, 67(4), 34–39. DOI: 10.1080/00043125.2014.11519281

Τσιάρα, Σ. (2021). *Η Επιμέλεια του Βλέμματος*. Αθήνα: Νήσος.

Vergo, P. (Ed.). (1989). *The New Museology*. London: Reaktion Books

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Χριστίνα Μπότσου εργάζεται ως μουσειοπαιδαγωγός στην Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, ενώ παράλληλα, εκπονεί διδακτορική έρευνα στο Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα αφορούν τις περιοχές της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης και της μουσειακής εμπειρίας. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων πέντε ετών, δραστηριοποιείται επαγγελματικά ως μουσειοπαιδαγωγός, σε πολιτιστικούς οργανισμούς όπως το Athens Art Book Fair και το Ίδρυμα Εικαστικών Τεχνών και Μουσικής Β. & Μ. Θεοχαράκη, σχεδιάζοντας και υλοποιώντας εκπαιδευτικές δράσεις που ενισχύουν τη δημιουργική σύνδεση του κοινού με την καλλιτεχνική δημιουργία. Ως ερευνήτρια, η επαγγελματική της εμπειρία αφορά ευρωπαϊκά ερευνητικά προγράμματα, σε συνεργασία με το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, το Πανεπιστήμιο Αθηνών και το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, με βασικούς άξονες την καλλιτεχνική εκπαίδευση, τη σύγχρονη οπτική κουλτούρα και τον κοινωνικό ρόλο των μουσείων σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Είναι κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου Πολιτισμικών και Κινηματογραφικών Σπουδών και έχει δημοσιεύσει ερευνητικές εργασίες σε διεθνή συνέδρια και τόμους στον τομέα της Κοινωνιολογίας του Πολιτισμού και της Μουσειακής Εκπαίδευσης. Έχει διδάξει τα μαθήματα: «*Στοιχεία και Τεχνικές των Εικαστικών Τεχνών*» στο Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών και «*Σύγχρονες Τάσεις στη Διδακτική της Τέχνης*» και «*Μεθοδολογία της Έρευνας*» στο ΠΜΣ Τέχνες και Εκπαίδευση του ΑΚΤΟ Art & Design.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Μπούργος Σ. Μιχάλης (2026): Στρατηγικός και χωρικός σχεδιασμός, επιχειρηματικότητα και καινοτομία σε περιόδους μετάβασης. Η Δυτική Αττική ως αναδυόμενος πολυπολικός χώρος ανάπτυξης και ανθεκτικότητας.

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 593-606

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Στρατηγικός και χωρικός σχεδιασμός, επιχειρηματικότητα και καινοτομία σε περιόδους μετάβασης. Η Δυτική Αττική ως αναδυόμενος πολυπολικός χώρος ανάπτυξης και ανθεκτικότητας.

Μπούργος Σ. Μιχάλης

Μηχανικός Στρατηγικού και Χωρικού Σχεδιασμού –

Υπ. Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Περίληψη

Η Δυτική Αττική συγκεντρώνει λειτουργίες εθνικής αναφοράς στη βιομηχανία, στην ενέργεια, στις μεταφορές και στην εφοδιαστική αλυσίδα, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί μία χωρικά «ευαίσθητη περιοχή», με εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον και οικοσυστήματα, κοινωνικές ανισότητες και ιδιαίτερα σοβαρούς - σύνθετους φυσικούς και τεχνολογικούς κινδύνους. Στα νέα δεδομένα που διαμορφώνονται, ως κρίσιμο ζήτημα σχεδιασμού για την περιοχή αναδεικνύεται ο μετασχηματισμός του υφιστάμενου χωρικού και παραγωγικού προτύπου: από μια διάχυτη, χωρίς σαφή χαρακτηριστικά και κανόνες και συχνά συγκρουσιακή χωρική οργάνωση, σε ένα πολυπολικό χωρικό και παραγωγικό σύστημα, περιβαλλοντικά βιώσιμο, ασφαλές, ανθεκτικό, τεχνολογικά προηγμένο και πολεοδομικά ορθολογικά οργανωμένο. Ένα σύστημα που θα προστατεύει και θα αποκαθιστά τα φυσικά οικοσυστήματα, θα ενισχύει το αστικό και περιαστικό πράσινο και θα ενσωματώνει την περιβαλλοντική ποιότητα. Στην κατεύθυνση αυτή, η οδηγία

Seveso και τα Ειδικά Σχέδια Αντιμετώπισης Τεχνολογικών Ατυχημάτων Μεγάλης Έκτασης (ΣΑΤΑΜΕ) μπορούν να λειτουργήσουν όχι μόνο ως μηχανισμοί έκτακτης ανάγκης, αλλά και ως κρίσιμα εργαλεία για τον στρατηγικό και το χωρικό σχεδιασμό.

Λέξεις-κλειδιά: Δυτική Αττική, χωρική ανθεκτικότητα, Seveso, ΣΑΤΑΜΕ, καινοτομία, επιχειρηματικότητα, ανάπτυξη, στρατηγικός σχεδιασμός, περιβάλλον.

1. Δυτική Αττική: μία κρίσιμη και ¨ευαίσθητη¨ χωρική ενότητα

Η Περιφερειακή Ενότητα Δυτικής Αττικής καταλαμβάνει 1.000 km² και, σύμφωνα με την Απογραφή 2021, έχει περίπου 165.000 μόνιμους κατοίκους. Αποτελείται από πέντε (5) Δήμους: Ασπροπύργου, Ελευσίνας, Μάνδρας-Ειδυλλίας, Μεγαρέων (Μέγαρα και Νέα Πέραμος) και Φυλής (Φυλή, Άνω Λιόσια και Ζεφύρι). Στο σύνολό της, δεν συνιστά μία ομοιογενή περιοχή. Περιλαμβάνει το έντονα αστικό-βιομηχανικό Θριάσιο Πεδίο, τη λεκάνη και την αγροτική παραγωγική βάση των Μεγάρων, παράκτιες ζώνες στον Σαρωνικό και τον Κορινθιακό Κόλπο, καθώς και εκτεταμένους ορεινούς όγκους, με δασικά οικοσυστήματα, στην Πάρνηθα, στο Όρος Πατέρα, στα Γεράνεια και στις μεταξύ τους χωρικές ενότητες.

Το Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας - Αττικής διακρίνει στη Χωρική Ενότητα Δυτικής Αττικής τις υποενότητες Θριασίου και Μεγαρίδας. Η διάκριση αυτή αναδεικνύει τη συμπληρωματικότητα δύο διαφορετικών παραγωγικών και χωρικών συστημάτων. Στο Θριάσιο κυριαρχούν η βιομηχανία, η ενέργεια, το χονδρεμπόριο και τα logistics. Στη Μεγαρίδα συνυπάρχουν η μεταποίηση με τον πρωτογενή τομέα, η αγροτοδιατροφή, η αλιεία, οι παράκτιες δραστηριότητες και ο τουρισμός. Η Φυλή, στα βορειοανατολικά, αποτελεί ιδιαίτερη κοινωνική, περιβαλλοντική και αστική ενότητα, με κρίσιμο ρόλο ως προς τη διαχείριση ων αποβλήτων της Αττικής, την περιαστική ανάπτυξη και την προστασία της Πάρνηθας.

2. Η ιδιαίτερη οικονομική και χωρική σημασία της Δυτικής Αττικής

Η Δυτική Αττική αποτελεί βασικό παραγωγικό πόλο ανάπτυξης της μητροπολιτικής Αθήνας και της χώρας. Η μεγάλη συγκέντρωση βιομηχανίας, διυλιστηρίων, ενεργειακών υποδομών, αποθηκών, χονδρεμπορίου και μεταφορικών επιχειρήσεων συνδέεται με τις διαχρονικά εθνικές αναπτυξιακές και χωρικές στρατηγικές, το λιμάνι της Ελευσίνας, το οδικό δίκτυο Αθήνας-Κορίνθου και Αθήνας-Θεσσαλονίκης, την Αττική Οδό και το σιδηροδρομικό δίκτυο. Η ανάπτυξη του Εμπορευματικού Κέντρου Θριασίου ενισχύει περαιτέρω τη θέση της περιοχής στις εθνικές και διεθνείς αλυσίδες εφοδιασμού.

Η σημασία αυτή δεν εξαντλείται στη βαριά παραγωγή. Η Ελευσίνα διαθέτει πολιτιστικό απόθεμα διεθνούς ακτινοβολίας, ενισχυμένο από την εμπειρία της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης. Τα Μέγαρα και η ευρύτερη Μεγαρίδα παρουσιάζουν σημαντικό αγροτοδιατροφικό κεφάλαιο, δυνατότητες καθετοποίησης της παραγωγής και παράκτιους πόρους. Οι ορεινές και φυσικές ζώνες φιλοξενούν αξιόλογα οικοσυστήματα, συμβάλλουν στην ποιότητα του το φυσικού περιβάλλοντος και του πρασίνου ευρύτερων χωρικών ενοτήτων και προσφέρουν, με αυστηρούς κανόνες και προϋποθέσεις, δυνατότητες αποδοτικών ήπιων δραστηριοτήτων.

Ακριβώς αυτή η πυκνότητα και η προστιθέμενη αξία διαφορετικών λειτουργιών δημιουργεί και το βασικό χωρικό παράδοξο: η περιοχή ενώ παράγει την μεγαλύτερη αξία, σε εθνικό επίπεδο, επωμίζεται ιδιαίτερα δυσανάλογο μέρος του περιβαλλοντικού κόστους και του κινδύνου, μάλιστα με βασικές καθυστερήσεις και ελλείψεις του στρατηγικού σχεδιασμού. Συγκρούσεις χρήσεων γης, διάχυτη εκτός σχεδίου εγκατάσταση δραστηριοτήτων, κυκλοφοριακός φόρτος βαρέων οχημάτων, ελλείψεις βασικών υποδομών, ρύπανση αέρα, εδάφους και υδάτων, υποβάθμιση ρεμάτων και παράκτιων ζωνών, πλημμύρες, πυρκαγιές, κίνδυνοι τεχνολογικών καταστροφών και κοινωνικές ανισότητες δεν αποτελούν μεμονωμένα προβλήματα. Συνιστούν

αλληλοτροφοδοτούμενο σύστημα πιέσεων, το οποίο απαιτεί ενιαία χωρική διακυβέρνηση και συνολικό σχεδιασμό.

3. Τι είναι η Οδηγία Seveso και τι είναι τα ΣΑΤΑΜΕ

Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Seveso διαμορφώθηκε μετά το μεγάλο βιομηχανικό ατύχημα του 1976 στην ομώνυμη ιταλική πόλη. Σήμερα ισχύει η Οδηγία 2012/18/ΕΕ (Seveso III), η οποία ενσωματώθηκε στο εθνικό θεσμικό πλαίσιο με την ΚΥΑ 172058/2016. Το πλαίσιο εφαρμόζεται σε εγκαταστάσεις όπου υπάρχουν επικίνδυνες ουσίες πάνω από καθορισμένα ποσοτικά όρια και τις κατατάσσει σε δύο επίπεδα επικινδυνότητας: σε κατώτερης και ανώτερης βαθμίδας.

Η Seveso δεν είναι απλώς κανονισμός για την οργάνωση και τη λειτουργία της βιομηχανίας. Περιλαμβάνει πολιτική πρόληψης μεγάλων ατυχημάτων, συστήματα διαχείρισης ασφάλειας, μελέτες ασφαλείας, εσωτερικά και εξωτερικά σχέδια έκτακτης ανάγκης, επιθεωρήσεις, ενημέρωση του κοινού, εκτίμηση πολλαπλασιαστικών επιπτώσεων κατά την εκδήλωση ατυχήματος (φαινόμενο domino) και συνεκτίμηση του κινδύνου στον χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό.

Στην Ελλάδα, το Γενικό ΣΑΤΑΜΕ «ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ» οργανώνει τη συντονισμένη απόκριση των εμπλεκόμενων Φορέων σε Τεχνολογικό Ατύχημα Μεγάλης Έκτασης. Για κάθε εγκατάσταση ανώτερης βαθμίδας καταρτίζεται Ειδικό ΣΑΤΑΜΕ από την αρμόδια Αυτοτελή Διεύθυνση Πολιτικής Προστασίας της Περιφέρειας, με βάση τη μελέτη ασφαλείας, το εσωτερικό σχέδιο της εγκατάστασης, τις καλές πρακτικές και τα χωρικά δεδομένα της ευρύτερης περιοχής. Πρόκειται για εξωτερικό σχέδιο: καθορίζει ρόλους, σύστημα ειδοποίησης και κινητοποίησης, προστασία πληθυσμού, συντονισμό υπηρεσιών, στρατηγικές ενημέρωσης, υποστήριξη της επέμβασης και άμεση διαχείριση των συνεπειών έξω από την εγκατάσταση. Δεν υποκαθιστά την περιβαλλοντική αδειοδότηση ή το εσωτερικό σχέδιο του φορέα εκμετάλλευσης, τα συμπληρώνει. Και δεν

περιορίζεται μόνο κατά τη διάρκεια του συμβάντος, αλλά εκπαιδεύει το σύνολο των εμπλεκομένων για την κατάλληλη προετοιμασία πριν από δυνητικό συμβάν, ενώ προσδιορίζει και το σύνολο των απαραίτητων ενεργειών για τη δημόσια υγεία, την ασφάλεια και την ανθεκτικότητα της περιοχής, μετά από την εκδήλωση ατυχήματος τέτοιου είδους.

4. Ανθεκτικότητα, καινοτομία και ανάπτυξη: το χωρικό επίπεδο της μετάβασης

Η χωρική ανθεκτικότητα δεν είναι η επιστροφή σε μία προγενέστερη κατάσταση, για την αντιμετώπιση μίας κρίσης. Εφόσον η προηγούμενη κατάσταση παρήγαγε ευπάθεια, η επιστροφή σε αυτήν αναπαράγει το πρόβλημα. Ανθεκτικότητα σημαίνει ικανότητα πρόληψης, προσαρμογής και μετασχηματισμού, με διατήρηση των κρίσιμων λειτουργιών, προστασία των τόπων, των οικονομιών και του πληθυσμού και ταχύτερη, δικαιότερη ανάκαμψη.

Για τη Δυτική Αττική, η μετάβαση πρέπει να είναι ταυτόχρονα παραγωγική, ενεργειακή, ψηφιακή, περιβαλλοντική και κοινωνική, σε μία σύγχρονη και αποτελεσματική προσέγγιση και προοπτική. Χρειάζονται οργανωμένοι υποδοχείς επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, αποκατάσταση ρυπασμένων εδαφών και υδάτων, πράσινες και μπλε υποδομές, καινοτόμες – ολοκληρωμένες ψηφιακές δομές, προστασία και επαναφορά της φυσικής λειτουργίας των ρεμάτων, αναβάθμιση της σιδηροδρομικής εφοδιαστικής, αποτελεσματική προστασία των οικοσυστημάτων και της αειφορίας τους, καθαρότερες και ορθολογικές μεταφορές και οργανωμένη βιομηχανική συμβίωση, ώστε απόβλητα ή πλεονάζουσα ενέργεια μιας δραστηριότητας να αποτελούν πόρο για άλλη.

Η καινοτομία μπορεί να αναδείξει την περιοχή σε «ζωντανό εργαστήριο» ανθεκτικής βιομηχανικής μετάβασης, με επιλογές όπως: δίκτυα αισθητήρων για αέρα, ύδατα και κυκλοφορία, κοινή γεωχωρική πλατφόρμα κινδύνων, ψηφιακά δίδυμα κρίσιμων υποδομών, προγνωστικά μοντέλα, συστήματα έγκαιρης προειδοποίησης και ανοικτά

δεδομένα με σαφείς δικλίδες ασφαλείας, σύγχρονες υποδομές πολιτικής προστασίας. Η τεχνολογία, όμως, δεν είναι αρκετή. Απαιτείται η εφαρμογή μοντέλου τετραπλής έλικας, με την άμεση, δομημένη, λειτουργική και διαδραστική συνεργασία αυτοδιοίκησης, κεντρικής διοίκησης, επιχειρήσεων, πανεπιστημίων, ερευνητικών φορέων, εργαζομένων, κατοίκων και κοινωνίας των πολιτών.

Βασικός παράγοντας είναι και η σύνδεση των χρηματοδοτικών εργαλείων με χωρικά και κοινωνικά αποτελέσματα. Οι ενισχύσεις προς τις επιχειρήσεις μπορούν να αξιολογούνται όχι μόνο ως προς το ύψος της επένδυσης, αλλά και ως προς τη μείωση εκπομπών και κινδύνου, την εξοικονόμηση νερού και ενέργειας, την αξιοποίηση δευτερογενών υλικών, την ποιότητα της απασχόλησης, την πρόβλεψη ως προς την πολιτική προστασία, τη συμβολή τοπικά στην αλυσίδα αξίας και τη συνολική τους χωρική αλληλεπίδραση. Αντίστοιχα, οι δημόσιες επενδύσεις οφείλουν να ελέγχονται ως προς τη χωρική τους ανθεκτικότητα, την ορθή εφαρμογή των ΣΑΤΑΜΕ και συνολικά των προδιαγραφών που αφορούν τις εγκαταστάσεις Seveso, καθώς και τη δυνατότητα συνέχισης κρίσιμων λειτουργιών μετά από μεγάλο τεχνολογικό ατύχημα. Έτσι, η πράσινη και ψηφιακή μετάβαση αποκτά μετρήσιμο τοπικό αποτύπωμα και δεν περιορίζεται σε αποσπασματικές επιδοτήσεις εξοπλισμού.

5. Οδηγία Seveso, επικαιροποίηση ΣΑΤΑΜΕ στη Δυτική Αττική: η ανθεκτικότητα στην πράξη

Πρόσφατα, τον Ιούλιο του 2024, επικαιροποιήθηκαν τα ΣΑΤΑΜΕ, για το σύνολο της Αττικής, με ενέργειες της Περιφέρειας. Συνολικά, σε όλες τις Περιφερειακές Ενότητες (Π.Ε.) δραστηριοποιούνται δεκατέσσερεις (14) εγκαταστάσεις ανώτερης βαθμίδας, που υποχρεούνται στην κατάρτιση ειδικών ΣΑΤΑΜΕ.

Για να κατανοήσει κανείς καλύτερα την ιδιαίτερη σημασία της Δυτικής Αττικής για την ανθεκτικότητα στο σύνολο ης Περιφέρειας, οι εννιά (9) από τις εγκαταστάσεις αυτές,

ποσοστό 65%, βρίσκονται στην Δυτική Αττική. Οι περισσότερες χωροθετούνται στον Δήμο Ασπροπύργου: πέντε (5) εγκαταστάσεις (36% στην Αττική). Οι υπόλοιπες βρίσκονται: δύο (2) στα Μέγαρα και από μία (1) στην Ελευσίνα και στη Μάνδρα-Ειδυλλία. Επιπλέον, στην Δυτική Αττική χωροθετούνται οι δεκαέξι (16) από τις εικοσιπέντε (25) λειτουργούσες Εγκαταστάσεις SEVESO κατώτερης βαθμίδας στην Αττική (64%). Από αυτές, ιδιαίτερα σημαντική συγκέντρωση παρατηρείται και πάλι στον Δήμο Ασπροπύργου (13 Εγκαταστάσεις, 52% στην Αττική), ενώ παρουσία έχουμε και τους Δήμους Μάνδρας – Ειδυλλίας (2) και Ελευσίνας (1). Η μεγάλη συγκέντρωση εγκαταστάσεων Seveso στη Δυτική Αττική καθιστά την περιοχή ιδιαίτερα ¨ευαίσθητη¨ χωρικά και την ταξινομεί στην «υψηλή προτεραιότητα» του σχεδιασμού στο Εθνικό επίπεδο.

Η πραγματική αξία των σχεδίων, ωστόσο, κρίνεται στην εφαρμογή. Απαιτούνται άμεση ψηφιοποίηση, τακτικές ασκήσεις πεδίου και επί χάρτου, συχνές ενημερωτικές εκδηλώσεις, στενή συνεργασία και κοινοί σχεδιασμοί Περιφέρειας, Υπουργείου, εγκατάστασης Seveso, οικείων Δήμων, Πυροσβεστικού Σώματος, ΕΛ.ΑΣ., ΕΚΑΒ, Λιμεναρχείων, γειτονικών βιομηχανικών και λοιπών εγκαταστάσεων, άλλων αρμόδιων φορέων και υποδομών μεταφοράς, καθώς και συστηματική – καλά οργανωμένη ενημέρωση/εκπαίδευση των κατοίκων και των εργαζομένων, σε κατανοητή και, όπου χρειάζεται, πολύγλωσση μορφή. Οι ζώνες επιπτώσεων, τα ασφαλή σημεία, οι διαδρομές πρόσβασης των δυνάμεων, τα σενάρια εκκένωσης ή παραμονής σε κλειστό χώρο και οι ανάγκες ευάλωτων ομάδων πρέπει να επικαιροποιούνται και να ενσωματώνονται στα Τοπικά και Ειδικά Πολεοδομικά Σχέδια, στο Περιφερειακό Σχέδιο Προσαρμογής στην Κλιματική Αλλαγή και στα ειδικά σχέδια για την Πολιτική Προστασία (πλημμύρες, πυρκαγιές, σεισμούς, κ.α.).

Παράλληλα, να προβλέπονται έγκαιρα, να σχεδιάζονται και να υλοποιούνται οι κατάλληλες δομές, εργαλεία, εφαρμογές και υποδομές, που θα καθιστούν τα σχέδια αυτά ρεαλιστικά και αποτελεσματικά. Είναι επομένως μία διαδικασία που δεν αφορά

μόνο το σενάριο μεγάλου ατυχήματος, αλλά επικεντρώνει στο «πριν» και το «μετά» από αυτό. Με συντονισμό της Αυτοτελούς Διεύθυνσης Πολιτικής Προστασίας της οικείας Περιφέρειας.

Χρειάζεται, επίσης, σταθερός κύκλος ενεργειών και αξιολόγησης: σχέδιο, άσκηση, αποτίμηση, διορθωτική ενέργεια, νέα εκπαίδευση και επανέλεγχος, επικαιροποίηση σχεδίου. Χωρίς αυτή τη θεσμική μνήμη, ακόμη και ένα τεχνικά άρτιο σχέδιο κινδυνεύει να παραμείνει αρχείο προθέσεων, αντί να γίνει ικανότητα και αποτελεσματικότητα.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η αντιμετώπιση σύνθετων συμβάντων, στα οποία ένα φυσικό φαινόμενο εξελίσσεται σε τεχνολογικό ατύχημα (Natech). Σεισμός, πλημμύρα, δασική, αστική ή τεχνολογική πυρκαγιά μπορεί να επηρεάσει, συχνά πολλαπλασιαστικά, περισσότερες εγκαταστάσεις, οδούς και δίκτυα ταυτόχρονα. Επομένως, η μονάδα σχεδιασμού δεν μπορεί να είναι μόνο η μεμονωμένη εγκατάσταση, πρέπει να είναι η ευρύτερη χωρική ενότητα. Αναδεικνύοντας τη μεγάλη αξία και σπουδαιότητα του σχεδιασμού με τα εργαλεία και τη μεθοδολογία των χωρικών επιστημών και προσεγγίσεων.

6. Συμπεράσματα και προτάσεις: για έναν πολυπολικό χώρο ανάπτυξης και ανθεκτικότητας

Η Δυτική Αττική μπορεί να εξελιχθεί σε αναδυόμενο πολυπολικό χώρο, με κάθε περιοχή να αναπτύσσει ανθεκτικά, ένα διακριτό, αλλά συμπληρωματικό ρόλο:

το Θριάσιο ως κόμβος πράσινης βιομηχανίας, ενέργειας και έξυπνης εφοδιαστικής,

η Ελευσίνα ως σύνδεση παραγωγής, λιμένα, πολιτισμού και πρότυπου αστικού περιβάλλοντος,

η Μεγαρίδα ως πόλος αγροτοδιατροφής, μεταποίησης, έρευνας και ήπιου τουρισμού,

η Φυλή ως πεδίο περιβαλλοντικής αποκατάστασης, κυκλικής οικονομίας και κοινωνικής συνοχής,

οι ορεινές και παράκτιες ζώνες ως περιβαλλοντικό δίκτυο προστασίας των οικοσυστημάτων.

Στην κατεύθυνση ενός ορθολογικού στρατηγικού και χωρικού σχεδιασμού, με θετικό αποτύπωμα για τους τόπους, τις επιχειρήσεις και τις τοπικές κοινωνίες, βασικοί άξονες θα είναι:

Δημιουργία ενός σύγχρονου «Συμφώνου Ανθεκτικότητας και Παραγωγικού Μετασχηματισμού Δυτικής Αττικής».

Ολοκληρωμένη στρατηγική υψηλής τεκμηρίωσης, με δεσμευτικό πρόγραμμα έργων, σύστημα παρακολούθησης - αξιολόγησης και ενιαίο Παρατηρητήριο.

Άμεση σύνδεση των αναπτυξιακών και χωρικών σχεδίων, με τους σχεδιασμούς για την πολιτική προστασία και την ανθεκτικότητα της περιοχής.

Δημιουργία σύγχρονων δομών και εφαρμογών για την οργανωμένη ανάπτυξη της καινοτομίας.

Βελτίωση των περιβαλλοντικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών της περιοχής.

Ως βασική προτεραιότητα μπορεί να αξιολογηθεί και να θεσπιστεί ένα «Σύμφωνο Ανθεκτικότητας και Παραγωγικού Μετασχηματισμού Δυτικής Αττικής», με κοινή δέσμευση Κεντρικής Διοίκησης, Περιφέρειας, Δήμων, παραγωγικών φορέων, επιστημονικής κοινότητας και κοινωνίας (τετραπλή έλικα). Μια πρωτοβουλία που μπορούν να πάρουν η Αυτοδιοίκηση πρώτου και δεύτερου βαθμού, σε συνεργασία με τα δευτεροβάθμια όργανα των επιχειρήσεων της περιοχής, εφαρμόζοντας προσεγγίσεις συμμετοχικότητας και εργαλεία τετραπλής έλικας

Η πρόβλεψη μίας ολοκληρωμένης χωρικής και αναπτυξιακής στρατηγικής θα προτεραιοποιεί συγκεκριμένο και τεκμηριωμένο πρόγραμμα έργων, δράσεων και

υπηρεσιών. Παράλληλα θα οργανώνει και θα αξιολογεί έγκαιρα τις επιλογές και τις εφαρμογές, μέσα από ένα έγκυρο σύστημα δεικτών και διαδικασιών, ενώ θα περιλαμβάνει και την υλοποίηση ενός ενιαίου Παρατηρητηρίου. Οι σχεδιασμοί αυτοί να είναι υψηλής τεχνογνωσίας, να ενεργοποιούν σύγχρονα χρηματοδοτικά και θεσμικά εργαλεία, να ακολουθούν σταδιακές διαδικασίες ωρίμανσης και να λαμβάνουν έγκαιρα υπόψη τους ευρωπαϊκούς κανόνες και τις διεθνείς εξελίξεις.

Ιδιαίτερα σημαντικός άξονας σχεδιασμού θα είναι η άμεση σύνδεση της Οδηγίας Seveso, των ειδικών ΣΑΤΑΜΕ και του συνολικού σχεδιασμού για την πολιτική προστασία στην περιοχή, με τον χωρικό σχεδιασμό, τις επιλογές της διοίκησης σε όλα τα χωρικά επίπεδα και τις επενδυτικές αποφάσεις. Υλοποιώντας τελικά ένα ικανό και ανθεκτικό περιβάλλον, που εγγυάται την ασφαλή και αδιάκοπή λειτουργία των επιχειρήσεων, την αποτελεσματική διοίκηση και την ασφαλή εργασία και διαβίωση των τοπικών πληθυσμών.

Προτεραιότητα αποτελεί και η ανάπτυξη της καινοτομίας, ως κεντρικός πυλώνας ανάπτυξης της περιοχής. Μία επιλογή που μπορεί να είναι αποτελεσματική μόνο μέσα από την υλοποίηση των κατάλληλων υποδομών, ώστε να υποστηριχθούν οι πραγματικές ανάγκες ψηφιακού μετασχηματισμού και εκσυγχρονισμού των επιχειρήσεων, η έρευνα και η εκπαίδευση. Δημιουργώντας τελικά έναν περιφερειακό κόμβο εφαρμοσμένης καινοτομίας, με έμφαση στην ασφαλή βιομηχανία και ενέργεια, την ψηφιακή και την πράσινη μετάβαση και την κυκλική οικονομία.

Η βελτίωση των δεδομένων για το περιβάλλον και την κοινωνία καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την ανθεκτικότητα της περιοχής. Στη βάση αξιόπιστων μοντέλων να ποσοτικοποιηθεί και να αξιολογηθεί ένα ενιαίο σύστημα μετρήσιμων κριτηρίων, στη βάση αξιόπιστων παραμέτρων, όπως ποιότητα ατμοσφαιρικού αέρα, αστικό πράσινο, προστασία οικοσυστημάτων, χωρικά δεδομένα σε επίπεδο γειτονιάς, ποιοτικές θέσεις εργασίας και ουσιαστική συμμετοχή των πολιτών.

Μία σύγχρονη και ρεαλιστική προσέγγιση για τη Δυτική Αττική δεν αναγνωρίζει ως απαραίτητα συγκρουσιακή τη σχέση παραγωγικής διαδικασίας και περιβάλλοντος. Διαφοροποιεί τη μεθοδολογία και τις παραδοχές του στρατηγικού σχεδιασμού, προτεραιοποιεί τη χωρική ανάλυση και την ανθεκτικότητα, αξιοποιεί θετικά τα εργαλεία της ψηφιακής εποχής, προωθεί διαδικασίες συμμετοχικότητας και καινοτομίας τετραπλής έλικας. Η ανθεκτικότητα και η ασφάλεια παύει να θεωρείται κόστος συμμόρφωσης και αναβαθμίζεται σε παραγωγική υποδομή, η καινοτομία δεν μένει ένα σύνθημα, αλλά γίνεται καθημερινή διοικητική και επιχειρηματική πρακτική και τελικά η μετάβαση μετατρέπεται από αρνητικό παράγοντα ανασφάλειας και κίνδυνο απώλειας, σε σχέδιο ασφαλούς ανάπτυξης, ανθεκτικότητας και καλύτερης ποιότητας ζωής.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Βασενχόβεν Λ. (2010), Χωρική Διακυβέρνηση: Θεωρία, Ευρωπαϊκή Εμπειρία και η Περίπτωση της Ελλάδας, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική

Ελληνική Στατιστική Αρχή (2023), *Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού-Κατοικιών 2021: Μόνιμος πληθυσμός*. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά

Ελληνική Δημοκρατία (2016), ΚΥΑ 172058/2016, *Καθορισμός κανόνων, μέτρων και όρων για την αντιμετώπιση κινδύνων από ατυχήματα μεγάλης έκτασης*, ΦΕΚ Β' 354/17.2.2016. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά

Ελληνική Δημοκρατία (2014), Ν. 4277/2014, *Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας-Αττικής και άλλες διατάξεις*, ΦΕΚ Α' 156/1.8.2014. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά

Ευρωπαϊκή Ένωση (2012), Οδηγία 2012/18/ΕΕ (Seveso III), Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης L 197/1. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά

Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας (2020), *3η Έκδοση του Γενικού ΣΑΤΑΜΕ «ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ»*. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά

Κασιμάτη Κ. (1989), Τάσεις Κινητικότητας Εργασίας στην Ελληνική Βιομηχανία, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Λαλένης Κ. και Σαμουρκασίδου Ε. (2024), Χωρική Ανθεκτικότητα – Εννοιολογικές προσεγγίσεις, πολιτικές, εφαρμογές, Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος

Μουρτσιάδης Α. (2012), Βιομηχανικές και Επιχειρηματικές Περιοχές. Χωροθέτηση – Πολεοδόμηση – Περιβαλλοντικός Σχεδιασμός, Αθήνα: Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης

Μπούργος Μ. (2015), 'Επανεκκίνηση της Βιομηχανίας. Η Πρόκληση της Νάουσας και της Κομοτηνής', Εφημερίδα Αυγή, 14/11/2015, 25.

Μπούργος Μ. (2016), 'Στρατηγικός Σχεδιασμός στη Βιομηχανία: Προτεραιότητα – Αναγκαιότητα και νέα Δεδομένα της Ανασυγκρότησης', στο Τριήμερο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο του Μαρξιστικού Χώρου Μελετών, Ευρωζώνη, Εθνικό Νόμισμα και Λαϊκή Κυριαρχία, Αθήνα: Άπαρσις, 294-312

Μπούργος Μ. (2000), 'Αξιοποίηση του Ορυκτού Πλούτου: Χωρικές και Αναπτυξιακές Επιπτώσεις. Η Περίπτωση της Μεγαλόπολης', Αθήνα: Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Πολεοδομία και Χωροταξία.

Περιφέρεια Αττικής (2026), Απόφαση 79/2026, *Έγκριση Μνημονίου Ενεργειών Αντιμετώπισης Τεχνολογικών Ατυχημάτων Μεγάλης Έκτασης στην Περιφέρεια Αττικής*. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά

Περιφέρεια Αττικής (2025), *Απολογισμός δράσης υπηρεσιών Περιφέρειας Αττικής έτους 2024*. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά

Περιφέρεια Αττικής (2022), *Περιφερειακό Σχέδιο Προσαρμογής στην Κλιματική Αλλαγή Αττικής* και Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά

Πρόγραμμα «Αττική» 2021-2027, κείμενα προγραμματισμού, έξυπνης εξειδίκευσης και ολοκληρωμένης χωρικής ανάπτυξης. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Μιχάλης Μπούργος είναι Μηχανικός Στρατηγικού και Χωρικού Σχεδιασμού και υπ. διδάκτωρ του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Είναι κάτοχος MSc στη Χωροταξία – Πολεοδομία από τη Σχόλη Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ και διπλωματούχος Μηχανικός Μεταλλείων-Μεταλλουργός του ΕΜΠ. Είναι απόφοιτος της Βαρβακείου Π.Σ..

Εξειδικεύεται στον στρατηγικό σχεδιασμό και στην τεκμηρίωση ζητημάτων περιβάλλοντος, χώρου και ανθεκτικότητας. Διαθέτει σημαντική εμπειρία στην αντιμετώπιση κρίσεων, στην ανάπτυξη διαδικασιών και δικτύων καινοτομίας, καθώς και στη διοίκηση και την αυτοδιοίκηση. Το έργο του εστιάζει στην καινοτομία, στη δημιουργία νέας γνώσης και στη διάχυσή της στο οικοσύστημα της τετραπλής έλικας.

Είναι σύμβουλος σχεδιασμού και ανάδειξης του έργου «Πικέρμι 123 – Δημιουργία Εμβληματικού Θεματικού Πάρκου Παλαιοντολογίας και Τοπικής Ταυτότητας στον Δήμο Ραφήνας–Πικερμίου».

Έχει συνεργαστεί με φορείς της κεντρικής, περιφερειακής και τοπικής διοίκησης, φορείς έρευνας, επιχειρήσεις, συνεργατικά εγχειρήματα και συλλογικότητες της κοινωνίας των πολιτών. Έχει συστηματική παρουσία σε επιστημονικά συνέδρια και πλούσιο συγγραφικό έργο. Συμμετέχει με συντονιστικό ρόλο στην Πρωτοβουλία 4helix και είναι συνιδρυτής και συντονιστής της «Συντροφιάς του Περιβάλλοντος» και του Δικτύου environment.gr.

mixbourg@gmail.com.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Νικολάου Κωνσταντίνος (2026): Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα . Ένας κόσμος σε μετάβαση.

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 607-611

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα . Ένας κόσμος σε μετάβαση.

Νικολάου Κωνσταντίνος

Founder & CEO Conik SA, Πρόεδρος ΣΕΠΔΑΤ

Περίληψη

Η σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζεται από μεγάλες προκλήσεις, όπως η κλιματική κρίση, οι γεωπολιτικές αλλαγές, η ψηφιακή μετάβαση και οι οικονομικές και δημογραφικές εξελίξεις. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, η ανθεκτικότητα αναδεικνύεται σε βασική προϋπόθεση βιώσιμης ανάπτυξης και κοινωνικής συνοχής. Η χωρική ανθεκτικότητα αφορά την ικανότητα ενός τόπου να ανταποκρίνεται σε περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές πιέσεις, μέσα από ορθό χωροταξικό σχεδιασμό, βιώσιμες μεταφορές, αντιπλημμυρική προστασία, ενεργειακή μετάβαση και καινοτόμα επιχειρηματικά οικοσυστήματα. Παράλληλα, η πολιτισμική ανθεκτικότητα διασφαλίζει τη διατήρηση της ταυτότητας, της μνήμης και των αξιών μιας κοινωνίας, αξιοποιώντας τον πολιτισμό ως αναπτυξιακό πόρο. Η Αυτοδιοίκηση καλείται να συνδέσει τις δύο αυτές διαστάσεις μέσω ολοκληρωμένων πολιτικών που ενισχύουν το περιβάλλον, την επιχειρηματικότητα, τη συμμετοχή των πολιτών και τον πολιτισμό. Η Δυτική Αττική διαθέτει σημαντικά πλεονεκτήματα: ισχυρή παραγωγική βάση, στρατηγική θέση και πλούσια πολιτιστική κληρονομιά, από την αρχαία Ελευσίνα έως τη βιομηχανική της ιστορία. Με συνεργασία

φορέων, επένδυση στη γνώση, τις δεξιότητες, την καινοτομία και τη νεανική δημιουργικότητα, μπορεί να αποτελέσει πρότυπο βιώσιμης ανάπτυξης και κοινωνικής ανθεκτικότητας για ολόκληρη την Ελλάδα.

Χωρίς αμφιβολία, η εποχή μας χαρακτηρίζεται από συνεχείς και πολυεπίπεδες μεταβολές. Η κλιματική κρίση, οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις, η ψηφιακή μετάβαση, η τεχνολογική επανάσταση, οι δημογραφικές εξελίξεις, οι μεταβολές στην παραγωγή και την εργασία, καθώς και οι νέες οικονομικές προκλήσεις επαναπροσδιορίζουν τον τρόπο με τον οποίο ορίζεται η ανάπτυξη, η κοινωνική συνοχή και η λειτουργία των πόλεων και των τοπικών κοινωνιών.

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον αβεβαιότητας, η έννοια της ανθεκτικότητας αποκτά κεντρική σημασία. Δεν αφορά μόνο την ικανότητα μιας κοινωνίας να αντιμετωπίζει κρίσεις, αλλά και τη δυνατότητά της να προσαρμόζεται, να εξελίσσεται και να δημιουργεί νέες προοπτικές ευημερίας. Η χωρική και η πολιτισμική ανθεκτικότητα αποτελούν δύο αλληλένδετους πυλώνες αυτής της προσπάθειας.

Η χωρική ανθεκτικότητα αφορά στην ικανότητα ενός τόπου να ανταποκρίνεται στις περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές πιέσεις, διατηρώντας παράλληλα τη λειτουργικότητα και την αναπτυξιακή του δυναμική. Για τη Δυτική Αττική, μια περιοχή με έντονη παραγωγική δραστηριότητα, με τις μεγαλύτερες και περισσότερες βιομηχανίες, βιοτεχνίες και κέντρα logistics σε όλη την Ελλάδα, η χωρική ανθεκτικότητα συνδέεται άμεσα με τον ορθό σχεδιασμό χρήσεων γης και τη βιώσιμη κινητικότητα που χαρακτηρίζεται από κυκλοφοριακές συνδέσεις και εναλλακτικά μεταφορικά μέσα, που προστατεύονται από αντιπλημμυρική προστασία. Επιπλέον, απαιτείται ενεργειακή μετάβαση με δημιουργία σύγχρονων επιχειρηματικών οικοσυστημάτων και πάρκων καινοτομίας.

Από την άλλη πλευρά, η πολιτισμική ανθεκτικότητα αναφέρεται στη δυνατότητα μιας κοινωνίας να διατηρεί την ταυτότητα, τη μνήμη και τις αξίες της, ενώ παράλληλα ενσωματώνει την καινοτομία και την αλλαγή. Ο πολιτισμός δεν αποτελεί πολυτέλεια,

αλλά αναπτυξιακό κεφάλαιο. Η πολιτιστική κληρονομιά, οι τοπικές παραδόσεις, η συλλογική εμπειρία και η δημιουργικότητα των πολιτών συνιστούν κρίσιμους παράγοντες κοινωνικής συνοχής και οικονομικής αναζωογόνησης ιδιαίτερα σήμερα.

Η Αυτοδιοίκηση καλείται σήμερα να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στη σύνδεση αυτών των δύο διαστάσεων. Ο σχεδιασμός των πόλεων, των οικισμών, των Βιοτεχνικών Πάρκων, δεν μπορεί να περιορίζεται σε τεχνικές ή διοικητικές παρεμβάσεις. Απαιτείται μια ολιστική προσέγγιση που να συνδυάζει την περιβαλλοντική προστασία, την επιχειρηματικότητα, την κοινωνική συμμετοχή και τον πολιτισμό. Οι δήμοι είναι το άμεσο επίπεδο διακυβέρνησης προς τον πολίτη, και οι περιφέρειες που έχουν ευρύτερες αρμοδιότητες, όπως περιφερειακή ανάπτυξη, υποδομές και δημόσια έργα, μπορούν να μετατρέψουν τις προκλήσεις σε ευκαιρίες μέσα από συνεργασίες, συνεργίες, καινοτόμες πολιτικές και συμμετοχικές διαδικασίες.

Η Δυτική Αττική, ειδικότερα, διαθέτει ένα εξαιρετικά πλούσιο πολιτιστικό αποτύπωμα από την αρχαία Ελευσίνα και τα Ελευσίνια Μυστήρια μέχρι τη νεότερη βιομηχανική της ιστορία, και από τα μοναδικά φυσικά τοπία μέχρι τις σύγχρονες μορφές καλλιτεχνικής δημιουργίας. Όλα αυτά συνιστούν μια πολιτιστική παρακαταθήκη με διεθνή ακτινοβολία. Αυτή η κληρονομιά δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως στατικό μνημείο του παρελθόντος αλλά ως δυναμικό εργαλείο ανάπτυξης και καινοτομίας.

Η μετάβαση προς ένα νέο αναπτυξιακό πρότυπο δεν μπορεί να στηριχθεί μόνο σε επενδύσεις και υποδομές. Χρειάζεται να αξιοποιηθεί η μοναδική ιστορική και πολιτιστική της ταυτότητα, να ενισχυθεί η σύνδεση της επιχειρηματικότητας με την τοπική κοινωνία και να δημιουργηθούν συνθήκες που θα προσελκύσουν νέους ανθρώπους, γνώσεις και δημιουργικές δραστηριότητες.

Η ανθεκτικότητα δεν είναι ένας στατικός στόχος. Είναι μια συνεχής διαδικασία προσαρμογής και ανανέωσης. Σε έναν κόσμο που αλλάζει με πρωτοφανή ταχύτητα, οι περιοχές που θα ξεχωρίσουν δεν θα είναι εκείνες που απλώς θα επιβιώσουν στις

αλλαγές, αλλά εκείνες που θα μπορέσουν να τις μετατρέψουν σε μοχλό προόδου. Η ανάπτυξη δεξιοτήτων που ανταποκρίνονται στις ανάγκες της νέας οικονομίας, η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, η σύνδεση της γνώσης με την παραγωγή και η καλλιέργεια της δημιουργικότητας αποτελούν κρίσιμους παράγοντες για την ενδυνάμωση της κοινωνικής και οικονομικής ανθεκτικότητας. Οι νέοι άνθρωποι πρέπει να αισθάνονται ότι μπορούν να σχεδιάσουν το μέλλον τους στον τόπο τους, συμβάλλοντας ενεργά στην ανάπτυξή του.

Η Δυτική Αττική διαθέτει τα συγκριτικά πλεονεκτήματα, το ανθρώπινο δυναμικό και τη στρατηγική θέση για να αποτελέσει πρότυπο βιώσιμης ανάπτυξης και κοινωνικής ανθεκτικότητας. Το ζητούμενο είναι η συντονισμένη δράση όλων των εμπλεκόμενων φορέων Αυτοδιοίκησης, επιχειρηματικής κοινότητας, ακαδημαϊκών ιδρυμάτων και κοινωνίας των πολιτών, με κοινό όραμα για ένα μέλλον που θα συνδυάζει ανάπτυξη, ποιότητα ζωής, ευκαιρίες των νέων και πολιτιστική συνέχεια.

Σε έναν κόσμο που μεταβάλλεται διαρκώς, η χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν αποτελούν απλώς επιλογή πολιτικής. Αποτελούν προϋπόθεση για τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής, της ανταγωνιστικότητας και της συλλογικής μας προοπτικής. Ως πρόεδρος του Συνδέσμου Επιχειρήσεων Δυτικής Αττικής, εκφράζω τη συλλογική πεποίθηση ότι η Δυτική Αττική αποτελεί ένα δυναμικό παράδειγμα που αντιπροσωπεύει όλη την Ελλάδα.

Γιατί τελικά η ανθεκτικότητα ενός τόπου, δεν μετριέται μόνο από τις υποδομές του, αλλά και από την ικανότητα των ανθρώπων του να διατηρούν την ταυτότητά τους, να συνεργάζονται και να δημιουργούν το μέλλον που επιθυμούν.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Κωνσταντίνος Νικολάου γεννήθηκε στις 17/10/1964 και κατοικεί μόνιμα στην Ελευσίνα μαζί με την οικογένειά του. Είναι απόφοιτος του Λυκείου Ελευσίνας και πτυχιούχος Μηχανολογικού Σχεδίου της Σχολής ΑΚΤΟ. Η επαγγελματική του πορεία ξεκίνησε από νεαρή ηλικία. Το 1983 δημιούργησε την εταιρεία «Κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ & ΣΙΑ ΕΠΕ», με αντικείμενο την εμπορία και μεταποίηση μετάλλων. Το 1994 ίδρυσε την εταιρεία «CONIK S.A.», η οποία εξελίχθηκε σε μία από τις σημαντικότερες ελληνικές επιχειρήσεις στον κλάδο των Μέσων Ατομικής Προστασίας. Υπό την καθοδήγησή του, η εταιρεία ανέπτυξε έντονη εξαγωγική δραστηριότητα και παρουσία σε πολλές χώρες του εξωτερικού, δραστηριοποιούμενη στην κατασκευή, εισαγωγή και εμπορία εξειδικευμένων προϊόντων προστασίας για την εργασία και τη βιομηχανία. Το 2019, μαζί με τον υιό του Δημήτρη, ίδρυσε τη θυγατρική εταιρεία «MOLOSSOS Workwear», η οποία εξειδικεύεται στον επαγγελματικό ρουχισμό και πλέον διαθέτει καταστήματα στον Ασπρόπυργο, Αγ. Ι. Ρέντη και Περιστέρι. Συνεχίζοντας την αναπτυξιακή πορεία του ομίλου, το 2024 προχώρησε στη δημιουργία ενός σύγχρονου εργοστασίου παραγωγής γαντιών εργασίας «Heroktio», ενισχύοντας την ελληνική παραγωγή και την εξαγωγική δυναμική της επιχείρησης. Παράλληλα με την επιχειρηματική του δραστηριότητα, από το 2012 εκλέγεται στο Διοικητικό Συμβούλιο του Ε.Ε.Π., συμβάλλοντας ενεργά στην προώθηση της επιχειρηματικότητας και της παραγωγικής ανάπτυξης. Από το 2024 κατέχει επίσης τη θέση του Προέδρου του Σ.Ε.Π.Δ.Α.Τ.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Νταή Ειρήνη-Ακριβή (2026): Αστική ανθεκτικότητα και κοινωνική συνοχή: οι Δήμοι απέναντι στις χωρικές και κοινωνικές ανισότητες της μετάβασης.

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 612-619

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Αστική ανθεκτικότητα και κοινωνική συνοχή: οι Δήμοι απέναντι στις χωρικές και κοινωνικές ανισότητες της μετάβασης.

Νταή Ειρήνη-Ακριβή

Οικονομολόγος, Σύμβουλος Αναπτυξιακού Σχεδιασμού, Υποψήφια Διδάκτωρ Οικονομικών ΕΚΠΑ

Περίληψη

Το άρθρο εξετάζει την αστική ανθεκτικότητα ως κρίσιμο πεδίο τοπικής πολιτικής και όχι ως ουδέτερη τεχνική έννοια. Σε ένα περιβάλλον κλιματικής κρίσης, ενεργειακής μετάβασης, στεγαστικής πίεσης, δημογραφικών μεταβολών και διεύρυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων, οι Δήμοι αποτελούν το επίπεδο διοίκησης όπου οι μεγάλες μεταβολές αποτυπώνονται άμεσα στην καθημερινή ζωή των πολιτών. Το κείμενο υποστηρίζει ότι η ανθεκτικότητα πρέπει να συνδεθεί με τη χωρική δικαιοσύνη, την κοινωνική συνοχή, την προστασία των ευάλωτων ομάδων και την πρόσβαση σε δημόσιες, κοινωνικές και πολιτιστικές υποδομές. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη χαρτογράφηση των ανισοτήτων σε επίπεδο γειτονιάς, στη σύνδεση των σχεδίων με τον δημοτικό προϋπολογισμό και τις χρηματοδοτήσεις, στην ανάγκη κοινωνικών δικλείδων απέναντι στις συνέπειες της αστικής αναβάθμισης, στην ενίσχυση της διοικητικής ικανότητας των ΟΤΑ, στη μητροπολιτική διακυβέρνηση και στην ουσιαστική διαβούλευση με τους πολίτες. Βασική θέση του άρθρου είναι ότι πραγματικά ανθεκτικός

είναι ο Δήμος που μετατρέπει την προσαρμογή σε εργαλείο δικαιότερης οργάνωσης του χώρου και ενίσχυσης της συλλογικής ζωής.

Abstract

The article examines urban resilience as a critical field of local public policy rather than as a neutral technical concept. In a context marked by the climate crisis, energy transition, housing pressure, demographic change and widening social inequalities, municipalities are the level of governance where broader transformations are directly reflected in citizens' everyday lives. The article argues that resilience must be linked to spatial justice, social cohesion, the protection of vulnerable groups and equal access to public, social and cultural infrastructure. Particular emphasis is placed on mapping inequalities at neighbourhood level, connecting resilience planning with municipal budgets and funding instruments, introducing social safeguards against the unintended effects of urban regeneration, strengthening the administrative capacity of local authorities, promoting metropolitan governance and ensuring meaningful public consultation. The central argument is that a truly resilient municipality is not one that merely manages crises, but one that transforms adaptation into a means of fairer spatial organisation, more effective allocation of resources and stronger collective life.

Η ανθεκτικότητα στην Τοπική Αυτοδιοίκηση έχει πλέον μετατοπιστεί από το επίπεδο της θεωρητικής αναζήτησης στο πεδίο της άμεσης θεσμικής και επιχειρησιακής ανάγκης. Οι πόλεις και οι τοπικές κοινωνίες καλούνται να λειτουργήσουν μέσα σε ένα περιβάλλον σύνθετων και αλληλοτροφοδοτούμενων πιέσεων, που συνδέονται με την κλιματική κρίση, την ενεργειακή μετάβαση, τις δημογραφικές μεταβολές, τον ψηφιακό μετασχηματισμό, τη στεγαστική επισφάλεια, την αναδιάρθρωση της εργασίας και τη διεύρυνση των κοινωνικών και χωρικών ανισοτήτων.

Οι πιέσεις αυτές δεν εκδηλώνονται με ενιαίο τρόπο στον χώρο. Διαφοροποιούνται ανάλογα με τα κοινωνικά, οικονομικά, περιβαλλοντικά και πολεοδομικά χαρακτηριστικά

κάθε περιοχής. Η ίδια κλιματική ή οικονομική διαταραχή έχει διαφορετική επίπτωση σε μια γειτονιά με επαρκείς δημόσιους χώρους, ανθεκτικές υποδομές και πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες, από ό,τι σε μια περιοχή με γηρασμένο κτιριακό απόθεμα, περιορισμένο πράσινο, ανεπαρκείς υποδομές και αυξημένη κοινωνική ευαλωτότητα. Συνεπώς, η ανθεκτικότητα δεν μπορεί να προσεγγίζεται ως οριζόντια και ουδέτερη τεχνική έννοια καθώς αποτελεί πεδίο χωρικού σχεδιασμού, κοινωνικής πολιτικής, περιβαλλοντικής διαχείρισης και διοικητικής ικανότητας.

Το θεσμικό πλαίσιο που διαμορφώνεται τα τελευταία χρόνια ενισχύει αυτή τη μετατόπιση. Ο Ν. 5106/2024 εισάγει ένα πιο συγκεκριμένο πλαίσιο αστικής ανθεκτικότητας, προβλέποντας μεταξύ άλλων την Εθνική Στρατηγική Αστικής Ανθεκτικότητας και την εκπόνηση Σχεδίων Αστικής Ανθεκτικότητας από τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Με τον Ν. 5299/2026 η σχετική προθεσμία για τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α και Β βαθμού μετατέθηκε έως την 31η Δεκεμβρίου 2027, γεγονός που δημιουργεί ένα σαφές χρονικό πλαίσιο προετοιμασίας, ωρίμανσης και θεσμικής προσαρμογής των Δήμων. Η έκδοση της Υπουργικής Απόφασης ΥΠΕΝ/ΓΓΧΣΑΠ/48957/10/2026, με τις προδιαγραφές, τους όρους και τις τεχνικές οδηγίες για την εκπόνηση των Σχεδίων Αστικής Ανθεκτικότητας, καθιστά ακόμη πιο σαφές ότι η ανθεκτικότητα δεν νοείται ως αφηρημένη στρατηγική έννοια.

Στο πλαίσιο αυτό, η ανθεκτικότητα συνδέεται άμεσα με τον Εθνικό Κλιματικό Νόμο 4936/2022, ο οποίος θέτει ως στόχο την ενίσχυση της προσαρμοστικής ικανότητας και της κλιματικής ανθεκτικότητας της χώρας, καθώς και με το πλαίσιο πολιτικής προστασίας του Ν. 4662/2020 για τη διαχείριση κρίσεων και κινδύνων. Παράλληλα, συνδέεται με το σύστημα χωρικού σχεδιασμού του Ν. 4447/2016, με τα Τοπικά Πολεοδομικά Σχέδια, τα Σχέδια Βιώσιμης Αστικής Κινητικότητας, τα Σχέδια Αστικής Προσβασιμότητας, τα επιχειρησιακά προγράμματα των ΟΤΑ, τα τεχνικά προγράμματα και τους δημοτικούς προϋπολογισμούς. Η πρόκληση, επομένως, δεν είναι η παραγωγή

ενός ακόμη σχεδίου, αλλά η λειτουργική διασύνδεση όλων των διαθέσιμων εργαλείων σε ένα συνεκτικό σύστημα τοπικής διακυβέρνησης.

Οι ΟΤΑ, ιδίως οι Δήμοι, αποτελούν το επίπεδο στο οποίο οι μεγάλες μεταβολές μετατρέπονται σε καθημερινή εμπειρία. Η ποιότητα των δημόσιων χώρων, η επάρκεια των υποδομών, η προσβασιμότητα, η λειτουργία των σχολικών μονάδων, η πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες, η ασφάλεια των μετακινήσεων, η προστασία της κατοικίας, η κατάσταση της τοπικής αγοράς και η ενεργοποίηση των πολιτιστικών υποδομών καθορίζουν τον βαθμό στον οποίο η πόλη λειτουργεί ως συμπεριληπτικός και λειτουργικός χώρος.

Για τον λόγο αυτό, η αφετηρία κάθε σοβαρού σχεδιασμού είναι η τεκμηριωμένη διάγνωση. Οι Δήμοι χρειάζεται να διαθέτουν αξιόπιστα δεδομένα για τις χωρικές και κοινωνικές ανισότητες σε επίπεδο γειτονιάς ή λειτουργικής ενότητας. Η διάγνωση αυτή πρέπει να περιλαμβάνει ανάλυση κινδύνων, αποτύπωση υποδομών, καταγραφή κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών, ανάλυση επιπέδου προσβασιμότητας, χαρτογράφηση περιβαλλοντικών πιέσεων, εντοπισμό ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων και αποτύπωση κρίσιμων κοινωνικών και πολιτιστικών λειτουργιών. Χωρίς τέτοια δεδομένα, ο σχεδιασμός κινδυνεύει να κατευθύνει πόρους εκεί όπου υπάρχουν ήδη μεγαλύτερη τεχνική ωριμότητα, υψηλότερη ορατότητα ή ευκολότερη υλοποίηση, όχι απαραίτητα εκεί όπου εντοπίζεται η μεγαλύτερη ανάγκη.

Η τεκμηρίωση πρέπει να μετατρέπεται σε ιεράρχηση. Η ανθεκτικότητα έχει ουσιαστική αξία μόνο εφόσον επηρεάζει την επιλογή έργων, την κατανομή πόρων, τη σειρά προτεραιότητας των παρεμβάσεων και τον τρόπο παρακολούθησης της εφαρμογής τους. Η σύνδεση με τον δημοτικό προϋπολογισμό, το τεχνικό πρόγραμμα και το επιχειρησιακό πρόγραμμα είναι κρίσιμη. Διαφορετικά, η ανθεκτικότητα κινδυνεύει να παραμείνει ένα θετικό αλλά αφηρημένο πλαίσιο, χωρίς πραγματική επίδραση στην καθημερινή διοικητική πρακτική.

Η επιχειρησιακή ωρίμανση αποτελεί επίσης κρίσιμη προϋπόθεση. Κάθε παρέμβαση πρέπει να συνοδεύεται από σαφή περιγραφή φυσικού αντικειμένου, εκτίμηση κόστους, πιθανές πηγές χρηματοδότησης, βαθμό μελετητικής και αδειοδοτικής ωριμότητας, εμπλεκόμενες υπηρεσίες, χρονοδιάγραμμα, μηχανισμό παρακολούθησης και δείκτες αποτελέσματος. Οι δείκτες δεν πρέπει να περιορίζονται στις εκροές, όπως ο αριθμός έργων, τα τετραγωνικά μέτρα αναπλάσεων ή οι χιλιομετρικές επεκτάσεις δικτύων. Επιπλέον, χρειάζεται να αποτυπώνουν επιπτώσεις, όπως η μείωση έκθεσης σε κινδύνους, η βελτίωση του μικροκλίματος, η αύξηση της προσβασιμότητας, η ενίσχυση της χρήσης δημόσιων χώρων, η προστασία ευάλωτων ομάδων και η διατήρηση τοπικών κοινωνικών και πολιτιστικών λειτουργιών.

Σε αυτό το σημείο αναδεικνύεται η σημασία της κοινωνικής συνοχής ως μετρήσιμης διάστασης της ανθεκτικότητας. Η προσαρμογή στις νέες συνθήκες δεν μπορεί να θεωρείται επιτυχής όταν συνοδεύεται από εκτοπισμό κατοίκων, αύξηση της στεγαστικής πίεσης, αποδυνάμωση τοπικών δεσμών ή μονολειτουργική ανάπτυξη. Η αναβάθμιση, η ενεργειακή αναζωογόνηση και οι παρεμβάσεις στον δημόσιο χώρο μπορούν να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής, αλλά μπορούν και να οδηγήσουν σε αύξηση αξιών, μεταβολή χρήσεων και αλλοίωση της κοινωνικής φυσιογνωμίας μιας περιοχής. Για τον λόγο αυτό, ο σχεδιασμός ανθεκτικότητας οφείλει να ενσωματώνει κοινωνικές δικλείδες, αποτίμηση κοινωνικών επιπτώσεων και μέτρα προστασίας των κατοίκων και των τοπικών λειτουργιών.

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα αποτελεί αναγκαίο συμπλήρωμα της χωρικής ανθεκτικότητας. Η πόλη δεν είναι μόνο σύνολο υποδομών, δικτύων και διοικητικών λειτουργιών. Είναι πεδίο συλλογικής μνήμης, τοπικής ταυτότητας, κοινωνικών σχέσεων, άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και καθημερινών πρακτικών. Το πλαίσιο προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως αποτυπώνεται στον Ν. 4858/2021, συνδέεται με την ανάγκη ενσωμάτωσης της πολιτιστικής διάστασης στον τοπικό σχεδιασμό. Η πολιτιστική υποδομή, οι ιστορικοί τόποι, οι τοπικές διαδρομές, οι γειτονικές αγορές, τα

κτίρια συλλογικής μνήμης και οι χώροι συνάντησης δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως διακοσμητικά στοιχεία του τόπου, αλλά ως κρίσιμοι πυλώνες κοινωνικής συνοχής και τοπικής ταυτότητας.

Ιδίως σε χώρους που πιέζονται από την τουριστικοποίηση, την εμπορευματοποίηση του δημόσιου χώρου, την ομογενοποίηση των χρήσεων γης και τη στεγαστική πίεση, η τοπική πολιτική δεν μπορεί να περιορίζεται στην προστασία των υποδομών. Οφείλει να διασφαλίζει και τον κοινωνικό και πολιτιστικό χαρακτήρα της πόλης, προστατεύοντας τις καθημερινές λειτουργίες, τις συλλογικές αναφορές, τις τοπικές ταυτότητες και τη δυνατότητα των κατοίκων να παραμένουν ενεργό μέρος του χώρου. Υπό αυτή την έννοια, η πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν ταυτίζεται με την τουριστική αξιοποίηση.

Η σύνδεση χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας είναι ιδιαίτερα σημαντική για την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Οι αναπλάσεις, οι πεζοδρομήσεις, οι πολιτιστικές διαδρομές, η επανάχρηση κτιρίων, η ανάδειξη τοπόσημων και η ενεργοποίηση δημόσιων χώρων επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι κάτοικοι βιώνουν την πόλη και αναγνωρίζουν τον εαυτό τους μέσα σε αυτή. Επομένως, κάθε παρέμβαση πρέπει να εξετάζεται όχι μόνο ως προς την τεχνική της πληρότητα, αλλά και ως προς τις κοινωνικές και πολιτισμικές της επιπτώσεις.

Κρίσιμο ζήτημα παραμένει η διοικητική ικανότητα των Δήμων. Δεν διαθέτουν όλοι οι ΟΤΑ την ίδια στελέχωση, τεχνική επάρκεια, εμπειρία σε χρηματοδοτικά εργαλεία, δυνατότητα ωρίμανσης έργων ή πρόσβαση σε εξειδικευμένη τεχνογνωσία. Την ίδια στιγμή, οι Δήμοι καλούνται να ανταποκριθούν σε ένα διαρκώς διευρυνόμενο πεδίο αρμοδιοτήτων, απαιτήσεων και διαδικασιών, συχνά χωρίς την αντίστοιχη ενίσχυση σε ανθρώπινους, τεχνικούς και οικονομικούς πόρους.

Αν η πρόσβαση στους πόρους εξαρτάται αποκλειστικά από την υφιστάμενη διοικητική ικανότητα κάθε Δήμου, τότε υπάρχει ο κίνδυνος οι ήδη ισχυρότεροι να ενισχυθούν περαιτέρω, ενώ οι ασθενέστεροι να παραμείνουν πίσω. Η χωρική δικαιοσύνη αφορά,

συνεπώς, όχι μόνο τις ανισότητες εντός των πόλεων, αλλά και τις ανισότητες μεταξύ των ίδιων των Δήμων. Για την αντιμετώπιση αυτού του κινδύνου απαιτούνται μηχανισμοί τεχνικής βοήθειας, κοινά πρότυπα μελετών, απλούστερες διαδικασίες, διαδημοτική συνεργασία, αξιοποίηση ψηφιακών εργαλείων και ενίσχυση των υπηρεσιών προγραμματισμού. Η ανθεκτικότητα δεν μπορεί να αποτελεί προνόμιο των διοικητικά ισχυρότερων περιοχών, ούτε να λειτουργεί ως μηχανισμός αναπαραγωγής των υφιστάμενων ανισοτήτων.

Στα μεγάλα αστικά συγκροτήματα, η ανάγκη μητροπολιτικής διακυβέρνησης καθίσταται έντονη. Οι μετακινήσεις, η στεγαστική πίεση, η διαχείριση φυσικών κινδύνων, οι πράσινες και μπλε υποδομές, η ενεργειακή μετάβαση, η πολιτική προστασία και η πρόσβαση σε κοινωνικές και πολιτιστικές λειτουργίες υπερβαίνουν τα διοικητικά όρια ενός Δήμου. Χωρίς μηχανισμούς συντονισμού, οι παρεμβάσεις κινδυνεύουν να παραμένουν αποσπασματικές, να μεταφέρουν προβλήματα από μία περιοχή σε άλλη ή να εντείνουν τις ανισότητες μεταξύ κεντρικών και περιφερειακών ζωνών. Η μητροπολιτική διάσταση της ανθεκτικότητας δεν είναι θεσμική πολυτέλεια. Είναι προϋπόθεση αποτελεσματικής χωρικής πολιτικής.

Εξίσου σημαντική είναι η ουσιαστική συμμετοχή των πολιτών. Η τοπική κοινωνία διαθέτει γνώση που συχνά δεν αποτυπώνεται στα διοικητικά δεδομένα. Οι κάτοικοι γνωρίζουν ποια σημεία πλημμυρίζουν, ποιες διαδρομές είναι επισφαλείς, ποιοι δημόσιοι χώροι δεν λειτουργούν, ποιες κοινωνικές δομές δεν επαρκούν, ποιες πολιτιστικές λειτουργίες έχουν αποδυναμωθεί και ποιες ανάγκες παραμένουν αόρατες στον τυπικό σχεδιασμό. Η διαβούλευση, επομένως, δεν πρέπει να περιορίζεται σε διαδικασία ενημέρωσης ή εκ των υστέρων επικύρωσης, αλλά να εντάσσεται στη διάγνωση, στην ιεράρχηση, στον σχεδιασμό και στην παρακολούθηση.

Με αυτή την έννοια, η αστική ανθεκτικότητα δεν αποτελεί ένα επιμέρους πεδίο πολιτικής δίπλα στα υπόλοιπα, αλλά οριζόντια αρχή ανασυγκρότησης της τοπικής διακυβέρνησης. Συνδέει την πρόληψη με τον χωρικό σχεδιασμό, την κλιματική προσαρμογή με την

κοινωνική συνοχή, την πολιτιστική πολιτική με την τοπική ταυτότητα, τη χρηματοδότηση με την αποδοτικότητα των παρεμβάσεων και τη διοικητική ικανότητα με τη χωρική δικαιοσύνη.

Η σημερινή πρόκληση για την Τοπική Αυτοδιοίκηση είναι να μετατρέψει τις σημερινές πιέσεις σε εργαλείο δικαιότερης οργάνωσης του χώρου, τεκμηριωμένης κατανομής των πόρων, ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής, προστασίας της πολιτισμικής ταυτότητας και αποτελεσματικότερης δημόσιας διοίκησης.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Ειρήνη-Ακριβή Νταή είναι Οικονομολόγος και Μαθηματικός, Υποψήφια Διδάκτωρ Οικονομικών στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, με αντικείμενο έρευνας την κοινωνική κινητικότητα, τη φτώχεια και τις οικονομικές ανισότητες στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Είναι κάτοχος πτυχίου Μαθηματικών και μεταπτυχιακών τίτλων στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις, τη χρηματοοικονομική και την πολιτική οικονομία.

Έχει εργαστεί σε θέσεις ευθύνης στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, με αντικείμενο τον αναπτυξιακό σχεδιασμό, τη χρηματοδότηση έργων, την τοπική αυτοδιοίκηση και την ανάλυση δημόσιων πολιτικών. Έχει διατελέσει σύμβουλος σε φορείς της κεντρικής διοίκησης, της Βουλής και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ενώ σήμερα δραστηριοποιείται στον χώρο της συμβουλευτικής υποστήριξης οργανισμών και ΟΤΑ. Είναι επιστημονική συνεργάτιδα του Ινστιτούτου ΕΝΑ και τα ερευνητικά και επαγγελματικά της ενδιαφέροντα εστιάζουν στις κοινωνικές ανισότητες, στην αστική ανθεκτικότητα, στη βιώσιμη ανάπτυξη και στη διεθνή οικονομική πολιτική.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Παναγιώτου Μαρία (2026): Θεσμική ανθεκτικότητα και κράτος δικαίου σε κοινωνίες μετάβασης

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 620-626

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Θεσμική ανθεκτικότητα και κράτος δικαίου σε κοινωνίες μετάβασης.

Παναγιώτου Μαρία

Δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω

Περίληψη

Το σύγχρονο παγκόσμιο περιβάλλον μεταβάλλει διαρκώς τις κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές σταθερές, δημιουργώντας νέες μορφές αβεβαιότητας, κρίσης και θεσμικής πίεσης. Μέσα σε αυτή τη συνθήκη, η έννοια της ανθεκτικότητας, εκτός από την υλική ή τη χωρική προσαρμογή των κοινωνιών, επεκτείνεται και στην ικανότητα των θεσμών να διαφυλάσσουν τη δημοκρατική ομαλότητα, το κράτος δικαίου και την κοινωνική συνοχή. Το άρθρο εξετάζει τη θεσμική ανθεκτικότητα ως κρίσιμο παράγοντα επιβίωσης των σύγχρονων κοινωνιών σε περιόδους μετάβασης, αναλύοντας τον ρόλο της δημόσιας διοίκησης, της τοπικής αυτοδιοίκησης, της πολιτισμικής ταυτότητας και της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στην ανάγκη ενίσχυσης των θεσμών που δεν λειτουργούν μόνο ως μηχανισμοί διοίκησης, αλλά και ως εγγυητές της κοινωνικής εμπιστοσύνης, της δημοκρατικής νομιμοποίησης και της συλλογικής ανθεκτικότητας. Το άρθρο υποστηρίζει ότι η πραγματική ανθεκτικότητα μιας κοινωνίας, κρίνεται τελικά από την ποιότητα των θεσμών της και από την ικανότητά

τους να αντέχουν στις πιέσεις της εποχής, χωρίς να απολέσουν τον δημοκρατικό και δικαιοκρατικό τους πυρήνα.

Abstract

Contemporary societies are undergoing a period of continuous transition, during which social, political and cultural structures are exposed to increasing uncertainty, crisis and institutional pressure. In this context, resilience cannot be understood solely as the physical or spatial capacity of societies to adapt to external challenges, but also as the ability of institutions to preserve democratic stability, the rule of law and social cohesion. This article examines institutional resilience as a critical condition for the sustainability of modern societies in times of transition, focusing on the role of public administration, local governance, cultural identity and the protection of fundamental rights. Particular emphasis is placed on the need to strengthen institutions not merely as mechanisms of administration, but as guarantors of public trust, democratic legitimacy and collective resilience. The article argues that the true resilience of a society is ultimately measured by the quality of its institutions and by their capacity to withstand contemporary pressures without compromising their democratic and rule-of-law foundations.

Οι σύγχρονες κοινωνίες διανύουν μία περίοδο διαρκούς μετάβασης, κατά την οποία οι παραδοσιακές σταθερές του πολιτικού, κοινωνικού και πολιτισμικού βίου υφίστανται έντονες πιέσεις και βαθιές ανακατατάξεις. Η τεχνολογική επιτάχυνση, οι γεωπολιτικές αναταράξεις, οι οικονομικές κρίσεις, οι περιβαλλοντικές απειλές, η μεταβολή των συλλογικών ταυτοτήτων και η κρίση εμπιστοσύνης προς τους θεσμούς, διαμορφώνουν ένα περιβάλλον αυξημένης αβεβαιότητας και ανασφάλειας, μέσα στο οποίο η έννοια της ανθεκτικότητας αποκτά κομβική σημασία. Η ανθεκτικότητα, ωστόσο, δεν εξαντλείται στη δυνατότητα φυσικής ή χωρικής προσαρμογής μιας κοινωνίας απέναντι σε εξωτερικούς κινδύνους διότι, αφορά ένα βαθύτερο επίπεδο, όπως την ικανότητα των θεσμών να αντέχουν, να λειτουργούν και να διατηρούν τον δημοκρατικό και

δικαιοκρατικό τους πυρήνα, όταν το κοινωνικό περιβάλλον μεταβάλλεται και οι πιέσεις εντείνονται συνεχώς.

Η συζήτηση περί ανθεκτικότητας συνδέθηκε αρχικά με τις φυσικές καταστροφές, την λεγόμενη κλιματική αλλαγή, τη βιωσιμότητα των πόλεων και την ικανότητα των κοινωνικών συστημάτων να ανακάμπτουν ύστερα από κρίσεις. Σήμερα, όμως, η έννοια αυτή έχει επεκταθεί και στο πεδίο της θεσμικής λειτουργίας. Μία κοινωνία δεν θεωρείται πραγματικά ανθεκτική μόνο επειδή διαθέτει υποδομές, τεχνικούς μηχανισμούς διαχείρισης ή χωρικά σχέδια αντιμετώπισης κρίσεων. Πλέον οι κοινωνίες καθίστανται πραγματικά ανθεκτικές όταν οι θεσμοί των κοινωνιών διατηρούν τη συνοχή τους, τη νομιμοποίηση από τους πολίτες και την αξιοπιστία τους ακόμη και όταν δοκιμάζονται από κρίσιμα γεγονότα, πολιτικές αναταράξεις ή βαθιές κοινωνικές μεταβολές.

Επομένως, η θεσμική ανθεκτικότητα συνίσταται στην ικανότητα του κάθε κράτους με τους δημόσιους θεσμούς του και το θεσμικό προσωπικό του, να μπορούν να απορροφούν τις πιέσεις, χωρίς να καταρρέουν λειτουργικά, ποιοτικά και αξιακά, καθώς έχουμε παρατηρήσει, ότι οι ανωτέρω παθογένειες συναντώνται συχνά στην καθημερινότητα. Αυτοί οι προβληματισμοί για τη θεσμική ανθεκτικότητα, μας παροτρύνουν να σκεφτόμαστε ένα βήμα παραπέρα πως δεν πρόκειται αποκλειστικά και μόνο για ζήτημα διοικητικής αποτελεσματικότητας, αλλά ουσιαστικά πρόκειται για ζήτημα δημοκρατικής επιβίωσης και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, οι θεσμοί οφείλουν και είναι υποχρεωμένοι να λειτουργούν, όχι απλώς ως μηχανισμοί διοίκησης, αλλά ως πραγματικοί φορείς νομιμοποίησης, κοινωνικής εμπιστοσύνης, προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, και δίνω έμφαση σε αυτό, επειδή όταν η λειτουργία τους αποδυναμώνεται, αναπόφευκτα η κοινωνία εισέρχεται σε κατάσταση εσωτερικής αστάθειας ακόμη και εάν διατηρεί τα εξωτερικά χαρακτηριστικά κανονικότητας.

Μη λησμονούμε ότι το κράτος δικαίου αποτελεί τον πυρήνα αυτής της θεσμικής ανθεκτικότητας καθότι, η έννοια του κράτους δικαίου, συνίσταται στην ύπαρξη νόμων και δικαστηρίων. Πέραν όμως από αυτή την ερμηνεία, αφορά και ένα ευρύτερο θεσμικό

σύστημα, μέσα στο οποίο η εξουσία δεσμεύεται από κανόνες, οι πολίτες πρέπει να απολαμβάνουν ουσιαστική προστασία δικαιωμάτων, η διοίκηση να λογοδοτεί, η δικαιοσύνη να λειτουργεί ανεξάρτητα και οι δημόσιες αποφάσεις να ελέγχονται δημοκρατικά, στην πράξη και με διαφάνεια. Αναπόδραστα σε περιόδους μετάβασης, η πίεση προς το κράτος δικαίου εντείνεται διότι, οι έκτακτες συνθήκες συχνά παράγουν την τάση για υπερσυγκέντρωση της εξουσίας, σε περιορισμό εγγυήσεων και σε μετατόπιση της ισορροπίας ανάμεσα στην ασφάλεια και την ελευθερία των πολιτών.

Η ιστορική εμπειρία καταδεικνύει ότι οι κοινωνίες, πέρα από το ότι μπορούν να αποσταθεροποιούνται από εξωτερικούς κινδύνους, ενδέχεται να αποσταθεροποιούνται και όταν οι ίδιοι οι θεσμοί τους παύουν να εμπνέουν εμπιστοσύνη, φαινόμενο το οποίο σήμερα που μιλάμε είναι έντονο όσο ποτέ άλλοτε. Η κρίση της νομιμοποίησης αποτελεί ίσως μία από τις πιο επικίνδυνες μορφές κοινωνικής αποσύνθεσης, διότι διαβρώνει τον δεσμό ανάμεσα στον πολίτη και τη δημοκρατική τάξη καθότι, όταν ο πολίτης αισθάνεται ότι οι θεσμοί δεν λειτουργούν για το συμφέρον του, δεν λειτουργούν με διαφάνεια, αμεροληψία και η δικαιοσύνη δεν είναι ίση για όλους, τότε η κοινωνική συνοχή εξασθενεί και η συλλογική ανθεκτικότητα υπονομεύεται.

Ιδιαίτερη σημασία αποκτά στο πλαίσιο αυτό και ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης. Οι τοπικές κοινωνίες αποτελούν τον πρώτο χώρο μέσα στον οποίο εκδηλώνονται οι συνέπειες των κρίσεων και το πρώτο επίπεδο στο οποίο δοκιμάζεται η σχέση ανάμεσα στον πολίτη και τη δημόσια εξουσία. Η τοπική αυτοδιοίκηση εκτός από την παροχή υπηρεσιών ή τη διαχείριση διοικητικών υποθέσεων, αποτελεί και κρίσιμο θεσμό κοινωνικής εγγύτητας, της ενεργής συμμετοχής των πολιτών και της πολιτισμικής συνοχής, όπου μέσα από τους θεσμούς της τοπικής διακυβέρνησης αναπτύσσονται δίκτυα εμπιστοσύνης, μηχανισμοί αλληλεγγύης και συλλογικές πρακτικές αντιμετώπισης κρίσεων.

Η χωρική ανθεκτικότητα, επομένως, δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από τη θεσμική ποιότητα της τοπικής διοίκησης. Για παράδειγμα, μία πόλη ή μία τοπική κοινότητα, δεν

είναι ανθεκτική μόνο επειδή διαθέτει αντιπλημμυρικά έργα, ενεργειακές υποδομές ή σχέδια πολιτικής προστασίας. Η ανθεκτικότητα υπάρχει και διαπιστώνεται όταν διαθέτει τη διοίκηση που λειτουργεί με λογοδοσία, συμμετοχικότητα, διαφάνεια και εμπιστοσύνη. Είναι ανθεκτική μόνο όταν οι πολίτες αισθάνονται ότι αποτελούν μέρος του θεσμικού συστήματος που τους ακούει, τους προστατεύει και τους ενσωματώνει στις αποφάσεις του.

Παράλληλα με τα παραπάνω, η πολιτισμική ανθεκτικότητα συνδέεται άρρηκτα με τη συλλογική μνήμη του λαού, την ταυτότητά του και την ικανότητα της κοινωνίας να διατηρεί τον αξιακό της κώδικα και προσανατολισμό, μέσα σε περιόδους έντονων μετασχηματισμών. Εάν χαθεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο η κοινωνία αντιλαμβάνεται τον εαυτό της, οργανώνει τις αξίες της και συγκροτεί την αίσθηση του ανήκειν, τότε αυτό το πολιτισμικό υπόβαθρο διαρρηγνύεται, αναπόφευκτα αποδυναμώνεται, και τούτο έχει ως αποτέλεσμα, η κοινωνία να καθίσταται πιο ευάλωτη με διαπιστωμένα τα φαινόμενα της αποσύνθεσης, της πόλωσης και της συλλογικής αποξένωσης.

Συνεπώς, η δημοκρατική ανθεκτικότητα απαιτεί ισχυρούς θεσμούς, ισχυρούς πολίτες και ενεργή πολιτισμική συνείδηση από τον ίδιο το λαό. Χωρίς ενεργούς και συμμετοχικούς πολίτες, προφανώς και η δημοκρατία δεν μπορεί να επιβιώνει αποκλειστικά μέσω των διαδικασιών της όταν υπάρχει αποχή. Πρέπει να γίνει αντιληπτό, ότι η δημοκρατία επιβιώνει μέσα από την ύπαρξη μιας κοινωνίας που αναγνωρίζει την αξία της συμμετοχής, της ευθύνης, της θεσμικής εμπιστοσύνης και του κοινού αγαθού.

Επιπρόσθετα, στη σύγχρονη εποχή, η ψηφιακή μετάβαση προσθέτει μία νέα διάσταση στη συζήτηση περί ανθεκτικότητας. Οι τεχνολογίες πληροφορίας, η αλγοριθμική διαχείριση δεδομένων, η επιτήρηση των λαών με την τεχνητή νοημοσύνη, η αυξημένη παραπληροφόρηση και η ψηφιακή εξάρτηση των πολιτών, δημιουργούν νέα πεδία θεσμικής πίεσης. Η προστασία της ιδιωτικότητας, της διαφάνειας, της δημοκρατικής λογοδοσίας και της ατομικής αυτονομίας μετατρέπεται σε θεμελιώδη παράμετρο

θεσμικής ανθεκτικότητας. Οι κοινωνίες της ψηφιακής εποχής καλούνται να διαχειριστούν όχι μόνο φυσικές ή οικονομικές κρίσεις, αλλά και κρίσεις πληροφορίας, επιρροής και ελέγχου.

Άρα, η πραγματική δοκιμασία των θεσμών ανακύπτει ακριβώς σε αυτές τις συνθήκες πίεσης, εξαιτίας του ότι, η θεσμική ανθεκτικότητα δεν κρίνεται όταν όλα λειτουργούν ομαλά, καθώς δεν ανακύπτουν οι κίνδυνοι σε περιόδους ειρήνης και ευημερίας, τουναντίον, η πραγματική δοκιμασία των θεσμών κρίνεται όταν η κοινωνία βρίσκεται αντιμέτωπη με την κρίση, τον φόβο, την αβεβαιότητα και την κοινωνική ένταση. Τότε μόνο αποκαλύπτεται εάν οι θεσμοί διαθέτουν εσωτερική αντοχή ή εάν η λειτουργία τους εξαρτάται από συγκυριακές ισορροπίες και πάσχουν.

Σε έναν κόσμο που μεταβάλλεται αδιάλειπτα, με ραγδαίους ρυθμούς, και συχνά με αστάθεια, η ανθεκτικότητα έρχεται πάντα στο προσκήνιο για τη διαχείριση των εκάστοτε κινδύνων που προκύπτουν. Για να κατανοήσουμε όμως την ανθεκτικότητα, πρέπει να κοιτάξουμε τον τρόπο με τον οποίο ασκείται η πολιτική στις μέρες μας και ποιους δρόμους επιλέγουμε θεσμικά για την προστασία των πολιτών, καθώς η ποιότητα μιας κοινωνίας δεν μετριέται μόνο από τις υποδομές, οι οποίες προφανώς και πρέπει να υφίστανται, ή μόνο από τους οικονομικούς της δείκτες. Πρωτίστως η ποιότητα μετριέται από την ικανότητά της να διατηρεί τη δημοκρατική της συνοχή, την εμπιστοσύνη των πολιτών και τη θεσμική της αξιοπιστία όταν όλα γύρω της μεταβάλλονται και είναι αβέβαια.

Η πραγματική ανθεκτικότητα μιας κοινωνίας εδράζεται τελικά στην ποιότητα των θεσμών της. Εκεί κρίνεται εάν μία κοινωνία απλώς επιβιώνει μέσα στις κρίσεις ή εάν κατορθώνει να παραμένει ελεύθερη, δημοκρατική και συνεκτική μέσα από αυτές.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Μαρία Παναγιώτου είναι δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω με έδρα δικηγορικού γραφείου στην Καλλιθέα Αττικής και δραστηριοποιείται μάχιμα στον χώρο της δικαιοσύνης και της νομικής επιστήμης, με καθημερινή δικαστηριακή παρουσία σε όλα τα δικαστήρια της Ελλάδας με αντικείμενο ενασχόλησης το ποινικό δίκαιο, το αστικό δίκαιο, την παροχή νομικών υπηρεσιών και τη συστηματική ενασχόληση με ζητήματα κράτους δικαίου, θεσμών, θεμελιωδών δικαιωμάτων και δημοσίου συμφέροντος. Μέσα από την επαγγελματική της δραστηριότητα προσεγγίζει τη νομική όχι μόνο ως εφαρμοσμένο επιστημονικό πεδίο, αλλά και ως θεσμικό εργαλείο προστασίας του πολίτη και ενίσχυσης της δημοκρατικής λειτουργίας. Παράλληλα, αρθρογραφεί και παρεμβαίνει στον δημόσιο διάλογο για κοινωνικά, θεσμικά και νομικά ζητήματα, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε θέματα δικαιοσύνης, δημοκρατικής λογοδοσίας, προστασίας δικαιωμάτων και σύγχρονων προκλήσεων που ανακύπτουν σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Η επιστημονική και δημόσια παρουσία της εστιάζει στη σύνδεση της νομικής ανάλυσης με τα ευρύτερα κοινωνικά και θεσμικά ζητήματα της σύγχρονης εποχής. https://law-panagiotou.gr

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Δρ. Παναγιωτούλιας Π. Ιωάννης (2026): Η Αττική χάνει τη φυσική της άμυνα

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 627-643

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Η Αττική χάνει τη φυσική της άμυνα.

Δρ. Παναγιωτούλιας Π. Ιωάννης

Χημικός, Μηχανικός Ποιότητας και Τεχνολόγος Περιβάλλοντος,

π. Γενικός Γραμματέας Δήμου Ελευσίνας

Περίληψη

Οι επαναλαμβανόμενες δασικές πυρκαγιές στην Αττική δεν προκαλούν μόνο άμεση καταστροφή της βλάστησης, αλλά σταδιακή απώλεια φυσικού κεφαλαίου και ζωτικών οικοσυστημικών λειτουργιών. Κατά την περίοδο 2017–2025 κάηκαν περίπου 465.000 στρέμματα δασών και δασικών εκτάσεων, έκταση που αντιστοιχούσε στο 38% της δασικής επιφάνειας της Αττικής.

Εκτιμάται ότι η συγκεκριμένη έκταση, όταν λειτουργούσε ως ώριμο δασικό οικοσύστημα, μπορούσε να δεσμεύει περίπου 130.000 τόνους CO_2 ετησίως, να συγκρατεί από 590 έως 2.050 τόνους PM_{10} και να απορροφά από 35 έως 385 τόνους SO_2. Η ετήσια αξία των υποβαθμισμένων οικοσυστημικών υπηρεσιών εκτιμάται ενδεικτικά σε περίπου 115 εκατ. ευρώ, ενώ οι αναγκαίες παρεμβάσεις αποκατάστασης μπορούν να προσεγγίσουν τα 420 εκατ. ευρώ, χωρίς να εξασφαλίζουν την άμεση επαναφορά των λειτουργιών ενός ώριμου δάσους.

Οι επιπτώσεις αποκτούν ιδιαίτερη σημασία για το Θριάσιο Πεδίο, όπου η απώλεια της περιφερειακής δασικής προστασίας αλληλεπιδρά με τη βιομηχανική δραστηριότητα, τις

μεταφορές, τα logistics, τις λιμενικές εγκαταστάσεις, την οικιστική ανάπτυξη, τους καύσωνες και τις φυσικές καταστροφές. Η συσσώρευση αυτών των πιέσεων μπορεί να μετατρέψει την περιβαλλοντική υποβάθμιση σε συστημικό κίνδυνο για τη δημόσια υγεία, τις υποδομές, την κοινωνική συνοχή και την εμπιστοσύνη στους θεσμούς. Το Θριάσιο χρειάζεται, επομένως, ένα ενιαίο σχέδιο προστασίας και ανασυγκρότησης, βασισμένο στη φέρουσα ικανότητα, στη «Μία Υγεία», στη διαφάνεια, στη συνεχή παρακολούθηση και στην αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των δημόσιων παρεμβάσεων.

Λέξεις-κλειδιά: Αττική, Θριάσιο Πεδίο, δασικές πυρκαγιές, οικοσυστημικές υπηρεσίες, ατμοσφαιρική ρύπανση, δημόσια υγεία, κλιματική ανθεκτικότητα, Μία Υγεία.

Abstract

Recurrent forest fires in Attica cause not only the immediate destruction of vegetation but also the gradual loss of natural capital and vital ecosystem functions. During the period 2017–2025, approximately 465,000 stremmas (46,500 hectares) of forests and woodland areas were burned, corresponding to 38% of Attica's total forested area.

It is estimated that, when functioning as a mature forest ecosystem, this area could sequester approximately 130,000 tonnes of CO_2 annually, capture between 590 and 2,050 tonnes of PM_{10}, and absorb between 35 and 385 tonnes of SO_2. The annual value of the ecosystem services lost or degraded is indicatively estimated at approximately €115 million, while the necessary restoration interventions could amount to nearly €420 million, without ensuring the immediate recovery of the functions provided by a mature forest.

These impacts are of particular significance for the Thriasian Plain, where the loss of the surrounding forest protection interacts with industrial activity, transport networks, logistics operations, port facilities, urban development, heatwaves, and natural disasters. The cumulative effect of these pressures may transform environmental degradation into a systemic risk to public health, infrastructure, social cohesion, and public trust in institutions.

The Thriasian Plain therefore requires an integrated protection and regeneration plan based on environmental carrying capacity, the One Health approach, transparency, continuous monitoring, and the evaluation of the effectiveness of public interventions.

Keywords: Attica, Thriasian Plain, forest fires, ecosystem services, air pollution, public health, climate resilience, One Health.

1. Εισαγωγή

Η έκταση μιας δασικής πυρκαγιάς συνήθως παρουσιάζεται σε στρέμματα, περιμέτρους και δορυφορικούς χάρτες. Οι αριθμοί αυτοί, όμως, καταγράφουν μόνο την πρώτη και πιο ορατή διάσταση της καταστροφής. Δεν αποτυπώνουν πλήρως τη σταδιακή αποδυνάμωση της φυσικής άμυνας μιας περιοχής ούτε τις επιπτώσεις που συνεχίζονται για χρόνια μετά την κατάσβεση της τελευταίας εστίας.

Κατά την περίοδο 2017–2025, δεκατρείς μεγάλες πυρκαγιές έκαψαν περισσότερα από 700.000 στρέμματα συνολικής έκτασης στην ηπειρωτική Αττική. Από τα περίπου 1.230.000 στρέμματα δασών και δασικών εκτάσεων της Περιφέρειας είχαν καεί περίπου 465.000, δηλαδή το 38%. Η εικόνα επιδεινώθηκε περαιτέρω το καλοκαίρι του 2026: έως τις 3 Αυγούστου οι καμένες δασικές εκτάσεις ανήλθαν περίπου σε 512.000 στρέμματα, δηλαδή στο 42% του δασικού κεφαλαίου της Αττικής. Στη Δυτική Αττική, έως τις 4 Αυγούστου 2026, είχαν καεί περίπου 375.000 από τα 590.000 στρέμματα δασών και δασικών εκτάσεων, ποσοστό που προσεγγίζει το 64%.

Τα στοιχεία αυτά δεν σημαίνουν ότι ολόκληρη η καμένη επιφάνεια έχει απωλεσθεί οριστικά ή ότι δεν μπορεί να ακολουθήσει φυσική αναγέννηση. Η ένταση της πυρκαγιάς, το είδος της βλάστησης, η κατάσταση του εδάφους, οι μεταπυρικές βροχοπτώσεις, η βόσκηση, οι ανθρώπινες επεμβάσεις και οι επαναλαμβανόμενες καύσεις καθορίζουν τον βαθμό και τον χρόνο ανάκαμψης. Ωστόσο, ακόμη και όταν ένα οικοσύστημα αναγεννάται, οι λειτουργίες του ώριμου δάσους δεν επανέρχονται άμεσα. Για σημαντικό

χρονικό διάστημα μειώνονται η φυλλική επιφάνεια, η σκίαση, η εξατμισοδιαπνοή, η συγκράτηση ρύπων, η αποθήκευση άνθρακα, η προστασία του εδάφους και η ικανότητα ρύθμισης του νερού.

Η απώλεια αυτή είναι ιδιαίτερα κρίσιμη για τη Δυτική Αττική και το Θριάσιο Πεδίο. Μια περιοχή που ήδη φιλοξενεί σημαντική συγκέντρωση παραγωγικών, βιομηχανικών, μεταφορικών και αποθηκευτικών λειτουργιών χάνει ταυτόχρονα ένα μεγάλο μέρος του φυσικού περιφερειακού της αποθέματος. Η πυρκαγιά, επομένως, δεν αποτελεί ένα απομονωμένο περιστατικό. Εντάσσεται σε ένα σύστημα αλληλεπιδρώντων πιέσεων που περιλαμβάνει τη θερμική επιβάρυνση, την ατμοσφαιρική ρύπανση, την υποβάθμιση του εδάφους και του νερού, τις πλημμύρες, τη λειψυδρία, τη χωρική ασυμβατότητα χρήσεων και την κοινωνική ανασφάλεια.

2. Σκοπός και μεθοδολογική προσέγγιση

Σκοπός του άρθρου είναι να συνδέσει την απώλεια των δασικών οικοσυστημάτων της Αττικής με τη συσσωρευμένη περιβαλλοντική και υγειονομική ευαλωτότητα του Θριασίου Πεδίου. Η βασική υπόθεση είναι ότι η αποψίλωση ή η μακρόχρονη υποβάθμιση των δασών δεν αφαιρεί απλώς πράσινη έκταση, αλλά περιορίζει ένα σύνολο δωρεάν υπηρεσιών που υποστηρίζουν την υγεία, την οικονομία και την ασφάλεια των τοπικών κοινωνιών.

Για λόγους συνέπειας, ως βάση των ποσοτικών υπολογισμών χρησιμοποιείται η καμένη δασική έκταση των 465.000 στρεμμάτων ή 46.500 εκταρίων της περιόδου 2017–2025. Η μεταγενέστερη αύξηση στα 512.000 στρέμματα σημαίνει ότι οι αρχικές εκτιμήσεις είναι ήδη περίπου 10% χαμηλότερες από εκείνες που θα προέκυπταν εάν εφαρμοζόταν η ίδια μεθοδολογία στα νεότερα δεδομένα.

Οι ποσοτικές τιμές προκύπτουν από απλή κλιμάκωση βιβλιογραφικών συντελεστών ανά εκτάριο. Οι πραγματικές επιδόσεις ενός δασικού οικοσυστήματος διαφοροποιούνται ανάλογα με το είδος και την ηλικία των δέντρων, την πυκνότητα της κόμης, το έδαφος,

το κλίμα, την υγρασία, τις συγκεντρώσεις των ρύπων και την κατάσταση υγείας της βλάστησης. Η διεθνής βιβλιογραφία επισημαίνει ότι οι συντελεστές οικονομικής αποτίμησης πρέπει να προσαρμόζονται στα τοπικά βιοφυσικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά και ότι παρουσιάζουν μεγάλη διακύμανση.

Πίνακας 1. Ενδεικτική ετήσια απώλεια λειτουργιών για 465.000 καμένα στρέμματα

Δείκτης	Ενδεικτική εκτίμηση	Ερμηνεία
Μη πραγματοποιούμενη δέσμευση CO_2	περίπου 130.000 τόνοι ετησίως	Εκτιμώμενη απώλεια καθαρής δέσμευσης σε σχέση με λειτουργικό δασικό οικοσύστημα
Αντίστοιχη παραγωγή O_2	περίπου 95.000 τόνοι ετησίως	Στοιχειομετρικό ισοδύναμο της φωτοσυνθετικής δέσμευσης CO_2 και όχι ένδειξη τοπικής έλλειψης οξυγόνου
Μη συγκρατούμενα PM_{10}	περίπου 590–2.050 τόνοι ετησίως	Εύρος που εξαρτάται από κόμη, είδη, μετεωρολογία και συγκεντρώσεις ρύπων
Μη απορροφούμενο SO_2	περίπου 35–385 τόνοι ετησίως	Ενδεικτικό εύρος ξηρής εναπόθεσης και φυτικής απορρόφησης
Αξία οικοσυστημικών υπηρεσιών	περίπου 115 εκατ. ευρώ ετησίως	Μεταφορά διεθνών μέσων αξιών· δεν αποτελεί τιμή πώλησης του δάσους
Κόστος παρεμβάσεων αποκατάστασης	περίπου 420 εκατ. ευρώ	Τάξη μεγέθους τεχνικών έργων και φυτοτεχνικών παρεμβάσεων, όχι κόστος πλήρους αναδημιουργίας ώριμου δάσους

Οι τιμές του πίνακα θεωρούνται εκτιμήσεις σεναρίου και παρέχουν μια συνεκτική εικόνα της τάξης μεγέθους των λειτουργιών που χάνονται ή υποβαθμίζονται.

3. Η απώλεια του δάσους ως απώλεια φυσικής υποδομής

3.1 Κλιματική ρύθμιση, άνθρακας και θερμική επιβάρυνση

Με βάση το εξεταζόμενο σενάριο, περίπου 130.000 τόνοι CO_2 δεν δεσμεύονται πλέον κάθε χρόνο από τη συγκεκριμένη έκταση. Η τιμή αντιπροσωπεύει την απώλεια μιας φυσικής ροής δέσμευσης άνθρακα και όχι το συνολικό απόθεμα άνθρακα που υπήρχε στη βιομάζα και στο έδαφος πριν από τις πυρκαγιές. Μελέτες σε μεσογειακά δασικά συστήματα εμφανίζουν σημαντική διακύμανση της ετήσιας καθαρής δέσμευσης, γεγονός που ενισχύει την ανάγκη τοπικής απογραφής και μακροχρόνιας παρακολούθησης.

Η αντίστοιχη ποσότητα των περίπου 95.000 τόνων οξυγόνου προκύπτει από τη στοιχειομετρική σχέση της φωτοσύνθεσης. Δεν σημαίνει ότι η Αττική κινδυνεύει να «ξεμείνει» από οξυγόνο. Το οξυγόνο της ατμόσφαιρας αποτελεί παγκόσμιο απόθεμα και δεν μεταβάλλεται ουσιαστικά σε τοπική κλίμακα από την απώλεια μιας περιφερειακής δασικής έκτασης. Η συγκεκριμένη τιμή λειτουργεί ως δείκτης της φωτοσυνθετικής δραστηριότητας που διακόπτεται και δεν πρέπει να αποτιμάται οικονομικά ως ανεξάρτητη υπηρεσία, επειδή κάτι τέτοιο θα μπορούσε να προκαλέσει διπλή καταμέτρηση.

Εξίσου σημαντική είναι η απώλεια σκίασης, υγρασίας και εξατμισοδιαπνοής. Τα δάση επηρεάζουν τη θερμοκρασία, την υγρασία, τη διαθεσιμότητα νερού και το μικροκλίμα. Η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Περιβάλλοντος επισημαίνει ότι οι θερμοκρασίες εντός ευρωπαϊκών δασών είναι κατά μέσο όρο χαμηλότερες το καλοκαίρι από τις γύρω εκτάσεις, ενώ οι διαφορές μεταξύ δασικών και γειτονικών αστικών περιοχών μπορεί σε ορισμένες συνθήκες να είναι πολύ μεγαλύτερες.

Η συρρίκνωση της δασικής προστασίας μπορεί, επομένως, να ενισχύσει τη θερμική επιβάρυνση της Αττικής, ιδιαίτερα στις πυκνοδομημένες και βιομηχανικές περιοχές.

Υψηλότερες θερμοκρασίες σημαίνουν αυξημένη ανάγκη για ψύξη, μεγαλύτερη κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας και εντονότερη πίεση στα νοικοκυριά που δεν έχουν επαρκή οικονομική δυνατότητα να διατηρήσουν ασφαλείς συνθήκες θερμικής άνεσης. Η απώλεια του δάσους μετατρέπεται έτσι και σε παράγοντα ενεργειακής ανισότητας.

3.2 Ποιότητα του αέρα και δημόσια υγεία

Τα φύλλα, οι βελόνες, οι κλάδοι και η κόμη των δέντρων συγκρατούν αιωρούμενα σωματίδια και διευκολύνουν την απομάκρυνση ορισμένων αέριων ρύπων μέσω ξηρής εναπόθεσης και φυτικής απορρόφησης. Οι πραγματικοί ρυθμοί απομάκρυνσης εξαρτώνται από τη φυλλική επιφάνεια, τη μορφολογία των φύλλων, τη διάρκεια της βλαστικής περιόδου, τη βροχόπτωση, τον άνεμο και τις τοπικές συγκεντρώσεις ρύπανσης. Μελέτες αστικών δασών έχουν δείξει ότι ένα εκτάριο δενδροκάλυψης μπορεί να απομακρύνει δεκάδες κιλά συνολικών ατμοσφαιρικών ρύπων ετησίως, με σημαντικά υψηλότερες τιμές σε περιοχές με μεγάλη ρύπανση και μακρά βλαστική περίοδο.

Στην εξεταζόμενη έκταση εκτιμάται ότι δεν συγκρατούνται πλέον περίπου 590 έως 2.050 τόνοι PM_{10} και δεν απορροφώνται περίπου 35 έως 385 τόνοι SO_2 ετησίως. Τα εύρη είναι σκόπιμα ευρέα, επειδή δεν υπάρχουν ενιαίες τιμές για όλα τα είδη δασικής βλάστησης και όλες τις ατμοσφαιρικές συνθήκες της Αττικής. Δεν πρέπει επίσης να θεωρηθεί ότι κάθε τόνος που δεν συγκρατείται από τη βλάστηση μεταφέρεται αυτομάτως στους πνεύμονες των κατοίκων. Η τελική έκθεση εξαρτάται από τις εκπομπές, τη διασπορά, τη χημεία της ατμόσφαιρας και τη θέση του πληθυσμού.

Η κατεύθυνση της επίδρασης, ωστόσο, είναι σαφής. Η απώλεια της φυτικής επιφάνειας περιορίζει έναν φυσικό μηχανισμό καθαρισμού του αέρα. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας συνδέει την έκθεση στα αιωρούμενα σωματίδια με καρδιαγγειακά και αναπνευστικά νοσήματα, αγγειακά εγκεφαλικά επεισόδια, χρόνια αποφρακτική πνευμονοπάθεια, καρκίνο του πνεύμονα και πρόωρη θνησιμότητα. Ιδιαίτερα ευάλωτα

είναι τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι, οι έγκυες, οι εργαζόμενοι σε εξωτερικούς χώρους και τα άτομα με χρόνια νοσήματα.

3.3 Νερό, έδαφος και πλημμυρικός κίνδυνος

Η δασική βλάστηση ανακόπτει μέρος της βροχής, μειώνει την ταχύτητα με την οποία το νερό φθάνει στο έδαφος, αυξάνει την τραχύτητα της επιφάνειας και διευκολύνει τη διήθηση. Το ριζικό σύστημα σταθεροποιεί το έδαφος, ενώ η οργανική ύλη βελτιώνει τη δομή και την ικανότητά του να συγκρατεί νερό. Τα δάση δεν μπορούν από μόνα τους να αποτρέψουν κάθε πλημμύρα, ιδίως σε ακραία επεισόδια, αλλά αποτελούν κρίσιμο τμήμα της φυσικής αντιπλημμυρικής προστασίας και της ρύθμισης του υδρολογικού κύκλου.

Μετά από μια έντονη πυρκαγιά, η απώλεια βλάστησης και οργανικής ύλης μπορεί να αυξήσει την επιφανειακή απορροή, τη μεταφορά φερτών υλών, τη διάβρωση, τις κατολισθήσεις και την επιβάρυνση των υδατορεμάτων. Η UNDRR επισημαίνει ότι οι δασικές πυρκαγιές αυξάνουν την πιθανότητα μεταγενέστερων πλημμυρών, κατολισθήσεων και διάβρωσης, δημιουργώντας αλληλουχίες καταστροφών στις οποίες η μία κρίση ενισχύει την επόμενη.

Η σχέση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για τη Δυτική Αττική, όπου οι οικισμοί, οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις, οι οδικές αρτηρίες και οι αποθηκευτικές υποδομές συνυπάρχουν με ορεινούς όγκους, ρέματα και περιοχές που έχουν επανειλημμένα πληγεί από πυρκαγιές. Η απώλεια της ορεινής και περιαστικής βλάστησης δεν δημιουργεί αυτομάτως μια πλημμύρα, μειώνει όμως τα περιθώρια ασφαλείας ενός ήδη ευάλωτου συστήματος.

Παράλληλα, η μικρότερη διήθηση μπορεί να περιορίσει την αναπλήρωση των υπόγειων υδροφορέων και να ενισχύσει μακροπρόθεσμα την πίεση της λειψυδρίας. Η απομάκρυνση του ανώτερου γόνιμου στρώματος του εδάφους δυσκολεύει τη φυσική

αναγέννηση, μειώνει την παραγωγικότητα γεωργικών και κτηνοτροφικών εκτάσεων και αυξάνει τον κίνδυνο ερημοποίησης.

3.4 Βιοποικιλότητα και οικολογική ανθεκτικότητα

Μαζί με τα δέντρα δεν χάνονται μόνο μεμονωμένοι οργανισμοί, αλλά ενδιαιτήματα, θέσεις φωλεοποίησης, καταφύγια, πηγές τροφής και οικολογικές συνδέσεις. Η καταστροφή ή ο κατακερματισμός των ενδιαιτημάτων περιορίζει την ικανότητα μετακίνησης και αναπαραγωγής των ειδών και μπορεί να μειώσει τη γενετική και λειτουργική ποικιλότητα των οικοσυστημάτων.

Η φυσική αναγέννηση δεν ισοδυναμεί πάντα με επιστροφή στην προηγούμενη κατάσταση. Οι επαναλαμβανόμενες πυρκαγιές σε μικρά χρονικά διαστήματα, η ξηρασία, η διάβρωση, η βόσκηση και τα χωροκατακτητικά είδη μπορούν να οδηγήσουν σε αλλαγή της σύνθεσης της βλάστησης και σε μετάβαση από ώριμο δάσος σε υποβαθμισμένο θαμνώνα ή σε γυμνή έκταση. Η απώλεια βιοποικιλότητας μειώνει την ικανότητα του οικοσυστήματος να προσαρμόζεται σε νέες διαταραχές και, επομένως, αυξάνει την πιθανότητα μελλοντικών κρίσεων.

4. Η οικονομική διάσταση της απώλειας

Η οικονομική αξία ενός δάσους δεν ταυτίζεται με την εμπορική αξία της ξυλείας ή της γης του. Περιλαμβάνει υπηρεσίες που συνήθως δεν αγοράζονται και δεν πωλούνται: δέσμευση άνθρακα, καθαρισμό του αέρα, συγκράτηση και διήθηση του νερού, προστασία από διάβρωση, μετριασμό πλημμυρών, ρύθμιση της θερμοκρασίας, αναψυχή, αισθητική αξία και στήριξη της βιοποικιλότητας.

Η διεθνής βάση αποτίμησης οικοσυστημικών υπηρεσιών περιλαμβάνει χιλιάδες εκτιμήσεις από διαφορετικά οικοσυστήματα και χώρες. Η μεγάλη διασπορά των τιμών δείχνει ότι η μεταφορά μιας μέσης αξίας σε άλλη περιοχή πρέπει να γίνεται με προσαρμογές και σαφή δήλωση αβεβαιότητας. Η οικονομική αποτίμηση δεν προσδιορίζει «πόσο πωλείται» η φύση. Αναδεικνύει το κόστος που μεταφέρεται στην

κοινωνία όταν υπηρεσίες που παρέχονταν δωρεάν πρέπει να υποκατασταθούν, έστω μερικώς, από έργα, τεχνολογία, ενέργεια και δημόσιες δαπάνες.

Στο εξεταζόμενο σενάριο, η ετήσια αξία των υπηρεσιών των 465.000 στρεμμάτων εκτιμάται περίπου σε 115 εκατ. ευρώ. Το ποσό μπορεί να εκφραστεί ως αυξημένη κοινωνική δαπάνη για υγεία, ενέργεια, ύδρευση, αντιπλημμυρική προστασία, αποκατάσταση εδαφών, προστασία υποδομών και αντιμετώπιση της θερμικής επιβάρυνσης. Δεν πρέπει, όμως, να αθροίζεται άκριτα με κάθε επιμέρους περιβαλλοντικό δείκτη, διότι ορισμένες υπηρεσίες αλληλεπικαλύπτονται.

Το κόστος των τεχνικών και φυτοτεχνικών παρεμβάσεων αποκατάστασης εκτιμάται περίπου σε 420 εκατ. ευρώ. Η αποκατάσταση αυτή μπορεί να περιλαμβάνει αντιδιαβρωτικά και αντιπλημμυρικά έργα, κορμοδέματα, κλαδοπλέγματα, σταθεροποίηση πρανών, διαχείριση φερτών υλών, προστασία φυσικής αναγέννησης, εμπλουτιστικές φυτεύσεις, συντήρηση και μακροχρόνια παρακολούθηση. Το ποσό δεν αγοράζει ένα ώριμο δάσος, αλλά χρηματοδοτεί τις προϋποθέσεις ώστε η φύση να μπορέσει να ανακάμψει.

Σε ένα απλοποιημένο σενάριο πενταετούς απώλειας, χωρίς προεξόφληση, χωρίς σταδιακή ανάκαμψη και χωρίς διαφοροποίηση του χρόνου κατά τον οποίο κάηκε κάθε έκταση, η απώλεια οικοσυστημικών υπηρεσιών ανέρχεται σε περίπου 575 εκατ. ευρώ. Εάν προστεθούν τα 420 εκατ. ευρώ της αποκατάστασης, το συνολικό ποσό προσεγγίζει τα 995 εκατ. ευρώ, δηλαδή περίπου 1 δισ. ευρώ. Η τιμή αυτή αποτελεί σενάριο εκτίμησης και δεν περιλαμβάνει πλήρως τις επιπτώσεις στην ανθρώπινη και ψυχική υγεία, στις υποδομές, στην αγροτική παραγωγή, στην αξία της γης, στην επιχειρηματική συνέχεια και στη βιοποικιλότητα.

Ιδιαίτερη προσοχή απαιτείται και στην εκτίμηση των περίπου 900 δισ. ευρώ για την τεχνητή αντικατάσταση όλων των λειτουργιών του ώριμου δάσους. Η τιμή αυτή αποτελεί ένα ακραίο αντιπαράδειγμα τεχνολογικής υποκατάστασης, στο οποίο

επιχειρείται να αντιστοιχιστούν λειτουργίες όπως η δέσμευση άνθρακα, ο καθαρισμός του αέρα, ο δροσισμός, η συγκράτηση νερού, η αντιπλημμυρική προστασία και η στήριξη της βιοποικιλότητας με διαφορετικά τεχνητά συστήματα. Η χρησιμότητά του βρίσκεται στο ότι αποκαλύπτει την πρακτική και οικονομική αδυναμία πλήρους αντικατάστασης ενός ώριμου οικοσυστήματος, όχι στο ότι αποδίδει μια ακριβή «τιμή» στη φύση.

5. Το Θριάσιο Πεδίο ως περιοχή σωρευτικών πιέσεων

Το Θριάσιο Πεδίο δεν αποτελεί έναν απεριόριστο και ομοιογενή χώρο που μπορεί να απορροφά διαρκώς νέες πιέσεις. Πρόκειται για μια πεδιάδα με φυσικά και ανθρωπογενή όρια, στην οποία συνυπάρχουν ορεινοί όγκοι, κατοικημένες περιοχές, βιομηχανικές εγκαταστάσεις, διυλιστήρια, μεταποιητικές δραστηριότητες, αποθήκες, δίκτυα logistics, λιμενικές λειτουργίες, μεγάλοι οδικοί άξονες και σιδηροδρομικές υποδομές. Η επιστημονική βιβλιογραφία έχει ήδη χαρακτηρίσει το Θριάσιο ως κλειστή και έντονα βιομηχανοποιημένη λεκάνη, στην οποία οι βιομηχανικές δραστηριότητες, η οδική κυκλοφορία και το λιμάνι συνδέονται με σημαντικές περιβαλλοντικές πιέσεις.

Η γεωμορφολογία και οι τοπικές ατμοσφαιρικές συνθήκες επηρεάζουν τη διασπορά των ρύπων. Σε περιόδους άπνοιας, θερμικής αναστροφής ή υψηλών θερμοκρασιών, οι ρύποι, οι οσμές και η θερμότητα μπορεί να απομακρύνονται δυσκολότερα. Το αποτέλεσμα δεν είναι σταθερό ούτε ίδιο σε κάθε ημέρα και σε κάθε σημείο, αλλά η ύπαρξη επεισοδίων αυξημένης επιβάρυνσης έχει καταγραφεί σε επιστημονικές έρευνες.

Μελέτη δύο επεισοδίων καύσωνα στο Θριάσιο διαπίστωσε υψηλή θερμική δυσφορία, αυξημένα επίπεδα ατμοσφαιρικής ρύπανσης και σημαντική συσχέτιση μεταξύ του δείκτη δυσφορίας και του δείκτη ατμοσφαιρικής επιβάρυνσης. Νεότερη μελέτη για πρώιμο επεισόδιο καύσωνα τον Μάιο του 2020 κατέγραψε επίσης αυξημένη θερμική δυσφορία και επιδείνωση της ποιότητας του αέρα, με τα PM_{10} να συμβάλλουν σημαντικά στην αρνητική εικόνα.

Η απώλεια του περιφερειακού δασικού κεφαλαίου προστίθεται σε αυτήν την ήδη σύνθετη κατάσταση. Το γεγονός ότι έχει καεί το 64% των δασών και δασικών εκτάσεων της Περιφερειακής Ενότητας Δυτικής Αττικής δεν σημαίνει ότι έχει καεί το 64% του ίδιου του Θριασίου Πεδίου. Δείχνει, όμως, ότι η ευρύτερη περιφερειακή ενότητα μέσα στην οποία βρίσκεται το Θριάσιο έχει χάσει μεγάλο μέρος της φυσικής κάλυψης που επηρεάζει το μικροκλίμα, το νερό, τη διάβρωση, τη βιοποικιλότητα και την ανθεκτικότητα ολόκληρου του χωρικού συστήματος.

Το πρόβλημα, επομένως, δεν είναι μόνο η βιομηχανική ρύπανση. Δεν είναι μόνο οι φωτιές, οι παράνομες καύσεις, οι πλημμύρες, η κυκλοφορία βαρέων οχημάτων, οι αποθηκευτικές εγκαταστάσεις, η άναρχη χωροθέτηση χρήσεων ή η παραβατικότητα. Είναι η συνύπαρξη και η αλληλεπίδραση όλων αυτών πάνω σε έναν τόπο με περιορισμένη περιβαλλοντική φέρουσα ικανότητα.

Η εξέταση κάθε δραστηριότητας χωριστά μπορεί να οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η επιμέρους επιβάρυνση είναι διαχειρίσιμη. Όταν, όμως, οι πιέσεις αθροίζονται στον ίδιο χώρο και στον ίδιο πληθυσμό, η συνολική έκθεση μπορεί να είναι πολύ μεγαλύτερη από εκείνη που αποτυπώνουν οι μεμονωμένες άδειες και μελέτες. Η προστασία του Θριασίου απαιτεί, συνεπώς, αξιολόγηση των σωρευτικών και συνεργιστικών επιπτώσεων και όχι αποκλειστικά έλεγχο κάθε εγκατάστασης ως ανεξάρτητης μονάδας.

6. Πότε μια πεδιάδα γίνεται «νοσηρή»

Ο όρος «νοσηρή πεδιάδα» περιγράφει έναν χώρο στον οποίο υποβαθμίζονται ταυτόχρονα η υγεία των οικοσυστημάτων, η υγεία των κατοίκων, η ανθεκτικότητα των υποδομών, η κοινωνική συνοχή και η εμπιστοσύνη προς τους θεσμούς.

Μια πεδιάδα γίνεται νοσηρή όχι μόνο όταν μετρώνται υψηλές συγκεντρώσεις ενός συγκεκριμένου ρύπου. Γίνεται νοσηρή όταν λιγοστεύει συνεχώς το πράσινο, όταν το έδαφος χάνει τη γονιμότητά του, όταν τα νερά επιβαρύνονται ή εξαντλούνται, όταν οι καύσωνες γίνονται πιο επικίνδυνοι, όταν οι υποδομές λειτουργούν διαρκώς κοντά στα

όριά τους και όταν οι κάτοικοι δεν γνωρίζουν τι καίγεται, τι εκπέμπεται, τι αποθηκεύεται ή τι σχεδιάζεται δίπλα στις γειτονιές τους.

Η προσέγγιση της «Μίας Υγείας» προσφέρει το κατάλληλο πλαίσιο για την κατανόηση αυτής της σχέσης. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, η ανθρώπινη υγεία, η υγεία των ζώων, των φυτών και των οικοσυστημάτων είναι στενά συνδεδεμένες και αλληλεξαρτώμενες. Επομένως, η προστασία της δημόσιας υγείας στο Θριάσιο δεν μπορεί να περιορίζεται μόνο στην ιατρική περίθαλψη ή στην τυπική συμμόρφωση των εγκαταστάσεων με επιμέρους όρια. Απαιτεί προστασία του αέρα, του νερού, του εδάφους, της βιοποικιλότητας και των συνθηκών ασφαλούς διαβίωσης.

Το Θριάσιο έχει αναμφίβολα μεγάλη οικονομική και παραγωγική σημασία. Η οικονομική συνεισφορά, όμως, δεν αποτελεί υποκατάστατο της περιβαλλοντικής φέρουσας ικανότητας. Το ΑΕΠ δεν καθαρίζει τον αέρα που αναπνέουν τα παιδιά, δεν μειώνει από μόνο του τον θερμικό κίνδυνο και δεν αποκαθιστά την εμπιστοσύνη των κατοίκων όταν οι πληροφορίες είναι αποσπασματικές ή δυσπρόσιτες. Αντιθέτως, μια περιοχή που εξαντλεί το φυσικό και κοινωνικό της κεφάλαιο υπονομεύει σταδιακά και την ίδια την οικονομική της συνέχεια.

Το πραγματικό ερώτημα, συνεπώς, δεν είναι μόνο πόσο ακόμη μπορεί να παράγει και να εξυπηρετεί το Θριάσιο. Είναι πόσο ακόμη μπορεί να αντέξει χωρίς να υποβαθμιστούν μη αναστρέψιμα η υγεία, η ασφάλεια και η ποιότητα ζωής των ανθρώπων που κατοικούν και εργάζονται σε αυτό.

7. Προς ένα ενιαίο σχέδιο προστασίας και ανασυγκρότησης

Η αντιμετώπιση της συσσωρευμένης κρίσης δεν μπορεί να βασιστεί σε μία μεμονωμένη δράση ή σε αποσπασματικά έργα. Απαιτεί ένα ενιαίο, διαδημοτικό και διατομεακό σχέδιο

για την Ελευσίνα, τη Μάνδρα, τη Μαγούλα, τον Ασπρόπυργο και την ευρύτερη Δυτική Αττική. Το σχέδιο πρέπει να περιλαμβάνει τουλάχιστον έξι αλληλένδετους πυλώνες.

Πρώτον, ενιαία επιστημονική παρακολούθηση. Απαιτείται μόνιμο Παρατηρητήριο Περιβάλλοντος και Υγείας για το Θριάσιο, με κοινό δίκτυο μέτρησης ατμοσφαιρικών ρύπων, οσμών, μετεωρολογικών παραμέτρων, ποιότητας επιφανειακών και υπόγειων νερών, κατάστασης εδαφών, θορύβου και θερμικής επιβάρυνσης. Τα δεδομένα πρέπει να δημοσιοποιούνται σε πραγματικό ή σχεδόν πραγματικό χρόνο, σε μορφή κατανοητή τόσο από τους επιστήμονες όσο και από τους πολίτες.

Δεύτερον, επιδημιολογική και υγειονομική επιτήρηση. Χρειάζεται διαχρονική παρακολούθηση δεικτών αναπνευστικών, καρδιαγγειακών και άλλων νοσημάτων, με προστασία των προσωπικών δεδομένων και σύγκριση με κατάλληλους πληθυσμούς αναφοράς. Στόχος δεν είναι η προκαταβολική απόδοση ευθυνών, αλλά η έγκαιρη ανίχνευση τάσεων και η λήψη προληπτικών μέτρων.

Τρίτον, αξιολόγηση σωρευτικών επιπτώσεων και φέρουσας ικανότητας. Κάθε νέα εγκατάσταση, επέκταση ή αλλαγή χρήσης πρέπει να εξετάζεται σε σχέση με το συνολικό φορτίο της περιοχής. Δεν αρκεί να αποδεικνύεται ότι μία δραστηριότητα τηρεί αυτοτελώς τα όρια. Πρέπει να εξετάζεται αν η συνολική συγκέντρωση δραστηριοτήτων, μεταφορών και κινδύνων παραμένει συμβατή με την υγεία του πληθυσμού, την ασφάλεια και την ανθεκτικότητα των υποδομών.

Τέταρτον, αποκατάσταση φυσικού κεφαλαίου. Απαιτείται ολοκληρωμένη μεταπυρική διαχείριση των λεκανών απορροής, προστασία της φυσικής αναγέννησης, αντιδιαβρωτικά και αντιπλημμυρικά έργα, αποκατάσταση ρεμάτων, ενίσχυση της περιαστικής βλάστησης και δημιουργία διασυνδεδεμένων πράσινων ζωνών. Η επιλογή φυτικών ειδών πρέπει να βασίζεται στην οικολογία της περιοχής, στην αντοχή στην ξηρασία, στη βιοποικιλότητα και στη μείωση του κινδύνου πυρκαγιάς και όχι σε απλές, ομοιόμορφες φυτεύσεις χωρίς μακροχρόνιο σχεδιασμό. Οι λύσεις που βασίζονται στη

φύση μπορούν να προσφέρουν ταυτόχρονα έλεγχο της διάβρωσης, συγκράτηση νερού, δροσισμό, δέσμευση άνθρακα και προστασία από πλημμύρες.

Πέμπτον, επιχειρησιακή ασφάλεια και κλιματική θωράκιση. Οι κρίσιμες εγκαταστάσεις, τα δίκτυα, οι οδικοί άξονες, οι ενεργειακές υποδομές και οι αποθηκευτικοί χώροι πρέπει να αξιολογηθούν απέναντι σε σύνθετα σενάρια πυρκαγιάς, καύσωνα, πλημμύρας, διακοπής ηλεκτροδότησης, βιομηχανικού ατυχήματος και αποκλεισμού μεταφορικών συνδέσεων. Η πολιτική προστασία πρέπει να λειτουργεί με όρους διαχείρισης διακινδύνευσης και επιχειρησιακής συνέχειας, πριν από την κρίση και όχι μόνο κατά την ώρα της επέμβασης.

Έκτον, θεσμική λογοδοσία και κοινωνική συμμετοχή. Οι Δήμοι, η Περιφέρεια, τα Υπουργεία και οι ελεγκτικοί μηχανισμοί πρέπει να λειτουργούν με σαφείς αρμοδιότητες, κοινά πρωτόκολλα και μετρήσιμους στόχους. Οι χρηματοδοτήσεις για καθαρισμούς, πυροπροστασία, αποκαταστάσεις, στελέχωση και περιβαλλοντικούς ελέγχους πρέπει να συνδέονται με δείκτες αποτελεσματικότητας και αποδεδειγμένη προστιθέμενη αξία. Η απορρόφηση χρημάτων δεν αποτελεί από μόνη της αποτέλεσμα. Αποτέλεσμα είναι η μείωση του κινδύνου, η βελτίωση της ετοιμότητας, η αποκατάσταση των οικοσυστημάτων και η καλύτερη προστασία των πολιτών.

8. Συμπεράσματα

Η απώλεια των δασών της Αττικής δημιουργεί έναν φαύλο κύκλο περιβαλλοντικών, κοινωνικών και οικονομικών συνεπειών. Περισσότερη ζέστη οδηγεί σε μεγαλύτερη ανάγκη για ενέργεια. Η μειωμένη φυτική κάλυψη περιορίζει τον φυσικό καθαρισμό του αέρα. Η μικρότερη συγκράτηση του νερού αυξάνει την απορροή και τη διάβρωση, ενώ η υποβάθμιση του εδάφους δυσκολεύει τη φυσική αναγέννηση. Η απώλεια βιοποικιλότητας μειώνει την ανθεκτικότητα των οικοσυστημάτων και η υποβάθμιση του περιβάλλοντος αυξάνει τις δαπάνες υγείας, προστασίας και αποκατάστασης.

Στο Θριάσιο Πεδίο ο κύκλος αυτός συναντά μια ήδη έντονη συγκέντρωση δραστηριοτήτων και κινδύνων. Η περιοχή δεν κινδυνεύει απλώς να παραμείνει μια περιβαλλοντικά επιβαρυμένη βιομηχανική ζώνη. Κινδυνεύει, εάν συνεχιστεί η ίδια πορεία, να μετατραπεί σταδιακά σε μια «νοσηρή πεδιάδα», δηλαδή έναν τόπο όπου εξαντλούνται ταυτόχρονα οι φυσικοί πόροι, οι υποδομές, η κοινωνική αντοχή, η εμπιστοσύνη στους θεσμούς και η ψυχική δύναμη των κατοίκων.

Το ζητούμενο δεν είναι να σταματήσει το Θριάσιο να παράγει. Είναι να πάψει να εξαντλείται. Η οικονομική δραστηριότητα και η περιβαλλοντική προστασία δεν αποτελούν αντίθετους στόχους, όταν ο σχεδιασμός λαμβάνει υπόψη τη φέρουσα ικανότητα, τη δημόσια υγεία και την ανθεκτικότητα. Αντίθετα, η μακροχρόνια παραγωγική συνέχεια προϋποθέτει ασφαλείς υποδομές, υγιείς εργαζομένους, λειτουργικά οικοσυστήματα και κοινωνική εμπιστοσύνη.

Το Θριάσιο δεν είναι τρεις ή τέσσερις ξεχωριστές πραγματικότητες. Είναι μία κοινή πεδιάδα, με κοινό αέρα, κοινά νερά, κοινά οικοσυστήματα, κοινές πιέσεις και κοινές συνέπειες. Αν η πεδιάδα αρρωστήσει συνολικά, το κόστος δεν θα περιοριστεί στην Ελευσίνα, στη Μάνδρα ή στον Ασπρόπυργο. Θα μεταφερθεί σε ολόκληρη την Αττική, στην οικονομία, στη δημόσια υγεία και στις επόμενες γενιές.

Μια περιοχή δεν γίνεται νοσηρή μέσα σε μία ημέρα. Γίνεται όταν κάθε πίεση εξετάζεται χωριστά και κανείς δεν αναλαμβάνει να δει, να μετρήσει και να προστατεύσει το σύνολο.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Δρ Ιωάννης Π. Παναγιωτούλιας (Postdoc, Ph.D., M.Sc., MBA, B.Sc.) είναι Χημικός, Μηχανικός Ποιότητας και Τεχνολόγος Περιβάλλοντος, με μεταδιδακτορική έρευνα, διδακτορικό δίπλωμα και τρεις μεταπτυχιακούς τίτλους στην Τεχνολογία και Διαχείριση Περιβάλλοντος, στη Μηχανική και Τεχνολογία Ποιότητας και στη Διοίκηση Επιχειρήσεων και Οργανισμών. Δραστηριοποιείται ως ερευνητής σε ευρωπαϊκά και εθνικά ερευνητικά προγράμματα και συνεργάζεται με το Εργαστήριο Χημείας και Τεχνολογίας Περιβάλλοντος του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και με το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Είναι Επικεφαλής Επιθεωρητής Συστημάτων Διαχείρισης ISO στην ΕΒΕΤΑΜ Α.Ε., πραγματοποιώντας επιθεωρήσεις σε μεγάλες βιομηχανικές και επιχειρηματικές εγκαταστάσεις στους τομείς της ποιότητας, του περιβάλλοντος, της υγείας και ασφάλειας, της ενέργειας, της επιχειρησιακής συνέχειας, της διαχείρισης διακινδύνευσης και του ανθρακικού αποτυπώματος. Παράλληλα, είναι πιστοποιημένος εκπαιδευτής ενηλίκων, ενταγμένος στο Μητρώο Κύριου Διδακτικού Προσωπικού του ΕΚΔΔΑ, διδάσκει σε ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και εκπαιδευτικούς οργανισμούς και έχει υποστηρίξει μεταπτυχιακές εργασίες και διδακτορικές διατριβές. Είναι επικεφαλής της Επιστημονικής Επιτροπής της Πανελλήνιας Ένωσης Γενικών Γραμματέων Τοπικής Αυτοδιοίκησης «Κλεισθένης» και ένας από τους βασικούς μελετητές του Κόλπου της Ελευσίνας και του Θριασίου Πεδίου, με διεθνώς δημοσιευμένο επιστημονικό έργο και συμμετοχές ως κεντρικός ομιλητής σε διεθνή συνέδρια. Έχει διατελέσει σύμβουλος στο Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας και Γενικός Γραμματέας του Δήμου Ελευσίνας, ενώ διαθέτει πολυετή εμπειρία στη βαριά βιομηχανία, στην τοπική αυτοδιοίκηση, στην περιβαλλοντική διαχείριση, στην κυκλική οικονομία, στην κλιματική κρίση, στην πολιτική προστασία, στην ενεργειακή διαχείριση, στην επιχειρησιακή συνέχεια και στον στρατηγικό σχεδιασμό. Γεννήθηκε και κατοικεί στην Ελευσίνα και συμμετέχει ενεργά στα κοινά και στην ανάδειξη των περιβαλλοντικών, κοινωνικών και αναπτυξιακών ζητημάτων της περιοχής.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Παπαδοπούλου Φανή και Σταφυλίδου Αικατερίνη (2026): ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΟΓΑΛΛΙΚΗΣ ΦΙΛΙΑΣ «Το Σπίτι της Αντουανέττας»: Ένας πυρήνας εναλλακτικής μάθησης και πολιτιστικής ευαισθητοποίησης

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 644-672

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΟΓΑΛΛΙΚΗΣ ΦΙΛΙΑΣ «Το Σπίτι της Αντουανέττας»:

Ένας πυρήνας εναλλακτικής μάθησης και πολιτιστικής ευαισθητοποίησης.

Παπαδοπούλου Φανή
εκπαιδευτικός Γαλλικής γλώσσας

Σταφυλίδου Αικατερίνη
εκπαιδευτικός Γαλλικής γλώσσας

Περίληψη

Στο άρθρο αυτό παρουσιάζεται η πολύπλευρη προσφορά του Συλλόγου Ελληνογαλλικής Φιλίας «Το Σπίτι της Αντουανέττας», ο οποίος εδρεύει σε ένα ιστορικό, διατηρητέο οίκημα του 1924 στην Αλεξανδρούπολη. Ο Σύλλογος έχει εξελιχθεί σε έναν ζωντανό πυρήνα πολιτισμού και βιωματικής μάθησης, συνδέοντας την τοπική ιστορία με τη γαλλική γλώσσα και την ευρωπαϊκή ιδέα.

Η δράση του στηρίζεται αμιγώς στον εθελοντισμό και περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα πρωτοβουλιών: από το μακροχρόνιο πρόγραμμα φιλοξενίας Γαλλίδων μεταπτυχιακών φοιτητριών που πραγματοποιούν διαδραστικές παρεμβάσεις στα δημόσια σχολεία της περιοχής, μέχρι δωρεάν μαθήματα ενηλίκων, κινηματογραφικά φεστιβάλ και μια πλούσια δανειστική βιβλιοθήκη. Παράλληλα, μέσα από δημιουργικά εργαστήρια του Σαββάτου, τα παιδιά ανακαλύπτουν τη γαλλική κουλτούρα, τις τέχνες, τη διαφορετικότητα και τη συμπερίληψη με τρόπο παιγνιώδη και βιωματικό — ενσωματώνοντας ακόμη και σύγχρονα ψηφιακά εργαλεία.

Κορωνίδα των ετήσιων εκδηλώσεων αποτελεί η «Γαλλική Γιορτή των Σχολείων», μια μεγάλη γιορτή γλώσσας και τεχνών σε συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση. Εν κατακλείδι, το άρθρο αναδεικνύει πώς το μεράκι μιας τοπικής ομάδας σε μια ακριτική περιοχή μετατρέπει την εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας σε ένα ουσιαστικό ταξίδι διεύρυνσης των πνευματικών οριζόντων, διαπολιτισμικού διαλόγου και καλλιέργειας της έννοιας του ευρωπαίου πολίτη.

Summary

This article highlights the multifaceted contribution of the Franco-Hellenic Association "Antoinette's House," located in a historic 1924 heritage building in Alexandroupoli. Over the years, the Association has grown into a vibrant hub for culture and alternative learning, bridging local heritage with French language acquisition and European values.

Driven entirely by volunteerism, the initiative encompasses a wide range of activities: a long-standing internship program hosting French postgraduate students who lead interactive workshops in local public schools, free language courses for adults, film festivals, and a rich lending library. Furthermore, Saturday's creative workshops allow young children to explore French culture, arts, diversity, and inclusion through playful, hands-on experiences, occasionally incorporating modern digital tools.

A key annual highlight is the "French School Festival," a major celebration of language and performance organized alongside the local municipality. Ultimately, the paper demonstrates how the passion of a local community in a border region transforms foreign language learning into a transformative journey of cultural open-mindedness, intercultural dialogue, and active European citizenship.

Ο Σύλλογος Ελληνογαλλικής Φιλίας «Το Σπίτι της Αντουανέττας» ιδρύθηκε το 2002 και έκτοτε λειτουργεί ανελλιπώς, εξελίσσεται, αναδιαμορφώνεται και παράγει έργο, προάγοντας τη διάδοση της γαλλικής γλώσσας και του πολιτισμού. Ο συγκεκριμένος Σύλλογος έχει έδρα στην Αλεξανδρούπολη, σε ένα ιστορικό σπίτι της πόλης, ένα σπίτι απόλυτα συνυφασμένο με την τοπική ιστορία.

Οι ιδιοκτήτες του σπιτιού υπήρξαν δύο καθολικά αδέρφια, απόγονοι των πρώτων φραγκολεβαντίνων της πόλης. Η Αντουανέττα και ο αδερφός της Πιπίνος (εκ του Ιωσήφ, Giuseppe) δίδασκαν για πολλά έτη γαλλικά και ιταλικά σε νέες και νέους της πόλης. Όταν απεβίωσαν άφησαν το σπίτι τους στον Δήμο της πόλης. Ένα οίκημα που αποτελεί σήμερα μια από τις λίγες μονοκατοικίες, με ξύλινη επένδυση στην πρόσοψη, που απέμειναν να θυμίζουν τον προηγούμενο αιώνα και εικόνες μιας εποχής που έφυγε ανεπιστρεπτί. Το σπίτι αυτό, κτισμένο το 1924, έκλεισε έναν αιώνα ύπαρξης και αποτελεί μια ιδιαίτερη χαρακτηριστική πινελιά στο κέντρο της πόλης της Αλεξανδρούπολης. Παραμένει πιστός φρουρός ενός ιστορικού παρελθόντος. Με σχετική απόφαση του δημοτικού συμβουλίου, το σπίτι αυτό παραχωρείται στον Σύλλογο Ελληνογαλλικής Φιλίας, το 2002 και έκτοτε έχει μετατραπεί σε κέντρο πολιτισμού, καθώς και δανειστική βιβλιοθήκη, με πλείστες εκπαιδευτικές και πολιτιστικές δράσεις.

Ο Σύλλογος Ελληνογαλλικής Φιλίας «το Σπίτι της Αντουανέττας» πραγματοποιεί ετησίως εκπαιδευτικά προγράμματα, ένα εκ των οποίων υποστηρίζει τη συνεργασία με Γαλλικά Πανεπιστημιακά Ιδρύματα και τη φιλοξενία Γαλλίδας μεταπτυχιακής φοιτήτριας. Επίσης πραγματοποιεί δωρεάν μαθήματα γαλλικών για ενήλικες, παρουσιάσεις βιβλίων, επιμορφώσεις, σεμινάρια καθηγητών ή διαλέξεις, φεστιβάλ γαλλικού κινηματογράφου σε συνεργασία με την τοπική Κινηματογραφική Λέσχη, κοπή της Γαλλικής βασιλόπιτας “Galette des Rois”, συνεργασίες με φορείς όπως ο Δήμος της πόλης, το Γαλλικό Ινστιτούτο ή τα τοπικά ωδεία. Σε μια εποχή που η τεχνολογία και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχουν εισχωρήσει στην καθημερινότητα του πολίτη, αυτός ο πολιτιστικός και

εκπαιδευτικός Σύλλογος ακολουθεί τις νέες τάσεις, την πρόοδο και την εξέλιξη, έχοντας σταθερά ως αρχή να σέβεται το κοινό του και τους στόχους του. Ο Σύλλογος Ελληνογαλλικής Φιλίας «το Σπίτι της Αντουανέττας» μέσω του διαδικτύου έχει πλέον γίνει γνωστός πανελλαδικά και φροντίζει για τη διάχυση των δράσεών του, των συνεργασιών ή των εκδηλώσεων που οργανώνει ή στηρίζει κατά καιρούς.

Όλη αυτή η δράση στηρίζεται στην έννοια του εθελοντισμού, καθώς για κάθε εκπαιδευτικό πρόγραμμα που υλοποιείται οι εκπαιδευτικοί ή οι μουσειολόγοι που ενίοτε συνεργάστηκαν με τον Σύλλογο, πρόσφεραν και προσφέρουν τις υπηρεσίες τους εθελοντικά. Το Σπίτι της Αντουανέττας αποτελεί τον πυρήνα της αγάπης για τη γαλλική γλώσσα στην πόλη της Αλεξανδρούπολης. Όλα αυτά τα χρόνια έχουν υλοποιηθεί πολιτιστικά και εκπαιδευτικά προγράμματα που προώθησαν όχι μόνον την ευαισθητοποίηση για την εκμάθηση της γαλλικής, αλλά και στοιχεία της τοπικής ιστορίας, τις αρχές της διαφορετικότητας, τα ιδανικά της Ευρώπης, τη φιλαναγνωσία, την τέχνη, τον Ολυμπισμό και πολλά άλλα.

Πιο συγκεκριμένα, θα μπορούσε κανείς να πει πως το μοντέλο δράσης του Συλλόγου, προάγει μια εναλλακτική μάθηση ξένης γλώσσας, κυρίως μια ευαισθητοποίηση ως προς τη γνώση των γαλλικών. Στηρίζει και προωθεί μια πολιτιστική αφύπνιση, εμπειρίες βιωματικές σε πολιτιστικά δρώμενα μιας άλλης κουλτούρας, επαφή με ένα οίκημα πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου και δυνατότητα δανεισμού ξενόγλωσσων βιβλίων από μια πλούσια δανειστική βιβλιοθήκη. Η σταθερή και έντονη δράση έχει καταστήσει τον Σύλλογο σημείο αναφοράς για την εκπαιδευτική και πολιτιστική ζωή της πόλης, αποδεικνύοντας ότι η εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας δεν αποτελεί μόνο κατάκτηση γνώσεων, αλλά και ένα πολύτιμο μέσο διεύρυνσης των πνευματικών οριζόντων, καλλιέργειας της προσωπικότητας και ουσιαστικής γνωριμίας με τον κόσμο.

Σε ό,τι αφορά αναλυτικότερα στη δράση του Συλλόγου, αυτή αναπτύσσεται πολυεπίπεδα και απευθύνεται σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες, με κεντρικό άξονα τη συνεργασία με τα δημόσια σχολεία. Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που υλοποιείται για

πάνω από μια δεκαπενταετία είναι το πρόγραμμα «Το Σπίτι της Αντουανέττας ανοικτό στα σχολεία», στο πλαίσιο του οποίου ο Σύλλογος υπογράφει σύμβαση με ένα Γαλλικό Πανεπιστημιακό ίδρυμα, κάθε χρονιά, υποδέχεται μια Γαλλίδα μεταπτυχιακή φοιτήτρια η οποία έρχεται, φιλοξενείται στον χώρο και κάνει την πρακτική της εξάσκηση. Η φοιτήτρια έχει την απαραίτητη άδεια, σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις και κατόπιν των σχετικών διατυπώσεων, για να κάνει παρεμβάσεις στα δημόσια σχολεία της περιοχής, στις γαλλόφωνες τάξεις της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Επιπλέον, στο πλαίσιο της σύμβασής της έχει δυνατότητα να δημιουργεί εκπαιδευτικό υλικό για άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα του Συλλόγου. Σταθερά, η κάθε φοιτήτρια πλαισιώνεται από έμπειρη εκπαιδευτικό γαλλικών, μέλος του Δ.Σ. του Συλλόγου, που την καθοδηγεί και την υποστηρίζει. Με την πάροδο των ετών, χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο η τεχνολογία και πλείστα εκπαιδευτικά εργαλεία για να εκσυγχρονίζεται τόσο η υλοποίηση του προγράμματος, όσο και η συλλογή εκπαιδευτικού υλικού, που μένει παρακαταθήκη στον Σύλλογο. Το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα προκαλεί μεγάλη χαρά στους μαθητές της περιοχής, οι οποίοι δέχονται πολύ θετικά τις παρεμβάσεις μιας Γαλλίδας στην τάξη τους, πάντα σε συνεργασία με την μόνιμη εκπαιδευτικό τους. Είναι η ευκαιρία τους για μια βιωματική εκπαιδευτική εμπειρία με εκπαιδευτικό άλλης εθνικότητας, η οποία υποβοηθιέται μέσω οπτικοακουστικού υλικού. Μέσα από τέτοιες εμπειρίες ανοίγουν οι πνευματικοί ορίζοντες και το μαθητικό δυναμικό υποδέχεται τη διαφορετική κουλτούρα με χαρά. Όλα αυτά τα χρόνια, στο Σπίτι της Αντουανέττας έχουν φιλοξενηθεί κι έχουν υλοποιήσει το πρόγραμμα μεταπτυχιακές φοιτήτριες από πολλά και διαφορετικά μέρη της Γαλλίας, τόσο της μητροπολιτικής, όσο και της Υπερπόντιας. Χαρακτηριστικά να αναφερθεί η περίπτωση φοιτήτριας από την Martinique, την La Réunion, αλλά και από τις πόλεις Bordeaux, Gap, La Rochelle.

Ο Σύλλογος προσφέρει επίσης εξειδικευμένες δράσεις για μαθητές των Δημοτικών Σχολείων, όπως το πρόγραμμα «Η δύναμη βρίσκεται στις διαφορές», το οποίο στοχεύει στην ευαισθητοποίηση για την αναπηρία και τη διαφορετικότητα μέσα από τη ζωή

σπουδαίων προσωπικοτήτων και βιωματικές προσομοιώσεις. Παράλληλα, το πρόγραμμα «Αλεξανδρούπολη, μια πόλη, ένα σπίτι, μια Ιστορία...» αναδεικνύει την τοπική ιστορία και αρχιτεκτονική, ενώ το πρόγραμμα «Πολιτιστικά Σύμβολα» φέρνει τους μαθητές σε επαφή με τα εμβληματικά στοιχεία της Ελλάδας και της Γαλλίας.

Δύο ακόμη σημαντικά προγράμματα του Συλλόγου, που προάγουν πολιτιστικά στοιχεία και στοχεύουν στην ανάπτυξη πολλών δεξιοτήτων των μικρών παιδιών, είναι τα «Δημιουργικά εργαστήρια γλώσσας και πολιτισμού» και το «Παίζω και Μαθαίνω», που πραγματοποιούνται το Σάββατο και απευθύνονται σε παιδιά ηλικίας 5 ως 10 ετών. Στη διάρκεια όλων των ετών που υλοποιούνται τα συγκεκριμένα προγράμματα, έγιναν παιγνιώδεις δράσεις και παράχθηκε εκπαιδευτικό υλικό για πολυάριθμα πολιτιστικά στοιχεία της Γαλλίας. Τα θέματα δεν επαναλαμβάνονται, μόνο διευρύνονται και οι γνώσεις των μικρών φίλων του Συλλόγου εμπλουτίζονται. Τα παιδιά παίζουν και μαθαίνουν πληροφορίες και λεξιλόγιο γύρω από μια πλούσια θεματολογία, όπως για παράδειγμα : για τους Γάλλους ιμπρεσιονιστές, για την παραγωγή μήλων και μηλίτη στη Νορμανδία, για τα μνημεία του Παρισιού, τα παιδικά παιχνίδια στην χώρα του μικρού Νικόλα, τους ήρωες των γαλλόφωνων κόμικ, τους Ολυμπιακούς Αγώνες στο Παρίσι, τα διάσημα έργα τέχνης στο Λούβρο, τη γαλλική ζαχαροπλαστική, τα μουσικά όργανα και τις μελωδίες τους και πολλά άλλα ωραία και ενδιαφέροντα!

Τα οφέλη του συγκεκριμένου προγράμματος δεν είναι μόνο ότι αφυπνίζει το ενδιαφέρον των μικρών παιδιών για την εκμάθηση της γαλλικής, εφόσον παίζοντας, βλέποντας σύντομα βίντεο, τραγουδώντας ή χρωματίζοντας γνωρίζουν αυτά τα θέματα, καθώς και κάποιες γαλλικές λέξεις ή φράσεις κάθε φορά. Είναι επιπλέον και το γεγονός ότι μαθαίνουν νέα στοιχεία δίχως κόπο ή ανία, μέσα σε μια ομάδα, με δημιουργικότητα, φαντασία και πρωτότυπες δραστηριότητες. Ενίοτε ζωγραφίζουν, κατασκευάζουν, τραγουδούν αλλά και έχουν τη δυνατότητα να πάρουν συνέντευξη από κάποιον επίτιμο καλεσμένο, σχετικό με το θέμα της ημέρας, όπως για παράδειγμα ένα ντόπιο ζωγράφο,

μια σεφ ζαχαροπλαστικής ή έναν συμπολίτη μας που μετακινείται με λευκό μπαστούνι, λόγω της ιδιαιτερότητάς του, ο οποίος μας μιλά για το σύστημα Braille.

Επίσης, αξίζει να αναφερθεί περίπτωση όπου η ομάδα των μικρών μελών του Συλλόγου τραγούδησε και χόρεψε σε εκδήλωση του Συλλόγου, τραγούδι που δημιουργήθηκε μέσω τεχνητής νοημοσύνης, συγκεκριμένα μέσω του εργαλείου SUNO. Γιατί η εξέλιξη είναι όμορφη όταν ξέρει κάποιος πως να τη χρησιμοποιεί, χωρίς να της επιτρέπει να καπελώνει τη δημιουργικότητα. Με τον τρόπο αυτό τα παιδιά προοδεύουν και «ανθίζουν», ενισχύοντας την προσωπικότητά τους με χαρακτηριστικά που θα αποτελέσουν το δυνατό τους «χαρτί» στη ζωή τους. «Ο πολιτισμός επιτρέπει την προώθηση μιας στάσης πιο συναισθηματικής, πιο ευαίσθητης, πιο συγκεκριμένης, η οποία μπορεί να συμφιλιώσει κάποιους με την εκπαίδευση. Ένα σχέδιο, μία εικόνα, μία κίνηση, ένα γλυπτό, μια μουσική δεν χρειάζονται μετάφραση, φέρνουν ένα οικουμενικό μήνυμα, ανεξαρτήτως γλώσσας. Ο πολιτισμός είναι από τη φύση του διαθεματικός: ένας συγγραφέας, ένας καλλιτέχνης έζησαν σε μια συγκεκριμένη εποχή (ιστορία), σε έναν συγκεκριμένο τόπο (γεωγραφία), σε μια συγκεκριμένη κοινωνία.» (Σκέμπερη, 2010)

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της εναλλακτικής μάθησης είναι η μάθηση μέσα από την πράξη, τα πειράματα και τα έργα, καθώς και η πολυαισθητηριακή προσέγγιση, σε συνδυασμό με την καλλιέργεια συναισθηματικής και κοινωνικής νοημοσύνης. Δίχως αμφιβολία, αυτό επιχειρείται στο πλαίσιο αυτού του Συλλόγου και των εκπαιδευτικών του προγραμμάτων. Αν μη τι άλλο, δίνεται το έναυσμα για τη μάθηση μιας ξένης γλώσσας, εμπλουτίζοντας συγχρόνως τις γνώσεις των παιδιών, καθώς και των ενηλίκων με ποικίλες πολιτιστικές γνώσεις, σε πλαίσιο ευχάριστο, ψυχαγωγικό και πρωτότυπο.

Μια από τις σημαντικότερες ετήσιες εκδηλώσεις του Συλλόγου αποτελεί η «Γαλλική Γιορτή των Σχολείων» (La fête française des écoles), η οποία διοργανώνεται σε συνεργασία με τον Δήμο Αλεξανδρούπολης στο πλαίσιο των Ελευθερίων της πόλης. Στη γιορτή αυτή, μια γιορτή γλώσσας και τέχνης, συμμετέχουν μαθητές από δημόσια Δημοτικά και

Γυμνάσια, καθώς και από Κέντρα Ξένων Γλωσσών του Νομού Έβρου. Υπό τον συντονισμό του Συλλόγου και τη φροντίδα των εκπαιδευτικών γαλλικής γλώσσας, τα παιδιά παρουσιάζουν τραγούδια, χορούς και θεατρικά δρώμενα, μετατρέποντας το κλείσιμο της σχολικής χρονιάς σε μια μεγάλη πολιτιστική εκδήλωση για όλη την πόλη. Η συμμετοχή ενός παιδιού σε δράσεις ξένων γλωσσών μέσα από το παιχνίδι και την επαφή με διαφορετικούς πολιτισμούς, μέσα από πολιτιστικά δρώμενα, αποτελεί έναν από τους ισχυρότερους επιταχυντές της ολιστικής του εξέλιξης, καθώς μετατρέπει τη μάθηση από μια τυπική διαδικασία σε μια ζωντανή, βιωματική εμπειρία. Όπως είχε πει ο Nelson Mandela (1918-2013), αγωνιστής του κινήματος κατά του Απαρτχάιντ, σπουδαίος πολιτικός και ένα από τα πλέον αναγνωρίσιμα σύμβολα προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του εικοστού αιώνα: *«αν μιλήσεις σε έναν άνθρωπο στη γλώσσα που καταλαβαίνει, το μήνυμα πάει στο μυαλό του· αν του μιλήσεις στη δική του γλώσσα, το μήνυμα πάει στην καρδιά του»*—και αυτή ακριβώς η ενσυναίσθηση καλλιεργείται από νωρίς, διευρύνοντας τους πνευματικούς και συναισθηματικούς ορίζοντες των μαθητών.

Η δανειστική βιβλιοθήκη του Σπιτιού της Αντουανέττας είναι ακόμη ένα στοιχείο που καθιστά το Σπίτι αυτό ιδιαίτερο και αξιόλογο. Με χιλιάδες τίτλους, τόσο για παιδιά όσο και για ενήλικες δίνει το ερέθισμα για να διοργανώνονται συχνά στον χώρο παρουσιάσεις βιβλίων. Άλλοτε πρόκειται για παρουσιάσεις παιδικών παραμυθιών, ντόπιων κατά βάση συγγραφέων και άλλοτε για παρουσιάσεις ξενόγλωσσων διδακτικών εγχειριδίων. Ο Carl Sagan (1934–1996) διαπρεπής Αμερικανός αστρονόμος, αστροφυσικός και κορυφαίος εκλαϊκευτής της επιστήμης, έχει γράψει για τις βιβλιοθήκες : «Νομίζω ότι η υγεία του πολιτισμού μας, το βάθος της συνείδησής μας για τα θεμέλια του πολιτισμού μας, και οι ανησυχίες μας για το μέλλον, όλα μπορούν να δοκιμαστούν υπό το κατά πόσο καλά μπορούμε να υποστηρίξουμε τις βιβλιοθήκες μας.»

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι μέσα από δράσεις τέτοιου είδους, όπως αυτές που προωθεί ο εν λόγω Σύλλογος, οι νέες γενιές μαθαίνουν να γνωρίζουν και να σέβονται τη βαθύτερη έννοια του όρου Ευρωπαίος Πολίτης. «Η συνειδητοποίηση της κοινής ευρωπαϊκής

ταυτότητας αποτελεί ένα θέμα θεμελιώδους σημασίας εάν επιθυμούμε να ευαισθητοποιήσουμε τους νέους και τις νέες γύρω από θέματα κοινής ευρωπαϊκής ιστορίας και αξιών, διαπολιτισμικού διαλόγου, κριτικής σκέψης, πρόληψης και αντιμετώπισης φαινομένων ρατσισμού, ξενοφοβίας και διχασμού. Η ευαισθητοποίηση και η κατανόηση που επιφέρει ο διαπολιτισμικός διάλογος θεωρούνται μέσα συμφιλίωσης και ανεκτικότητας, και βοηθούν σημαντικά στην πρόληψη συγκρούσεων και στη διασφάλιση της ομαλής ένταξης και συνακόλουθα της συνοχής της κοινωνίας» (Council of Europe, 2008).

Ειδικότερα για τον «Πολιτισμό» η UNESCO επιβεβαιώνει πως: «Ο πολιτισμός αποτελεί τον εμψυχωτικό και καθοδηγητικό παράγοντα της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής διάστασης της βιώσιμης ανάπτυξης. Ο υπ. αριθμόν 11 (11. Βιώσιμες πόλεις και κοινότητες) στόχος τοποθετεί την πολιτιστική διάσταση της βιωσιμότητας εντός της αστικής ανάπτυξης προστατεύοντας και προβάλλοντας παγκοσμίως την αστική πολιτιστική κληρονομιά. Στις πόλεις αναπτύσσονται και οργανώνονται τοπικές ταυτότητες πολύμορφων κοινοτήτων ανθρώπων, που είναι απαραίτητο να διασώζονται και να προβάλλονται, γιατί προωθούν την πολιτισμική πολυμορφία και τη διαπολιτισμική προσέγγιση μέσω του διαπολιτισμικού διαλόγου.» (Λυκουργιώτης, 2021)

Εν κατακλείδι λοιπόν, θα έλεγε κανείς ότι σε μια ακριτική γωνιά της Ελλάδας, ένα μικρό ξύλινο σπίτι στεγάζει μια μεγαλόπνοη προσπάθεια. Με μόνο καύσιμο το μεράκι, τον εθελοντισμό και τη διάθεση για προσφορά, η τοπική ομάδα αποδεικνύει πως η συνεργασία μπορεί να φέρει την ανανέωση. Ένα ουσιαστικό λιθαράκι σε μια διαρκή αποστολή: να χαρίζουμε ελπίδα και χαμόγελα στα παιδιά του τόπου μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Λυκουργιώτης, Α., 2021. «Βιώσιμη αστική πολιτιστική ανάπτυξη. Η περίπτωση του Παλαιού Δημοτικού Νοσοκομείου της Άνω Πόλης Πατρών (Παλαιά Πάτρα)». *Η διαχείριση του πολιτισμού ως απόθεμα παιδείας και ανάπτυξης στη σύγχρονη κοινωνία, Πρακτικά Συνεδρίου, Τόμος 1.*
- Σκέμπερη, Λ., *«Τέχνη και εκπαίδευση: η συμβολή της τέχνης στο εκπαιδευτικό έργο ή για μια εκπαίδευση του μέλλοντος», Συνεργασία, αρ. 2 (Σεπτέμβριος 2010)*

ΨΗΦΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- *https://www.coe.int/en/web/campaign-free-to-speak-safe-to-learn/-/white-paper-on-intercultural-dialogue-living-together-as-equals-in-dignity-2008-*
- *https://lamaisondantoinette.gr/gr/2012-12-13-20-47-10/*

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ-GALETTE DES ROIS

Δημιουργικό εργαστήριο για τη γιορτή κρέπας

ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΚΟΠΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΟΠΙΤΑΣ 2026

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΜΒΟΛΑ ΕΥΡΩΠΗΣ-ΓΑΛΛΙΑΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΜΒΟΛΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ

ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΓΑΛΛΟΥ ΠΡΟΞΕΝΟΥ & ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΕ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΕΣ ΓΑΛΛΙΚΩΝ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΗΣ ΑΝΤΟΥΑΝΕΤΤΑΣ

ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ ΣΤΟΝ ΣΥΛΛΟΓΟ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ

ΖΩΓΡΑΦΙΖΟΝΤΑΣ ΤΑ ΝΟΥΦΑΡΑ ΤΟΥ ΜΟΝΕ

ΠΑΙΖΟΝΤΑΣ ΜΕ ΤΗ ΓΑΛΛΙΔΑ ΣΤΑΖΙΕΡ-ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ

ΠΑΙΖΟΝΤΑΣ ΣΤΟΝ ΚΗΠΟ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ ΤΗΣ ΑΝΤΟΥΑΝΕΤΤΑΣ

ΠΑΙΖΩ ΚΑΙ ΜΑΘΑΙΝΩ- ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΖΑΧΑΡΟΠΛΑΣΤΙΚΗ

ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΟ ΑΠΟ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ GALETTE DES ROIS

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΣΤΗΝ ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗΣ ΦΛΟΓΑΣ ΜΕ ΧΟΡΕΥΤΙΚΟ ΔΡΩΜΕΝΟ-2024

ΥΠΟΔΟΧΗ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΦΛΟΓΑΣ 2024- ΧΟΡΕΥΤΙΚΟ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Βιογραφικά Σημειώματα

Η Φανή Παπαδοπούλου είναι πτυχιούχος του τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Κατέχει μεταπτυχιακό τίτλο από τη Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, στην Εξειδίκευση Καθηγητών Γαλλικής. Διαθέτει άριστη γνώση της γαλλικής και της αγγλικής γλώσσας σε επίπεδο Γ2 και πιστοποίηση στις Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας επιπέδου Β2.

Διαθέτει εκπαιδευτική υπηρεσία 26 ετών, έχοντας διοριστεί μέσω γραπτού διαγωνισμού ΑΣΕΠ το 2000. Υπηρέτησε στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, σε Γυμνάσια και Λύκεια, έχει επίσης εργαστεί ως αποσπασμένη σε σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, ενώ σήμερα υπηρετεί στο 2ο Γυμνάσιο Αλεξανδρούπολης. Κατά το διάστημα 2017-2018 υπηρέτησε με απόσπαση στα Γενικά Αρχεία του Κράτους Ν. Έβρου.

Έχει υλοποιήσει παρεμβάσεις ως επιμορφώτρια σε θέματα διδακτικής και καινοτόμων διδακτικών μεθόδων. Έχει απασχοληθεί ως εξετάστρια προφορικού λόγου στις εξετάσεις του Κρατικού Πιστοποιητικού Γλωσσομάθειας, σε εξεταστικά κέντρα της Θράκης. Κατά τη διάρκεια της πολυετούς υπηρεσίας της έχει παρακολουθήσει πολλές επιμορφώσεις από φορείς όπως το ΙΕΠ, το Γαλλικό Ινστιτούτο, ΚΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ Πανεπιστημίων, το Κέντρο Ευρωπαϊκών Γλωσσών και πολλούς άλλους και έχει συμμετάσχει σε έκδοση εκπονώντας μέρος εκπαιδευτικού υλικού.

Εργάστηκε στην παιδαγωγική ομάδα δύο γαλλόφωνων προγραμμάτων ERASMUS, στο ένα εκ των οποίων απονεμήθηκε το "Ευρωπαϊκό Σήμα Γλωσσών" 2021-2022, μια πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Επιπλέον, έχει εκπονήσει, στην πορεία της,

πλείστα εκπαιδευτικά προγράμματα πολιτιστικού και περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος, συμμετείχε με ομάδες μαθητών της, επί σειρά ετών, σε Εθνικούς διαγωνισμούς Γαλλοφωνίας, με διάκριση και βράβευση το 2024.

Είναι Αντιπρόεδρος στον Σύλλογο Ελληνογαλλικής Φιλίας «Το Σπίτι της Αντουανέττας. Είναι μέλος του Συλλόγου Καθηγητών Γαλλικής Γλώσσας & Φιλολογίας Πτυχιούχων Πανεπιστημίου (APLF).

Η Αικατερίνη Σταφυλίδου είναι πτυχιούχος του τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης. Κατέχει Bachelor of Science στη Διοίκηση Επιχειρήσεων από το Deree College και δύο μεταπτυχιακούς τίτλους από το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, στην Εξειδίκευση Καθηγητών Γαλλικής καθώς και στην Εκπαίδευση και τις Τεχνολογίες σε Συστήματα εξ αποστάσεως Διδασκαλίας και Μάθησης. Διαθέτει άριστη γνώση της γαλλικής και της αγγλικής γλώσσας σε επίπεδο Γ2, καλή γνώση ιταλικών σε επίπεδο Β2 και πιστοποίηση στις Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας επιπέδου Β2.

Διαθέτει εκπαιδευτική υπηρεσία άνω των 20 ετών, έχοντας διοριστεί μέσω ΑΣΕΠ το 2006. Υπηρέτησε στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση μέχρι το 2013 και έκτοτε εργάζεται στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, ενώ σήμερα υπηρετεί στο 7ο Δημοτικό Σχολείο Αλεξανδρούπολης. Κατά το διάστημα 2022-2025 υπηρέτησε με απόσπαση στο Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, όπου δίδαξε γαλλικά και σε φοιτητές του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης.

Έχει αναπτύξει έντονη δράση ως επιμορφώτρια σε θέματα ψηφιακής τάξης, ασύγχρονης εκπαίδευσης και καινοτόμων διδακτικών μεθόδων. Έχει υλοποιήσει πλήθος ευρωπαϊκών προγραμμάτων eTwinning και Erasmus+, συμμετείχε στην πιλοτική εφαρμογή της περιγραφικής αξιολόγησης από το ΙΕΠ και εφαρμόζει μαθητοκεντρικά μοντέλα διδασκαλίας με έμφαση στη συμπερίληψη και τη συνεργατική μάθηση. Η συνεχής επαγγελματική της ανάπτυξη περιλαμβάνει εξειδικευμένες επιμορφώσεις στη Γαλλία με υποτροφία, όπως στο Μπορντώ (BELC, 2024) και στη Νίκαια (Francophonia,

2025 & 2026), με αντικείμενο τη χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης, τη θεατρική πρακτική και τις σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις.

Είναι πρόεδρος του Συλλόγου Ελληνογαλλικής Φιλίας «La Maison d'Antoinette» και μέλος του Ελληνικού Τμήματος του Συνδέσμου Μελών του Τάγματος του Ακαδημαϊκού Φοίνικα της Γαλλικής Δημοκρατίας, του Συλλόγου Καθηγητών Γαλλικής Γλώσσας & Φιλολογίας Πτυχιούχων Πανεπιστημίου (APLF). και του Συνδέσμου Καθηγητών Γαλλικής Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης (APF).

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Παπαλόης Ε. Απόστολος, PhD (2026): Τεχνητή Νοημοσύνη - One Health – Mega Polis.Δημοκρατία της Υγείας και Υγεία της Δημοκρατίας. Μια συνομιλία με το μέλλον

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 673-680

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Τεχνητή Νοημοσύνη - One Health – Mega Polis.
Δημοκρατία της Υγείας και Υγεία της Δημοκρατίας. Μια συνομιλία με το μέλλον.

Παπαλόης Ε. Απόστολος, PhD

Επισκέπτης Καθηγητής Ιατρικής Σχολής ΕΚΠΑ

Secretary General NASCE / UEMS Executive Board, Brussels

Πρόεδρος Επιστημονικής Επιτροπής EMBIEE, Ιατρικής Σχολής ΑΠΘ

Μέλος, Επιτροπή Βιοηθικής Ιατρικής Σχολής ΕΚΠΑ

Περίληψη

Στην επιστήμη και σ΄ όλους τους κλάδους της, η διεπιστημονικότητα και η συνεργασία, αποτελεί πλέον το θεμέλιο κάθε σοβαρής προσπάθειας και εφαρμογής. Η τεχνητή νοημοσύνη είναι πλέον εδώ και εξελίσσεται με δραματικούς ρυθμούς. Η υγεία είναι χωρίς την παραμικρή αμφιβολία το σημαντικότερο θέμα που αφορά στην ζωή μας. Πώς προδιαγράφεται το μέλλον και πώς θα ζούμε στο μέλλον; Σε ποιο περιβάλλον και με ποια χαρακτηριστικά; Είμαστε προετοιμασμένοι γι΄ αυτό ή σε φάση κατανόησης και προσαρμογής; Ενιαία αντιμετώπιση στην Υγεία (One Health) και ενιαία δράση στην Αυτοδιοίκηση (Mega Polis).

Η τεχνητή νοημοσύνη αποτελεί χωρίς αμφιβολία την νέα εποχή και την επανάσταση σ΄ όλους τους τομείς της καθημερινότητάς μας όσο και της επιστήμης. Οι βιομηχανικές επαναστάσεις στην ανθρώπινη ιστορία, έγιναν ασφαλώς σε διαφορετικές εποχές και με διαφορετικό περιεχόμενο. Ωστόσο όλες είχαν κάποια πολύ βασικά κοινά χαρακτηριστικά :

1 – Τίποτα δεν γίνεται ξαφνικά. Υπάρχει προεργασία δεκαετιών αλλά και οι αρχικές εφαρμογές μοιάζουν με μικρά βήματα που δεν πείθουν για το τι έρχεται λίγο καιρό αργότερα.

2 – Όλες είχαν άμεση επίδραση σ΄όλες τις οικονομίες, στα γεωπολιτικά συμφέροντα, στις κοινωνίες και στα επαγγέλματα. Σ΄ άλλες περιπτώσεις είχαμε εξέλιξη επαγγελμάτων και σ΄άλλες περιπτώσεις εξαφάνιση παλιών και δημιουργία νέων μορφών απασχόλησης.

3 – Οι τεχνολογίες που δημιουργήθηκαν, αύξησαν κατακόρυφα την ανάγκη για την δημιουργία πληρέστερων συστημάτων εκπαίδευσης και εξειδίκευσης.

4 – Παράλληλα με τις εφαρμογές κάθε νέας τεχνολογίας, είχαμε και την ανάγκη για δημιουργία νέων και εξειδικευμένων ερευνητικών κέντρων. Με άλλα λόγια δεν υπήρξε κάποιας μορφής επανάπαυση αλλά αύξηση του διεθνούς ερευνητικού ανταγωνισμού σ΄ όλα τα επίπεδα.

5 - Όλες οι τεχνολογικές επαναστάσεις άλλαξαν τα μοντέλα διοίκησης σ΄όλα τα επίπεδα. Σχεδιασμού, πρόβλεψης, επιτήρησης, διορθωτικής επέμβασης, αξιολόγησης και λήψης αποφάσεων.

Στην επανάσταση όμως που ήδη έχει ξεκινήσει, η Τεχνητή Νοημοσύνη, παιδί της ψηφιακής πληροφοριακής τεχνολογίας και των μεγάλων υπολογιστικών συστημάτων, έχει όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά, συν ένα ακόμα, που κάνει την μεγάλη διαφορά με το παρελθόν.

Το απίθανο σενάριο της αντικατάστασης της ανθρώπινης δραστηριότητας, είναι εδώ ! Παντού. Οι μελέτες που παρουσιάζουν την μεγαλύτερη ευστοχία στην χρήση αυτών των συστημάτων σε σχέση με την ανθρώπινη σκέψη, έρχονται σαν κύματα το ένα πίσω από το άλλο.

Προφανώς, η Τεχνητή Νοημοσύνη, έχει μπροστά της έναν επιθετικό προσδιορισμό. Είναι τεχνητή. Αλλά με την προϋπόθεση ότι οι πληροφορίες που επεξεργάζεται είναι πλήρεις, έγκυρες και αξιόπιστες, και ασφαλώς επικαιροποιούνται, τότε γιατί όχι ? Μπορούν να αντικαταστήσουν τον άνθρωπο. Ειδικότερα στην Ιατρική Επιστήμη η επιχειρηματολογία που μπορεί να αναπτυχθεί προς αυτήν την κατεύθυνση, έχει πάρα πολλά όπλα στην φαρέτρα της. Ορθολογικότερη κατανομή των διαθέσιμων πόρων για την υγεία, ακρίβεια πρόληψης, πρόγνωσης και θεραπείας, ακριβέστερη και αποτελεσματικότερη παρακολούθηση, δραματική μείωση των λαθών, πληρέστερη εκπαίδευση και μετεκπαίδευση και πολλά άλλα.

Στα παραπάνω επιχειρήματα θα πρέπει να προστεθούν και αποτελέσματα από τις μέχρι σήμερα εφαρμογές. Πχ πρόσφατα στην Σουηδία, η επιτήρηση του αριθμού και του είδους των χειρουργικών επεμβάσεων σε διάφορες υγειονομικές περιφέρειες, οδήγησε στην διαπίστωση λαθών στο διαγνωστικό στάδιο. Διαπιστώθηκε αύξηση συγκεκριμένων επεμβάσεων σε συγκεκριμένες περιφέρειες που οφείλονταν τελικά σε λάθος διάγνωση.

Επομένως η ανάπτυξη επιχειρηματολογίας για την μεγάλη Αξία του Ανθρώπου και της Μοναδικότητας της Ανθρώπινης επαφής, θα βρει αρκετά εμπόδια. Κάτι άλλο είναι αυτό που θα πρέπει κάνει την μεγάλη διαφορά μεταξύ του Ανθρώπου και της Τεχνητής Νοημοσύνης. Και σίγουρα αυτό δεν μπορεί να είναι η αντιπαλότητα. Εμείς..... τεχνητά, δημιουργήσαμε μεγάλα συστήματα και αλγόριθμους για λήψη αποφάσεων. Δεν πρέπει να χτυπήσουμε τους εαυτούς μας. Κάτι άλλο λείπει.

«Ωφελέειν ή Μη Βλάπτειν»

Ιπποκράτης.

Αν αναλογιστούμε το ύψος των χρημάτων που έχουμε δαπανήσει παγκοσμίως για την ανάπτυξη νέων θεραπειών, θα μέναμε έκθαμβοι. Με τα ποσά αυτά θα είχαμε λύσει αμέτρητα διεθνή και διαχρονικά προβλήματα. Επομένως κακώς δαπανήθηκαν ? Ασφαλώς όχι. Χάρις στα αποτελέσματα αυτών των ερευνών εκατομμύρια συνανθρώπων μας ζούν και έχουν ποιότητα ζωής. Όμως υπάρχει κάποιος που να αμφιβάλει ότι τα συστήματα της τεχνητής νοημοσύνης, είναι σε θέση να απαντήσουν γρηγορότερα και ασφαλέστερα για το ποια πχ βιοχημικά μονοπάτια και συγκεκριμένοι υποδοχείς, κρύβουν λύσεις σε χρόνια νοσήματα ? Μήπως είναι πάρα πολύ οικονομικότερη προσέγγιση του κλινικού προβλήματος και με μεγαλύτερη ακρίβεια και αποτελεσματικότητα?

Αυτό είναι το όφελος.... του Ιπποκράτη.

ή.....

Οι δυτικές οικονομίες, και κατά τεκμήριο σωστά, είναι ελεύθερες. Είναι οι οικονομίες που δημιουργούν κάθε τι νέο. Με καλά τους και τα άσχημά τους. Και δεν έχουμε δεί ιστορικά, ποτέ, να δημιουργείται κάτι νέο σε ανελεύθερο περιβάλλον. Μόνον μέχρι ενός ορίου και μετά εγκαταλείπεται. Αλλά και στην περίπτωση που το περιβάλλον είναι ανελεύθερο και δημιουργεί, μιλάμε σίγουρα για συγκαλυμμένη προστατευόμενη ελεύθερη οικονομία. Που καταλήγουν όλα αυτά σε σχέση με το θέμα που επεξεργαζόμαστε ? Ότι το κίνητρο του κέρδους και της οικονομικής και πολιτικής επιρροής, ήταν πάντα βασικός παράγοντας στην ανθρώπινη ιστορία. Και με δεδομένη την δύναμη της τεχνητής νοημοσύνης και την εξουσία, οικονομική και πολιτική, που μπορεί να αποκτηθεί αν καταλήξει ο έλεγχος των δεδομένων σε λίγες και μη ελέγξιμες πηγές διαχείρισής τους, αυτό, σίγουρα, δεν είναι προς όφελος του συνόλου. Πχ ένα σύστημα έγκαιρης προγνωστικής αξίας με διεθνή επιρροή, είναι μια σπουδαία εξέλιξη. Δεν αμφιβάλει κανείς για την εγκυρότητά του. Όμως η αληθινή προέλευσή του, είναι από την διαχρονική δουλειά χιλιάδων επιστημόνων και τελικώς η εφαρμογή του δεν θα είναι καθολική. Θα έχει κόστος για τους καταναλωτές και θα έχει χαρακτηριστικά κέρδους

για τους ιδιοκτήτες. Είναι μια χαρακτηριστική περίπτωση αυτού που ονομάζουμε Δημοκρατία της Υγείας και Υγεία της Δημοκρατίας.

Αυτή είναι η βλάβη στην οποία αναφέρεται.... ο Ιπποκράτης.

Ποιο είναι το κρίσιμο σημείο που θα κάνει την διαφορά ανάμεσα στο όφελος και στην βλάβη?

Η Βιοηθική διάσταση και το Αξιακό σύστημα της Υγείας, ως σύνολο. One Health.

Είναι σαφές εδώ και πολλές δεκαετίες, με την χρήση των κατευθυντηρίων γραμμών στην κλινική πρακτική, τις διεθνείς πολυκεντρικές και τυχαιοποιημένες μελέτες, τις μετεκπαιδεύσεις επιστημόνων, την διεθνείς βάσεις δεδομένων της βιβλιογραφίας, τους διεθνείς διαγωνισμούς και τις χρηματοδοτήσεις προγραμμάτων και ασφαλώς τα σχεδόν κοινά προγράμματα σπουδών, ότι η γνώση και η πρακτική της εφαρμογή, είναι παγκοσμιοποιημένη.

Η γνώση αυτή αποτέλεσε και αποτελεί καρπό δουλειάς όλων των επιστημόνων. Και όσων ανήκουμε στις Επιστήμες Υγείας – Ζωής (Ιατρική, Νοσηλευτική, Φαρμακευτική, Βιολογία, Κτηνιατρική, Διατροφολογία κα) αλλά και όσων διακονούν την Επιστήμη απ΄όλες ειδικότητες, όπως οι Πολυτεχνικές (οι Μηχανικοί και εξειδικεύσεις τους, Υλικά κα) και των Θετικών Επιστημών (Χημεία, Φυσική, Μαθηματικά, Πληροφορική κλπ) και ασφαλώς η Νομική Επιστήμη που θέτει το πλαίσιο λειτουργίας όλων σε σχέση με την Κοινωνία.

Μια αληθινά μεγάλη Οικογένεια, που διάφορες συνθήκες, όπως η οικονομική κρίση αλλά και όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, τους έφεραν πιο κοντά.

Όλοι εμείς, είμαστε η πρόοδος της τεχνητής νοημοσύνης. Όλοι μας και χωρίς καμία εξαίρεση. Είμαστε και ξεχωριστοί αλλά και μαζί. E pluribus unum. Out of many, one. Ας δούμε μερικές μόνον εφαρμογές :

1 – Η πρόβλεψη και η πρόγνωση.

2 – Διάγνωση και παράγοντες κινδύνου.

3 – Επίδραση του περιβάλλοντος.

4 – Λοιμώξεις.

5 – Εκπαίδευση επαγγελματιών υγείας και ασθενών.

6 – Παρακολούθηση ζωτικών λειτουργιών και άλλων παραμέτρων των ασθενών σε πραγματικό χρόνο.

7 – Έρευνα, βασική και κλινική.

Επομένως η τεχνητή νοημοσύνη δεν είναι τροφή για σκέψη ούτε μια από τις επιλογές μας. Είναι εδώ και είναι η επιλογή μας. Και είναι παντελώς αδύνατον να την διαχειριστούμε, με έμφαση στην ποιότητα, την αξιοπιστία και στην αποτελεσματικότητα, χωρίς να εργαστούμε όλοι μαζί. One Health.

Αλλά όλα αυτά σε ποιο πραγματικά περιβάλλον θα διαδραματιστούν ? Ποια θα είναι η έννοια της πόλης και ποια αυτή του πολεοδομικού σχεδιασμού τις επόμενες δεκαετίες ? Θα περιοριστεί στο πλαίσιο μιας δημοτικής ενότητας ή θα διαδραματιστεί σ΄ένα πολύ μεγάλο δίκτυο υποδομών και υποστήριξης ? Μήπως βλέπουμε ήδη μπροστά μας όχι δημοτικές ενότητες αλλά Mega Polis ? Μπορούμε να φανταστούμε ξανά την πρόσφατη πανδημία του COVID με διαχείριση μέσα από συστήματα τεχνητής νοημοσύνης ? Σ΄ όλα τα επίπεδα. Και επιστημονικό, και διοικητικό, και περιβαλλοντικό και ασφαλώς κοινωνικό. Θα είμασταν σοφότεροι και αποτελεσματικότεροι ? Η συζήτηση τεράστια. Αλλά πρέπει να παραδεχτούμε ότι η επόμενη φορά ..... θα αποτελέσει πεδίο δράσης της τεχνητής νοημοσύνης.

Η τεχνητή νοημοσύνη θα φέρει δραματικές αλλαγές και στην οργάνωση των συστημάτων υγείας, διοίκησης και διαχείρισης κρίσεων. Αλλά και πρόβλεψης και σχεδιασμού σε μεγάλα πολεοδομικά συγκροτήματα. Mega Polis και One Health.

Επομένως είμαστε σε βασικό σημείο της πορείας μας όπου όλοι μαζί ως επιστήμονες, η διεθνής επιστημονική κοινότητα, πρέπει να λάβουμε κρισιμότατες αποφάσεις για το Αξιακό και Θεσμικό Σύστημα, που πρέπει να πλαισιώσει την δραστηριότητά μας. Σύστημα που πρέπει να ξεκαθαρίσει τον ρόλο της προσωπικότητας του Ανθρώπου και της σχέσης Ιατρού και Ασθενούς, Νοσηλευτή και Ασθενούς αλλά και Επιστημόνων και Κοινωνίας ευρύτερα. Αυτό δεν πρέπει να γίνει σε κλίμα φόβου ή αντιπαλότητας. Η τεχνητή νοημοσύνη ένα ακόμα από τα δημιουργήματα της ανθρώπινης ευφυίας. Θα πρέπει να γίνει με νηφαλιότητα, επιστημοσύνη και με αυστηρή εφαρμογή των διεθνών κανόνων δικαίου. Οι φορείς και οι οργανισμοί που θα διαδραματίσουν ρόλο είναι πολλοί. Ασφαλώς κυβερνητικοί (κρατικοί και υπερεθνικοί) διεθνείς επιστημονικοί φορείς, η βιομηχανία, επιστημονικές εταιρείες, εταιρείες πληροφορικής κλπ.

Ο ρόλος των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης μπορεί να αποδειχτεί καταλυτικός. Και αυτό έχει να κάνει τόσο με την ενημέρωση και την εκπαίδευση των πολιτών στην νέα πραγματικότητα όσο και με την συγκρότηση ομάδων και συνόλων με διεπιστημονικά χαρακτηριστικά αλληλοκάλυψης και συνεργασίας.

«Ωφελέειν ή Μη Βλάπτειν»

Ιπποκράτης. Αυτή είναι η βασικότερη κατευθυντήρια οδηγία μας.

Η πληροφορία και η χρησιμότητά της δεν είναι σημερινή υπόθεση. Ήταν πάντα κομμάτι της ανθρώπινης ιστορίας.

«In God we trust. All others must bring data», William Edwards Deming

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Απόστολος Ε. Παπαλόης γεννήθηκε στην Αθήνα. Αποφοίτησε με Άριστα από την Βαρβάκειο Πρότυπο Σχολή και σπούδασε Βιολογία στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Η μεταπτυχιακή του εκπαίδευση περιλαμβάνει Πανεπιστήμια στις ΗΠΑ και στο Ηνωμένο Βασίλειο. Διετέλεσε διευθυντής για 25 χρόνια του Ερευνητικού – Εκπαιδευτικού Κέντρου της ELPEN Α.Ε. και για 6 χρόνια Διευθυντής Ακαδημαϊκής Ανάπτυξης στη HEAL Academy (όμιλος Hellenic Healthcare Group). Είναι γενικός γραμματέας της NASCE / UEMS, του Πανευρωπαϊκού Δικτύου Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης Ιατρών και Επαγγελματιών Υγείας στις Βρυξέλλες, στο πλαίσιο της UEMS. European Union of Medical Specialists που εκπροσωπεί επαγγελματικά 2 εκ. Ιατρών απ΄όλη την Ευρώπη. Διδάσκει σε πολλά προ- και μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών και είναι επισκέπτης καθηγητής στην Ιατρική Σχολή της Αθήνας και σε Πανεπιστήμια του εξωτερικού (Harvard, Texas, Timisoara).

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Παυλόπουλος Αδριανός και Λεβετσοβίτης Νικόλαος (2026): Τυποποίηση, μετρολογία και πράσινη ανάπτυξη ως θεμέλια χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας σε έναν κόσμο σε μετάβαση

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 681-693

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Τυποποίηση, μετρολογία και πράσινη ανάπτυξη ως θεμέλια χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας σε έναν κόσμο σε μετάβαση.

Παυλόπουλος Αδριανός
Διευθύνων Σύμβουλος ΕΣΥΠ/ΕΛΟΤ Α.Ε.

Λεβετσοβίτης Νικόλαος
Πρόεδρος ΕΣΥΠ/ΕΛΟΤ Α.Ε.

Περίληψη

Σε έναν κόσμο διαρκούς μετάβασης, όπου η κλιματική κρίση, η τεχνολογική επιτάχυνση, η ενεργειακή ασφάλεια και οι γεωοικονομικές ανακατατάξεις επηρεάζουν την οργάνωση των κοινωνιών, η χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα συνδέεται άμεσα με την ποιότητα των θεσμών, των υποδομών και των κανόνων. Στο πλαίσιο αυτό, ο Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης και το Ελληνικό Ινστιτούτο Μετρολογίας μπορούν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στη μετάβαση προς ένα βιώσιμο και ανταγωνιστικό αναπτυξιακό πρότυπο. Η τυποποίηση παρέχει κοινά πρότυπα, τεχνικές προδιαγραφές, αξιόπιστους δείκτες και κανόνες συμμόρφωσης, ώστε η πράσινη ανάπτυξη, η κυκλική οικονομία, η ενεργειακή αποδοτικότητα και η χωρική οργάνωση να μην παραμένουν αφηρημένες έννοιες, αλλά να μετατρέπονται σε εφαρμόσιμες πολιτικές. Παράλληλα, το Ελληνικό Ινστιτούτο Μετρολογίας, μέσα από την τεκμηρίωση της αναγκαιότητας για

Εθνικό Χρόνο στην Ελλάδα, αναδεικνύει τη σημασία της ακριβούς μέτρησης, του συγχρονισμού και της τεχνολογικής αυτονομίας για κρίσιμες υποδομές, χρηματοπιστωτικές συναλλαγές, ψηφιακά δίκτυα και δημόσια διοίκηση. Έτσι, η ποιότητα, η μετρολογία και η τυποποίηση συγκροτούν θεμέλια ανθεκτικότητας, καινοτομίας και εθνικής ανταγωνιστικότητας.

Λέξεις κλειδιά: χωρική ανθεκτικότητα, πολιτισμική ανθεκτικότητα, τυποποίηση, μετρολογία, Εθνικός Χρόνος, πράσινη ανάπτυξη, ανταγωνιστικότητα, υποδομές ποιότητας

Abstract

In a world of constant transition, where the climate crisis, technological acceleration, energy security and geo-economic upheavals affect the organization of societies, spatial and cultural resilience is directly linked to the quality of institutions, infrastructures and rules. In this context, the Hellenic Organization for Standardization and the Hellenic Institute of Metrology can play a crucial role in the transition towards a sustainable and competitive development model. Standardisation provides common standards, technical specifications, reliable indicators and compliance rules so that green growth, the circular economy, energy efficiency and spatial organisation do not remain abstract concepts, but are translated into actionable policies. At the same time, the Hellenic Institute of Metrology, through the documentation of the necessity for National Time in Greece, highlights the importance of accurate measurement, synchronization and technological autonomy for critical infrastructure, financial transactions, digital networks and public administration. Thus, quality, metrology and standardization form the foundations of resilience, innovation and national competitiveness.

Keywords: spatial resilience, cultural resilience, standardization, metrology, National Time, green development, competitiveness, quality infrastructure

Η χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα αποτελεί σήμερα ένα από τα κεντρικά ζητήματα του δημόσιου διαλόγου, επειδή οι κοινωνίες δεν αντιμετωπίζουν μία μεμονωμένη κρίση, αλλά ένα πλέγμα αλληλένδετων μεταβάσεων. Η κλιματική πίεση, η ενεργειακή αβεβαιότητα, η ψηφιοποίηση των υποδομών, οι αναδιατάξεις στην παραγωγή και η ανάγκη τεχνολογικής αυτονομίας μεταβάλλουν τον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται οι πόλεις, οι περιφέρειες, οι επιχειρήσεις και οι θεσμοί. Η ανθεκτικότητα, από την κλασική προσέγγιση του Holling (1973) έως τις μεταγενέστερες κοινωνικοοικολογικές αναλύσεις, δεν αφορά μόνο την ικανότητα επιστροφής σε μια προηγούμενη ισορροπία. Αφορά κυρίως την ικανότητα προσαρμογής, μάθησης και μετασχηματισμού μέσα σε συνθήκες αβεβαιότητας (Folke, 2006; Walker et al., 2004). Στο πεδίο του χωρικού σχεδιασμού, η έννοια αυτή αποκτά πρακτική αξία μόνο όταν μεταφράζεται σε θεσμικά εργαλεία, δείκτες, κανόνες και διαδικασίες εφαρμογής (Davoudi et al., 2012; Meerow et al., 2016).

Σε αυτό το πλαίσιο, ο Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης, το Εθνικό Σύστημα Υποδομών Ποιότητας και το Ελληνικό Ινστιτούτο Μετρολογίας συγκροτούν κρίσιμη θεσμική υποδομή για τη μετάβαση της χώρας σε ένα πιο πράσινο, αξιόπιστο και ανταγωνιστικό αναπτυξιακό υπόδειγμα. Το ΕΣΥΠ περιλαμβάνει ως αυτοτελείς λειτουργικές μονάδες τον ΕΛΟΤ και το ΕΙΜ, ενώ ο ΕΛΟΤ έχει ως βασική αποστολή την ανάπτυξη και καθιέρωση προτύπων και το ΕΙΜ λειτουργεί ως εθνικός φορέας μετρολογίας και επίσημος θεματοφύλακας του Ελληνικού Εθνικού Χρόνου (Εθνικό Σύστημα Υποδομών Ποιότητας, n.d.; Ελληνικό Ινστιτούτο Μετρολογίας, n.d.; Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης, n.d.). Η σημασία αυτής της θεσμικής τριάδας δεν περιορίζεται σε τεχνικές υπηρεσίες. Συνδέεται με την παραγωγή εμπιστοσύνης, συγκρισιμότητας και τεκμηριωμένης συμμόρφωσης, δηλαδή με τις ίδιες τις προϋποθέσεις της ανθεκτικότητας.

Η χωρική ανθεκτικότητα απαιτεί κοινή γλώσσα μεταξύ δημόσιας διοίκησης, αγοράς, επιστημονικής κοινότητας και πολιτών. Χωρίς κοινά πρότυπα, η πράσινη μετάβαση κινδυνεύει να παραμείνει γενική διακήρυξη, χωρίς μετρήσιμα αποτελέσματα. Το ISO 37123:2019, για παράδειγμα, παρέχει δείκτες για ανθεκτικές πόλεις και προσφέρει ένα πλαίσιο αξιολόγησης το οποίο μπορεί να υποστηρίξει τη συγκριτική παρακολούθηση της αστικής ανθεκτικότητας (International Organization for Standardization, 2019). Σε μια χώρα με έντονη γεωγραφική διαφοροποίηση, νησιωτικότητα, ορεινές περιοχές, μητροπολιτικές πιέσεις και τουριστικά επιβαρυμένες ζώνες, τα πρότυπα αυτά μπορούν να βοηθήσουν τους φορείς πολιτικής να οργανώνουν αποφάσεις με βάση δεδομένα και όχι μόνο με βάση συγκυριακές πιέσεις. Η ανθεκτικότητα των τόπων συνδέεται, έτσι, με την ποιότητα των κανόνων που διέπουν τις υποδομές, τις υπηρεσίες, την ενέργεια, την κινητικότητα και τη διαχείριση των κινδύνων (Cutter et al., 2008).

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα, στο παρόν άρθρο, νοείται ως κουλτούρα ποιότητας, συνεργασίας και θεσμικής συνέχειας. Δεν αφορά απλώς αξίες ή ταυτότητες, αλλά τον τρόπο με τον οποίο μια κοινωνία αποδέχεται κοινούς κανόνες, οργανώνει τη γνώση και μετατρέπει την εμπειρία σε συλλογική ικανότητα δράσης. Η τυποποίηση λειτουργεί ως μηχανισμός κωδικοποίησης γνώσης και μείωσης της αυθαιρεσίας. Μέσα από πρότυπα, τεχνικές επιτροπές και διαδικασίες συναίνεσης, η επιστημονική και τεχνική γνώση μετατρέπεται σε εφαρμόσιμο δημόσιο και παραγωγικό κεφάλαιο. Η διεθνής βιβλιογραφία δείχνει ότι τα πρότυπα υποστηρίζουν τη διάχυση γνώσης, την καινοτομία, τη διαλειτουργικότητα και την πρόσβαση σε αγορές (Blind & Mangelsdorf, 2016; Blind & von Laer, 2022). Επιπλέον, η συμμετοχή σε διαδικασίες τυποποίησης μπορεί να ενισχύσει την επιχειρηματική επίδοση και την πρόσβαση σε δημόσιες προμήθειες, ιδίως όταν συνδέεται με καινοτομικές δυνατότητες (Blind et al., 2020).

Η πράσινη ανάπτυξη είναι το πεδίο στο οποίο η συμβολή της τυποποίησης γίνεται πιο ορατή. Η περιβαλλοντική διαχείριση, η ενεργειακή αποδοτικότητα και η κυκλική οικονομία δεν μπορούν να εφαρμοστούν αποτελεσματικά χωρίς πρότυπα που ορίζουν

διαδικασίες, δείκτες, ευθύνες και μηχανισμούς ελέγχου. Το ISO 14001:2015 παρέχει απαιτήσεις για συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης, ενώ το ISO 50001:2018 παρέχει πλαίσιο για τη συστηματική βελτίωση της ενεργειακής επίδοσης (International Organization for Standardization, 2015, 2018). Η επιστημονική βιβλιογραφία επιβεβαιώνει ότι τα περιβαλλοντικά πρότυπα μπορούν να ενισχύσουν την περιβαλλοντική επίδοση, υπό την προϋπόθεση ότι δεν αντιμετωπίζονται ως τυπική γραφειοκρατική συμμόρφωση, αλλά ως εργαλεία ουσιαστικής οργανωσιακής μάθησης (Arocena et al., 2021; Boiral, 2007; Boiral & Henri, 2012; Erauskin Tolosa et al., 2020).

Η κυκλική οικονομία προσθέτει ακόμη μεγαλύτερη πολυπλοκότητα, επειδή απαιτεί ανασχεδιασμό παραγωγικών αλυσίδων, προϊόντων, υπηρεσιών και καταναλωτικών πρακτικών. Η σχετική βιβλιογραφία τονίζει ότι η κυκλικότητα δεν ταυτίζεται απλώς με την ανακύκλωση, αλλά προϋποθέτει συστημική αλλαγή στη χρήση των πόρων, στη διάρκεια ζωής των προϊόντων και στη δημιουργία αξίας (Geissdoerfer et al., 2017; Kirchherr et al., 2017; Korhonen et al., 2018). Το ISO 59004:2024 έρχεται να προσφέρει κοινό λεξιλόγιο, αρχές και οδηγίες εφαρμογής για την κυκλική οικονομία, δημιουργώντας ένα αναγκαίο πλαίσιο συνεννόησης για επιχειρήσεις, δημόσιους φορείς και οργανισμούς (International Organization for Standardization, 2024). Η συνάφεια της κυκλικής οικονομίας με τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης έχει επίσης αναδειχθεί στη διεθνή βιβλιογραφία, ιδίως ως προς τη βιώσιμη παραγωγή, την υπεύθυνη κατανάλωση και την αποδοτική χρήση πόρων (Schroeder et al., 2019).

Η ανταγωνιστικότητα μιας χώρας δεν εξαρτάται μόνο από το κόστος παραγωγής ή από τις επενδύσεις. Εξαρτάται από την ποιότητα των υποδομών εμπιστοσύνης. Η σύγχρονη έννοια της υποδομής ποιότητας περιλαμβάνει τυποποίηση, μετρολογία, διαπίστευση, αξιολόγηση συμμόρφωσης και εποπτεία αγοράς. Πρόσφατες οικονομικές αναλύσεις δείχνουν ότι οι υποδομές ποιότητας έχουν θετική σχέση με το ΑΕΠ και με την παραγωγική ικανότητα των οικονομιών (Blind et al., 2026). Παράλληλα, τα πρότυπα και τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας συνδέονται με μακροχρόνια οικονομική μεγέθυνση, επειδή

λειτουργούν ως μηχανισμοί κωδικοποίησης τεχνολογικής γνώσης και διάχυσής της στην οικονομία (Blind et al., 2022). Επομένως, ο ΕΛΟΤ και το ΕΣΥΠ μπορούν να αναδειχθούν όχι μόνο ως θεσμοί συμμόρφωσης, αλλά ως μηχανισμοί αναπτυξιακής πολιτικής, παραγωγικής αναβάθμισης και διεθνούς αξιοπιστίας.

Στην ίδια λογική, η μετρολογία δεν είναι απλώς εργαστηριακή τεχνική. Είναι προϋπόθεση για αξιόπιστες αγορές, ασφαλείς υποδομές και δίκαιες συναλλαγές. Η οικονομική σημασία της μετρολογίας έχει τεκμηριωθεί ως παράγοντας παραγωγικότητας, καινοτομίας και τεχνολογικής αξιοπιστίας (Link, 2023). Το ΕΙΜ, ως εθνικός φορέας μετρολογίας, παρέχει αυτή την υποδομή ακρίβειας στην Ελλάδα. Ιδιαίτερη στρατηγική σημασία έχει ο Ελληνικός Εθνικός Χρόνος, UTC(EIM), ο οποίος παράγεται στο Εργαστήριο Χρόνου και Συχνότητας του ΕΙΜ και συνδέει τη χώρα με τη διεθνή υποδομή του Συντονισμένου Παγκόσμιου Χρόνου (Ελληνικό Ινστιτούτο Μετρολογίας, n.d.; Panfilo & Arias, 2019). Σε μια ψηφιακή οικονομία, ο ακριβής χρόνος είναι απαραίτητος για χρηματοπιστωτικές συναλλαγές, τηλεπικοινωνίες, ενεργειακά δίκτυα, μεταφορές, κυβερνοασφάλεια και δημόσια διοίκηση.

Η εξάρτηση κρίσιμων υποδομών από συστήματα δορυφορικού συγχρονισμού έχει αναδειχθεί διεθνώς ως ζήτημα ανθεκτικότητας. Η τεκμηρίωση του NIST δείχνει ότι οι υποδομές χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, ηλεκτρικής ενέργειας και τηλεπικοινωνιών εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από αξιόπιστες χρονικές πηγές, ενώ η μονομερής εξάρτηση από δορυφορικά σήματα δημιουργεί ευαλωτότητες (Lombardi, 2021). Αντίστοιχα, η ευρωπαϊκή συζήτηση για συμπληρωματικές υπηρεσίες θέσης, πλοήγησης και χρόνου υπογραμμίζει τη σημασία της τεχνολογικής ανθεκτικότητας και της στρατηγικής αυτονομίας (European Commission, Joint Research Centre, 2024). Για την Ελλάδα, η ενίσχυση του Εθνικού Χρόνου δεν είναι τεχνική λεπτομέρεια. Είναι επένδυση σε εθνική ανταγωνιστικότητα, ασφάλεια, διαλειτουργικότητα και αξιοπιστία των ψηφιακών και φυσικών υποδομών.

Η προστιθέμενη αξία της τυποποίησης γίνεται ακόμη πιο καθαρή όταν εξεταστεί η σχέση της με τη δημόσια πολιτική. Σε πολλές περιπτώσεις, οι στρατηγικοί στόχοι της πράσινης μετάβασης διατυπώνονται σε υψηλό επίπεδο, αλλά δυσκολεύονται να μεταφερθούν στην καθημερινή πρακτική των οργανισμών. Τα πρότυπα γεφυρώνουν αυτό το κενό, επειδή προσφέρουν επαναλήψιμες διαδικασίες, κοινή ορολογία και τεκμηριωμένα κριτήρια αξιολόγησης. Έτσι, η διοίκηση μπορεί να μετακινηθεί από την αποσπασματική διαχείριση έργων σε ένα μοντέλο συνεχούς βελτίωσης. Η σχέση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για την Ελλάδα, όπου η πράσινη ανάπτυξη πρέπει να συνδεθεί με την παραγωγική ανασυγκρότηση, την περιφερειακή συνοχή, την τουριστική βιωσιμότητα, την ανθεκτικότητα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και την ενεργειακή εξοικονόμηση στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα.

Ο ΕΛΟΤ μπορεί να λειτουργήσει ως κόμβος μετάφρασης της ευρωπαϊκής και διεθνούς τυποποιητικής γνώσης στις ελληνικές ανάγκες. Η λειτουργία αυτή δεν είναι μηχανική. Απαιτεί συμμετοχή κοινωνικών εταίρων, επιστημονικών φορέων, επιχειρήσεων, δημόσιων αρχών και τεχνικών εμπειρογνωμόνων, ώστε τα πρότυπα να μην αποτελούν εισαγόμενα κείμενα χωρίς εφαρμοστική γείωση, αλλά εργαλεία που συνδέονται με τις πραγματικές ανάγκες της χώρας. Η διεθνής βιβλιογραφία έχει δείξει ότι η συμμετοχή σε διαδικασίες τυποποίησης δεν είναι ουδέτερη τεχνική δραστηριότητα, αλλά στρατηγική επιλογή που επηρεάζει την πρόσβαση σε γνώση, τη διαμόρφωση αγορών και την ικανότητα των επιχειρήσεων να ανταποκρίνονται σε ρυθμιστικές απαιτήσεις (Blind et al., 2018; Blind et al., 2022). Για αυτόν τον λόγο, η ενίσχυση της εθνικής συμμετοχής σε ευρωπαϊκά και διεθνή όργανα τυποποίησης αποτελεί και πολιτική ανταγωνιστικότητας.

Η ίδια λογική ισχύει και για τις δημόσιες προμήθειες. Όταν οι τεχνικές προδιαγραφές είναι σαφείς, τεκμηριωμένες και συμβατές με διεθνή πρότυπα, το Δημόσιο μπορεί να αγοράζει προϊόντα και υπηρεσίες με υψηλότερη ποιότητα, μειωμένο περιβαλλοντικό αποτύπωμα και μεγαλύτερη διαλειτουργικότητα. Αντίθετα, όταν οι απαιτήσεις είναι ασαφείς, δημιουργούνται καθυστερήσεις, αμφισβητήσεις, περιορισμένη συγκρισιμότητα

προσφορών και χαμηλότερη αξιοπιστία αποτελεσμάτων. Η βιβλιογραφία για τις δημόσιες προμήθειες και την καινοτομία δείχνει ότι η τυποποίηση μπορεί να υποστηρίξει την επιτυχία των επιχειρήσεων σε ανταγωνιστικές διαδικασίες, όταν λειτουργεί ως κοινό πλαίσιο ποιότητας και όχι ως εμπόδιο εισόδου (Blind et al., 2020). Αυτό έχει άμεση σημασία για έργα ενεργειακής αναβάθμισης, ψηφιακού μετασχηματισμού, βιώσιμων υποδομών και κυκλικής διαχείρισης πόρων.

Η ανάδειξη της υποδομής ποιότητας έχει, τέλος, και μια βαθύτερη πολιτισμική διάσταση. Κοινωνίες που επενδύουν σε ακριβείς μετρήσεις, αξιόπιστα πρότυπα και διαφανείς διαδικασίες καλλιεργούν κουλτούρα λογοδοσίας. Η λογοδοσία αυτή δεν είναι μόνο διοικητική, αλλά αναπτυξιακή. Επιτρέπει στους πολίτες να εμπιστεύονται τις υπηρεσίες, στις επιχειρήσεις να συναλλάσσονται με σταθερούς όρους και στο κράτος να σχεδιάζει πολιτικές με βάση δεδομένα. Με αυτή την έννοια, η ανθεκτικότητα δεν είναι απλώς ικανότητα επιβίωσης απέναντι σε κρίσεις. Είναι η θεσμική ικανότητα μιας κοινωνίας να οργανώνει την αλλαγή με ποιότητα, ακρίβεια και προοπτική.

Από αυτή την άποψη, η θεσμική προβολή του ΕΛΟΤ, του ΕΣΥΠ και του ΕΙΜ δεν πρέπει να περιοριστεί στην περιγραφή των αρμοδιοτήτων τους. Χρειάζεται να αναδειχθεί η λειτουργική τους συμβολή ως ενιαίου οικοσυστήματος ποιότητας. Ο ΕΛΟΤ προσφέρει τη γλώσσα των προτύπων. Το ΕΙΜ προσφέρει την ακρίβεια των μετρήσεων και του χρόνου. Το ΕΣΥΠ προσφέρει το θεσμικό πλαίσιο συντονισμού. Η σύζευξη αυτών των τριών διαστάσεων μπορεί να στηρίξει δημόσιες πολιτικές με μεγαλύτερη συνέχεια, αξιοπιστία και διεθνή συμβατότητα.

Συνολικά, η συμβολή του ΕΛΟΤ, του ΕΣΥΠ και του ΕΙΜ στο αφιέρωμα «Χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα, Ένας κόσμος σε μετάβαση» μπορεί να αποτυπωθεί σε μια κεντρική θέση: η ανθεκτικότητα δεν οικοδομείται μόνο με πόρους, αλλά με κανόνες, μετρήσεις, πρότυπα και εμπιστοσύνη. Η πράσινη ανάπτυξη χρειάζεται τυποποιημένα εργαλεία. Η κυκλική οικονομία χρειάζεται κοινή γλώσσα εφαρμογής. Η χωρική πολιτική χρειάζεται δείκτες ανθεκτικότητας. Η ανταγωνιστικότητα χρειάζεται αξιόπιστη

υποδομή ποιότητας. Η ψηφιακή οικονομία χρειάζεται Εθνικό Χρόνο. Σε έναν κόσμο που μεταβάλλεται ταχύτατα, η τυποποίηση και η μετρολογία δεν είναι υποστηρικτικές λεπτομέρειες της ανάπτυξης. Είναι αθόρυβες αλλά αποφασιστικές υποδομές δημόσιας αξίας, πάνω στις οποίες μπορεί να στηριχθεί μια πιο πράσινη, ανθεκτική και ανταγωνιστική Ελλάδα.

Βιβλιογραφία

Arocena, P., Orcos, R., & Zouaghi, F. (2021). The impact of ISO 14001 on firm environmental and economic performance: The moderating role of size and environmental awareness. *Business Strategy and the Environment*, *30*(2), 955–967. https://doi.org/10.1002/bse.2663

Blind, K., & Mangelsdorf, A. (2016). Motives to standardize: Empirical evidence from Germany. *Technovation*, *48–49*, 13–24. https://doi.org/10.1016/j.technovation.2016.01.001

Blind, K., & Münch, F. (2024). The interplay between innovation, standards and regulation in a globalising economy. *Journal of Cleaner Production*, *445*, Article 141202. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.141202

Blind, K., Mangelsdorf, A., Niebel, C., & Ramel, F. (2018). Standards in the global value chains of the European Single Market. *Review of International Political Economy*, *25*(1), 28–48. https://doi.org/10.1080/09692290.2017.1402804

Blind, K., Neuhäusler, P., & Schubert, T. (2026). The economic effects of the quality infrastructure. *Technology in Society*, *84*, Article 103114. https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2025.103114

Blind, K., Pohlisch, J., & Rainville, A. (2020). Innovation and standardization as drivers of companies' success in public procurement: An empirical analysis. *The Journal of Technology Transfer*, *45*(3), 664–693. https://doi.org/10.1007/s10961-019-09716-1

Blind, K., Ramel, F., & Rochell, C. (2022). The influence of standards and patents on long term economic growth. *The Journal of Technology Transfer*, *47*(4), 979–999. https://doi.org/10.1007/s10961-021-09864-3

Blind, K., & von Laer, M. (2022). Paving the path: Drivers of standardization participation at ISO. *The Journal of Technology Transfer*, *47*(4), 1115–1134. https://doi.org/10.1007/s10961-021-09871-4

Boiral, O. (2007). Corporate greening through ISO 14001: A rational myth? *Organization Science*, *18*(1), 127–146. https://doi.org/10.1287/orsc.1060.0224

Boiral, O., & Henri, J. F. (2012). Modelling the impact of ISO 14001 on environmental performance: A comparative approach. *Journal of Environmental Management*, *99*, 84–97. https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2012.01.007

Camilleri, M. A. (2022). The rationale for ISO 14001 certification: A systematic review and a cost benefit analysis. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, *29*(4), 1067–1083. https://doi.org/10.1002/csr.2254

Cutter, S. L., Barnes, L., Berry, M., Burton, C., Evans, E., Tate, E., & Webb, J. (2008). A place based model for understanding community resilience to natural disasters. *Global Environmental Change*, *18*(4), 598–606. https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2008.07.013

Davoudi, S., Shaw, K., Haider, L. J., Quinlan, A. E., Peterson, G. D., Wilkinson, C., Fünfgeld, H., McEvoy, D., Porter, L., & Davoudi, S. (2012). Resilience: A bridging concept or a dead end? *Planning Theory & Practice*, *13*(2), 299–333. https://doi.org/10.1080/14649357.2012.677124

Erauskin Tolosa, A., Zubeltzu Jaka, E., Heras Saizarbitoria, I., & Boiral, O. (2020). ISO 14001, EMAS and environmental performance: A meta analysis. *Business Strategy and the Environment*, *29*(3), 1145–1159. https://doi.org/10.1002/bse.2422

Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, *16*(3), 253–267. https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002

Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. P., & Hultink, E. J. (2017). The circular economy: A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production*, *143*, 757–768. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.048

Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, *4*, 1–23. https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245

Kirchherr, J., Reike, D., & Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*, *127*, 221–232. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005

Korhonen, J., Honkasalo, A., & Seppälä, J. (2018). Circular economy: The concept and its limitations. *Ecological Economics*, *143*, 37–46. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.06.041

Link, A. N. (2023). The economics of metrology: An exploratory study of the impact of measurement science on U.S. productivity. *Economics of Innovation and New Technology*, *32*(2), 213–222. https://doi.org/10.1080/10438599.2021.1895905

Lombardi, M. A. (2021). *An evaluation of dependencies of critical infrastructure timing systems on the Global Positioning System (GPS).* National Institute of Standards and Technology. https://doi.org/10.6028/NIST.TN.2189

Meerow, S., Newell, J. P., & Stults, M. (2016). Defining urban resilience: A review. *Landscape and Urban Planning*, *147*, 38–49. https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.11.011

Panfilo, G., & Arias, F. (2019). The Coordinated Universal Time (UTC). *Metrologia*, *56*(4), Article 042001. https://doi.org/10.1088/1681-7575/ab1e68

Poveda Orjuela, P. P., García Díaz, J. C., Pulido Rojano, A., & Cañón Zabala, G. (2019). ISO 50001:2018 and its application in a comprehensive management system with an energy performance focus. *Energies*, *12*(24), Article 4700. https://doi.org/10.3390/en12244700

Schroeder, P., Anggraeni, K., & Weber, U. (2019). The relevance of circular economy practices to the Sustainable Development Goals. *Journal of Industrial Ecology*, *23*(1), 77–95. https://doi.org/10.1111/jiec.12732

Walker, B., Holling, C. S., Carpenter, S. R., & Kinzig, A. (2004). Resilience, adaptability and transformability in social ecological systems. *Ecology and Society*, *9*(2), Article 5. https://doi.org/10.5751/ES-00650-090205

Εθνικό Σύστημα Υποδομών Ποιότητας. (n.d.). *Ποιοι είμαστε*. https://esyp.eu/poioi-eimaste/

Ελληνικό Ινστιτούτο Μετρολογίας. (n.d.). *Εθνικός Χρόνος*. https://time.eim.gr/hellenic-national-time/

Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης. (n.d.). *Ο Οργανισμός*. https://elot.gr/

European Commission, Joint Research Centre. (2024). *An assessment of the future EU C-PNT infrastructure ecosystem*. https://joint-research-centre.ec.europa.eu/document/download/37ab8581-b6d8-41ea-a25b-113f989c91e7_en

International Organization for Standardization. (2015). *ISO 14001:2015: Environmental management systems, Requirements with guidance for use*. https://www.iso.org/standard/60857.html

International Organization for Standardization. (2018). *ISO 50001:2018: Energy management systems, Requirements with guidance for use*. https://www.iso.org/standard/69426.html

International Organization for Standardization. (2019). *ISO 37123:2019: Sustainable cities and communities, Indicators for resilient cities*. https://www.iso.org/standard/70428.html

International Organization for Standardization. (2024). *ISO 59004:2024: Circular economy, Vocabulary, principles and guidance for implementation*. https://www.iso.org/standard/80648.html

Βιογραφικά Σημειώματα

Ο **Αδριανός Παυλόπουλος** είναι Διευθύνων Σύμβουλος του Εθνικού Συστήματος Υποδομών Ποιότητας (ΕΣΥΠ/ΕΙΜ/ΕΛΟΤ Α.Ε.). Διαθέτει πολυετή εμπειρία στη Δημόσια Διοίκηση, με εξειδίκευση στη διαχείριση δημόσιων οργανισμών και νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου με πολυάριθμο προσωπικό. Οι μεταπτυχιακές σπουδές του, του παρείχαν εξοικείωση με τα πιο σύγχρονα εργαλεία ψηφιακών υποδομών, με αποτέλεσμα να έχει τόσο το θεωρητικό όσο και το γνωστικό υπόβαθρο σε εφαρμογές της πληροφορικής, στον αθλητισμό και την ιατρική.

Ο **Νικόλαος Λεβετσοβίτης** είναι Πρόεδρος του Εθνικού Συστήματος Υποδομών Ποιότητας (ΕΣΥΠ/ΕΙΜ/ΕΛΟΤ Α.Ε.). Διαθέτει επιστημονικό και διοικητικό υπόβαθρο, με Πτυχίο Μαθηματικών και Στατιστικής από το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ) & μεταπτυχιακές σπουδές στο ίδιο Πανεπιστήμιο, στο πρόγραμμα: «Στρατηγικές Διαχείρισης Περιβάλλοντος, Κρίσεων και Καταστροφών» του Τμήματος Γεωλογίας και Γεωπεριβάλλοντος, όπου είναι & Υποψήφιος Διδάκτωρ.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Πρόγιου Αθηνά (2026): Θερμική επιβάρυνση και αστική ανθεκτικότητα: Βιοκλιματικός σχεδιασμός για τις πόλεις του μέλλοντος

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 694-705

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Θερμική επιβάρυνση και αστική ανθεκτικότητα: Βιοκλιματικός σχεδιασμός για τις πόλεις του μέλλοντος.

Πρόγιου Αθηνά

Φυσικός D.E.A. – Δρ. Μηχανολόγος – Μηχανικός

Περίληψη

Η κλιματική αλλαγή και η αυξανόμενη θερμική επιβάρυνση των αστικών περιοχών αναδεικνύουν την ανάγκη για νέες στρατηγικές χωρικής ανθεκτικότητας και βιώσιμου αστικού σχεδιασμού. Παρότι τα τελευταία χρόνια αναπτύσσονται πολιτικές και παρεμβάσεις προσαρμογής σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, συχνά αυτές υλοποιούνται χωρίς στοχευμένη στρατηγική ιεράρχησης των αναγκών και χωρίς βελτιστοποίηση της αποτελεσματικότητάς τους σε τοπική κλίμακα. Το άρθρο εξετάζει τον ρόλο του βιοκλιματικού αστικού σχεδιασμού ως εργαλείου προσαρμογής των πόλεων στις σύγχρονες περιβαλλοντικές προκλήσεις, μέσα από την εμπειρία του ερευνητικού έργου ΒΙΟΑΣΤΥ.

Το έργο υλοποιήθηκε σε συνεργασία με το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και το Κέντρο Ερευνών Φυσικής της Ατμόσφαιρας και Κλιματολογίας της

Ακαδημίας Αθηνών, αξιοποιώντας προηγμένα αριθμητικά μοντέλα υψηλής ανάλυσης, επιτόπιες μετρήσεις και προσομοιώσεις μικροκλίματος για την αποτύπωση της θερμικής άνεσης και της αστικής θερμικής επιβάρυνσης σε αστικούς ιστούς της χώρας με αυξημένη θερμική επιβάρυνση και έντονα φαινόμενα αστικοποίησης. Μέσω της ανάλυσης δεικτών θερμικής άνεσης, αλλά και της αξιολόγησης εναλλακτικών σεναρίων βιοκλιματικών παρεμβάσεων, διερευνήθηκαν πρακτικές λύσεις που μπορούν να μειώσουν το φαινόμενο της αστικής νησίδας θερμότητας, βελτιώνοντας το μικροκλίμα και την ποιότητα ζωής των πολιτών. Στα πλαίσια του έργου αναδεικνύεται η σημασία της ενσωμάτωσης εργαλείων βιοκλιματικού σχεδιασμού στις πολιτικές της τοπικής αυτοδιοίκησης, ως βασικής προϋπόθεσης για τη δημιουργία ανθεκτικών, βιώσιμων και κοινωνικά λειτουργικών πόλεων στο πλαίσιο της κλιματικής μετάβασης.

Abstract

Climate change and the increasing thermal stress affecting urban areas highlight the need for new strategies of spatial resilience and sustainable urban design. Although adaptation policies and interventions have been developed in recent years at national, regional, and local levels, these are often implemented without a targeted prioritization strategy or the optimization of their effectiveness at the local scale. This article examines the role of bioclimatic urban design as a tool for adapting cities to contemporary environmental challenges, through the experience gained from the BIOASTY research project.

The project was implemented in collaboration with the National and Kapodistrian University of Athens and the Center for Research on Atmospheric Physics and Climatology of the Academy of Athens, utilizing advanced high-resolution numerical models, in situ measurements, and microclimate simulations to assess thermal comfort and urban thermal stress in urban fabrics across Greece characterized by increased thermal burden and intense urbanization phenomena. Through the analysis of thermal comfort indices, as well as the evaluation of

alternative bioclimatic intervention scenarios, practical solutions were investigated that can mitigate the urban heat island effect while improving the urban microclimate and citizens' quality of life. Within the framework of the project, the importance of integrating bioclimatic design tools into local government policies is highlighted as a key prerequisite for the development of resilient, sustainable, and socially functional cities in the context of climate transition.

Η κλιματική αλλαγή αποτελεί μία από τις σημαντικότερες προκλήσεις για τις σύγχρονες πόλεις, επηρεάζοντας άμεσα το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον, την ποιότητα ζωής των πολιτών και τη λειτουργία των αστικών υποδομών. Η αυξανόμενη συχνότητα και ένταση ακραίων θερμικών φαινομένων, σε συνδυασμό με την εκτεταμένη αστικοποίηση και τη μείωση των φυσικών επιφανειών, ενισχύουν το φαινόμενο της αστικής θερμικής νησίδας και επιβαρύνουν σημαντικά το μικροκλίμα των πόλεων. Οι επιπτώσεις αυτές καθιστούν αναγκαία την ανάπτυξη ολοκληρωμένων στρατηγικών προσαρμογής, οι οποίες θα ενσωματώνουν αρχές βιώσιμου και βιοκλιματικού σχεδιασμού με στόχο τη βελτίωση της θερμικής άνεσης, τη μείωση της ενεργειακής κατανάλωσης και την ενίσχυση της αστικής ανθεκτικότητας, μέσα από χαμηλού κόστους αλλά υψηλής αποτελεσματικότητας παρεμβάσεις. Στο πλαίσιο αυτό, η αξιοποίηση σύγχρονων εργαλείων προσομοίωσης, περιβαλλοντικής ανάλυσης και χωρικού σχεδιασμού αποκτά ιδιαίτερη σημασία για την υποστήριξη τεκμηριωμένων παρεμβάσεων σε τοπικό επίπεδο ώστε να εξασφαλίζεται ο βέλτιστος δυνατός βιοκλιματικός σχεδιασμός. Το άρθρο εξετάζει τον ρόλο του βιοκλιματικού αστικού σχεδιασμού ως εργαλείο προσαρμογής των πόλεων στις σύγχρονες περιβαλλοντικές προκλήσεις, μέσα από την εμπειρία του ερευνητικού έργου ΒΙΟΑΣΤΥ («Βιοκλιματικός Αστικός Σχεδιασμός για τη Βιωσιμότητα και Ανθεκτικότητα του Αστικού Περιβάλλοντος στο πλαίσιο της Κλιματικής Αλλαγής»).

Το ερευνητικό έργο ΒΙΟΑΣΤΥ, το οποίο χρηματοδοτήθηκε από τη ΓΓΕΚ, σχεδιάστηκε με στόχο να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ της επιστημονικής γνώσης και του πρακτικού αστικού σχεδιασμού, παρέχοντας ένα τεκμηριωμένο πλαίσιο αξιολόγησης και βελτίωσης των βιοκλιματικών συνθηκών στις πόλεις. Η μεθοδολογική προσέγγιση του έργου ΒΙΟΑΣΤΥ βασίστηκε σε μια πολυπαραμετρική και ανθρωποκεντρική διαδικασία ανάλυσης με στόχο την αποτύπωση των συνθηκών θερμικής επιβάρυνσης στον αστικό χώρο και τη διαμόρφωση στοχευμένων παρεμβάσεων βιοκλιματικού σχεδιασμού. Μέσα από τη συνδυασμένη αξιοποίηση προηγμένων κλιματικών και μικροκλιματικών προσομοιώσεων, επιτόπιων μετρήσεων και σεναρίων βελτιστοποίησης, το έργο επιδίωξε να εντοπίσει περιοχές αυξημένης θερμικής επιβάρυνσης και να προτείνει τεκμηριωμένες παρεμβάσεις προσαρμοσμένες στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε αστικού περιβάλλοντος. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν η ανάπτυξη ενός επιχειρησιακού συστήματος υποστήριξης αποφάσεων, το οποίο μπορεί να συμβάλει στον σχεδιασμό πιο βιώσιμων, ανθεκτικών και φιλικών προς τον άνθρωπο πόλεων απέναντι στις προκλήσεις της κλιματικής αλλαγής.

Στο πρώτο στάδιο του έργου διερευνήθηκαν οι ανάγκες των χρηστών μέσω ειδικού ερωτηματολογίου που διανεμήθηκε σε Δήμους της χώρας, με σκοπό τον εντοπισμό περιοχών που παρουσιάζουν αυξημένη θερμική δυσφορία και δυσμενή μικροκλιματικά χαρακτηριστικά. Τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν σε Δήμους με διαφορετικά γεωγραφικά και κλιματικά χαρακτηριστικά, όπως η Καισαριανή, ο Ασπρόπυργος, η Τρίπολη, η Θεσσαλονίκη, η Καλαμαριά και η Καλαμάτα, ενώ παράλληλα πραγματοποιήθηκαν επαφές με τις αρμόδιες υπηρεσίες για την καταγραφή των τοπικών αναγκών. Τα αποτελέσματα ανέδειξαν ως σημαντικότερους παράγοντες θερμικής δυσφορίας την υπερβολική ζέστη, την έλλειψη φυσικού σκιασμού και την περιορισμένη κυκλοφορία αέρα, ιδιαίτερα κατά τη θερινή περίοδο. Με βάση τα ευρήματα αυτά επιλέχθηκαν οι πιλοτικές περιοχές εφαρμογής του έργου, όπου ακολούθησε αναλυτική περιβαλλοντική και μικροκλιματική αξιολόγηση. Η επιλογή περιοχών με διαφορετικά πολεοδομικά και κλιματικά χαρακτηριστικά επέτρεψε τη διερεύνηση της θερμικής

άνεσης και της αστικής ανθεκτικότητας σε αντιπροσωπευτικά αστικά περιβάλλοντα της χώρας.

Η δεύτερη φάση του έργου επικεντρώθηκε στην ποσοτική αποτίμηση των βιοκλιματικών συνθηκών στις περιοχές μελέτης μέσω προηγμένων αριθμητικών μοντέλων υψηλής χωρικής ανάλυσης. Για τη λεπτομερή διερεύνηση του μικροκλίματος και της θερμικής άνεσης σε επιλεγμένες περιοχές της Καισαριανής, του Ασπροπύργου και της Τρίπολης, χρησιμοποιήθηκαν το ατμοσφαιρικό μοντέλο WRF, με αυξημένη χωρική ανάλυση 0.5×0.5km, και το μοντέλο υψηλής ανάλυσης ENVI-met (100x100m). Η συνδυαστική εφαρμογή των μοντέλων WRF και ENVI-met παρείχε ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο ανάλυσης των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής σε τοπικό επίπεδο, δημιουργώντας τη βάση για την αξιολόγηση, τον σχεδιασμό και τη βελτιστοποίηση αποτελεσματικών παρεμβάσεων αναβάθμισης του αστικού μικροκλίματος.

Για την αποτύπωση των συνθηκών θερμικής άνεσης στις περιοχές μελέτης κατά την παρούσα κατάσταση, προσομοιώθηκαν κατάλληλες βιομετεωρολογικές παράμετροι μέσω των μοντέλων υψηλής χωρικής ανάλυσης και έγινε λεπτομερής αναπαράσταση των χαρακτηριστικών του αστικού χώρου και προσομοίωση των μικροκλιματικών συνθηκών σε επίπεδο γειτονιάς. Ενδεικτικά, παρουσιάζεται η ψηφιακή αναπαράσταση για την Πλατεία Οικισμού Παραλίας του Δήμου Ασπροπύργου (Εικόνα 1), ο οποίος επιλέχθηκε λόγω του πολύπλοκου αστικού του περιβάλλοντος και της υψηλής θερμικής επιβάρυνσης που καταγράφηκε κατά τις επιτόπιες μετρήσεις.

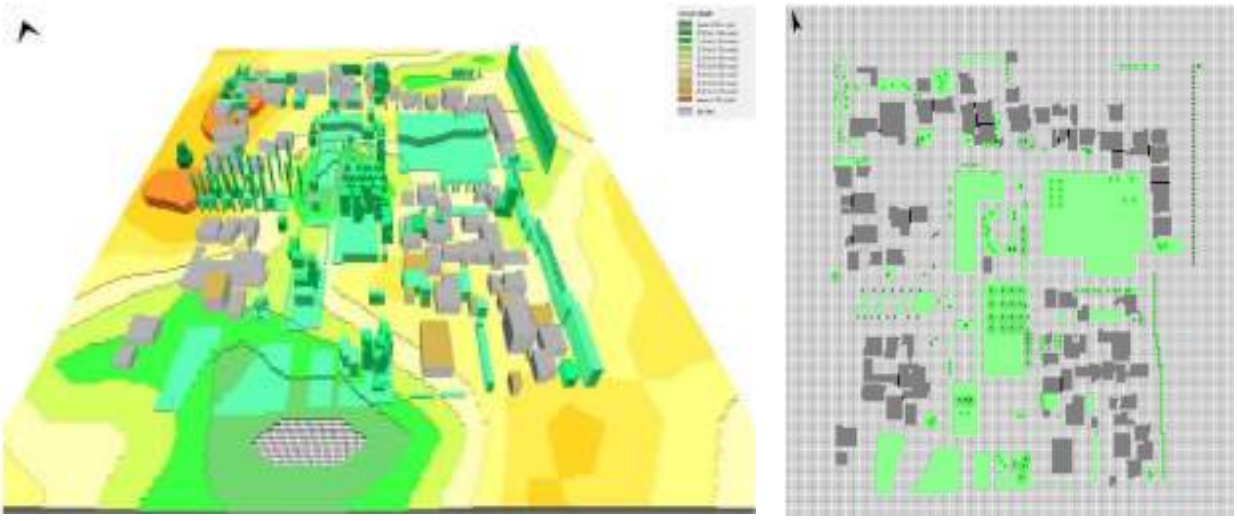

(α) (β)

Εικόνα 1. Ψηφιακή αναπαράσταση της περιοχής μελέτης της Πλατείας Οικισμού Παραλίας του Ασπρόπυργου: (α) τρισδιάστατη απεικόνιση, (β) διδιάστατη αποτύπωση. Με γκρι τα κτίρια, πράσινο τα δέντρα, ανοιχτό πράσινο το γρασίδι. Η αναπαράσταση χρησιμοποιήθηκε ως βάση για τις βιοκλιματικές προσομοιώσεις με το ENVI-met.

Η αξιοπιστία των προσομοιώσεων αξιολογήθηκε μέσω επιτόπιων μικρομετεωρολογικών μετρήσεων στις αστικές περιοχές μελέτης. Συγκεκριμένα, για την καταγραφή των συνθηκών χρησιμοποιήθηκαν φορητοί μετεωρολογικοί σταθμοί, ειδικά εξοπλισμένο μετεωρολογικό ποδήλατο καθώς και μη επανδρωμένο αεροσκάφος με θερμική κάμερα (Εικόνα 2), επιτρέποντας την αποτύπωση της θερμικής συμπεριφοράς του αστικού χώρου με υψηλή χωρική και χρονική ανάλυση.

Εικόνα 2. Σταθερός μετεωρολογικός σταθμός, μετεωρολογικό ποδήλατο και μη επανδρωμένο αεροσκάφος με θερμική κάμερα.

Τα αποτελέσματα ανέδειξαν τον καθοριστικό ρόλο του αστικού πρασίνου στη βελτίωση του μικροκλίματος και στη μείωση της θερμικής επιβάρυνσης. Οι χώροι με αυξημένη βλάστηση εμφάνισαν σημαντικά χαμηλότερες θερμοκρασίες σε σχέση με πυκνοδομημένες και ανεπαρκώς σκιαζόμενες περιοχές, επιβεβαιώνοντας τη συμβολή των βιοκλιματικών παρεμβάσεων στον μετριασμό του φαινομένου της αστικής θερμικής νησίδας. Παράλληλα, η σύγκριση μετρήσεων και προσομοιώσεων επιβεβαίωσε τη δυνατότητα του μοντέλου ENVI-met να αποδίδει με ικανοποιητική ακρίβεια τις μικροκλιματικές συνθήκες του αστικού περιβάλλοντος.

Έχοντας πλέον επαληθεύσει την αξιοπιστία των μοντέλων, το έργο προχώρησε στην ανάπτυξη βιοκλιματικών προσομοιώσεων για μελλοντικά σενάρια κλιματικής αλλαγής, με στόχο τη διερεύνηση της εξέλιξης των συνθηκών θερμικής άνεσης στον αστικό χώρο. Παράλληλα, εξετάστηκαν δύο μελλοντικά κλιματικά σενάρια εκπομπών αερίων του

θερμοκηπίου, ένα σενάριο μέτριων εκπομπών (RCP4.5) κατά το οποίο οι χώρες παίρνουν μέτρα περιορισμού και ένα δυσμενές (RCP8.5) κατά το οποίο οι εκπομπές συνεχίζουν να αυξάνονται ανεξέλεγκτα, προκειμένου να αξιολογηθεί η πιθανή εξέλιξη της θερμικής επιβάρυνσης κατά τις επόμενες δεκαετίες. Για τον σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκε δυναμική υποκλιμάκωση των κλιματικών προσομοιώσεων του μοντέλου NCAR–CESM CMIP5 σε χωρική ανάλυση 0.5×0.5 km, με τη χρήση του μοντέλου WRF. Τα δεδομένα που προέκυψαν αξιοποιήθηκαν ως αρχικές και οριακές συνθήκες για τις μικροκλιματικές προσομοιώσεις του ENVI-met στις περιοχές της Καισαριανής, του Ασπροπύργου και της Τρίπολης.

Κατά τις βιοκλιματικές προσομοιώσεις με το ENVI-met, εξετάστηκαν βασικές βιομετεωρολογικές παράμετροι όπως η θερμοκρασία αέρα, η μέση ακτινοβόλος θερμοκρασία, η σχετική υγρασία και ο δείκτης θερμικής άνεσης UTCI, κατά τις θερμές απογευματινές και τις βραδινές ώρες. Με απλά λόγια, ο δείκτης αυτός συνδυάζει θερμοκρασία αέρα, υγρασία, άνεμο και ηλιακή ακτινοβολία για να περιγράψει πώς ένας άνθρωπος αισθάνεται πραγματικά τη ζέστη ή το κρύο σε έναν εξωτερικό χώρο. Τιμές πάνω από 35 °C υποδηλώνουν έντονη θερμική καταπόνηση. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι ήδη θερμικά επιβαρυμένες περιοχές αναμένεται να επιδεινωθούν περαιτέρω στα μελλοντικά κλιματικά σενάρια, ιδιαίτερα υπό το σενάριο υψηλών εκπομπών RCP8.5 (Εικόνα 3). Παράλληλα, και πάλι αναδείχθηκε η καθοριστική συμβολή του αστικού πρασίνου, του φυσικού σκιασμού και των παρεμβάσεων βελτίωσης του μικροκλίματος στον περιορισμό της θερμικής επιβάρυνσης και στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας των πόλεων απέναντι στην κλιματική αλλαγή.

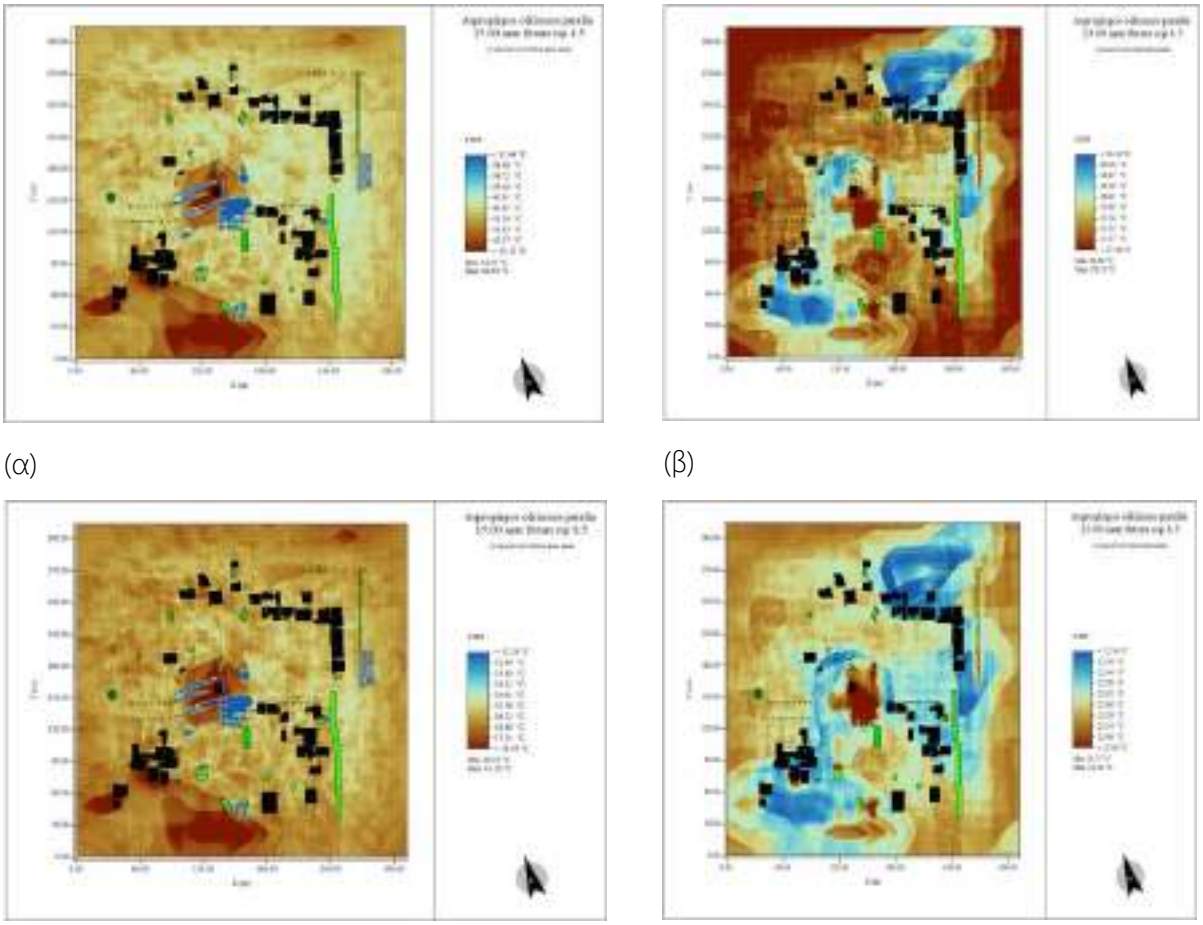

(α) (β)

(γ) (δ)

Εικόνα 3. Χωροχρονική αποτύπωση του διεθνούς θερμικού κλιματικού δείκτη για την Πλατεία Οικισμού Παραλίας, για το μέσο του 21ου αιώνα: (α) 15:00, RCP4.5 – (β) 23:00, RCP4.5 – (γ) 15:00, RCP8.5 – (δ) 23:00, RCP8.5.

Μετά την αποτύπωση των υφιστάμενων και μελλοντικών βιοκλιματικών συνθηκών, το έργο επικεντρώθηκε στη διερεύνηση σεναρίων βελτιστοποίησης της θερμικής άνεσης μέσω στοχευμένων παρεμβάσεων αστικού σχεδιασμού. Στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιήθηκαν προσομοιώσεις πολύ υψηλής χωρικής ανάλυσης (ENVI-met), αξιοποιώντας τα αποτελέσματα των προηγούμενων φάσεων του έργου και τα ιδιαίτερα μικροκλιματικά χαρακτηριστικά κάθε περιοχής μελέτης. Οι παρεμβάσεις επικεντρώθηκαν κυρίως σε δημόσιους χώρους υψηλής θερμικής επιβάρυνσης, όπως

πλατείες, πάρκα, παιδικές χαρές και χώροι συνάθροισης πολιτών, με στόχο τη δημιουργία πιο φιλικών και ανθεκτικών αστικών μικροκλιμάτων, όπως φαίνεται ενδεικτικά στην Εικόνα 4 για την πλατεία του Ασπροπύργου.

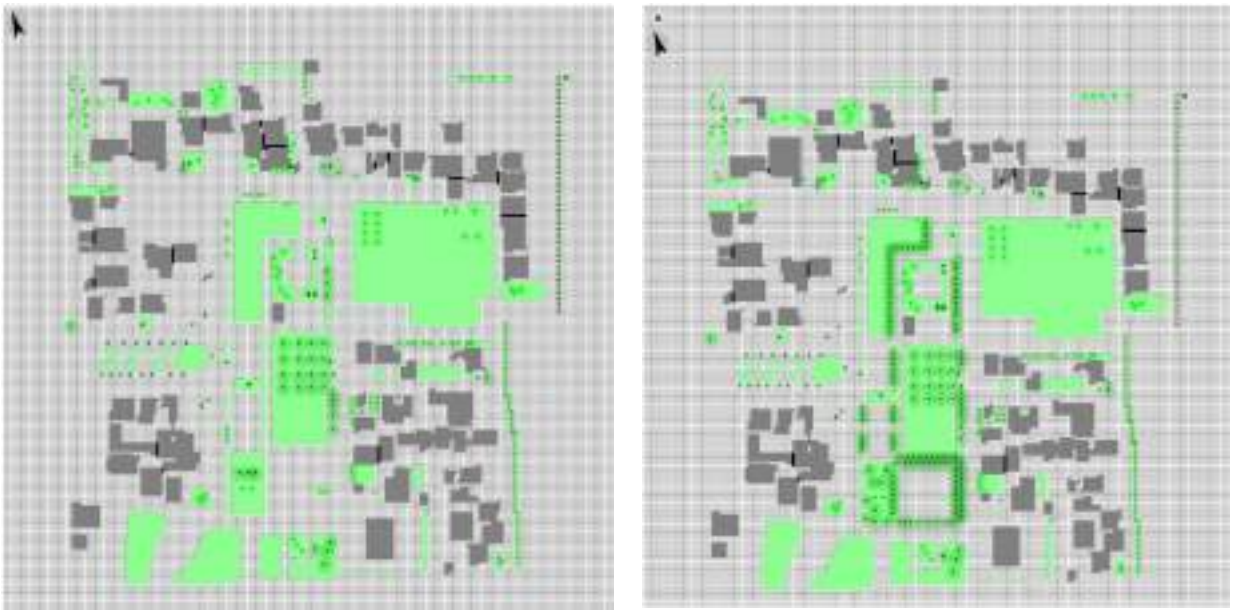

(α) (β)

Εικόνα 4. Διδιάστατη αποτύπωση της Πλατείας Οικισμού Παραλίας: (α) υπάρχουσα κατάσταση, (β) βέλτιστη πρόταση με προσθήκες πρασίνου, σκίασης και υδάτινων στοιχείων. Υπόμνημα: γκρι = κτίρια, πράσινο = δέντρα, ανοιχτό πράσινο = γρασίδι.

Τα εξεταζόμενα σενάρια περιελάμβαναν την προσθήκη δενδροστοιχιών, τη δημιουργία σκιασμένων διαδρομών, την ενίσχυση του αστικού πρασίνου, καθώς και την ενσωμάτωση υδάτινων στοιχείων, όπως σιντριβάνια και ρυάκια, σε διαφορετικές διατάξεις και κάλυψη σε περιοχές με έντονο φαινόμενο αστικής θερμικής νησίδας. Η αξιολόγηση των παρεμβάσεων βασίστηκε όχι μόνο σε βιοκλιματικά δεδομένα, αλλά και σε αρχιτεκτονικά, περιβαλλοντικά, κοινωνικά και τεχνοοικονομικά κριτήρια, ώστε οι προτεινόμενες λύσεις να είναι ρεαλιστικές, εφαρμόσιμες και προσαρμοσμένες στις ανάγκες κάθε περιοχής. Με βάση τα παραπάνω κριτήρια επιλέχθηκε το βέλτιστο σενάριο παρεμβάσεων, το οποίο παρουσιάζεται στην Εικόνα 4β.

Η εμπειρία του έργου BIOΑΣΤΥ ανέδειξε ότι η προσαρμογή των πόλεων στην κλιματική αλλαγή δεν αποτελεί πλέον μια μελλοντική επιλογή, αλλά μια άμεση αναγκαιότητα για τη βιωσιμότητα και την ποιότητα ζωής των πολιτών. Η αξιοποίηση εργαλείων βιοκλιματικού σχεδιασμού, προηγμένων προσομοιώσεων και δεδομένων υψηλής χωρικής ανάλυσης μπορεί να προσφέρει ουσιαστική υποστήριξη στη δημιουργία βιώσιμων, λειτουργικών και ανθεκτικών πόλεων. Ιδιαίτερα σημαντικό συμπέρασμα του έργου αποτέλεσε το γεγονός ότι, μέσω της πολυκριτιριακής ολοκληρωμένης προσέγγισης, πολλές από τις προτεινόμενες παρεμβάσεις είναι χαμηλού κόστους και σχετικά εύκολες στην υλοποίηση ενώ ταυτόχρονα εξασφαλίζουν σημαντική βελτίωση του μικροκλίματος και της θερμικής άνεσης, γεγονός που τις καθιστά άμεσα αξιοποιήσιμες από τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης.

Σε ένα περιβάλλον όπου τα ακραία θερμικά φαινόμενα αναμένεται να ενταθούν τα επόμενα χρόνια, το κρίσιμο ερώτημα που ανακύπτει είναι κατά πόσο οι ελληνικές πόλεις και οι μηχανισμοί τοπικής διακυβέρνησης είναι έτοιμοι να ενσωματώσουν συστηματικά τέτοιες πρακτικές στον αστικό σχεδιασμό και στις πολιτικές βιώσιμης ανάπτυξης της επόμενης δεκαετίας.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Δρ Αθηνά Πρόγιου είναι απόφοιτος του Τμήματος Φυσικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, κάτοχος D.E.A. στη Χημεία Ατμοσφαιρικής Ρύπανσης και την Περιβαλλοντική Φυσική από το Université de Paris VII και διδάκτωρ Περιβαλλοντικής Μηχανικής από το Τμήμα Μηχανολόγων-Μηχανικών της Πολυτεχνικής Σχολής ΑΠΘ με αντικείμενο την ανάπτυξη τρισδιάστατου φωτοχημικού μοντέλου διασποράς αερίων ρύπων.

Από το 1997 κατέχει τη θέση της Γενικής Διευθύντριας και νομίμου εκπροσώπου της AXON ENVIRO-GROUP Ltd., ενώ από το 2004 συνεργάζεται με το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο ως κύρια ερευνήτρια και ως Τεχνική Σύμβουλος για το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας. Στο πλαίσιο αυτό, είναι αναπληρώτρια υπεύθυνη του έργου των απογραφών αερίων του θερμοκηπίου (GHG), σύμφωνα με τη Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή και τη σχετική ευρωπαϊκή νομοθεσία, και των απογραφών και προβολών ατμοσφαιρικών ρύπων σύμφωνα με την Οδηγία NEC και τη Σύμβαση LRTAP. Από το 2023 είναι Επιστημονική Συνεργάτις στο Κέντρο Ερεύνης Φυσικής της Ατμόσφαιρας και Κλιματολογίας της Ακαδημίας Αθηνών.

Διαθέτει εκτεταμένη εμπειρία στον σχεδιασμό, τη διοίκηση και την υλοποίηση περισσότερων από 100 εθνικών και ευρωπαϊκών έργων στους τομείς της ποιότητας αέρα, της κλιματικής αλλαγής, των απογραφών εκπομπών και της περιβαλλοντικής πολιτικής. Είναι αξιολογήτρια ευρωπαϊκών προγραμμάτων και κριτής διεθνών επιστημονικών περιοδικών, ενώ το έργο της περιλαμβάνει περισσότερες από 60 επιστημονικές δημοσιεύσεις σε διεθνή περιοδικά και συνέδρια.,

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Σκριάπα Κωνσταντίνος (2026): Ο ρόλος των Οργανώσεων της Κοινωνίας των Πολιτών στην χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα σε ένα κόσμο υπό μετάβαση

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 706-718

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Ο ρόλος των Οργανώσεων της Κοινωνίας των Πολιτών στην χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα σε ένα κόσμο υπό μετάβαση.

Σκριάπας Κωνσταντίνος

Οικονομολόγος, Συμβούλος Ανάπτυξης και Επιχειρηματικότητας

Περίληψη

Ο κόσμος βρίσκεται σήμερα σε μια περίοδο πολλαπλών μεταβάσεων. Η κλιματική αλλαγή, η τεχνολογική επανάσταση, οι κοινωνικές ανισότητες και οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις μεταμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο ζούμε, παράγουμε και αντιλαμβανόμαστε τον χώρο.

Μέσα σε αυτό το ασταθές περιβάλλον, η χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα αναδεικνύονται ως βασικοί άξονες για το μέλλον των κοινωνιών. Η προστασία των τόπων και των πολιτισμών δεν αποτελεί επιστροφή στο παρελθόν, αλλά προϋπόθεση για μια βιώσιμη και ανθρώπινη προοπτική ανάπτυξης.

Η πρόκληση της εποχής μας είναι να δημιουργήσουμε κοινωνίες που να μπορούν όχι μόνο να επιβιώνουν από τις κρίσεις αλλά και να μετασχηματίζονται δημιουργικά μέσα από αυτές. Η ανθεκτικότητα, επομένως, δεν είναι απλώς άμυνα απέναντι στην αλλαγή· είναι η ικανότητα να μετατρέπουμε την αλλαγή σε ευκαιρία συλλογικής αναγέννησης.

Σε περιόδους κρίσεων-όπως πανδημίες, φυσικές καταστροφές ή ενεργειακές κρίσεις- οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών λειτουργούν συχνά ταχύτερα και αποτελεσματικότερα σε τοπικό επίπεδο. Δημιουργούν δίκτυα αλληλοβοήθειας, κινητοποιούν εθελοντές και ενισχύουν την τοπική αυτοοργάνωση.

Η τοπική γνώση και η εγγύτητα με τις κοινότητες επιτρέπουν στις οργανώσεις αυτές να αντιλαμβάνονται άμεσα τις κοινωνικές ανάγκες και να συμβάλλουν ουσιαστικά στην κοινωνική ανθεκτικότητα.

Οι Οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση ανθεκτικών κοινωνιών και βιώσιμων χωρικών συστημάτων. Σε μια εποχή κατά την οποία οι κρατικοί μηχανισμοί συχνά αδυνατούν να ανταποκριθούν άμεσα στις πολυεπίπεδες κρίσεις, οι οργανώσεις αυτές λειτουργούν ως ενδιάμεσοι θεσμοί μεταξύ κράτους, τοπικών κοινωνιών και πολιτών.

Abstract

The world is currently in a period of multiple transitions. Climate change, technological revolution, social inequalities and geopolitical upheavals are transforming the way we live, produce and perceive space.

Within this unstable environment, spatial and cultural resilience emerge as key axes for the future of societies. The protection of places and cultures is not a return to the past, but a prerequisite for a sustainable and human development perspective.

The challenge of our time is to create societies that can not only survive crises but also creatively transform through them. Resilience, therefore, is not simply a defense against change; it is the ability to transform change into an opportunity for collective rebirth.

In times of crisis — such as pandemics, natural disasters or energy crises — civil society organizations often operate faster and more effectively at the local level. They create mutual aid networks, mobilize volunteers and strengthen local self-organization.

Local knowledge and proximity to communities allow these organizations to directly understand social needs and contribute substantially to social resilience.
Civil Society Organizations play a crucial role in shaping resilient societies and sustainable spatial systems. In an era when state mechanisms are often unable to respond immediately to multi-level crises, these organizations act as intermediary institutions between the state, local societies and citizens.

Εισαγωγή

Ο κόσμος βρίσκεται σήμερα σε μια περίοδο πολλαπλών μεταβάσεων. Η κλιματική αλλαγή, η τεχνολογική επανάσταση, οι κοινωνικές ανισότητες και οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις μεταμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο ζούμε, παράγουμε και αντιλαμβανόμαστε τον χώρο.

Μέσα σε αυτό το ασταθές περιβάλλον, η χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα αναδεικνύονται ως βασικοί άξονες για το μέλλον των κοινωνιών. Η προστασία των τόπων και των πολιτισμών δεν αποτελεί επιστροφή στο παρελθόν, αλλά προϋπόθεση για μια βιώσιμη και ανθρώπινη προοπτική ανάπτυξης.

Η πρόκληση της εποχής μας είναι να δημιουργήσουμε κοινωνίες που να μπορούν όχι μόνο να επιβιώνουν από τις κρίσεις αλλά και να μετασχηματίζονται δημιουργικά μέσα από αυτές. Η ανθεκτικότητα, επομένως, δεν είναι απλώς άμυνα απέναντι στην αλλαγή· είναι η ικανότητα να μετατρέπουμε την αλλαγή σε ευκαιρία συλλογικής αναγέννησης.

Οι Οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση ανθεκτικών κοινωνιών και βιώσιμων χωρικών συστημάτων. Σε μια εποχή κατά την οποία οι κρατικοί μηχανισμοί συχνά αδυνατούν να ανταποκριθούν άμεσα στις πολυεπίπεδες κρίσεις, οι οργανώσεις αυτές λειτουργούν ως ενδιάμεσοι θεσμοί μεταξύ κράτους, τοπικών κοινωνιών και πολιτών

Η έννοια της ανθεκτικότητας έχει αναδειχθεί τα τελευταία χρόνια σε κεντρικό άξονα της επιστημονικής και πολιτικής συζήτησης γύρω από τις σύγχρονες κοινωνίες. Η κλιματική κρίση, οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις, οι μεταναστευτικές ροές, η τεχνολογική επιτάχυνση και η πολιτισμική παγκοσμιοποίηση δημιουργούν ένα περιβάλλον συνεχούς μετάβασης και αβεβαιότητας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν αποτελούν απλώς θεωρητικές έννοιες· συνιστούν αναγκαίες προϋποθέσεις για τη βιωσιμότητα των κοινωνιών και των τόπων.

Η χωρική ανθεκτικότητα αφορά την ικανότητα ενός τόπου — είτε πρόκειται για πόλη, περιφέρεια ή κοινότητα — να προσαρμόζεται, να απορροφά πιέσεις και να επαναπροσδιορίζει τη λειτουργία του απέναντι σε κρίσεις και μεταβολές. Από την άλλη πλευρά, η πολιτισμική ανθεκτικότητα σχετίζεται με τη δυνατότητα των κοινωνιών να διατηρούν την ταυτότητά τους, τις αξίες και τις συλλογικές μνήμες τους, ενώ ταυτόχρονα μετασχηματίζονται δημιουργικά.

Η αλληλεπίδραση αυτών των δύο μορφών ανθεκτικότητας είναι κρίσιμη. Ο χώρος δεν είναι ουδέτερος· ενσωματώνει ιστορικές διαδρομές, κοινωνικές σχέσεις και πολιτισμικά νοήματα. Αντίστοιχα, ο πολιτισμός δεν αναπτύσσεται σε κενό· επηρεάζεται από τις χωρικές δομές, τις αστικές πολιτικές και τις περιβαλλοντικές συνθήκες. Επομένως, η κατανόηση της σύγχρονης μετάβασης απαιτεί μια διεπιστημονική προσέγγιση που να συνδέει γεωγραφία, κοινωνιολογία, αρχιτεκτονική, πολιτισμικές σπουδές και περιβαλλοντική πολιτική.

1. Η έννοια της χωρικής ανθεκτικότητας

Η χωρική ανθεκτικότητα αναφέρεται στην ικανότητα ενός συστήματος χώρου να ανταποκρίνεται σε εξωτερικές πιέσεις χωρίς να χάνει τη συνοχή και τη λειτουργικότητά του. Η έννοια αυτή έχει τις ρίζες της στην οικολογία, αλλά σταδιακά μεταφέρθηκε στις κοινωνικές επιστήμες και στον σχεδιασμό του χώρου.

Στο αστικό περιβάλλον, η χωρική ανθεκτικότητα εκφράζεται μέσω:

της δυνατότητας προσαρμογής των υποδομών,

της βιώσιμης διαχείρισης φυσικών πόρων,

της κοινωνικής συνοχής,

της ανθεκτικότητας απέναντι σε φυσικές καταστροφές,

και της ικανότητας επανασχεδιασμού των πόλεων σε περιόδους κρίσης.

Οι σύγχρονες πόλεις αντιμετωπίζουν σύνθετες προκλήσεις: άνοδο της θερμοκρασίας, πλημμύρες, κοινωνικές ανισότητες, ενεργειακή εξάρτηση και πίεση στις δημόσιες υποδομές. Η έννοια της «ανθεκτικής πόλης» αναπτύχθηκε ως απάντηση σε αυτές τις προκλήσεις, προτείνοντας μοντέλα αστικής ανάπτυξης που ενσωματώνουν την περιβαλλοντική βιωσιμότητα και τη συμμετοχική διακυβέρνηση.

Ωστόσο, η χωρική ανθεκτικότητα δεν περιορίζεται μόνο στις πόλεις. Οι αγροτικές περιοχές, οι νησιωτικοί χώροι και οι περιφέρειες βρίσκονται επίσης σε καθεστώς μετάβασης. Η ερήμωση της υπαίθρου, η δημογραφική γήρανση και η εξάρτηση από μονοδιάστατα οικονομικά μοντέλα καθιστούν επιτακτική την ανάγκη νέων στρατηγικών ανάπτυξης.

2. Πολιτισμική ανθεκτικότητα και συλλογική ταυτότητα

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα αφορά τη διατήρηση και την ανανέωση της πολιτισμικής ταυτότητας μέσα σε συνθήκες μεταβολής. Οι κοινωνίες δεν επιβιώνουν μόνο μέσω οικονομικών ή τεχνολογικών μηχανισμών· επιβιώνουν και μέσω των συμβόλων, των αφηγήσεων, της γλώσσας και των πολιτισμικών πρακτικών που διαμορφώνουν τη συλλογική τους συνείδηση.

Σε έναν κόσμο παγκοσμιοποίησης, οι πολιτισμοί βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση. Από τη μία πλευρά, αυτή η διαδικασία ενισχύει την επικοινωνία και τη διαπολιτισμική ανταλλαγή. Από την άλλη, δημιουργεί κινδύνους πολιτισμικής ομογενοποίησης,

απώλειας τοπικών ιδιαιτεροτήτων και αποδυνάμωσης των ιστορικών δεσμών των κοινοτήτων.

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν σημαίνει απομόνωση ή άρνηση της αλλαγής. Αντιθέτως, σημαίνει ικανότητα δημιουργικής προσαρμογής. Οι κοινωνίες που διατηρούν ζωντανή τη μνήμη και την πολιτισμική τους συνέχεια μπορούν να ενσωματώνουν νέα στοιχεία χωρίς να χάνουν τον πυρήνα της ταυτότητάς τους.

Σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία διαδραματίζουν:

η εκπαίδευση,

οι πολιτιστικοί θεσμοί,

η τοπική παράδοση,

η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς,

και η ενίσχυση της κοινωνικής συμμετοχής.

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα συνδέεται επίσης με την έννοια της κοινωνικής μνήμης. Οι κοινότητες που γνωρίζουν την ιστορία τους αποκτούν μεγαλύτερη ικανότητα να αντιμετωπίζουν κρίσεις, καθώς διαθέτουν συλλογικά σημεία αναφοράς και αίσθηση συνέχειας.

3. Η κλιματική κρίση και οι μετασχηματισμοί του χώρου

Η κλιματική κρίση αποτελεί ίσως τον σημαντικότερο παράγοντα που επηρεάζει σήμερα τόσο τη χωρική όσο και την πολιτισμική ανθεκτικότητα. Οι επιπτώσεις της υπερθέρμανσης του πλανήτη μεταβάλλουν όχι μόνο τα οικοσυστήματα αλλά και τον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται οι ανθρώπινες κοινωνίες.

Οι παράκτιες περιοχές αντιμετωπίζουν κινδύνους ανόδου της στάθμης της θάλασσας, οι πόλεις πλήττονται από φαινόμενα αστικής θερμικής νησίδας, ενώ οι φυσικές

καταστροφές γίνονται συχνότερες και εντονότερες. Ταυτόχρονα, η κλιματική μετανάστευση δημιουργεί νέες κοινωνικές και πολιτισμικές δυναμικές.

Η ανάγκη προσαρμογής οδηγεί σε νέες μορφές χωρικού σχεδιασμού:

πράσινες υποδομές,

βιώσιμες μεταφορές,

ενεργειακά αποδοτικά κτίρια,

επανάχρηση αστικών χώρων,

και ανάπτυξη τοπικών δικτύων ανθεκτικότητας.

Παράλληλα, η περιβαλλοντική κρίση επηρεάζει βαθιά και την πολιτισμική διάσταση της ζωής. Παραδοσιακές μορφές παραγωγής, τοπικά επαγγέλματα και πολιτισμικά τοπία απειλούνται με εξαφάνιση. Επομένως, η προστασία του περιβάλλοντος δεν είναι μόνο οικολογικό ζήτημα· είναι και πολιτισμικό.

4. Η τεχνολογία και ο ψηφιακός μετασχηματισμός

Ο ψηφιακός μετασχηματισμός αλλάζει ριζικά τη σχέση ανθρώπου και χώρου. Η τηλεργασία, οι ψηφιακές πλατφόρμες και η τεχνητή νοημοσύνη επηρεάζουν τη λειτουργία των πόλεων, την οικονομία και τις κοινωνικές σχέσεις.

Από τη μία πλευρά, η τεχνολογία μπορεί να ενισχύσει την ανθεκτικότητα μέσω καλύτερης διαχείρισης πόρων, ταχύτερης επικοινωνίας και έξυπνων υποδομών. Από την άλλη, δημιουργεί νέες μορφές εξάρτησης και ανισότητας.

Η ψηφιακή εποχή μετασχηματίζει και την πολιτισμική εμπειρία. Η πολιτιστική παραγωγή γίνεται περισσότερο παγκοσμιοποιημένη, άμεση και διαδραστική. Ωστόσο, υπάρχει ο κίνδυνος αποδυνάμωσης της βιωματικής σχέσης με τον τόπο και της υποκατάστασης της φυσικής κοινότητας από ψηφιακά δίκτυα.

Η πρόκληση επομένως δεν είναι η απόρριψη της τεχνολογίας, αλλά η ενσωμάτωσή της σε ένα ανθρωποκεντρικό μοντέλο ανάπτυξης που να ενισχύει τη συλλογικότητα, τη δημοκρατία και την κοινωνική συνοχή.

5. Προς ένα νέο μοντέλο βιώσιμης μετάβασης

Η έννοια της μετάβασης δεν πρέπει να νοείται αποκλειστικά ως τεχνολογική ή οικονομική διαδικασία. Πρόκειται για μια βαθιά κοινωνική και πολιτισμική μεταβολή που απαιτεί επαναπροσδιορισμό αξιών, θεσμών και τρόπων ζωής.

Ένα νέο μοντέλο βιώσιμης μετάβασης οφείλει να στηρίζεται:

Στη σύνδεση περιβάλλοντος και πολιτισμού.

Στην ενίσχυση της τοπικής συμμετοχής.

Στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Στη δίκαιη πρόσβαση στους πόρους και στις υποδομές.

Στην εκπαίδευση για την οικολογική και κοινωνική συνείδηση.

Η ανθεκτικότητα δεν είναι στατική κατάσταση αλλά δυναμική διαδικασία μάθησης και προσαρμογής. Οι κοινωνίες που θα μπορέσουν να συνδυάσουν καινοτομία και πολιτισμική συνέχεια θα είναι περισσότερο ικανές να ανταποκριθούν στις προκλήσεις του 21ου αιώνα.

Ο ρόλος των Οργανώσεων της Κοινωνίας των Πολιτών

Οι Οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση ανθεκτικών κοινωνιών και βιώσιμων χωρικών συστημάτων.

Η συμβολή τους εκτείνεται σε πολλαπλά επίπεδα:

α) Ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής

Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών ενισχύουν την αλληλεγγύη, την κοινωνική συμμετοχή και την ενεργό πολιτειότητα. Μέσα από δίκτυα συνεργασίας, εθελοντισμού και τοπικών πρωτοβουλιών δημιουργούν μηχανισμούς κοινωνικής υποστήριξης, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσεων, φυσικών καταστροφών ή οικονομικής αστάθειας.

Η κοινωνική συνοχή αποτελεί βασική προϋπόθεση της ανθεκτικότητας. Κοινωνίες με ισχυρούς δεσμούς εμπιστοσύνης και συνεργασίας εμφανίζουν μεγαλύτερη ικανότητα προσαρμογής και συλλογικής αντιμετώπισης των προκλήσεων.

β) Προστασία πολιτιστικής κληρονομιάς και τοπικής ταυτότητας

Οι πολιτιστικοί σύλλογοι, τα ιδρύματα και οι μη κυβερνητικές οργανώσεις συμβάλλουν ουσιαστικά στη διατήρηση της συλλογικής μνήμης και της πολιτισμικής συνέχειας. Μέσω δράσεων καταγραφής, ανάδειξης και προστασίας της άυλης και υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς ενισχύουν την πολιτισμική ανθεκτικότητα των κοινοτήτων.

Ιδιαίτερα στις τοπικές κοινωνίες, οι οργανώσεις αυτές λειτουργούν ως φορείς μεταφοράς γνώσης και παραδόσεων στις νεότερες γενιές, συμβάλλοντας στη διατήρηση της ιστορικής ταυτότητας μέσα σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης.

γ) Περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και βιώσιμη ανάπτυξη

Ένας ακόμη κρίσιμος ρόλος αφορά την περιβαλλοντική δράση. Πολλές οργανώσεις δραστηριοποιούνται στην προστασία οικοσυστημάτων, στην περιβαλλοντική εκπαίδευση και στην προώθηση βιώσιμων μορφών ανάπτυξης.

Οι οργανώσεις αυτές λειτουργούν συχνά ως φορείς κοινωνικής καινοτομίας, προωθώντας:

τοπικά δίκτυα κυκλικής οικονομίας,

αστικές καλλιέργειες,

ενεργειακές κοινότητες,

πράσινες παρεμβάσεις στον δημόσιο χώρο,

και δράσεις περιβαλλοντικής αποκατάστασης.

Με τον τρόπο αυτό συμβάλλουν άμεσα στη χωρική ανθεκτικότητα και στη βιώσιμη διαχείριση του περιβάλλοντος.

δ) Συμμετοχική διακυβέρνηση και δημοκρατία

Οι Οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών ενισχύουν τη δημοκρατική συμμετοχή και τη διαφάνεια στη λήψη αποφάσεων. Η συμμετοχή των πολιτών στον σχεδιασμό πολιτικών για τον χώρο, το περιβάλλον και τον πολιτισμό αποτελεί βασικό στοιχείο μιας ανθεκτικής κοινωνίας.

Η ανθεκτικότητα δεν μπορεί να επιβληθεί αποκλειστικά «από τα πάνω». Απαιτεί τη συνεργασία θεσμών, επιστημονικής κοινότητας και πολιτών. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών διευκολύνουν ακριβώς αυτή τη διασύνδεση.

ε) Ανάπτυξη τοπικών δικτύων ανθεκτικότητας

Σε περιόδους κρίσεων — όπως πανδημίες, φυσικές καταστροφές ή ενεργειακές κρίσεις — οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών λειτουργούν συχνά ταχύτερα και αποτελεσματικότερα σε τοπικό επίπεδο. Δημιουργούν δίκτυα αλληλοβοήθειας, κινητοποιούν εθελοντές και ενισχύουν την τοπική αυτοοργάνωση.

Η τοπική γνώση και η εγγύτητα με τις κοινότητες επιτρέπουν στις οργανώσεις αυτές να αντιλαμβάνονται άμεσα τις κοινωνικές ανάγκες και να συμβάλλουν ουσιαστικά στην κοινωνική ανθεκτικότητα.

Τελικά, οι Οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών πρέπει να προσεχτούν στην Ελλάδα περισσότερο, γιατί διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση ανθεκτικών κοινωνιών και βιώσιμων χωρικών συστημάτων και αποτελούν ότι πιο υγιές διαθέτουν οι τοπικές και εθνικές και παγκόσμιες κοινωνίες.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο **Κωνσταντίνος Σκριάπας** είναι οικονομολόγος, Απόφοιτος του Οικονομικού Τμήματος της Νομικής Σχολής του Α.Π.Θ. και έχει εκπαιδευτεί, επί σειρά ετών, σε θέματα Μακροοικονομίας, Πληροφορικής, Marketing και Διοίκησης Επιχειρήσεων.

Είναι Ιδρυτής και Πρόεδρος του πολυβραβευμένου **Δικτύου 'Περραιβία»** (από την ίδρυσή του, το 2007, μέχρι σήμερα) ,πρόεδρος του **Δικτύου Εθελοντικών Οργανώσεων Θεσσαλίας** (από το 2011 μέχρι σήμερα) και συνεργάτης του **Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου Πολιτισμού, Περιβάλλοντος και Επιστημών,** ενώ οι πρωτοβουλίες του, μέσω των παραπάνω Δικτύων, έχουν αναγνωριστεί και βραβευτεί σε πανευρωπαϊκούς διαγωνισμούς.

Έχει βραβευτεί επανειλημμένα γιατί μέσα από διοργανώσεις του αναδεικνύει τον Ελληνικό Πολιτισμό σε όλο τον κόσμο, έφερε κοντά τους Έλληνες και Κυπρίους επιστήμονες από όλη την υφήλιο και ασχολείται με θέματα που αφορούν Νέες Τεχνολογίες, Τεχνητή Νοημοσύνη, Ψηφιοποίηση, Καινοτομία, Κλιματική Αλλαγή.

Είναι οργανωτικός υπεύθυνος πολλών Πανελλήνιων, Βαλκανικών και παγκόσμιων Συνεδρίων, διεθνών Forums σε συνεργασία με Υπουργεία, με Ελληνικά και Ξένα Πανεπιστήμια και πρεσβείες, Ημερίδων, Εργαστηρίων, Συμβουλευτικής, πολυήμερων εκδηλώσεων σε όλη την Ελλάδα, Συναυλιών, προβολής τοπικών προϊόντων, Προβολής Τόπου (Brand Name), Εργαστηρίων Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας, διεθνών συνεργασιών με άλλες Οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών, οργανώνει και παρουσιάζει τηλεοπτικές εκπομπές, στηρίζει ευπαθείς ομάδες που πλήττονται από τη φτώχεια, την απομόνωση και τον αποκλεισμό, διοργανώνει διαλέξεις, συνεργάζεται με άλλα Δίκτυα, Φορείς και ανθρώπους των Γραμμάτων και των Τεχνών και υλοποιεί Συλλογικές δράσεις για τον Άνθρωπο και τον Μέλλον του.

Θεωρείται, από τους πιο αξιόπιστους και αποτελεσματικούς εκπροσώπους της Κοινωνίας των Πολιτών και καλείται για διαλέξεις σε πολλά μέρη της Ελλάδος, αλλά και στο εξωτερικό, συμβουλεύει Οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών και γενικά χαίρει της εκτίμησης και του σεβασμού στο χώρο, όχι μόνο της κοινωνίας, αλλά κυρίως στο χώρο των Εθελοντικών Οργανώσεων, για τον τρόπο και τη φιλοσοφία των δράσεών του, που έχουν διεθνή και παγκόσμιο ορίζοντα, ενώ υπηρετεί με επιτυχία τους 17 Παγκόσμιους Στόχους του ΟΗΕ.

Mobile:6974-881944 FaceBook: Skriapas Konstantinos, E-mail: skriapask@gmail.com

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Σοφιανός Στέλιος (2026): Η ανθεκτικότητα των κοινωνιών στην εποχή της μετάβασης: ιστορίες, ταυτότητα και εμπιστοσύνη

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 719-728

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Η ανθεκτικότητα των κοινωνιών στην εποχή της μετάβασης: ιστορίες, ταυτότητα και εμπιστοσύνη

Σοφιανός Στέλιος

Δημοσιογράφος - Σύμβουλος Στρατηγικής Επικοινωνίας

Περίληψη

Το άρθρο εξετάζει τη χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα μέσα από το πρίσμα των μεγάλων μεταβάσεων που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη εποχή: της κλιματικής, ενεργειακής, τεχνολογικής και δημογραφικής αλλαγής. Υποστηρίζει ότι η ανθεκτικότητα δεν εξαρτάται μόνο από υποδομές, επενδύσεις ή θεσμικούς μηχανισμούς, αλλά κυρίως από την ύπαρξη κοινωνικών δεσμών, κοινής ταυτότητας και εμπιστοσύνης.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον ρόλο των συλλογικών αφηγήσεων και της πολιτισμικής συνέχειας ως παραγόντων που επιτρέπουν στις κοινότητες να προσαρμόζονται χωρίς να χάνουν τον χαρακτήρα τους. Παράλληλα, αναλύεται η κρίση εμπιστοσύνης που παρατηρείται σε πολλές σύγχρονες κοινωνίες και η επίδρασή της στην ικανότητα συλλογικής δράσης.

Το άρθρο εξετάζει επίσης τις προκλήσεις που δημιουργεί η τεχνητή νοημοσύνη, επισημαίνοντας την ευθύνη των εταιρειών, των κρατών και των διεθνών οργανισμών να διαμορφώσουν εγκαίρως ένα πλαίσιο ασφαλούς και υπεύθυνης χρήσης της. Τέλος,

αναδεικνύει τον ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης ως θεσμού που μπορεί να ενισχύσει την κοινωνική συνοχή, τη συμμετοχή των πολιτών και την εμπιστοσύνη, στοιχεία απαραίτητα για τη διαχείριση των μεταβάσεων που διαμορφώνουν τον κόσμο του αύριο.

Abstract

This article explores spatial and cultural resilience in the context of the major transitions shaping contemporary societies, including climate change, energy transformation, technological disruption, and demographic decline. It argues that resilience cannot be reduced to infrastructure, investments, or institutional preparedness alone. Instead, it depends largely on social cohesion, collective identity, and trust.

Emphasis is placed on the role of shared narratives and cultural continuity in helping communities adapt to change without losing their sense of purpose and belonging. The article also examines the growing crisis of trust affecting many democratic societies and its implications for collective action and social stability.

Special attention is given to the rise of artificial intelligence and the responsibilities it creates for technology companies, governments and international institutions. Drawing lessons from the delayed response to the societal consequences of social media, the article highlights the need for proactive governance, digital literacy, and the protection of younger generations.

Finally, it discusses the role of local government as a key institution for strengthening civic participation, transparency, and trust. In an era of continuous transformation, resilience emerges not only as a matter of resources and technology but as a society's ability to preserve cohesion, meaning and a shared vision of the future.

Τα τελευταία δύο χρόνια είχα την ευκαιρία να επισκεφτώ μέρη που σπάνια βρίσκονται στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης. Σε ακριτικά νησιά, σε μικρές τοπικές κοινωνίες,

σε περιοχές που για δεκαετίες συνδέθηκαν με την παραγωγή ενέργειας, σε χώρους όπου η Ελλάδα του χθες συναντά την Ελλάδα που προσπαθεί να διαμορφώσει το αύριο.

Οι συζητήσεις ξεκινούσαν συνήθως από την εργασία, την οικονομία ή τις υποδομές. Πολύ γρήγορα, όμως, κατέληγαν αλλού.

Στο αν τα παιδιά θα μείνουν στον τόπο τους – όσα, λίγα, έχουν παραμείνει σε αυτούς.

Στο αν οι νέοι θα επιστρέψουν.

Στο αν η κοινότητα θα εξακολουθήσει να έχει λόγο ύπαρξης σε δέκα ή είκοσι χρόνια.

Με άλλα λόγια, κατέληγαν στην ανησυχία και την αγωνία για το μέλλον.

Και τότε συνειδητοποιούσα ότι η λέξη «μετάβαση», την οποία χρησιμοποιούμε συχνά σε συνέδρια, στρατηγικά σχέδια και δημόσιες πολιτικές, σημαίνει κάτι πολύ διαφορετικό για όσους τη ζουν καθημερινά. Για εκείνους δεν είναι ένας τεχνικός όρος, αλλά ένα ερώτημα.

Τι αλλάζει;

Τι μένει ίδιο;

Και κυρίως: τι θα απογίνουμε εμείς μέσα σε αυτή την αλλαγή;

Αυτό το ερώτημα βρίσκεται στον πυρήνα της ανθεκτικότητας.

Περισσότερο από έργα και υποδομές

Ζούμε την εποχή των πολλαπλών μεταβάσεων.

Η κλιματική αλλαγή μετασχηματίζει τον τρόπο που σχεδιάζουμε τις πόλεις και τις υποδομές μας.

Η ενεργειακή μετάβαση αλλάζει ολόκληρους παραγωγικούς χάρτες.

Η τεχνητή νοημοσύνη αναδιαμορφώνει επαγγέλματα, επιχειρήσεις και δεξιότητες.

Η δημογραφική συρρίκνωση επηρεάζει πολλές περιοχές της χώρας.

Οι διεθνείς κρίσεις, από τις πανδημίες έως τις γεωπολιτικές συγκρούσεις, υπενθυμίζουν ότι η αβεβαιότητα δεν αποτελεί εξαίρεση αλλά μέρος της νέας κανονικότητας.

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, η έννοια της ανθεκτικότητας αποκτά κεντρική σημασία.

Συχνά την αντιμετωπίζουμε τεχνικά, ως ζήτημα χρηματοδοτήσεων, έργων, μηχανισμών πολιτικής προστασίας ή διοικητικής ετοιμότητας. Ολα αυτά είναι απαραίτητα. Δεν είναι όμως αρκετά.

Οι κοινωνίες που αντέχουν δεν είναι εκείνες που διαθέτουν περισσότερους πόρους. Αλλά όσες διαθέτουν περισσότερους δεσμούς.

Η πείρα δείχνει ότι οι κοινότητες που αντιμετωπίζουν αποτελεσματικότερα τις κρίσεις δεν είναι κατ' ανάγκη οι πλουσιότερες. Είναι συχνά εκείνες όπου οι άνθρωποι εμπιστεύονται ο ένας τον άλλον, συμμετέχουν, συνεργάζονται και αισθάνονται ότι αποτελούν μέρος μιας κοινής προσπάθειας.

Η ανθεκτικότητα είναι τελικά μια βαθιά κοινωνική και πολιτισμική έννοια.

Οι κοινωνίες ζουν μέσα από ιστορίες

Κάθε κοινωνία αφηγείται μια ιστορία για τον εαυτό της.

Μπορεί να αφορά την ιστορία της, την οικονομική της δραστηριότητα, την πολιτιστική της κληρονομιά ή τον τρόπο που αντιλαμβάνεται το μέλλον της.

Οι ιστορίες αυτές είναι ο μηχανισμός μέσω του οποίου οι άνθρωποι αποκτούν αίσθηση συνέχειας.

Τους βοηθούν να καταλάβουν από πού έρχονται και προς τα πού πηγαίνουν.

Όταν μια κοινωνία χάνει αυτή την αφήγηση, η αλλαγή μετατρέπεται σε απειλή. Όταν τη διατηρεί, η αλλαγή μπορεί να μετατραπεί σε ευκαιρία.

Γι' αυτό και η πολιτισμική ανθεκτικότητα, περισσότερο και από τη διατήρηση μνημείων, παραδόσεων ή εθίμων, αφορά την ικανότητα μιας κοινότητας να διατηρεί την ταυτότητά της καθώς μετασχηματίζεται.

Να ενσωματώνει το νέο χωρίς να αποκόπτεται από τη μνήμη της.

Να προχωρά χωρίς να νιώθει ότι ακυρώνει όσα τη διαμόρφωσαν.

Στη δημόσια συζήτηση μιλάμε συχνά για τον μετασχηματισμό. Λιγότερο συχνά μιλάμε για το νόημα του μετασχηματισμού.

Κι όμως, οι άνθρωποι δεν κινητοποιούνται από τα σχέδια, αλλά από την κατανόηση του ρόλου τους μέσα σε αυτά.

Οι τοπικές κοινωνίες χρειάζονται σίγουρα έργα. Πρωτίστως όμως χρειάζονται έναν πειστικό λόγο για τον οποίο αξίζει να συμμετέχουν στο μέλλον που σχεδιάζεται.

Η κρίση εμπιστοσύνης

Υπάρχει μια λέξη που συνδέει όλες τις παραπάνω προκλήσεις: Εμπιστοσύνη.

Εμπιστοσύνη στους θεσμούς. Στην ενημέρωση. Στην επιστήμη. Στην πολιτική. Στην τοπική κοινότητα.

Η εμπιστοσύνη λειτουργεί σαν αόρατη υποδομή. Δεν φαίνεται, αλλά χωρίς αυτήν τίποτα δεν λειτουργεί αποτελεσματικά.

Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD), στην πρόσφατη έρευνά του για την εμπιστοσύνη στους δημόσιους θεσμούς, καταγράφει μια πραγματικότητα που δεν αφορά μόνο την Ελλάδα αλλά μεγάλο μέρος του δυτικού κόσμου: οι πολίτες δυσκολεύονται όλο και περισσότερο να πιστέψουν ότι οι θεσμοί μπορούν να δώσουν απαντήσεις σε σύνθετα προβλήματα.

Αυτό έχει συνέπειες.

Όταν η εμπιστοσύνη μειώνεται, κάθε δημόσια παρέμβαση αντιμετωπίζεται με καχυποψία. Οι κοινωνίες δυσκολεύονται να συμφωνήσουν ακόμη και στα βασικά δεδομένα της πραγματικότητας. Η συλλογική δράση γίνεται πιο δύσκολη.

Και την ίδια στιγμή, εμφανίζεται μια νέα τεχνολογική επανάσταση.

Το στοίχημα της τεχνητής νοημοσύνης

Τα τελευταία δύο χρόνια, σε σεμινάρια και συζητήσεις με στελέχη επιχειρήσεων, δημόσιων οργανισμών και επαγγελματίες διαφορετικών κλάδων, παρατηρώ ότι οι ερωτήσεις για την τεχνητή νοημοσύνη ξεκινούν από μια εύλογη ανησυχία:

Τι θα αλλάξει. Πόσο γρήγορα θα αλλάξει. Ποιες δουλειές θα επηρεαστούν. Ποιες δεξιότητες θα αποκτήσουν μεγαλύτερη αξία. Πώς θα προστατευθεί η αξιοπιστία της πληροφορίας.

Η σημαντικότερη τεχνολογική εξέλιξη των τελευταίων δεκαετιών δημιουργεί τεράστιες δυνατότητες στην εκπαίδευση, στην έρευνα, στην υγεία, στην παραγωγικότητα και στη διάχυση της γνώσης. Ταυτόχρονα, δημιουργεί και νέες ευθύνες. Για το άτομο, κυρίως όμως για τις κοινωνίες.

Η εμπειρία των κοινωνικών δικτύων θα έπρεπε να λειτουργεί ως προειδοποίηση. Για χρόνια αντιμετωπίσαμε τα social media σχεδόν αποκλειστικά ως εργαλείο επικοινωνίας και (δημοκρατικής) έκφρασης. Αργήσαμε να αναγνωρίσουμε τις επιπτώσεις που θα μπορούσαν να έχουν στην ψυχική υγεία των νέων, στην ποιότητα του δημόσιου διαλόγου, στη διάδοση της παραπληροφόρησης και στην κοινωνική πόλωση. Σήμερα πολλές χώρες προσπαθούν να αντιμετωπίσουν προβλήματα που έχουν ήδη εγκατασταθεί στην καθημερινότητά μας.

Η τεχνητή νοημοσύνη μάς δίνει την ευκαιρία να κινηθούμε διαφορετικά. Όχι με φοβικότητα ούτε με τεχνοφοβία. Αλλά με πρόνοια.

Οι εταιρείες που αναπτύσσουν τα συστήματα αυτά έχουν ευθύνη για τη διαφάνεια, την ασφάλεια και τη λογοδοσία των τεχνολογιών που διαθέτουν. Τα κράτη έχουν ευθύνη να δημιουργήσουν σύγχρονα κανονιστικά πλαίσια. Η Ευρωπαϊκή Ενωση έχει ήδη κάνει σημαντικά βήματα με τον Κανονισμό για την Τεχνητή Νοημοσύνη. Η UNESCO έχει διαμορφώσει διεθνείς αρχές για την ηθική χρήση της. Ομως το ζήτημα δεν είναι μόνο ρυθμιστικό. Είναι βαθιά κοινωνικό.

Η επόμενη γενιά μεγαλώνει ήδη σε έναν κόσμο όπου εικόνες, βίντεο, κείμενα και φωνές παράγονται τεχνητά με πρωτοφανή ευκολία. Αν θέλουμε να προστατεύσουμε τα παιδιά μας, οφείλουμε να επενδύσουμε στην παιδεία, στην κριτική σκέψη, στον ψηφιακό γραμματισμό και στην κατανόηση των νέων τεχνολογιών. Τώρα, σήμερα, όχι όταν το πρόβλημα θα έχει ήδη γιγαντωθεί.

Η τοπική αυτοδιοίκηση ως θεσμός εμπιστοσύνης

Σε αυτόν τον διαρκώς και ταχύτατα εξελισσόμενο καινούργιο κόσμο η τοπική αυτοδιοίκηση μπορεί να διαδραματίσει έναν ρόλο πολύ σημαντικότερο από αυτόν που συχνά της αποδίδουμε. Ο δήμος είναι το σημείο όπου οι μεγάλες μεταβάσεις αποκτούν ανθρώπινη κλίμακα. Εκεί όπου η κλιματική αλλαγή μεταφράζεται σε αντιπλημμυρικά έργα, η δημογραφική πρόκληση σε κοινωνικές πολιτικές, η τεχνολογική εξέλιξη σε νέες δεξιότητες και η πολιτισμική ταυτότητα σε συμμετοχή και κοινές εμπειρίες.

Η ανθεκτικότητα δεν μπορεί να οικοδομηθεί μόνο από τα πάνω. Χρειάζεται ενεργούς πολίτες. Χρειάζεται διαφάνεια. Χρειάζεται διάλογο. Χρειάζεται θεσμούς που εξηγούν, ακούν και συνθέτουν.

Η επικοινωνία, υπό αυτή την έννοια, από εργαλείο προβολής γίνεται εργαλείο συνοχής. Είναι ο τρόπος με τον οποίο μια κοινότητα αποκτά κοινή κατανόηση για τις προκλήσεις της και διαμορφώνει συλλογικά την απάντησή της.

Ένας κόσμος σε μετάβαση

Ο κόσμος που έρχεται θα είναι ταχύτερος, πιο σύνθετος και ακόμη περισσότερο διασυνδεδεμένος. Θα διαθέτει τεχνολογίες που πριν από λίγα χρόνια ανήκαν στη σφαίρα της επιστημονικής φαντασίας. Θα προσφέρει νέες δυνατότητες, αλλά και νέες μορφές αβεβαιότητας.

Η πρόκληση δεν είναι (και δεν πρέπει ποτέ να είναι) το πώς θα ανακόψουμε την αλλαγή. Αλλά το πώς θα τη διαχειριστούμε χωρίς να διαρρήξουμε τους δεσμούς που συγκροτούν τις κοινωνίες μας. Γιατί, καλοί οι οικονομικοί δείκτες, οι υποδομές και οι τεχνολογικές δυνατότητες. Αλλά η ανθεκτικότητα μετριέται στην ικανότητα μιας κοινωνίας να διατηρεί την εμπιστοσύνη, τη μνήμη, τη συνοχή και την αίσθηση κοινού προορισμού. Μετριέται στην ικανότητά της να θυμάται ποια είναι, να κατανοεί τι αλλάζει γύρω της και να αποφασίζει συλλογικά προς τα πού θέλει να πάει.

Εκεί βρίσκεται η ουσία της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας. Εκεί βρίσκεται και η σημαντικότερη πρόκληση της εποχής μας._

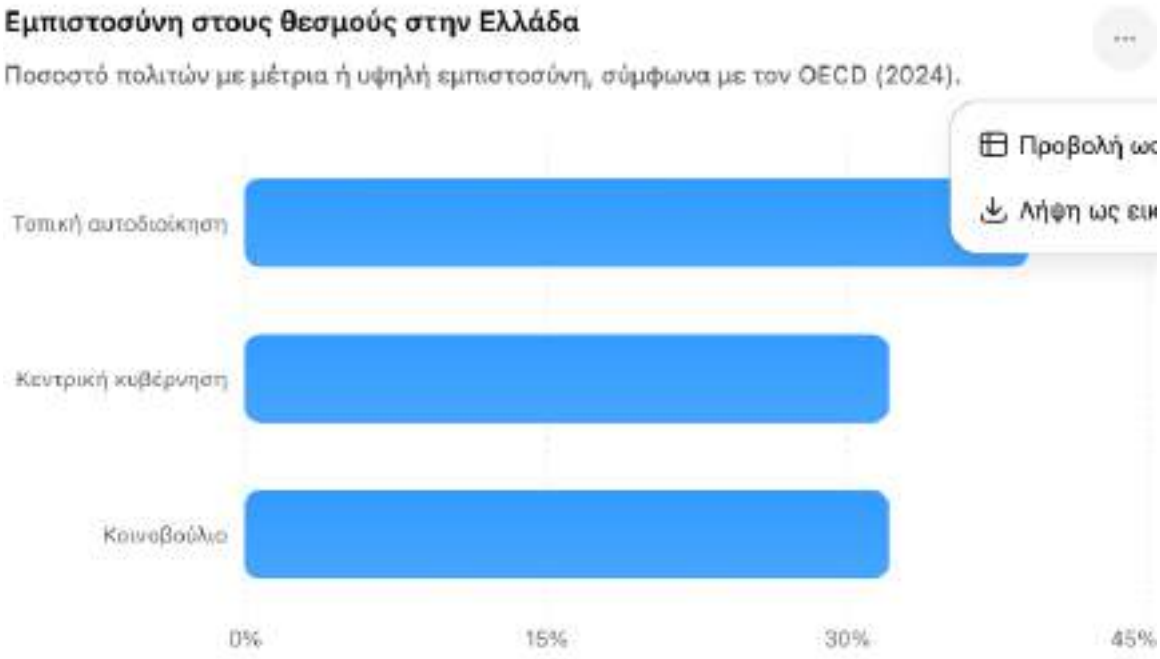

Ενδεικτικές Πηγές/Παραπομπές

OECD (2024), Survey on Drivers of Trust in Public Institutions – Greece https://www.oecd.org/en/publications/oecd-survey-on-drivers-of-trust-in-public-institutions-2024-results-country-notes_a8004759-en/greece_56edc018-en.html

European Commission – Joint Research Centre (JRC), Resilience Reports and Frameworks https://joint-research-centre.ec.europa.eu/projects-and-activities/resilience/resilience-reports_en

UNESCO, Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-ethics-artificial-intelligence

European Commission, AI Act enters into force (1 August 2024) https://commission.europa.eu/news/ai-act-enters-force-2024-08-01_en

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Στέλιος Σοφιανός είναι δημοσιογράφος και σύμβουλος στρατηγικής επικοινωνίας.

Ξεκίνησε τη δημοσιογραφική του πορεία το 1987 και διαθέτει εμπειρία τεσσάρων δεκαετιών στα μέσα ενημέρωσης και στην επικοινωνία οργανισμών. Έχει διατελέσει, μεταξύ άλλων, Διευθυντής Σύνταξης στην εφημερίδα «Το Βήμα», διευθυντής ψηφιακών Μέσων ΔΟΛ, καθώς και διευθυντής και αρχισυντάκτης σε έντυπα και ψηφιακά μέσα πανελλαδικής κυκλοφορίας.

Σήμερα αρθρογραφεί στο Protagon.gr και δραστηριοποιείται στον χώρο της εταιρικής και θεσμικής επικοινωνίας με την εταιρεία BrainBand Studio. Παράλληλα σχεδιάζει και υλοποιεί προγράμματα εκπαίδευσης στελεχών σε θέματα τεχνητής νοημοσύνης, επικοινωνίας, επιχειρηματικής αφήγησης και παραγωγής περιεχομένου.

Τα τελευταία χρόνια εργάζεται συστηματικά σε έργα που αφορούν τον μετασχηματισμό οργανισμών, την εσωτερική επικοινωνία, τη σχέση τεχνολογίας και κοινωνίας, καθώς και την ανάδειξη ιστοριών ανθρώπων και τοπικών κοινοτήτων που βρίσκονται στο επίκεντρο μεγάλων οικονομικών, ενεργειακών και κοινωνικών μεταβάσεων..

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Σπανογιάννη Ανδριάνα, Μουργελά Κωνσταντίνα, Καψιώτη Κωνσταντίνα, Σπανογιάννης Σπυρίδων και Λάππα Καλλιόπη (2026): Gamification και ψηφιακή καινοτομία στη διατροφική υποστήριξη παιδιών με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος: Μια πρόταση για ανθεκτικές και συμπεριληπτικές τοπικές κοινότητες

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 729-758

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Gamification και ψηφιακή καινοτομία στη διατροφική υποστήριξη παιδιών με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος: Μια πρόταση για ανθεκτικές και συμπεριληπτικές τοπικές κοινότητες.

Σπανογιάννη Ανδριάνα

Φοιτήτρια Τμήματος Επιστήμης Διαιτολογίας- Διατροφής, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο,

Πρόεδρος Φοιτητικής Ομάδας Πανελλήνιου Συλλόγου Διαιτολόγων- Διατροφολόγων

Μουργελά Κωνσταντίνα

Κοινωνική Λειτουργός, MSc Αγωγή Υγείας

Καψιώτη Κωνσταντίνα

Ψυχολόγος, MSc Ψυχική Υγεία Παιδιού & Εφήβου, αναπληρώτρια σχολική ψυχολόγος της Πρωτοβάθμιας & Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Σπανογιάννης Σπυρίδων

Φοιτητής Τμήματος Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Τεχνολογίας Υπολογιστών με ειδίκευση στον Τομέα Ηλεκτρονικής και Υπολογιστών, Πανεπιστήμιο Πατρών, μέλος της IEEE UPatras SB, Biomedical Engineering SectionΛάππα Καλλιόπη

Εργοθεραπεύτρια MSc, A.T.P., Προϊσταμένη Παραϊατρικού Εθνικό Κέντρο Αποκατάστασης, Πρόεδρος Ελληνικής Επιστημονικής Εταιρείας Υποστηρικτικής Τεχνολογίας

Περίληψη

Σκοπό της παρούσας εργασίας αποτελεί η διερεύνηση της δυνατότητας αξιοποίησης της παιχνιδοποίησης (gamification) ως καινοτόμου εργαλείου διατροφικής παρέμβασης για παιδιά με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ), στο πλαίσιο μιας διεπιστημονικής

προσέγγισης. Τα παιδιά με ΔΑΦ παρουσιάζουν αυξημένη συχνότητα γαστρεντερικών διαταραχών και δυσκολιών σίτισης, όπως τροφική επιλεκτικότητα, νεοφοβία και αισθητηριακή αποστροφή, με επιπολασμό που φτάνει έως και το 89% του πληθυσμού αυτού. Μέσα από ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, αναλύονται τα θεωρητικά πλαίσια που υποστηρίζουν την αποτελεσματικότητα της παιχνιδοποίησης, καθώς και τα βασικά σχεδιαστικά χαρακτηριστικά που ανταποκρίνονται στο γνωστικό και αισθητηριακό προφίλ των παιδιών αυτών. Παρουσιάζεται, επίσης, ο ρόλος κάθε μέλους της διεπιστημονικής ομάδας στον σχεδιασμό και την εφαρμογή μιας ψηφιακής παιχνιδοποιημένης παρέμβασης. Επιπρόσθετα, λόγω των ενθαρρυντικών ευρημάτων σχετικά με τη συμμετοχή και τη συμμόρφωση, επισημαίνεται η ανάγκη για περαιτέρω επιστημονική διερεύνηση και αξιολόγηση τέτοιων παρεμβάσεων. Τέλος, προτείνεται η ανάπτυξη μιας εφαρμογής προσαρμοσμένης στην ελληνική διατροφική πραγματικότητα και στις ανάγκες παιδιών με ΔΑΦ, αξιοποιώντας παράλληλα υφιστάμενες ψηφιακές υποδομές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την ενίσχυση της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας των τοπικών κοινοτήτων.

Λέξεις-κλειδιά: παιχνιδοποίηση (gamification), Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, τροφική επιλεκτικότητα, διεπιστημονική προσέγγιση, ψηφιακές παρεμβάσεις

Abstract

The aim of the present study is to explore the potential of gamification as an innovative nutritional intervention tool for children with Autism Spectrum Disorder (ASD), within the framework of an interdisciplinary approach. Children with ASD present an increased frequency of gastrointestinal disorders and feeding difficulties, such as food selectivity, food neophobia, and sensory aversion, with a prevalence reaching up to 89% in this population. A review of the relevant literature was conducted to examine the theoretical frameworks underpinning the effectiveness of gamification, as well as the key design elements that address the cognitive and

sensory characteristics of children with autism spectrum disorder. The role of each member of the interdisciplinary team in the design and implementation of a digital gamified intervention is also presented. Due to encouraging findings regarding engagement and adherence, the need for further scientific investigation and evaluation of such interventions is highlighted. In conclusion, the development of an application adapted to the Greek dietary context and to the needs of children with ASD is proposed, while also drawing on existing digital infrastructures of Local Government to enhance the spatial and cultural resilience of local communities.

Keywords: gamification, Autism Spectrum Disorder, food selectivity, interdisciplinary approach, digital interventions

Εισαγωγή

Ο ψηφιακός μετασχηματισμός των υπηρεσιών υγείας, εκπαίδευσης και κοινωνικής φροντίδας αναδιαμορφώνει τον τρόπο με τον οποίο σχεδιάζονται και υλοποιούνται οι παρεμβάσεις για παιδιά με αναπηρία (WHO & ITU, 2024). Η αξιοποίηση καινοτόμων ψηφιακών τεχνολογιών, όπως οι εφαρμογές κινητής υγείας (mHealth), η τηλεϋγεία (telehealth), η τεχνητή νοημοσύνη και οι τεχνικές παιχνιδοποίησης (gamification), δημιουργεί νέες δυνατότητες για εξατομικευμένη φροντίδα, διεπιστημονική συνεργασία και ισότιμη πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας (Mahmoudi et al, 2024). Παράλληλα, οι τεχνολογίες αυτές μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό εργαλείο ενίσχυσης της κοινωνικής, χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας των τοπικών κοινοτήτων, συμβάλλοντας στη δημιουργία περισσότερο συμπεριληπτικών μοντέλων υποστήριξης για τα παιδιά στο φάσμα του αυτισμού και τις οικογένειές τους (Liu et al 2025, Ellison et al., 2021), ακόμη και στα θέματα διατροφής (Bandini et al., 2010; Benítez-Andrades et al., 2022, Fiese et al., 2019).

Διατροφικές ιδιαιτερότητες παιδιών με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ) και η ανάγκη για καινοτόμες ψηφιακές παρεμβάσεις

Τα παιδιά που ανήκουν στο φάσμα του αυτισμού, παρουσιάζουν αυξημένη συχνότητα εμφάνισης γαστρεντερικών διαταραχών (Wasilewska & Klukowski, 2015). Μεταξύ των συχνότερα αναφερόμενων συμπτωμάτων περιλαμβάνονται η χρόνια διάρροια, η δυσκοιλιότητα, το κοιλιακό άλγος, η γαστροοισοφαγική παλινδρόμηση, η κοιλιακή διάταση και η ναυτία. Έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο University of Missouri School of Medicine, διατύπωσε τη σχέση μεταξύ των προβλημάτων αυτών και της αυξημένης αντίδρασης στο στρες ως απάντηση στον πόνο (Ferguson, et. al., 2016). Οι συγκεκριμένες γαστρεντερικές εκδηλώσεις δύνανται να εμφανίζονται είτε μεμονωμένα είτε συνδυαστικά, με τη συμπτωματολογία να παρουσιάζει σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των παιδιών.

Ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, η παρατήρηση πως σε παιδιά με άτυπα χαρακτηριστικά συμπεριφοράς ενδέχεται να παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις στη σύνθεση της εντερικής μικροχλωρίδας σε σύγκριση με παιδιά τυπικής. Η σύσταση και η ισορροπία του εντερικού μικροβιώματος κατά την παιδική ηλικία φαίνεται να επηρεάζονται από ποικίλους ενδογενείς και εξωγενείς παράγοντες. Μεταξύ άλλων σημαντικό ρόλο παρουσιάζουν στην ανάπτυξη αυτή: η μητρική παχυσαρκία, ο τρόπος τοκετού, η εκτεταμένη χρήση αντιβιοτικών κατά τη νεογνική περίοδο, ο διαβήτης κύησης, καθώς και η διάρκεια του θηλασμού. Επομένως, οι μεταβολές στη μικροχλωρίδα του εντέρου ή πιθανές διαταραχές στη λειτουργία του γαστρεντερικού συστήματος (ΓΕΣ) ενδέχεται να σχετίζονται με την εμφάνιση των συγκεκριμένων συμπτωμάτων (Weber & Newmark, 2007).

Παρά τη συχνή αναφορά γαστρεντερικών συμπτωμάτων στον παιδιατρικό πληθυσμό με ΔΑΦ, οι υποκείμενοι παθοφυσιολογικοί μηχανισμοί δεν έχουν αποσαφηνιστεί πλήρως. Ωστόσο, η διαταραχή του άξονα εντέρου-εγκεφάλου, η εκλεκτική (επιλεκτική) διατροφή (Picky Eating), οι τροφικές ευαισθησίες και αλλεργίες -με συχνότερα

εμφανιζόμενες τις ευαισθησίες σε πρωτεΐνες όπως η γλουτένη και η καζεΐνη- φαίνεται να συμβάλλουν σημαντικά στην ανάπτυξη των γαστρεντερικών αυτών προβλημάτων ανάμεσα στους γενετικούς, εμβρυολογικούς, νευρολογικούς και ανοσολογικούς παράγοντες (Al-Beltagi, et. al, 2023, Zubiri & Guzmán,2024).

Οι παράγοντες αυτοί, παρατηρείται να προκαλούν την ενισχυμένη επιλεκτική συμπεριφορά των παιδιών με ΔΑΦ και κατα συνέπεια τις περιορισμένες διατροφικές συνήθειες. Ταυτόχρονα, σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρείται και αλλοτριοφαγία (PICA), ιδιαίτερα όταν συνυπάρχει νοητική αναπηρία (Cermak et al., 2010, Chistol et al., 2018, Esteban-Figuerola et al., 2019, Fields et al., 2021, Nadon et al., 2011). Αυτές οι συμπεριφορές, συχνά οδηγούν σε μία μη ισορροπημένη διατροφή καθώς και την ανεπαρκή πρόσληψη απαραίτητων θρεπτικών συστατικών. Η διατροφική αυτή ανεπάρκεια πιθανώς, με τη σειρά της, να συμβάλλει στην εμφάνιση ή την επιδείνωση γαστρεντερικών αυτών διαταραχών (Zubiri & Guzmán, 2024).

Οι δυσκολίες σίτισης αποτελούν μία από τις συχνότερες συνοδές εκδηλώσεις της ΔΑΦ , με επιπολασμό που κυμαίνεται από 46% έως 89%, σημαντικά υψηλότερο σε σύγκριση με τον γενικό παιδιατρικό πληθυσμό (Sharp et al., 2013, Kral et al., 2013). Οι δυσκολίες αυτές περιλαμβάνουν έντονη επιλεκτικότητα τροφίμων (food selectivity), άρνηση νέων τροφίμων (food neophobia), αισθητηριακή αποστροφή σε συγκεκριμένες υφές, γεύσεις, οσμές ή χρώματα, τελετουργικές συμπεριφορές κατά τη σίτιση, επιμονή στη χρήση συγκεκριμένων σκευών ή στη διατήρηση σταθερού περιβάλλοντος γεύματος, καθώς και αυξημένο άγχος όταν μεταβάλλονται οι συνθήκες αυτές.

Η μεγαλύτερη εικονική έκθεση σε τρόφιμα, η θετική ενίσχυση, η έμμεση αισθητηριακή υποστήριξη και ενεργή συμμετοχή της οικογένειας θα μπορούσε να ενισχυθούν μέσω της χρήσης του Gamification.

Gamification: ένα εργαλείο κατάλληλο για παιδιά με ΔΑΦ

Σύμφωνα με τους Deterding και συνεργάτες (2011), η παιχνιδοποίηση (gamification) ορίζεται ως «η χρήση στοιχείων σχεδιασμού παιχνιδιών σε περιβάλλοντα που δεν αποτελούν παιχνίδια». Στον τομέα της υγείας, αξιοποιείται σε παρεμβάσεις σχετικά με την προαγωγή της υγείας, τη διατροφή, τη φυσική δραστηριότητα, την αποκατάσταση και τη διαχείριση χρόνιων νοσημάτων (Sardi et al., 2017). Παράλληλα, στον τομέα της εκπαίδευσης, η ενσωμάτωση στοιχείων παιχνιδιού σε μαθησιακά περιβάλλοντα συμβάλλει στην ενίσχυση της μάθησης και της εμπλοκής των εκπαιδευομένων (Sailer & Homner, 2020).

Η χρήση της παιχνιδοποίησης (gamification) έχει μελετηθεί μέσα από διαφορετικά θεωρητικά πλαίσια. Σύμφωνα με τη θεωρία του Αυτοπροσδιορισμού (Self-Determination Theory - SDT), η παρακίνηση ενός ατόμου επηρεάζεται από την ικανοποίηση τριών βασικών ψυχολογικών αναγκών. Συγκεκριμένα, η πρώτη ανάγκη αποτελείται από την αυτονομία (autonomy), δηλαδή την αίσθηση που έχει το άτομο όταν ενεργεί βάσει των προσωπικών του επιλογών και διατηρώντας τον έλεγχο των αποφάσεων του. Η δεύτερη ανάγκη αποτελείται από την επάρκεια (competence), δηλαδή την αίσθηση της αποτελεσματικότητας και της αντιμετώπισης προκλήσεων με επιτυχία. Η τρίτη ανάγκη αποτελεί την κοινωνική σύνδεση (relatedness), η οποία αναφέρεται στην αίσθηση του "ανήκειν" σε μία ομάδα και στην διατήρηση των διαπροσωπικών σχέσεων. Συνεπώς, η ικανοποίηση αυτών των ψυχολογικών αναγκών επιφέρει την ενίσχυση της εσωτερικής παρακίνησης, της ενεργούς συμμετοχής, της επιμονής και της ψυχολογικής ευημερίας των ατόμων (Ryan & Deci, 2020, Guay, 2022).

Σχετικά με την παιχνιδοποίηση (gamification), στοιχεία του παιχνιδιού, όπως οι πόντοι, τα σήματα επιβράβευσης (badges), τα επίπεδα και οι πίνακες κατάταξης, δύνανται να ενισχύσουν την εσωτερική παρακίνηση, εφόσον έχουν σχεδιαστεί λαμβάνοντας υπόψη την ικανοποίηση των τριών βασικών ψυχολογικών αναγκών. Ειδικότερα, η αίσθηση της αυτονομίας ενισχύεται μέσω της δυνατότητας επιλογών και εξατομίκευσης, η αίσθηση της επάρκειας ενισχύεται μέσω της συνεχούς ανατροφοδότησης και της σταδιακής

επίτευξης στόχων, καθώς και η κοινωνική σύνδεση μέσω των συνεργατικών ή ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων (Sailer & Homner, 2020, Guay, 2022). Ωστόσο, η χρήση μόνο ανταμοιβών δεν δύναται να ενισχύσει τον παράγοντα της εσωτερικής παρακίνησης, καθώς διατρέχει ο κίνδυνος χρήσης ως μέσο εξωτερικού ελέγχου. Εναλλακτικά, για να επιτευχθεί η θετική επίδραση της χρήσης ανταμοιβών, χρειάζεται να ληφθεί υπόψη ο βαθμός λειτουργίας τους ως ανατροφοδότηση της προόδου, ενίσχυση του αισθήματος επάρκειας και υποστήριξη της αυτονομίας του ατόμου (Ryan & Deci, 2020).

Η Εφαρμοσμένη Ανάλυση Συμπεριφοράς (Applied Behavior Analysis – ABA) αποτελεί τεκμηριωμένη θεραπευτική προσέγγιση με στόχο την εκπαίδευση αλλά και την υποστήριξη παιδιών με ΔΑΦ (Steinbrenner et al., 2020). Η συγκεκριμένη προσέγγιση στηρίζεται στις αρχές της θεωρίας της μάθησης και χρησιμοποιεί επιστημονικά τεκμηριωμένες τεχνικές παρέμβασης για την ενίσχυση των επιθυμητών συμπεριφορών και αντίστοιχα την αποφυγή μη επιθυμητών συμπεριφορών.

Πιο συγκεκριμένα, ανάμεσα στις θεμελιώδεις τεχνικές ξεχωρίζουν οι εξής: η θετική ενίσχυση (positive reinforcement), μέσω της οποίας η παροχή επιβράβευσης ενθαρρύνει την επανεμφάνιση των επιθυμητών συμπεριφορών· η διαμόρφωση (shaping), κατά την οποία ενισχύονται σταδιακά τα επιμέρους βήματα που οδηγούν στην επιθυμητή συμπεριφορά· οι υποδείξεις (prompting), που διευκολύνουν την εκμάθηση νέων δεξιοτήτων και ενδυναμώνουν την αυτονομία του παιδιού· καθώς και τα προγράμματα ενίσχυσης (reinforcement schedules), που αποσκοπούν στη γενίκευση όσων έχουν μάθει (Cooper et al., 2020). Μέσω αυτών των τεχνικών επιδιώκεται η ανάπτυξη επικοινωνιακών, κοινωνικών και προσαρμοστικών δεξιοτήτων στα παιδιά με ΔΑΦ (Steinbrenner et al., 2020).

Στο πλαίσιο της παιχνιδοποίησης, έχουν σημειωθεί αρκετές προσπάθειες ενσωμάτωσης στοιχείων της, στηριζόμενες στη θεραπεία Εφαρμοσμένης Ανάλυσης Συμπεριφοράς. Μάλιστα, οι Cordioli et al. (2024) σχεδίασαν ένα gamified framework με στόχο την

υποστήριξη των θεραπευτών και των παιδιών με ΔΑΦ στις συνεδρίες της Εφαρμοσμένης Ανάλυσης Συμπεριφοράς. Συνεπώς, υλοποιήθηκε μία προσπάθεια μετάβασης από τις παραδοσιακές πρακτικές σε ψηφιακές υποστηριζόμενες παρεμβάσεις.

Η Θεωρία Κοινωνικής Μάθησης (Social Learning Theory) αναφέρει ότι η μάθηση προκύπτει μέσω της αλληλεπίδρασης μεταξύ ατόμου, συμπεριφοράς και περιβάλλοντος χρησιμοποιώντας την παρατήρηση προτύπων, τη μίμηση και την ανατροφοδότηση. Μέσω της παρατήρησης της συμπεριφοράς των άλλων ατόμων και έπειτα από την αξιολόγηση των συνεπειών της, τα παιδιά δύνανται να υιοθετήσουν νέες γνώσεις και συμπεριφορές (Bandura, 2001, Schunk & DiBenedetto, 2020). Βασικοί παράγοντες που ασκούν επιρροή στον βαθμό εμπλοκής, επιμονής και εφαρμογής μιας συμπεριφοράς που έμαθε, αποτελούν η αυτοαποτελεσματικότητα και το κίνητρο (Schunk & DiBenedetto, 2020).

Ο σχεδιασμός μαθησιακών περιβαλλόντων μέσω της παιχνιδοποίησης, παρέχει την δυνατότητα λήψης άμεσης ανατροφοδότησης, παρακολούθηση της προόδου και αλληλεπίδρασης των εκπαιδευόμενων, στοιχεία τα οποία σχετίζονται με διαστάσεις της κοινωνικογνωστικής θεωρίας, όπως η ενίσχυση της αυτοαποτελεσματικότητας και η ενεργή συμμετοχή στην διαδικασία μάθησης. Επιπλέον, τα συγκεκριμένα περιβάλλοντα δύνανται να αξιοποιήσουν την συνεργασία, την σύγκριση της επίδοσης και την παρατήρηση της συμπεριφοράς άλλων χρηστών ως μηχανισμούς κοινωνικής αλληλεπίδρασης (Bandura, 2001, Sailer & Homner, 2020).

Ειδικότερα, συστηματικές ανασκοπήσεις και μετα-αναλύσεις των τριών τελευταίων ετών δείχνουν ότι τα παιδια με ΔΑΦ εμφανίζουν αυξημένο ενδιαφέρον για tablets και ψηφιακές εφαρμογές, ανταποκρίνονται ιδιαίτερα καλά στα οπτικοακουστικά ερεθίσματα, προτιμούν προβλέψιμα περιβάλλοντα και μαθαίνουν αποτελεσματικά μέσα από συνεχή, επαναλαμβανόμενη, σαφή και άμεση ανατροφοδότηση (Scarcella et al, 2023, Avery et al, 2025) .

Gamification στη διατροφή

Στον τομέα της διατροφής, η παιχνιδοποίηση (Gamification) υλοποιείται κυρίως μέσω των «σοβαρών παιχνιδιών» (Serious Games), δηλαδή ψηφιακών εφαρμογών που έχουν σχεδιαστεί πρωτίστως για θεραπευτικούς ή εκπαιδευτικούς σκοπούς και όχι αποκλειστικά για ψυχαγωγία. Σύμφωνα με συστηματικές βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις, τα Serious Games μπορούν να ενισχύσουν την εκμάθηση υγιεινών διατροφικών συνηθειών, να αυξήσουν την αποδοχή φρούτων και λαχανικών και να βελτιώσουν τη συμμόρφωση των παιδιών σε παρεμβάσεις αλλαγής συμπεριφοράς, όταν ενσωματώνουν κατάλληλους μηχανισμούς παιχνιδοποίησης, όπως σύστημα επιβράβευσης (Reward System), προοδευτική αύξηση της δυσκολίας (Levels), εικονικά επιτεύγματα (Badges), αφηγηματική εξέλιξη (Storytelling) και εξατομικευμένη ανατροφοδότηση (Baranowski et al., 2008, Johnson et al., 2016, Chow et al., 2020). Παράλληλα, πρόσφατες ανασκοπήσεις για τις ψηφιακές παρεμβάσεις σε παιδιά με ΔΑΦ επισημαίνουν ότι οι τεχνολογίες παιχνιδοποίησης μπορούν να βελτιώσουν τη συμμετοχή, την προσοχή, την κοινωνική αλληλεπίδραση και την προσκόλληση στις θεραπευτικές διαδικασίες, ιδιαίτερα όταν συνδυάζονται με εξατομίκευση, οπτική υποστήριξη και θετική ενίσχυση (López-Bouzas & del Moral-Pérez, 2025, Breda et al., 2025). Εφαρμογές όπως τα Squire's Quest! (Baranowski et al., 2003), Fooya! και Foodbot Factory αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα αξιοποίησης της παιχνιδοποίησης στη διατροφική εκπαίδευση, ενώ εφαρμογές όπως τα Choiceworks και Birdhouse for Autism καταδεικνύουν πώς τα ίδια σχεδιαστικά χαρακτηριστικά μπορούν να προσαρμοστούν αποτελεσματικά στις ανάγκες παιδιών με ΔΑΦ. Επιπλέον, η βιβλιογραφία αναδεικνύει τη συμβολή τεχνολογιών, όπως η Επαυξημένη Πραγματικότητα (Augmented Reality – AR), η Εικονική Πραγματικότητα (Virtual Reality – VR), η Τεχνητή Νοημοσύνη (Artificial Intelligence – AI) και τα κοινωνικά ανθρωποειδή ρομπότ (Humanoid Social Robots), στη δημιουργία περισσότερο εξατομικευμένων θεραπευτικών εμπειριών (Boucenna et al., 2014, López-Bouzas & del Moral-Pérez, 2025).

Η αποτελεσματικότητα της παιχνιδοποίησης στα παιδιά με ΔΑΦ, δεν οφείλεται αποκλειστικά στη χρήση της τεχνολογίας, αλλά κυρίως στον τρόπο με τον οποίο αυτή σχεδιάζεται ώστε να ανταποκρίνεται στα ιδιαίτερα γνωστικά, αισθητηριακά και συμπεριφορικά χαρακτηριστικά των παιδιών. Σύμφωνα με τη σύγχρονη βιβλιογραφία, η εξατομίκευση (Personalization) επιτρέπει την προσαρμογή του περιεχομένου, των επιβραβεύσεων, της δυσκολίας και των τροφών που παρουσιάζονται, λαμβάνοντας υπόψη τις αισθητηριακές ευαισθησίες, τις προτιμήσεις και τις ανάγκες κάθε παιδιού, μειώνοντας έτσι το άγχος και αυξάνοντας τη συμμετοχή (López-Bouzas & del Moral-Pérez, 2025, Breda et al., 2025). Παράλληλα, η οπτική μάθηση (Visual Learning), μέσω εικόνων, εικονογραμμάτων, κινουμένων σχεδίων και σύντομων βίντεο, αξιοποιεί το γεγονός ότι πολλά παιδιά με ΔΑΦ επεξεργάζονται αποτελεσματικότερα τις οπτικές πληροφορίες σε σχέση με τις λεκτικές οδηγίες, περιορίζοντας τη γνωστική επιβάρυνση και την αβεβαιότητα (López-Bouzas & del Moral-Pérez, 2025). Ιδιαίτερη σημασία έχει επίσης η άμεση θετική ανατροφοδότηση (Immediate Positive Feedback), κατά την οποία κάθε επιθυμητή συμπεριφορά επιβραβεύεται άμεσα μέσω πόντων, μεταλλίων, εικονικών ανταμοιβών ή ξεκλειδώματος νέων επιπέδων, ενισχύοντας τη μάθηση και τα κίνητρα σύμφωνα με τις αρχές της συμπεριφορικής παρέμβασης (Johnson et al., 2016, Chow et al., 2020). Επιπλέον, η χρήση προβλέψιμης δομής (Predictable Structure) και βαθμιαίας έκθεσης (Graded Exposure) σε νέες τροφές προτρέπει σε συνέχεια το παιδί να προσεγγίζει σταδιακά άγνωστες γεύσεις και υφές, ξεκινώντας από την οπτική αναγνώριση και την αλληλεπίδραση με την τροφή, πριν οδηγηθεί στη δοκιμή και τελικά στην αποδοχή της (López-Bouzas & del Moral-Pérez, 2025, Breda et al., 2025). Τεχνολογίες όπως η Επαυξημένη Πραγματικότητα (AR) μπορούν να μετατρέψουν πραγματικά τρόφιμα σε διαδραστικά αντικείμενα μέσω της κάμερας ενός tablet ή smartphone, ενώ η Τεχνητή Νοημοσύνη (AI) επιτρέπει τη δυναμική προσαρμογή της δυσκολίας, των ανταμοιβών και της ακολουθίας των δραστηριοτήτων ανάλογα με την πρόοδο του παιδιού (López-Bouzas & del Moral-Pérez, 2025). Παράλληλα, η μοντελοποίηση μέσω βίντεο (Video Modeling) αποτελεί μία από τις πλέον τεκμηριωμένες παρεμβάσεις για παιδιά με ΔΑΦ,

καθώς μειώνει την αβεβαιότητα απέναντι σε νέες διατροφικές εμπειρίες και ενισχύει τη μίμηση επιθυμητών συμπεριφορών (Kelley et al., 2020). Τέλος, ανασκοπήσεις υπογραμμίζουν ότι η ενσωμάτωση πινάκων παρακολούθησης (Dashboards) για γονείς και επαγγελματίες υγείας διευκολύνει την αντικειμενική αξιολόγηση της προόδου, την εξατομίκευση των παρεμβάσεων και τη διεπιστημονική συνεργασία, αποτελώντας βασικό στοιχείο των σύγχρονων ψηφιακών συστημάτων υποστήριξης παιδιών με ΔΑΦ (López-Bouzas & del Moral-Pérez, 2025, Breda et al., 2025).

Διεπιστημονική προσέγγιση

Ρόλος του εργοθεραπευτή

Ο εργοθεραπευτής συμβάλλει στην αξιολόγηση και αντιμετώπιση των αισθητηριακών, στοματοκινητικών, λειτουργικών και εργονομικών δυσκολιών που επηρεάζουν την σίτιση (Reche-Olmedo et al., 2021). Οι παρεμβάσεις περιλαμβάνουν αισθητηριακά προσανατολισμένες προσεγγίσεις (sensory-based interventions), εκπαίδευση στοματοκινητικών δεξιοτήτων (oral motor training), βαθμιαία έκθεση (graded exposure) σε νέες τροφές και υφές, θεραπευτικό παιχνίδι και προσαρμογές του περιβάλλοντος σίτισης (environmental adaptation), με στόχο τη βελτίωση της αισθητηριακής ανοχής, τη μείωση της διατροφικής επιλεκτικότητας και την ενίσχυση της αυτονομίας του παιδιού (Elsayed et al., 2022· van der Walt et al., 2024). Η αξιοποίηση τεχνολογιών παιχνιδοποίησης (gamification) μπορεί να ενισχύσει την αποτελεσματικότητα της εργοθεραπευτικής παρέμβασης, αξιοποιώντας μηχανισμούς όπως η επιβράβευση, η άμεση ανατροφοδότηση και η σταδιακή επίτευξη στόχων, οι οποίοι αυξάνουν την παρακίνηση και τη συμμετοχή του παιδιού.

Ρόλος του διαιτολόγου

Η διατροφική παρέμβαση, εστιάζει κυρίως στην ανακούφιση των γαστρεντερικών συμπτωμάτων, των εντοπισμό διατροφικών ελλείψεων, την εύρεση του κατάλληλου

διατροφικού προτύπου, της δίαιτας και την τροποποίηση της υφής της, καθώς και την μείωση της τροφικής επιλεκτικότητας μέσω της εκπαίδευσης του παιδιού με ΔΑΦ με σκοπό τη διεύρυνση των διατροφικών επιλογών του (Παρλιάρου, 2023). Ταυτόχρονα είναι υπεύθυνος και για την εκπαίδευση της οικογένειας και του περιβάλλοντός του παιδιού, καθώς συχνά αυτό κρίνεται αναγκαίο.

Σε ένα ψηφιοποιημένο παιχνίδι διατροφής, ο διαιτολόγος μπορεί να φέρει το παιδί σε ελεγχόμενη επαφή με τρόφιμα και σκεύη εντάσσοντάς τους νέα χαρακτηριστικά, όπως ποικίλα χρώματα, σχέδια και σχήματα. Αυτό, έχει ως αποτέλεσμα την σταδιακή έκθεση και ένταξη αυτών στην διατροφή του, μειώνοντας έτσι το στρες που προκαλεί η απότομη συναναστροφή που βιώνει στο πραγματικό, καθημερινό περιβάλλον του το αυτιστικό παιδί. Παράλληλα, το Gamification, ως εργαλείο εκπαίδευσης του πληθυσμού, θα μπορούσε να παρέχει χρήσιμες πληροφορίες και στον διαιτολόγο αφού, όπως αναλύθηκε προηγουμένως, δίνει τη δυνατότητα ελέγχου, αλλά ενέχει και την ικανότητα να ποσοτικοποιεί, μετρά και αναλύει την διατροφική συμπεριφορά του παιδιού. Σε συνέχεια, μέσω της διεπιστημονικής συνεργασίας με ειδικότητες όπως του εργοθεραπευτή, του λογοθεραπευτή και του ψυχολόγου, αντλούνται οι απαραίτητες πληροφορίες, οργανώνοντας έτσι μεταξύ τους μια πιο κατάλληλη στρατηγική ανάλογη των αναγκών του παιδιού αυτού.

Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού

Η κοινωνική εργασία καλείται να δημιουργήσει τους συνδετικούς κρίκους μεταξύ του παιδιού, της οικογένειας και της κοινότητας. Συνεπώς, ο κοινωνικός λειτουργός συμβάλλει στην αξιολόγηση των ψυχοκοινωνικών αναγκών της οικογένειας, στην εκπαίδευση και ενδυνάμωση των γονέων και κυρίως στη διασύνδεση με υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης και κοινωνικής υποστήριξης. Με αυτό τον τρόπο, προωθείται μία ολιστική και οικογενειοκεντρική προσέγγιση, η οποία λαμβάνει υπόψη το περιβάλλον και τις ιδιαίτερες ανάγκες του παιδιού (National Association of Social Workers, 2021). Επιπλέον, ο κοινωνικός λειτουργός διερευνά τους οικονομικούς, κοινωνικούς και

περιβαλλοντικούς παράγοντες, οι οποίοι δύνανται να επηρεάσουν την αξιοποίηση ψηφιακών εργαλείων υποστήριξης από την οικογένεια. Μέσω της συνεργασίας με σχολικές μονάδες, υπηρεσίες υγείας, τοπικούς φορείς και κοινότητες, καλείται να συμβάλλει στην αντιμετώπιση αυτών των εμποδίων, διασφαλίζοντας την ισότιμη πρόσβαση στις ψηφιακές καινοτομίες, προάγοντας την ψηφιακή συμπερίληψη και συμβάλλοντας στη δημιουργία περισσότερο ανθεκτικών κοινοτήτων (National Association of Social Workers, 2017). Έτσι, η παιχνιδοποίηση δεν αποτελεί μόνο ένα εργαλείο εκπαίδευσης ή αλλαγής συμπεριφοράς, αλλά μέρος μιας ευρύτερης κοινωνικής παρέμβασης που στοχεύει στην ενδυνάμωση του παιδιού και της οικογένειας με προσβάσιμο και εξατομικευμένο τρόπο.

Ο ρόλος του Ψυχολόγου

Οι δυσκολίες σίτισης των παιδιών με ΔΑΦ αποτελούν πολυπαραγοντικό φαινόμενο, στο οποίο αλληλεπιδρούν αισθητηριακές ιδιαιτερότητες, φόβος ή αποφυγή νέων τροφών, άκαμπτα πρότυπα συμπεριφοράς και αρνητικές εμπειρίες κατά τα γεύματα (Bourne et al., 2022, Rodrigues et al., 2023). Στο πλαίσιο της διεπιστημονικής παρέμβασης, ο ψυχολόγος διερευνά τους γνωστικούς, συναισθηματικούς και συμπεριφορικούς παράγοντες που διατηρούν την αποφυγή, όπως το άγχος απέναντι στο άγνωστο, η ανάγκη για προβλεψιμότητα, η μαθημένη σύνδεση συγκεκριμένων τροφών με δυσφορία και οι αλληλεπιδράσεις παιδιού–γονέα κατά τη διάρκεια του γεύματος.

Στο πλαίσιο μιας παιχνιδοποιημένης διατροφικής παρέμβασης, ο ψυχολόγος συμβάλλει στον σχεδιασμό δραστηριοτήτων προσαρμοσμένων στις ιδιαίτερες γνωστικές, συναισθηματικές και συμπεριφορικές ανάγκες κάθε παιδιού. Ειδικότερα, οι δραστηριότητες μπορούν να οργανώνονται σε μικρά και προβλέψιμα βήματα, με προσαρμοζόμενο επίπεδο δυσκολίας, δυνατότητα επιλογής, σαφή ανατροφοδότηση και σταδιακή επαφή με ερεθίσματα που σχετίζονται με τα τρόφιμα. Οι αρχές αυτές συνάδουν με τις σύγχρονες παρεμβάσεις σίτισης, οι οποίες συνδυάζουν αισθητηριακή έκθεση, γνωστικά και συμπεριφορικά στοιχεία και περιβαλλοντικές προσαρμογές (Chung

et al., 2024). Παράλληλα, ο ψυχολόγος παρακολουθεί τις συναισθηματικές αντιδράσεις του παιδιού, συνεργάζεται με τους γονείς και συνδέει τις ψηφιακές δραστηριότητες με πραγματικές εμπειρίες στο σπίτι ή στο σχολείο. Με τον τρόπο αυτό, το παιχνίδι δεν περιορίζεται μόνο στη συγκέντρωση πόντων, αλλά εντάσσεται σε ένα εξατομικευμένο θεραπευτικό σχέδιο με σαφείς διατροφικούς και ψυχολογικούς στόχους.

Ο ρόλος του Σχεδιαστή Λογισμικού

Ο σχεδιαστής λογισμικού αποτελεί κρίσιμο μέλος της διεπιστημονικής ομάδας, καθώς είναι υπεύθυνος για τη μετατροπή των επιστημονικών οδηγιών των επαγγελματιών υγείας σε ασφαλείς, λειτουργικές και ελκυστικές ψηφιακές εφαρμογές. Στο πλαίσιο του gamification για παιδιά με ΔΑΦ, ο σχεδιαστής λογισμικού αναπτύσσει εφαρμογές με προσβάσιμο και φιλικό περιβάλλον χρήστη, ώστε οι εφαρμογές να ανταποκρίνονται στις αισθητηριακές και γνωστικές ιδιαιτερότητες των παιδιών. Επίσης, είναι απαραίτητο να επινοεί μηχανισμούς παιχνιδοποίησης, όπως πόντους, επίπεδα και εικονικές ανταμοιβές, πάντοτε με στόχο την εξατομικευμένη εκμάθηση και παρέμβαση κάθε παιδιού, σύμφωνα με τις ανάγκες του. Τέλος, χρειάζεται να έχει απαραίτητες γνώσεις πάνω στα συστήματα συλλογής και ανάλυσης δεδομένων για την παρακολούθηση της προόδου και την αξιολόγηση της παρέμβασης, ενώ οι εφαρμογές θα πρέπει να συμμορφώνονται με τον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων (GDPR) και τις αρχές ασφάλειας των πληροφοριακών συστημάτων. Συνεπώς, η συνεργασία του σχεδιαστή λογισμικού με τη διεπιστημονική ομάδα, είναι απαραίτητη ώστε το τελικό ψηφιακό εργαλείο να βασίζεται σε τεκμηριωμένες επιστημονικές πρακτικές και να ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες των παιδιών και των οικογενειών τους.

Ο ρόλος του Λογοθεραπευτή

Ο λογοθεραπευτής εστιάζει κυρίως στις στοματοκινητικές και λειτουργικές δεξιότητες σίτισης, καθώς αξιολογεί και αντιμετωπίζει δυσκολίες που σχετίζονται με τη μάσηση, την κατάποση, τον στοματοκινητικό έλεγχο και τη λειτουργική σίτιση. Με αυτόν τον τρόπο

υποστηρίζει τον διαιτολόγο σε παιδιά με ΔΑΦ, ενώ παράλληλα εφαρμόζει συμπεριφορικές τεχνικές (σταδιακή έκθεση, ενίσχυση) για τη μείωση της αισθητηριακής αποστροφής, της επιλεκτικότητας τροφής και της νεοφοβίας, διευκολύνοντας έτσι την πρακτική εφαρμογή του διατροφικού πλάνου που σχεδιάζει ο διαιτολόγος, ο οποίος με τη σειρά του καθορίζει τη θρεπτική επάρκεια και τα κατάλληλα εναλλακτικά τρόφιμα (Clark et al., 2020, Arvedson et al., 2022, Garcia, 2024)

Προάγοντας την χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα

Η χωρική ανθεκτικότητα αναφέρεται στην ικανότητα μιας τοπικής κοινότητας να διασφαλίζει τη συνέχεια και την προσβασιμότητα της υποστήριξης για τα παιδιά με ΔΑΦ, ακόμη και όταν υπάρχουν γεωγραφικές αποστάσεις, περιορισμένες εξειδικευμένες υπηρεσίες ή δυσκολίες μετακίνησης. Μια ψηφιακή παιχνιδοποιημένη εφαρμογή μπορεί να αξιοποιείται σε διαφορετικά περιβάλλοντα, όπως το σπίτι, το σχολείο ή τις κοινοτικές δομές, διευκολύνοντας την επανάληψη των δραστηριοτήτων και τη συνεργασία μεταξύ οικογένειας και επαγγελματιών. Συστηματική ανασκόπηση σχετικών παρεμβάσεων καταγράφει υψηλό βαθμό αποδοχής και δείχνει ότι οι γονείς και άλλοι φροντιστές μπορούν να εκπαιδευτούν αποτελεσματικά στην εφαρμογή θεραπευτικών στρατηγικών, επισημαίνοντας παράλληλα την ανάγκη για ισότιμη πρόσβαση στον απαραίτητο τεχνολογικό εξοπλισμό (de Nocker & Toolan, 2023). Αντίστοιχα, η εξ αποστάσεως εφαρμογή του προγράμματος WHO, Caregiver Skills Training, σε αγροτικές κοινότητες κρίθηκε εφικτή και διευκόλυνε την ενσωμάτωση των προτεινόμενων στρατηγικών στις καθημερινές οικογενειακές ρουτίνες (Montiel-Nava et al., 2022).

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα, στο πλαίσιο της παρούσας πρότασης, αφορά τη δυνατότητα μιας παρέμβασης να παραμένει λειτουργική, ουσιαστική και αποδεκτή, όταν εφαρμόζεται σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα. Η ανθεκτικότητα δεν εξαρτάται μόνο από τις ατομικές ικανότητες του παιδιού, αλλά και από τη δυνατότητα της οικογένειας, της κοινότητας και του ευρύτερου πολιτισμικού πλαισίου, να παρέχουν υποστηρικτικούς πόρους με τρόπο συμβατό με τις ανάγκες, τις αξίες και τις καθημερινές

εμπειρίες του (Ungar, 2008). Στην περίπτωση μιας παιχνιδοποιημένης διατροφικής εφαρμογής, επομένως, η πολιτισμική προσαρμογή δεν περιορίζεται στη μετάφραση του περιεχομένου, αλλά μπορεί να περιλαμβάνει οικεία τρόφιμα και γεύματα, παραδείγματα από την καθημερινή ζωή και δραστηριότητες που ανταποκρίνονται στις διατροφικές πρακτικές κάθε οικογένειας.

Ένα σχετικό παράδειγμα αποτελεί το εκπαιδευτικό παιχνίδι του προγράμματος SWITCHtoHEALTHY, το οποίο σχεδιάστηκε για την προώθηση της μεσογειακής διατροφής. Στη διαδικασία του σχεδιασμού συμμετείχαν παιδιά, γονείς, ερευνητές και επαγγελματίες διατροφής από πέντε μεσογειακές χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα. Η συγκεκριμένη μελέτη, ωστόσο, αφορούσε κυρίως τον σχεδιασμό και την αποδοχή του παιχνιδιού και όχι την αποτελεσματικότητά του σε παιδιά με ΔΑΦ ή τροφική επιλεκτικότητα (Chatziavgeri et al., 2023).

Με βάση τα παραπάνω, προτείνεται η ανάπτυξη μιας αντίστοιχης εφαρμογής για την ελληνική πραγματικότητα, ειδικά προσαρμοσμένη στις ανάγκες παιδιών με ΔΑΦ και τροφική επιλεκτικότητα. Η ανάγκη αυτή προκύπτει, καθώς δεν εντοπίστηκε κάποια παρόμοια εφαρμογή που να έχει αξιολογηθεί στα ελληνικά δεδομένα. Η εφαρμογή αυτή θα μπορούσε να ενσωματώνει τρόφιμα και γεύματα της ελληνικής διατροφικής καθημερινότητας αλλά και να είναι προσαρμοσμένη και στο κοινωνικο-οικονομικό υπόβαθρο των οικογενειών και να σχεδιαστεί από τη διεπιστημονική ομάδα σε συνεργασία με τα παιδιά και τους γονείς. Η αξιολόγησή της θα μπορούσε να εξετάσει όχι μόνο τη διατροφική γνώση, αλλά και την αποδοχή της εφαρμογής, την εξοικείωση με νέα τρόφιμα και τη μεταφορά των ψηφιακών δραστηριοτήτων στις πραγματικές συνθήκες του οικογενειακού γεύματος.

Η αξιοποίηση του gamification και των ψηφιακών τεχνολογιών από την Τοπική Αυτοδιοίκηση

Υπό το πρίσμα της δημιουργίας ανθεκτικών και συμπεριληπτικών τοπικών κοινοτήτων (Resilient and Inclusive Local Communities), η πλέον βιώσιμη στρατηγική βασίζεται στην αξιοποίηση ήδη διαθέσιμων ψηφιακών μέσων και όχι στην αγορά εξειδικευμένου εξοπλισμού υψηλού κόστους. Η χρήση Tablets ή Smartphones με εφαρμογές Serious Games, τεχνολογίες Επαυξημένης Πραγματικότητας (AR) και υπηρεσίες Υπολογιστικού Νέφους (Cloud Computing) επιτρέπει την οικονομικά αποδοτική και εξατομικευμένη διατροφική υποστήριξη παιδιών με ΔΑΦ (WHO, 2021, Baranowski et al., 2016). Η προσέγγιση αυτή μπορεί να ενσωματωθεί σε δομές, όπως Δημοτικά Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης (ΚΔΑΠ και ΚΔΑΠ-ΜΕΑ), Δημοτικά Ιατρεία και Κέντρα Πρόληψης, σχολικές κοινότητες. Η αξιοποίηση υφιστάμενων συσκευών μειώνει το κόστος, διευκολύνει την κλιμάκωση των παρεμβάσεων και ενισχύει την προσβασιμότητα, τη συνέχεια της φροντίδας και την κοινωνική συμπερίληψη (Boucenna et al., 2014, European Commission, 2022).

Συμπεράσματα

Το Gamification αποτελεί μια αρκετά υποσχόμενη πρακτική για τη διατροφική εκπαίδευση παιδιών με ΔΑΦ, καθώς αξιοποιεί χαρακτηριστικά που συνάδουν με το γνωστικό και αισθητηριακό τους προφίλ, όπως η οπτική μάθηση, η προβλεψιμότητα και η άμεση ανατροφοδότηση. Αν και τα διαθέσιμα στοιχεία υποστηρίζουν την αποτελεσματικότητα των παιχνιδοποιημένων ψηφιακών παρεμβάσεων στη βελτίωση της συμμετοχής, των κοινωνικών δεξιοτήτων και της συμμόρφωσης στην παιδική ηλικία, η τεκμηρίωση για ειδικές διατροφικές εκβάσεις παραμένει περιορισμένη και κρίνεται αναγκαία η περαιτέρω διερεύνηση. Η ανάπτυξη και αξιολόγηση επιστημονικά τεκμηριωμένων εφαρμογών, μέσα από στενή συνεργασία όλων των ειδικοτήτων, αποτελεί μία από τις σημαντικότερες προοπτικές της επόμενης δεκαετίας.

Βιβλιογραφία

Arvedson, J. C., Lefton-Greif, M. A., & Dodrill, P. (2022). Pediatric feeding disorder: Evaluation and management. *Seminars in Speech and Language*, *43*(2), 95–108.

Al-Beltagi, M., Saeed, N. K., Bediwy, A. S., Elbeltagi, R., & Alhawamdeh, R. (2023). Role of gastrointestinal health in managing children with autism spectrum disorder. *World Journal of Clinical Pediatrics*, *12*(4), 171–196. https://doi.org/10.5409/wjcp.v12.i4.171

Avery, S. K., Akers, J. S., Gerow, S., & Exline, E. (2025). The use of caregiver-implemented visual supports for individuals with developmental disabilities: A systematic literature review. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, *12*, 323–341. https://doi.org/10.1007/s40489-023-00390-6

Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, *52*, 1–26. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.1

Baranowski, T., Baranowski, J. C., Cullen, K. W., Marsh, T., Islam, N., Zakeri, I., Honess-Morreale, L., & de Moor, C. (2003). *Squire's Quest!* Dietary outcome evaluation of a multimedia game. *American Journal of Preventive Medicine*, *24*(1), 52–61. https://doi.org/10.1016/S0749-3797(02)00570-6

Baranowski, T., Buday, R., Thompson, D. I., & Baranowski, J. (2008). Playing for real: Video games and stories for health-related behavior change. *Simulation & Gaming*, *39*(1), 74–97. https://doi.org/10.1177/1046878108328087

Boucenna, S., Narzisi, A., Tilmont, E., Muratori, F., Pioggia, G., Cohen, D., & Chetouani, M. (2014). Interactive technologies for autistic children: A review. *Cognitive Computation*, *6*(4), 722–740. https://doi.org/10.1007/s12559-014-9276-x

Bourne, L., Mandy, W., & Bryant-Waugh, R. (2022). Avoidant/restrictive food intake disorder and severe food selectivity in children and young people with autism: A scoping review. *Developmental Medicine & Child Neurology*, *64*(6), 691–700. https://doi.org/10.1111/dmcn.15139

Breda, C., Santero, S., Conti, M. V., & Cena, H. (2025). Programmes to manage food selectivity in individuals with autism spectrum disorder. *Nutrition Research Reviews, 38*(1), 112–125. https://doi.org/10.1017/S0954422424000152

Cermak, S. A., Curtin, C., & Bandini, L. G. (2010). Food selectivity and sensory sensitivity in children with autism spectrum disorders. *Journal of the American Dietetic Association, 110*(2), 238–246. https://doi.org/10.1016/j.jada.2009.10.032

Chatziavgeri, A., Guldas, M., Boqué Terré, N., El Hamdouchi, A., Gymnopoulos, L., & Dimitropoulos, K. (2023). Promoting the Mediterranean diet: A co-design game approach. In C. Stephanidis, M. Antona, S. Ntoa, & G. Salvendy (Eds.), *HCI International 2023 Posters. HCII 2023. Communications in Computer and Information Science* (pp. 25–32). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-35992-7_4

Chistol, L. T., Bandini, L. G., Must, A., Phillips, S., Cermak, S. A., & Curtin, C. (2018). Sensory sensitivity and food selectivity in children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 48*(2), 583–591. https://doi.org/10.1007/s10803-017-3340-9

Chow, C. Y., Riantiningtyas, R. R., Kanstrup, M. B., Papavasileiou, M., Liem, G. D., & Olsen, A. (2020). Can games change children's eating behaviour? A review of gamification and serious games. *Food Quality and Preference, 80*, Article 103823. https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2019.103823

Chung, L. M. Y., Fang, Y., Or, P. P. L., Sun, F., Poon, E. T. C., & Chan, C. K. M. (2024). "Still work?" Design and effect of interventions used to modify feeding problems in children with autism: A systematic review of studies employing group designs. *Child: Care, Health and Development, 50*(4), Article e13307. https://doi.org/10.1111/cch.13307

Clark, R. J., Wilder, D. A., Kelley, M. E., & Ryan, V. (2020). Evaluation of instructions and video modeling to train parents to implement a structured meal procedure for food selectivity among children with autism. *Behavior Analysis in Practice*, 13, 674–678.

Cooper, J. O., Heron, T. E., & Heward, W. L. (2020). *Applied behavior analysis* (3rd ed.). Pearson.

Cordioli, M., Delfino, L., Romani, A., Mortini, E., & Lanzi, P. L. (2024). A gamified framework to assist therapists with the ABA therapy for autism. In *2024 IEEE Gaming, Entertainment, and Media Conference (GEM)* (pp. 1–6). IEEE. https://doi.org/10.1109/GEM61861.2024.10585392

Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From game design elements to gamefulness: Defining "gamification". In *Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning Future Media Environments* (pp. 9–15). Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/2181037.2181040

Ellison, K. S., Guidry, J., Picou, P., Adenuga, P., & Thompson, D. (2021). Telehealth and autism prior to and in the age of COVID-19: A systematic and critical review of the last decade. *Clinical Child and Family Psychology Review, 24*(3), 599–630. https://doi.org/10.1007/s10567-021-00358-0

Elsayed, H. E., Thompson, K. L., Conklin, J. L., & Watson, L. R. (2022). Systematic review of the relation between feeding problems and sensory processing in children with autism spectrum disorder. *American Journal of Speech-Language Pathology, 31*(6), 2875–2899. https://doi.org/10.1044/2022_AJSLP-21-00401

Esteban-Figuerola, P., Canals, J., Fernández-Cao, J. C., Arija, V., & Ferré, N. (2019). Differences in food consumption and nutritional intake between children with autism spectrum disorders and typically developing children: A systematic review. *Nutrients, 11*(12), Article 2946. https://doi.org/10.3390/nu11122946

European Commission. (2022). *A European care strategy for caregivers and care receivers*. Publications Office of the European Union. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022DC0440

Ferguson, B. J., Marler, S., Altstein, L. L., Lee, E. B., Mazurek, M. O., McLaughlin, A., Macklin, E. A., McDonnell, E., Davis, D. J., Belenchia, A. M., Gillespie, C. H., Peterson, C. A., Bauman, M. L.,

Margolis, K. G., Veenstra-VanderWeele, J., & Beversdorf, D. Q. (2016). Associations between cytokines, endocrine stress response, and gastrointestinal symptoms in autism spectrum disorder. *Brain, behavior, and immunity*, 58, 57–62. https://doi.org/10.1016/j.bbi.2016.05.009

Fields, V. L., Delaney, J. A., Kral, T. V. E., Schieve, L. A., Lu, C., & Blumberg, S. J. (2021). Pica, autism, and other disabilities. *Pediatrics, 147*(2), Article e20200462. https://doi.org/10.1542/peds.2020-0462

Garcia, R. (2024). What school-based speech-language pathologists need to know about pediatric swallowing and feeding development and disorders. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *55*(2), 458–468. https://doi.org/10.1044/2023_LSHSS-23-00030

Guay, F. (2022). Applying self-determination theory to education: Regulations types, psychological needs, and autonomy supporting behaviors. *Canadian Journal of School Psychology*, *37*(1), 75–92. https://doi.org/10.1177/08295735211055355

Johnson, D., Deterding, S., Kuhn, K. A., Staneva, A., Stoyanov, S., & Hides, L. (2016). Gamification for health and wellbeing: A systematic review of the literature. *Internet Interventions*, *6*, 89–106. https://doi.org/10.1016/j.invent.2016.10.002

Kelley, M. E., Ryan, V., Britton, L. N., & Hanley, G. P. (2020). Evaluation of instructions and video modeling to train parents to implement a structured meal procedure for food selectivity among children with autism. *Behavior Analysis in Practice*, *13*(4), 831–845. https://doi.org/10.1007/s40617-020-00451-5

Klavina, A., Pérez-Fuster, P., Daems, J., Lyhne, C. N., Dervishi, E., Pajalic, Z., Øderud, T., Fuglerud, K. S., Markovska-Simoska, S., Przybyla, T., Klichowski, M., Stiglic, G., Laganovska, E., Alarcão, S. M., Tkaczyk, A. H., & Sousa, C. (2024). The use of assistive technology to promote practical skills in persons with autism spectrum disorder and intellectual disabilities: A systematic review. *Digital Health*, *10*, 20552076241281260. https://doi.org/10.1177/20552076241281260

Kral, T. V. E., Eriksen, W. T., Souders, M. C., & Pinto-Martin, J. A. (2013). Eating behaviors, diet quality, and gastrointestinal symptoms in youth with autism spectrum disorders: A brief review. *Journal of Pediatric Nursing, 28*(6), 548–556. https://doi.org/10.1016/j.pedn.2013.01.008

Liu, Y., Ma, C., Zhang, M., Ma, X., Liu, T., Jia, F., & Du, L. (2025). Efficacy of gamified digital health interventions for children and adolescents with autism spectrum disorder: A systematic review and meta-analysis. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health, 20*(1), Article 3. https://doi.org/10.1186/s13034-025-01009-w

López-Bouzas, N., & del Moral-Pérez, M. E. (2025). Gamified environments and serious games for students with autistic spectrum disorder: Review of research. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders, 12*(1), 80–92. https://doi.org/10.1007/s40489-023-00381-7

Mahmoudi, E., Yoo, P. Y., Chandra, A., Cardoso, R., Denner Dos Santos, C., Majnemer, A., & Shikako, K. (2024). Gamification in mobile apps for children with disabilities: Scoping review. *JMIR Serious Games, 12*, Article e49029. https://doi.org/10.2196/49029

Montiel-Nava, C., Tregnago, M., Marshall, J., Sohl, K., Curran, A. B., Mahurin, M., Warne-Griggs, M., WHO CST Team, & Dixon, P. (2022). Implementing the WHO caregiver skills training program with caregivers of autistic children via telehealth in rural communities. *Frontiers in Psychiatry, 13*, Article 909947. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.909947

Nadon, G., Feldman, D. E., Dunn, W., & Gisel, E. G. (2011). Association of sensory processing and eating problems in children with autism spectrum disorders. *Autism Research and Treatment, 2011*, Article 541926. https://doi.org/10.1155/2011/541926

National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, & Clinical Social Work Association. (2017). Standards for technology in social

work practice. *https://www.socialworkers.org/Practice/NASW-Practice-Standards-Guidelines/Standards-for-Technology-in-Social-Work-Practice*

National Association of Social Workers. (2021). *Code of ethics of the National Association of Social Workers*. https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English

de Nocker, Y. L., & Toolan, C. K. (2023). Using telehealth to provide interventions for children with ASD: A systematic review. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, *10*(1), 82–112. https://doi.org/10.1007/s40489-021-00278-3

Reche-Olmedo, L., Torres-Collado, L., Compañ-Gabucio, L. M., & Garcia-de-la-Hera, M. (2021). The role of occupational therapy in managing food selectivity of children with autism spectrum disorder: A scoping review. *Children*, *8*(11), Article 1024. https://doi.org/10.3390/children8111024

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary Educational Psychology*, *61*, Article 101860. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860

Rodrigues, J. V. S., Poli, M. C. F., Petrilli, P. H., Dornelles, R. C. M., Turcio, K. H., & Theodoro, L. H. (2023). Food selectivity and neophobia in children with autism spectrum disorder and neurotypical development: A systematic review. *Nutrition Reviews*, *81*(8), 1034–1050. https://doi.org/10.1093/nutrit/nuac112

Sailer, M., & Homner, L. (2020). The gamification of learning: A meta-analysis. *Educational Psychology Review*, *32*, 77–112. https://doi.org/10.1007/s10648-019-09498-w .

Sardi, L., Idri, A., & Fernández-Alemán, J. L. (2017). A systematic review of gamification in e-Health. *Journal of Biomedical Informatics*, *71*, 31–48. https://doi.org/10.1016/j.jbi.2017.05.011

Scarcella, I., Marino, F., Failla, C., Doria, G., Chilà, P., Minutoli, R., Vetrano, N., Vagni, D., Pignolo, L., Di Cara, M., Settimo, C., Quartarone, A., Cerasa, A., & Pioggia, G. (2023). Information and

communication technologies-based interventions for children with autism spectrum conditions: A systematic review of randomized control trials from a positive technology perspective. *Frontiers in Psychiatry, 14*, Article 1212522. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1212522

Schunk, D. H., & DiBenedetto, M. K. (2020). Motivation and social cognitive theory. *Contemporary Educational Psychology, 60*, Article 101832. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2019.101832

Sharp, W. G., Berry, R. C., McCracken, C., Nuhu, N. N., Marvel, E., Saulnier, C. A., Klin, A., Jones, W., & Jaquess, D. L. (2013). Feeding problems and nutrient intake in children with autism spectrum disorders: A meta-analysis and comprehensive review of the literature. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 43*(9), 2159–2173. https://doi.org/10.1007/s10803-013-1771-5

Steinbrenner, J. R., Hume, K., Odom, S. L., Morin, K. L., Nowell, S. W., Tomaszewski, B., Szendrey, S., McIntyre, N. S., Yücesoy-Özkan, Ş., Savage, M. N., Wong, C., et al. (2020). *Evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism*. Frank Porter Graham Child Development Institute, The University of North Carolina at Chapel Hill, National Clearinghouse on Autism Evidence and Practice.

Ungar, M. (2008). Resilience across cultures. *The British Journal of Social Work, 38*(2), 218–235. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl343

van der Walt, J., Engelbrecht, M., van Biljon, H. M., & Soeker, S. M. (2024). Occupational therapy interventions for autism spectrum disorders: A rapid review. *South African Journal of Occupational Therapy, 54*(1), 74–86. https://doi.org/10.17159/2310-3833/2024/vol54n1a9

Wasilewska, J., & Klukowski, M. (2015). Gastrointestinal symptoms and autism spectrum disorder: Links and risks—A possible new overlap syndrome. *Pediatric Health, Medicine and Therapeutics, 6*, 153–166. https://doi.org/10.2147/PHMT.S85717

Weber, W., & Newmark, S. (2007). Complementary and alternative medical therapies for attention-deficit/hyperactivity disorder and autism. *Pediatric Clinics of North America, 54*(6), 983–1006. https://doi.org/10.1016/j.pcl.2007.09.007

World Health Organization, & International Telecommunication Union. (2024). *Implementation toolkit for accessible telehealth services*. World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/9789240094161

World Health Organization. (2021). *Global strategy on digital health 2020–2025*. World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/9789240020924

Zubiri, C., & Guzmán, L. (2024). Trastornos gastrointestinales en niños con trastornos del espectro autista [Gastrointestinal disorders in children with autism spectrum disorders]. *Acta Gastroenterológica Latinoamericana, 54*(3), 231–238. https://doi.org/10.52787/agl.v54i3.440

Παρλιάρου, Μ. (2023). *Διατροφή παιδιών με αυτισμό* [Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας]. Ιδρυματικό Αποθετήριο Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. https://ir.lib.uth.gr/xmlui/bitstream/handle/11615/81139/26496.pdf?sequence=4&isAllowed=y

Βιογραφικά Σημειώματα

Κάτοχος του Diploma in Diet and Nutrition του OHSC και φοιτήτρια του Τμήματος Επιστήμης Διαιτολογίας- Διατροφής του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου Αθηνών. Διατελεί Πρόεδρος της Φοιτητικής Ομάδας του Πανελλήνιου Συλλόγου Διαιτολόγων-Διατροφολόγων, παράλληλα κατέχει και τη θέση της Career HUA Ambassador του τμήματός της, συμβάλλοντας στη διασύνδεση της ακαδημαϊκής κοινότητας με την αγορά εργασίας. Με έντονο ενδιαφέρον και ενεργή

δράση σε εθελοντικές και ερευνητικές ομάδες, μεταξύ των οποίων η συμμετοχή της ως υπεύθυνη της Ελληνικής αποστολής στο iCAN του TEDDY 'European Network of Excellence for Paediatric Research, καθώς και στο ερευνητικό πρόγραμμα «Zero Hidden Hunger». Κατά τη διάρκεια των σπουδών της έχει συμμετάσχει επίσης σε φοιτητικές επιτροπές πανελλήνιων επιστημονικών συνεδρίων. Τέλος, υπήρξε εθελόντρια σε πρόγραμμα της Ελληνικής Επιστημονικής Εταιρείας Υποστηρικτικής Τεχνολογίας στον Δήμο Χαλανδρίου, με αντικείμενο την υποστήριξη παιδιών με ειδικές ανάγκες.

Ψυχολόγος, απόφοιτη του Τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος στην Ψυχική Υγεία Παιδιού και Εφήβου από το Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου. Διαθέτει επαγγελματική εμπειρία στην παροχή υπηρεσιών ψυχικής υγείας σε παιδιά και εφήβους, έχοντας εργαστεί τόσο σε ιδιωτικά κέντρα θεραπειών όσο και στη δημόσια εκπαίδευση ως αναπληρώτρια σχολική ψυχολόγος. Στο πλαίσιο της επαγγελματικής της πορείας έχει υποστηρίξει παιδιά τυπικής ανάπτυξης και παιδιά με νευροαναπτυξιακές διαταραχές, συμμετέχοντας στη διεπιστημονική αξιολόγηση, στον σχεδιασμό και την εφαρμογή ψυχοεκπαιδευτικών παρεμβάσεων, καθώς και στη συμβουλευτική υποστήριξη γονέων και εκπαιδευτικών. Έχει εργαστεί σε γενικά και ειδικά σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αποκτώντας εμπειρία στην προαγωγή της ψυχικής υγείας, της συμπερίληψης και της συνεργασίας μεταξύ σχολείου, οικογένειας και διεπιστημονικής ομάδας. Τα επιστημονικά και ερευνητικά της ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στη σχολική ψυχολογία, στην ψυχική υγεία παιδιών και εφήβων, στις νευροαναπτυξιακές διαταραχές, στις ψυχοεκπαιδευτικές παρεμβάσεις και στην αξιοποίηση καινοτόμων ψηφιακών τεχνολογιών για την υποστήριξη της ανάπτυξης και της ευημερίας των παιδιών.

Κοινωνική Λειτουργός, απόφοιτη του Τμήματος Επιστημών της Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Εργασίας του Πανεπιστημίου Πατρών με κατεύθυνση στην Κοινωνική Εργασία. Κατέχει μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών στο Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Αγωγή Υγείας» του Πανεπιστημίου Πατρών, το οποίο υλοποιείται σε συνεργασία με τα Τμήματα Επιστημών της Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Εργασίας, Λογοθεραπείας και Ιατρικής. Εκπόνησε την πρακτική της άσκηση στο Κέντρο Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας των Παιδικών Χωριών SOS στην Πάτρα. Παράλληλα, μέσω της συμμετοχής της στην εθελοντική ομάδα SocialWork4All, έχει εμπλακεί σε δράσεις κοινωνικής ευαισθητοποίησης, ενδυνάμωσης και υποστήριξης διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Έχει συμμετάσχει στη διοργάνωση δράσεων ενημέρωσης για την κοινότητα, σε πρωτοβουλίες που αφορούν την κοινωνική συμμετοχή ατόμων τρίτης ηλικίας, σε δράσεις ανάπτυξης κοινωνικών δεξιοτήτων για παιδιά και σε δράση ενίσχυσης της αυτοεκτίμησης εκπαιδευομένων σε Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας σε σωφρονιστικό κατάστημα. Μέσα από την εθελοντική της δραστηριότητα, εστιάζει στην ενδυνάμωση ατόμων και κοινοτήτων και στην προώθηση συμπεριληπτικών πρακτικών κοινωνικής υποστήριξης.

Τελειόφοιτος προπτυχιακός φοιτητής Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στα Ενσωματωμένα Συστήματα (Embedded Systems), τη Μικροηλεκτρονική (Microelectronics) και τα συστήματα μετρήσεων (Instrumentation Systems). Η εμπειρία περιλαμβάνει ανάπτυξη embedded hardware και firmware, σχεδιασμό PCB, μικροελεγκτές, FPGA και ηλεκτρονικά συστήματα συλλογής δεδομένων. Πραγματοποιήθηκε πρακτική άσκηση στη Renesas Design Hellas, ενώ η διπλωματική εργασία αφορά την ανάπτυξη συστήματος υψηλής ακρίβειας για μέτρηση κατανάλωσης ισχύος ενσωματωμένων συστημάτων. Συμμετοχή στην ομάδα ATLAS-M.ACH. ως

Electrical Subteam Leader στο Air Cargo Challenge 2026, καθώς και ενεργή παρουσία σε άλλες φοιτητικές και μη ομάδες, όπως IEEE, EUROAVIA και ΕΕΕΥΤ. Μακροπρόθεσμος στόχος αποτελεί η ενασχόληση με τη Βιοϊατρική Τεχνολογία, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στα ιατρικά ηλεκτρονικά, τα συστήματα καταγραφής βιοσημάτων και τις εφαρμογές μικροηλεκτρονικής στον χώρο της υγείας.

Η Καλλιόπη Λάππα είναι Εργοθεραπεύτρια με μεταπτυχιακό στην Σύγχρονη Τεχνολογία και Πληροφορική στην Αποκατάσταση της Ιατρικής ΕΚΠΑ. Εργάζεται στο Εθνικό Κέντρο Αποκατάστασης ως Εργοθεραπεύτρια, υπεύθυνη του χώρου της υποστηρικτικής τεχνολογίας και προϊσταμένη του παραϊατρικού προσωπικού. Ασχολείται από το 1992 με την Υποστηρικτική Τεχνολογία (Υ.Τ.) στην Αποκατάσταση. Έχει εργαστεί στο τμήμα της Υ.Τ. της Ε.Λ.Ε.Π.Α.Π. Αθηνών, και έχει δημιουργήσει το τμήμα της εργοθεραπείας στο Δ.Θ. κέντρο Αθηνών «Υγεία» καθώς και το Εργαστήριο Σύγχρονων Εφαρμογών Εργοθεραπείας. Υπήρξε Επιστημονικός Συνεργάτης στη σχολή Εργοθεραπείας ΤΕΙ Αθήνας, στην Κεντρική Υπηρεσία Εργοθεραπείας του Δήμου Ν. Ηρακλείου καθώς και του Γ.Ν. «Ασκληπιείο Βούλας» και της ΜΑΦ ΓΝΑ «Ο Ευαγγελισμός» για θέματα υποστηρικτικής τεχνολογίας. Είναι Ιδρυτικό μέλος και Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Επιστημόνων Υποστηρικτικής Τεχνολογίας και ενεργό μέλος του Συλλόγου Ελλήνων Εργοθεραπευτών καθώς και άλλων συλλόγων που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα και στο εξωτερικό σε θέματα τεχνολογίας στην αποκατάσταση. Μέλος επιστημονικών και οργανωτικών επιτροπών σε ημερίδες, σεμινάρια και συνέδρια. Συγγραφέας, ομιλήτρια, κριτής εργασιών με στόχο την ανάπτυξη της Υποστηρικτικής Τεχνολογίας στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Δημιουργός και υπεύθυνη της σελίδας www.assistivetechnology.grΤο άρθρο εξετάζει τη χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα μέσα από το πρίσμα των μεγάλων μεταβάσεων που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη εποχή: της κλιματικής, ενεργειακής, τεχνολογικής και

δημογραφικής αλλαγής. Υποστηρίζει ότι η ανθεκτικότητα δεν εξαρτάται μόνο από υποδομές, επενδύσεις ή θεσμικούς μηχανισμούς, αλλά κυρίως από την ύπαρξη κοινωνικών δεσμών, κοινής ταυτότητας και εμπιστοσύνης.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Σπυρίδων Λευκοφρύδης (2026): Η σπείρα της δημιουργίας

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 759-768

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Η σπείρα της δημιουργίας.

Σπυρίδων Λευκοφρύδης

Μελωδός – Μελοποιητής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα μονογραφία γεννήθηκε μέσα από μια καλλιτεχνική διαδρομή. Η πράξη PROJECT «ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ», με άξονα τη μελοποίηση της σύγχρονης ελληνικής ποίησης, αποτέλεσε τον χώρο όπου ανθρώπινη εμπειρία, ποιητικός λόγος, μουσική και ερμηνεία συνυφάνθηκαν σε ενιαία πορεία. Από αυτή τη διαρκή συνάντηση αναδύθηκε μια βαθύτερη εσωτερική λογική.

Κάθε ποίημα που μελοποιήθηκε, κάθε σύνθεση, κάθε ερμηνεία και κάθε επαφή με το κοινό αποκάλυπταν ότι η καλλιτεχνική διαδικασία εξελίσσεται μέσα από αδιάκοπη ακολουθία μεταμορφώσεων. Μια εσωτερική δυνατότητα αποκτά σχήμα, ήχο, ανθρώπινη παρουσία και συλλογικό νόημα. Ό,τι γεννιέται κατά τη συνάντηση εγγράφεται στη μνήμη, ενεργοποιεί δυνάμεις και ανοίγει άλλους δρόμους έκφρασης. Κάθε ολοκλήρωση προετοιμάζει φρέσκια αφετηρία, διατηρώντας ζωντανή τη συνέχεια.

Από τη σταδιακή αναγνώριση αυτής της διαδρομής προέκυψε η Θεωρία των Δημιουργικών Μετασχηματισμών. Αναδύθηκε μέσα από την ίδια την πράξη και επιχειρεί

να περιγράψει τους μηχανισμούς μέσω των οποίων η ανθρώπινη βίωση αποκτά μορφή, μεταδίδεται, μοιράζεται και ενσωματώνεται στη συλλογική πολιτισμική μνήμη.
Η θεμελιώδης θέση της είναι ότι ο πολιτισμός αποτελεί διαρκή διαδικασία δημιουργικής συνέχειας.

Η θεωρία δεν παρουσιάζεται ως ολοκληρωμένο ή οριστικό σύστημα. Παραμένει ανοιχτή, εξελίσσεται και επαναδιαμορφώνεται μέσα από τη συνεχιζόμενη καλλιτεχνική πράξη και τον διάλογο. Η παρούσα μονογραφία αποτυπώνει ένα στάδιο αυτής της πορείας.

Θεωρία των Δημιουργικών Μετασχηματισμών. Η Σπείρα της Δημιουργίας.

Η διαδικασία αρχίζει όταν μια ανθρώπινη δυνατότητα αποκτά προσανατολισμό. Γεννιέται από τη συνάντηση της ευαισθησίας με τον κόσμο — μια εικόνα, ένας στίχος, ένας ήχος, ένα βίωμα αρκούν για να πυροδοτήσουν την εσωτερική δυναμική προς την έκφραση. Στην πράξη PROJECT «ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ» αυτό συμβαίνει μέσα από την επαφή με το ποιητικό έργο.

Η δυνατότητα, όμως, χρειάζεται οργάνωση. Ο δημιουργός αναγνωρίζει τις ουσιώδεις ποιότητές της, επιλέγει τα στοιχεία που τη συγκροτούν και διαμορφώνει συνεκτικό πλαίσιο. Οι πρώτες μελωδικές κινήσεις, οι ρυθμικές σχέσεις και η αισθητική κατεύθυνση συνθέτουν το αρχικό περίγραμμα. Καθώς η δομή αποκτά συνοχή, τα επιμέρους στοιχεία παύουν να λειτουργούν αυτόνομα και συγκροτούν ενιαίο σύνολο. Η μορφή οργανώνεται γύρω από τον πυρήνα της· τίποτε δεν περισσεύει και τίποτε δεν λειτουργεί αποσπασματικά. Η μουσική σκέψη αποκτά ισορροπία μέσα από αρμονία, μελωδία, ρυθμό και σιωπή.

Όταν η εσωτερική ενότητα ολοκληρωθεί, η μορφή ενεργοποιείται. Αποκτά ζωντάνια, ρυθμό και κατεύθυνση. Μελωδία, ρυθμός, αρμονία και ερμηνευτική πρόθεση συγκροτούν οργανικό σύνολο έτοιμο να αποκτήσει αισθητή υπόσταση.

Η δημιουργία ενσαρκώνεται. Ο λόγος ακούγεται, η μουσική εκτελείται, η σύνθεση ερμηνεύεται. Το έργο γίνεται παρόν και εισέρχεται στον κοινό ανθρώπινο χώρο. Εκεί συναντά τον αποδέκτη. Δεν πρόκειται για παθητική πρόσληψη· δημιουργός και ακροατής συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση του νοήματος. Το κοινό δεν είναι οι παρευρισκόμενοι· είναι ό,τι μοιράζονται μέσα από την παρουσία του έργου.

Η κοινή εμπειρία εγγράφεται στη μνήμη. Το έργο αποκτά διάρκεια και γίνεται πολιτισμική παρακαταθήκη. Η μνήμη, όμως, δεν είναι απλώς αποθήκη· παραμένει ζωντανό πεδίο. Κάθε συνάντηση αποκαλύπτει λανθάνουσες όψεις και ενεργοποιεί άλλες σημασίες. Οι σημασίες αυτές δεν μένουν διάσπαρτες· συνδέονται με όσα έχουν ήδη διαμορφωθεί, τα μετασχηματίζουν και τα εξελίσσουν σε ενιαίο σύνολο. Η δημιουργία δεν διατηρείται επειδή επαναλαμβάνεται, αλλά επειδή κάθε φρέσκια εμπειρία αναδιοργανώνει την προηγούμενη. Έτσι η μνήμη λειτουργεί ως δημιουργικό πεδίο μετασχηματισμού και όχι ως μηχανισμός απλής διατήρησης.

Έτσι η δημιουργία μεταμορφώνεται. Η επόμενη μορφή δεν αντικαθιστά τις προηγούμενες· τις εμπεριέχει και τις ανανεώνει, διατηρώντας την ουσία της ενώ αποκτά άλλη αισθητική και νοηματική παρουσία. Η μελοποιημένη ποίηση συνεχίζει την πορεία της μέσα από διαφορετικές εκφράσεις.

Η μορφή αυτή δεν περιορίζεται στο αρχικό της πλαίσιο. Διαχέεται σε ευρύτερα πεδία — συναυλίες, ηχογραφήσεις, εκδόσεις, ψηφιακές παρουσιάσεις — και συνομιλεί με άλλους ανθρώπους. Κάθε γενιά παραλαμβάνει, ερμηνεύει και μεταβιβάζει το πολιτισμικό απόθεμα, εξασφαλίζοντας τη διαρκή ανανέωσή του.

Η δημιουργική πορεία δεν ολοκληρώνεται. Η διάχυση ανοίγει τον δρόμο για άλλη δυνατότητα και νέα αρχή.

Επίλογος

Οι Δημιουργικοί Μετασχηματισμοί δεν συγκροτούν κλειστό κύκλο ούτε ευθύγραμμη ακολουθία. Η γεωμετρία τους είναι η Σπείρα της Δημιουργίας: διαφυλάσσει όσα

προηγήθηκαν, τα μετασχηματίζει και τα οδηγεί σε άλλες μορφές. Καμία δημιουργική πορεία δεν επιστρέφει στο ίδιο σημείο.

Η ανθρώπινη εμπειρία γεννά δυνατότητες. Οι Δημιουργικοί Μετασχηματισμοί τις μετατρέπουν σε πολιτισμό. Η Θεωρία των Δημιουργικών Μετασχηματισμών ερμηνεύει τη μεταμόρφωση. Η τέχνη την ενσαρκώνει.

Η δημιουργία δεν είναι μονοπρόσωπη. Είναι σχέση.

ΠΟΙΗΣΗ

SUNNY ΜΠΑΛΤΖΗ

ΑΝΘΡΩΠΟΦΑΓΟΣ

δι' ἀγάπης μᾶλλον ἢ διὰ φόβου

ΣΚΗΝΟΘΕΣΙΑ

ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΑΡΧΑΡΙΔΗΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ **ΜΑΡΙΝΑ ΒΟΛΟΥΔΑΚΗ** ΜΟΥΣΙΚΗ **ΣΠΥΡΙΔΩΝΑΣ** ΥΠΟΚΡΙΤΙΚΗ **ΜΑΡΙΑ-ΜΕΜΗ ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΥ**

ΠΑΡΑΣΚΕΥΕΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2026

9 - 16 - 23 - 30

21:15

μικρός **ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ**

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ **ΝΤΑΪΖΗ ΛΕΜΠΕΣΗ**

TICKET SERVICES

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Σύγχρονη Ποίηση ως Πολυαισθητική Εμπειρία

Η Μαρίνα Βολαυδάκη και ο Σπυρίδωνας αποτελούν ένα ελληνικό καλλιτεχνικό δίδυμο που μεταμορφώνει τη σύγχρονη ποίηση σε μια ζωντανή, πολυαισθητική εμπειρία. Μέσα από τη συνέργεια της φωνής, των κιθαρών, των συνθεσάιζερ και των ηλεκτρικών drone, ο γραπτός λόγος μετουσιώνεται σε μια μυστική εξομολόγηση — μια ζωντανή, οικεία παράσταση όπου η γλώσσα λειτουργεί ως πρωταρχικός ρυθμικός και ηχητικός κώδικας. Εμπνευσμένοι από το ντουέντε (duende) του Λόρκα, το έργο τους ακροβατεί ανάμεσα στην ευθραυστότητα και την ένταση, προσκαλώντας το κοινό σε μια βαθιά, συλλογική κατάσταση αυθεντικής παρουσίας.

Η Μαρίνα Βολαυδάκη είναι ερμηνεύτρια που γεφυρώνει την ποίηση, το τραγούδι και την απαγγελία με βαθιά συναισθηματική απήχηση. Με υπόβαθρο στις φωνητικές τέχνες και ιστορία συνεργασιών με θρυλικές μορφές της ελληνικής μουσικής σκηνής, ειδικεύεται στην ερμηνεία έργων κορυφαίων ποιητών όπως ο Καβάφης, ο Ελύτης, ο Σεφέρης και ο Τσέλαν. Οι παραστάσεις της στοχεύουν στη δημιουργία ενός πυλώνα πολιτισμού και αλληλεγγύης, καλλιεργώντας μια κοινή ανθρώπινη εμπειρία.

Ο Σπυρίδωνας είναι μουσικός, ηχολήπτης και πολιτιστικός παραγωγός με εμπειρία άνω των 25 ετών στον χώρο, γνωστός ιδίως ως ιδρυτής και διευθυντής του μουσικού χώρου "The Zoo". Το έργο του εστιάζει στη διασταύρωση του ήχου, της ποίησης και της σκηνικής δράσης. Με κινητήριο δύναμη την πίστη ότι η τέχνη αποτελεί όχημα για την ένωση των κοινοτήτων, έχει αφιερώσει τα τελευταία χρόνια στη μελοποίηση σύγχρονης ποίησης και στη δημιουργία καθηλωτικών θεματικών παραστάσεων.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Πρωτοπρ. Γρηγόριος-Τηλέμαχος Σταμκόπουλος (2026): Η Κτίση ως Κοινός Οίκος: Ενέργεια, Οικολογία και Χωρική-Πολιτισμική Ανθεκτικότητα στην Εποχή της Τεχνητής Νοημοσύνης

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 769-779

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Η Κτίση ως Κοινός Οίκος: Ενέργεια, Οικολογία και Χωρική-Πολιτισμική Ανθεκτικότητα στην Εποχή της Τεχνητής Νοημοσύνης.

Πρωτοπρ. Γρηγόριος-Τηλέμαχος Σταμκόπουλος

Αναπληρωτής Καθηγητής.

Διευθυντής Εργαστηρίου Ψηφιακής Καινοτομίας στη Θεολογία και τον Πολιτισμό

Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Χριστιανικού Πολιτισμού

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη

Η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης δημιουργεί νέες προοπτικές για την οικονομία, τη δημόσια διοίκηση και την κοινωνία, αλλά ταυτόχρονα αναδεικνύει σημαντικές προκλήσεις που σχετίζονται με την αυξανόμενη κατανάλωση ενέργειας, τη χρήση φυσικών πόρων και το περιβαλλοντικό αποτύπωμα των ψηφιακών υποδομών. Η παρούσα εργασία διερευνά τη σχέση μεταξύ τεχνητής νοημοσύνης, ενεργειακής βιωσιμότητας και χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας μέσα από το πρίσμα της ορθόδοξης θεολογίας. Αφετηρία της αποτελεί η θεώρηση της κτίσης ως κοινού οίκου, όπως αυτή διαμορφώνεται στη βιβλική και πατερική παράδοση και αναπτύσσεται στη σύγχρονη οικολογική διδασκαλία του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου. Στη συνέχεια αναδεικνύεται το αόρατο οικολογικό κόστος της τεχνητής νοημοσύνης, το

οποίο συνδέεται με τη λειτουργία των κέντρων δεδομένων, την κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικών πόρων, καθώς και τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα. Τέλος, προτείνεται ένα ανθρωποκεντρικό πρότυπο βιώσιμης ανάπτυξης, σύμφωνα με το οποίο η τοπική αυτοδιοίκηση καλείται να αξιοποιήσει την τεχνητή νοημοσύνη προς όφελος του κοινού καλού, με γνώμονα την ενεργειακή εγκράτεια, την προστασία της κτίσης και την ενίσχυση της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας. Υποστηρίζεται ότι το ζητούμενο δεν είναι απλώς η δημιουργία εξυπνότερων πόλεων, αλλά η διαμόρφωση σοφότερων κοινοτήτων.

Abstract

The rapid development of artificial intelligence creates new opportunities for the economy, public administration, and society, while also raising significant challenges related to increased energy consumption, greater use of natural resources, and the environmental footprint of digital infrastructure. This paper examines the relationship between artificial intelligence, energy sustainability, and spatial and cultural resilience through the lens of Orthodox theology. It begins with the understanding of creation as a common home, as expressed in the biblical and patristic tradition and further developed in the contemporary ecological teaching of Ecumenical Patriarch Bartholomew. The paper then highlights the often-invisible ecological cost of artificial intelligence, linked to the operation of data centers, the consumption of electricity and natural resources, and carbon dioxide emissions. Finally, it proposes a human-centered model of sustainable development, according to which local government is called to use artificial intelligence for the common good, guided by energy restraint, care for creation, and the strengthening of spatial and cultural resilience. The central argument is that the goal is not merely to build smarter cities, but to shape wiser communities.

Εισαγωγή

Η τεχνητή νοημοσύνη αποτελεί μία από τις σημαντικότερες τεχνολογικές εξελίξεις του 21ου αιώνα, επηρεάζοντας ήδη τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες παράγουν γνώση, λαμβάνουν αποφάσεις και οργανώνουν την οικονομική και κοινωνική τους ζωή. Παρά τις αδιαμφισβήτητες δυνατότητές της, η ανάπτυξή της συνοδεύεται από ένα συχνά αθέατο κόστος: την ολοένα αυξανόμενη κατανάλωση ενέργειας, τη χρήση φυσικών πόρων και τη δημιουργία νέων περιβαλλοντικών προκλήσεων. Πίσω από τον ψηφιακό κόσμο των αλγορίθμων λειτουργούν εκτεταμένα κέντρα δεδομένων, ενεργοβόρες υπολογιστικές υποδομές και πολύπλοκες αλυσίδες παραγωγής, οι οποίες καθιστούν την τεχνητή νοημοσύνη όχι μόνο ψηφιακό αλλά και οικολογικό ζήτημα. Η βιώσιμη ανάπτυξη καλείται, επομένως, να επαναπροσδιοριστεί υπό το φως αυτής της νέας πραγματικότητας, όπου η τεχνολογική καινοτομία οφείλει να συμβαδίζει με την προστασία της κτίσης και τη συνετή διαχείριση των διαθέσιμων πόρων.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η ορθόδοξη θεολογία μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στον σύγχρονο επιστημονικό διάλογο, προτείνοντας μια διαφορετική κατανόηση της σχέσης ανθρώπου, τεχνολογίας και δημιουργίας. Η αντίληψη της κτίσης ως κοινού οίκου, η ευθύνη του ανθρώπου ως οικονόμου και η προτεραιότητα του προσώπου έναντι της απρόσωπης τεχνοκρατίας προσφέρουν ένα ανθρωποκεντρικό πλαίσιο για την αξιολόγηση της τεχνητής νοημοσύνης. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει κατά πόσο η ορθόδοξη θεώρηση της δημιουργίας μπορεί να αποτελέσει γόνιμο υπόβαθρο για ένα πρότυπο ενεργειακής βιωσιμότητας και χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας, στο οποίο η τεχνολογική πρόοδος δεν αποτελεί αυτοσκοπό αλλά μέσο υπηρεσίας του ανθρώπου, της κοινότητας και της κτίσης.

Η κτίση ως κοινός οίκος.

Η ορθόδοξη θεολογία αντιλαμβάνεται την κτίση όχι ως ένα ουδέτερο φυσικό περιβάλλον, ούτε ως ένα απόθεμα φυσικών πόρων προς εκμετάλλευση, αλλά ως κοινό οίκο ζωής και κοινωνίας. Η βιβλική αφήγηση της δημιουργίας θεμελιώνει αυτή την προοπτική παρουσιάζοντας τον κόσμο ως αγαθή δημιουργία του Θεού, την οποία ο άνθρωπος καλείται να «ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν» (Γεν. 2:15). Η εντολή αυτή δεν αποδίδει στον άνθρωπο απεριόριστη κυριότητα επί της φύσεως, αλλά του αναθέτει τη διακονία και τη συνετή διαχείρισή της. Ως εικόνα του Θεού, ο άνθρωπος δεν καλείται να κυριαρχήσει δεσποτικά επί της κτίσης, αλλά να λειτουργήσει ως υπεύθυνος οικονόμος, μεταμορφώνοντας τη χρήση του κόσμου σε πράξη ευχαριστίας και δοξολογίας προς τον Δημιουργό.

Η πατερική παράδοση εμβαθύνει περαιτέρω αυτή τη θεώρηση. Ο Μέγας Βασίλειος, μέσα από την «Εξαήμερο», αναδεικνύει την αρμονία και τη σοφία της δημιουργίας ως έκφραση της θείας πρόνοιας, προσκαλώντας τον άνθρωπο να διαβάζει τη φύση ως βιβλίο θεολογίας. Ο Μάξιμος ο Ομολογητής προχωρεί ακόμη περισσότερο, παρουσιάζοντας τον άνθρωπο ως τον συνδετικό κρίκο μεταξύ του αισθητού και του νοητού κόσμου, ο οποίος καλείται να ενώσει ολόκληρη την κτίση με τον θεό μέσα από μια σχέση ευχαριστίας και κοινωνίας. Αντίστοιχα, ο Ισαάκ ο Σύρος περιγράφει την πνευματική τελείωση ως την απόκτηση μιας «σπλαγχνικῆς καρδίας», ικανής να συμπονά, όχι μόνο κάθε άνθρωπο αλλά και κάθε μορφή της δημιουργίας. Η σχέση με την κτίση δεν είναι, επομένως, σχέση ιδιοκτησίας αλλά σχέση αγάπης, ευθύνης και κοινωνίας.

Η ίδια θεολογική παράδοση αποκτά ιδιαίτερη επικαιρότητα στη σύγχρονη οικολογική κρίση. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος έχει επανειλημμένα υπογραμμίσει ότι η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος αποτελεί πρωτίστως πνευματική κρίση, διότι αποκαλύπτει τη διατάραξη της σχέσης του ανθρώπου με τον Θεό, τον συνάνθρωπο και

την κτίση. Η οικολογική ευθύνη δεν εξαντλείται στην υιοθέτηση τεχνικών μέτρων προστασίας του περιβάλλοντος, αλλά προϋποθέτει αλλαγή τρόπου ζωής, ήθους και αντίληψης. Η κτίση δεν αποτελεί εμπόρευμα ούτε απρόσωπο ενεργειακό απόθεμα, αλλά δωρεά που καλεί σε εγκράτεια, ευχαριστία και διακονία. Υπό το πρίσμα αυτό, ακόμη και οι σύγχρονες τεχνολογίες, όπως η τεχνητή νοημοσύνη, οφείλουν να αξιολογούνται όχι μόνο με βάση την αποτελεσματικότητά τους, αλλά και ως προς τον τρόπο με τον οποίο υπηρετούν τον άνθρωπο, σέβονται τα όρια της δημιουργίας και συμβάλλουν στη διαφύλαξη του κοινού οίκου για τις επόμενες γενιές.

Η Τεχνητή Νοημοσύνη και το αόρατο οικολογικό της κόστος

Η τεχνητή νοημοσύνη συχνά παρουσιάζεται ως μία άυλη τεχνολογία, της οποίας οι λειτουργίες εκτελούνται «στο νέφος» (cloud), δημιουργώντας την εντύπωση ότι η ψηφιακή πρόοδος είναι σχεδόν ανεξάρτητη από τους φυσικούς πόρους. Στην πραγματικότητα, κάθε εφαρμογή τεχνητής νοημοσύνης στηρίζεται σε ένα εκτεταμένο δίκτυο κέντρων δεδομένων (data centers), υπερυπολογιστών και τηλεπικοινωνιακών υποδομών που λειτουργούν αδιάλειπτα. Η εκπαίδευση και η χρήση των μεγάλων γλωσσικών μοντέλων απαιτούν τεράστιες ποσότητες ηλεκτρικής ενέργειας, προηγμένα συστήματα ψύξης με σημαντική κατανάλωση νερού και εξειδικευμένο ηλεκτρονικό εξοπλισμό, η κατασκευή του οποίου εξαρτάται από σπάνιες γαίες και κρίσιμα μέταλλα. Παράλληλα, η παραγωγή και η λειτουργία αυτών των υποδομών συνεισφέρουν, άμεσα ή έμμεσα, στις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, ιδίως όταν η απαιτούμενη ενέργεια προέρχεται από ορυκτά καύσιμα.

Η πραγματικότητα αυτή αναδεικνύει μία συχνά παραγνωρισμένη διάσταση της ψηφιακής εποχής: κάθε αλληλεπίδραση με ένα σύστημα τεχνητής νοημοσύνης συνοδεύεται από ένα πραγματικό ενεργειακό και οικολογικό κόστος, έστω και αν αυτό παραμένει αόρατο στον τελικό χρήστη. Η διαπίστωση αυτή δεν οδηγεί στην απόρριψη της τεχνολογικής προόδου, αλλά στην ανάγκη επαναπροσδιορισμού των κριτηρίων με τα οποία αξιολογείται. Η αποδοτικότητα ενός αλγορίθμου δεν μπορεί να μετράται

αποκλειστικά από την ταχύτητα ή την ακρίβειά του, αλλά και από το ενεργειακό και περιβαλλοντικό του αποτύπωμα. Στην προοπτική αυτή, η τεχνητή νοημοσύνη καλείται να ενσωματώσει τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης, ώστε η καινοτομία να συμβαδίζει με τη συνετή διαχείριση των φυσικών πόρων και τον σεβασμό προς την κτίση ως κοινό οίκο.

Χωρική και Πολιτισμική Ανθεκτικότητα: Η Ορθόδοξη Πρόταση

Η έννοια της χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας δεν εξαντλείται στην ικανότητα μιας κοινωνίας να αντιμετωπίζει φυσικές καταστροφές ή τεχνολογικές μεταβολές. Αναφέρεται πρωτίστως στη δυνατότητα μιας κοινότητας να διατηρεί την ταυτότητά της, να προστατεύει τον φυσικό της χώρο και να προσαρμόζεται στις νέες συνθήκες χωρίς να χάνει τον ανθρωποκεντρικό της χαρακτήρα. Από την ορθόδοξη θεολογική σκοπιά, η ανθεκτικότητα θεμελιώνεται στην έννοια της κοινωνίας των προσώπων και όχι στην αυτάρκεια των τεχνολογικών συστημάτων. Η τεχνητή νοημοσύνη μπορεί να ενισχύσει τη διαχείριση των πόλεων, να βελτιώσει τις δημόσιες υπηρεσίες και να συμβάλει στη βιώσιμη αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων, δεν μπορεί όμως να υποκαταστήσει την ανθρώπινη κρίση, τη συλλογική ευθύνη και την κοινωνική συνοχή. Η σοφία μιας κοινότητας δεν παράγεται από τα νευρωνικά δίκτυα, όσο περίπλοκα και να είναι, αλλά από την ποιότητα των σχέσεων που αναπτύσσουν τα μέλη της.

Η βιβλική και πατερική παράδοση, όπως αναφέραμε, παρουσιάζει τον άνθρωπο ως οικονόμο της δημιουργίας και όχι ως ιδιοκτήτη της. Η «οικονομία» της Εκκλησίας δεν αφορά απλώς τη διαχείριση υλικών αγαθών, μετρούμενο σε δολάρια, αλλά έναν τρόπο ύπαρξης που χαρακτηρίζεται από διάκριση, μέτρο και ευθύνη. Η ίδια αρχή μπορεί να αποτελέσει θεμέλιο και για τη σύγχρονη τεχνολογική ανάπτυξη. Η ενεργειακή κατανάλωση των ψηφιακών υποδομών δεν είναι αποκλειστικά τεχνικό ζήτημα· αντανακλά τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τη χρήση των αγαθών της δημιουργίας. Μια ορθόδοξη προσέγγιση της τεχνητής νοημοσύνης δεν απορρίπτει την καινοτομία, αλλά προτείνει την αρχή της ενεργειακής εγκράτειας: την ανάπτυξη

τεχνολογιών που επιδιώκουν όχι τη μέγιστη δυνατή κατανάλωση υπολογιστικής ισχύος, αλλά τη βέλτιστη αξιοποίησή της προς όφελος του ανθρώπου και του περιβάλλοντος.

Η τοπική αυτοδιοίκηση αποτελεί τον φυσικό χώρο όπου η θεώρηση αυτή μπορεί να λάβει πρακτική μορφή. Οι δήμοι και οι περιφέρειες καλούνται να αξιοποιήσουν την τεχνητή νοημοσύνη για τη βελτίωση της ενεργειακής διαχείρισης, τη μείωση της κατανάλωσης, τη διαχείριση των υδάτινων πόρων, την πρόληψη φυσικών καταστροφών και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, η επιτυχία αυτών των εφαρμογών δεν εξαρτάται μόνο από την τεχνολογική τους αρτιότητα αλλά και από τη συμμετοχή των πολιτών, τη διαφάνεια, τη λογοδοσία και τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η τεχνητή νοημοσύνη οφείλει να λειτουργεί ως εργαλείο ενδυνάμωσης της κοινότητας και όχι ως μηχανισμός συγκέντρωσης εξουσίας ή κοινωνικού αποκλεισμού.

Υπό το πρίσμα αυτό, το πραγματικό δίλημμα δεν είναι αν οι πόλεις του μέλλοντος θα είναι περισσότερο «έξυπνες», αλλά αν οι κοινότητές τους θα καταστούν σοφότερες. Μία έξυπνη πόλη μπορεί να διαθέτει προηγμένους αλγορίθμους, αυτοματοποιημένες υπηρεσίες και εξελιγμένα δίκτυα δεδομένων, χωρίς όμως να ενισχύει την κοινωνική συνοχή ή να σέβεται τα όρια της κτίσης. Αντίθετα, μία σοφή κοινότητα χρησιμοποιεί την τεχνολογία με διάκριση, αναγνωρίζοντας ότι η πρόοδος δεν μετριέται μόνο με την αύξηση της υπολογιστικής ισχύος αλλά και με την καλλιέργεια της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης και της ευθύνης απέναντι στον κοινό οίκο. Η μετάβαση από τις «έξυπνες πόλεις» στις «σοφές κοινότητες» δεν αποτελεί τεχνολογική αλλά ανθρωπολογική επιλογή. Είναι η επιλογή μιας ανάπτυξης που υπηρετεί τον άνθρωπο χωρίς να εξαντλεί την κτίση, που αξιοποιεί την τεχνητή νοημοσύνη χωρίς να αποθεώνει την τεχνοκρατία και που θεμελιώνει τη χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα όχι μόνο στην καινοτομία, αλλά κυρίως στη σοφία της κοινότητας και στο ήθος της ευθύνης.

Συμπεράσματα

Η τεχνητή νοημοσύνη αποτελεί αναμφίβολα μία από τις σημαντικότερες τεχνολογικές κατακτήσεις της εποχής μας. Ωστόσο, η αληθινή πρόκληση δεν έγκειται μόνο στην ανάπτυξη ισχυρότερων και εξυπνότερων μηχανών, αλλά στη διαμόρφωση ενός νέου ήθους που θα συνδυάζει την καινοτομία με την ευθύνη απέναντι στην κτίση. Η ορθόδοξη θεολογία, μέσα από την αντίληψη της δημιουργίας ως κοινού οίκου και του ανθρώπου ως οικονόμου της, προσφέρει ένα ανθρωποκεντρικό και οικολογικά ευαίσθητο πλαίσιο για την αξιολόγηση της τεχνολογικής προόδου. Στο πλαίσιο αυτό, η χωρική και πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν επιτυγχάνεται μόνο με περισσότερη τεχνολογία, αλλά με περισσότερη σοφία, συνεργασία και μέτρο. Η τοπική αυτοδιοίκηση καλείται να αξιοποιήσει τις δυνατότητες της τεχνητής νοημοσύνης προς όφελος του κοινού καλού, διασφαλίζοντας ότι η ανάπτυξη υπηρετεί τον άνθρωπο, προστατεύει την πολιτιστική ταυτότητα και σέβεται τα όρια της δημιουργίας. Το ζητούμενο, τελικά, δεν είναι απλώς να οικοδομήσουμε εξυπνότερες πόλεις, αλλά σοφότερες κοινότητες.

Βιβλιογραφία

Bartholomew, I. (2012). On earth as in heaven: Ecological vision and initiatives of ecumenical patriarch Bartholomew (Vol. 3). Fordham Univ Press.

Chryssavgis, J. (1999). Beyond the Shattered Image: Insights Into an Orthodox Christian Ecological Worldview. Light & Life Pub..

De Vries, A. (2023). The growing energy footprint of artificial intelligence. Joule, 7(10), 2191-2194.

Floridi, L., & Cowls, J. (2022). A unified framework of five principles for AI in society. Machine learning and the city: Applications in architecture and urban design, 535-545.

Li, P., Yang, J., Islam, M. A., & Ren, S. (2025). Making ai less' thirsty'. Communications of the ACM, 68(7), 54-61.

Mytton, D. (2021). Data centre water consumption. npj Clean Water, 4(1), 11.

Strubell, E., Ganesh, A., & McCallum, A. (2019, July). Energy and policy considerations for deep learning in NLP. In Proceedings of the 57th annual meeting of the association for computational linguistics (pp. 3645-3650).

Theokritoff, E. (2017). Green patriarch, green patristics: Reclaiming the deep ecology of Christian tradition. Religions, 8(7), 116.

Townsend, A. M. (2013). Smart cities: Big data, civic hackers and the quest for a new utopia. WW Norton & Company.

Zizioulas, J. (1994). Communion and otherness. Sobornost, 16(1), 7-19.

Ζηζιούλας, Ιωάννης (2019). Η κτίση ως Ευχαριστία, Θεολογική προσέγγιση στο πρόβλημα της οικολογίας. Εκδόσεις Πορφύρα.

Ισαακ ο Σύρος, Ασκητικοί Λόγοι, PG 86A

Μ. Λάζογλου, (2022). Η ανθεκτικότητα ως παράμετρος χωρικού σχεδιασμού έναντι των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, Εκδόσεις Σάκκουλα

Μάξιμος Ομολογητής, Μυσταγωγία, PG 91A

Μέγας Βασίλειος, Έννέα όμιλίαι εἰς Ἑξαήμερον, PG 29B

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο πρωτοπρεσβύτερος του Οικουμενικού Θρόνου Γρηγόριος-Τηλέμαχος Σταμκόπουλος είναι κληρικός της Ι.Μ.Θεσσαλονίκης αποσπασμένος στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αμερικής, υπηρετεί ως προϊστάμενος του Ιερού Ναού Αγίου Σπυρίδωνος Νέας Υόρκης και αναπληρωτής καθηγητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Χριστιανικού Πολιτισμού. Είναι ιδρυτής και διευθυντής του Εργαστηρίου Ψηφιακής Καινοτομίας στη Θεολογία και στον Πολιτισμό (DINOTHER), στο Τμήμα όπου υπηρετεί. Χειροτονήθηκε διάκονος το 1997 και πρεσβύτερος το ίδιο έτος από τον Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Παντελεήμονος τον Β'. Υπηρέτησε ως εφημέριος στον Ιερό Ναό Αγίων Νικολάου και Δημητρίου Χαριλάου από το 1997 έως το 2000 και από το 2002-2019. Είναι πτυχιούχος των Τμημάτων Φυσικής και Θεολογίας του ΑΠΘ το 1991 και το 2000 αντίστοιχα. Έχει μεταπτυχιακό Ραδιοηλεκτρολογίας και είναι διδάκτορας Ιατρικής Πληροφορικής του ΑΠΘ. Έχει διατελέσει μεταδιδακτορικός ερευνητής του Πανεπιστημίου του Yale με ειδικότητα Τηλεϊατρική. Διετέλεσε Αναπληρωτής καθηγητής Εφαρμογών Πληροφορικής στην Ανωτάτη Εκκλησιαστική Ακαδημία Θεσσαλονίκης (ΑΕΑΘ) από το 2009 έως το 2021, ενώ από το 2013 έως το 2016 διετέλεσε Πρόεδρος του Α.Σ. της ΑΕΑΘ. Από το 2004 έως το 2005

διετέλεσε διευθυντής του Ορθοδόξου Ιδρύματος Παιδείας και Πολιτισμού της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης και από το 2005 έως το 2013 διετέλεσε γενικός διευθυντής του Εκπαιδευτικού και Πολιτιστικού Ιδρύματος Αγ. Γρηγόριος Παλαμάς της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. Από το 2013 έως 2020 ήταν πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου του Κέντρου Εκπαίδευσης και Κατάρτισης της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. Τα ερευνητικά ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν την ανάπτυξη Βάσεων Δεδομένων σε εφαρμογές πολιτισμού, την ψηφιοποίηση και την ανάλυση έργων πολιτισμού, νευρωνικά δίκτυα και τεχνητή νοημοσύνη, φιλοσοφία της θεωρίας της πληροφορίας και σχέση θεολογίας και επιστήμης. Ήταν επισκέπτης καθηγητής στις Θεολογικές Σχολές της Μόσχας και του Κιέβου και στο Τμήμα Πληροφορικής και Λογιστικής του Ορθόδοξου Πανεπιστημίου του Κογκό και του Ελληνικού Κολλεγίου Τιμίου Σταυρού στη Βοστώνη. Διετέλεσε υπεύθυνος της ψηφιοποίησης στη Βιβλιοθήκη της Χάλκης του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Είναι διευθυντής του τμήματος ελληνικής παιδείας της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αμερικής, και υπεύθυνος ανάπτυξης των συστημάτων βάσεων πληροφοριών αυτής.

Είναι νυμφευμένος με την δερματολόγο Ειρήνη Σιδερίδου και έχει τέσσερα παιδιά.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Στρούμπου Μαρία (2026): Οργάνωση, λειτουργία και προσφορά Δημοτικών υπηρεσιών. Θεωρία του Πολιτιστικού Κεφαλαίου

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 780-786

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Οργάνωση, λειτουργία και προσφορά Δημοτικών υπηρεσιών. Θεωρία του Πολιτιστικού Κεφαλαίου.

Στρούμπου Μαρία

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια του Πανεπιστημίου Αιγαίου

1. Πολιτιστικό και κοινωνικό κεφάλαιο

Η έννοια του πολιτιστικού κεφαλαίου είναι κεντρική για την κατανόηση του ρόλου των Εργαστηρίων Τέχνης, καθώς επιτρέπει να αναλυθεί η συμμετοχή στην τέχνη όχι μόνο ως ατομική δημιουργική απασχόληση, αλλά και ως διαδικασία απόκτησης γνώσεων, δεξιοτήτων, αισθητικών κριτηρίων και τρόπων πρόσβασης στον πολιτισμό. Το πολιτιστικό κεφάλαιο αφορά τις πολιτισμικές γνώσεις, τις μορφωτικές εμπειρίες και τις δεξιότητες που επιτρέπουν στα άτομα και στις κοινωνικές ομάδες να συμμετέχουν σε θεσμούς εκπαίδευσης και πολιτισμού (Bourdieu, 1986, σ. 243). Στην περίπτωση των Εργαστηρίων Τέχνης, η έννοια αυτή συνδέεται με την εκμάθηση τεχνικών, την καλλιέργεια αισθητικής αντίληψης, τη γνωριμία με διαφορετικές μορφές τέχνης και τη συμμετοχή σε δημιουργικές κοινότητες.

Η λειτουργία των Εργαστηρίων Τέχνης μπορεί να ιδωθεί ως μηχανισμός ενίσχυσης πολιτιστικού κεφαλαίου, επειδή προσφέρει στους συμμετέχοντες πρόσβαση σε οργανωμένες καλλιτεχνικές δραστηριότητες μέσα από ένα δημοτικό και σχετικά

προσβάσιμο πλαίσιο. Η συμμετοχή σε μαθήματα ζωγραφικής, γλυπτικής, κεραμικής, χαρακτικής ή άλλων τεχνών δεν οδηγεί μόνο στην απόκτηση τεχνικών γνώσεων, αλλά και στη σταδιακή εξοικείωση με μορφές πολιτισμικής έκφρασης, με τρόπους αξιολόγησης του καλλιτεχνικού έργου και με συλλογικές εμπειρίες δημιουργίας. Έτσι, τα Εργαστήρια λειτουργούν ως χώρος όπου η τέχνη γίνεται κοινωνικά προσβάσιμη και όχι αποκλειστικό προνόμιο όσων διαθέτουν ήδη υψηλό πολιτιστικό υπόβαθρο (Bourdieu, 1986, σσ. 243-248).

Παράλληλα, η συμμετοχή στα Εργαστήρια δεν παράγει μόνο πολιτιστικό κεφάλαιο, αλλά και κοινωνικό κεφάλαιο. Η κοινή καλλιτεχνική δραστηριότητα δημιουργεί όρους συνάντησης, επικοινωνίας, ομαδικότητας και αλληλοϋποστήριξης. Οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στους συμμετέχοντες, στους διδάσκοντες και στο προσωπικό της δομής μπορούν να λειτουργήσουν ως δίκτυα εμπιστοσύνης και κοινωνικής ένταξης. Με αυτή την έννοια, η συμμετοχή στην τέχνη δεν περιορίζεται στην ατομική έκφραση, αλλά συμβάλλει στη δημιουργία κοινωνικών δεσμών και μορφών κοινοτικής συνοχής (Bourdieu, 1986, σσ. 248-249· Matarasso, 1997, σ. 42).

Η κοινωνική διάσταση της συμμετοχής στην τέχνη είναι ιδιαίτερα σημαντική για την παρούσα έρευνα, επειδή τα Εργαστήρια Τέχνης δεν εξετάζονται μόνο ως εκπαιδευτικός μηχανισμός, αλλά και ως χώρος κοινωνικής σχέσης. Η παραμονή των συμμετεχόντων σε τέτοιες δομές συχνά συνδέεται με τη δημιουργία δεσμών, την αίσθηση του ανήκειν, τη συμμετοχή σε κοινές δράσεις και την εμπειρία ενός οικείου και υποστηρικτικού περιβάλλοντος. Επομένως, η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου επιτρέπει να αναλυθεί η αξία των Εργαστηρίων όχι μόνο με όρους καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, αλλά και με όρους κοινωνικοποίησης και συλλογικής εμπειρίας (Bourdieu, 1986, σσ. 248-249· Matarasso, 1997, σσ. 42, 73).

Η σύνδεση πολιτιστικού και κοινωνικού κεφαλαίου αποκτά ιδιαίτερη σημασία στο επίπεδο της τοπικής κοινωνίας. Μια δημοτική πολιτιστική δομή μπορεί να ενισχύει την πολιτιστική συμμετοχή, να ενεργοποιεί κοινωνικές σχέσεις και να δημιουργεί ένα πεδίο

συλλογικής αναφοράς για τους κατοίκους. Η τοπική ανάπτυξη δεν περιορίζεται σε οικονομικούς ή διοικητικούς δείκτες, αλλά συνδέεται και με την κοινωνική εμπιστοσύνη, τη συνεργατικότητα, τη συμμετοχική διακυβέρνηση και την αξιοποίηση των διαθέσιμων κοινωνικών πόρων σε τοπικό επίπεδο (Ναγόπουλος, 2011, σ. 1). Υπό αυτή την έννοια, τα Εργαστήρια Τέχνης μπορούν να προσεγγιστούν ως χώρος όπου η πολιτιστική δράση λειτουργεί ταυτόχρονα ως κοινωνική παρέμβαση.

Η θεωρητική αυτή σύνδεση είναι χρήσιμη για την ανάλυση των εμπειρικών ευρημάτων, καθώς επιτρέπει να εξεταστεί αν οι συμμετέχοντες αντιλαμβάνονται τα Εργαστήρια ως χώρο απλής εκμάθησης τεχνικών ή ως χώρο βαθύτερης κοινωνικής και πολιτιστικής εμπειρίας. Τα ζητήματα της κοινωνικοποίησης, των φιλικών σχέσεων, της αλληλοβοήθειας, της αίσθησης κοινότητας και της πολιτιστικής αξίας της δομής μπορούν έτσι να αναλυθούν ως μορφές κοινωνικού και πολιτιστικού κεφαλαίου που παράγονται μέσα από τη συμμετοχή στην καλλιτεχνική δραστηριότητα (Bourdieu, 1986, σσ. 243-249· Matarasso, 1997, σσ. 42, 73).

2. Ο ρόλος των ΟΤΑ στον πολιτισμό

Οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης αποτελούν βασικούς φορείς άσκησης πολιτιστικής πολιτικής σε τοπικό επίπεδο. Η αρμοδιότητά τους δεν περιορίζεται στη διοικητική διαχείριση υπηρεσιών, αλλά περιλαμβάνει την προώθηση του πολιτισμού, της καλλιτεχνικής δημιουργίας και της συμμετοχής των πολιτών στην πολιτιστική ζωή της κοινότητας. Σε εθνικό επίπεδο, το θεσμικό πλαίσιο αναγνωρίζει την πολιτιστική αρμοδιότητα των δήμων, καθώς η προώθηση του πολιτισμού και της καλλιτεχνικής δημιουργίας εντάσσεται στις αρμοδιότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης (Ν. 3463/2006, άρθρο 75, παρ. Ι, τομέας στ΄).

Στο πλαίσιο αυτό, οι ΟΤΑ λειτουργούν ως φορείς παροχής πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών, αλλά και ως μηχανισμοί σύνδεσης του πολιτισμού με την κοινωνική

συμμετοχή και την τοπική ανάπτυξη. Μέσα από πολιτιστικές πρωτοβουλίες, συνεργασίες με τοπικούς φορείς και δράσεις ανοιχτές στην κοινότητα, η τοπική αυτοδιοίκηση μπορεί να ενισχύσει τη συλλογική κινητοποίηση, να διευρύνει την πρόσβαση των πολιτών στην τέχνη και να συμβάλει στην κοινωνική και περιφερειακή ανάπτυξη (Παπάζογλου, 2015, σσ. 130-131, 133).

Η ευρωπαϊκή και σύγχρονη προσέγγιση της πολιτιστικής πολιτικής ενισχύει ακόμη περισσότερο αυτή τη διάσταση, καθώς ο πολιτισμός συνδέεται με την κοινωνική συνοχή, τη συμμετοχή και την ποιότητα ζωής. Οι δημοτικές πολιτιστικές δομές μπορούν να λειτουργήσουν ως χώροι πρόσβασης, δημιουργίας και κοινωνικής αλληλεπίδρασης, ιδιαίτερα όταν απευθύνονται σε διαφορετικές ηλικίες και κοινωνικές ομάδες. Με αυτή την έννοια, ο πολιτισμός δεν αντιμετωπίζεται μόνο ως πεδίο καλλιτεχνικής παραγωγής, αλλά και ως μέσο κοινωνικής ένταξης, ενδυνάμωσης και κοινοτικής συμμετοχής (Σωτηροπούλου, 2021, σσ. 16-18, 20-21).

Τα Εργαστήρια Τέχνης του Δήμου Αγίας Παρασκευής εντάσσονται σε αυτό το πλαίσιο ως δημοτική πολιτιστική δομή που προσφέρει πρόσβαση σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες, ενισχύει την πολιτιστική καλλιέργεια και δημιουργεί όρους συμμετοχής στην τοπική πολιτιστική ζωή. Η λειτουργία τους δεν περιορίζεται σε έναν εκπαιδευτικό ρόλο, αλλά συνδέεται με την ενίσχυση του πολιτιστικού κεφαλαίου των πολιτών, την κοινωνικοποίηση, τη συλλογική εμπειρία και την πολιτιστική παρουσία του Δήμου στην τοπική κοινότητα (Bourdieu, 1986, σσ. 243-248· Δήμος Αγίας Παρασκευής, 2025).

Η σύνδεση πολιτισμού, τοπικότητας και κοινωνικής ανάπτυξης μπορεί να ενισχυθεί μέσα από μορφές συμμετοχής και αξιοποίησης του κοινωνικού κεφαλαίου. Η τοπική ανάπτυξη δεν στηρίζεται μόνο σε διοικητικές αποφάσεις, αλλά και στην κοινωνική εμπιστοσύνη, στη συμμετοχική διακυβέρνηση και στην ενεργοποίηση των διαθέσιμων πόρων σε τοπικό επίπεδο (Ναγόπουλος, 2011, σ. 1). Επιπλέον, η έμφαση σε νέες μορφές συντονισμού και συνεργατικότητας φορέων οδηγεί στην ανάγκη σταθερών δικτυώσεων και ενιαίου στρατηγικού σχεδιασμού για τις προτεραιότητες των τοπικών

κοινωνιών (Ναγόπουλος, 2011, σ. 10). Στο πλαίσιο των Εργαστηρίων Τέχνης, η οπτική αυτή είναι χρήσιμη για την κατανόηση της εξωστρέφειας, των συνεργασιών και της σύνδεσης της δημοτικής πολιτιστικής δομής με την τοπική κοινωνία.

3. Ποιότητα υπηρεσιών στους κοινωνικούς και πολιτιστικούς οργανισμούς

Η ποιότητα των υπηρεσιών αποτελεί βασική διάσταση για τη μελέτη των Εργαστηρίων Τέχνης, καθώς η λειτουργία τους δεν μπορεί να αξιολογηθεί μόνο με βάση την ύπαρξη προγραμμάτων ή τη διοικητική τους ένταξη στον Δήμο. Στο πεδίο των υπηρεσιών, η ποιότητα συνδέεται με τις προσδοκίες και τις ανάγκες των πολιτών, αλλά και με στοιχεία όπως η αξιοπιστία, η αποτελεσματικότητα, η άμεση ανταπόκριση, η συνέπεια και η ικανοποίηση των χρηστών (Χυτήρης & Άννινος, 2015, σσ. 63-65· Parasuraman et al., 1988, όπως αναφέρεται στο Χυτήρης & Άννινος, 2015, σ. 64). Επομένως, στην περίπτωση μιας δημοτικής πολιτιστικής δομής, η ποιότητα δεν αφορά μόνο την τυπική παροχή μαθημάτων, αλλά και το πώς οι συμμετέχοντες βιώνουν συνολικά την υπηρεσία.

Στα Εργαστήρια Τέχνης, η ποιότητα αποκτά σύνθετο περιεχόμενο, επειδή η παρεχόμενη υπηρεσία συνδέεται με την τέχνη, τη μάθηση, τη δημιουργική έκφραση και την κοινωνική συμμετοχή. Δεν αρκεί να εξεταστεί αν υπάρχουν διαθέσιμα προγράμματα ή αν τηρούνται διοικητικές διαδικασίες· χρειάζεται επίσης να ληφθούν υπόψη η οργάνωση των μαθημάτων, η επικοινωνία με τη γραμματεία, η επάρκεια χώρων και υλικών, η σχέση με τους διδάσκοντες και το κλίμα που διαμορφώνεται στον χώρο. Για τον λόγο αυτό, τα Εργαστήρια αποτελούν κατάλληλο πεδίο για τη μελέτη της ποιότητας υπηρεσιών σε έναν οργανισμό που συνδυάζει τυπική διοικητική λειτουργία με άτυπες, δημιουργικές και συμμετοχικές πρακτικές (Χυτήρης & Άννινος, 2015, σσ. 63-65).

Ιδιαίτερη σημασία έχει ο ανθρώπινος παράγοντας. Οι εργαζόμενοι πρώτης γραμμής, η γραμματεία και οι διδάσκοντες δεν επηρεάζουν μόνο την πρακτική εξυπηρέτηση, αλλά και την αντιλαμβανόμενη ποιότητα της υπηρεσίας. Οι προσαρμοστικές και άτυπες

πρακτικές τους μπορούν να λειτουργούν ως μηχανισμοί εξισορρόπησης της οργανωσιακής ρουτίνας και των τυπικών περιορισμών, ενισχύοντας την εμπειρία των συμμετεχόντων (Χυτήρης & Άννινος, 2015, σ. 145). Έτσι, η ποιότητα στα Εργαστήρια Τέχνης συνδέεται άμεσα με την επικοινωνία, τη διαθεσιμότητα, την εμπιστοσύνη και τη δυνατότητα καθημερινής υποστήριξης.

Η ανάλυση αυτή μπορεί να εμπλουτιστεί από τη συστημική θεώρηση της ποιότητας στους κοινωνικούς οργανισμούς. Οι οργανισμοί παροχής υπηρεσιών δεν λειτουργούν ως κλειστά συστήματα, αλλά ως ανοιχτές οργανωσιακές οντότητες που επηρεάζονται από κοινωνικές, πολιτικές και θεσμικές μεταβολές. Παράλληλα, τα επιμέρους τμήματά τους βρίσκονται σε σχέση αλληλεξάρτησης και η ποιότητα συνδέεται με τη δυνατότητα ανατροφοδότησης, προσαρμογής και αναβάθμισης της λειτουργίας τους (Ναγόπουλος, 2009, σσ. 127-128). Για τα Εργαστήρια Τέχνης, αυτό σημαίνει ότι η ποιότητα δεν εξαρτάται μόνο από το εκπαιδευτικό έργο, αλλά και από τη διοικητική σταθερότητα, τους διαθέσιμους πόρους, τις διαδικασίες και τις συνθήκες μέσα στις οποίες παρέχεται η υπηρεσία.

Η ποιότητα στους κοινωνικούς οργανισμούς απαιτεί επίσης ολιστική και όχι αποσπασματική προσέγγιση. Οι κατακερματισμένες παρεμβάσεις περιορίζουν την αποτελεσματικότητα, ενώ η ποιότητα προϋποθέτει συντονισμό, συμπληρωματικότητα και αλληλένδετη δράση φορέων, δομών, στελεχών και πόρων. Επιπλέον, η τεκμηρίωση της ποιότητας μπορεί να οργανωθεί γύρω από το προσωπικό, τα μέσα/πόρους, τις πληροφορίες και τις διαδικασίες παραγωγής, υποστήριξης και διασφάλισης ποιότητας (Ναγόπουλος, 2009, σσ. 131-134). Στην περίπτωση των Εργαστηρίων Τέχνης, τα κριτήρια αυτά αντιστοιχούν στους διδάσκοντες, στη γραμματεία, στους χώρους, στα υλικά, στις εγγραφές, στην επικοινωνία και στην οργανωτική συνέχεια.

Με βάση τα παραπάνω, η ποιότητα των υπηρεσιών στα Εργαστήρια Τέχνης θα αξιοποιηθεί ως θεωρητικός άξονας κυρίως στο ΕΕ3, το οποίο διερευνά ποιες οργανωτικές, λειτουργικές και διοικητικές παράμετροι επηρεάζουν την ποιότητα της

εμπειρίας και την αποτελεσματικότητα της δομής. Η έννοια της ποιότητας επιτρέπει να αναλυθούν μαζί η διοικητική λειτουργία, οι γραφειοκρατικές δυσκολίες, οι άτυπες πρακτικές, οι υποδομές, οι πόροι και ο ανθρώπινος παράγοντας, χωρίς να αποσυνδέεται η οργανωσιακή λειτουργία από την καθημερινή εμπειρία των συμμετεχόντων.

Συνολικά, το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας επιτρέπει την ανάλυση των Εργαστηρίων Τέχνης ως δημοτικής πολιτιστικής δομής όπου συνυπάρχουν τυπικές διοικητικές διαδικασίες, άτυπες πρακτικές, κοινωνικές σχέσεις, πολιτιστική συμμετοχή και ζητήματα ποιότητας υπηρεσιών. Η βεμπεριανή προσέγγιση βοηθά στην κατανόηση της γραφειοκρατικής και θεσμικής οργάνωσης, ενώ η διάκριση τυπικών και άτυπων λειτουργιών αναδεικνύει τον ρόλο της καθημερινής δράσης και των ανθρώπινων σχέσεων. Παράλληλα, οι έννοιες του πολιτιστικού και κοινωνικού κεφαλαίου φωτίζουν τη σημασία της συμμετοχής στην τέχνη, ενώ η προσέγγιση των ΟΤΑ και της ποιότητας υπηρεσιών επιτρέπει να εξεταστούν τα Εργαστήρια ως πεδίο τοπικής πολιτιστικής πολιτικής, κοινωνικής ανάπτυξης και οργανωσιακής λειτουργίας.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Μαρία Στρούμπου είναι απόφοιτος της Σχολής Εφαρμοσμένων Τεχνών & Πολιτισμού του ΠΑΔΑ και της Σχολής Γραφικών και Καλλιτεχνικών Σπουδών του ΤΕΙ Αθήνας και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Έχει πολυετή διδακτική εμπειρία στον τομέα των Εικαστικών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση αλλά και έχει απασχοληθεί στον ιδιωτικό τομέα στο αντικείμενο της γραφιστικής και της φωτογραφίας. Είναι στέλεχος του Πολιτιστικού και Αθλητικού Οργανισμού του Δήμου Αγίας Παρασκευής Αττικής (ΠΑΟΔΑΠ).

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Στρούμπου Μαρία (2026): Ο Πολιτιστικός και Κοινωνικός ρόλος των Εργαστηρίων Τέχνης του Δήμου Αγίας Παρασκευής: τα ευρήματα στοχευμένης έρευνας, στα πλαίσια μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 787-795

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Ο Πολιτιστικός και Κοινωνικός ρόλος των Εργαστηρίων Τέχνης του Δήμου Αγίας Παρασκευής: τα ευρήματα στοχευμένης έρευνας, στα πλαίσια μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών.

Στρούμπου Μαρία

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια του Πανεπιστημίου Αιγαίου

1. Ο κοινωνικός και πολιτιστικός ρόλος των Εργαστηρίων Τέχνης

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα εξετάζει ποιος είναι ο κοινωνικός και πολιτιστικός ρόλος των Εργαστηρίων Τέχνης και πώς συμβάλλουν στη συμμετοχή, την κοινοτική συνοχή και την πολιτιστική ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας. Από την ανάλυση των συνεντεύξεων προκύπτει ότι οι συμμετέχοντες δεν αντιλαμβάνονται τα Εργαστήρια μόνο ως χώρο εκμάθησης τέχνης ή απόκτησης τεχνικών δεξιοτήτων, αλλά ως θεσμό με ιστορική συνέχεια, κοινωνική λειτουργία και ευρύτερη πολιτιστική αξία για την πόλη. Κεντρικό εύρημα αποτελεί ότι η λειτουργία τους συνδέεται με την παραγωγή κοινωνικού και πολιτιστικού κεφαλαίου, καθώς ενισχύει την κοινωνικοποίηση, τη συμμετοχή χωρίς αποκλεισμούς, την καλλιέργεια και την τοπική πολιτιστική ταυτότητα.

2. Ιστορικότητα, πολιτιστική αξία και συμβολικό κύρος του θεσμού

Ένα πρώτο βασικό εύρημα που αναδύεται από τις συνεντεύξεις είναι ότι τα Εργαστήρια Τέχνης συνδέονται έντονα με την ιστορικότητα και την πολιτιστική μνήμη της Αγίας Παρασκευής. Οι συμμετέχοντες δεν τα αντιμετωπίζουν ως μια απλή δημοτική δραστηριότητα, αλλά ως θεσμό με συνέχεια στον χρόνο και με αναγνωρίσιμη θέση στην τοπική κοινωνία. Ο Σ1 αναφέρεται στη μακρόχρονη παρουσία τους, επισημαίνοντας ότι «τα εργαστήρια τέχνης, ειδικά εδώ στην Αγία Παρασκευή, έχουν μια παράδοση». Η έννοια της παράδοσης δείχνει ότι τα Εργαστήρια έχουν ξεπεράσει τον χαρακτήρα μιας απλής υπηρεσίας και έχουν ενταχθεί στη συλλογική πολιτιστική εικόνα της πόλης.

Η συμβολική αξία του θεσμού αποτυπώνεται ακόμη πιο καθαρά όταν ο Σ1 χαρακτηρίζει τα Εργαστήρια «στολίδι για την περιοχή και για τον Δήμο», προσθέτοντας ότι πολλοί κάτοικοι θεωρούν τον εαυτό τους προνομιούχο επειδή έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε μια δομή «αρκετά υψηλού επιπέδου». Η αναφορά αυτή δείχνει ότι τα Εργαστήρια δεν αξιολογούνται μόνο με βάση τη λειτουργικότητά τους, αλλά και με βάση το κύρος που προσδίδουν στον Δήμο και στους κατοίκους του. Η ύπαρξή τους παράγει ένα αίσθημα τοπικής υπερηφάνειας, καθώς συνδέεται με την αντίληψη ότι η Αγία Παρασκευή διαθέτει μια πολιτιστική δομή ιδιαίτερης ποιότητας.

Αντίστοιχα, η Σ2 αναφέρει ότι τα Εργαστήρια Τέχνης είναι «μια δομή του Δήμου η οποία και κοινωνικά αλλά και πολιτιστικά έχει μεγάλη ιστορία». Η διατύπωση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία, γιατί συνδέει εξαρχής τον θεσμό με δύο επίπεδα: το κοινωνικό και το πολιτιστικό. Δεν πρόκειται, δηλαδή, μόνο για έναν χώρο παραγωγής καλλιτεχνικού έργου, αλλά για μια δομή που έχει συμβάλει στη ζωή της πόλης και έχει αποκτήσει διαχρονική σημασία για τους ανθρώπους που συνδέθηκαν μαζί της.

Η θεσμική οπτική του Σ5 ενισχύει ακόμη περισσότερο αυτό το εύρημα. Ο Σ5 τονίζει ότι «τα εργαστήρια τέχνης έχουν μεγάλο βάθος ιστορίας» και ότι είναι «από τα πρώτα

εργαστήρια τέχνης Δήμων». Η αναφορά αυτή τοποθετεί τα Εργαστήρια σε ένα ευρύτερο πλαίσιο θεσμικής πρωτοπορίας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση. Δεν παρουσιάζονται απλώς ως μια επιτυχημένη τοπική δομή, αλλά ως ένας καινοτόμος θεσμός που διαμορφώθηκε ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και απέκτησε φήμη «στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής και όχι μόνο».

Η ιστορικότητα, επομένως, δεν λειτουργεί απλώς ως αναφορά στο παρελθόν. Λειτουργεί ως στοιχείο που νομιμοποιεί τη σημερινή σημασία των Εργαστηρίων. Οι λέξεις «παράδοση», «στολίδι», «μεγάλη ιστορία», «καινοτόμος θεσμός» και «βάθος ιστορίας» δείχνουν ότι ο θεσμός έχει αποκτήσει πολιτιστικό κύρος και συμβολική βαρύτητα. Η αξία του δεν περιορίζεται στο πρόγραμμα μαθημάτων, αλλά συνδέεται με τη συλλογική μνήμη, την πολιτιστική ταυτότητα και την εικόνα της Αγίας Παρασκευής ως Δήμου με ενεργή πολιτιστική παρουσία.

3. Κοινωνικοποίηση, δεσμοί και παραγωγή κοινωνικού κεφαλαίου

Ένα δεύτερο κεντρικό εύρημα αφορά τη λειτουργία των Εργαστηρίων ως χώρου κοινωνικοποίησης και παραγωγής κοινωνικού κεφαλαίου. Οι συμμετέχοντες υπογραμμίζουν ότι οι άνθρωποι μπορεί αρχικά να προσέρχονται για να μάθουν μια τέχνη, όμως παραμένουν λόγω των σχέσεων που αναπτύσσονται μέσα στον χώρο. Ο Σ1 το διατυπώνει με σαφήνεια, αναφέροντας ότι «οι άνθρωποι έρχονται αρχικά για να μάθουν κάποια πράγματα για την τέχνη», αλλά «ο κύριος σκοπός για τον οποίο μένουν τελικά οι περισσότεροι είναι η κοινωνικοποίηση». Προσθέτει ότι «γίνονται φιλίες εδώ μέσα» και «σχέσεις που κρατάνε και μετά την έξοδο κάποιων από τα εργαστήρια».

Το απόσπασμα αυτό δείχνει ότι η κοινωνική λειτουργία των Εργαστηρίων δεν είναι δευτερεύουσα ή τυχαία. Αντίθετα, αποτελεί βασικό λόγο παραμονής των συμμετεχόντων. Η τέχνη λειτουργεί ως αφορμή συνάντησης, αλλά μέσα από αυτήν δημιουργούνται δεσμοί που επεκτείνονται πέρα από το πλαίσιο του μαθήματος. Οι

σχέσεις αυτές συγκροτούν ένα δίκτυο κοινωνικότητας, εμπιστοσύνης και αλληλοϋποστήριξης.

Η Σ2 επιβεβαιώνει την ίδια διάσταση, σημειώνοντας ότι τα Εργαστήρια έχουν βοηθήσει πολλούς ανθρώπους «να κοινωνικοποιηθούν και να έρθουν πολύ κοντά», καθώς και «να αναπτύξουν σχέσεις κοινωνικές μεταξύ τους συμμαθητές». Η κοινωνικοποίηση, εδώ, συνδέεται άμεσα με την κοινή συμμετοχή σε μια δημιουργική διαδικασία. Οι συμμετέχοντες δεν συνυπάρχουν απλώς στον ίδιο χώρο, αλλά μοιράζονται ενδιαφέροντα, εμπειρίες και μια κοινή δραστηριότητα που ευνοεί τη δημιουργία σχέσεων.

Ιδιαίτερα χαρακτηριστική είναι και η αναφορά της Σ3 στο ομαδικό πλαίσιο. Η ίδια επισημαίνει ότι «η συμμετοχή σε ομαδικά μαθήματα έχει πολλαπλάσια πλεονεκτήματα», επειδή καλλιεργούνται «η ομαδικότητα, η συνεργατικότητα, η προσπάθεια και η αλληλοϋποστήριξη». Η φράση «εμείς εδώ, ο ένας βοηθάει τον άλλον» συμπυκνώνει τη σημασία των Εργαστηρίων ως χώρου αμοιβαιότητας. Η συμμετοχή δεν παράγει μόνο ατομική ικανοποίηση ή καλλιτεχνική μάθηση, αλλά και σχέσεις αλληλεγγύης.

Η σημασία των Εργαστηρίων ως κοινωνικού χώρου αποτυπώνεται και στην οπτική του Σ5, ο οποίος τα περιγράφει ως «κοινωνικό τόπο αναφοράς», «τόπο συνάθροισης» και «τόπο ζυμώσεων». Η διατύπωση αυτή διευρύνει την ανάλυση πέρα από το επίπεδο των ατομικών σχέσεων. Τα Εργαστήρια εμφανίζονται ως ένας χώρος όπου οι άνθρωποι συναντιούνται, επικοινωνούν, ανταλλάσσουν εμπειρίες και συμμετέχουν σε μια μορφή τοπικής κοινωνικής ζωής. Με αυτή την έννοια, η λειτουργία τους συμβάλλει στην κοινοτική συνοχή, καθώς δημιουργεί σταθερούς δεσμούς ανάμεσα σε άτομα διαφορετικών ηλικιών, βιωμάτων και κοινωνικών διαδρομών.

Συνεπώς, η κοινωνική σημασία των Εργαστηρίων δεν εξαντλείται στην παροχή μαθημάτων τέχνης. Τα δεδομένα δείχνουν ότι αποτελούν χώρο δημιουργίας κοινωνικών σχέσεων, φιλιών, αλληλοβοήθειας και αίσθησης κοινότητας. Η καλλιτεχνική

δραστηριότητα μετατρέπεται σε μέσο παραγωγής κοινωνικού κεφαλαίου, επειδή φέρνει τους ανθρώπους σε επαφή και δημιουργεί δεσμούς που συχνά υπερβαίνουν το πλαίσιο της ίδιας της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

4. Τοπική και υπερτοπική ωφέλεια από τη λειτουργία των Εργαστηρίων

Η τελευταία θεματική του πρώτου ερευνητικού ερωτήματος αφορά την τοπική και υπερτοπική ωφέλεια που παράγεται από τη λειτουργία των Εργαστηρίων Τέχνης. Τα δεδομένα δείχνουν ότι η συμβολή τους δεν περιορίζεται στους άμεσα συμμετέχοντες, αλλά επεκτείνεται στην πόλη, στην εικόνα του Δήμου, στην τοπική κοινωνική ζωή και στην πολιτιστική ακτινοβολία της Αγίας Παρασκευής.

Ο Σ1 τονίζει την υπερτοπική εμβέλεια των Εργαστηρίων, αναφέροντας ότι «έρχονται άνθρωποι και από άλλες περιοχές της Αττικής και από άλλους νομούς της χώρας». Η αναφορά αυτή δείχνει ότι τα Εργαστήρια δεν λειτουργούν μόνο ως υπηρεσία για τους κατοίκους του Δήμου, αλλά διαθέτουν ευρύτερη αναγνωρισιμότητα και προσελκύουν κοινό πέρα από τα τοπικά όρια. Η προσέλκυση ανθρώπων εκτός Δήμου ενισχύει το πολιτιστικό κύρος της δομής και δείχνει ότι η ποιότητα της λειτουργίας της έχει γίνει γνωστή και σε ευρύτερους κύκλους.

Η υπερτοπική αυτή διάσταση συνδέεται, σύμφωνα με τον Σ1, και με την τοπική ανάπτυξη. Όπως αναφέρει, οι άνθρωποι που έρχονται στα Εργαστήρια «γνωρίζουν την περιοχή, ξοδεύουν στην περιοχή» και, σε ορισμένες περιπτώσεις, «μένουν στην περιοχή». Παράλληλα, τονίζει ότι «ο πολιτισμός που εξάγεται από τα εργαστήρια τέχνης επηρεάζει και την τοπική κοινωνία». Η διατύπωση αυτή δείχνει ότι τα Εργαστήρια παράγουν πολλαπλά οφέλη: πολιτιστικά, κοινωνικά, αλλά και οικονομικά. Η λειτουργία τους ενισχύει την ορατότητα της περιοχής, δημιουργεί κίνηση γύρω από τον θεσμό και συμβάλλει στην προβολή της Αγίας Παρασκευής ως χώρου με ενεργή πολιτιστική ζωή.

Η Σ2 αποτιμά τη συμβολή των Εργαστηρίων με συνολικό τρόπο, σημειώνοντας ότι «μόνο κέρδος είχε η πόλη από τα εργαστήρια τέχνης». Η έννοια του «κέρδους» δεν πρέπει να ιδωθεί μόνο οικονομικά. Στο πλαίσιο των συνεντεύξεων, περιλαμβάνει την πολιτιστική παραγωγή, τις εκθέσεις, τη συμμετοχή πολιτών, την κοινωνικοποίηση, την παρουσία αξιόλογων καθηγητών και την ενίσχυση της πολιτιστικής ταυτότητας του Δήμου. Η ίδια συμμετέχουσα αναφέρει ότι «πολιτιστικά σίγουρα έχει πολύ σημαντικό ρόλο», καθώς «έχουν γίνει πάρα πολλές εκθέσεις» και «πολύ αξιόλογοι καθηγητές έχουν περάσει». Επομένως, η ωφέλεια για την πόλη δεν περιορίζεται στην ύπαρξη μιας υπηρεσίας, αλλά αφορά τη συνολική πολιτιστική ζωή που παράγεται γύρω από τα Εργαστήρια.

Η θεσμική οπτική του Σ5 εμπλουτίζει ακόμη περισσότερο αυτή τη θεματική, καθώς δεν περιορίζεται στην προσέλκυση κοινού ή στην πολιτιστική ακτινοβολία, αλλά αναδεικνύει τη βαθύτερη ενσωμάτωση των Εργαστηρίων στην τοπική κοινωνία. Ο Σ5 αναφέρει χαρακτηριστικά: «Η τοπική κοινωνία τα έχει μάθει κιόλας. Ζει με αυτά τα εργαστήρια». Η φράση αυτή δείχνει ότι τα Εργαστήρια δεν λειτουργούν ως εξωτερική ή αποσπασματική δραστηριότητα του Δήμου, αλλά ως θεσμός που έχει ενταχθεί στην καθημερινή και συλλογική ζωή της πόλης. Η τοπική κοινωνία δεν τα γνωρίζει απλώς· «ζει» μαζί τους, δηλαδή τα αναγνωρίζει ως μέρος της πολιτιστικής της ταυτότητας.

Σημαντική είναι επίσης η αναφορά του Σ5 στη διαγενεακή συνέχεια του θεσμού. Όπως επισημαίνει, τα Εργαστήρια αποτελούν «πάγιο σημείο αναφοράς για αρκετές ηλικίες», καθώς «τα περισσότερα από τα παιδιά έχουν περάσει» από αυτά, ενώ «οι περισσότεροι ενήλικες έχουν περάσει οι ίδιοι και τώρα πηγαίνουν τα παιδιά τους». Το εύρημα αυτό δείχνει ότι η συμβολή των Εργαστηρίων δεν είναι στιγμιαία ή περιορισμένη σε μία γενιά. Αντίθετα, ο θεσμός λειτουργεί ως φορέας διαγενεακής μεταβίβασης πολιτιστικού κεφαλαίου. Οι άνθρωποι που συμμετείχαν σε νεότερη ηλικία επιστρέφουν αργότερα ως γονείς, εντάσσοντας και τα παιδιά τους στον ίδιο πολιτιστικό χώρο.

Με αυτόν τον τρόπο, τα Εργαστήρια αποκτούν ρόλο στη συνέχεια της τοπικής πολιτιστικής μνήμης. Δεν παράγουν μόνο μαθήματα, έργα ή εκθέσεις, αλλά και μια

διαρκή σχέση ανάμεσα στον θεσμό και την πόλη. Ο Σ5 συνδέει τη σημασία τους με την «κοινωνικοποίηση», την «αλλαγή των συνειδήσεων», τη «βελτίωση της ποιότητας ζωής των ατόμων» και την ύπαρξη ενός «σημείου αναφοράς» για τη δημιουργία τοπικών κοινωνιών. Η αναφορά αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, γιατί δείχνει ότι η τοπική ωφέλεια δεν εξαντλείται στην προβολή ή στην οικονομική διάσταση. Περιλαμβάνει την ποιότητα ζωής, την κοινωνική συνοχή, την αίσθηση συνέχειας και την ύπαρξη ενός σταθερού χώρου συλλογικής αναφοράς.

Η τοπική και υπερτοπική ωφέλεια, επομένως, εμφανίζεται πολυεπίπεδη. Σε ένα πρώτο επίπεδο, τα Εργαστήρια προσελκύουν ανθρώπους εκτός Δήμου και ενισχύουν την πολιτιστική ακτινοβολία της Αγίας Παρασκευής. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, συμβάλλουν στην τοπική οικονομία και στην αναγνωρισιμότητα της περιοχής. Σε ένα τρίτο και βαθύτερο επίπεδο, λειτουργούν ως σταθερός θεσμός της πόλης, ως σημείο αναφοράς για διαφορετικές γενιές και ως χώρος όπου μεταβιβάζεται πολιτιστικό και κοινωνικό κεφάλαιο.

Συνολικά, το πρώτο ερευνητικό ερώτημα αναδεικνύει ότι ο κοινωνικός και πολιτιστικός ρόλος των Εργαστηρίων Τέχνης είναι πολυδιάστατος. Τα Εργαστήρια λειτουργούν ως θεσμός με ιστορική και συμβολική αξία, ως χώρος κοινωνικοποίησης και παραγωγής δεσμών, ως μορφή πρόσβασης στην τέχνη και κοινωνικής πολιτικής, ως πεδίο προσωπικής και κοινωνικής καλλιέργειας και ως παράγοντας τοπικής και υπερτοπικής πολιτιστικής ωφέλειας. Η συμβολή τους, επομένως, δεν μπορεί να περιοριστεί στην παροχή μαθημάτων τέχνης. Αντίθετα, πρέπει να ιδωθεί ως σύνθετη κοινωνική και πολιτιστική παρέμβαση στο πλαίσιο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Η συμμετοχή χωρίς αποκλεισμούς αναδεικνύεται και από τη Σ3, η οποία δηλώνει ότι πιστεύει «πάρα πολύ στη σημασία της τέχνης και στη συμμετοχή των ανθρώπων ανεξάρτητα από την ικανότητά τους». Η φράση αυτή μετατοπίζει το κέντρο βάρους από την επίδοση στη συμμετοχή. Στο πλαίσιο των Εργαστηρίων, η αξία δεν βρίσκεται μόνο

στο τελικό αποτέλεσμα ή στο επίπεδο τεχνικής δεξιοτεχνίας, αλλά στη δυνατότητα του ατόμου να συμμετέχει, να εκφραστεί και να ενταχθεί σε μια δημιουργική ομάδα.

Η διαγενεακή διάσταση της συμμετοχής ενισχύει ακόμη περισσότερο το στοιχείο της συμπερίληψης. Η Σ2 αναφέρει ότι τα Εργαστήρια «απασχολούν και παιδιά, αλλά και ενήλικες», ενώ η Σ4 επισημαίνει ότι συμμετέχουν «διάφορες ηλικίες», όπως «παιδάκια», «πιο νεαρά άτομα» και «μεγάλοι άνθρωποι». Η ηλικιακή αυτή ποικιλομορφία δείχνει ότι η δομή δεν απευθύνεται σε μια στενή ομάδα κοινού, αλλά καλύπτει διαφορετικές ανάγκες σε διαφορετικά στάδια της ζωής.

Για τα παιδιά, η συμμετοχή συνδέεται με την πρώτη επαφή με την τέχνη, τη φαντασία, την έκφραση και την ομαδικότητα. Για τους ενήλικες, λειτουργεί ως δημιουργική απασχόληση, κοινωνική επαφή και προσωπική διέξοδος. Για τους μεγαλύτερους ανθρώπους, αποκτά ιδιαίτερη σημασία ως τρόπος κοινωνικής ενεργοποίησης. Η Σ2 σημειώνει χαρακτηριστικά ότι στους ενήλικες τα Εργαστήρια «τους βγάζει έξω από το σπίτι», ενώ η Σ4 αναφέρει ότι η συμμετοχή την κάνει να μη νιώθει «παροπλισμένη». Μέσα από αυτά τα δεδομένα, η πρόσβαση στην τέχνη συνδέεται όχι μόνο με την πολιτιστική συμμετοχή, αλλά και με την κοινωνική ένταξη, την ενεργοποίηση και την αποφυγή της απομόνωσης.

Επομένως, τα Εργαστήρια Τέχνης λειτουργούν ως πεδίο κοινωνικής πολιτικής με πολιτιστικό περιεχόμενο. Παρέχουν τη δυνατότητα σε πολίτες διαφορετικών ηλικιών, δεξιοτήτων και κοινωνικών θέσεων να συμμετάσχουν σε μια καλλιτεχνική διαδικασία. Με αυτόν τον τρόπο, η τέχνη αποκτά δημόσιο χαρακτήρα και συνδέεται με την ισότητα πρόσβασης, τη συμμετοχή και την κοινωνική συνοχή.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Μαρία Στρούμπου είναι απόφοιτος της Σχολής Εφαρμοσμένων Τεχνών & Πολιτισμού του ΠΑΔΑ και της Σχολής Γραφικών και Καλλιτεχνικών Σπουδών του ΤΕΙ Αθήνας και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Έχει πολυετή διδακτική εμπειρία στον τομέα των Εικαστικών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση αλλά και έχει απασχοληθεί στον ιδιωτικό τομέα στο αντικείμενο της γραφιστικής και της φωτογραφίας. Είναι στέλεχος του Πολιτιστικού και Αθλητικού Οργανισμού του Δήμου Αγίας Παρασκευής Αττικής (ΠΑΟΔΑΠ)

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Τριπολίτου Διονυσία (2026): Κοινωνιολογική προσέγγιση της χωρικής διαδρομής

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 796-809

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Κοινωνιολογική προσέγγιση της χωρικής διαδρομής.

Τριπολίτου Διονυσία

MSc Κοινωνιολόγος-Σύμβουλος διαχείρισης οικογενειακού προγραμματισμού και ανθρώπινου δυναμικού,

MEd Εκπαιδεύτρια Ενηλίκων, Συγγραφέας

Περίληψη

Η κοινωνιολογία μπορεί να ορίζεται απλά ως η μελέτη της κοινωνίας, όμως η πρακτική της είναι κάτι περισσότερο από έναν τομέα μελέτης, είναι ένας τρόπος αντίληψης του κόσμου. Η κατανόηση της κοινωνιολογικής προσέγγισης είναι ζωτικής σημασίας για την κατανόηση του ίδιου του πεδίου, της κοινωνικής θεωρίας, και πώς και γιατί οι κοινωνιολόγοι διεξάγουν τις έρευνες τους.

Όταν οι κοινωνιολόγοι εξετάζουν τον κόσμο και προσπαθούν να κατανοήσουν γιατί τα πράγματα είναι έτσι όπως είναι, διερευνούν τις σχέσεις, και όχι μόνο εκείνες μεταξύ των ανθρώπων. Κοιτάζουν για σχέσεις μεταξύ των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων που μπορεί να προσδιορίζουν ή να ταυτίζονται, μεταξύ άλλων, τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων και των κοινοτήτων όπου ζουν ή σχετίζονται και τις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και θεσμών.

Τι σημαίνει για τον σύγχρονο χρήστη η διαδικασία της μετάβασης μεταξύ περιοχών του χώρου που παρουσιάζουν έντονη ετερότητα όπως λόγου χάρη μεταξύ εσωτερικού κι εξωτερικού; πώς ο άνθρωπος γενικότερα αντιλαμβάνεται τις διάφορες κατηγορίες

ορίων και πώς οι κατηγορίες αυτές τον βοηθούν να προσανατολίζεται στο περιβάλλον; πώς μπορούν να σχεδιαστούν νέοι χώροι μετάβασης;

Με αυτή την οπτική θα σας παρουσιάσω την κοινωνιολογική προσέγγιση της χωρικής διαδρομής, και την σημαντικότητά της.

Abstract

Sociology may be simply defined as the study of society, yet its practice is more than just a field of study; it is a way of perceiving the world. Understanding the sociological approach is vital to understanding the field itself, social theory, and how and why sociologists conduct their research.

When sociologists examine the world and try to understand why things are the way they are, they investigate relationships—and not just those between people. They look for relationships between individuals and the social groups they may identify with or be defined by, including, among others, the relationships between individuals and the communities where they live or interact, and the relationships between private citizens and institutions.

What does the process of transitioning between spaces of intense alterity—such as between the interior and the exterior—mean for the contemporary user? How do humans in general perceive different categories of boundaries, and how do these categories help them navigate their environment? How can new transition spaces be designed?

Through this perspective, I will present to you the sociological approach to the spatial trajectory and its significance.

Η αρχιτεκτονική είναι μια επιστήμη κοινωνική. Αναφέρεται στην κοινωνία, δηλαδή στους ανθρώπους και στους τρόπους ζωής τους. "Η ιστορία της αρχιτεκτονικής είναι κι η ιστορία των κοινωνιών"(Jameson, 1990), "Η οικιακή χρήση του χώρου είναι ένα κοινωνιογράφημα όχι μιας οικογένειας, αλλά κάτι πολύ περισσότερο: ενός κοινωνικού

συστήματος" (Kent, 1990). Δηλαδή, η αρχιτεκτονική ακολουθεί τον άνθρωπο και την επιθυμία του και ταυτόχρονα, ο άνθρωπος επηρεάζεται από αυτή κατά τη βίωση του δομημένου/οργανωμένου πλέον περιβάλλοντός του. "Είναι καταφανής, η κοινωνικότητα στο έργο της αρχιτεκτονικής - υπό την έννοια της κινητήριας δύναμης που της δίνει νόημα, ευθύνη κι υποχρέωση. Η ανθρώπινη συμπεριφορά επηρεάζεται από ρόλους, γενικά πλαίσια και καταστάσεις που, με τη σειρά τους, συχνά επικοινωνούνται μέσω υποδείξεων στις ρυθμίσεις σύνθεσης του περιβάλλοντος" (Rapoport, 2010).

Τι σημαίνει για τον σύγχρονο χρήστη η διαδικασία της μετάβασης μεταξύ περιοχών του χώρου που παρουσιάζουν έντονη ετερότητα όπως λόγου χάρη μεταξύ εσωτερικού κι εξωτερικού; πώς ο άνθρωπος γενικότερα αντιλαμβάνεται τις διάφορες κατηγορίες ορίων και πώς οι κατηγορίες αυτές τον βοηθούν να προσανατολίζεται στο περιβάλλον; πώς μπορούν να σχεδιαστούν νέοι χώροι μετάβασης (Remy, 2005);

Η κοινωνιολογία μπορεί να ορίζεται απλά ως η μελέτη της κοινωνίας, όμως η πρακτική της είναι κάτι περισσότερο από έναν τομέα μελέτης, είναι ένας τρόπος αντίληψης του κόσμου. Η κατανόηση της κοινωνιολογικής προσέγγισης είναι ζωτικής σημασίας για την κατανόηση του ίδιου του πεδίου, της κοινωνικής θεωρίας, και πώς και γιατί οι κοινωνιολόγοι διεξάγουν τις έρευνες τους.

Όταν οι κοινωνιολόγοι εξετάζουν τον κόσμο και προσπαθούν να κατανοήσουν γιατί τα πράγματα είναι έτσι όπως είναι, διερευνούν τις σχέσεις, και όχι μόνο εκείνες μεταξύ των ανθρώπων. Κοιτάζουν για σχέσεις μεταξύ των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων που μπορεί να προσδιορίζουν ή να ταυτίζονται, μεταξύ άλλων, τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων και των κοινοτήτων όπου ζουν ή σχετίζονται και τις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και θεσμών.

Με αυτή την οπτική θα σας παρουσιάσω την κοινωνιολογική προσέγγιση της χωρικής διαδρομής, και την σημαντικότητά της.

Ο καθηγητής Jean Remy επιχειρεί να κωδικοποιήσει θεωρητικά και μέσα από το πρίσμα της κοινωνιολογίας την ανάλυση του χώρου και τις ερμηνευτικές δυνατότητες που προσφέρει, (Remy, 1979, όπως αναφέρεται στο Παπαδόπουλος, 2021). Με την βεμπεριανή διάθεση ανάδειξης τύπων κοινωνικής ερμηνείας, με την εμπειρική και μορφολογική διάθεση των αναλύσεων του E. Durkheim και με την "ρεαλιστική" απεικόνιση των χωρικών μορφών της προσέγγισης της Σχολής του Σικάγο, επιτυγχάνει να αναδείξει εννοιολογικά τον χώρο ως ενεργό παράγοντα ερμηνείας των κοινωνικών φαινομένων. Αυτή η διαδικασία απαιτεί αφενός, την ανάδειξη του χώρου ως κοινωνιολογική έννοια και αφετέρου, την εξέταση του ως ιδιαίτερου παράγοντα ερμηνείας, χωρίς βέβαια, να θεωρηθεί ως αυτόνομος ερμηνευτικός παράγοντας. Έτσι, η συνάρθρωση των ερμηνευτικών παραμέτρων που προκύπτουν, οδηγεί με τη σειρά της, στην ανάδειξη της συμβολής του χωρικού παράγοντα στη μορφοποίηση των κοινωνικών σχέσεων.

Η ανάλυση της χωρικής διάστασης των κοινωνικών φαινομένων επιτρέπει άραγε την επεξεργασία ενός ερμηνευτικού σχήματος του οποίου θα πρέπει να εξηγήσουμε την ιδιαιτερότητα καθώς και τους τρόπους αλληλεπίδρασης με τους άλλους τύπους της κοινωνιολογικής ερμηνείας;

Το Κέντρο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας και μια ομάδας του Κέντρου Κοινωνικό-θρησκευτικών ερευνών, επιχειρούν να απαντήσουν στο ερώτημα. Αρχικά η απάντηση που έδωσαν οι ερευνητές στην ερώτηση που τέθηκε είναι η αποστασιοποίηση από θεωρήσεις στις οποίες η ανάλυση του χώρου θα συνέβαλε απλά στη περιγραφή των κοινωνικών φαινομένων χωρίς να συμβάλει ιδιαίτερα στην ερμηνεία. Ακόμη περισσότερο, θα απέκρυπτε το πεδίο της ερμηνείας θεωρώντας την ως μία φυσική διαδικασία, δηλαδή, ως φυσικό χαρακτηριστικό των κοινωνικών φαινομένων και αυτόματο σύνδεσμο ανάμεσα σ' αυτά και στις μορφές της κοινωνικής ζωής, σε αντίθεση με την προσπάθεια αναζήτησης μιας ερμηνείας στο επίπεδο των κοινωνικών σχέσεων.

Απέναντι σ' αυτή τη θέση, θεωρούμε πως οι χωρικές αναλύσεις δεν περιορίζονται σε μια απλή περιγραφή, και συμβάλουμε έτσι στην κοινωνιολογική ανάλυση διότι ο χώρος δεν αποτελεί ένα παθητικό στοιχείο που νομιμοποιεί την προβολή στον υλικό κόσμο των κοινωνικών φαινομένων, τα οποία, άλλωστε, ερμηνεύονται και με άλλους τρόπους.

Ο χώρος δεν εξετάζεται απλά ως ένα σύστημα αντικειμένων των οποίων αναλύουμε τη θέση: υλικοποιεί την επικοινωνία και την αναπαράσταση των ανταλλαγών. Η εισαγωγή του χωρικού παράγοντα στην κοινωνιολογική θεωρία δεν πρέπει να οδηγεί σε έναν απόλυτο «χωρικό ντετερμινισμό». Ο χώρος δεν είναι ένας εντελώς αυτόνομος ερμηνευτικός παράγοντας, αλλά η συνάρθρωσή του με τις υπόλοιπες κοινωνιολογικές παραμέτρους είναι αυτή που επιτρέπει την ολοκληρωμένη κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας.

Ο χώρος ως φυσικό υπόβαθρο

Ο φυσικός χώρος μπορεί να εξεταστεί με γνώμονα τη συμβολή του στη συγκρότηση και στην ολοκλήρωση του συστήματος αλληλεξαρτήσεων. Εκτός από αυτόν τον πρώτο τύπο προσέγγισης μπορούμε εξίσου να αναλύσουμε το σύστημα αλληλεπιδράσεων χωρίς να ασχοληθούμε με τη φυσική διάρθρωση των κτιρίων αυτή καθ' εαυτή, έτσι ώστε να διακρίνουμε τις συνέπειες της ταύτισης ή του διαχωρισμού στη συνάρθρωση των διαφορετικών πλευρών της κοινωνικής ζωής.

Ο χώρος ως πολιτισμικός κώδικας

Η σημασία του χώρου ως πολιτισμικού κώδικα μπορεί ακόμα να γίνει κατανοητή με βάση τη διαπίστωση σύμφωνα με την οποία ορισμένοι χώροι μπορούν να αποτελέσουν τη βάση μίας κοινωνικής ταυτότητας και ενός συλλογικού σχεδίου. Σ' αυτή τη προοπτική η έννοια της "αμιγούς περιοχής" (territoire propre) γίνεται σχετικά κεντρική ως παράμετρος αναγνώρισης της κοινωνικής ομάδας.

Ο χώρος ως παράγοντας καθορισμού του πεδίου των δυνατοτήτων

Η σχέση με το χώρο αναλύεται επίσης μέσα από τη διάκριση και την συνάρθρωση δύο τύπων επιπτώσεων: ο χώρος μπορεί να έχει μία επίπτωση πάνω στη διαμόρφωση δικτύων αλληλεπίδρασης, και στη περίπτωση αυτή θα μιλήσουμε για επιπτώσεις σχέσεων εξουσίας ή για δομικές επιπτώσεις (effet structurel). Ο χώρος έχει εξίσου μια επίπτωση πάνω στην αναπαράσταση του "εγώ", του ατομικού σχεδίου, της σχέσης με τους άλλους, και στη περίπτωση αυτή θα μιλήσουμε για συνειδησιακές επιπτώσεις ή για επιπτώσεις σε επίπεδο αναπαραστάσεων (effet structural). Η συνάρθρωση των δύο αυτών τύπων επιπτώσεων επιτρέπει να αναλύσουμε τόσο το πεδίο των περιορισμών όσο και το πεδίο των δυνατοτήτων στη συγκρότηση των οποίων συμβάλλει ο χώρος. Εφόσον εξετάσουμε τον χώρο με τον τρόπο αυτό, εμφανίζεται ως ένας παράγοντας σύνθεσης ο οποίος επιτρέπει ορισμένους συσχετισμούς και εξισορροπήσεις, ενώ προκαλεί επίσης ρήξεις, αντιθέσεις και αποκλεισμούς.

Ο χώρος ως ερμηνευτικός παράγοντας

Για να προσεγγίσουμε το χώρο ως ερμηνευτικό παράγοντα πρέπει να διακρίνουμε, όπως άλλωστε σε κάθε κοινωνιολογική ανάλυση, τις περιγραφικές από τις ερμηνευτικές έννοιες. Δεν μπορεί κάποιος να περνά από τις περιγραφικές έννοιες

χωρικού διαχωρισμού στο επίπεδο της κατοίκησης, σε ερμηνευτικές έννοιες κοινωνικού διαχωρισμού ή περιθωριοποίησης, ως να υπήρχε μια αυτόματη σύνδεση ανάμεσα σ' αυτά τα δύο.

Η χωρική ανάμειξη των κοινωνικών κατηγοριών και των δραστηριοτήτων είναι μία προϋπόθεση εμφάνισης μιας κοινωνικής σχέσης ισότητας. Αμφισβητώντας αυτό το κανονιστικό παράδειγμα και απορρίπτοντας το μηχανιστικό πέρασμα από τις

περιγραφικές στις ερμηνευτικές έννοιες θα πρέπει να εξετάσουμε μέσα σε ποιο περιβάλλον οι διαχωρισμοί και οι χωρικές εξειδικεύσεις καταλήγουν σε διαχωρισμούς και σε κοινωνικούς αποκλεισμούς.

Θα ολοκληρώσω με βασικές έννοιες προσέγγισης της διαδρομής του χώρου από το κατώφλι στην μετάβαση του προθαλάμου, και του διαδρόμου, πριν την εισαγωγή στον εσωτερικό χώρο. Το πέρασμα από τα αρχιτεκτονικά , τα ανθρωπιστικά και τα εικαστικά ερεθίσματα, στην λειτουργικότητα του χώρου προς όφελος της ψυχαγωγίας, της άθλησης και των συναισθημάτων που διεγείρουν όλες τις αισθήσεις. Προσδιορίζουν το άτομο και το σύνολο, που αλληλεπιδρούν, ενεργοποιούνται και τελικά κοινωνικοποιούνται.

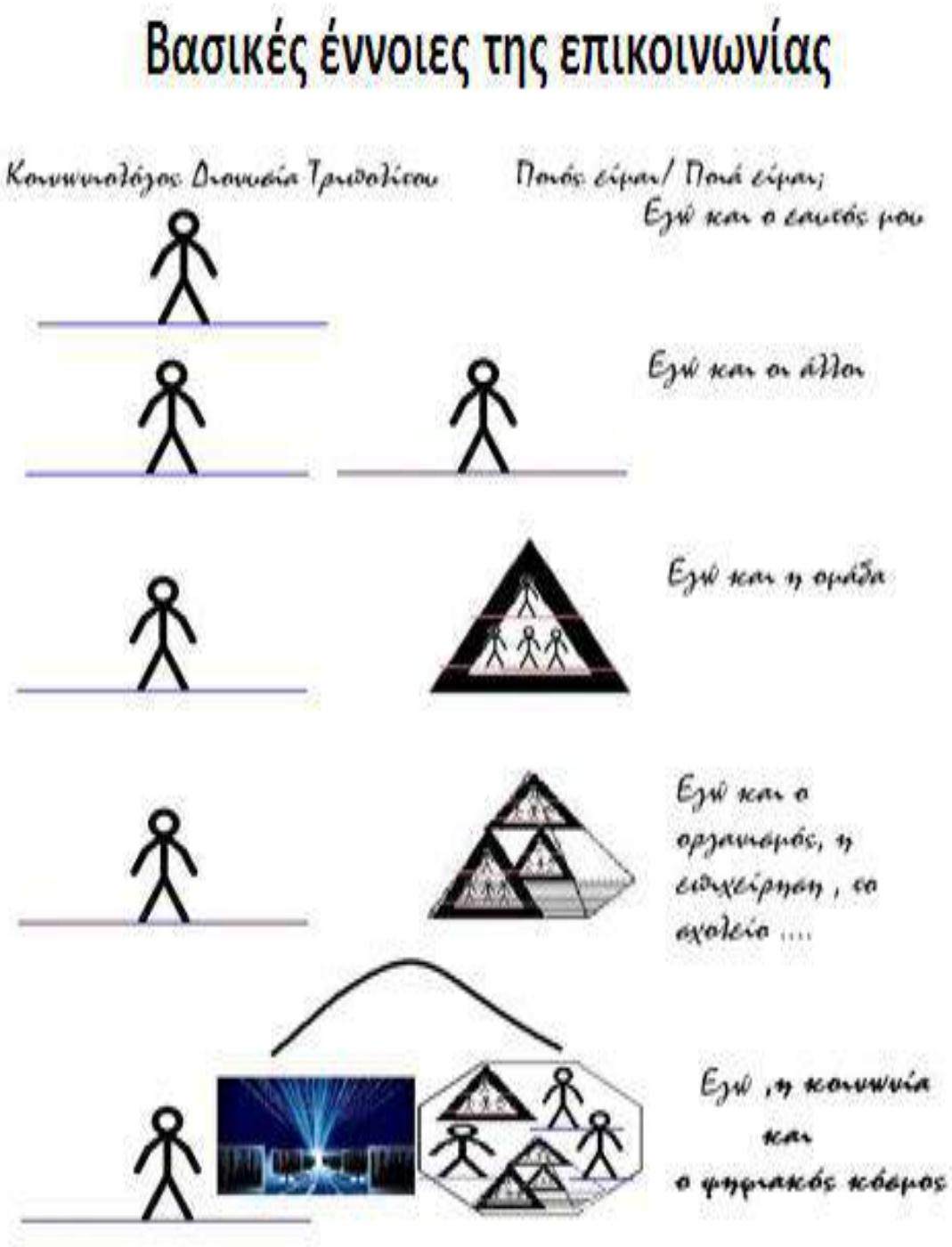
Βασικές έννοιες της επικοινωνίας
Κοινωνιολόγος: Διονυσία Τριπολίτου
Ποιός είμαι/ Ποιά είμαι;
Εγώ και ο εαυτός μου
Εγώ και οι άλλοι
Εγώ και η ομάδα
Εγώ και ο οργανισμός, η επιχείρηση , το σχολείο ....
Εγώ ,η κοινωνία και ο ψηφιακός κόσμος

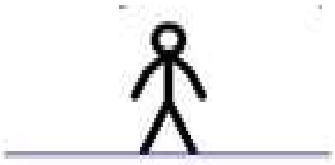

1.Εγώ και ο εαυτός μου: Ποιος είμαι / ποια είμαι;» ποια είναι η καταγωγή, ποιοι είναι οι πρόγονοι, ποια είναι η διαστρωμάτωση του ατόμου. Το γενεαλογικό ου δέντρο, η γνώση που μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά, η επεξεργασία των ενδότερων εγγραφών, η κοινωνική αυτοσυνειδησία. Η αντίληψη ότι ο κάθε άνθρωπος είμαι μία και μοναδική προσωπικότητα. Ο αρχιτεκτονικός χώρος "μπορεί να οριστεί ως η παγίωση του υπαρξιακού χώρου του ατόμου", (Norberg-Schulz, C.1971). Διαφαίνεται να υπάρχει άμεση σύνδεση μεταξύ του νοητικού κόσμου του ατόμου και του πραγματικού κόσμου της δράσης.

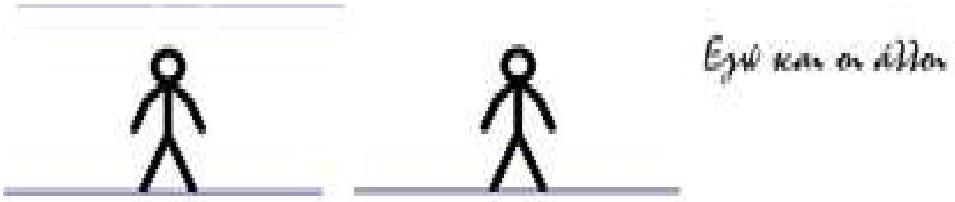

2.Εγώ και ο άλλος: Πώς επικοινωνώ, τι λέω, πώς το λέω, Οι λέξεις , ο τόνος φωνής και η εξωλεκτική μου επικοινωνία. Η αυτοδιάθεση του μοιράσματος κατά την διάρκεια της διαδρομής, ή και της αναμονής μέσα στο έξω χώρο.

3.Εγώ και η ομάδα μου: Η πρώτη μου ομάδα είναι η οικογένεια – η πρώτη πηγή κοινωνικοποίησης- και, μετέπειτα όλες οι άλλες ομάδες στις οποίες ανήκω και δραστηριοποιούμε. Μέσα στις ομάδες έχω να συναλλαχθώ με άλλους πολλούς ανθρώπους. Η συνεύρεση κατά την διάρκεια της διαδρομής γίνεται περίπλοκη εφόσον πρέπει χρήσιμα να λαμβάνεται υπόψη η σύνθεση της οπτικής του κάθε ανθρώπου. "Στη σύγχρονη εποχή, οι μεταβάσεις γίνονται όλο και περισσότερο αγνώριστες και αδύνατο να βιωθούν, για τον λόγο αυτό οι εμπειρίες των ανθρώπων είναι πιθανό να μεταφράζονται σε μεταβατικές ζώνες μεταξύ περιοχών του πραγματικού χώρου. Σε αυτές τις ζώνες μάλιστα λαμβάνουν χώρα καλωδιακές τελετουργίες ως συμβολισμοί σημαντικών αλλαγών στη ζωή του ατόμου", B. Walter.

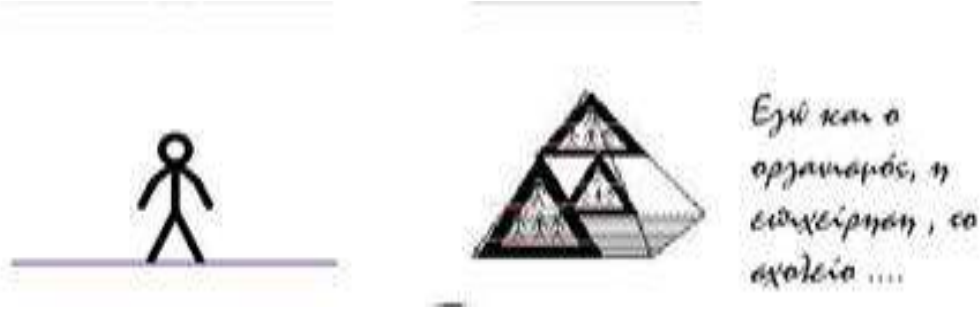

4.Εγώ και το σύστημα οργανισμών - η δεύτερη πηγή κοινωνικοποίησης - το επιχειρησιακό σύστημα, το εκπαιδευτικό σύστημα κ.ά.: Συμπεριλαμβάνει πολλές ομάδες, μέσα στις οποίες επικοινωνώ με πολλαπλές προσωπικότητες. Οι ομάδες διέπονται από κανόνες, καθώς και από την «πυραμίδα» που τις περικλείει. Θα μπορούσαμε να πούμε

ότι είναι «το κατώφλι» το οποίο δεν είναι μόνο ένας κενός χώρος φαινομενικά, αλλά προσφέρει τον χρόνο και τον χώρο ώστε διαφορετικές τάξεις πραγμάτων να βρουν κοινό σημείο επαφής και συνδιαλλαγής.

5.Εγώ και η κοινωνία: Είμαι μέρος ενός κοινωνικού συνόλου, - η τρίτη πηγή κοινωνικοποίησης- που διέπεται από κανόνες, από τις διαπροσωπικές μου σχέσεις, από την παρουσία μου σε ομάδες καθώς και την λειτουργία μου μέσα σε οργανισμούς. Η δραστηριοποίηση μου γίνεται πολύπλοκη και πολυσύνθετη. Η κοινωνία ως μεταβατικό στάδιο στις πιο εξατομικευμένες διαδρομές, "μπορεί να οριστεί ως το διευρυμένο όριο μέσω του οποίου θα μπορεί να επιτευχθεί η ομαλότερη άρθρωση μεταξύ χώρων ή καταστάσεων διαφορετικού δυναμικού, καθώς προσφέρει τον κοινό τόπο όπου συγκρουόμενες πολικότητες μπορούν να αποκατασταθούν ως διακεκριμένα φαινόμενα", (Δενδρινός, 2007).

6.Εγώ και ο ψηφιακός κόσμος: Είναι η τέταρτη πηγή κοινωνικοποίησης. Η δραστηριοποίηση μέσα στον ψηφιακό κόσμο γίνεται θετική στην κοινωνική ψυχολογία, αν είναι ψηφιακός πολίτης και όχι ο εθισμένος στο διαδίκτυο. Οι επιπτώσεις από την αποξένωση της διαδρομή στον χώρο είναι υπό διερεύνηση για τις συνεχώς μεταβαλλόμενες «συγκρούσεις» από το έσω στο έξω.

Η διαδρομή σημαίνει συνέχεια και διαδοχή. Όπως η κατεύθυνση έτσι κι η διαδρομή στον αρχιτεκτονικό χώρο "αντιπροσωπεύει μια βασική ιδιότητα της ανθρώπινης ύπαρξης, κι

είναι ένα από τα μεγαλύτερα πρωταρχικά σύμβολα "υποστηρίζει ο Lynch, K. (1960), καθώς και ότι οι έννοιες του "κόμβου", του "μονοπατιού" και της "περιοχής" δηλώνουν τις βασικές δομές του χώρου οι οποίες αποτελούν το αντικείμενο του προσανατολισμού του ανθρώπου στον χώρο. Η οπτική βάσει της διαστρωμάτωσης του επισκέπτη και h αντίληψη του ως προς τον χώρο θα ήταν χρήσιμο να συμπεριλαμβάνεται στον εικαστικό σχεδιασμό.

Ενδεχομένως, οι κοινωνιολογικές επιστήμες μπορούν να συμβάλλουν στην περαιτέρω κατανόηση της διαφοράς μεταξύ των όρων «όριο», «σύνορο» και «κατώφλι», και δύνανται να αναδείξουν κρυφές εικόνες που δεν είναι φανερές σε άλλες επιστήμες, κι έτσι να διαμορφωθούν μορφώματα των εννοιών αυτών, πληθαίνοντας τον αντίστοιχο σχεδιασμό της αρχιτεκτονικής.

Πηγές

Δενδρινός, Σ. Κ. (2007). Η μετάβαση ως συνθήκη αντίληψης του αρχιτεκτονικού έργου: Η συμβολή της στη συγκρότηση της αρχιτεκτονικής δομής [Διδακτορική διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο]. Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών. didaktorika.gr

Παπαδόπουλος, Γ. (2021). Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία του Χώρου. Εκδόσεις Κριτική.

Jameson, M. H. (1990). Domestic space in the Greek city-state. In S. Kent (Ed.), *Domestic architecture and the use of space: An interdisciplinary cross-cultural study* (pp. 92–113). Cambridge University Press.

Benjamin, W., 2013. *Το έργο τέχνης στην εποχή της τεχνολογικής του αναπαραγωγιμότητάς*. Μετάφραση Φ. Τερζάκης. Τρίκαλα: Επέκεινα

Kent, S. (1990). A cross-cultural study of segmentation, architecture, and the use of space. In S. Kent (Ed.), *Domestic architecture and the use of space: An interdisciplinary cross-cultural study* (pp. 1–8). Cambridge University Press.

Norberg-Schulz, C. (1971). Existence, space and architecture [Υπαρξιακός χώρος και αρχιτεκτονική]. Praeger.

Rapoport, A. (2010). *Ανώνυμη αρχιτεκτονική και πολιτιστικοί παράγοντες* (Δ. Φιλιππίδης, Μετf. & Επιμ.). Εκδόσεις Μέλισσα. (Έτος πρωτότυπης έκδοσης 1969).

Remy, J., & Voyé, L. (1979). *Produire ou reproduire: Une sociologie de l'espace urbain*. Érès.

Lynch, K. (1960). *The image of the city*. MIT Press.

Remy, J. (2005). Χώρος και κοινωνιολογική θεωρία: προβληματική της έρευνας. Αειχώρος: Κείμενα Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Ανάπτυξης, 4(1), 196–213. Ανακτήθηκε από Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Βιογραφικό Σημείωμα

Γεννήθηκε το 1958 και μεγάλωσε στο Ελισάβετβιλ του Βελγικού Κονγκό. Εργάστηκε στην Ολυμπιακή Αεροπορία από το 1977 έως το 2002. Σπούδασε κοινωνιολογία στη Γαλλία στο πανεπιστήμιο Lyon2 Frères Lumières Université de Sciences Humaines Sociologie et Psychologie Sociale και είναι κάτοχος Maîtrise de Sociologie. Εξειδικεύτηκε στην Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, Εκπαιδεύτρια Ενηλίκων πιστοποιημένη από την IATA (International Air Transport Association), από την Γενική Γραμματεία Δια Βίου Εκπαίδευσης Ενηλίκων του Υπουργείου Παιδείας και από τον ΕΟΠΠΕΠ. Είναι κάτοχος Μεταπτυχιακού στην Εκπαίδευση Ενηλίκων από το ΕΑΠ.

Ασκεί ατομικό επάγγελμα ως ιδιώτης Κοινωνιολόγος-Σύμβουλος οικογενειακού προγραμματισμού και Σύμβουλος ανθρώπινου δυναμικού. Διοργάνωσε και παρείχε επιμορφωτικά σεμινάρια σε ιδιώτες και οργανισμούς από το 1990, με πολυετή εμπειρία συμβουλευτικής σε θέματα διαχείρισης-αξιολόγησης ανθρώπινου δυναμικού και διαχείρισης οικογενειακού προγραμματισμού.

Εργάσθηκε στην Κεντρική Εκπαίδευση της Ο.Α., σε ΚΕΚ, σε σχολές γονέων του ΙΝΕΔΙΒΙΜ ,σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, στο Επιμελητήριο Λάρισας, ως εκπαιδεύτρια επιμορφωτικών σεμιναρίων ενδοεπιχειρησιακής επικοινωνίας, επικοινωνίας με τον πελάτη, εκπαίδευση

εκπαιδευτών, ανάπτυξη ικανοτήτων πωλητών, προσωπική ανάπτυξη και επικοινωνία, ανάπτυξη κοινωνικών και επαγγελματικών δεξιοτήτων στον χώρο εργασίας, ηγεσία ομάδας και οργάνωση του χρόνου, η σχέση των άλλων και του κόσμου: οι θέσεις ζωής, καθώς και η οικογένεια στην σύγχρονη εποχή, διαφυλικές σχέσεις, συνεργασία εκπαιδευτικών-οικογένειας, στερεότυπα και διακρίσεις στην οικογένεια, συμβουλευτική σε εξειδικευμένα θέματα. Συνεργάστηκε στα προγράμματα ΕΛΚΕ του Πανεπιστήμιου Αιγαίου σε θέματα κοινοτικής και ψυχικής υγείας και ομαδικής συμβουλευτικής, σε δια ζώσης και εξ αποστάσεως ασύγχρονα προγράμματα. Ίδρυσε το Εργαστήρι Κοινωνιολογίας, «Μαθαίνω πώς ν΄αγαπάω να μαθαίνω» για παιδιά, εφήβους και ενήλικες.

Είναι μέλος του International Transactional Analysis Association και του Δ.Σ. του Συλλόγου Ελλήνων Κοινωνιολόγων ως υπεύθυνη των παραρτημάτων ΣΕΚ από το 2016 έως σήμερα.

Έχει συγγράψει και έχουν εκδοθεί από τον εκδοτικό οίκο Ηδυέπεια: «Στάση: Επικοινωνία», «Ταξίδι στο γύρο του κόσμου», «Διαδρομές». Έχει συγγράψει επιστημονικές και εκπαιδευτικές εργασίες σε κοινωνικά, ανθρωπιστικά και επαγγελματικά θέματα.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Τσέτσης Χρ. Σταύρος (2026): Ένα Σχέδιο για τη χωρική άρθρωση του Τουρισμού. (Μετα)ρύθμιση του παθογενούς συστήματος ή εγχείρημα εξωραϊσμού σε επενδυτικό φόντο;

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 810-826

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Ένα Σχέδιο για τη χωρική άρθρωση του Τουρισμού

(Μετα)ρύθμιση του παθογενούς συστήματος ή εγχείρημα εξωραϊσμού σε επενδυτικό φόντο;

Τσέτσης Χρ. Σταύρος

Πολεοδόμος

Ο Σχεδιασμός συνιστά Συνταγματική υποχρέωση και Ευρωπαϊκή δέσμευση.

Σταύρος Τσέτσης, Πρόταση ΓΠΣ Δήμου Ρόδου, B_1 φάση, 2010.

Η ανάπτυξη του εδάφους της Επικράτειας, συνολική ή τομεακή, όπως του κλάδου της Αναψυχής & του Ελευθέρου Χρόνου -βάσει των αρχών της βιωσιμότητας, της ισόρροπης διάταξης, της συνοχής της προστασίας των πολιτιστικών & περιβαλλοντικών πόρων, της ενδυνάμωσης των μειονεκτικών και δυσπροσπέλαστων περιοχών της χώρας- αποτελεί υποχρέωση της Πολιτείας.

Το άρθρο 106 του Συντάγματος, βάσει του οποίου το κράτος καλείται να προγραμματίσει και να συντονίσει τις οικονομικές δραστηριότητες & το άρθρο 24 περί προστασίας του Περιβάλλοντος, θεμελιώνουν (και) τις αναγκαίες, βιώσιμες, χωρικές παρεμβάσεις.

Παράλληλα, το άρθρο 195 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ της Συνθήκης της Λισαβόνας, 2009), εισάγει ρητά τον τουρισμό στις κοινοτικές αρμοδιότητες:

Η ΕΕ στηρίζει συμπληρωματικά τη δράση των κρατών μελών στον τομέα του Τουρισμού, ενισχύοντας την ανταγωνιστικότητα του, προωθεί τις μεταξύ τους συνεργασίες και την ανταλλαγή καλών πρακτικών και προάγει τον αειφόρο και ποιοτικό τουρισμό.

Για τη χωρική διάσταση του εξεταζόμενου τομέα, ειδικότερα, οι εθνικές ενέργειες και στρατηγικές, εντάσσονται στο δεσμευτικό πλαίσιο του θεσμικού "acquis" της ΕΕ (Τσέτσης 1996, 2001, 2018, 2022, 2026).

Υπό αυτή τη λογική και δεδομένων των φαινομένων χωρικών στρεβλώσεων του τομέα που επιδιώκει να αντιμετωπίσει -παρά την εντυπωσιακή πρόοδο που σημείωσε ποσοτικά, αλλά και ποιοτικά τις τελευταίες πέντε και πλέον δεκαετίες και των αναφυόμενων στοιχημάτων- η πρωτοβουλία είναι θετική.

Οι τάσεις διόγκωσης της τουριστικής βιομηχανίας διεθνώς, και το αυξανόμενο ενδιαφέρον για την χώρα ως τόπου προορισμού και παραθεριστικής κατοικίας -και ως συνεπακόλουθο, η επενδυτική στροφή- και οι νέες και αναδυόμενες μορφές του,

(yachting, κρουαζιέρα, αναρρίχηση, βραχυχρόνιες μισθώσεις κα), συνιστούν επιπρόσθετους λόγους.

Η εμπειρία κατέδειξε επαρκώς, ότι η χωρική διάσταση, υποτιμημένη εν πολλοίς, συνιστά μια εξαιρετικά κρίσιμη παράμετρο: Ως «προϊόν» -Ιστορικοί Ιστοί, Μνημεία & Τόποι, -πρόσβαση: λιμένες, μαρίνες & συγκοινωνιακό δίκτυο, ως επενδυτικός παράγοντας (αδειοδοτήσεις, επιδοτήσεις/κίνητρα), και γενικότερα ως λειτουργία του όλου τουριστικού πλέγματος.

Θεωρώντας ότι ο τομέας στη χώρα έχει εισέλθει σε τροχιά (λίαν) δυναμικής ανάπτυξης, τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα, -36 εκατ. διεθνείς τουριστικές αφίξεις, (2024, 15,6% υψηλότερες του 2019, ΤτΕ)-, -ιδιαίτερα έντονη στην κρουαζιέρα, στη β΄ κατοικία και στα καταλύματα πολυτελείας-, το παρόν κείμενο επιδιώκει να συμβάλει στο δημόσιο διάλογο.

Οι βαθμίδες Σχεδιασμού - Προγραμματισμού σε ασύμπτωτες πορείες;

Ένα Σχέδιο ή Πλαίσιο Χωρικού Προγραμματισμού, εντάσσεται εκ των πραγμάτων στο Εθνικό Σύστημα Χωροταξίας, άμεσα συνδεδεμένο, τόσο με υπερκείμενες όσο και υποκείμενες σχεδιαστικές κλίμακες.

Ανακύπτουν, ως εκ τούτου, σειρά ερωτημάτων, στην κορυφή των οποίων βρίσκονται:

Μπορεί ένα τομεακό Σχέδιο ή -στην πιο γενική, αν όχι αφαιρετική του μορφή- ένα Πλαίσιο, να εκπονηθεί αποδοτικά, ερήμην ενός ολιστικού Σχεδίου Χωροταξικής (ανα)διάρθρωσης της χώρας, σε επίπεδο επικράτειας; Δύναται να αγνοηθεί ένα Εθνικό Χωροταξικό Σχέδιο (ΕΧΣ) σύστοιχο με τις μελλοντικές απαιτήσεις μιας (αναγκαίας) Ενιαίας Εσωτερικής Αγοράς, της Ευρωπαϊκής, ευάλωτης ωστόσο στους κραδασμούς μιας μη αναστρέψιμης παγκοσμιοποίησης, όπου η ανταγωνιστικότητα αποτελεί κεντρικό στοιχείο; (ο Ευρωπαϊκός Χώρος στο πέρασμα στον 21ο αιώνα, Σταύρος Χρ. Τσέτσης, Εκδόσεις Παπαζήση, 2001).

Ένα ΕΧΣ -η έλλειψη του οποίου αποτελεί ευρωπαϊκή εξαίρεση [Σταύρος Τσέτσης: Αναπτυξιακά Αρχέτυπα & Γεωχωροταξία, Άμμων, 2022]- καλείται να προσδιορίσει καθοριστικά μεγέθη για τομεακές/περιφερειακές/τοπικές χωρικές παρεμβάσεις, μέσο-μακροπρόθεσμα: Δημογραφικά, ποσοτικοποιημένες στοχεύσεις, στρατηγική & μέσα, συνέργιες τομεακών Σχεδίων & επεμβάσεων, γεωστρατηγικούς προσανατολισμούς, ενθυλάκωση των επιμέρους κύριων Ευρωπαϊκών Πολιτικών, για να αναφερθούν τα σημαντικότερα.

Δεν μπορούν κύριες σχεδιαστικές συνισταμένες που αφορούν ενότητες ή σύνολα να ακολουθούν διαφοροποιημένες μη εμφανώς ιεραρχημένες προγραμματικές διαδικασίες, δίχως να εντάσσονται σε μια Εθνική Χωροταξική Πολιτική, στη βάσει ενός Σχεδίου για το σύνολο του εδάφους της Επικράτειας.

Το έλλειμα ενός ΕΧΣ καλείται να καλυφθεί, μερικώς και σε ένα βαθμό, μεσοπρόθεσμα, από τις κατευθύνσεις Ευρωπαϊκών Στρατηγικών των Προγραμματικών περιόδων 2021-2027 και 2028-2035, εφόσον ληφθούν αρκούντως υπόψιν ουσιαστικά και ουδόλως μόνον στη διάσταση της απορρόφησης κοινοτικών πόρων. Ή και εμπειρικά, με ότι μια τέτοια προσέγγιση συνεπάγεται.

Δηλαδή, «Τόποι» υψηλής ζήτησης -όπως τα νησιά της Ρόδου της Μυκόνου ή της Κέρκυρας,

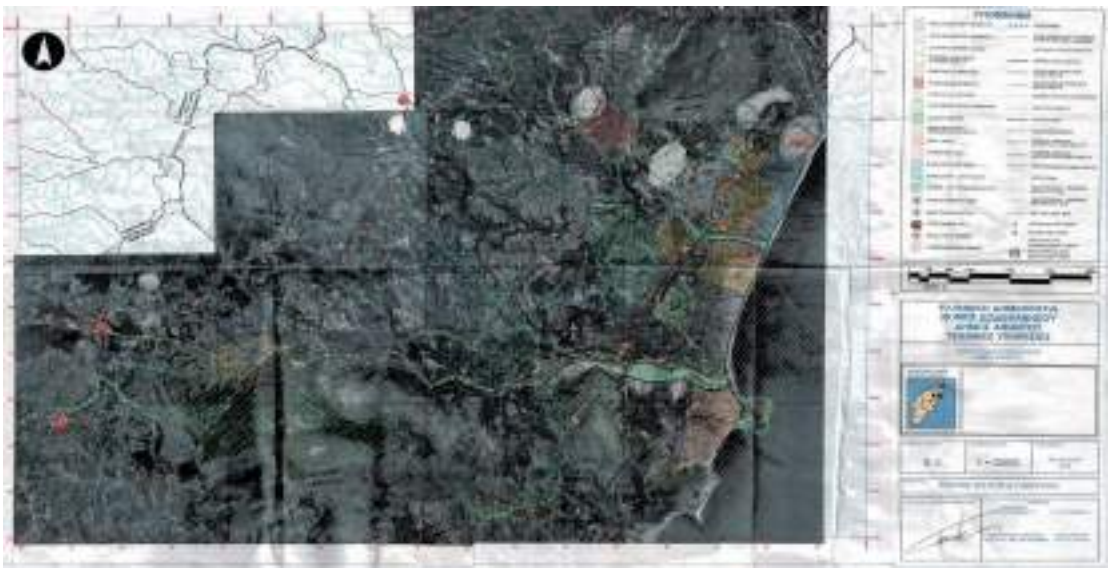

ΓΠΣ Δήμου Αφάντου, 2014, τελικό. Ομόφωνες αποφάσεις ΔΣ Αφάντου. Σταύρος Τσέτσης, Νοέμβριος 2010 & Δήμος Ροδίων 2014.

ιδωμένα ως ενιαίες ενότητες -πως και με τι κριτήρια (διεθνή, ΕΕ, εθνικά, Περιφερειακά) προσδιορίζουν το ρόλο τους στο αναδυόμενο πλέγμα Ευρωπαϊκών/Μεσογειακών αστικών/ οικιστικών κέντρων και δικτύων;

Ο ρόλος, σε συντονία με άλλους αναπτυξιακούς πόλους, προσδιορίζει πληθυσμιακά μεγέθη (συμπεριλαμβανομένων των επισκεπτών & αυτών της β' κατοικίας), δραστηριοτήτων που εγγυώνται τη μη σύγκρουση Χρήσεων Γης, την άρθρωση τους βάσει στοχεύσεων συνοχής και αναδιάρθρωσης της ζήτησης, στο σύνολο της εδαφικής ενότητας, ενδεχομένως σε παραπληρωματική βάση.

Το "vacuum" του Επιτελικού Εθνικού Χωροταξικού Σχεδίου.

Είναι πρόδηλο ότι η απουσία ενός σύγχρονου Εθνικού Χωροταξικού Σχεδίου, πέραν των άλλων, καθιστά τις επιμέρους Χωρικές επεμβάσεις -τομεακές ή σε επίπεδο ΟΤΑ- θεσμικά

μη αρκούντως ισχυρές έναντι αντιρρήσεων και προσφυγών. Τίθενται παράλληλα ζητήματα ιεράρχησης των αστικών/οικιστικών δικτύων, σε σύγχρονη βάση.

Ο κατακερματισμός εξάλλου Σχεδίων, δίχως κεντρικό συντονιστικό θεσμικό εργαλείο, ενός σύγχρονου ΕΧΣ, τουρισμού, βιομηχανίας, ΑΠΕ ή και οδικού δικτύου και Χωρικών Επεμβάσεων σε τοπικό επίπεδο -εγείρει ζητήματα συμβατότητας και λειτουργικότητας. Προκαλεί παράλληλα αβεβαιότητα και ασάφεια στους άμεσα εμπλεκόμενους- οι οποίοι κατά κανόνα, μη συμμετέχοντες ή παίρνοντας μέρος ως «φύλλο συκής» (;), σε ολιγοήμερες e-διαβουλεύσεις, καλούνται να εφαρμόσουν αποφάσεις, δίχως να έχουν ουσιαστικό λόγο.

Αλλαγή σχεδιαστικού «δόγματος».

Οι αρτιότητες -[των 8, 2 και 10 στρ. που προτείνει το Πλαίσιο για την εκτός Σχεδίου (οικο)δόμηση μονάδων- αποτελούν σημαντική συνισταμένη, ιδίως για τις ΜΜΕ του τομέα, οι οποίες και συνιστούν τη «ραχοκοκαλιά» της τουριστικής δραστηριότητας· και αποτελούν τον πλέον νευραλγικό παράγοντα συνοχής και αποτροπής φαινομένων συρρίκνωσης ως και εγκατάλειψης των μεθοριακών, απομακρυσμένων και μη προνομιακών περιοχών της χώρας.

Ως εκ τούτου, απαιτούνται ουσιαστικές διαβουλεύσεις με τους άμεσα ενδιαφερόμενους & τους ΟΤΑ, για την προσαρμογή και ενδεχομένως την εισαγωγή παρεκκλίσεων για ειδικές χωρικές πραγματικότητες. Οι μεταβατικές διατάξεις θα διευκολύνουν την εφαρμογή των (τελικών) μέτρων.

Το πέρασμα από τη «λογική του laissez faire», στο σχεδιαστικό υφιστάμενο «δόγμα» -«παγιώνω», περιορίζω ή και συρρικνώνω τα υφιστάμενα εγκεκριμένα οικιστικά όρια «intra muros», δίχως ουσιαστικές επεκτάσεις- αφήνει αναπάντητο το καίριο μέλημα ενός χωροταξικού σχεδίου:

Που και πως διοχετεύεται και χωροθετείται η αστική δυναμική; Εντός εάν αυτή αφορά ή και προσανατολίζεται, μόνον, σε επενδυτικά σχέδια κλίμακας.

Διότι η ανεξέλεγκτη ή πλημμελώς προγραμματισμένη οικιστική δυναμική "extra muros", δεν ανακόπτεται, ή ακριβέστερα δεν αναχαιτίζεται, δίχως στρεβλώσεις: Έξαρση της «γκρίζας» ή «τακτοποιημένης» δόμησης, αύξηση αγοράς ή και ενοικίασης κατοικίας και επαγγελματικής στέγης -ακόμη και έλλειμα καταλυμάτων, «τεχνητή» αύξηση πυκνότητας "intra muros", αποτροπή επενδυτικού ενδιαφέροντος.

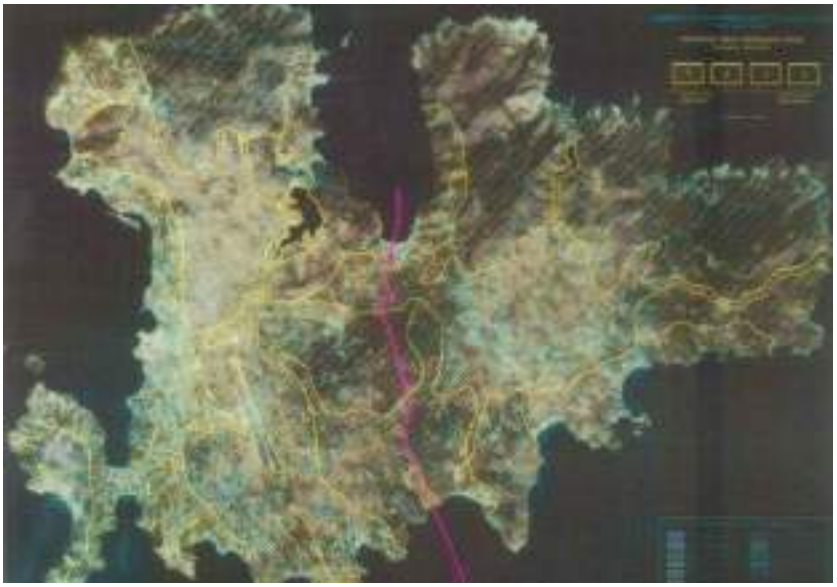

Σταύρος Τσέτσης, σε συνεργασία με τον Δήμο Μυκόνου, 2006/7. Σχέδιο αναμόρφωσης του Χωροταξικού Σχεδίου Δήμου Μυκόνου, Ομόφωνη Απόφαση Δ.Σ.

Η ανωτέρω επισήμανση ισχύει στο ακέραιο για την εφαρμογή του Προεδρικού Διατάγματος «περί ορίων οικισμών κάτω των 2000 κατοίκων».

Η τέχνη της Πολεοδομίας προσφέρει ικανό αριθμό παραδειγμάτων διάταξης αστικής ανάπτυξης περιβαλλοντικά φιλικών, & σε ορθολογική βάση (Σταύρος Χρ. Τσέτσης:

Σχετικά με τα όρια και τα κρίσιμα μεγέθη στο σχεδιασμό του αστικού φαινομένου, Newideas, 30.9.2022).

Αυτός εξάλλου είναι και ο κεντρικός τους ρόλος. Η εμμονή σε μια μόνο πολεοδομική τυπολογία

-η οποία αδόκιμα αποκαλείται ή νοείται ως «συμπαγής πόλη», αντί της συνεκτικής αστικής διάρθρωσης- αδιάκριτα, θα επισύρει χωρικές παραμορφώσεις, με οικονομικές, κοινωνικές αλλά και οικολογικές προεκτάσεις.

Οι αστικές/οικιστικές/χωρικές τυπολογίες, συναρτώνται από την ιδιοσυστασία του (κάθε) τόπου.

Η διεθνής εμπειρία όπως και εγχώρια παραδείγματα, δεν αφορούν περιθώρια αμφισβητήσεων.

Συνεπώς η επιλεγόμενη αστική τυπολογία 'ανάπτυξης', κάθε "urbs" σχεδιάζεται βάσει του "Genius Loci" και ουδόλως επιβάλλεται -ανεξαρτήτως συνθηκών- άνωθεν [Σταύρου Χρ. Τσέτση: Η «ιδιοσυστασία του Τόπου» και Αστικές Μεταμορφώσεις. Οικουμενοποίηση & Genius Loci. Άμμων, 2022].

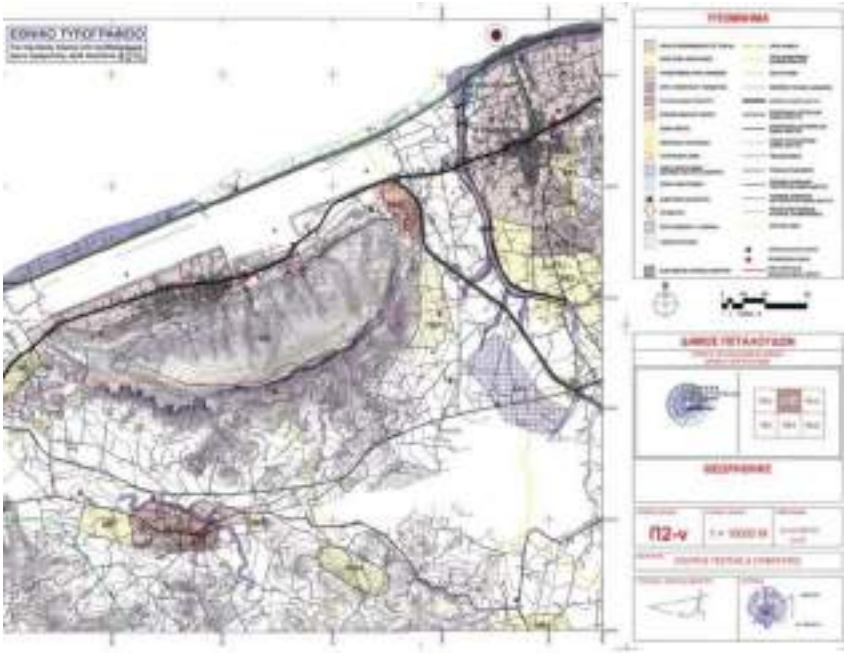

Σταύρος Τσέτσης. Θεσμοθετημένο ΓΠΣ Δήμου Πεταλούδων, 2008.

Επενδυτικοί θύλακες σε χωροταξικό «κενό»; Η πρόσληψη του «Μέτρου».

Η κατεύθυνση του Πλαισίου, στο πνεύμα που επιτάσσει η διεθνής συγκυρία, εδράζεται στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, την οποία διασφαλίζουν -πέραν της ύπαρξης ικανοποιητικού δικτύου υποδομών & συνδέσεων και οι πόροι τουριστικού ενδιαφέροντος- οι ιδιωτικές επενδύσεις στον τομέα ή και αυτές των συμπράξεων με το δημόσιο.

Οι μονάδες & οι τουριστικές υποδομές και πόροι, δεν βρίσκονται, ούτε λειτουργούν εν «κενώ»: τόσο ο ευρύτερος χώρος του -Τοπία, Μνημεία, Ιστορικά Σύνολα, Παραδοσιακοί Ιστοί- και γενικότερα το φυσικό και αστικό περιβάλλον τους και οι μεταφορικές συνδέσεις, τελούν σε αλληλοτροφοδοτούμενη και εξαρτημένη σχέση.

Κατά συνέπεια, προσεγγίζονται κατά τρόπο ολοκληρωμένο χωροταξικά και αναπτυξιακά.

Εν κατακλείδι: οι επενδύσεις δεν «εξοστρακίζονται, -υπόκεινται ωστόσο στο «Μέτρο του ελληνικού τρόπου»

Κατάλληλο εργαλείο για τον προσδιορισμό της σχεδιαστικής εκείνης κλίμακας που χαρακτηρίζει κάθε ξεχωριστό «τόπο» -ad hoc, αλλά ως συνολική χωροταξική παρέμβαση- πρωτίστως για ευαίσθητες περιοχές, αποτελεί η φέρουσα ικανότητα.

Η Φέρουσα Ικανότητα ως εργαλείο ανάσχεσης άλογων πιέσεων. Από τη Θεωρητική Μέθοδο, στη δοκιμασία της επιχειρησιακής πράξης.

Στις αρχές της δεκαετίας του ’60, ο Πολωνός Πολεοδόμος και πολιτικός Boleslaw Malisz, διατύπωσε την «Θεωρία των Ορίων», σύμφωνα με την οποία, η αστική ανάπτυξη

συναντά όρια, πέραν των οποίων αναπτυξιακοί δείκτες, με όρους οικονομικούς, κοινωνικούς, υποδομών, περιβαλλοντικούς, μετακινήσεων, γίνονται αρνητικοί.

Δεν ήταν μία νέα ανακάλυψη:

Ο Αθηναίος Φιλόσοφος και μαθητής του Αριστοτέλης και στη σύγχρονη εποχή ο Ebenezer Howard με τις Garden Cities, έθεσαν όρια στην αλόγιστη επέκταση των πόλεων και πρότειναν, στη μεν κλασική εποχή (νέες) αποικίες, στη δε σύγχρονη, ο Howard, προώθησε πόλεις δορυφόρους· ο δε Κ.Α. Δοξιάδης, διαβλέποντας την δημογραφική έκρηξη παγκοσμίως, επινόησε την «Δυνάπολη», ένα εξαιρετικά μελετημένο σύστημα διαδοχικών επεκτάσεων, εφόσον και όταν αυτές απαιτηθούν.

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις έθεσαν ένα κεντρικό για τον πολεοδομικό προγραμματισμό ζήτημα, δίνοντας -σχεδιαστικά ορθολογικές- απαντήσεις.

Η δοκιμασία ωστόσο στην επιχειρησιακή πράξη, συνάντησε, αναμενόμενες σε ένα βαθμό, δυσχέρειες· για να καταλήξει σε γενικώς αποδεκτά, εμπειρικά συμπεράσματα.

Σήμερα, η έννοια της «φέρουσας ικανότητας» στον τουρισμό, σχετίζεται πρωτίστως με το μέγιστο όριο ανάπτυξης και επισκεψιμότητας που δύναται να δεχτεί μια περιοχή, διατηρώντας την κοινωνική συνοχή, αποτρέποντας παράλληλα φαινόμενα κοινωνικής έξωσης & γενικότερα υποβάθμισης των συνθηκών διαβίωσης· διασφαλίζοντας επίσης την ανθεκτικότητα των τεχνικών και κοινωνικών υποδομών.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι στόχος της πολεοδομίας συνίσταται στον «σχεδιασμό της μελλοντικής εξέλιξης του αστικού φαινομένου και των κυρίων παραμέτρων που το στοιχειοθετούν (G. Astengo), είναι πρόδηλο ότι αφορά μια δυναμική συνισταμένη, η οποία επεκτείνεται και σε άλλες οικονομικές δραστηριότητες: π.χ. ναυπηγο/επισκευαστική, βιομηχανία, πρωτογενής υψηλής παραγωγικότητας, υπηρεσίες -η Νήσος Σύρος, η ευρύτερη περιοχή της Ελευσίνας/Μάνδρας, δίνουν το μέτρο μιας πολυκριτηριακής προσέγγισης.

Είναι λοιπόν άμεσα συναρτώμενη και σε αλληλοτροφοδοτούμενη σχέση, με τις συνολικές μελλοντικές προβλέψεις.

Σε ορισμένες εδαφικές ενότητες μικρής κλίμακας -όπως τα νησιωτικά συμπλέγματα- φαίνεται ότι η φέρουσα ικανότητα, είναι πιο εύκολα προσεγγίσιμη.

Θα πρέπει ωστόσο να καταστεί σαφές ότι η «γκρίζα δόμηση», οι «τακτοποιήσεις», οι εξαγορές καταπατημένων και σε ένα βαθμό οι αναπτύξεις μέσω «θυλάκων» -οι οποίες ουσιαστικά σχεδιάζονται ερήμην των ενδιαφερόμενων ΟΤΑ- δυσχεραίνουν αυτόν τον προσδιορισμό της και σε κάθε περίπτωση την εφαρμογή της.

Η προστασία & ανάδειξη της «ιδιοσυστασίας του τόπου», ως πυρήνας της ανταγωνιστικότητας του.

Η «πραγματική φέρουσα ικανότητα» ενός τόπου, δεν εξαντλείται στους φυσικούς πόρους, αλλά αφορά στην ικανότητα του να διατηρεί:

- την ιστορική του συνέχεια·
- την κοινωνική του συνοχή·
- την πολιτισμική του ταυτότητα,

καθώς τη θέση του μέσα στο ευρωπαϊκό χωρικό γίγνεσθαι.

Όταν μία πόλη χάνει τη μνήμη της, έχει ήδη υπερβεί τη φέρουσα ικανότητά της, ακόμη και αν οι στατιστικοί δείκτες φαίνονται «βιώσιμοι».

Η προσέγγιση της ενεργούς προστασίας του φυσικού, ιστορικού -συμπεριλαμβανομένων των Ιστορικών Κέντρων/Μνημείων/Τόπων & Πολιτιστικού Περιβάλλοντος- αποτελεί μια δοκιμασμένη πρακτική.

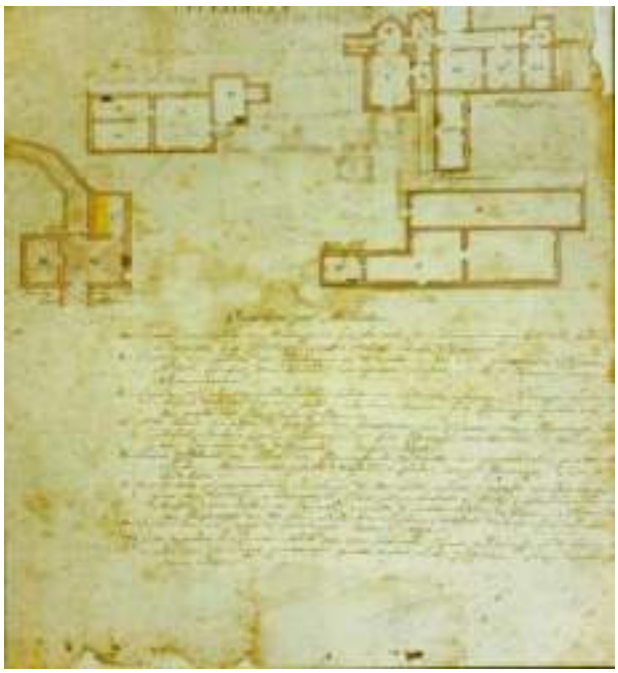

Σταύρος Τσέτσης: Η Αστική Εικονογραφία ως εργαλείο προστασίας της Αστικής Μορφολογίας της Πόλης Κέρκυρας, 1994.

Σε αυτή τη λογική, είναι επιτακτική ανάγκη να τεθεί δημόσια το θέμα της πυκνότητας & του κτηριακού ύψους -πρωτίστως, αλλά όχι μόνον, για τα αστικά κέντρα και τις μητροπολιτικές συναθροίσεις. Στη χώρα που επινόησε και ανέπτυξε τις θεμελιώδεις έννοιες του Λόγου, του Μέτρου, της Αναλογίας & της Συμμετρίας, διαχρονικά και σε διάφορες εκφάνσεις, δεν μπορεί να κακοποιείται η ιδιοσυγκρασία κάθε περιοχής -η ίδια η Ιστορική Μνήμη & Ταυτότητα του· να αλλοιώνονται τα συστατικά χαρακτηριστικά του, τα οποία συνιστούν και κύρια στοιχεία της συνολικής ανταγωνιστικότητας της.

Η ολοκληρωμένη χωροταξική προσέγγιση, ως εκ τούτου, συνιστά μείζονα σχεδιαστική πρόκληση.

Ο «βρόχος» του ΠΔ περί Ορίων, οικισμών, αντιστρατεύεται στη Συνοχή, πέραν της Ανάπτυξης.

Λαμβάνοντας υπόψη τις [σαφώς αμφιλεγόμενες] αντιλήψεις του διέπουν (τις) αποφάσεις στο χωροταξικό σχεδιασμό, [σε κύκλους λήψεων αποφάσεων] σύμφωνα με τις οποίες:

- αφορίζονται οι πολεοδομικές επεκτάσεις -σε αντίθεση με τη προσέγγιση του ιδρυτή της Οικιστικής Κ.Α. Δοξιάδη, το όνομα του οποίου φέρει το χρηματοδοτούμενο από το Ταμείο Ανάκαμψης σχετικό Πρόγραμμα, καθώς και τις δραματικά ατελέσφορες διαδικασίες (νέων) Πολεοδομήσεων/Ρυμοτομίσεων.
- Το ΠΔ «περί ορίων Οικισμών μικρότερων των 2000 κατοίκων», σύμφωνα με το οποίο φέρεται να μειώνεται οριζόντια η [θεσμοθετημένη] εντός ορίων δόμηση, συρρικνώνοντας επίσης το περίγραμμα τους· [σημειώνεται ότι οικισμοί αυτής της κατηγορίας ανά την Επικράτεια, συγκροτούν την «σπονδυλική στήλη» του πλέγματος τουριστικών προορισμών της χώρας: παράκτιοι, νησιωτικοί, ορεινοί],

κρίνεται, ότι η εφαρμογή του εν λόγω ΠΔ, αποτελεί πλήγμα τόσο στην κοινωνική, οικονομική & εδαφική συνοχή της χώρας, κατά τρόπο μη συμβατό με τις σχετικές επιταγές των Ευρωπαϊκών Συνθηκών, όσο και, στη στόχευση της ανάπτυξης του βιώσιμου τουρισμού της χώρας, σε ισόρροπη άρθρωση.

Σημειώνεται ότι η νέα διαρθρωτική δέσμη 2028-2035, συνιστά αναντίρρητα κεντρικό εργαλείο υλοποίησης «Πράσινων & Ανθεκτικών Υποδομών». Η εμπειρία των συμπράξεων δημοσίου-ιδιωτικού, υπό το φως των νέων γεωπολιτικών δεδομένων, θα πρέπει να (συν)εκτιμηθεί, ως παράγων εθνικής ανταγωνιστικότητας.

Οι Ευρωπαϊκές Πολιτικές μεγιστοποιούν τις εθνικές αναπτυξιακές προσπάθειες.

Κύριες Ευρωπαϊκές Πολιτικές -για τη διαμόρφωση των οποίων η χώρα μας συμμετέχει ισότιμα στους κόλπους των κοινοτικών οργάνων- καθορίζουν ιδιαίτερα σημαντικές πλευρές του αναπτυξιακού τοπίου της, συμπεριλαμβανομένου του τουριστικού.

Δεν αφορά μόνον στη χρηματοδοτική ενίσχυση από την ΕΕ, πυλώνα της δημιουργίας/βελτίωσης κεντρικών υποδομών & ενδυνάμωση των επιχειρήσεων, όπως αναφέρθηκε.

Το Ενωσιακό Δίκαιο, καθορίζει το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας και ανάπτυξης του τομέα. Θα πρέπει, εκ των πραγμάτων, να αποτυπώνονται στην χωροταξική έκφραση της Τουριστικής της Πολιτικής.

Ενδεικτικά αναφέρονται:

Η κοινή Ευρωπαϊκή Πολιτική Μεταφορών -με διακριτό ελληνικό πλεονέκτημα στην τρέχουσα συγκυρία- συγκροτεί θεμέλιο της τουριστικής ανάπτυξης σε αειφόρο υπόστρωμα: Απελευθέρωση του πλαισίου θαλάσσιων και εναέριων μεταφορών, ναυσιπλοΐα μικρών αποστάσεων, yachting/ κρουαζιέρα, ενίσχυση συνδέσεων σε δυσπροσπέλαστες περιοχές, Διευρωπαϊκά/Πανευρωπαϊκά Δίκτυα Μεταφορών, Περιβαλλοντικά φιλική Αστική Κινητικότητα -τα ανωτέρω συνιστούν την άλλη όψη του αναπτυξιακού γίγνεσθαι.

Δεν μπορεί να μην ληφθούν υπόψη στον χωροταξικό σχεδιασμό· ελλείψει δε ενός ΕΧΣ, στις κατευθύνσεις των άλλων προγραμματικών βαθμίδων.

Ακόμη και προβλέψεις για το ραγδαία αναπτυσσόμενο πρότυπο των ίδιων των μέσων μεταφοράς (το Dubai, και η New York είναι μόνο η αρχή).

Πολιτικές της ΕΕ με ακανθώδεις προεκτάσεις, -όπως η ΚΑΠ, ήδη σε «σταυροδρόμι», η Ενεργειακή και η Περιβαλλοντική- η τελευταία υστερεί έναντι των δεσμεύσεων,

συνιστούν κεντρικές παραμέτρους, οι οποίες δεν μπορούν παρά να αποτελούν συστατικό μέρος μιας Στρατηγικής για το Χώρο της Επικράτειας.

Θεματικές όπως η βραχυχρόνιες μισθώσεις με σοβαρές επιπτώσεις στην διαθεσιμότητα κατοικίας -παρότι πόλεις όπως η Φλωρεντία και η Βαρκελώνη δίνουν λύσεις- μια Ευρωπαϊκή προσέγγιση, θα μπορούσε να τις βελτιώσει/στηρίξει συμπληρωματικά.

Η «Τέχνη του εφικτού» στο Πλαίσιο για τον Τουρισμό, συνίσταται στη δραστική ενδυνάμωση της ελκυστικότητας του.

Το ανωτέρω, δεν είναι παρά σκέψεις -οι οποίες ωστόσο θέτουν κρίσιμα ζητήματα, τα οποία θα κληθούν να αντιμετωπιστούν ex-post, εάν ο σχεδιασμός δεν τα προκαταλάβει ως οφείλει.

Το χωροταξικό πλαίσιο για τον Τουρισμό, επιχειρεί να ρυθμίσει εκκρεμότητες του τομέα σε επενδυτικό υπόστρωμα. Είναι ιδωμένοι, υπό μια ιδιότυπη περιβαλλοντική οπτική, η οποία «θέτει τις οικοδομικές δεσμεύσεις» ως κύριο συστατικό της, δίχως εμφανείς διεξόδους διευθέτησης της οικιστικής δυναμικής· χαρακτηριστικό άλλωστε, η οποία διέπει την όλη σχεδιαστική λογική των τελευταίων ετών.

Ασφαλώς μια πολεοδομική πολιτική, σε οποιαδήποτε κλίμακα, όπως κάθε πολιτική, παραμένει η «τέχνη του εφικτού».

Μια διασταλτική ειρωνεία του «εφικτού» θα μπορούσε, βάσιμα, να εστιάσει στην εφικτότητα της ανάγκης (δραστικής) αύξησης της ανταγωνιστικότητας και των συντελεστών που συγκροτούν το τουριστικό προϊόν.

Μια ολιστική χωροταξική πολιτική, η οποία αφομοιώνει τις κοινοτικές στρατηγικές & συνλειτουργεί με τους ΟΤΑ -με ποσοτικοποιημένους στόχους, σύστοιχη με αυτούς στρατηγική & συνεπακόλουθα μέτρα, συνιστά το καταλληλότερο θεσμικό εργαλείο συντονισμού & δημιουργίας συνεργιών.

Ειδάλλως, το όλο εγχείρημα συρρικνώνεται σε (κάποιους) όρους δόμησης, γενικές παραινέσεις περί προστασίας και αδάπανη ρητορική.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Για την κατανόηση των γενικότερων θέσεων του συντάκτη του άρθρου, παρατίθενται οι κάτωθι πηγές:

Σταύρου Χρ. Τσέτση:

- Ο Ευρωπαϊκός Χώρος στο πέρασμα στον 21ο αιώνα. Η μετεξέλιξη των Ευρωπαϊκών Συστημάτων & η ανάδυση της Γεωχωροταξίας, Εκδόσεις Παπαζήση, 2001.
- Το τέλος των χωροταξικών αναχρονισμών, ως προϋπόθεση ανάπτυξης Newideas.gr, 5 Φεβρουαρίου 2021.
- Ταμείο Ανάκαμψης, Αναπτυξιακή Δυναμική & Χωροταξικές Ανισορροπίες, Newideas.gr, 20 Μαΐου 2021.
- Ευρωπαϊκές Πολιτικές, ο Λαβύρινθος της Χωροταξίας και οι μετέωροι ΟΤΑ, Newideas, 7 Απριλίου 2026.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Σταύρος Τσέτσης είναι Αρχιτέκτων Μηχανικός (IUAV) & Πολεοδόμος Χωροτάκτης (IUAV), Δρ ΕΜΠ. Ασχολείται με θέματα Χωροταξικού & Αστικού Σχεδιασμού σε πολλές Ευρωπαϊκές Χώρες, επικεφαλής του γραφείου Stavros Tsetsis & Associates Consultants on Planning and Development, Athens / Brussels / Venice. Εργάστηκε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ως Συνεργάτης του Προέδρου Επιτροπής Μεταφορών του Σώματος. Σύμβουλος σε Διεθνείς Οργανισμούς, Κεντρική Διοίκηση, ΟΤΑ , Φορείς του Ιδιωτικού και Δημόσιου Τομέα. Διετέλεσε Πρόεδρος του Τεχνικού Συμβουλίου του Δήμου Αθηναίων. Το γραφείο του, μεταξύ άλλων, εκπόνησε Χωροταξικές / Πολεοδομικές Μελέτες: Περιαερολιμενική Περιοχή Σπάτων, 2ο Διαμέρισμα Δήμου Αθηναίων (Ανάπλαση), Δήμου Μυκόνου (Αναθεώρηση), Δήμου Ρόδου, Δήμου Ατταβύρου, Δήμου Αφάντου, Δήμου Πεταλούδων, Δήμο Τήλου. Συνεργάστηκε με τον Δήμο Σάμου, Δήμο Ιωαννιτών, Δήμο Παλερμου κα. Έχει συγγράψει, επιμεληθεί ή συμμετάσχει σε 21 τεχνικού/αναπτυξιακού χαρακτήρα βιβλία και έχει δημοσιεύσει 250 άρθρα . Έχει κληθεί να διδάξει σε πολλά Πανεπιστήμια. Συντονίζει τις διεθνές πρωτοβουλίες: "The Future of the European City in the Digital Era" (2022) & "The perspectives of Urban Phenomenon in Africa & EU initiatives".

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Τσουμάνη Αικατερίνη (2026): Τεχνητή Νοημοσύνη και Πολιτισμική Ανθεκτικότητα: Ψηφιακές τεχνολογίες για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς σε έναν κόσμο διαρκών μεταβάσεων

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 827-837

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Τεχνητή Νοημοσύνη και Πολιτισμική Ανθεκτικότητα: Ψηφιακές τεχνολογίες για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς σε έναν κόσμο διαρκών μεταβάσεων.

Τσουμάνη Αικατερίνη

Κοινωνική Επιστήμων, Εκπαιδεύτρια Ενηλίκων, Σύμβουλος Επαγγελματικής Σταδιοδρομίας M.Sc. Αστικής & Περιφερειακής Ανάπτυξης, ktsoumani@yahoo.gr

Περίληψη

Η σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζεται από διαρκείς μεταβάσεις που επηρεάζουν βαθιά τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες διαχειρίζονται τον χώρο, τη μνήμη και την πολιτιστική τους ταυτότητα. Η κλιματική κρίση, οι φυσικές καταστροφές, οι κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις και η ταχύτητα του ψηφιακού μετασχηματισμού δημιουργούν νέες προκλήσεις για τη διατήρηση και τη μετάδοση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στο πλαίσιο αυτό, η έννοια της πολιτισμικής ανθεκτικότητας αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς δεν αφορά μόνο την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, αλλά και την ικανότητα των κοινοτήτων να προσαρμόζονται, να επαναπροσδιορίζουν και να διατηρούν ζωντανά τα στοιχεία που συγκροτούν τη συλλογική τους ταυτότητα. Το παρόν άρθρο εξετάζει τον ρόλο της Τεχνητής Νοημοσύνης και των ψηφιακών τεχνολογιών ως εργαλείων

ενίσχυσης της πολιτισμικής ανθεκτικότητας. Αναλύονται οι δυνατότητες που προσφέρουν η ψηφιακή τεκμηρίωση, η τρισδιάστατη αναπαράσταση, η ανάλυση δεδομένων και οι εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης στη διάσωση, προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Παράλληλα, αναδεικνύονται οι ηθικές και κοινωνικές προκλήσεις που συνοδεύουν την τεχνολογική μετάβαση, υποστηρίζοντας ότι η βιώσιμη ψηφιακή διαχείριση του πολιτισμού προϋποθέτει έναν ανθρωποκεντρικό προσανατολισμό, όπου η τεχνολογία λειτουργεί ως μέσο ενδυνάμωσης των κοινωνιών και όχι ως αυτοσκοπός.

Λέξεις-κλειδιά: πολιτισμική ανθεκτικότητα, Τεχνητή Νοημοσύνη, πολιτιστική κληρονομιά, ψηφιακός μετασχηματισμός, ψηφιακή διακυβέρνηση, βιώσιμη ανάπτυξη.

Abstract

The contemporary era is characterized by continuous transitions that profoundly influence the ways in which societies manage space, collective memory, and cultural identity. Climate change, natural disasters, sociopolitical transformations, and the rapid pace of digital transformation have created new challenges for the preservation and transmission of cultural heritage. Within this context, the concept of cultural resilience has gained increasing importance, as it extends beyond the protection of cultural assets to encompass the capacity of communities to adapt, redefine, and sustain the values and practices that shape their collective identity. This article examines the role of Artificial Intelligence (AI) and digital technologies as key enablers of cultural resilience. It explores how digital documentation, three-dimensional (3D) reconstruction, data analytics, and AI-driven applications contribute to the safeguarding, conservation, and promotion of cultural heritage. Furthermore, the study discusses the ethical, social, and governance challenges associated with the adoption of AI in the cultural sector, including issues of authenticity, transparency, inclusiveness, and responsible data management. The article argues that the sustainable digital transformation of cultural

heritage requires a human-centered approach, in which technological innovation serves as a means of empowering communities, enhancing accessibility, and strengthening cultural continuity rather than becoming an end in itself.

Keywords: cultural resilience; Artificial Intelligence (AI); cultural heritage; digital transformation; digital governance; sustainable development.

Εισαγωγή

Ένας κόσμος σε μετάβαση και η ανάγκη πολιτισμικής ανθεκτικότητας

Ο σύγχρονος κόσμος βρίσκεται αντιμέτωπος με μια περίοδο σύνθετων και αλληλοσυνδεόμενων μετασχηματισμών, οι οποίοι επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες αντιλαμβάνονται, προστατεύουν και μεταδίδουν την πολιτιστική τους κληρονομιά. Η κλιματική αλλαγή, οι φυσικές καταστροφές, οι γεωπολιτικές κρίσεις, οι κοινωνικές μεταβολές και η επιτάχυνση του ψηφιακού μετασχηματισμού δημιουργούν νέες προκλήσεις για τη διατήρηση των πολιτιστικών αγαθών και τη διασφάλιση της συνέχειας των συλλογικών ταυτοτήτων (UNESCO, 2015).

Η πολιτιστική κληρονομιά, υλική και άυλη, δεν αποτελεί πλέον ένα στατικό σύνολο μνημείων και αντικειμένων του παρελθόντος, αλλά ένα δυναμικό σύστημα γνώσεων, αξιών, πρακτικών και συμβολισμών που εξελίσσεται μέσα στον χρόνο και συνδέεται άμεσα με την κοινωνική συνοχή και τη βιώσιμη ανάπτυξη (Harrison, 2013; UNESCO, 2023).

Στο πλαίσιο αυτό, η έννοια της πολιτισμικής ανθεκτικότητας αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Η ανθεκτικότητα δεν περιορίζεται στην ικανότητα ενός συστήματος να επιστρέφει στην προηγούμενη κατάσταση μετά από μια κρίση, αλλά αφορά τη δυνατότητα προσαρμογής, μάθησης και μετασχηματισμού απέναντι σε νέες συνθήκες (Folke, 2006).

Η ανάπτυξη της Τεχνητής Νοημοσύνης (ΤΝ) και των ψηφιακών τεχνολογιών δημιουργεί νέες δυνατότητες για την τεκμηρίωση, προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής

κληρονομιάς. Ωστόσο, η αξιοποίησή τους δεν αποτελεί μόνο τεχνολογικό ζήτημα, αλλά προϋποθέτει ηθικές αρχές, διαφάνεια, προστασία δικαιωμάτων και ανθρωποκεντρικό σχεδιασμό (UNESCO, 2021).

Το παρόν άρθρο εξετάζει τον ρόλο της ΤΝ ως παράγοντα ενίσχυσης της πολιτισμικής ανθεκτικότητας, διερευνώντας τόσο τις δυνατότητες όσο και τις προκλήσεις που προκύπτουν από τη συνάντηση πολιτισμού, τεχνολογίας και κοινωνικής προσαρμογής.

Πολιτισμική ανθεκτικότητα: Από τη διατήρηση στην προσαρμογή

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα αποτελεί μια σύγχρονη προσέγγιση που μετατοπίζει το ενδιαφέρον από την απλή προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς προς την ικανότητα των κοινωνιών να προσαρμόζονται και να διατηρούν τη συλλογική τους ταυτότητα σε περιόδους αλλαγών.

Η σύγχρονη αντίληψη της πολιτιστικής κληρονομιάς υπερβαίνει την προστασία υλικών αντικειμένων και ιστορικών τόπων. Αντιμετωπίζει την κληρονομιά ως μια δυναμική διαδικασία που διαμορφώνεται μέσα από τη σχέση ανθρώπων, τόπων, μνήμης και πολιτιστικών πρακτικών (Harrison, 2013; Smith, 2006).

Σύμφωνα με τη θεωρία της ανθεκτικότητας, ένα σύστημα δεν χαρακτηρίζεται ανθεκτικό επειδή παραμένει αμετάβλητο, αλλά επειδή διαθέτει την ικανότητα να ανταποκρίνεται στις αλλαγές, να μαθαίνει από αυτές και να μετασχηματίζεται (Folke, 2006). Η προσέγγιση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική για τον πολιτισμό, καθώς η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί ένα ζωντανό κοινωνικό σύστημα που μεταφέρει γνώσεις, αξίες και εμπειρίες από γενιά σε γενιά.

Επομένως, η πολιτισμική ανθεκτικότητα αφορά την ικανότητα των κοινοτήτων να διατηρούν τη σύνδεσή τους με το παρελθόν, ενώ παράλληλα προσαρμόζονται στις νέες κοινωνικές, περιβαλλοντικές και τεχνολογικές συνθήκες (UNESCO, 2015; UNESCO, 2023).

Η Τεχνητή Νοημοσύνη ως εργαλείο προστασίας και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς

Η ψηφιακή μετάβαση μετασχηματίζει τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες καταγράφουν, διαχειρίζονται και προσλαμβάνουν την πολιτιστική κληρονομιά. Η Τεχνητή Νοημοσύνη μπορεί να λειτουργήσει ως σημαντικό εργαλείο ενίσχυσης της πολιτισμικής ανθεκτικότητας, καθώς επιτρέπει νέες μορφές τεκμηρίωσης, ανάλυσης και διάχυσης της πολιτιστικής γνώσης (European Commission, 2021; UNESCO, 2021).

Μία από τις σημαντικότερες εφαρμογές αφορά την ψηφιακή τεκμηρίωση. Μέσω της μηχανικής μάθησης, της αναγνώρισης προτύπων και της ανάλυσης μεγάλων δεδομένων, οι πολιτιστικοί οργανισμοί μπορούν να οργανώνουν αποτελεσματικότερα συλλογές, αρχεία και ψηφιακά τεκμήρια (European Commission, 2021; UNESCO, 2021).

Επίσης, η τρισδιάστατη ψηφιοποίηση, η εικονική πραγματικότητα και οι ψηφιακές αναπαραστάσεις προσφέρουν νέες δυνατότητες προστασίας πολιτιστικών πόρων που απειλούνται από φυσικές καταστροφές, κλιματικές επιπτώσεις ή ανθρώπινες παρεμβάσεις. Οι τεχνολογίες αυτές επιτρέπουν όχι μόνο τη διατήρηση πληροφοριών, αλλά και τη διεύρυνση της πρόσβασης στην πολιτιστική εμπειρία.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η συμβολή της ΤΝ στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Η καταγραφή γλωσσών, προφορικών παραδόσεων, μουσικών πρακτικών και τοπικών γνώσεων μπορεί να ενισχυθεί μέσω ψηφιακών εργαλείων που επιτρέπουν τη διατήρηση και μετάδοση πολιτιστικών στοιχείων που κινδυνεύουν να χαθούν. Ωστόσο, η αξία της ΤΝ στον πολιτισμό δεν βρίσκεται μόνο στην τεχνολογική της δυνατότητα, αλλά στη συμβολή της στη δημιουργία ανοιχτών και συμμετοχικών πολιτιστικών οικοσυστημάτων.

Η Ελλάδα αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση χώρας που αξιοποιεί τον ψηφιακό μετασχηματισμό και την τεχνητή νοημοσύνη ως μέσο ενίσχυσης της πολιτισμικής

ανθεκτικότητας. Τα τελευταία χρόνια υλοποιούνται εκτεταμένα έργα ψηφιοποίησης, τεκμηρίωσης και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς, τα οποία εντάσσονται στον ευρύτερο στρατηγικό σχεδιασμό του ψηφιακού μετασχηματισμού του δημόσιου τομέα και χρηματοδοτούνται από ευρωπαϊκά προγράμματα και το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (Υπουργείο Πολιτισμού, 2022).

Ένα από τα πλέον εμβληματικά παραδείγματα αποτελεί το έργο «*Αρχαία Ολυμπία: Κοινός Τόπος (Ancient Olympia: Common Grounds)*», το οποίο υλοποιήθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού σε συνεργασία με τη Microsoft, το 2021. Μέσω τεχνολογιών ΤΝ, υπολογιστικής όρασης, φωτογραμμετρίας και επαυξημένης πραγματικότητας, δημιουργήθηκε μια ψηφιακή αναβίωση της Αρχαίας Ολυμπίας, επιτρέποντας στους χρήστες να περιηγηθούν εικονικά στον αρχαιολογικό χώρο όπως ήταν πριν από περισσότερα από δύο χιλιάδες χρόνια. Το έργο αυτό δεν περιορίζεται στην προβολή ενός μνημείου, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του πώς οι ψηφιακές τεχνολογίες μπορούν να συμβάλουν στην τεκμηρίωση, την εκπαίδευση, την προσβασιμότητα και τη διεθνή προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς (Υπουργείο Πολιτισμού, 2021).

Εξίσου σημαντικός είναι ο ρόλος του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης και Ηλεκτρονικού Περιεχομένου (ΕΚΤ), το οποίο λειτουργεί ως ο εθνικός συσσωρευτής ψηφιακού πολιτιστικού περιεχομένου, SearchCulture.gr, και ο επίσημος φορέας διασύνδεσης της Ελλάδας με την ευρωπαϊκή πλατφόρμα ψηφιακής πολιτιστικής κληρονομιάς, Europeana. Μέσα από κοινά πρότυπα τεκμηρίωσης, διαλειτουργικότητας και ανοικτών δεδομένων, το ΕΚΤ έχει δημιουργήσει μια εθνική υποδομή που επιτρέπει τη συγκέντρωση, την επιμέλεια και τη διάθεση εκατοντάδων χιλιάδων ψηφιακών πολιτιστικών τεκμηρίων από μουσεία, αρχεία, βιβλιοθήκες και ερευνητικά ιδρύματα. Παράλληλα, οι πρόσφατες πρωτοβουλίες του ΕΚΤ εστιάζουν στην αξιοποίηση της ΤΝ για τη βελτίωση της σημασιολογικής τεκμηρίωσης, της ανακάλυψης και της επαναχρησιμοποίησης του πολιτιστικού περιεχομένου, συμβάλλοντας στη δημιουργία ενός ελληνικού χώρου δεδομένων για τον πολιτισμό (ekt.gr).

Τα παραδείγματα αυτά καταδεικνύουν ότι η ψηφιακή μετάβαση δεν αποτελεί απλώς τεχνολογική αναβάθμιση των πολιτιστικών οργανισμών. Αντιθέτως, διαμορφώνει νέες μορφές πολιτισμικής ανθεκτικότητας, καθώς ενισχύει τη διατήρηση της συλλογικής μνήμης, διευρύνει τη δημοκρατική πρόσβαση στην πολιτιστική γνώση, υποστηρίζει την επιστημονική έρευνα και δημιουργεί νέες δυνατότητες συμμετοχής των πολιτών στην πολιτιστική ζωή. Η ελληνική εμπειρία αναδεικνύει ότι η σύνδεση πολιτισμού, ψηφιακής καινοτομίας και δημόσιων πολιτικών μπορεί να λειτουργήσει ως πρότυπο για την ενίσχυση της βιωσιμότητας της πολιτιστικής κληρονομιάς σε μια εποχή διαρκών μεταβάσεων.

Προκλήσεις και ανάγκη ανθρωποκεντρικής προσέγγισης

Παρά τις σημαντικές δυνατότητες της ΤΝ, η αξιοποίησή της στον πολιτισμό συνοδεύεται από σύνθετα ηθικά και κοινωνικά ζητήματα. Η ψηφιακή μετάβαση δεν αποτελεί ουδέτερη τεχνολογική διαδικασία, αλλά κοινωνική επιλογή που απαιτεί αρχές διαφάνειας, λογοδοσίας και υπεύθυνης διακυβέρνησης (Floridi et al., 2018).

Ένα βασικό ζήτημα αφορά την αυθεντικότητα των ψηφιακών αναπαραστάσεων. Η χρήση αλγορίθμων μηχανικής μάθησης και παραγωγικής Τεχνητής Νοημοσύνης επιτρέπει την ανακατασκευή φθαρμένων αντικειμένων, την αποκατάσταση αρχιτεκτονικών μορφών και τη δημιουργία εικονικών περιβαλλόντων που προσομοιώνουν ιστορικές περιόδους. Αν και οι τεχνολογίες αυτές προσφέρουν σημαντικά επιστημονικά και εκπαιδευτικά οφέλη, δημιουργούν παράλληλα ερωτήματα σχετικά με τα όρια μεταξύ τεκμηριωμένης επιστημονικής αποκατάστασης και ψηφιακής ερμηνείας. Η σαφής τους διάκριση αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη διατήρηση της αξιοπιστίας των πολιτιστικών οργανισμών. Επομένως, η διαχείριση πολιτιστικών δεδομένων συνδέεται με ζητήματα πνευματικών δικαιωμάτων, προστασίας

προσωπικών δεδομένων και σεβασμού της πολιτιστικής κυριαρχίας των κοινοτήτων που αποτελούν φορείς της πολιτιστικής γνώσης (Tiribelli et al., 2024; UNESCO, 2021).

Επιπλέον, η άνιση πρόσβαση στις ψηφιακές υποδομές και δεξιότητες μπορεί να οδηγήσει σε νέες μορφές αποκλεισμού. Τα συστήματα Τεχνητής Νοημοσύνης εκπαιδεύονται σε μεγάλα σύνολα δεδομένων, τα οποία ενδέχεται να αναπαράγουν υφιστάμενες πολιτισμικές, γεωγραφικές ή γλωσσικές ανισότητες. Ως αποτέλεσμα, ορισμένες πολιτιστικές παραδόσεις, κοινότητες ή γλώσσες μπορεί να εκπροσωπούνται δυσανάλογα, ενώ άλλες να παραμένουν ελλιπώς τεκμηριωμένες ή ακόμη και αόρατες. Η αντιμετώπιση αυτών των φαινομένων απαιτεί διεπιστημονική συνεργασία και ενεργό συμμετοχή των ίδιων των κοινοτήτων στη διαδικασία παραγωγής και επιμέλειας της ψηφιακής γνώσης. Για τον λόγο αυτό, η ψηφιακή ανθεκτικότητα δεν αφορά μόνο την τεχνολογική υποδομή, αλλά και την ικανότητα των ανθρώπων να συμμετέχουν ενεργά στη δημιουργία και αξιοποίηση της ψηφιακής πολιτιστικής γνώσης (OECD, 2021).

Συμπεράσματα

Η Τεχνητή Νοημοσύνη και οι ψηφιακές τεχνολογίες μπορούν να αποτελέσουν σημαντικούς παράγοντες ενίσχυσης της πολιτισμικής ανθεκτικότητας, προσφέροντας νέα εργαλεία για τη διατήρηση, προστασία και διάδοση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, η τεχνολογία δεν μπορεί να υποκαταστήσει τον ανθρώπινο χαρακτήρα του πολιτισμού.

Η πραγματική πρόκληση αφορά τη δημιουργία ενός ανθρωποκεντρικού μοντέλου ψηφιακού μετασχηματισμού, όπου η καινοτομία συνδέεται με τη συμμετοχή, τη συμπερίληψη και τον σεβασμό της πολιτιστικής ποικιλομορφίας.

Σε έναν κόσμο συνεχών αλλαγών, η πολιτιστική ανθεκτικότητα δεν σημαίνει απλώς τη διατήρηση του παρελθόντος, αλλά τη δυνατότητα των κοινωνιών να μεταφέρουν τη μνήμη τους στο μέλλον με νέους τρόπους. Υπό αυτή την προοπτική, η Τεχνητή

Νοημοσύνη μπορεί να λειτουργήσει ως γέφυρα ανάμεσα στην πολιτιστική κληρονομιά, την τεχνολογική καινοτομία και τις κοινωνίες του μέλλοντος.

Αναφορές

European Commission (2021). *Digital technologies for cultural heritage: Opportunities and challenges*.

Europeana Foundation. https://www.europeana.eu/el

Floridi, L., Cowls, J., Beltrametti, M., Chatila, R., Chazerand, P., Dignum, V., Luetge, C., Madelin, R., Pagallo, U., Rossi, F., Schafer, B., Valcke, P., & Vayena, E. (2018). AI4People—An ethical framework for a good AI society. *Minds and Machines*, *28*, 689–707.

Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social–ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, *16*(3), 253–267.

Harrison, R. (2013). *Heritage: Critical Approaches*. Routledge.

OECD (2021). *Artificial Intelligence, Machine Learning and Big Data in Digital Transformation.*

Smith, L. (2006). *Uses of heritage*. Routledge.

Tiribelli, S., Pansoni, S., Frontoni, E., & Giovanola, B. (2024). Ethics of artificial intelligence for cultural heritage: Opportunities and challenges. *IEEE Transactions on Technology and Society*, *5*(3), 293–305.

UNESCO (2015). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention.*

UNESCO (2021). *Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence.*

UNESCO (2023). *Guidance for generative AI in education and research*.

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Ηλεκτρονικού Περιεχομένου, (2023). *SearchCulture.gr: Η εθνική συσσωρευτική πλατφόρμα πολιτιστικού περιεχομένου*. ΕΚΤ. https://www.ekt.gr/

Υπουργείο Πολιτισμού, (2022). *Ψηφιακός μετασχηματισμός του πολιτισμού: Στρατηγικές και έργα του Ταμείου Ανάκαμψης*. https://greece20.gov.gr/?projects=enischysi-psifiakoy-metaschimatismoy-epicheiriseon-politistikoy-kai-dimioyrgikoy-kladoy

Υπουργείο Πολιτισμού & Microsoft, (2021). *Ancient Olympia: Common Grounds*. Υπουργείο Πολιτισμού. https://ancientolympia.gov.gr/

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Αικατερίνη Τσουμάνη έχει τελειώσει το τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου Πανεπιστημίου και μεταπτυχιακό στο τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου με ειδίκευση στα οικονομικά της αγοράς ακινήτων. Είναι κάτοχος παιδαγωγικής επάρκειας του προγράμματος ΕΠΠΑΙΚ της ΑΣΠΑΙΤΕ και Σύμβουλος Επαγγελματικού Προσανατολισμού και Σταδιοδρομίας του προγράμματος ΠΕΣΥΠ της ΑΣΠΑΙΤΕ. Έχει παρακολουθήσει τα προγράμματα «Παιδοψυχολογία – Παιδιατρική» και «Συμβουλευτική, στο Coaching και στο Mentoring» του Πανεπιστημίου Αιγαίου, προγράμματα επικαιροποίησης γνώσεων Κοινωνιολογίας, Οικογενειακό Δίκαιο για κοινωνικούς επιστήμονες, Περιβαλλοντικής Γεωπληροφορικής, Μάρκετινγκ, Μάνατζμεντ καθώς επίσης και ένα μεγάλο αριθμό σεμιναρίων που αφορούν στη συμβουλευτική, στην εκπαιδευτική διαδικασία και αξιολόγηση μαθητών. Γνωρίζει άριστα Αγγλικά, Ιταλικά και πολύ καλά Γαλλικά, Ισπανικά ενώ είναι κάτοχος πιστοποίησης στην πληροφορική. Εργάζεται ως πιστοποιημένη εκπαιδεύτρια ενηλίκων σε ΣΔΕ, ΣΑΕΚ (πρώην ΙΕΚ) και ΚΕΚ. Είναι μέλος στο Μητρώο Εκπαιδευτών Ενηλίκων της Μη Τυπικής Εκπαίδευσης του ΕΟΠΠΕΠ, της Επιστημονικής Ένωσης για την Προώθηση της Εκπαιδευτικής Καινοτομίας (ΕΕΠΕΚ) και του συλλόγου Συμβουλευτικής Coaching

Mentoring Ελλάδας (HCCMA). Είναι μέλος της επιτροπής κριτών εργασιών συνεδρίων της ΕΕΠΕΚ και του ΙΑΚΕ, έχει δημοσιευμένα άρθρα και έχει συμμετάσχει σε συνέδρια ως εισηγήτρια, καθώς επίσης και στη συλλογική έκδοση, του ΕΑΠ «Διοίκηση Ολικής Ποιότητας και Εκπαίδευση. Προσεγγίσεις, Εφαρμογές, Μελέτες Περίπτωσης» με θέμα: «Η σημασία της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας στην Εκπαίδευση». ktsoumani@yahoo.gr

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Χαϊτίδου Σοφία (2026): Από την κοινωνία της απόρριψης σε κοινωνία αξίας: Μια άλλη αντίληψη για τη βιωσιμότητα και την ανθεκτικότητα

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 838-842

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Από την κοινωνία της απόρριψης σε κοινωνία αξίας: Μια άλλη αντίληψη για τη βιωσιμότητα και την ανθεκτικότητα.

Χαϊτίδου Σοφία

Κοινωνική Επιχειρηματίας. Πρόεδρος Δ.Ε Κύκλος Ζωής Κοιν.Σ.Επ. (www.cycleoflife.gr).
Δημιουργός του Rags & Hearts project

Περίληψη

Η βιωσιμότητα δεν αφορά μόνο την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αναγνωρίζουμε την αξία ανθρώπων και πόρων. Το άρθρο προτείνει τη μετάβαση από μια «κοινωνία της απόρριψης», όπου αντικείμενα και άνθρωποι θεωρούνται εύκολα αναλώσιμοι, σε μια «κοινωνία αξίας», που βασίζεται στη φροντίδα, τη συμμετοχή και την επαναξιοποίηση.

Όπως η κυκλική οικονομία δίνει νέα ζωή στα υλικά, έτσι και μια συμπεριληπτική κοινωνία δημιουργεί ευκαιρίες για όλους, αξιοποιώντας τις γνώσεις, τις εμπειρίες και τις δυνατότητες κάθε ανθρώπου.

Η κοινωνική ανθεκτικότητα δεν οικοδομείται μέσα από τον αποκλεισμό, αλλά μέσα από τη συνεργασία, την εμπιστοσύνη και την ενεργό συμμετοχή των πολιτών.

Η πραγματική πρόοδος δεν μετριέται μόνο με οικονομικούς ή περιβαλλοντικούς δείκτες, αλλά με την ικανότητα μιας κοινωνίας να μην αφήνει κανέναν πίσω.

Γιατί η πιο ουσιαστική μορφή βιωσιμότητας είναι εκείνη που αναγνωρίζει ότι τίποτα και κανείς δεν περισσεύει.

Η μεγαλύτερη πρόκληση της εποχής μας δεν είναι μόνο να μειώσουμε τη σπατάλη των πόρων. Είναι να αλλάξουμε τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε την Αξία — στα αντικείμενα, στους ανθρώπους και στις δυνατότητες που συχνά αφήνουμε πίσω.

Ζούμε σε μια εποχή όπου η έννοια της «απόρριψης» έχει γίνει μέρος της καθημερινότητάς μας. Απορρίπτουμε αντικείμενα που δεν εξυπηρετούν πλέον τον αρχικό τους σκοπό. Απομακρύνουμε ανθρώπους που δεν ανταποκρίνονται σε κυρίαρχα πρότυπα παραγωγικότητας ή επιτυχίας. Αφήνουμε στην άκρη εμπειρίες, γνώσεις και δυνατότητες επειδή δεν αναγνωρίζουμε άμεσα την αξία τους. Όμως η βιωσιμότητα μας καλεί να δούμε τον κόσμο διαφορετικά. Μας καλεί να περάσουμε από μια λογική κατανάλωσης και απόρριψης σε μια λογική φροντίδας, επαναξιοποίησης και αναγέννησης. Γιατί τίποτα δεν είναι πραγματικά «άχρηστο» όταν υπάρχει η διάθεση να ανακαλύψουμε ξανά την αξία του.

Η κοινωνία της απόρριψης

Το μοντέλο ανάπτυξης που κυριάρχησε για δεκαετίες βασίστηκε σε μια γραμμική λογική: παίρνω, χρησιμοποιώ, αντικαθιστώ, απορρίπτω. Αυτή η λογική δεν αφορά μόνο τα υλικά. Επηρεάζει και τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τους ανθρώπους. Σε μια κοινωνία που δίνει έμφαση στην ταχύτητα, στην απόδοση και στη συνεχή κατανάλωση, υπάρχει ο κίνδυνος να θεωρούνται «περιττοί» όσοι δεν μπορούν ή δεν θέλουν να ακολουθήσουν αυτούς τους ρυθμούς. Άνθρωποι μεγαλύτερης ηλικίας, άτομα με αναπηρία, άνθρωποι που βρίσκονται σε κοινωνική ή οικονομική δυσκολία, νέοι χωρίς πρόσβαση σε ευκαιρίες, συχνά αντιμετωπίζονται μέσα από το τι δεν μπορούν να κάνουν και όχι από το τι μπορούν να προσφέρουν. Αυτό είναι μια μορφή κοινωνικής σπατάλης.

Γιατί κάθε άνθρωπος που αποκλείεται είναι μια χαμένη δυνατότητα. Κάθε εμπειρία που δεν ακούγεται είναι μια χαμένη γνώση. Κάθε ταλέντο που δεν βρίσκει χώρο να εκφραστεί είναι μια χαμένη αξία.

Η κοινωνία της Αξίας

Μια κοινωνία αξίας είναι μια κοινωνία που αλλάζει την οπτική της.

Δεν ρωτά μόνο «πόσο κοστίζει;» ή «πόσο αποδίδει;». Ρωτά «τι δυνατότητα έχει;», «τι μπορεί να δημιουργήσει;», «πώς μπορεί να συνεισφέρει;».

Αυτό είναι το βαθύτερο μήνυμα της κυκλικότητας: τίποτα δεν τελειώνει όταν φτάσει στο τέλος της πρώτης του χρήσης. Μπορεί να μεταμορφωθεί.

Ένα υλικό που θεωρείται περισσευούμενο μπορεί να γίνει ένα νέο αντικείμενο με νέα ιστορία. Ένας άνθρωπος που αισθάνεται αποκλεισμένος μπορεί να γίνει δημιουργός, συνεργάτης, ενεργό μέλος μιας κοινότητας, όταν του δοθεί η ευκαιρία.

Η επαναξιοποίηση δεν αφορά μόνο τα πράγματα. Αφορά και τις ανθρώπινες δυνατότητες.

Η ανθεκτικότητα γεννιέται από την αναγνώριση της Αξίας

Οι ανθεκτικές κοινωνίες δεν είναι εκείνες που δεν αντιμετωπίζουν κρίσεις. Είναι εκείνες που διαθέτουν τη δυνατότητα να μετατρέπουν τις προκλήσεις σε ευκαιρίες αλλαγής. Για να συμβεί αυτό, χρειάζεται να αξιοποιούν όλους τους ανθρώπους τους.

Μια κοινωνία που αποκλείει αποδυναμώνεται. Μια κοινωνία που συμπεριλαμβάνει ενισχύεται.

Η διαφορετικότητα, οι διαφορετικές εμπειρίες και οι διαφορετικές ικανότητες δεν αποτελούν εμπόδια. Είναι αποθέματα κοινωνικής ανθεκτικότητας.

Όπως ένα οικοσύστημα γίνεται πιο δυνατό όταν διαθέτει ποικιλία, έτσι και μια κοινωνία γίνεται πιο ανθεκτική όταν δίνει χώρο σε διαφορετικές φωνές και προοπτικές.

Από τη φιλανθρωπία στη συμμετοχή

Η μετάβαση από την κοινωνία της απόρριψης στην κοινωνία της αξίας απαιτεί αλλαγή νοοτροπίας. Δεν αφορά μόνο το να βοηθήσουμε ανθρώπους που βρίσκονται σε δυσκολία. Αφορά το να δημιουργήσουμε συνθήκες ώστε να συμμετέχουν ισότιμα.

Η πραγματική κοινωνική βιωσιμότητα δεν χτίζεται όταν κάποιοι προσφέρουν και κάποιοι άλλοι απλώς λαμβάνουν. Χτίζεται όταν όλοι έχουν τη δυνατότητα και τις

ευκαιρίες να δημιουργούν αξία. Η συμμετοχή δίνει δύναμη. Η δημιουργία δίνει αξιοπρέπεια. Η αναγνώριση της αξίας δίνει αίσθηση του ανήκειν.

Μια κοινωνία που βλέπει τους ανθρώπους της ως συνεργάτες και όχι ως προβλήματα είναι μια κοινωνία με μεγαλύτερη συνοχή και μεγαλύτερη ανθεκτικότητα.

Το μέλλον ανήκει σε κοινωνίες που ξέρουν να μεταμορφώνουν

Η μεγάλη αλλαγή που χρειάζεται η εποχή μας δεν είναι μόνο τεχνολογική ή περιβαλλοντική. Είναι αλλαγή αντίληψης.

Χρειάζεται να περάσουμε από την κουλτούρα του «πετάω ό,τι δεν χρειάζομαι» στην κουλτούρα του «ανακαλύπτω ξανά την αξία».

Αυτό αφορά τα αντικείμενα, αλλά κυρίως αφορά τους ανθρώπους.

Γιατί η πιο σημαντική μορφή βιωσιμότητας είναι η διατήρηση της ανθρώπινης αξίας.

Μια κοινωνία που μαθαίνει να βλέπει δυνατότητες αντί για περιορισμούς, ανθρώπους αντί για αριθμούς και ευκαιρίες αντί για αποκλεισμούς, είναι μια κοινωνία που μπορεί να αντέξει και να εξελιχθεί.

Το πέρασμα από την κοινωνία της απόρριψης στην κοινωνία της αξίας δεν είναι απλώς ένας στόχος βιωσιμότητας.

Είναι μια επιλογή πολιτισμού.

Μια επιλογή που μας θυμίζει ότι τίποτα και κανείς δεν περισσεύει.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Σοφία Χαϊτίδου είναι κοινωνική επιχειρηματίας και δημιουργός του Rags & Hearts Project, μιας πρωτοβουλίας που συνδέει την κυκλική οικονομία με την κοινωνική συμπερίληψη και την ανθρώπινη αξία. Με σπουδές στο Marketing και περισσότερα από δέκα χρόνια εμπειρίας στην κοινωνική επιχειρηματικότητα, έχει αναπτύξει μοντέλα κοινωνικής καινοτομίας που ενισχύουν τη συνεργασία, την απασχόληση και τη βιώσιμη ανάπτυξη των κοινοτήτων. Είναι πρόεδρος της Κοιν.Σ.Επ. Κύκλος Ζωής με έδρα την Ξάνθη και ιδρυτικό μέλος του πρώτου Δικτύου Κοιν.Σ.Επ. Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (2016). Υπήρξε από τις πρώτες που στην Ελλάδα ανέπτυξαν πρωτοβουλίες κοινωνικής επιχειρηματικότητας συνδέοντας την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη με την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, δημιουργώντας στρατηγικές συνεργασίες που μετατράπηκαν σε ευκαιρίες απασχόλησης, κοινωνικής ένταξης και παραγωγής κοινωνικού αντίκτυπου.

Το βραβευμένο Rags & Hearts Project εκφράζει τη φιλοσοφία της ότι «τίποτα και κανείς δεν περισσεύει», αναδεικνύοντας τη σύνδεση ανάμεσα στην κυκλικότητα των υλικών και την επαναξιοποίηση της ανθρώπινης δυνατότητας. Μέσα από τη δράση, την αρθρογραφία και τις δημόσιες παρεμβάσεις της, προωθεί τη μετάβαση από μια κοινωνία της απόρριψης σε μια κοινωνία αξίας, όπου η βιωσιμότητα και η ανθεκτικότητα χτίζονται με επίκεντρο τον άνθρωπο.

Είναι μητέρα δύο παιδιών και βλέπει τη δημιουργία ενός πιο συμπεριληπτικού και βιώσιμου κόσμου ως ευθύνη απέναντι στις επόμενες γενιές.

Σοφία Χαϊτίδου

shaitidou@gmail.com

https://www.linkedin.com/in/sofia-chaitidou-0ab2b34b/

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Χατζηαργυρίου Νίκος (2026): Μελτέμι: ογδόντα χρόνια χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας. Από τις πρώτες σκηνές του 1946 σε ένα ζωντανό παράδειγμα συλλογικής συμβίωσης με τη φύση

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 843-850

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Μελτέμι: ογδόντα χρόνια χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας.

Από τις πρώτες σκηνές του 1946 σε ένα ζωντανό παράδειγμα συλλογικής συμβίωσης με τη φύση.

Χατζηαργυρίου Νίκος

Πρόεδρος του Συνεταιρισμού «Το Μελτέμι»

Σε έναν κόσμο που μεταβάλλεται με πρωτόγνωρη ταχύτητα, η ανθεκτικότητα ενός τόπου δεν κρίνεται μόνο από την ικανότητά του να αντέχει στις πιέσεις. Κρίνεται και από τη δυνατότητά του να διατηρεί τη μνήμη, τις σχέσεις και τις αξίες του, προσαρμοζόμενος χωρίς να χάνει την ταυτότητά του. Το Μελτέμι, στη θέση Αυλάκι-Λάκκα της Ραφήνας, είναι ένα τέτοιο παράδειγμα. Σε μια παραθαλάσσια έκταση περίπου 158 στρεμμάτων, ανάμεσα στη Ραφήνα και την Αρτέμιδα, τέσσερις γενιές οικοδόμησαν επί ογδόντα χρόνια μια ιδιαίτερη κοινότητα ζωής μέσα στη φύση.

Η διαδρομή του Μελτεμιού δεν είναι απλώς η ιστορία ενός παραθεριστικού οικισμού. Είναι η ιστορία ενός χώρου που μετασχηματίστηκε χωρίς να κατατμηθεί, ενός ιδιαίτερου φυσικού περιβάλλοντος που διατηρήθηκε μέσα στην έντονη οικιστική πίεση της ανατολικής Αττικής και μιας συλλογικότητας που έμαθε να οργανώνει την καθημερινότητά της με δημοκρατικές διαδικασίες, προσωπική εργασία και εθελοντισμό. Γι' αυτό προσφέρει ένα χρήσιμο υπόδειγμα χωρικής και πολιτισμικής ανθεκτικότητας:

δείχνει πως η προστασία του τόπου και η συνοχή της κοινότητας μπορούν να αποτελούν δύο όψεις της ίδιας διαρκούς φροντίδας.

Η αρχή

Η ιστορία του Μελτεμιού αρχίζει τον Ιούνιο του 1946. Λίγο μετά τον πόλεμο, εργαζόμενοι στις εταιρείες πετρελαίου αναζήτησαν μαζί με τις οικογένειές τους έναν τόπο θερινής διαμονής κοντά στην Αθήνα. Στην περιοχή Αυλάκι-Λάκκα έστησαν σκηνές, οργάνωσαν κοινά συσσίτια και διαμόρφωσαν τις απολύτως αναγκαίες υποδομές. Η πρώτη εκείνη εγκατάσταση δεν ήταν προϊόν επενδυτικού σχεδίου. Γεννήθηκε από μια συλλογική ανάγκη και στηρίχθηκε στην αλληλεγγύη ανθρώπων που μοιράζονταν πόρους, εργασία και ευθύνη.

Κατά τα πρώτα χρόνια, η λειτουργία της κατασκήνωσης βασιζόταν στο Σύλλογο Υπαλλήλων Εταιρειών Πετρελαίου και υποστηριζόταν από τις εταιρείες του κλάδου. Το 1959, όταν η αρχική χρηματοδοτική στήριξη περιορίστηκε, οι κατασκηνωτές επέλεξαν να συνεχίσουν με τις δικές τους δυνάμεις. Ίδρυσαν τον μη κερδοσκοπικό Κατασκηνωτικό Συνεταιρισμό Υπαλλήλων Εταιρειών Πετρελαίου «Το Μελτέμι», ο οποίος ανέλαβε τη μίσθωση και διαχείριση του χώρου.

Ανάμεσα στους σκοπούς του συνεταιρισμού ξεχωρίζουν η οικολογική και πολιτιστική προστασία και ανάδειξη της περιοχής και η διοργάνωση εκδηλώσεων και εκτέλεση έργων που αναπτύσσουν το φυσικό περιβάλλον σε συνεργασία με τοπικούς, εθνικούς και διεθνείς οργανισμούς. Έτσι το καταστατικό του συνεταιρισμού αποτύπωσε εξαρχής μια αντίληψη που αποδείχθηκε καθοριστική: η έκταση θα παρέμενε ενιαία και αδιαίρετη, η χλωρίδα και η πανίδα θα προστατευόταν ενώ η συμβίωση θα στηριζόταν σε κοινούς κανόνες. Έτσι, η ανθεκτικότητα δεν εμφανίστηκε ως αντίδραση σε μια μεταγενέστερη κρίση. Ενσωματώθηκε από την αρχή στον τρόπο οργάνωσης του χώρου.

Από τις σκηνές στους πρόχειρους οικίσκους

Καθώς η κατασκήνωση αποκτούσε διάρκεια, οι σκηνές άρχισαν σταδιακά να αντικαθίστανται από μικρούς, πρόχειρους και κατά βάση λυόμενους οικίσκους. Η εξέλιξη αυτή πραγματοποιήθηκε κυρίως στις δεκαετίες του 1950 και του 1960, με προσωπική εργασία και οικονομική επιβάρυνση των μελών. Οι κατασκευές ακολούθησαν περιορισμένες προδιαγραφές όσον αφορά στην έκταση των δομημένων επιφανειών και στα χρησιμοποιούμενα υλικά, τα οποία είναι ελαφρού τύπου. Δεν σχεδιάστηκαν ως συμβατικές εξοχικές κατοικίες που θα διεκδικούσαν τον χώρο γύρω τους, αλλά ως στοιχειώδη κελύφη διαμονής μέσα σε μια κοινή κατασκήνωση.

Σήμερα αναφέρονται περίπου 230 οικίσκοι, εκ των οποίων στους 184 διαμένουν τα μέλη του συνεταιρισμού, και 45 μικρότεροι ανήκουν στον σύλλογο των εργαζομένων του κλάδου. Με τον χρόνο και τις άοκνες προσπάθειες του συνεταιρισμού συνδέθηκαν με το ηλεκτρικό δίκτυο της ΔΕΗ και κατασκευάστηκε δίκτυο ύδρευσης. Επιλέχθηκε το χαλίκι και το μαλακό έδαφος έναντι της χρήσης ασφάλτου ως ελάχιστη επέμβαση στο φυσικό τοπίο και περιορίσθηκε η χρήση μηχανοκίνητων οχημάτων στα απολύτως απαραίτητα και με τήρηση αυστηρών ωραρίων κοινής ησυχίας. Παράλληλα δημιουργήθηκαν κοινόχρηστες υποδομές, όπως το αρχηγείο, χώροι πολιτιστικών εκδηλώσεων και προβολών, αθλητικές εγκαταστάσεις, χώρος παιδικής αναψυχής, αίθουσες δραστηριοτήτων, μικρή εκκλησία, παντοπωλείο και εστιατόριο.

Η υλική εξέλιξη δεν μετέτρεψε τον χώρο σε άθροισμα αυτοτελών ιδιοκτησιών. Η απουσία εσωτερικών περιφράξεων, η κοινή χρήση των διαδρομών και της όλης περιοχής και η υπαγωγή όλων των κατασκηνωτών σε έναν ενιαίο κανονισμό διατήρησαν τον χαρακτήρα της κατασκήνωσης. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, το σύνολο οικίσκων και εγκαταστάσεων καλύπτει περίπου 14.500 τετραγωνικά μέτρα,

κοντά στο 9% της έκτασης. Η μικρή κλίμακα των οικίσκων και ο περιορισμός της δομημένης επιφάνειας επέτρεψαν στο φυσικό στοιχείο να παραμείνει κυρίαρχο.

Η προστασία του δάσους και της φύσης

Η σημερινή εικόνα του Μελτεμιού είναι αποτέλεσμα ογδόντα ετών συνεχούς φροντίδας. Ενώ η ευρύτερη παράκτια ζώνη της ανατολικής Αττικής γνώρισε ταχεία και συχνά άναρχη οικιστική ανάπτυξη, η έκταση διατήρησε την ενότητά της. Τα δέντρα μεγάλωσαν και η βλάστηση πύκνωσε, κάτι που αποτυπώνεται και στη διαχρονική εικόνα της περιοχής. Η αντίθεση ανάμεσα στον πράσινο πυρήνα του Μελτεμιού και τη γύρω δόμηση δείχνει ότι η μη κατάτμηση δεν ήταν μια αφηρημένη καταστατική αρχή, αλλά ουσιαστικό εργαλείο προστασίας του τοπίου.

Η περιβαλλοντική διαχείριση περιλαμβάνει καθαρισμούς, κλαδέματα, απομάκρυνση ξερής βιομάζας και συντήρηση των κοινόχρηστων χώρων. Τα τελευταία χρόνια προστέθηκαν πρακτικές ανακύκλωσης και κομποστοποίησης, καθώς και διερεύνηση λύσεων εξοικονόμησης και πειραματικής παραγωγής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές. Πρόκειται για μια διαρκή διαδικασία προσαρμογής και όχι για μια στατική εικόνα «παρθένας φύσης».

Η σημασία αυτής της φροντίδας γίνεται μεγαλύτερη σε συνθήκες κλιματικής κρίσης. Το δάσος προσφέρει σκίαση, μειώνει τις ακραίες θερμοκρασίες, συγκρατεί το έδαφος και λειτουργεί ως πολύτιμος πνεύμονας σε μια πυκνοδομημένη ακτογραμμή. Ταυτόχρονα, η παρουσία ανθρώπων μέσα σε ένα εύφλεκτο μεσογειακό οικοσύστημα δημιουργεί υποχρεώσεις επαγρύπνησης, συστηματικής φροντίδας και συντήρησης, περιορισμού των πιέσεων και συνεχούς ενημέρωσης και ανανέωσης των κανόνων προστασίας.

Η συμβίωση με τη φύση ως πρότυπο

Η εμπειρία του Μελτεμιού έχει αξία πέρα από τα όριά του, επειδή θέτει το κρίσιμο ερώτημα για παρόμοιους οικισμούς, αν η ανθρώπινη παρουσία μπορεί να ενταχθεί σε ένα φυσικό τοπίο χωρίς να το κατακερματίσει και να το υποτάξει. Η απάντηση που δίνει

η ογδοντάχρονη διαδρομή του δεν είναι ότι κάθε εγκατάσταση μέσα στο δάσος είναι αβλαβής. Είναι ότι η συμβίωση προϋποθέτει αυστηρά όρια, μικρή κλίμακα, κοινή διαχείριση και προπάθεια και αποδοχή ότι το φυσικό περιβάλλον προηγείται της ατομικής ευκολίας και άνεσης.

Στο Μελτέμι ο χώρος αντιμετωπίζεται ως κοινό αγαθό. Οι οικίσκοι εξυπηρετούν τη διαμονή, αλλά δε γεννούν δικαίωμα επέκτασης εις βάρος της φύσης. Οι κοινόχρηστες εκτάσεις δεν αποτελούν «κενό» προς οικοδόμηση, αλλά το ουσιαστικό περιεχόμενο της ζωής στον τόπο. Οι κανόνες για την καθαριότητα, τη βλάστηση, την κυκλοφορία και την ασφάλεια συνδέουν την ατομική συμπεριφορά με τη συλλογική ευθύνη.

Αυτό είναι ίσως το πιο επίκαιρο δίδαγμα για έναν κόσμο σε μετάβαση. Η χωρική ανθεκτικότητα δεν εξασφαλίζεται μόνο με τεχνικές λύσεις, αλλά απαιτεί πολιτισμό ορίων. Και η πολιτισμική ανθεκτικότητα δεν είναι απλή διατήρηση εθίμων, είναι η ικανότητα μιας κοινότητας να μεταφέρει από γενιά σε γενιά πρακτικές φροντίδας, προσαρμόζοντάς τες στις νέες περιβαλλοντικές συνθήκες.

Η πυροπροστασία ως καθημερινή υποδομή

Σε ένα πευκόφυτο παράκτιο τοπίο, η πυρκαγιά είναι ο πιο άμεσος κίνδυνος. Γι' αυτό η πυροπροστασία εξελίχθηκε σε κεντρικό πεδίο συλλογικής οργάνωσης. Σε όμορη έκταση του συνεταιρισμού έχει κατασκευαστεί δεξαμενή νερού χωρητικότητας 200 κυβικών μέτρων. Το οργανωμένο δίκτυο περιλαμβάνει αντλιοστάσιο, ηλεκτρογεννήτρια που ενεργοποιείται αυτόματα σε πρίπτωση απώλειας της κεντρικής ηλεκτροδότησης, 40 περίπου εξοπλισμένους πυροσβεστικούς κρουνούς, σημείο ανεφοδιασμού πυροσβεστικών οχημάτων, πυροσβεστικό όχημα και υπερυψωμένο πυροφυλάκιο.

Κατά τους θερινούς μήνες διενεργούνται συστηματικά εκδηλώσεις ενημέρωσης και εκπαίδευσης σε θέματα πυροπροστασίας, ασκήσεις εκκένωσης, οργανώνονται υπεύθυνες ομάδες ανά περιοχή, υπάρχει συνεχής επιτήρηση του χώρου με βάρδιες μελών και κάμερες και άμεση επικοινωνία με τις αρμόδιες υπηρεσίες σε περίπτωση

ενδεχομένων συμβάντων. Η υποδομή έχει μελέτη και πιστοποίηση πυροπροστασίας, ενώ συντηρείται και ελέγχεται συστηματικά. Η λειτουργία της δεν περιορίζεται στα όρια της έκτασης, αλλά έχει συμβάλει αρκετές φορές στον έγκαιρο εντοπισμό και στην αντιμετώπιση περιστατικών στην ευρύτερη περιοχή.

Το σημαντικότερο στοιχείο, ωστόσο, δεν είναι ο εξοπλισμός. Είναι η σύνδεσή του με την οργάνωση και διάθεση ανθρώπων. Μια δεξαμενή ή ένας κρουνός δεν συνιστούν από μόνα τους ανθεκτικότητα. Ανθεκτικότητα υπάρχει όταν η τεχνική υποδομή εντάσσεται σε κουλτούρα πρόληψης, όταν οι κάτοικοι γνωρίζουν τους κινδύνους και όταν η ετοιμότητα ανανεώνεται κάθε καλοκαίρι ως κοινή υποχρέωση.

Ανοιχτές δημοκρατικές διαδικασίες και εθελοντισμός

Η διαβίωση στο Μελτέμι στηρίζεται σε μια εξίσου σημαντική κοινωνική οργάνωση. Ο συνεταιρισμός λειτουργεί μέσα από γενικές συνελεύσεις, εκλεγμένα όργανα, δημόσια συζήτηση των θεμάτων και κοινούς κανόνες. Οι διαφορετικές απόψεις δεν απουσιάζουν· εντάσσονται όμως σε διαδικασίες όπου κάθε μέλος μπορεί να ενημερωθεί, να τοποθετηθεί και να συμμετάσχει στη λήψη αποφάσεων. Αυτή η δημοκρατική πρακτική δημιουργεί λογοδοσία και, κυρίως, την αίσθηση ότι η ευθύνη για τον χώρο δεν ανήκει σε μια απρόσωπη διοίκηση αλλά σε όλους τους διαμένοντες στον χώρο, σε όλα τα μέλη και στους φιλοξενούμενους τους.

Ο εθελοντισμός δίνει καθημερινό περιεχόμενο σε αυτή την αρχή. Οι βάρδιες πυρασφάλειας, οι αιμοδοσίες, οι καθαρισμοί, η φροντίδα των υποδομών και η οργάνωση πολιτιστικών, μορφωτικών, ψυχαγωγικών και αθλητικών εκδηλώσεων βασίζονται κυρίως στην εθελοντική προσφορά των μελών. Στη θερινή περίοδο, όταν στον χώρο μπορεί να βρίσκονται περισσότεροι από 1.000 άνθρωποι, αυτή η συμμετοχή μετατρέπει ένα σύνολο κατοικιών σε λειτουργούσα κοινότητα.

Η πολιτισμική ανθεκτικότητα φαίνεται ακριβώς στη μετάδοση αυτής της κουλτούρας. Τα παιδιά που γνώρισαν το Μελτέμι ως τόπο διακοπών επέστρεψαν ως ενήλικοι και

ανέλαβαν ευθύνες, ενώ σήμερα μια τέταρτη γενιά μαθαίνει ότι η παραμονή στη φύση συνοδεύεται από προσφορά για την προστασία της. Η συλλογική μνήμη δεν περιορίζεται στις αφηγήσεις για τις πρώτες σκηνές, τα ψυγεία με πάγο ή τη ντηζελογεννήτρια που τροφοδοτούσε με ρεύμα τους οικίσκους με περιορισμένο ωράριο λειτουργίας τα πρώτα χρόνια. Επιβιώνει μέσα στις επαναλαμβανόμενες πράξεις συνεχούς εκπαίδευσης.

Μια παρακαταθήκη για τον κόσμο της μετάβασης

Το Μελτέμι δεν είναι ένα μοντέλο που μπορεί να αντιγραφεί μηχανικά. Η ιστορία του συνδέεται με συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες, με τη μεταπολεμική αλληλεγγύη των εργαζομένων, με ένα ιδιαίτερο ιδιοκτησιακό και μισθωτικό καθεστώς, με την αγαστή συνεργασία με έναν δήμο, που εκτός από ιδιοκτήτης ενστερνίζεται το ίδιο όνειρο και με δεκαετίες συσσωρευμένης εμπειρίας. Μπορεί να λειτουργήσει ως πρότυπο αρχών για άλλους οικισμούς και κοινότητες: διατήρηση της ενότητας του τοπίου, περιορισμός της δόμησης, συλλογική διαχείριση των κοινών χώρων, επένδυση στην πρόληψη, δημοκρατική συμμετοχή και εθελοντική προσφορά.

Ογδόντα χρόνια μετά την πρώτη κατασκήνωση, η ουσιαστική αξία του Μελτεμιού βρίσκεται στη σύνδεση χώρου και πολιτισμού. Το φυσικό περιβάλλον διατηρήθηκε εν πολλοίς αναλοίωτο επειδή υπήρξε κοινότητα που το φρόντισε· και η κοινότητα διατηρήθηκε επειδή το φυσικό περιβάλλον της έδωσε τόπο, όρια και κοινό σκοπό. Σε μια εποχή κλιματικής αβεβαιότητας, κοινωνικού κατακερματισμού και διαρκούς πίεσης πάνω στη γη, αυτή η αλληλεξάρτηση αποτελεί πολύτιμη παρακαταθήκη. Δείχνει ότι η μετάβαση προς ένα ανθεκτικότερο μέλλον δεν αρχίζει μόνο από τα πάνω, από μεγάλες πολιτικές αποφάσεις, αλλά και από την καθημερινή, επίμονη επιλογή να κατοικούμε έναν τόπο χωρίς να παύουμε να τον φροντίζουμε.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Χατζηαργυρίου Νικόλαος είναι Ομότιμος Καθηγητής της Σχολής Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών ΕΜΠ από το 2022, τακτικός Καθηγητής από το 1995 και μέλος ΔΕΠ της Σχολής από το 1984. Επισκέπτης καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Vaasa, Φινλανδίας και των Πανεπιστημίων Tsinghua και Hefei, Κίνας. Ήταν Πρόεδρος και Διευθύνων Σύμβουλος του Διαχειριστή Ελληνικού Δικτύου Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας Α.Ε. (ΔΕΔΔΗΕ Α.Ε.) (2015-2018) και Αντιπρόεδρος και Αναπληρωτής Διευθύνων Σύμβουλος της ΔΕΗ Α.Ε. (2007-2012), υπεύθυνος για τις διευθύνσεις Μεταφοράς και Διανομής, της Διαχείρισης Νήσων και του Κέντρου Δοκιμών, Έρευνας και Προτύπων. Είναι Life Fellow του IEEE, εξέχον μέλος της CIGRE, και μέλος της Επιτροπής Ενέργειας της Ακαδημίας Αθηνών. Συγκαταλέγεται για 6 συνεχή χρόνια στο 2% των εξεχόντων επιστημόνων της λίστας του Πανεπιστημίου Standford και έχει τιμηθεί με σειρά διεθνών βραβείων όπως το 2020 Globe Energy Prize laureate, το 2017 IEEE/PES Prabha S. Kundur Power System Dynamics and Control Award και το 2023 IEEE Herman Halperin Electric Transmission and Distribution Award.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Χατζηαργυρίου Νίκος (2026): Ψευδείς Κλιματικές Λύσεις: Είναι η Πυρηνική Ενέργεια Λύση στο Πρόβλημα της Κλιματικής Αλλαγής;

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 851-858

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Ψευδείς Κλιματικές Λύσεις: Είναι η Πυρηνική Ενέργεια Λύση στο Πρόβλημα της Κλιματικής Αλλαγής;

Χατζηαργυρίου Νίκος

Ομότιμος Καθηγητής της Σχολής Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών ΕΜΠ

πρώτη δημοσίευση: ηλεκτρονική «Χωρίς Εφημερίδα»

Σύνοψη προσκεκλημένης ομιλίας Ν. ΧΑΤΖΗΑΡΓΥΡΙΟΥ, στα εγκαίνια της εικαστικής έκθεσης «SERVARE INTAMINATUM. Κλιματική κρίση από το ορατό στο αόρατο ή πώς να αναπαραστήσεις το αδιανόητο» στο Εθνικό Αστεροσκοπείο, 20 Ιουνίου 2026

Η κλιματική κρίση αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις της εποχής μας. Η ανάγκη για ταχεία απεξάρτηση από τα ορυκτά καύσιμα έχει επαναφέρει στο προσκήνιο την πυρηνική ενέργεια ως τη μόνη ώριμη τεχνολογία μηδενικού άνθρακα που μπορεί να υποκαταστήσει τα ορυκτά καύσιμα σε μεγάλη κλίμακα. Η αλήθεια είναι ότι οι πυρηνικοί σταθμοί μπορούν να παράγουν μεγάλες ποσότητες ηλεκτρικής ενέργειας (1 κιλό ουρανίου-235 μπορεί να αποδώσει περίπου 24 εκατομμύρια kWh θερμικής ενέργειας με πολύ χαμηλές άμεσες εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα) και λειτουργούν αδιάλειπτα σε σταθερή ισχύ. Η εικόνα αυτή, όμως, περιγράφει μόνο ένα μέρος της πραγματικότητας. Για να προσεγγίσουμε το θέμα από την σκοπιά της έκθεσης θα πρέπει να αναλογιστούμε ότι η πυρηνική ενέργεια δεν παράγει μόνο ηλεκτρισμό, αλλά ενέχει και δεσμεύσεις

που εκτείνονται σε χρονικούς ορίζοντες πολύ μεγαλύτερους από εκείνους της ανθρώπινης ιστορίας.

Η αρχή λειτουργίας ενός πυρηνικού σταθμού είναι σχετικά απλή. Η πυρηνική ενέργεια παράγεται από τη σχάση (διάσπαση) πυρήνων ουρανίου από πρόσκρουση νετρονίων, η οποία προκαλεί αλυσσιδωτή αντίδραση περαιτέρω διασπάσεων. Η αντίδραση αυτή ελέγχεται μέσω ράβδων που απορροφούν νετρόνια (βορίου, καδμίου, κλπ). Κατά τη διαδικασία αυτή παράγονται μεγάλες ποσότητες θερμότητας, η οποία μετατρέπεται σε ατμό και ο ατμός κινεί την τουρμπίνα που παράγει ηλεκτρική ενέργεια. Από αυτή την άποψη, η διαδικασία δεν διαφέρει ουσιαστικά από εκείνη ενός συμβατικού θερμικού σταθμού. Η διαφορά βρίσκεται στο ότι ακόμα και αν σταματήσει η αλυσσιδωτή αντίδραση τα προιόντα της σχάσης παραμένουν ραδιενεργά και συνεχίζουν να παράγουν θερμότητα. Για αυτό και απαιτούν συνεχή ψύξη ακόμα και μετά το πέρας της διαδικασίας.

Ο κίνδυνος με τα πυρηνικά απόβλητα δεν είναι ο όγκος τους, όσο η μακροχρόνια ραδιενέργειά τους. Τα απόβλητα διακρίνονται σε χαμηλής και μέσης ραδιενέργειας (90–95% του όγκου), που περιλαμβάνουν φίλτρα, προστατευτικές στολές, εργαλεία συντήρησης, κλπ. Αυτά αποθηκεύονται συνήθως σε ειδικούς χώρους για δεκαετίες. Υπάρχουν όμως και τα υψηλής ραδιενέργειας απόβλητα, δηλαδή το χρησιμοποιημένο πυρηνικό καύσιμο, το οποίο αντικαθίσταται μετά από κάποια χρόνια χρήσης και παραμένει πολύ θερμό και πολύ ραδιενεργό και μετά την αφαίρεση του. Αυτό τοποθετείται σε δεξαμενές νερού για 5–10 χρόνια και μετά αποθηκεύεται σε χαλύβδινα δοχεία, περιβεβλημένα από σκυρόδεμα. Η πιο ασφαλής λύση θεωρείται η τοποθέτηση τους εκατοντάδες μέτρα κάτω από τη γη σε σταθερούς γεωλογικούς σχηματισμούς. Η υπόγεια εγκατάσταση Onkalo στη Φινλανδία είναι σήμερα η πιο εξελιγμένη εγκατάσταση τελικής διάθεσης πυρηνικών αποβλήτων.

Το πρόβλημα είναι ότι τα πυρηνικά απόβλητα υψηλής ραδιενέργειας δεν παύουν να υπάρχουν όταν ολοκληρωθεί η λειτουργία ενός αντιδραστήρα και απαιτούν ασφαλή απομόνωση για χρονικές περιόδους που, για ορισμένα ραδιοϊσότοπα, εκτείνονται σε δεκάδες ή και εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια. Αυτό εισάγει μια εντελώς διαφορετική χρονική διάσταση, μια πρωτόγνωρη πρόκληση στην ιστορία της τεχνολογίας: ο άνθρωπος δημιουργεί επικίνδυνα απόβλητα που απαιτούν ασφαλή διαχείριση σε χρονικές κλίμακες μεγαλύτερες από τη διάρκεια των ίδιων των πολιτισμών. Ακόμα και έργα τεχνολογικής αρτιότητας όπως το Onkalo αναδεικνύουν το βαθύτερο ερώτημα της γενεακής ευθύνης: πώς μπορεί μια κοινωνία να επικοινωνήσει τον κίνδυνο σε ανθρώπους που θα ζουν μετά από δέκα ή ακόμη και εκατό χιλιάδες χρόνια; Η πρόκληση δεν είναι μόνο τεχνική, είναι πολιτισμική, φιλοσοφική και ηθική.

Η ιστορία της πυρηνικής ενέργειας υπενθυμίζει επίσης ότι η πιθανότητα σοβαρών ατυχημάτων, όσο μικρή και αν θεωρείται, δεν μπορεί να αποκλειστεί πλήρως. Το Τσερνόμπιλ το 1986 κατέδειξε πώς ένα τεχνολογικό ατύχημα μπορεί να μεταβάλει οριστικά μια ολόκληρη γεωγραφική περιοχή. Η δημιουργία της Ζώνης Αποκλεισμού και η αναγκαστική μετεγκατάσταση περισσότερων από εκατό χιλιάδων ανθρώπων αποτελούν μέχρι σήμερα μια διαρκή υπενθύμιση των συνεπειών που μπορεί να έχει η απώλεια ελέγχου ενός πυρηνικού αντιδραστήρα. Είκοσι πέντε χρόνια αργότερα, η Fukushima υπενθύμισε ότι ακόμη και οι πλέον σύγχρονες τεχνολογίες δεν μπορούν να εξασφαλιστούν από ακραία φυσικά φαινόμενα. Ένας ισχυρός σεισμός και το τσουνάμι που ακολούθησε οδήγησαν σε απώλεια των συστημάτων ψύξης, τήξη πυρήνων και εκτεταμένη ραδιενεργό ρύπανση. Το μάθημα δεν είναι ότι η τεχνολογία είναι αναποτελεσματική, αλλά ότι η αβεβαιότητα δεν μπορεί ποτέ να εξαλειφθεί πλήρως.

Τα τελευταία χρόνια οι Μικροί Αρθρωτοί Αντιδραστήρες (SMRs), προβάλλονται ως μια ασφαλέστερη και οικονομικότερη λύση. Είναι μικρότεροι σε μέγεθος (30-300 MW), κατασκευάζονται ταχύτερα, εγκαθίστανται ευκολότερα και είναι ασφαλέστεροι λόγω μικρότερης κλίμακας και διαφορετικών συστημάτων ψύξης. Ωστόσο, βασίζονται στην ίδια φυσική αρχή της πυρηνικής σχάσης, παράγουν τα ίδια είδη ραδιενεργών αποβλήτων και εξακολουθούν να απαιτούν συστήματα ψύξης και αυστηρές διαδικασίες ασφαλείας. Επομένως, οι θεμελιώδεις προκλήσεις της πυρηνικής ενέργειας παραμένουν. Επιπλέον, οι περισσότεροι SMRs βρίσκονται ακόμη σε στάδιο ανάπτυξης ή αδειοδότησης στο δυτικό κόσμο. Σήμερα υπάρχουν μόνο δύο σε εμπορική λειτουργία, ένας στην Κίνα και ένας στη Ρωσία, ενώ φιλόδοξα projects στις ΗΠΑ έχουν εγκαταλειφθεί λόγω εκτίναξης του κόστους.

Υπάρχει όμως και μια άλλη διάσταση που συχνά παραμένει εκτός της δημόσιας συζήτησης. Οι ενεργειακές τεχνολογίες δεν διαφέρουν μόνο ως προς την απόδοσή τους ή το κόστος τους. Διαφέρουν και ως προς τον τρόπο με τον οποίο οργανώνουν την κοινωνία.

Ένας πυρηνικός σταθμός έχει πολύ μεγάλο μέγεθος, απαιτεί τεράστιες επενδύσεις, εξειδικευμένο προσωπικό, αυστηρή εποπτεία και συγκεντρωμένη διαχείριση. Πρόκειται, εκ των πραγμάτων, για μια τεχνολογία μεγάλης κλίμακας. Οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας ακολουθούν διαφορετική λογική. Μπορούν να αναπτυχθούν σε πολλές κλίμακες: από μεγάλα αιολικά και φωτοβολταικά πάρκα μέχρι φωτοβολταϊκά σε κατοικίες, αγροτικές εκμεταλλεύσεις, επιχειρήσεις και ενεργειακές κοινότητες. Και αυτές απαιτούν σύγχρονα συστήματα διαχείρισης και αποθήκευση, αλλά οι πρωτογενείς πηγές είναι ευρέως διαθέσιμες, η τεχνολογία προσιτή και προσφέρουν μεγαλύτερη ευελιξία και δυνατότητες συμμετοχής των πολιτών στην παραγωγή ενέργειας. Η σύγκριση, επομένως, δεν αφορά μόνο διαφορετικές τεχνολογίες, αλλά αφορά διαφορετικά μοντέλα οργάνωσης της οικονομίας και της κοινωνίας.

Η τεχνολογία μας προσφέρει ολοένα και περισσότερες δυνατότητες. Το ουσιαστικό ερώτημα όμως είναι ποια τεχνολογία ανταποκρίνεται καλύτερα στις αξίες που θέλουμε να διέπουν τον πολιτισμό μας: την ευθύνη απέναντι στο μέλλον, τη δικαιοσύνη μεταξύ των γενεών, τη δημοκρατική συμμετοχή και τον σεβασμό στα όρια της φύσης και της ανθρώπινης γνώσης. Γιατί η ενεργειακή μετάβαση δεν είναι μόνο ένα τεχνικό ζήτημα. Είναι, πάνω απ' όλα, μια επιλογή πολιτισμού.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Χατζηαργυρίου Νικόλαος είναι Ομότιμος Καθηγητής της Σχολής Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών ΕΜΠ από το 2022, τακτικός Καθηγητής από το 1995 και μέλος ΔΕΠ της Σχολής από το 1984. Επισκέπτης καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Vaasa, Φινλανδίας και των Πανεπιστημίων Tsinghua και Hefei, Κίνας. Ήταν Πρόεδρος και Διευθύνων Σύμβουλος του Διαχειριστή Ελληνικού Δικτύου Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας Α.Ε. (ΔΕΔΔΗΕ Α.Ε.) (2015-2018) και Αντιπρόεδρος και Αναπληρωτής Διευθύνων Σύμβουλος της ΔΕΗ Α.Ε. (2007-2012), υπεύθυνος για τις διευθύνσεις Μεταφοράς και Διανομής, της Διαχείρισης Νήσων και του Κέντρου Δοκιμών, Έρευνας και Προτύπων. Είναι Life Fellow του IEEE, εξέχον μέλος της CIGRE, και μέλος της Επιτροπής Ενέργειας της Ακαδημίας Αθηνών. Συγκαταλέγεται για 6 συνεχή χρόνια στο 2% των εξεχόντων επιστημόνων της λίστας του Πανεπιστημίου Standford και έχει τιμηθεί με σειρά διεθνών βραβείων όπως το 2020 Globe Energy Prize laureate, το 2017 IEEE/PES Prabha S. Kundur Power System Dynamics and Control Award και το 2023 IEEE Herman Halperin Electric Transmission and Distribution Award.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Χατζηχαραλάμπους Ευστράτιος (2026): Πολιτισμός για όλους: χωρίς αποκλεισμούς, με ευκαιρίες, ισότιμης συμμετοχής στη δημιουργία και στην αξιοποίηση πολιτισμικών αγαθών και υπηρεσιών

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 859-865

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Πολιτισμός για όλους: χωρίς αποκλεισμούς, με ευκαιρίες, ισότιμης συμμετοχής στη δημιουργία και στην αξιοποίηση πολιτισμικών αγαθών και υπηρεσιών.

Χατζηχαραλάμπους Ευστράτιος

Κοινωνιολόγος, MSc Ψυχικής Υγείας ΕΚΠΑ, Κοινωνική Διοίκηση ΕΣΔΔΤΑ

Αντιπρόεδρος Συλλόγου Ελλήνων Κοινωνιολόγων

Πρόεδρος Πανελλήνιας Ένωσης Αμφιβληστροειδοπαθών (Π.Ε.Α.) και Ελληνικής Ομοσπονδίας Συλλόγων Σπανίων Νοσημάτων-Παθήσεων (ΕΟΣ-ΣΠΑ.ΝΟ.ΠΑ.)

Προϊστάμενος του Υπουργείου Υγείας

Ο πολιτισμός είναι έννοια που έχει οικουμενικό, καθολικό, πολυδιάστατο και δυναμικό χαρακτήρα, συμπεριλαμβάνοντας στοιχεία της δημιουργικής ή όποια άλλης επίδρασης του ανθρώπου στο φυσικό, τεχνητό – τεχνολογικό και κοινωνικό περιβάλλον. Πολιτισμό παράγουν και καταναλώνουν οι άνθρωποι και οι κοινωνίες, διαμορφώνοντας τα διαφορετικά κάθε φορά πλαίσια που προσδιορίζουν τον τρόπο σκέψης, έκφρασης και παραγωγής έργων που συνθέτουν την άυλη και υλική πολιτιστική κληρονομιά. Στον πολιτισμό κυριαρχούν οι αξίες της ελεύθερης έκφρασης, της αγάπης για τη δημιουργία, της επένδυσης στις αρχές της ηθικής και της αλήθειας αλλά και της κοινωνικότητας, της συνύπαρξης, της αλληλεγγύης και κατά κύριο λόγο της διαφορετικότητας.

Η διαφορετικότητα προσδίδει την ποικιλομορφία και την ετερογένεια στην δημιουργία πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών, δείχνοντας όμως και τις διαπολιτισμικές συνδέσεις – διαδρομές που συνδέουν τις ποικίλες εκφάνσεις της πολιτιστικής έκφρασης. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει το πώς μέσα από διαφορετικές προσεγγίσεις, τεχνικές και ιδιαίτερα κοινωνικές σχέσεις είναι δυνατόν να διαμορφωθούν παγκόσμια πολιτισμικά αγαθά όπως ο ολυμπισμός, η κλασική μουσική, το αρχαίο δράμα – θέατρο, ο αρχέγονος χορός κλπ. Ένα σημαντικό στοιχείο διαφορετικότητας που εμπεριέχεται διαχρονικά στην έννοια του πολιτισμού είναι και αυτό της αναπηρίας, που ως κοινωνική κατάσταση αλλά και ως ατομικό χαρακτηριστικό πέρασε μέσα από πολλές αρνητικές αλλά και θετικές εκφάνσεις. Η αναπαραγωγή του στίγματος της αναπηρίας και του κατ' επέκταση αποκλεισμού που επιφέρει σε ορισμένες κοινωνίες, αλλά και η χωρίς διακρίσεις αποδοχή από διάφορες φυλές και πολιτιστικά μορφώματα, καταμαρτυρεί το εύρος και την ποικιλομορφία της διαφορετικότητας που χαρακτηρίζει την αναπηρία διαχρονικά και διατοπικά.

Στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (ΑμεΑ), που κατακτήθηκε τον 21ο αι. (2006) και επικυρώθηκε στην Ελλάδα με τον Νόμο 4074/2012, στο άρθρο 30 κατοχυρώνεται το δικαίωμα των ΑμεΑ στην ισότιμη πρόσβαση, στη δημιουργία και αξιοποίηση πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών.

Στο πλαίσιο αυτό τα κράτη οφείλουν να μεριμνούν για την απρόσκοπτη και καθολική πρόσβαση και συμμετοχή των ΑμεΑ στην αξιοποίηση, χρήση και κατανάλωση πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών σε πραγματικό (φυσικό, τεχνητό) και ψηφιακό περιβάλλον, αλλά και να έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν και να χρησιμοποιήσουν το δημιουργικό, καλλιτεχνικό και διανοητικό δυναμικό τους, όχι μόνο προς όφελός τους, αλλά και για τον εμπλουτισμό της κοινωνίας.

Η πορεία της ανθρωπότητας με το πολυδιάστατο μωσαϊκό των κοινωνικών μορφωμάτων συνδέεται με την αέναη διαμόρφωση, εδραίωση, σχηματοποίηση μεταβατικών τάσεων και ανατροπών του πολιτιστικού γίγνεσθαι, που χαρακτηρίζεται από μία συνεχή δυναμική. Έτσι, σε κάθε περίοδο και τόπο ανάλογα με την πορεία του

τρόπου σκέψης και δράσης κατακτούνται διάφορα πολιτισμικά επιτεύγματα που σηματοδοτούν αλλά και νοηματοδοτούν τον χαρακτήρα μεγάλων ιστορικών περιόδων, οδηγώντας στη διαρκή πορεία αναπροσαρμογής και εμφάνισης νέων πολιτιστικών κατακτήσεων. Για παράδειγμα, η παλαιολιθική και λίθινη περίοδος, η εποχή του χαλκού και του σιδήρου, η αξιοποίηση της φωτιάς και του τροχού, η ανάπτυξη οικισμών, της ναυσιπλοΐας, του εμπορίου, η εμφάνιση μεγάλων μετακινήσεων σε πληθυσμού κλπ, διαμόρφωσαν το πλαίσιο εμφάνισης πολυάριθμων πολιτιστικών επιτευγμάτων, που σωρευτικά επέφεραν μέσα από συνεχείς μεταβάσεις και αναμορφώσεις την εξέλιξη κι εδραίωση μεγάλων πολιτισμών.

Κατά τον τρόπο αυτό η γνώση, η εμπειρία, η εξέλιξη της τεχνολογίας και η ανάγκη για έκφραση των ανθρώπων και των κοινωνιών οδήγησε στην σχηματοποίηση πολιτισμικών αξιών και αρχών που διαμόρφωσαν μία «παράδοση» που μεταβιβαζόταν σε επόμενες ιστορικές περιόδους και ενισχυόταν διαρκώς με νέα στοιχεία μέσω της διαπολιτισμικής σύζευξης και ώσμωσης. Οι περίοδοι μετασχηματισμού μέσα από τη ρευστότητα και τη δυναμική της ανανέωσης δημιούργησαν κοινωνικά κινήματα – ρεύματα που παρέσυραν και τη διαμόρφωση της πολιτιστικής έκφρασης και δημιουργίας, σχηματοποιώντας κι εδραιώνοντας στη συνέχεια νέα πολιτισμικά αγαθά και υπηρεσίες, καλύπτοντας τις επίκαιρες και σύγχρονες ανάγκες.

Με την εξέλιξη των κοινωνικών κινημάτων και ιδιαίτερα αυτών που σχετίζονται με τα δικαιώματα του ανθρώπου, της γυναίκας, του παιδιού, των ατόμων με αναπηρία, της ελεύθερης έκφρασης της ταυτότητας, με σεβασμό στην ετερότητα και διαφορετικότητα κλπ., μέσα στην προσέγγιση της οικουμενικότητας και της παγκοσμιοποίησης, επήλθε και μία διαφορετική προσέγγιση της δημιουργίας/παραγωγής, αλλά και χρήσης/κατανάλωσης των πολιτισμικών αγαθών και υπηρεσιών. Έτσι, άρχισε να γίνεται αποδεκτή η δημιουργική έκφραση ατόμων με χρόνιες νόσους ή/και αναπηρία, όπως νεότεροι ζωγράφοι, εφευρέτες, μουσικοί, κατασκευαστές/αρχιτέκτονες κλπ., η οποία επέτρεψε να αρχίσει ο διάλογος μεταξύ του κυρίαρχου-εγκατεστημένου τρόπου τέχνης

και του μεταβατικού-διαφορετικού, που συνήθως εξέφραζε την αντίρρηση ή την αντιπαλότητα.

Αντίστοιχα, άρχισε να αναπτύσσεται το ενδιαφέρον, η τέχνη και ο πολιτισμός να μην αποτελεί μόνο πεδίο έκφρασης ευμάρειας κι εξουσίας, αλλά να επεκτείνεται προσεγγίζοντας θέματα και καταστάσεις «έξω από τα παραδεκτά όρια» και ανοίγοντας την επαφή με τις ευρύτερες κατηγορίες πληθυσμού. Αυτό οδήγησε στην αναγκαιότητα εκλαΐκευσης των πολιτισμικών προϊόντων ή αναζήτησης των γνήσιων παραδοσιακών τρόπων έκφρασης αυτών (π.χ. λαϊκοί ζωγράφοι, μουσικοί, χορευτές, κατασκευαστές).
Το κίνημα του Καθολικού Σχεδιασμού, που ως επίκεντρό του έχει τον άνθρωπο και την ανάγκη υπέρβασης των εμποδίων που εγείρονται στο φυσικό, τεχνητό και ανθρωπογενές περιβάλλον, οδήγησε στην ανάπτυξη προβληματισμών και διαλόγου, ώστε να δώσει στα άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις τη δυνατότητα να προσεγγίσουν και να αξιοποιήσουν το πολιτιστικό προϊόν με ίσες ευκαιρίες και χωρίς αποκλεισμούς. Ως αποτέλεσμα ήταν η διαμόρφωση στρατηγικών και πολιτικών που ενδυνάμωσαν την προσβασιμότητα σε πολιτιστικούς χώρους, όπως αρχαιολογικοί χώροι, μουσεία, αίθουσες συναυλιών, θέατρα, παραδοσιακούς οικισμούς κλπ., και οδήγησαν στην ανακάλυψη νέων τεχνικών και τεχνολογιών που απελευθέρωσαν τα άτομα με αναπηρία στο να επισκεφθούν και να βιώσουν τα πολιτιστικά δρώμενα στους χώρους αυτούς. Αντίστοιχα, με την εξέλιξη της τεχνολογίας και μελετώντας τις ιδιαίτερες -κατά περίπτωση- ανάγκες διαφόρων κατηγοριών αναπηριών, δημιουργήθηκαν ψηφιακές εφαρμογές, πλατφόρμες, ενημερωτικοί ιστότοποι. Έτσι δόθηκε η δυνατότητα πρόσβασης στην πληροφορία για το πολιτιστικό προϊόν, ενημέρωσης για ειδικά προγράμματα αλλά και διαμόρφωσης ενός πλαισίου εικονικής πραγματικότητας που επιτρέπει την αναπαράσταση πολιτιστικών αγαθών, είτε από τον χώρο διαβίωσης του ενδιαφερομένου είτε από τον ειδικό χώρο της επίσκεψης.
Ιδιαίτερα, με την έλευση της τεχνητής νοημοσύνης επέρχονται τεράστιες, ίσως και ανεξέλεγκτες μεταβολές που δημιουργούν μία νέα μεταβατική περίοδο που θα φέρει μια

ανατροπή στον τρόπο δημιουργίας και κατανάλωσης των πολιτιστικών αγαθών. Ήδη παρουσιάζονται φαινόμενα, που ανατρέπουν τη λογική της δημιουργίας, εφόσον αμφισβητείται ο άνθρωπος δημιουργός – καλλιτέχνης, το προϊόν που παράγει, καταργώντας επαγγέλματα, εξαϋλώνοντας τεχνικές και τεχνοτροπίες και μαζικοποιώντας τόσο την παραγωγή όσο και την κατανάλωση του πολιτιστικού προϊόντος. Έτσι, εμφανίζονται τραγουδιστές με στίχους και μουσικές ή ταινίες με σενάρια και ηθοποιούς που δεν υπάρχουν στην πραγματικότητα, αλλά που διαμορφώνονται μέσα από την τεχνολογία, έχοντας ως επίκεντρο το αίτημα της κατανάλωσης και της εμπορευματοποίησης. Είναι άραγε αυτό ένα νέο πολιτισμικό προϊόν, που θα οδηγήσει σε αμφισβητήσεις και ανατροπές, σε ψευδο-καταστάσεις που τελικά υποβαθμίζουν την πολιτισμική έκφραση κι εξέλιξη;

Όλη αυτή η νέα κατάσταση, παρά τις κατακτήσεις που επέφερε το κίνημα των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία, για την ισότιμη και ανεμπόδιστη συμμετοχή στην παραγωγή και κατανάλωση των πολιτισμικών αγαθών, είναι δυνατόν να οδηγήσει σε νέους αποκλεισμούς και περιθωριοποιήσεις, απειλώντας την προσωπική και διαφορετική έκφραση στο πεδίο της τέχνης και της δημιουργικής έκφρασης. Υφέρπει ο κίνδυνος της ενίσχυσης του απουσιασμού, της ετερότητας και της μοναδικότητας της προσωπικής και της κοινοτικής έκφρασης, που οδηγεί σε μία «πολιτισμική ψευδεπίφαση» που θα ανάγει τον άνθρωπο περισσότερο ως έναν μαζικό και χωρίς περιεχόμενο καταναλωτή, παρά δημιουργό και συντελεστή. Ανησυχία και προβληματισμός εκφράζεται για το αν προκύπτει η αναγκαιότητα εμφάνισης ενός νέου κινήματος, όπου οι δημιουργοί και οι άνθρωποι – κοινότητες, που συμβάλουν στη γνήσια πολιτισμική έκφραση, θα έρθουν να θέσουν έναν αντίλογο στην «Ψευδο-Αναπαραστασιακή πολιτισμική παραδοξότητα», ώστε μέσα από τη μεταβατική αυτή περίοδο που βιώνεται, να μετουσιωθεί και να εδραιωθεί μία νέα πραγματικότητα που θα ενισχύει την ελευθερία της έκφρασης και της δημιουργίας μέσα από τη διαφορετικότητα και την ισότιμη συμμετοχή.

Βιώνοντας τη νέα αυτή πραγματικότητα, τόσο τα άτομα με αναπηρία, όσο και άλλες ειδικές κατηγορίες πληθυσμού, όπως οι ηλικιωμένοι, οι μετανάστες, οι μειονότητες κλπ., είναι απαραίτητο να ενισχύουν την πρόσληψη της πολιτιστικής δημιουργίας -τόσο ως παραγωγοί όσο και ως καταναλωτές-, μέσα από την ρεαλιστική και καθολικά προσβάσιμη έκφανση αυτής, και όχι τόσο μέσα από τεχνολογικές αναπαραστάσεις που μειώνουν την άμεση εμπειρία, το βίωμα παρά την διευκόλυνση που παρέχουν. Ο συνδυασμός αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών με τη δυνατότητα επίσκεψης στους χώρους παρουσίας και λειτουργίας των πολιτισμικών αγαθών θα επιτρέψει το να κινητοποιηθούν, ιδίως τα άτομα με αναπηρία, να εκφράσουν βιωματικά τα συναισθήματα και την εμπειρία τους, αφομοιώνοντας το νόημα και το περιβάλλον που βρίσκονται, επιτρέποντάς τους να διατηρούν την ταυτότητά τους μέσα από τη διαφορετικότητα και τη μοναδικότητα που τους διακρίνει. Κατ' ανάλογο τρόπο είναι απαραίτητο να ενισχύεται και η συμμετοχή σε ομάδες ή σε κοινοτικές δράσεις πολιτιστικής έκφρασης και δημιουργίας που ενισχύει τη συναισθηματική και νοητική λειτουργία.

Η πολιτιστική έκφραση είναι μία τόσο δημοκρατική και ανοιχτή διαδικασία που επιτρέπει να καλλιεργούνται τα πάντα και συμμετέχουν οι πάντες, χωρίς αποκλεισμούς, ενσωματώνοντας κάθε νέο ή καινοτόμο στοιχείο που διαντιδρά, διευκολύνοντας μία νέα μετάβαση, χωρίς όμως να εξορκίζει και να καταστρέφει με μία «εικονομαχική λογική», αλλά να συνθέτει και να αναδομεί.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Ευστράτιος Χατζηχαραλάμπους είναι:

Κοινωνιολόγος, MSc Ψυχικής Υγείας ΕΚΠΑ, Κοινωνική Διοίκηση ΕΣΔΔΤΑ

Αντιπρόεδρος Συλλόγου Ελλήνων Κοινωνιολόγων

Πρόεδρος Πανελλήνιας Ένωσης Αμφιβληστροειδοπαθών (Π.Ε.Α.) και Ελληνικής Ομοσπονδίας Συλλόγων Σπανίων Νοσημάτων-Παθήσεων (ΕΟΣ-ΣΠΑ.ΝΟ.ΠΑ.)

Προϊστάμενος στο Υπουργείο Υγείας, Τμήμα Ανάπτυξης Προγραμμάτων Αγωγής Υγείας και Πρόληψης της Δ/νσης Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας.

Διετέλεσε στέλεχος της Δ/νσης Αναπηρίας (1995-2002) και Κοινωνικός Επιθεωρητής (2002-2012).

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Χριστοδουλίδου Ιφιγένεια (2026): Πολιτισμική ανθεκτικότητα σε έναν κόσμο σε μετάβαση: Η τέχνη ως εργαλείο κοινωνικής ενεργοποίησης

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 866-873

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Πολιτισμική ανθεκτικότητα σε έναν κόσμο σε μετάβαση: Η τέχνη ως εργαλείο κοινωνικής ενεργοποίησης.

Χριστοδουλίδου Ιφιγένεια

Founding Director IC Ανάπτυξη Τέχνης & Πολιτισμού[1]

Η Πολιτιστική/Περιβαλλοντική Πρωτοβουλία «ΘΑΛΑΤΤΑ, ΘΑΛΑΤΤΑ» ως παράδειγμα μιας νέας προσέγγισης που συνδέει τον πολιτισμό και την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση με τον δημόσιο χώρο.

Ζούμε σε μια περίοδο κατά την οποία η έννοια της ανθεκτικότητας αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη σημασία. Η κλιματική κρίση, οι περιβαλλοντικές πιέσεις, οι κοινωνικές ανισότητες, οι μετακινήσεις πληθυσμών και η ταχύτητα των τεχνολογικών αλλαγών διαμορφώνουν ένα νέο τοπίο, μέσα στο οποίο οι κοινωνίες καλούνται να

[1] Η IC Art & Cultural Projects είναι ένας μη κερδοσκοπικός πολιτιστικός οργανισμός που μέσα από πολυδιάστατες πολιτιστικές δράσεις και συνεργασίες με καλλιτέχνες, ποιητές και φορείς από την Ελλάδα και το εξωτερικό, αξιοποιεί την τέχνη ως εργαλείο ευαισθητοποίησης και ενεργοποίησης της κοινωνίας γύρω από σύγχρονες περιβαλλοντικές προκλήσεις με ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη προστασίας της θάλασσας.

επαναπροσδιορίσουν τις προτεραιότητες και τα εργαλεία τους. Η ανθεκτικότητα δεν αφορά πλέον μόνο στις υποδομές, στην πολιτική προστασία ή στην οικονομία. Αφορά εξίσου στην ικανότητα των κοινωνιών να διατηρούν τη συνοχή τους, να ενεργοποιούν τους πολίτες και να δημιουργούν νέες σχέσεις ανάμεσα στον άνθρωπο, τον τόπο και το φυσικό περιβάλλον.

Μέσα σε αυτή τη συζήτηση, η τέχνη αποκτά έναν ρόλο πολύ ευρύτερο από αυτόν που της αποδιδόταν μέχρι σήμερα. Για δεκαετίες αντιμετωπίστηκε κυρίως ως φορέας καλλιτεχνικής δημιουργίας, διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς ή ψυχαγωγίας. Σήμερα, όμως, γίνεται ολοένα και πιο σαφές ότι η τέχνη μπορεί να λειτουργήσει ως στρατηγικό εργαλείο κοινωνικής συνοχής, περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και βιώσιμης ανάπτυξης.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωρίζει ολοένα και περισσότερο αυτή τη διάσταση. Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, η Νέα Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Bauhaus και η Αποστολή «Restore our Ocean and Waters» αναδεικνύουν τη σημασία της συμμετοχής των πολιτών και της αλλαγής συμπεριφορών ως αναγκαίες προϋποθέσεις για τη βιώσιμη μετάβαση. Η τεχνολογία και η επιστήμη είναι απαραίτητες, αλλά δεν αρκούν. Οι κοινωνίες αλλάζουν όταν οι άνθρωποι αισθανθούν προσωπική σύνδεση με το ζήτημα που καλούνται να αντιμετωπίσουν.

Αυτό είναι ίσως το μεγαλύτερο στοίχημα της εποχής μας. Διαθέτουμε περισσότερη πληροφορία από ποτέ, αλλά η γνώση δεν μεταφράζεται αυτόματα σε δράση. Οι περισσότεροι πολίτες γνωρίζουν ότι η θαλάσσια ρύπανση αποτελεί σοβαρό πρόβλημα. Γνωρίζουν τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής ή της απώλειας της βιοποικιλότητας. Παρ' όλα αυτά, η ενημέρωση από μόνη της σπάνια οδηγεί σε ουσιαστική αλλαγή συμπεριφοράς.

Εδώ ακριβώς μπορεί να παρέμβει ο πολιτισμός. Η τέχνη και η ποίηση δεν ανταγωνίζονται την επιστήμη· λειτουργούν συμπληρωματικά. Δημιουργούν

συναισθηματική σύνδεση, προκαλούν ενσυναίσθηση, κινητοποιούν τη φαντασία και επιτρέπουν στους ανθρώπους να βιώσουν ένα ζήτημα με προσωπικό τρόπο. Η αισθητική εμπειρία μπορεί να μετατρέψει μια αφηρημένη περιβαλλοντική πληροφορία σε προσωπική ευθύνη.

Η θάλασσα αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της ανάγκης. Για τους Έλληνες, δεν είναι απλώς ένα φυσικό στοιχείο. Είναι μέρος της ιστορίας, της οικονομίας, της καθημερινότητας και της συλλογικής μας ταυτότητας. Είναι το τοπίο των παιδικών μας αναμνήσεων, των ταξιδιών, των νησιών, της ναυτοσύνης και της επικοινωνίας με τον κόσμο. Κι όμως, αυτή η βαθιά πολιτισμική σχέση δεν συνοδεύεται πάντοτε από την αντίστοιχη περιβαλλοντική συνείδηση.

Ίσως επειδή έχουμε συνηθίσει να θεωρούμε τη θάλασσα δεδομένη.

Η προστασία της, όμως, δεν μπορεί να βασιστεί μόνο σε κανονισμούς ή ενημερωτικές εκστρατείες. Απαιτεί μια διαφορετική προσέγγιση που θα επανασυνδέσει τους ανθρώπους με το ίδιο το θαλάσσιο περιβάλλον. Μια προσέγγιση που θα μετατρέψει την περιβαλλοντική γνώση σε προσωπική εμπειρία.

Από αυτή τη σκέψη γεννήθηκε η πολιτιστική και περιβαλλοντική πρωτοβουλία «ΘΑΛΑΤΤΑ, ΘΑΛΑΤΤΑ». Όχι ως μια ακόμη έκθεση σύγχρονης τέχνης, αλλά ως μια προσπάθεια να διερευνηθεί πώς η τέχνη και η ποίηση μπορούν να λειτουργήσουν ως εργαλεία βιωματικής ενεργοποίησης γύρω από την προστασία της θάλασσας και την ενίσχυση της γαλάζιας εκπαίδευσης (ocean literacy).

Το ενδιαφέρον στοιχείο της πρωτοβουλίας δεν βρίσκεται μόνο στο περιεχόμενό της, αλλά κυρίως στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται τον ίδιο τον χώρο. Αντί να αντιμετωπίζει τον εκθεσιακό χώρο ως ουδέτερο περίβλημα, επιδιώκει να μετατρέψει κάθε τόπο φιλοξενίας σε αναπόσπαστο μέρος της αφήγησης. Το λιμάνι, το πλοίο, το μουσείο, ο δημόσιος χώρος και η πόλη αποκτούν ενεργό ρόλο στη συνολική εμπειρία.Η προσέγγιση αυτή εφαρμόστηκε στην πράξη μέσα από την πολιτιστική και

περιβαλλοντική πρωτοβουλία «ΘΑΛΑΤΤΑ, ΘΑΛΑΤΤΑ», η οποία συγκέντρωσε δώδεκα διακεκριμένους Έλληνες εικαστικούς και δώδεκα σημαντικούς ποιητές γύρω από έναν κοινό στόχο: να αξιοποιήσουν τη δύναμη της τέχνης και της ποίησης ως μέσα βιωματικής ευαισθητοποίησης για την προστασία της θάλασσας.

Η καινοτομία της πρωτοβουλίας δεν περιορίζεται στη θεματολογία της. Βρίσκεται κυρίως στον τρόπο με τον οποίο επαναπροσδιορίζει τη σχέση ανάμεσα στο έργο τέχνης, τον δημόσιο χώρο και τον πολίτη. Η έκθεση σχεδιάστηκε ως μια περιοδεύουσα πολιτιστική δράση, ικανή να προσαρμόζεται σε διαφορετικά περιβάλλοντα, χωρίς να χάνει τον ενιαίο χαρακτήρα και τον σκοπό της. Κάθε σταθμός δεν αποτελεί απλώς μια νέα φιλοξενία, αλλά μια νέα ανάγνωση του ίδιου έργου μέσα από το ιδιαίτερο ιστορικό, κοινωνικό και χωρικό πλαίσιο κάθε τόπου.

Η επιλογή των χώρων δεν ήταν τυχαία. Το ταξίδι ξεκίνησε από το Δημοτικό Θέατρο Πειραιά, στο μεγαλύτερο λιμάνι της χώρας, έναν τόπο που συμβολίζει τη διαχρονική σχέση της Ελλάδας με τη θάλασσα. Στη συνέχεια, η έκθεση παρουσιάστηκε στο επιβατηγό πλοίο Knossos Palace της Minoan Lines, μετατρέποντας για πρώτη φορά ένα πλοίο σε λειτουργία σε χώρο σύγχρονης τέχνης και ποίησης. Ακολουθούν το Μουσείο Εικαστικών Τεχνών Ηρακλείου, το Κέντρο Τεχνών Δήμου Αθηναίων (έως 26 Ιουλίου), το Διεθνές Φεστιβάλ Ποίησης Τήνου (28-31 Ιουλίου) και το Πολιτιστικό Κέντρο «Μελίνα» (7-20 Σεπτεμβρίου).

Αυτή η διαδρομή δεν έχει ως στόχο απλώς να αυξήσει την επισκεψιμότητα της έκθεσης. Αντίθετα, διερευνά στην πράξη πώς διαφορετικοί χώροι μπορούν να λειτουργήσουν ως φορείς πολιτισμού και περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης. Το ίδιο έργο αποκτά

διαφορετική δυναμική όταν παρουσιάζεται μέσα σε ένα μουσείο, σε έναν δημόσιο χώρο ή πάνω σε ένα πλοίο που ταξιδεύει στο Αιγαίο.

Η εμπειρία στο Knossos Palace υπήρξε ιδιαίτερα αποκαλυπτική. Χιλιάδες επιβάτες, οι οποίοι δεν είχαν προγραμματίσει να επισκεφθούν μια έκθεση, βρέθηκαν ξαφνικά μπροστά σε έργα σύγχρονης τέχνης και ποιήματα αφιερωμένα στη θάλασσα. Ο αιφνιδιασμός μετατράπηκε σε περιέργεια και η περιέργεια σε συμμετοχή. Οικογένειες με παιδιά, νέοι ταξιδιώτες και άνθρωποι διαφορετικών ηλικιών αφιέρωσαν χρόνο στα έργα, διάβασαν τα ποιήματα, συζήτησαν μεταξύ τους και αναζήτησαν πληροφορίες για τους επόμενους σταθμούς της πρωτοβουλίας. Πολλοί επέστρεψαν φέρνοντας φίλους ή συγγενείς για να μοιραστούν την εμπειρία.

Η ανταπόκριση αυτή ανέδειξε μια σημαντική διαπίστωση: η τέχνη μπορεί να προσεγγίσει ανθρώπους που πιθανόν να μην επισκέπτονταν ποτέ έναν συμβατικό εκθεσιακό χώρο. Όταν ο πολιτισμός ενσωματώνεται οργανικά στην καθημερινή ζωή, δημιουργεί νέες ευκαιρίες συμμετοχής και διευρύνει το κοινό του. Η εμπειρία αυτή επιβεβαίωσε ότι η προσβασιμότητα στον πολιτισμό δεν αφορά μόνο την ελεύθερη είσοδο ή τη γεωγραφική εγγύτητα. Αφορά και τη δημιουργία νέων σημείων συνάντησης ανάμεσα στους ανθρώπους και την καλλιτεχνική δημιουργία.

Για την Τοπική Αυτοδιοίκηση, αυτή η προσέγγιση ανοίγει νέες δυνατότητες. Οι δημόσιοι χώροι μπορούν να λειτουργήσουν όχι μόνο ως χώροι αναψυχής ή διέλευσης, αλλά και ως χώροι πολιτιστικής εμπειρίας και κοινωνικού διαλόγου. Πάρκα, παραλιακά μέτωπα, λιμάνια, πλατείες, ιστορικά κτίρια ή ακόμη και μέσα μεταφοράς μπορούν να φιλοξενήσουν δράσεις που συνδέουν τον πολιτισμό με τις πραγματικές προκλήσεις κάθε τοπικής κοινωνίας.

Παράλληλα, τέτοιες πρωτοβουλίες μπορούν να ενισχύσουν τον πολιτιστικό τουρισμό με έναν πιο ουσιαστικό τρόπο. Ο επισκέπτης δεν αναζητά πλέον μόνο αξιοθέατα, αλλά αυθεντικές εμπειρίες που τον συνδέουν με τον χαρακτήρα κάθε τόπου. Όταν ο πολιτισμός συνομιλεί με την ιστορία, το φυσικό περιβάλλον και την τοπική κοινωνία, δημιουργείται μια εμπειρία με μεγαλύτερη διάρκεια και ουσιαστικότερο αποτύπωμα.

Η ανθεκτικότητα, άλλωστε, δεν οικοδομείται αποκλειστικά μέσα από τεχνικά έργα και επενδύσεις. Οικοδομείται και μέσα από τις σχέσεις που δημιουργούν οι άνθρωποι με τον τόπο τους. Οι κοινότητες που συμμετέχουν ενεργά στην πολιτιστική ζωή, που αισθάνονται υπερήφανες για τη φυσική και πολιτιστική τους κληρονομιά και που αντιλαμβάνονται τον δημόσιο χώρο ως κοινό αγαθό, είναι περισσότερο προετοιμασμένες να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις του μέλλοντος.

Σε αυτή την κατεύθυνση, η τέχνη δεν αποτελεί μια δευτερεύουσα πολιτική επιλογή. Αποτελεί επένδυση στη δημοκρατία, στη συμμετοχή και στη βιώσιμη ανάπτυξη. Μπορεί να λειτουργήσει ως γέφυρα ανάμεσα στην επιστήμη, την εκπαίδευση, το περιβάλλον και την κοινωνία, μετατρέποντας σύνθετες έννοιες σε προσωπικές εμπειρίες που κινητοποιούν τους πολίτες.

Η πρόκληση των επόμενων χρόνων δεν είναι μόνο να σχεδιάσουμε πιο «έξυπνες» ή πιο «πράσινες» πόλεις. Είναι να δημιουργήσουμε πόλεις που εμπνέουν τους ανθρώπους να συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση του μέλλοντός τους. Πόλεις που αξιοποιούν τον πολιτισμό όχι ως διακοσμητικό στοιχείο, αλλά ως βασικό εργαλείο κοινωνικής συνοχής, περιβαλλοντικής συνείδησης και δημοκρατικής συμμετοχής.

Το «ΘΑΛΑΤΤΑ, ΘΑΛΑΤΤΑ» αποτελεί μια μικρή αλλά ουσιαστική συμβολή προς αυτή την κατεύθυνση. Δεν φιλοδοξεί να προτείνει μια έτοιμη λύση, αλλά να ανοίξει έναν νέο

διάλογο για τον τρόπο με τον οποίο η τέχνη μπορεί να ενεργοποιήσει τους πολίτες και να αναδείξει τον δημόσιο χώρο ως πεδίο δημιουργίας, συνάντησης και συλλογικής ευθύνης.

Σε έναν κόσμο που μεταβάλλεται διαρκώς, η ανθεκτικότητα δεν θα εξαρτηθεί μόνο από τις τεχνολογικές και οικονομικές μας επιλογές. Θα εξαρτηθεί και από την ικανότητά μας να καλλιεργούμε ενεργούς πολίτες, ισχυρές κοινότητες και μια νέα σχέση με τον τόπο και το φυσικό περιβάλλον. Σε αυτή τη μετάβαση, ο πολιτισμός δεν αποτελεί πολυτέλεια. Αποτελεί δημόσιο αγαθό και εργαλείο κοινωνικής αλλαγής. Πρωτοβουλίες όπως το «ΘΑΛΑΤΤΑ, ΘΑΛΑΤΤΑ» επιχειρούν να δείξουν ότι η τέχνη μπορεί να λειτουργήσει ως γέφυρα ανάμεσα στην περιβαλλοντική γνώση, τη συλλογική μνήμη και την ενεργό συμμετοχή των πολιτών, συμβάλλοντας στη δημιουργία πιο ανθεκτικών, βιώσιμων και δημιουργικών κοινοτήτων.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Ιφιγένεια Χριστοδουλίδου είναι εικαστικός και ιδρύτρια της IC Art & Cultural Projects (IC Ανάπτυξη Τέχνης & Πολιτισμού). Με πολυετή παρουσία στον χώρο των εικαστικών τεχνών, έχει επιμεληθεί και οργανώσει εκθέσεις, πολιτιστικές δράσεις και συνεργασίες στην Ελλάδα και το εξωτερικό, με έμφαση στη σύνδεση της τέχνης με σύγχρονα κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα.

Η πρωτοβουλία «Θάλαττα, Θάλαττα» αποτελεί τη μεγαλύτερη έως σήμερα πολιτιστική και περιβαλλοντική της δράση, αξιοποιώντας την τέχνη και την ποίηση ως εργαλεία ευαισθητοποίησης και βιωματικής ενεργοποίησης για την προστασία της θάλασσας.

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Δρ. Χριστόπουλος Ιωάννης και MSc. Καλακώνη Ζαχαρώ 2026): Πράσινη χημεία και βιώσιμες πόλεις. Προκλήσεις ενός μεταβαλλόμενου κόσμου

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 874-886

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Πράσινη χημεία και βιώσιμες πόλεις Προκλήσεις ενός μεταβαλλόμενου κόσμου.

Δρ. Χριστόπουλος Ιωάννης
Χημικός, εκπαιδευτικός στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

MSc. Καλακώνη Ζαχαρώ
εκπαιδευτικός Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

Περίληψη

Το παρόν άρθρο πραγματεύεται την ανάγκη ενσωμάτωσης της Πράσινης Χημείας και της αειφορίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ως απάντηση στις σύγχρονες περιβαλλοντικές και ψυχολογικές προκλήσεις που επιφέρει η κλιματική κρίση στους νέους. Αφορμή για τη συγγραφή του στάθηκε η συμμετοχή του Γυμνασίου Πικερμίου στην έκθεση Attica Green Expo. Εκεί, οι μαθητές παρουσίασαν το καινοτόμο πρόγραμμα «Νηρηίδα»: μια πρότυπη, ιδανική μεσογειακή πόλη του μέλλοντος, σχεδιασμένη με γνώμονα τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, τη βιώσιμη αρχιτεκτονική και την κοινωνική αλληλεγγύη.

Το άρθρο αναλύει τις 12 θεμελιώδεις αρχές της Πράσινης Χημείας, οι οποίες στοχεύουν στην πρόληψη (αποτροπή τοξικών αποβλήτων εξαρχής) και τον σχεδιασμό ασφαλέστερων, βιοαποδομήσιμων προϊόντων. Παράλληλα, υπογραμμίζεται η σοβαρή

ψυχολογική επιβάρυνση (άγχος, ανασφάλεια) που προκαλούν τα ακραία καιρικά φαινόμενα στην Ελλάδα στους εφήβους, αναδεικνύοντας τη σημασία του σχολείου ως πλαισίου ενίσχυσης της ψυχικής τους ανθεκτικότητας.

Μέσα από τη βιωματική μέθοδο project στο μάθημα των Γαλλικών, οι μαθητές συνέδεσαν την οικολογική συνείδηση με τις αρχές της αδελφότητας και της ενεργού πολιτειότητας. Η επιτυχία αυτής της δράσης αναδεικνύει τελικά την ανάγκη για καθολική ένταξη της Πράσινης Χημείας στα σχολικά αντικείμενα, την παραγωγή εξειδικευμένου εκπαιδευτικού υλικού, καθώς και την ψυχοεκπαίδευση των καθηγητών, ώστε να διαμορφωθούν οι μελλοντικοί περιβαλλοντικά συνειδητοποιημένοι πολίτες.

Εισαγωγή

Έμπνευση για την συγγραφή του άρθρου αποτέλεσε η συμμετοχή του Γυμνασίου Πικερμίου στο οποίο διδάσκω, στην έκθεση Attica Green Expo, την μεγαλύτερη θεσμική έκθεση για το περιβάλλον στην Ελλάδα. Οι μαθητές και οι μαθήτριές μας εκπροσώπησαν επάξια τη σχολική μας κοινότητα, παρουσιάζοντας το πρόγραμμα που εστιάζει στην αειφορία, με τίτλο *«Νηρηίδα»: Η Μεσογειακή Πόλη του Μέλλοντος*. Το πρόγραμμα αυτό ταξίδεψε τους επισκέπτες σε μια πρότυπη Μεσογειακή πόλη, όπως ακριβώς την ονειρεύτηκαν, τη σχεδίασαν και τη ζωγράφισαν οι μαθητές της Γ' Γυμνασίου. Πρόκειται για τη «Νηρηίδα», μια πόλη με βαθιές ρίζες στο αρχαιοελληνικό παρελθόν, η οποία όμως κοιτάζει με αξιώσεις το μέλλον. Οι μαθητές αποτύπωσαν ένα αστικό περιβάλλον βασισμένο σε:

Φυσικές πρώτες ύλες και βιώσιμη αρχιτεκτονική.

Πράσινη ενέργεια που παράγεται αποκλειστικά από φυσικούς πόρους (ήλιο, άνεμο, θάλασσα).

Κοινωνική αλληλεγγύη και ισχυρούς δεσμούς μεταξύ των κατοίκων.

Εικόνα 1: «Νηρηίδα»: Η Μεσογειακή Πόλη του Μέλλοντος

Η «Νηρηίδα» αποτέλεσε μια ζωντανή απόδειξη του πώς η συνειδητή σύνδεση μεταξύ της ιστορικής μας κληρονομιάς και των σύγχρονων οικολογικών αναγκών μπορεί να γεννήσει την ιδανική πόλη του αύριο. Η κοινωνία του μέλλοντος, για να είναι βιώσιμη όπως η «Νηρηίδα», θα πρέπει να δώσει έμφαση στην πράσινη χημεία, η ενσωμάτωση της οποίας αποτελεί αναγκαιότητα για την Ελληνική δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Στόχος του άρθρου είναι να αποτελέσει αφόρμηση για την παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού για τα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και να ευαισθητοποιήσει τους μαθητές σε θέματα αειφόρου ανάπτυξης και οικολογίας.

Πράσινη Χημεία

Η πράσινη χημεία είναι ο σχεδιασμός χημικών προϊόντων και διαδικασιών που μειώνουν ή εξαλείφουν τη χρήση ή την παραγωγή επικίνδυνων ουσιών για τον άνθρωπο, τα ζώα και το περιβάλλον. Η πράσινη χημεία εφαρμόζεται σε ολόκληρο τον κύκλο ζωής ενός χημικού προϊόντος, συμπεριλαμβανομένου του σχεδιασμού, της κατασκευής, της χρήσης και της τελικής του διάθεσης (απόρριψης). Η επίτευξη των στόχων της πράσινης χημείας βασίζεται στις εξής 12 αρχές της [1]:

Εικόνα 2: 12 αρχές της Πράσινης Χημείας

Πρόληψη: Αποτροπή τοξικών αποβλήτων εξαρχής, παρά τον καθαρισμό τους εκ των υστέρων.

Οικονομία ατόμων: Σχεδιάζουμε τις μεθόδους ώστε όλα τα αρχικά μόρια να ενσωματώνονται στο τελικό προϊόν.

Λιγότερο επικίνδυνη χημική σύνθεση: Παράγουμε ουσίες με μηδενική ή ελάχιστη τοξικότητα για την υγεία και το περιβάλλον.

Σχεδιασμός ασφαλέστερων προϊόντων: Μειώνουμε την επικινδυνότητα των καταναλωτικών προϊόντων, διατηρώντας τις ιδιότητές τους.

Ασφαλέστεροι διαλύτες: Χρησιμοποιούμε αβλαβείς διαλύτες, τους αντικαθιστούμε ή τους καταργούμε όπου είναι εφικτό.

Ενεργειακή αποδοτικότητα: Ελαχιστοποιούμε την απαιτούμενη ενέργεια, προτιμώντας συνθήκες θερμοκρασίας και πίεσης περιβάλλοντος.

Ανανεώσιμες πρώτες ύλες: Επιλέγουμε πρώτες ύλες και πηγές ενέργειας που ανανεώνονται φυσικά.

Μείωση παραγώγων: Αποφεύγουμε τα περιττά ενδιάμεσα στάδια που σπαταλούν αντιδραστήρια και γεννούν τοξικά απόβλητα.

Κατάλυση: Προτιμάμε εξειδικευμένους καταλύτες που αυξάνουν την απόδοση και μειώνουν την κατανάλωση υλικών.

Σχεδιασμός για αποικοδόμηση: Δημιουργούμε προϊόντα που μετά τη χρήση διασπώνται σε αβλαβή στοιχεία χωρίς να ρυπαίνουν.

Ανάλυση σε πραγματικό χρόνο: Ελέγχουμε τις βιομηχανικές διεργασίες ζωντανά, *πριν* σχηματιστούν επικίνδυνες ουσίες.

Πρόληψη ατυχημάτων: Επιλέγουμε ασφαλείς ουσίες και συνθήκες εργασίας για να προλάβουμε εκρήξεις, πυρκαγιές και διαρροές.

Κλιματική αλλαγή και νέοι

Η σφοδρότητα της κλιματικής αλλαγής αναδεικνύει το περιβαλλοντικό ζήτημα σε κορυφαία σύγχρονη πρόκληση. Αν και στη σημερινή «κοινωνία της γνώσης» ο ανθρώπινος παράγοντας οδηγεί την οικονομική πρόοδο [2], η εντατική ανθρώπινη δραστηριότητα της μεταβιομηχανικής εποχής υποβαθμίζει διαρκώς το περιβάλλον [3]. Στο πλαίσιο αυτό, η αειφορία και η αντίστοιχη εκπαίδευση αποτελούν πλέον προτεραιότητα για τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.), την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.), όπως και κάθε οργανισμό ή επιχείρησης παγκοσμίως [4]. Η κλιματική αλλαγή έχει αντίκτυπο σχεδόν σε κάθε πτυχή της υγείας και της ευημερίας ενός παιδιού [5]. Τα παιδιά και οι νέοι έχουν επηρεαστεί περισσότερο από την κλιματική κρίση, παρά

το γεγονός ότι συμβάλλουν λιγότερο στις αιτίες της και επηρεάζονται δυσανάλογα από τους κινδύνους που σχετίζονται με το κλίμα. Οι ψυχικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής είναι έντονες στην παιδική και εφηβική ηλικία όπου αναπτύσσονται προσωπικότητες και διαμορφώνονται συμπεριφορές [6]. Πέρα από τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις, η κλιματική κρίση κλονίζει βαθιά την ψυχολογία των νέων και την πίστη τους για το αύριο, πυροδοτώντας έντονο φόβο, θλίψη και αβεβαιότητα. Παράλληλα, σε παιδιά και εφήβους παρατηρείται έξαρση συμπτωμάτων όπως οι διαταραχές ύπνου, το μετατραυματικό στρες, η αδυναμία συγκέντρωσης, η κοινωνική απομόνωση, οι ενοχές και η απόγνωση, ως αποτέλεσμα της συχνής θέασης εικόνων καταστροφής και εμπειριών ακραίων καιρικών φαινομένων [7].

Η κλιματική αλλαγή αποτελεί απειλή για τους νέους

Η Ελλάδα είναι πιο ευάλωτη σε ακραία καιρικά φαινόμενα συγκριτικά με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο [8]. Πρόσφατες καταστροφικές πλημμύρες (Μάνδρα 2017, Θεσσαλία 2023) και πυρκαγιές (Μάτι 2018, Εύβοια 2021, Έβρος 2023) είχαν ως αποτέλεσμα ανθρώπινες απώλειες, τεράστιες οικονομικές ζημιές και κοινωνικά προβλήματα. Οι μακροχρόνιες αυτές συνέπειες πλήττουν έντονα τα παιδιά· ενδεικτικά, οι πυρκαγιές του 2023 επηρέασαν 30.000 παιδιά [9], ενώ οι πλημμύρες στη Θεσσαλία διατάραξαν την καθημερινότητα, την εκπαίδευση και την υγεία πολλών μαθητών. Η ψυχική ανθεκτικότητα των παιδιών εμφανίζεται ιδιαίτερα αναπτυγμένη, επιτρέποντάς τους να επιδεικνύουν δυναμική προσαρμοστικότητα απέναντι σε αντίξοες συνθήκες [10]. Αυτή η ικανότητα των παιδιών, βοηθά στη διαχείριση των απογοητεύσεων και των προκλήσεων, αντλώντας δύναμη από ένα δίκτυο ψυχολογικών, κοινωνικών και θεσμικών πόρων [11]. Το σχολείο αποτελεί βασικό τέτοιο πλαίσιο, καθώς ενισχύει την κοινωνικο-συναισθηματική τους ανάπτυξη, την ακαδημαϊκή επιτυχία και την αίσθηση του ανήκειν, ειδικά σε περιόδους κρίσης.

«Νηρηίδα» η ουτοπική πόλη του μέλλοντος ή μία πιθανή πραγματικότητα

Οι ψυχολογικές μεταπτώσεις των νέων ως συνέπεια της κλιματικής αλλαγής έδωσαν το έναυσμα για την ανταλλαγή απόψεων στην τάξη και δημιούργησαν την ανάγκη για την αναζήτηση μίας μορφής έκφρασης των μαθητών μας. Έτσι στο πλαίσιο του μαθήματος των Γαλλικών, οι μαθητές του σχολείου μας συμμετείχαν στο διαγωνισμό Γαλλοφωνίας του Γαλλικού Ινστιτούτου Ελλάδας με θέμα **τη δημιουργία μιας φανταστικής μεσογειακής πόλης ως παιδαγωγικό εργαλείο για τη βιωσιμότητα και την ενεργό πολιτειότητα**. Ως προς την υλοποίηση, η μέθοδος (project) [12], [13], ήταν η ενδεδειγμένη προκειμένου να παραχθεί μια τοιχογραφία μεσογειακής πόλης ως παραδοτέο στο διαγωνισμό. Η δράση αξιοποίησε τις αρχές της Εκπαίδευσης για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, όπως αυτές προσεγγίζονται στη σύγχρονη γαλλική εκπαιδευτική πραγματικότητα [14], όπου η βιωσιμότητα συνδέεται όχι μόνο με την προστασία του περιβάλλοντος αλλά και με τη συνοχή των ανθρώπινων κοινοτήτων. Η έννοια της αειφορίας, στα γαλλικά αποθετήρια εκπαιδευτικών σεναρίων, βρίσκεται πλέον συνδεδεμένη με την "fraternité" (αδελφότητα) [15], [16], μία από τις αρχές της Γαλλικής Δημοκρατίας.

Η πόλη που προέκυψε, η «Νηρηίδα», αποτελεί ένα ολοκληρωμένο πρότυπο βιώσιμης κοινότητας. Οι μαθητές φαντάστηκαν έναν τόπο όπου η ποιότητα ζωής, η ασφάλεια και η συμπερίληψη αποτελούν θεμελιώδεις αξίες. Η αρχιτεκτονική προάγει την χρήση φυσικών υλικών, η καθημερινή μετακίνηση βασίζεται σε βιώσιμα μέσα μεταφοράς και στην ενεργή κινητικότητα. Δημιούργησαν χώρους συνάντησης, κοινόχρηστους κήπους, διαδρομές ήπιας μετακίνησης και υποδομές φιλικές προς το περιβάλλον, ενώ παράλληλα έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στην αλληλεγγύη, τη συνεργασία και την κοινωνική συμμετοχή των κατοίκων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι μαθητές δεν περιορίστηκαν σε τεχνικές ή αισθητικές επιλογές. Αντίθετα, συνέδεσαν την ποιότητα ζωής με ζητήματα κοινωνικής συνύπαρξης. Στο κέντρο της πόλης τους τοποθέτησαν ένα αρχετυπικό πλοίο που θυμίζει τριήρη, ως σύμβολο διαγενεακής επικοινωνίας και διατήρησης της πολιτισμικής κληρονομιάς. Στις υποδομές της Νηρηίδας, οι μαθητές ενέταξαν και μια

«Τράπεζα Χρόνου» όπου οι πολίτες καταγράφουν τον χρόνο και την υπηρεσία που μπορούν να προσφέρουν εθελοντικά στους συνανθρώπους τους ώστε κανείς να μην μένει μόνος ή περιθωριοποιημένος.

Εικόνα 3: «Νηρηίδα»: αρχετυπικό πλοίο που θυμίζει τριήρη, ως σύμβολο διαγενεακής επικοινωνίας και διατήρησης της πολιτισμικής κληρονομιάς

Με εφαλτήριο ένα ξενόγλωσσο project, οι μαθητές εξέφρασαν την πεποίθησή τους ότι μια βιώσιμη πόλη δεν είναι απλώς μια «πράσινη» πόλη, αλλά μια κοινότητα στην οποία οι πολίτες συνυπάρχουν με ασφάλεια, αλληλοσεβασμό και ενεργό συμμετοχή στη συλλογική ζωή.

Εν κατακλείδι, η βιωματική προσέγγιση των μαθητών μας, ενίσχυσε τα προτεινόμενα από την βιβλιογραφική έρευνα, συνηγορώντας υπέρ της ανάγκης για την καθολική αποδοχή και ενσωμάτωση της φιλοσοφίας της Πράσινης Χημείας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση,

ως βασικού πυλώνα για την εξοικείωση των εφήβων με τις έννοιες της αειφορίας και της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης. Η υλοποίηση του στόχου αυτού προϋποθέτει τη στοχευμένη επιμόρφωση του εκπαιδευτικού προσωπικού και τη δημιουργία εξειδικευμένου διδακτικού υλικού. Παράλληλα, κρίνεται αναγκαία η ένταξη των αρχών της πράσινης χημείας και της αειφορίας σε ποικίλα γνωστικά αντικείμενα, όπως η Χημεία και η Οικονομία, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη εργαστηριακών δραστηριοτήτων που προωθούν τη διεπιστημονική προσέγγιση [17]. Δεδομένων των σοβαρών και μακροπρόθεσμων επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στην ευημερία της νέας γενιάς, είναι εξίσου απαραίτητη η ψυχοεκπαίδευση των εκπαιδευτικών, ώστε να είναι σε θέση να στηρίξουν ψυχολογικά τους μαθητές απέναντι στην κλιματική κρίση [18], [19]. Προς την κατεύθυνση αυτή, καθοριστική είναι η ενίσχυση του διαλόγου και της συνεργασίας με τους ίδιους τους μαθητές και τις οικογένειές τους, διασφαλίζοντας τη συμπερίληψη των προβληματισμών τους στον σχεδιασμό πολιτικών ανθεκτικότητας. Τέλος, απαιτείται η χάραξη στρατηγικών σε θεσμικό και σχολικό επίπεδο, οι οποίες θα εγγυώνται τη βιωσιμότητα των εν λόγω προγραμμάτων μέσω της οργανικής τους ενσωμάτωσης στην καθημερινή σχολική πρακτική. Η εκπαίδευση των τωρινών εφήβων προς μια ολιστική προσέγγιση του προβλήματος της κλιματικής κρίσης, με γνώμονα τη βιωσιμότητα και την πράσινη ανάπτυξη, προάγει συγχρόνως και την διαμόρφωση των μελλοντικών ενεργών και περιβαλλοντικά συνειδητοποιημένων πολιτών.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, το σύγχρονο σχολείο θα μπορέσει να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στον κοινωνικό και παιδαγωγικό του ρόλο, εφαρμόζοντας πρωτοβουλίες που θωρακίζουν την ψυχική ανθεκτικότητα και την ευημερία των παιδιών απέναντι στους περιβαλλοντικούς κινδύνους και την αυξανόμενη ένταση των ακραίων καιρικών φαινομένων στην Ελλάδα.[20]

Βιβλιογραφικές αναφορές

Green chemistry for sustainability. 12 Principles of Green Chemistry by Emmanuel Gonzalez, Sara Rabab, Marisa Spiller, and Trinity Ware, 03/01/2025.

The development of knowledge societies in 19 OECD countries between 1970 and 2002. Social Science Information, Vol. 46, No. 4, pages 655–689, 2007.

Davis, S. J., Lewis, N. S., Shaner, M., Aggarwal, S., & Caldeira, K. (2019). Net-zero emissions energy systems. *Science*, *360*(6396).

Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M., & Hultink, E. J. (2017). The Circular Economy–A new sustainability paradigm?. *Journal of Cleaner Production*, *143*, 757-768.

UNICEF, Ενημερωτικό σημείωμα πολιτικής, Ιούλιος 2025.

ecoAmerica start with people. Metal health and our changing climate: Children and youth report. Launch webinar, October 11, 2023

Πολεμικού, Ά. (2022). Οικολογικό άγχος (eco-anxiety): Μια σύγχρονη έννοια που συνδέει την ψυχική υγεία με την κλιματική αλλαγή . Στο Β. Παπαβασιλείου, Γ. Ξανθάκου, Ν. Ανδρεαδάκης, Ε. Νικολάου, & Μ. Καΐλα. (Επιμ.), Η κλιματική κρίση και... κρίσεις. Κρίσιμο σταυροδρόμι αποφάσεων και δράσεων στο εδώ και τώρα (σσ. 1-19). Διάδραση.

Sibilia, M., *The transition towards a green and sustainable economy: Monitoring indicators and educational frameworks, Publications Office of the European Union, Luxembourg (European Commission, Joint Research Centre), 2024.*

UNICEF, 2023. Press release: Children in need of support as wildfires rage across Greece. https://www.unicef.org/press-releases/children-need-support-wildfires-rage-across-greece.

Folostina, R., Iacob, C. I., Craciun, C. E., & Patrascu, L. A. (2015). The grit scale for teachers: Psychological characteristics and professional resilience. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *197*, 2200-2204.

Jan Höltge, Linda Theron, Philip Jefferies, & Michael Ungar. *The complex systems approach to resilience: A systematic review*. *Frontiers in Psychology* ή *Adolescent Research Review*, 2021.

Ifigeneia Kofou. (2012). *Η συμβολή του project, πυρήνα των καινοτόμων δράσεων, στη διδασκαλία της ξένης γλώσσας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση* (Διδακτορική διατριβή, Aristotle University of Thessaloniki). ΙΚΕΕ – Ιδρυματικό Καταθετήριο ΑΠΘ. https://ikee.lib.auth.gr/record/129857/files/GRI-2012-9219.pdf

Ματσαγγούρας Η. (2006). Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση: εννοιοκεντρική αναπλαισίωση και σχέδιο εργασίας. Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα.

https://pia.ac-paris.fr/portail/jcms/p1_1348316/habiter-la-ville-de-demain-6e?utm

https://www.education.gouv.fr/l-education-au-developpement-durable-7136

https://librairie.ademe.fr/societe-et-politiques-publiques/5921-guide-de-l-eco-delegue-au-college-le-9791029720093.html

Απόψεις Καθηγητών Χημείας Σχετικά με την Ενσωμάτωση Δραστηριοτήτων Πράσινης και Αειφόρου Χημείας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση της Κύπρου. Πανελλήνιο Συνέδριο της Διδακτικής των Φυσικών Επιστημών και Νέων Τεχνολογιών στην Εκπαίδευση 2026-04-18, DOI: 10.12681/codiste.9828.

Gu, Q., & Day, C. (2007). Teachers' resilience: A necessary condition for effectiveness. *Teaching and Teacher Education*, *23*(8), 1302-1316.

Hong, J. (2012). Why do some beginning teachers leave the school, and others stay? Understanding teacher resilience through professional identity. *Teacher Development*, *16*(4), 417-440.

https://eduscol.education.gouv.fr/sites/default/files/document/guide-eco-delegue-agir-pour-la-transition-ecologique-et-solidaire-au-college-68757.pdf

Βιογραφικά Σημειώματα

Ο Δρ. Ιωάννης Χριστόπουλος ολοκλήρωσε τις προπτυχιακές του σπουδές στο Τμήμα Χημείας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, με ειδίκευση στον Τομέα Οργανικής Χημείας, εκπονώντας διπλωματική εργασία με θέμα τον σχεδιασμό και τη σύνθεση νέων αναστολέων του επαγόμενου από την υποξία παράγοντα HIF. Στη συνέχεια, εξειδικεύτηκε στο Τμήμα Χημείας του Εθνικού και

Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ), όπου έλαβα Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης στον τομέα «Οργανική χημεία με εφαρμογές της στη χημική βιομηχανία», με αντικείμενο διπλωματικής εργασίας «Ο σχεδιασμός και σύνθεση νέων υβριδικών ενώσεων βενζοξαζινών/ακυλοϋδραζονών με αντιμικροβιακές ιδιότητες». Ακολούθως, αναγορεύθηκε Διδάκτορας του Τμήματος Φαρμακευτικής του ΕΚΠΑ, ολοκληρώνοντας τη διδακτορική του διατριβή με τίτλο «Σύνθεση αναλόγων φυσικών προϊόντων με αντιφλεγμονώδη δράση».

Το εξαετές ερευνητικό του έργο εστιάζει στην οργανική και συνθετική φαρμακευτική χημεία και εκπονήθηκε στο Ινστιτούτο Χημικής Βιολογίας του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (Ε.Ι.Ε.). Η έρευνά του επικεντρώθηκε στον σχεδιασμό και τη σύνθεση βιοενεργών μορίων, καθώς και στη μελέτη και βελτίωση της παραγωγής του ισχυρού αντιφλεγμονώδους «νεορογιολτριόλη» και των παραγώγων του. Από το 2023 ασκεί τα καθήκοντα του καθηγητή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ανατολική Αττική.

Η Ζαχαρώ Καλακώνη είναι εκπαιδευτικός Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, με οργανική θέση στο Γυμνάσιο Πικερμίου. Είναι απόφοιτη του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΕΚΠΑ και κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος (DEA Sciences du Langage) από το Université Stendhal Grenoble III της Γαλλίας. Διαθέτει πολυετή διδακτική και διοικητική εμπειρία. Τα ερευνητικά και επιστημονικά της ενδιαφέροντα εστιάζουν στη διδακτική των γλωσσών, στη γλωσσική επίγνωση, στην εκπαιδευτική καινοτομία και στην αξιοποίηση των ψηφιακών τεχνολογιών στην εκπαίδευση. Έχει συμμετάσχει σε ευρωπαϊκά και εθνικά εκπαιδευτικά προγράμματα, ενώ έχει παρουσιάσει εργασίες σε επιστημονικά συνέδρια και περιοδικά.

Copyleft του Συγγραφέα

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License.

ISSN: 2459- 4172

Διατίθεται στον ιστότοπο: www.diaplous-autodioikisi.gr

Ψυχάρης Γιάννης (2026): Βιομηχανική παράδοση και Πολιτισμός: πρόταση για τη δημιουργία Βιομηχανικού και Πολιτιστικού Πάρκου Σμύριδας ως καταλύτη ανάπτυξης της ορεινής Νάξου

ηλεκτρονικό περιοδικό «πρΟΤΑση», 11 (63), σελ. 887-908

Βιομηχανική παράδοση και Πολιτισμός: πρόταση για τη δημιουργία Βιομηχανικού και Πολιτιστικού Πάρκου Σμύριδας ως καταλύτη ανάπτυξης της ορεινής Νάξου.

Ψυχάρης Γιάννης

Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Διευθυντής Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης

Μέλος του Δικτύου για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη της Νάξου

Περίληψη

Το άρθρο αυτό τεκμηριώνει τον αναπτυξιακό δυισμό που επικρατεί σήμερα στη Νάξο ανάμεσα στο νοτιοδυτικό και βορειοανατολικό τμήμα του νησιού, με μεγάλες πιέσεις στις χρήσεις γης και στις υποδομές λόγω του τουρισμού στο πρώτο και την αποβιομηχανοποίηση, δημογραφική υποβάθμιση και πληθυσμιακή συρρίκνωση στο δεύτερο. Αξιοποιώντας τη βιομηχανική παράδοση της περιοχής στην εξόρυξη της σμύριδας, προτείνει την δημιουργία ενός «Βιομηχανικού και Πολιτιστικού πάρκου Σμύριδας» ως μια πρωτοβουλία που θα συμβάλει την ανάκαμψη της περιοχής των ‘σμυριδοχωρίων’ και της ισόρροπης και βιώσιμης ανάπτυξης της Νάξου συνολικά. Σε συνεργασία με τους φορείς ανάπτυξης και τους πολίτες η τοπική αυτοδιοίκηση θα μπορούσε να παίξει ένα σημαντικό ρόλο στην υλοποίηση αυτού του σχεδίου τοπικής

ανάπτυξης που με την κατάλληλη προσαρμογή, θα μπορούσε να αποτελέσει μια καλή πρακτική που μεταφερθεί και σε άλλες περιοχές της χώρας.

Abstract

This paper presents the establishment of the "Industrial and Cultural Park of Emery 'Smyrida'" as part of a recovery strategy of the northeastern part of Naxos island. Based on a dualism between the southwest and northeast part of the island with over tourism and pressures on the land use in the former and depopulation and eclipse of traditional manufacturing activity in the latter, the paper argues that the combination of manufactural tradition with cultural heritage could reignite a more environmentally friendly, socially inclusive and economic rewarding recovery of the locality in favor of a more balanced and sustainable development of the entire Naxos island. With the participation of local actors and citizens, local government could play an important role in the implementation of this project and could be a good practice transferable to other areas and localities of the country.

Μια σύντομη περιγραφή της συνάντησης

Το διήμερο 6-7/6/2026, στο Οικομουσείο Κορώνου στη Νάξο πραγματοποιήθηκε η 2η Συνάντηση του Δικτύου για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη της Νάξου. Το Δίκτυο αποτελείται από πολίτες και τοπικούς φορείς της Νάξου οι οποίοι μοιράζονται ένα όραμα για την περιβαλλοντικά, οικονομικά και κοινωνικά βιώσιμη και ισόρροπη ανάπτυξη της Νάξου. Η επιλογή της Κόρωνου ως τόπου διεξαγωγής της συνάντησης του Δικτύου δεν είναι τυχαία. Σύμφωνα με το κείμενο που διανεμήθηκε, η επιλογή αυτή στηρίζεται σε μια βασική διαπίστωση που έχει σχέση με την ετεροβαρή ανάπτυξη της Νάξου και έναν δυϊσμό που βαθαίνει ολοένα και περισσότερο .

Από τη μια πλευρά, το νοτιοδυτικό τμήμα του νησιού, με τη μεγάλη αύξηση του τουρισμού και ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις χρήσεις γης, το δομημένο και φυσικό περιβάλλον, την ανθεκτικότητα των υποδομών και την διαχείριση των φυσικών πόρων.

Από την άλλη πλευρά, το βορειοανατολικό τμήμα του νησιού, η ορεινή Νάξος, η οποία γνωρίζει σταδιακή πληθυσμιακή αποδυνάμωση, εγκατάλειψη των αγροτικών και βιομηχανικών δραστηριοτήτων που είχαν ιστορικά αναπτυχθεί στην περιοχή, μειωμένη προσβασιμότητα και δυνατότητα επικοινωνίας, εγκατάλειψη παραδοσιακών καλλιεργειών , καθώς και αποστέρηση από την πρόσβαση σε βασικά κοινωνικά και δημόσια αγαθά και υπηρεσίες.

Στη συνάντηση του Δικτύου συμμετείχαν περισσότεροι από 50 φορείς και πολίτες, καλύπτοντας όλο το φάσμα των δημόσιων αρχών. Μεταξύ αυτών, εκπροσωπήθηκαν τα Υπουργεία Πολιτισμού, καθώς και Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής, φορείς της περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς και κοινωνικοί και πολιτιστικοί οργανισμοί. Συνδιοργανωτές της εκδήλωσης ήταν το Φεστιβάλ Νάξου και το Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου. Το «παρών» έδωσαν επίσης τοπικές ομάδες γεωργών, καθώς και νέοι επιστήμονες από την Ελλάδα και το εξωτερικό που κατάγονται από την περιοχή ή ενδιαφέρονται για αυτήν.

Η συνάντηση αυτή κράτησε αμείωτο το ενδιαφέρον των συμμετεχόντων από την έναρξη των εργασιών της μέχρι τη λήξη της. Σε μια εποχή όπου όλα κινούνται φευγαλέα, το γεγονός ότι βρίσκονται τόσοι φορείς και πολίτες σε ένα μέρος και συμμετέχουν σε μια τόσο ζωντανή, αυθεντική, πολύ γόνιμη και διαφωτιστική συζήτηση είναι κάτι που σπανίζει ούτως ή άλλως και ίσως ακόμη περισσότερο σήμερα.

Η τεκμηρίωση του αναπτυξιακού δυϊσμού

Μια εύγλωττη αναπαράσταση του δυϊσμού που προαναφέρθηκε προκύπτει από την αποτύπωση μεταβολής του πληθυσμού της Νάξου την τελευταία τριακονταετία 1991 έως 2021.

Στο Πίνακα του Παραρτήματος και τον Χάρτη απεικονίζονται τα δεδομένα της μεταβολής του πληθυσμού της Νάξου μεταξύ της περιόδου 1991-2021. Από τον Πίνακα προκύπτει ότι ο πληθυσμός της Νάξου την περίοδο 1991-2021 γνώρισε αύξηση 32%, ενώ την περίοδο 2001-2021, 12,9%. Αυτό πρέπει να αντιμετωπιστεί θετικά, ιδίως αν λάβει

κανείς υπόψη του ότι η μεταβολή του πληθυσμού της χώρας την ίδια περίοδο ήταν αρνητική (- 2,54% και -3,1% αντίστοιχα).

Ωστόσο, η γενική τάση αύξησης του πληθυσμού της Νάξου δεν διαχέεται ομοιόμορφα μεταξύ των Δημοτικών Ενοτήτων Νάξου και Δρυμαλίας και πολύ περισσότερο μεταξύ των Δημοτικών Κοινοτήτων του νησιού.

Ειδικότερα, ενώ ο πληθυσμός της Δ.Ε. Νάξου την περίοδο 1991-2021 γνώρισε αύξηση 32%, στη Δημοτική Ενότητα Δρυμαλίας την ίδια χρονική περίοδο ο μόνιμος πληθυσμός σημείωσε μείωση -14,7%. Επικεντρώνοντας την ανάλυση στην πιο πρόσφατη περίοδο 2001-2021, παρατηρείται αύξηση του πληθυσμού της Δημοτικής Ενότητας Νάξου κατά 24,9% και μείωση του πληθυσμού της Δημοτικής Ενότητας Δρυμαλίας -12,7%.

Επιπλέον, ακόμη πιο έντονες είναι οι αποκλίσεις σε χαμηλότερο γεωγραφικό επίπεδο, όπως προκύπτει από τον εξαιρετικά λεπτομερή Πίνακα του παραρτήματος. Στη Δημοτική Κοινότητα Κόρωνου και Κεραμωτής για παράδειγμα η μείωση του πληθυσμού την περίοδο 1999-2021 ξεπέρασε το -50%.

Ο αναπτυξιακός δυϊσμός δεν προκύπτει από την πληθυσμιακή μεταβολή και μόνο. Μια πληρέστερη ανάλυση θα όφειλε να συμπεριλάβει επιπλέον παράγοντες, όπως η ενδονησιωτική εδαφική συνοχή, η άνιση πρόσβαση σε υπηρεσίες και απασχόληση, οι ιδιαιτερότητες που προκύπτουν από το συνδυασμό ορεινού και νησιωτικού χαρακτήρα αλλά και η αλληλεξάρτηση μεταξύ παράκτιων-τουριστικών περιοχών με την ορεινή ενδοχώρα. Ωστόσο, ο πληθυσμός αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό δείκτη που αρκεί για να δώσει μια πρώτη προσέγγιση και τεκμηρίωση του δυϊσμού που παρατηρείται στο εσωτερικό της Νάξου μεταξύ του νοτιοδυτικού και βορειοανατολικού τμήματος του νησιού.

Η βασική θέση την οποία θα ήθελα να αναπτύξω είναι ότι μακροχρόνια ο αναπτυξιακός δυϊσμός θα αποβεί σε βάρος της Νάξου συνολικά. Οι πιέσεις που ασκούνται στη νοτιοδυτική Νάξο από τη μια και η αποδυνάμωση του βορειοανατολικού τμήματος του νησιού από την άλλη, δεν είναι μακροχρόνια βιώσιμες και θα αποβούν σε βάρος ολόκληρου του νησιού. Η Νάξος συνιστά μια ενιαία γεωγραφική ενότητα, με ιστορικό

κοινωνικό, οικονομικό και περιβαλλοντικό βάθος. Η μονομερής και ετεροβαρής ανάπτυξη ενός τμήματος θα οδηγήσει σε στρεβλή και μακροχρόνια σε ατελή ανάπτυξη του νησιού.

Επομένως η μέριμνα για τη βορειανατολική Νάξο δεν είναι ανεξάρτητη από την πορεία της βιώσιμης ανάπτυξης ολόκληρου του νησιού.

Χάρτης Μόνιμου πληθυσμού οικισμών 2021 και μεταβολής πληθυσμού οικισμών, 2001-2021

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, δική μας επεξεργασία

Πίνακας Μόνιμου πληθυσμού και μεταβολής πληθυσμού οικισμών και διοικητικών ενοτήτων, 1991-2021

	Μόνιμος Πληθυσμός				Μεταβολή %	
Ενότητα	1991	2001	2011	2021	1991-2021	2001-2021
ΝΑΞΟΣ (Νήσος)	14.851	17.357	17.970	19.596	32,0	12,9
ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΝΑΞΟΣ						
Δ.Ε. ΝΑΞΟΥ	9.118	11.772	12.726	14.706	61,3	24,9
Δ.Κ. Νάξου	*4.663*	*6.785*	*7.374*	*8.897*	*90,8*	*31,1*
Νάξος	4.552	6.589	7.070	8.552	87,9	29,8
Αγκίδια	104	189	299	342	228,8	81,0
Μονή Χρυσοστόμου	7	7	5	4	-42,9	-42,9
Δ.Κ. Αγίου Αρσενίου	*1.016*	*1.138*	*1.327*	*1.365*	*34,4*	*19,9*
Αγ. Αρσένιος	717	664	717	814	13,5	22,6
Αγ. Αννα	120	176	176	146	21,7	-17,0
Αγ. Πάντες	0	17	103	64		276,5
Αγ. Προκόπιος	118	209	96	182	54,2	-12,9
Μάραγκας	38	16	73	34	-10,5	112,5
Μαστοράκης	0	4	5	7		75,0
Στελίδα	23	52	157	122	430,4	134,6
Δ.Κ. Βίβλου	*664*	*805*	*672*	*809*	*21,8*	*0,5*
Βίβλος	664	732	654	784	18,1	7,1

Ενότητα	Μόνιμος Πληθυσμός				Μεταβολή %	
	1991	2001	2011	2021	1991-2021	2001-2021
Πλάκα	0	73	18	27		-63,0
Δ.Κ. Γαλανάδου	*287*	*409*	*455*	*517*	*80,1*	*26,4*
Γαλανάδον	287	409	455	517	80,1	26,4
Δ.Κ. Γαλήνης	*183*	*186*	*273*	*233*	*27,3*	*25,3*
Γαλήνη	183	186	273	233	27,3	25,3
Δ.Κ. Γλινάδου	*566*	*505*	*585*	*744*	*31,4*	*47,3*
Γλινάδον	566	505	585	744	31,4	47,3
Δ.Κ. Εγγαρών	*211*	*185*	*178*	*217*	*2,8*	*17,3*
Εγγαραί	211	185	178	217	2,8	17,3
Δ.Κ. Κινιδάρου	*283*	*415*	*388*	*439*	*55,1*	*5,8*
Κινίδαρος	268	348	341	369	37,7	6,0
Ακρωτήρι	15	67	47	73	386,7	9,0
Δ.Κ. Μελάνων	*598*	*641*	*652*	*711*	*18,9*	*10,9*
Μέλανες	374	413	414	464	24,1	12,3
Αγ. Θαλέλαιος	68	75	106	109	60,3	45,3
Κουρουνοχώριον	106	111	105	109	2,8	-1,8
Μύλοι	50	42	27	27	-46,0	-35,7
Δ.Κ. Ποταμιάς	*258*	*236*	*285*	*244*	*-5,4*	*3,4*
Μέση Ποταμιά	91	69	59	42	-53,8	-39,1

Ενότητα	Μόνιμος Πληθυσμός				Μεταβολή %	
	1991	2001	2011	2021	1991-2021	2001-2021
Άνω Ποταμιά	100	73	127	79	-21,0	8,2
Κάτω Ποταμιά	67	94	99	123	83,6	30,9
Δ.Κ. Σαγκρίου	*389*	*467*	*537*	*530*	*36,2*	*13,5*
Άνω Σαγκρίον	215	205	210	186	-13,5	-9,3
Κανακάριον	37	34	49	32	-13,5	-5,9
Καστράκι	70	130	158	135	92,9	3,8
Κάτω Σαγκρίον	21	34	27	22	4,8	-35,3
Μικρή Βίβλα	46	64	93	151	228,3	135,9
Παναγία (νησίς)	0	0	0	0		
ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΝΑΞΟΣ						
Δ.Ε. ΔΡΥΜΑΛΙΑΣ	5.733	5.585	5.244	4.890	-14,7	-12,4
Δ.Κ. Χαλκείου	*535*	*674*	*543*	*490*	*-8,4*	*-27,3*
Χαλκείον	334	466	368	180	-46,1	-61,4
Ζωοδ. Πηγή	196	203	174	189	-3,6	-6,9
Κεραμί				126		
Ράχη	5	5	1	0	-100,0	-100,0
Δ.Κ. Απεράθου	*1.054*	*976*	*904*	*773*	*-26,7*	*-20,8*

Ενότητα	Μόνιμος Πληθυσμός				Μεταβολή %	
	1991	2001	2011	2021	1991-2021	2001-2021
Απέραθος	790	747	722	591	-25,2	-20,9
Αζάλας	39	28	29	35	-10,3	25,0
Κανάκι	17	23	14	14	-17,6	-39,1
Κλειδώ	42	47	24	22	-47,6	-53,2
Λυγαρίδια	51	48	23	18	-64,7	-62,5
Μουτσούνα	102	74	84	86	-15,7	16,2
Πάνερμος	13	9	8	0	-100,0	-100,0
Δ.Κ. Δαμαριώνος	*510*	*521*	*507*	*526*	*3,1*	*1,0*
Δαμαριώνας	332	373	333	355	6,9	-4,8
Αγιασσός	73	75	83	79	8,2	5,3
Βουρβουριά	21	24	11	14	-33,3	-41,7
Δαμαλάς	49	38	32	54	10,2	42,1
Πυργάκι	35	11	48	23	-34,3	109,1
Δ.Κ. Δανακού	*155*	*153*	*108*	*104*	*-32,9*	*-32,0*
Δανακός	155	153	108	104	-32,9	-32,0
Δ.Κ. Κεραμωτής	*120*	*67*	*58*	*54*	*-55,0*	*-19,4*
Κεραμωτή	120	67	58	54	-55,0	-19,4
Δ.Κ. Κορωνίδος	*569*	*548*	*594*	*503*	*-11,6*	*-8,2*
Κορωνίς	357	298	279	246	-31,1	-17,4

Ενότητα	Μόνιμος Πληθυσμός				Μεταβολή %	
	1991	2001	2011	2021	1991-2021	2001-2021
Αγιά	16	14	31	27	68,8	92,9
Απόλλων	80	107	129	98	22,5	-8,4
Κάμπος	38	50	31	42	10,5	-16,0
Μυρίσης	27	14	55	10	-63,0	-28,6
Ταξιάρχης	23	24	22	34	47,8	41,7
Φαρακλό	15	16	5	6	-60,0	-62,5
Χίλια Βρύση	13	25	42	41	215,4	64,0
Δ.Κ. Κορώνου	*761*	*636*	*647*	*395*	*-48,1*	*-37,9*
Κόρωνος	628	503	526	305	-51,4	-39,4
Αργοκοιλιώτισσα	17	23	26	14	-17,6	-39,1
Ατσιπάπη	5	24	15	9	80,0	-62,5
Λιώνας	111	86	80	66	-40,5	-23,3
Δ.Κ. Μέσης	*100*	*108*	*97*	*92*	*-8,0*	*-14,8*
Μέση	100	108	97	92	-8,0	-14,8
Δ.Κ. Μονής	*213*	*207*	*216*	*228*	*7,0*	*10,1*
Μονή	213	207	216	226	6,1	9,2
Σίφωνες	0	0	0	0		
Δ.Κ. Σκαδού	*113*	*98*	*83*	*107*	*-5,3*	*9,2*
Σκαδόν	113	98	83	107	-5,3	9,2

Ενότητα	Μόνιμος Πληθυσμός				Μεταβολή %	
	1991	2001	2011	2021	1991-2021	2001-2021
Δ.Κ. Φιλοτίου	*1.603*	*1.597*	*1.487*	*1.619*	*1,0*	*1,4*
Φιλότιον	1.500	1.503	1.477	1.610	7,3	7,1
Καλαντός	103	94	10	6	-94,2	-93,6

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, δική μας επεξεργασία

Τι θα μπορούσε να γίνει

Για την ορεινή Νάξο θα χρειαστεί ένα συνολικό σχέδιο ανάπτυξης το οποίο θα περιλαμβάνει όλους τους τομείς και όλες τις χωρικές ενότητες και θα πρέπει να δημιουργηθούν συνέργειες και συνεργασία με όλους τους εμπλεκόμενους φορείς[1].

Το σχέδιο αυτό δεν μπορεί παρά να στηρίζεται στα τοπικά συγκριτικά πλεονεκτήματα, στο εξαιρετικά πλούσιο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον αλλά και την τοπική ταυτότητα την οποία φέρουν παλιότερες αλλά και νεότερες γενιές. Κατά τη διάρκεια της συνάντησης γίναμε μάρτυρες της φιλοξενίας που μας επιφύλαξαν οι κάτοικοι και ο Πρόεδρος του χωριού, που προέρχεται από την αγάπη των κατοίκων για τον τόπο τους και τον σεβασμό για τους επισκέπτες.

Επομένως, η τοπικότητα και το τοπικό πρέπει να αποτελέσουν την κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης.

[1] Το σχέδιο αυτό θα μπορούσε να λάβει τη μορφή μιας Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης (ΟΧΕ) και θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί από τα προγράμματα της νέας Προγραμματικής Περιόδου 2028 – 2034.

Παρότι ο πλούτος των προτάσεων που κατατέθηκαν και η έκταση των παρεμβάσεων δεν μπορεί να συμπυκνωθεί σε ένα μικρό κείμενο, εντούτοις θα ήθελα να αναδείξω μια από αυτές που θεωρώ ότι έχει μεγάλο βαθμό ωρίμανσης και θα μπορούσε να λειτουργήσεις ως άμεσο και απτό παράδειγμα για την αύξηση της ελκυστικότητας και την αναστροφή της σημερινής δημογραφικής και οικονομικής και κοινωνικής αποδυνάμωσης της περιοχής.

Η βιομηχανική παράδοση ως πολιτιστική κληρονομιά: η δημιουργία του Βιομηχανικού και Πολιτιστικού Πάρκου Σμύριδας

Η σμύριδα είναι ένα σπάνιο ορυκτό και παρότι σήμερα έχει ολοκληρωθεί ο ιστορικός κύκλος της εξορυκτικής δραστηριότητας, χωρίς αυτό να αποκλείει νέες προοπτικές μέσα από την έρευνα, την εκπαίδευση, την ανάδειξη της βιομηχανικής κληρονομιάς ή ακόμη και νέες εφαρμογές του ορυκτού, , είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την τοπικότητα και την ιστορία της περιοχής.

Η περιοχή που οροθετείται στην Βορειοανατολική Νάξο περιλαμβάνει τα λεγόμενα σμυριδιχώρια[2]. Σε αυτή την περιοχή, για περισσότερο από 100 χρόνια, λειτούργησε η εξόρυξη της σμύριδας ως βασική δραστηριότητα πολλών κατοίκων των γύρω χωριών[3]. Η δραστηριότητα αυτή ανακόπηκε τις τελευταίες δεκαετίες και σήμερα έχει σχεδόν σταματήσει.

Ωστόσο, η βιομηχανική παράδοση της περιοχής έχει αφήσει πίσω της έναν πλούτο.

---

[2] Την λέξη «σμυριδοχώρια» την άκουσα πρώτη φορά πριν από πολλές δεκαετίες από τον Μανόλη Γλέζο σε ομιλία του όταν ήταν Πρόεδρος της Κοινότητας Απειράνθου.

[3] Η σμύριδα Νάξου (στην αρχαία ελληνική "σμύρις", στην τοπική διάλεκτο "σμυρίγλι" και "ασμυρίγλι"), γνωστή ήδη από την αρχαιότητα, είναι πέτρωμα που απαντάται στη νήσο Νάξο των Κυκλάδων στην περιοχή Αργοκοίλι. Η Ναξία πέτρα αναφέρεται από πολλούς αρχαίους Έλληνες, ακόμα και από τον Πίνδαρο υπό το όνομα "Ναξία ακόνα". Ένα λεπτομερές χρονολόγιο των νεότερων χρόνων της σμύριδας βρίσκεται στον Β' τόμο της Νεότερης Ιστορίας της Νάξου 1800-2000, του Νίκου Λεβογιάννη. Στη μακρά ιστορική του διαδρομή η εξόρυξη της σμύριδας έχει συνδεθεί με σημαντικές στιγμές της νεότερης ελληνικής ιστορίας, με κοινωνικούς αγώνες που δηλώνουν τον ηρωισμό, την αυταπάρνηση και την αγάπη των κατοίκων για τον τόπο τους.

Τα ορυχεία, οι γραμμές με τα βαγονέτα, τα 'κεκλιμένα', η τροχαλία και το αναβατόριο, το σύστημα εναέριας μεταφοράς του ορυκτού από την ορεινή Νάξο στη Μουτσούνα για φόρτωση στα πλοία, για την μετέπειτα μεταφορά και επεξεργασία του σε εργοστάσια του εξωτερικού, το Βιομηχανικό Πάρκο Στραβολαγκάδας, τα μικρά μονώροφα πέτρινα κτίρια , που υποστήριζαν την εξορυκτική δραστηριότητα, το λιμάνι και οι υποδομές του Λιώνα, αλλά και μια πλούσια παράδοση συνθέτουν την άυλη πολιτιστική κληρονομιά και την ιστορία των σμυριδωρυχείων.

Η περιοχή αυτή έχει μελετηθεί από δημόσιους φορείς, από Πανεπιστήμια, ενώ έχει αποτελέσει αντικείμενο διατριβών αλλά και μελέτης από αρχιτεκτονικά γραφεία. Κατά καιρούς έχουν χρηματοδοτηθεί και κάποιες δράσεις για τη συντήρηση και αποκατάσταση των υποδομών καθώς και για τη δημιουργία ενός μουσείου, το οποίο ωστόσο παραμένει ακόμα ημιτελές.

Σήμερα απασχολούνται στην εξόρυξη της σμύριδας ακόμη κάποιοι εργαζόμενοι, προκειμένου να συμπληρώσουν τα ένσημα για τη συνταξιοδότησή τους.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η τα ορυχεία έχουν παραχωρηθεί στο Δήμο[4]. Κατά συνέπεια, η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να αναλάβει πρωτοβουλίες και να κινήσει διαδικασίες για την αξιοποίηση όλου αυτού του πλούσιου πολιτιστικού αποθέματος.

Παρά την ύπαρξη όλων αυτών των προϋποθέσεων, οι ενέργειες που έχουν γίνει θα έλεγα ότι παραμένουν ημιτελείς και αποσπασματικές.

Μια πρωτοβουλία η οποία θα λειτουργούσε συνθετικά και ολοκληρωμένα θα μπορούσε να δώσει μεγάλη ώθηση στη διαμόρφωση ενός συνολικού σχεδίου αποκατάστασης και λειτουργίας όλων αυτών των διάσπαρτων δράσεων και πρωτοβουλιών.

[4] Σύμφωνα με το άρθρο 48 του Ν. 5069/2023 η κυριότητα των σμυριδορυχείων της Νάξου περνά στον δήμο Νάξου και Μικρών Κυκλάδων.

Σήμερα φαίνεται ότι υπάρχει πρόσφορο έδαφος, καθώς έχουν διαμορφωθεί οι κατάλληλες συνθήκες ώστε να συνενωθούν όλα αυτά σε μια ενιαία βάση.

Ο ρόλος αυτός θα μπορούσε να ανατεθεί σε έναν φορέα διαχείρισης του Βιομηχανικού Πάρκου Σμύριδας, ο οποίος θα αναλάβει να συντονίσει όλους του φορείς και τα έργα για την αποκατάσταση, συντήρηση και λειτουργία του Βιομηχανικού Πάρκου[5].

Το έργο του φορέα θα περιλαμβάνει την συντήρηση και αποκατάσταση του πυλώνων του εναέριου, την επισκεψιμότητα των στοών, την δημιουργία μουσείου με χώρο σεμιναρίων και διαλέξεων για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ρόλος του Μουσείου Σμύριδας θα είναι η ως αφετηρία μιας βιωματικής εμπειρίας όπου ο επισκέπτης δεν θα ολοκληρώνει εκεί την περιήγησή του, αλλά θα οδηγείται στις στοές, στο εναέριο, στη Στραβολαγγάδα και συνολικά στο βιομηχανικό τοπίο, ώστε το Πάρκο να λειτουργεί ως ένα ενιαίο πολιτιστικό σύνολο. Έτσι, η βιομηχανική παράδοση μπορεί να αναδειχθεί και να αξιοποιηθεί για το σήμερα.

Παράλληλα, το Πάρκο θα μπορούσε να αποτελέσει έναν πολιτιστικό, περιβαλλοντικό και εκπαιδευτικό πόλο έλξης που θα αναβαθμίσει την περιοχή, θα προβάλει την ταυτότητά της και θα προσελκύσει επισκέπτες, εκπαιδευτικούς φορείς (όπως σχολεία και Πανεπιστήμια) περιβαλλοντικές ομάδες, περιηγητικούς συλλόγους, και γενικότερα ανθρώπους που αναζητούν την ιστορία και την αυθεντικότητα ως μέρος της εμπειρίας από την επίσκεψή τους σε μια περιοχή.

Η αποκατάσταση των ορυχείων, του εναέριου και του υπόλοιπου βιομηχανικού εξοπλισμού θα αποτελεί το μέσο για να δημιουργηθεί ένας ζωντανός πυρήνας που θα συνδέει την ιστορία με το μέλλον, δημιουργώντας νέους λόγους για να επιστρέψουν

[5] Χρήσιμο ελληνικό παράδειγμα αποτελεί το Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου, το οποίο αναπτύχθηκε στις εγκαταστάσεις της πρώην Γαλλικής Εταιρείας Μεταλλείων Λαυρίου με πρωτοβουλία του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Η εμπειρία του Λαυρίου δείχνει ότι η προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς δεν χρειάζεται να περιορίζεται στη δημιουργία ενός μουσείου, αλλά μπορεί να συνδυάζεται με σύγχρονες λειτουργίες έρευνας, εκπαίδευσης, τεχνολογίας, πολιτισμού και επιχειρηματικότητας.

άνθρωποι στην ορεινή Νάξο, να καλλιεργηθεί η γη και να αναπτυχθεί η αγροτική παραγωγή, να αναπτυχθούν νέες δραστηριότητες, συνεργασίες και ευκαιρίες στην εκπαίδευση και την έρευνα. Με άλλα λόγια, η βιομηχανική κληρονομιά να γίνει το εργαλείο για την αναγέννηση της περιοχής και όχι απλώς το αντικείμενο διατήρησής της.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ τον Παναγιώτη Πανταζή, Ειδικό Διδακτικό Προσωπικό (ΕΔΙΠ) Πανεπιστημίου Θεσσαλίας για την συγκέντρωση των στατιστικών στοιχείων, την διαμόρφωση του Πίνακα και τον σχεδιασμού του Χάρτη και τη Σημέλα Αμανατίδη για τη φιλολογική και συντακτική επιμέλεια του κειμένου, το Νίκο Λέανδρο και την αρχιτέκτονα Στελίνα Τσαλαπάτη για τα σχόλια που βοήθησαν στην τελική διαμόρφωση του κειμένου. Φυσικά η τελική ευθύνη όσων αναφέρονται στο άρθρο βαρύνει τον συγγραφέα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ:

Οι φωτογραφίες ελήφθησαν τις ημέρες της εκδήλωσης

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Γιάννης Ψυχάρης είναι Καθηγητής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και Διευθυντής του Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης. Τα ερευνητικά, διδακτικά και συγγραφικά του ενδιαφέροντα αφορούν στα δημόσια οικονομικά, την δημόσια διοίκηση και τοπική αυτοδιοίκηση, την τοπική κα περιφερειακή ανάπτυξη και την πολιτική συνοχής της ευρωπαϊκής ένωσης. Έχει λάβει μέρος σε πολλά ελληνικά και ευρωπαϊκά ερευνητικά προγράμματα και μελέτες. Ως αντιπρόεδρος του Ινστιτούτου Τοπικής Αυτοδιοίκησης της ΚΕΔΕ έχει εκπονήσει μελέτες που αφορούν το δημογραφικό, τη συμμετοχή της τοπικής αυτοδιοίκησης στο ΕΣΠΑ και στα οικονομικά της τοπικής αυτοδιοίκησης. Έχει διατελέσει Διευθυντής της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ) και Αναπληρωτής Πρόεδρος του Ταμείου Παρακαταθηκών και Δανείων (ΤΠΔ). Έχει συγγράψει ένα σημαντικό αριθμό άρθρων σε ελληνικά και διεθνή επιστημονικά περιοδικά και έχει συμμετάσχει σε μεγάλο αριθμό διεθνών κι εθνικών επιστημονικών συνεδρίων.

Διμηνιαία Επιθεώρηση
για την Τοπική Αυτοδιοίκηση

ISSN: 2459– 4172

Διατίθεται δωρεάν στο:
www.diaplous-autodioikisi.gr